

Handwritten text in a non-Latin script, possibly Georgian, written diagonally across the top right of the page.

Handwritten text in a non-Latin script, possibly Georgian, written diagonally in the middle of the page.

Handwritten text in a non-Latin script, possibly Georgian, written diagonally in the lower left area of the page.

[Handwritten signature]

[Faint handwritten text, possibly "1933"]

[Handwritten text: "9-15-16"]

[Faint red handwritten text]

[Handwritten text in a vertical oval: "RECEIVED... 1934"]

[Handwritten text: "11 23 1934"]

[Handwritten text: "1934"]

[Large red handwritten numbers: "123163" and "461"]

Handwritten signature and notes:
წამყვანი
2 კვადრანტი
1916წ.

ალექსანდრე ხახანაშვილი

ქართულის სიტყვიერების

ისგორია

(შეცხრამეტე საუკუნე)

დ. კარიჭაშვილის

რედაქტორობით

ტფილისი

ელექტრო-მბეჭდავი ს. შ. ლოსაბერიძისა, მოსკოვის ქ., სავ. სახ. № 5.

1913

წინასიტყვაობა

ეს წიგნი გაგრძელებაა „ქართულის სიტყვიერების ისტორიისა“, რომელიც დაიბეჭდა 1904 წელს. შემდგენელმა იხელმძღვანელა თავისავე რუსულს ენაზედ დაწერილის წიგნით მეცხრამეტე საუკუნის მწერლობის განსახილველად. რა თქმა უნდა, დასჭირდა ზოგან შეცვლა, ზოგან შემოკლება რუსულად გამოცემულს მის შრომას, რადგან სხვა მიზნით დაიწერა ეს წიგნი და სხვა დანიშნულებას ემსახურება იგი. მე-XIX ს. მწერლობის განხილვა მოგვანდო „წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ“ იმ აზრით, რომ მოსწავლე თაობისათვის გაგვეადვილებინა ახალის დროის ლიტერატურის მოძრაობის გაცნობა, რამდენადაც იგი გამოიხატა უმთავრესთ მწერალთა ნაწარმოებში. რაკი ჩვენს წიგნს სახელმძღვანელოს ხასიათი მივეცი, ამიტომ შევაშოკლეთ და ადგილ-ადგილ სრულიად გავდევნეთ საბუბლიცისტო ნაწილი, რომელიც მოიპოვება ჩვენს რუსულს გამოცემაში.

ა. ხახანაშვილი

1 დეკემბერი 1911 წ.
მოსკოვი.

რედაქტორის შენიშვნა

ამ ნაშრომში, რომლის დაკვირვებით და გულდასმით გადაშინჯვა, სამწუხაროდ, ვეღარ მთასწრო ავტორმა თავის სიტყვებში მისივე ავადმყოფობის გამო, ჩვენ შეუიტანეთ ზოგიერთი აუცილებელი შესწორება: ენას გავყარით შალაშინი, ფაკტიკური შეცდომები შევა-

სწორეთ, ბიოგრაფიებს გამოვაკელით წვრილმანი ცნობები და, რა-
დენათაც შეიძლება, მივეცით ერთგვარი სისტემა, აქა-იქ შევცვა-
ლოთ რიგი, რომელზედაც მოსდევდა მწერალთა გარჩევა და ტექ-
სტითგან ჩამოვიტანეთ სხვალითაში შენიშვნების სახით მეტის-მეტად
მთავლე ცნობები ზოგიერთის მწერლის შესახებ. თვით შინაარსი,
აზრები და წერის ხასიათი ხელშეუხებელი დავტოვოთ.

დ. კარიჭაშვილი

შ ე ს ა გ ა ლ ი

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულის მწერლობის ისტორია განვითარდა სრულიად სხვა პირობების ზედგავლენით წინა საუკუნეების ლიტერატურასთან შედარებით. სწორედ მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს შეირყა საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა, შეიცვალა ის კალაპოტი, რომელშიც სწარმოებდა ქართველის ერის ნაციონალურის ცხოვრების მიმდინარეობა, რადგან მის მიწა-წყალზედ დამყარდა უცხო სამეფოს გამგებლობა. 1801 წელს საქართველო დაიჭირა რუსეთმა, მის სამზღვრებში ჩააყენა თავის ჯარი, მოსპო მისი საკუთარი წესწყობილება, შეზღუდა ორგანიული, ბუნებრივი საერო ძალთა განვითარება, უძველესის კულტურით შეიარაღებული ხალხი დაუმორჩილა სხვა ნიადაგზე აღმოცენილს განათლებას. ამ ცვლილებამ ღრმა ბეჭედი დაასვა ქართველთა წინმსვლელობის ხასიათს და შეუკრა გზა თვითცნობიერების თავისუფლად გაფურჩქვნას. ძველის და ახალის მიმდინარეობის 'სეტაკებამ, ნაციონალურთ გადმოცემათა შეჯახებამ რუსეთიდან გადმონერგილს შეხედულებასთან, მათმა შეურიგებელმა წინააღმდეგობამ დაჰბადა მწვავე ბრძოლა ერის სოფლმხედველობაში.

ნაციონალურის ცხოვრების მიმდინარეობას რუსეთის მმართველობამ უცებ და სწრაფად ვერ მოუხერხა ახალს არხში ჩაყენება. იგი იძულებული შეიქმნა დროებით შეეწყნარებინა არსებულის კულტურის ელფერი და მხოლოდ ზედაპირზე მოეხდინა ცვლილება. თანდათანობით ეს ცვლილება ჩააღრმავა და გამოუთხარა ძირი შეთვისებულს, სისხლ-ხორცად გადაქ-

ცეულს წყობილებას. 1802 წლიდან, როდესაც დაარსდა უმაღლესი საქართველოს მმართველობა და მთავარმმართველად დაინიშნა გენერალი კნორრინგი, ადმინისტრაციული გამგეობა დარჩა თითქმის ძველებურს ყაიდაზე ჩამოსხმული; მოურავებად ქართველები აირჩიეს, თავად-აზნაურობას და სამღვდლოებას დაუმტკიცეს მეფეთაგან ბოძებული პატივი, დაბალი წოდება ბატონ-ყმობის სასტიკს უღელში ჩააბეს რუსეთის ჩვეულების და კანონის მიხედვით. 1804 წ. მთავარმმართველად მოწოდებულმა გენერალმა ციციანოვმა ხმამაღლა აღიარა, რომ შეუძლებელია საქართველოზე მთლად გავრცელდეს რუსეთის წესწყობილება; საჭიროა, ამბობს იგი, რომ გამგეობა ხალხის მიდრეკილებას შეეთანხმოს და კანონმდებლობა მის ჩვეულებათა მიხედვით მოიხაროს. საქართველოს უმაღლესს გამგეობაში მიწვეულ იქმნენ ჩვენი მდივანბეგები, რუსებისთვის სამოქალაქო სამსახურის ტვირთის შესამსუბუქებლად დაინიშნენ მათ თანაშემწეებად ქართველები ნაცვალის და ხაზინადარის სახელწოდებით. მოურავებს შერჩათ წინანდელი მსაჯულის უფლება მცირემნიშვნელოვანის საქმეების გარჩევაში. მთიულებს, ფშავ-ხევსურებს და თუშებს მთავრობამ ხელი არ ახლო და ქართველს მოურავებს გადასცა მათი გამგეობა. სასამართლოში, თუმცა საქმის წარმოება რუსის თავმჯდომარეობით ხდებოდა, ორი ადგილი ქართველს მსაჯულს ჰქონდა დათმობილი. მეფე ვახტანგის „სამართლის წიგნი“ დარჩა სახელმძღვანელოდ სამოქალაქო საქმეების გასარჩევად; სისხლის სამართალიც დაუმორჩილეს დროებით „ხალხის შეგნებულებას“, თუმცა არ ააცდინეს დამნაშავეთა დასატუქსად შოლტით და შპიცრუტენით დასჯა. შემოიღეს აგრეთვე ციმბირში გაგზავნა და გადასახლება.

რუსეთის მფლობელობის დამყარებამ განამტკიცა თავად-აზნაურობის და სამღვდლოების გავლენა. საქართველოზე გავრცელდა ის დებულება, რომელიც ეკატერინე მეორემ დაამყარა რუსეთში. წარჩინებული წოდება შეიქმნა სახელმწიფო

გამგეობის საფუძველი და მატარებელი. მხოლოდ ამ წოდების შვილთ შიგნით მიერთობა სწავლა-განათლება და გამოსულიყენენ სამეცნიერო და სამწერლო სარბიელზე.

ამგვარად „ბატონი“ ერთს და იმავე დროს სახელმწიფო მოხელეობასაც ეწეოდა და გონებითის მოძრაობის სადავეც ხელში ეჭირა. მწერლობა მისთვის თავისუფალის დროს გატარება იყო. სამსახურში გაბმული, იგი უყურებს ლექსად ან პროზად წერას, როგორც გასართობს ვარჯიშობას ან სულიერად დასვენებას. მისი ლიტერატურული გემოვნება და მიმართულება შემთხვევითის ხასიათისა იყო, სრულიად მოწყვეტილი ცხოვრების მიმდინარეობასთან. რა თქმა უნდა, ამგვარს მწერლობას ეკარგებოდა საზოგადოებრივი მნიშვნელობა და კულტურული ზედმოქმედებითი ძალა. თავად-აზნაურობის წარმომადგენელი, რომელთაც ხელში ეპყრათ ხმალიც და კლამიც, მწერლობაში ასურათებდენ თავის სულის კვეთას და სიმშვენიერესადმი მისწრაფებას, რაიცა შეთვისებული ჰქონდათ ქალაქად სადარბაზო ბაასში. ან სოფლად თავის უხვად მოწყობილს სასახლეში. ბრძნულად ბჭობდენ იგინი ბატონს და ყმას შორის ძველად დამყარებულს განწყობილებაზე და მამაშვილურის გრძნობით განმტკიცებულს მონობაზე.

რაკი მწერლობის გაძლოლა წილად ხვდა თავად-აზნაურობას, ამიტომაც ჩვენს ლიტერატურას ნახევარ საუკუნის განმავლობაში არისტოკრატიული ბეჭედი დაეკრა. ეს იყო საერთო ქარგა, რომელზედაც განვითარდა საქართველოს განათლება გიორგი ერისთავის, დანიელ ჭონქაძის და ლავრენტი არდაზიანის ასპარეზზე გამოსვლამდის. ამათ შესცვალეს კლასიური ეგოიზმი და გაითვალისწინეს ინტელიგენციის მოვალეობა დაბალთ მოძმეთა წინაშე. ამათგან იწყება მხატვრული ქადაგება საქვეყნო და საერო იდეალების მისწრაფებისა. ეკონომიურმა და სოციალურმა ცვლილებამ, რომელიც მოჰყვა ბატონ-ყმობის მოსაობას, მწერლობის დასში ჩაურია თავად-აზნაურთა გარეშე კლასთა წარმომადგენელიც და აუჩქარე-

ბელის ნაბიჯით შესძღვნა ლიტერატურას დემოკრატიზაცია, რომლის მეთაურად უნდა ჩაითვალოს ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამედროვენი. ამასთანავე მთავრობის ზედგავლენას და მხარველობას, მეტადრე გრაფ. ვორონცოვის დროს გამეფებულს, ეკარგება მნიშვნელობა და ძალა: ქართული ლიტერატურა გამოდის თვითგანვითარების გზაზე ევროპულის და რუსულის მწერლობის წაბაძვით. იგი თავის მიზნად აღნიშნავს პიროვნების განთავისუფლებას და ხალხის სამართლიანის მოთხოვნების დაკმაყოფილებას.

ორი ხანა მე-XIX საუკ. ქართულის მწერლობის ისტორიაში

ქართულის მწერლობის ისტორია მეცხრამეტე საუკუნეში ორს ხანად იყოფება. პირველს ხანას შეადგენს მე-XIX საუკუნის პირველი ნახევარი და მეორე ხანას ეკუთნის მეორე ნახევარი. სამზღვარს ამ ორს ხანას შორის დასდებს გიორგი ერისთავის ჟურნალი ცისკაძე. ამ გამოცემამ შეჰქმნა ახალი სამწერლო ენა, რომლის საფუძვლად მისმა რედაქტორმა და პირველმა ქართველმა დრამატურგმა დაამყარა ქართლის კილო და დაუახლოვა სალიტერატურო ენა საუბნო ენას. პირველს ხანაში გამეფებულია აღტაცებული, რიტორიული ენა, შეზავებული სამღვთო წერილის და ძველის ლიტერატურის ლექსიკონით და ფორმებით. მეორე ხანაში მწერლობის ენას ემჩნევა მდაბიო ენის გავლიწა და რუს-ევროპულთ ფორმათა ზედმოქმედება. შინაარსითაც განიჩევა ეს ორი ხანა მე-XIX საუკ. მწერლობაში. პირველი ნახევარი ამ საუკუნის ლიტერატურისა რომანტიულს მიმართულებას ემსახურება, მეორე კი ამკვიდრებს რეალურს პოეზიას და იმოსება თანდათან ნატურალიზმის ელფერით. რომანტიულის აღმაფრენით აღბეჭდილია ნიკოლოზ ბარათაშვილის და გრიგოლ ორბელიანის პოეზია. ამათ წინ უძღვის აღექსანდრე ჭავჭავაძე.

რომლის ნაწერებს ორგვარი ბეჭედი აზის: სპარსეთის რომანტიკოსებისა და ევროპელის პესიმისტებისა. გარდამავალის ხანის წარმომადგენელთ, რომელთაც რომანტიული მიმართულება შესცვალეს რეალურს მიმდინარეობად, თავი იჩინეს ჟურნალს ცისკაჭში; ამათ რიცხვში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავთ გიორგი ერისთავს, დანიელ ჭონქაძეს და ლავრენტი არდაზიანს. რეალურს მწერლობას მტკიცე საფუძველზე აყენებენ მესამოცე წლების მოღვაწენი: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და რაფ. ერისთავი, რომელთაც შეჰქმნეს ახალი ბელეტრისტული სკოლა. ამ სკოლიდან გამოსულს პირველს წყობაში ვხედავთ გიორგი წერეთელს, მამია გურიელს, ეკატერინე გაბაშვილს, ალექსანდრე ყაზბეგს, ნიკო ლომოურს და სოფ. მგალობლიშვილს. მეორე წყობას, მე-XIX საუკ. მიწურულში გამოსულს, ეკუთნიან გრ. აბაშიძე, დუტუ მეგრელი, ანასტასია ერისთავი, ევლოშვილი, მელანია, ეკალაძე, განდევილი.

ამავე დროს თავი იჩინა ქართულს ბელეტრისტულში ეკონომიურმა მატერიალიზმმა ერთის მხრით (გ. წერეთელი, ნინოშვილი, ლალიონი) და ფსიხოლოგიურმა ძიებამ მეორე მხრით (შ. არაგვისპირელი, ზურაბიშვილი, დეკანოზიშვილი, ელიფთერიძე). რეალიზმის გაფურჩქვნამ გამოიწვია იუმორისტული მიმართულება, რომლის საუკეთესო წარმომადგენელია დავით კლდიაშვილი. განცალკევებით სდგანან ძმანი რაზიკაშვილნი: ლუკა, თედო და ბაჩანა, თუ მათ შემოქმედებას არ დავუახლოებთ რაფ. ერისთავის უკანასკნელის წლების მოღვაწეობას.

წაბაძვით და უცხო ქვეყნების გავლენით შექმნილი მე-XIX საუკ. ქართული მწერლობა დროთა განმავლობაში იცვლის მიმართულებას, ჰქმნის საკუთარს შინაარსს, შემოსავს ნააზრს-ნაგრძნობს მარტივის ენით, უახლოვდება დაბალს წოდებას და ხდება მის ქირისუფლად. გაფართოვდა წრე სალიტერატურო ასპარეზზე მოღვაწეთა, შორს განზე გაიწია მკითხველთა საზოგადოებამ, თვით მწერლობამ იტვირთა ნაციონალურის მისწრაფების განმარტვა-განხორციელება. მხატვრულს მწერლობას

მხარს აძლევს პუბლიცისტიკა, ჟურნალ-გაზეთების შემწეობით ცხოვრების მრავალმხრივი დასურათება. ეროვნულს ნიადაგზე სწავლა-აღზრდის დამყარების საჭიროება, რომლის მოციქულად გამოდის იაკობ გოგებაშვილი თავის სახელმძღვანელობით და ცოცხალის ენით დაწერილის მოთხრობებით, აშუქებს იმავე ნაციონალურს მიმართულებას წარსულის საუკუნის მეორე ნახევარში. ამავე ეროვნულს მიზანს ემსახურება ევროპულის სოფლმხედველობით შეიარაღებული მესამე დასიგ ნოე ჟორდანიას მოთავეობით, რომელიც უპირატესს ყურადღებას აქცევს ხალხის ეკონომიურს მდგომარეობას და მის გაუმჯობესებას ისახავს სამოქმედო პროგრამად. ერის, იდეური და ქონებრივი ფეხზე დაყენება აკავშირებს ორს მოწინააღმდეგე დასს ერთს უმაღლესს სინთეზში.

ცვლილებანი ზნე-ჩვეულებათა და საზოგადო ცხოვრებისა

მეცხრამეტე საუკუნის მიმდინარეობა იმით აღინიშნა ჩვენს ცხოვრებაში, რომ ჯერ შეირყა და შემდეგ თვალსაჩინოდ შეიცვალა ოჯახის და საზოგადოების ძველი, მამაპაპეული საფუძველი. წარსულის საუკუნის ნახევარს, გრაფის ვორონცოვის დროს, პირველად შეიპარა უცხო სიო მაღალის წოდების, არისტოკრატიის ზნე-ჩვეულებათა სამეფოში და მიხვევ-მოხვევით ამავე სიომ დაჰბერა მთელის ერის ცხოვრებასაც, მეტადრე ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ, როდესაც კაცის პიროვნებას გაეღო კარი თავისუფლად განვითარებისა. ცვლილება დაეტყო ყოფა-ცხოვრებაში, ჩაცმა-დახურვაში, დროს გატარებაში, ლხინის და ჭირის გადახდაში. მიწური ქონები ქვითკირის და ფიცრის სახლებად გადაკეთდნენ, ძველი დარბაზი დედაბოძით ევროპულად მოწყობილს ოთახად შეიცვალა. დიდი ტახტი ვიწრო ქეჩითურთ განიდევნა, ლურჯი სუფრა გაჰქრა. ბუხრის ქუდი და განიერი შარვალი, კაბა და ქულა-

ჯა იშვიათი სანახავი გახდნენ. გლეხს ასხია ფარაჯა, მოქალაქეს აცვია ახალის მოდის ტანისამოსი. თავდახურული ქალი შერჩა სოფელს, მაგრამ აქაც ძნელოდ შეხვედებით თეთრ-ჩადრიანს მანდილოსანს. განათლებული დედა იხურავს და იცვამს ევროპულად. ქალი გამოვიდა სამწერლო და საზოგადო მოღვაწეობის ასპარეზზე. რუსულს და ევროპულს ენაზე აღზრდილი, იგი მკრთალად წააგავს იმ დედებს, რომელნიც „ძველად უზდიდნენ შვილებს მამულსა“. ქართველი კაციც, ამავე უცხო სასწავლებელში ჩამოქნილი და ეროვნულს ნიადაგს მოშორებული, ითვისებს ახალს კილოს ბაასში და სიმღერაში, იტვირთება გარეშე ზნე-ჩვეულებათა უღელით და გულგრილად უყურებს ნაანდერძევს ტრადიციას, წინაპართა გადმოცემულს ანდერძს და ჩვეულებას. სოფელი დაუახლოვდა ქალაქს და შეითვისა უკანასკნელის კარგი და ავი მხარეც. სოფლად გავრცელდა სწავლა, წერა-კითხვა, დაიბადა საქვეყნო ინტერესებისთვის ზრუნვა; მაგრამ ამავე დროს გლეხი გაღარიბდა, მიწა შემოაკლდა, დიდი ოჯახი პატარ-პატარებად დაიყო და პატრიარქალური სიწმიდე წაიპილწა. ნინოშვილის, ლომოურის და კლდიაშვილის ნაწერები მჭევრმეტყველოვნად ასურათებენ ამ ცვლილებას. ძველად შესისხლხორცებული „დღეობანი“ ეკლესიის კარზე გულდამშვიდებულის ცეკვით და ლექსაობით, კრივი და ჭიდაობა, მხიარულის მაყრიონით ქორწილი, მიცვალებულის ზარით დატირება და შობა-ახალწლის და აღდგომის მამა-პაპეულოდ შეხვედრა, — ნისლით იმოსება, ჰკარგავს ნელ-ნელა ნაციონალურს ფერადებს და დავიწყებას ეძლევა. ენაც აჭრელდა რუსულ-ევროპულის გავლენის განმტკიცებით. სახლის ავეჯეულობა, სასმელ-საჭმლის მომზადება, მისვლამოსვლის აღნიშვნა, გართობა და დროს გატარება შეიცვალა და დაემორჩილა უცხო ხალხის ზედმოქმედებას. შეურყეველი ზნე-ჩვეულება და უმწიკვლო ენა შერჩათ ქართველებს მთაში, განშორებით ქალაქებისა და განათლების კერებისგან. ამგვარად წარსულმა საუკუნემ ორნაირი დალი

დაასვა ჩვენს ერს: იგი, ერთის მხრით, დაადგა განათლების გზას, შეიგნო სწავლის საჭიროება, მიაქცია ზურგი სპარსეთს, დაუახლოვდა ევროპულს კულტურას და, მეორე მხრით, ეკონომიურად დაეცა, მამული შეუმცირდა, ვაჭრობის უღელში გაჰყო თავი და შეარყია ის ნიადაგი, რომელზედაც აღმოცენებული იყო საქართველოს სამეფოს ბურჯი, მის ზნე-ჩვეულებებით, ფეოდალურის წესწყობილებით, ქრისტიანობრივის სოფლმხედველობით. ახალმა ლიტერატურამ მიაქცია თავის გამჭვრეტელი ყურადღება ამ ჩვენს ცხოვრებაში მოხდენილს ცვლილებას და გამოქანდაკებულის სურათებით. დაგვიხატა ბრძოლა ამ ორს შეუწყნარებელს და შეურეგებელს მოძრაობას შორის. ძველი და ახალი მისწრაფება; მამაპაპეული ტრადიცია და უცხოეთიდან გადმონერგილი კულტურა, გონებითი გაზრდა და ეკონომიური ხელმოკლეობა შეიქმნა სიტყვა-კაზმულის ლიტერატურისთვის დაუშრეტელს წყაროდ, აფერადებულს ქარვად, დაკვირვების და შესწავლის საგნად.

მოძრაობა ახლის მთავრობის წინააღმდეგ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისს

საქართველოს შეერთებამ რუსეთთან 1801 წ. ჩქარა მოუსპო მშვიდობიანობის დამყარების იმედი იმ პატარა წრესაც, რომელიც მომხრე იყო რუსის მთავრობისა და სასოებით შეჰყურებდა ერთმორწმუნე ერს. ირაკლი და გიორგი მეფეთა შვილები უკმაყოფილონი იყვნენ, რომ რუსებმა მოსპვეს საქართველოს დამოუკიდებლობა და, დადებულის ხელშეკრულობის წინააღმდეგ, არც ერთს მეფის ძეთაგანს არ მოუწოდეს „მეფედ საქართველოსად“. გიორგი XII თხოულობდა, რომ საქართველოს ტახტზე მუდამ მჯდარიყო მისი ჩამომავალი, რომელსაც უნდა განეგო საქართველოს სამეფო რუსეთის მფარველობის ქვეშ. უკმაყოფილო ბატონიშვილები შეითქვენ რუსეთის წინააღმდეგ. არც ხალხი იყო კმაყოფილი რუსის

მმართველობისა. შორიდან მოსულნი მოხელენი ანგარების მოყვარულნი და საადმინისტრაციო ნიქს მოკლებულნი პირნი გამოდგნენ. უსიამოვნობამ სწრაფად იჩინა თავი. 1802 წ. აღელდა კახეთის აზნაურობა; 1804 წ. მთაში დაიწყო მოძრაობა. 1810 წ. სოლომონ მეორემ, იმერეთის მეფემ, განიზრახა რუსეთთან კავშირის მოსპობა და დარჩა გვირგვინ- და პატივ-ახდილი. გურია-სამეგრელოც არ იყო დამშვიდებული და ოსმალეთთან მისვლა-მოსვლას უხშირებდა. ეკლესიას მოუსპვეს ავტოკეფალია, თვითმართველობა და ექსარხოსის გამგეობით დაუმორჩილეს პეტერბურგის სინოდს. შეტადრე დაბალს წოდებას გაუჭირდა სიმშვილობის და ქირიანობის დროს მძიმე ხარჯის ტვირთის ტარება და იფეთქა აჯანყებამ. ყველა აღელვების და შეთქმულობის მოთავედ იყვნენ საქართველოს სამეფო სახლის წარმომადგენელნი და მათი ახლო ნათესავობა.

უკმაყოფილება საქართველოში არა სცხრებოდა და სამეფოს აღდგენის სურვილი კიდევ ღვიოდა. ამ სურვილის გასახორციელებლად დაარსდა 1829 წ. ფარული საზოგადოება, რომლის სულის ჩამდგმელებად იყვნენ ბატონიშვილნი ოქროპირ გიორგის ძე და დიმიტრი იულონის ძე. უკანასკნელი სცხოვრობდა პეტერბურგში და ყოველს კვირას თუ დღესასწაულს მის სახლში იკრიბებოდა იქაური ქართველი ახალგაზრდობა—ერისთავნი, ორბელიანნი და სხვ. ამგვარის წრის მოთავედ მოსკოვში იყო ოქროპირ ბატონიშვილი, რომელიც 1829 წ. ჩამოვიდა ტფილისს და აქ მისვლა-მოსვლა გამართა აღ. ორბელიანთან, ელიზბარ ერისთავთან, სოლომონ დოდაშვილთან და სხვებთან. ბერმა ფილადელფოს კიკნაძემ დასწერა „ფარულის საზოგადოების“ წესი. თავიანთ აზრების გასავრცელებლად წრემ გამოსცა 1832 წ. ქართული გაზეთი ს. დოდაშვილის რედაქტორობით. შეთქმულები ცდილობდნენ მაღალს და დაბალს წრეში თანამოაზრეთა მოპოებას და ეძიებდნენ დროს თავიანთ განზრახვის განსახორციელებლად. დახმარებას უწყევდა საფრანგეთის კონსულის (ტფილისში) მდივანი

ლეტელიე. მოფიქრების და მოლაპარაკების შემდეგ აჯანყების ვადად დასდევს 1832 წ. 20 ნოემბერი, ის დღე, როცა თავად-აზნაურობის კრება იყო დანიშნული. რაკი კრება გადიდო შემდეგის თვისთვის, ამიტომ მოძრაობის დაწყებაც გადაიტანეს. დანიშნულს დღეს უნდა დასცემოდნენ ხაზინას, არსენალს და სამხედრო მალაზიებს. სათავად-აზნაურო მეჯლისზე მიწვეულნი მმართველობის უმაღლესნი წევრნი რუსთაგანნი უნდა დაეხוצათ. მერე დაეწყოთ ზარების რეკა, გამოესვენებინათ ეკლესიებიდან ხატები და დაეფიცებინათ ხალხი. მაგრამ სამზადისმა ფუქად ჩაუარათ. ერთმა შეთქმულთაგანმა, ია ფალავანდიშვილმა, მ ქრისტიანობისთვის გასცა მოკავშირენი. დანიშნა სასტიკი გამოძიება და უმაღლესის ბრძანებით, თანახმად კავკასიის მთავარმართებლის მოხსენებისა, დასაჯეს ფარულის საზოგადოების წევრნი: ოქროპირ ბატონიშვილი გაგზავნეს კოსტრომაში, დიმიტრი—სმოლენსკში, თამაზ იულონის ასული—სიბირსკში, გიორგი ერისთავი—პოლონეთში, დიმ. ორბელიანი—პენზაში, დიმ. ყიფიანი—ვოლოგდაში, გრ. ორბელიანი—ვილნოში, ვახტ. ორბელიანი—კალუგაში, ალექსანდრე ჭავჭავაძე—ტამბოვში. ესენი იყვნენ სწორედ ის პირნი, რომელთაც საფუძველი დაუდევს ქართულს მწერლობას მე-XIX საუკ.

ბერი ფილადელფოს კიკნაძე და სოლომონ დოდაშვილი

ეს ორი პირი ეკუთნის იმ ფარულის საზოგადოების წევრთა რიცხვს, რომელთაც განიზრახეს 1829—1832 წლებში საქართველოს რუსეთის მმართველობისაგან განთავისუფლება. ბერი ფილადელფოს კიკნაძე დაიბადა 1792 წ. რუსეთში ყოფნის დროს ანტონ კათალიკოზთან გაეცნო ოქროპირ ბატონიშვილს, რომელთანაც 1826—1827 წ. ჰქონდა მოლაპარაკება საქართველოს საქმეებზე. მან მოიგონა საიდუმლო ანბანი და შეადგინა „ფარულის და განუწყვეტელის პეგობრობის“ წესდება, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოადწია. შეთქმულთა საქმის გამომძიე-

ბელი კომისია გვაუწყებს, რომ ეს წესდება იყო მისტიური ნაწარმოები, ადებული მასონების ან სხვა საიდუმლო საზოგადოებათა წესდებიდან: წესდების ძალით საზოგადოების წევრთ არ უნდა სცნობოდთ ერთმანეთი და შეფიცულნი უნდა ყოფილიყვნენ, რომ მორჩილნი იქნებოდნენ ერთის უმაღლესის ძალისა. ეს წესდება ტფილისში ჩამოიტანა გიორგი ერისთავმა შუამთის მონასტრითგან, სადაც ცხოვრობდა რუსეთიდან დაბრუნებული ფილადელფოსი, და უჩვენა შეთქმულებს. ფილადელფოსს შუამთაში გამართული ჰქონდა სკოლა, სადაც, სხვათა შორის, მიიღო განათლება რაფიელ ერისთავმა. ლექსებიც უწერია ამ ბერს და საქართველოს შავი ბედი დაუსურათებია.

სოლომონ დოდაშვილს უფრო მრავალგვარი მნიშვნელობა აქვს ქართულს მწერლობაში. მან მიიღო უმაღლესი განათლება რუსეთში და შემდეგ დაუახლოვდა იქ მყოფს ბატონიშვილებს, რომელნიც 1832 წ. შეთქმულობის მოთავეთ იყვნენ. სოლომონ ივანეს ძე დოდაშვილი დაიბადა 1804 წ. სოფ. მალაროში, სადაც მისი მამა მღვდლად იყო. სწავლა დაიწყო გარეჯის მონასტერში და განაგრძო კეთილშობილთა სასწავლებელში. კათოლიკეთა მისიონერების გავლენასაც თუ მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ წარმოვიდგენთ დოდაშვილში იმ ცნობის მოყვარეობის გაღვიძებას, რომელმაც იგი გაიტაცა პეტერბურგისკენ. ბატონიშვილს ივანესთან მან გაიცნო ბერი ხელაშვილი, „კალმასობის“ შემდგენელი. ამის დახმარებით დოდაშვილი გაიწვრთნა ქართულს ენაში და შეისწავლა საქართველოს ისტორია. 1827 წ. იგი ადგენს რუსულად ლოდიკის სახელმძღვანელოს და წინასიტყვაობაში იმ აზრს გამოსთქვამს, რომ რუსეთის მფარველობის ქვეშე საქართველოს გამოუბრწყინდება შუქი მზისა და განათლებისა. დაბრუნდა რა სამშობლოში, დაინიშნა კეთილშობილთა სასწავლებელში ქართულის ენის მასწავლებლად და ამ მოვალეობის გასაძღოლად შეადგინა ქართული გრამატიკა (დაბეჭდილია 1830 წ.) და „რუსულ-ქართული რაზლოვორის“ წიგნი. რადგან იგი მონაწილე გახდა „ფარულის საზოგადოების“ მისწრაფებისა, ამიტომ პროპაგანდის გასაწევად განაახლა*) ქართული გაზეთი „ტფილისის უწყებანი“ (1832 წ.) ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრ. ორბელიანის დახმარებით. ამ გაზეთისა მხოლოდ ხუთი ნომერი გამოვიდა. დოდაშვილი გაზეთში და საზოგადოებაში „არჩევდა იმგვარს მოქმედებას, რომელიც მისს სამეცნიერო წოდებას უფრო შეეფერებოდა“. რამდენად აღზნებული

*) პირველად ქართული გაზეთი სახელად „საქართველოს გაზეთი“ გამოვიდა 1819 წ. და მოისპო 1821 წ.

მწერალი იყო იგი, ამას მოწმობს „მილოცვა დოდაშვილისა ბატონიშვილის ბაგრატი-მცირეწლოვანს შვილს დაეითს“. ავტორი ანტონ კათოლიკოზისებურის მაღალის ენით აქ ამბობს: „უუკეთილშობილესი სისხლი შენი განვლის ღირსების ყველა ხარისხს, თუ სარწმუნოების კეთილს წესებს დაიცავ და ერთგულადა და ყურადღებით შეასრულებ ყოველსავე იმას, რასაც აღმზრდელი გასწავლის. მიხედვ შენს მოსახელე დაეითს, რომელიც უწინ ხალხთან იყო და ახლა კი ღმერთთან არის. მასავით მტკიცეთ დაიცევ სარწმუნოების კანონი, რომ მოგეცეს ძალი და შეიმოსო იგი. ისმინე ღვთისა, რომ განგიახლდეს წარსული იგი სიხარული და ნათელი და იდიდო ისევ დღესა მას შენსა, რომ გლოვა და ურვა სიხარულად შეგეცვალოს, ხოლო ბნელი ივერიისა სინათლედ. მეცა და ივერიის დანარჩენი ხალხიც ვითხოვთ ერთხმადა, რომ ძველის-ძველი მეფობა თქვენი განახლებულ იქნეს თქვენითა და ამიერიდგან უკუნისამდე კურთხეული“. ამგვარივე პატრიოტული მისწრაფებით აღფრთოვანებულია მისი ლექსი, რომელიც შეთქმულთა ჰიმნად შეიძლება ჩავთვალოთ

„მისძი იქნება მწვევეს ქართველთა ძადის გამომხატველი!

ავიღოთ ხელში მახვილი და დავცეთ მტერს შიშისა ზარი!

შეგვიბოთ მოხალისენი, თავზედ დავსხსათ შედგრადს.

გავდევნოთ ძალით მოსუენი, სამშობლოს მახრებენი!

ქართველებო! ხართ-და სადმე? არავინ იცის, გონს მოდით!“

სოლომონ დოდაშვილი ვერ მოესწრო თავის ოცნების განხორციელებას. შეთქმულობა გამომჟღავნდა. მოთავენი დაქსაქსეს. ამათ შორის დოდაშვილი, რომელსაც ბრალი შეუმცირეს იმიტომ, რომ რუსის ქალბჭყავდა ცოლად, გადაყვანეს სამსახურში ჩრდილოეთს რუსეთის მხარეს. გადაიცივალა ირკუტსკში 1836 წ. და თან საფლავში ჩაიტანა უმწიკვლო სიყვარული სამშობლოსადმი.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე

(1787.—1846)

თავადი ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძე ჩამომავლობით ეკუთვნოდა დიდებულს გვარს, რომელსაც მრავალნაირი ღვაწლი მიუძღვის საქართველოს წინაშე. ალექსანდრეს მამა, გარსევან ჭავჭავაძე, ჩვენის უკანასკნელის მეფეების—ირაკლისა

და გიორგის—წარმომადგენლად იყო რუსეთის იმპერატორის წინაშე. ალექსანდრე დაიბადა პეტერბურგში 1787 წელს. მის ნათლიად თვით რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინე მეორე იყო. რვა წლისა რომ შეიქმნა, ალექსანდრე მიიბარეს პეტერბურგის საუკეთესო პანსიონში და აქ დაჰყო ოთხი წელიწადი (1795—1799). შემდეგ, რადგან გარსეევან ჭავჭავაძე წამოვიდა ტფილისს გორგდი მეფესთან მოსალაპარაკებლად, თორმეტის წლის ალექსანდრეც თან წამოიყვანა. ალექსანდრემ ახლა აქ განაგრძო თავისი სწავლა მამის ზედამხედველობის ქვეშ. ტფილისში ახალგაზდა თავადი დაუახლოვდა ადგილობრივს მაღალს წოდებას და, როცა 1804 წელს მოხდა საქართველოში რუსეთის მმართველობის წინააღმდეგ ამბოხება, თექვსმეტის წლის ალექსანდრე ჭავჭავაძემ მიიღო მონაწილეობა ამ მოძრაობაში, თუმცა ხელმწიფის უმაღლესის ბრძანებით, გარსეევან ჭავჭავაძის მოღვაწეობის დასაჯილდოებლად, უკვე კამერპაჟად, რუსეთის სასახლის კაცად, იყო დანიშნული. ამბოხების აზრი იყო საქართველოში მეფობის აღდგენა და ბაგრატიონების კვლავ ტახტზე აყვანა.

მოძრაობის მოთავე იყო ფარნაოზ ბატონიშვილი, ირაკლი მეფის ძე. აჯანყების დროშა აფრიალდა ანანურში. ალექსანდრე ჭავჭავაძე გაიპარა სახლიდან და შეუერთდა მემამბოხეებს. მოძრაობა ჩქარა ჩაანელეს. ფარნაოზ ბატონიშვილი დაამარცხეს და დაატყვევეს. ბატონიშვილთან შეიპყრეს ახალგაზდა ალექსანდრე ჭავჭავაძეც საქართველოს მთავარმართველმა ციციანოვმა დანიშნა ფარული გამოძიება ამბოხების მოთავეთა აღმოსაჩენად. საქმე გამოარკვიეს. დამნაშავეებს სასჯელი მიუსაჯეს. ალექსანდრე ჭავჭავაძის შესახებ 14 აპრილს 1805 წ. უმაღლესი რესკრიპტი მოუვიდა ციციანოვს შემდეგის შინაარსისა: „შინაგანთ საქმეთა მინისტრმა წარმომიდგინა მე თქვენ მიერ წარმოგზავნილი წერილი დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის თავადის გარსეევან ჭავჭავაძის შვილის შესახებ, რომელიც შეუერთდა ბატონიშვილს ფარნაოზს და მასთან ერთად

შეპყრობილ იქმნა. მივიღეთ რა მხედველობაში თხოვნა მამისა, წინანდელის ღვაწლით გამოჩენილისა, და დანაშაული მისის შეილისა, ჩადენილი ახალგაზდობით და არა წინასწარ განზრახულის აზრით; კეთილად ვცანით შევზღუდოთ მისი დასჯა სამის წლით ტამბოვს გადასახლებით“. ამ ვადის შემდეგ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს მეორედ უნდა დაეფიცა რუსეთის ხელმწიფის ერთგულებაზე და სამსახურში კარგის ყოფა-ქცევით გამოესყიდნა თავისი საქციელი. ამ ბრძანების ძალით, ვი გიორგობისთვის ალექსანდრე ჭავჭავაძე, კამერპაუე უმაღლესის კარისა, ერთის ოფიცერის და ორის ყაზახის ზედამხედველობით, გაიგზავნა ქალაქ გიორგიევიდინ ტამბოვს, სადაც იძულებული იქმნა გადასახლებულიყო აგრედვე მამა მისი გარსევან, ტამბოვში ალექსანდრე ჭავჭავაძე ბევრს ხანს არ დარჩენილა; იმავე 1805 წ., უმაღლესის ბრძანებით მიიღეს პეტერბურგის პაუების კორპუსში. ოთხის წლის შემდეგ (1809 წ.), იგი პოდპორუჩიკად გამოვიდა ამ სასწავლებლიდან ლეიბგარდიის პუსარების პოლკში. გავიდა ამის შემდეგ კიდევ ორი წელიწადი და 1811 წ. ალექსანდრე დაბრუნდა სამშობლოში პორუჩიკის ჩინით და მთავარმართებლის მარკიზ პაულუჩის ადიუტანტად.

სამშობლოში ალექსანდრე ჭავჭავაძემ გამოიჩინა დიდი ნიჭი, რაიცა დაათვა პაულუჩმა. ახალგაზდა ოფიცერს ბევრჯერ დაავალა რთული და მნიშვნელოვანი საქმე, მაგალითად: 1811 წ. გაიგზავნა ერევანს ცნობების გამოსარკვევად გენერალ ლისანევიჩის ექსპედიციის შესახებ სპარსელთა წინააღმდეგ. 1812 წ. მოლაპარაკება ჰქონდა მუსტაფა შირვანელის ხანთან. იმავე წელს მარტში ჭავჭავაძემ მონაწილეობა მიიღო პაულუჩთან კახეთის ამბოხების დამშვიდებაში და სოფ. ჩუმლაყთან ფეხში დაიჭრა. ამის შემდეგ დასტოვა საქართველო და გადასხლდა რუსეთში, სადაც თავი იჩინა რუსების და ფრანგების ომში 1812—1814 წელთა განმავლობაში. ამ დროს კარგად შეისწავლა გერმანული და ფრანგული ენები. იყო გე-

ნერალ ბარკლაი ლეტოლის ადიუტანტად პარიზის აღების უამს და 1817 წ. პოლკოვნიკად დაბრუნდა ჩიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკში, რომელიც იდგა კახეთში, ჭავჭავაძეების საგვარეულო მამულში, წინანდლის ახლოს. თავის სოფელში ევროპული ცხოვრება დაიწყო და შეიქმნა შემაერთებელს ხიდად რუსთა და ქართველთა შორის. 1823 წ. ალექსანდრემ დაანება სამხედრო სამსახურს თავი, დასახლდა ტფილისში და დანიშნა მთავარმართებელს ერმოლოვთან საგანგებო მოხელედ. 1828 წ. მთავარმართებელმა პასკევიჩმა დანიშნა გენერალ-მაიორის ჩინით უფროსად და კომანდირად სასომხეთის (ერევნის და ნახიჩევანის) ოლქისა. ამ თანამდებობაში ალექსანდრე ჭავჭავაძემ გამოიჩინა ადმინისტრატორული ნიჭი და მოიხვეჭა დიდი სახელი გაბედულის თავდასხმით ბაიაზეთის საფაშოზე, რომელიც დაიჭირა ჯარით აგვისტოში 1828 წ. პასკევიჩმა მიიღო რა ცნობა ამ გამარჯვებისა, დააწერა მოხსენებას: ყოჩაღ ჭავჭავაძემ! და გამოითხოვა ხელმწიფისაგან ანა პირველის ხარისხის ორდენით მისი დაჯილდოება.

ალექსანდრე ჭავჭავაძეს აფასებდნენ როგორც შესანიშნავს მმართველს და სთვლიდნენ საჭირო კაცად სხვა და სხვა აღელვების დასაწყნარებლად. ამიტომ ისევ პასკევიჩის მოხელედ გადმოიყვანეს და ავალებდნენ სხვა და სხვა საქმეს. 1829 წ. ქარელების მამასახლისები დაიმორჩილა და აღელვებული თელავის მაზრა, რომელსაც მილიციის მოთხოვნა არ ექაშნიკა, დაამშვიდა. 1830 წ. ხევსურთა საჩივრის გამრჩვეელის კომისიის თავმჯდომარედ დანიშნა. 1832 წ. მიანდეს ჯარით კახეთის დაცვა. რადგან მოელოდნენ ლეკების ბელადის ჰამზაღბეგის თავდასხმას.

1832 წ. გამოძეიანდა, თავადის იასე ფალავანდიშვილის მოხსენებით, ქართველის თავად-აზნაურების შეთქმულობა, რომლის აზრი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. ამ შეთქმულობაში მონაწილეობა დააბრალებს ალექსანდრე ჭავჭავაძესაც, თუმცა იგი ამის შესახებ გამოძიების დროს ცივს

უარს ამბობდა. გამოძიებამ კი დაამტკიცა, რომ იგი ამ საქმეში გაანდო ლუარსაბ ორბელიანმა. გამოირკვა, რომ ალექსანდრემ არ მოისურვა შეთქმულობაში მონაწილეობის მიღება და სხვებსაც აგონებდა წვდილის უსაფუძვლოებას. თუმცა დანაშაულო არ მიუძღორდა, მაინც სასჯელი არ ასცდა, რადგან იცოდა შეთქმულობის განზრახვა, არ გასცა შეთქმულნი და დროზე მთავრობას არ შეატყობინა. მთავარმართებელმა როზენმა ჭავჭავაძე დამნაშავეთა მესამე რიგში მოაქცია და სწმხედრო მინისტრს ჩერნიშოვს სთხოვა მისი ასტრახანში გაგზავნა ან სამართალში მიცემა და შემდეგ, სამსახურის მიხედვით, დანაშაულის პატიება. ასტრახანში გადასახლების მაგიერ, 1833 წ. უმაღლესის ბრძანებით ჭავჭავაძე გაიგზავნა ტამბოვს, სადაც გაგზავნილი იყო 1805 წ., ხოლო ერთის წლის შემდეგ, იმპერატორმა ნიკოლოზმა მიიწვია პეტერბურგს, პატივით მიიღო და დააბრუნა ტფილისში.

საქართველოში ალექსანდრე, დანიშნული მთავარსამართველოს წევრად, კვლავ გამოჩნდა საზოგადო. სარბიელზე. 1838 წ., როცა ჭირიანობა მძვინვარებდა ახალციხის ოლქში, ჭავჭავაძე დანიშნეს იმ კომისიის უფროსად, რომელსაც მიანდეს სენის მოსპობა. 1843 წ. დანიშნა პოსტის უფროსად და ამავე წელს მისცეს შამილის წინააღმდეგ მომკმედის კახელების მილიციის კომანდირობა.

იგი იყო მხიარული კაცი, დარდი-მანდი, სტუმართ-მოყვარე. საუცხოვოდ უკრავდა თარსა და ჩოგურზე, რომელზედაც დამღეროდა თვითონ და მისი ლამაზი ქალები.

ჯერ ისევ ჯან-ლონით სავსე ა. ჭავჭავაძე მოულოდნელად გამოესალმა წუთის სოფელს: მისი ეტლი გაიტაცეს ცხენებმა, ალექსანდრე გადმოვარდა და გონება დაეკარგა. ნ ნოემბერს 1846 წ. იგი გარდაიცვალა და მისი „წმინდა საფლავი“ შეითარა შუამთის მონასტერმა.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე გაიზარდა იმ დროს, როდესაც სპარსეთის მწერლობას ჯერ კიდევ გავლენა არ დაეკარგა და

ამასთანავე ფებს რკიდებდა ევროპული განათლება. საფრანგეთის ფილოსოფოსის ვოლტერის ეჭვიანობა, სკეპტიციზმი და სპარსელების პოეტების გრძნობიერება ერთნაირად შეისისხლხორცა ნიჭიერმა ალექსანდრემ. იმისი ლექსები აქამდის გაისმის სუფრაზე. ვის არ გაუგონია სიცოცხლით სავსე სიმღერა „ლოთებო, ნეტავი ჩვენა“, ვინ არ დამტკბარა იმის ლექსებით „მისის ვარდმან ფურჩვილიმან“ და „ვაი სოფელს“, ვის გულს არ მოხვედრია მისი სალცხოვო სურათებით სავსე „გოჭჩის ტბა“.

გარდა ამისა, ალექსანდრემ სახელი მოიხვეჭა, როგორც საუკეთესო ნაწარმოებთა მთარგმნელმა. სთარგმნა რუსულიდან პუშკინის ნაწარმოები, გერმანულით გეტესი, ფრანგულით „ალოზირა“ ვოლტერისა, „ფედრა“ რასინისა, „კინა“ კორნელისა და რამდენიმე ლექსი, სხვათა შორის, ლაფონტენის იგავ-არაკი „ჭრიჭინა და ჯინჯველა“. იმასვე ეკუთნის აქამდის დაუბეჭდავი მოკლე ისტორიული განხილვა საქართველოსი და მისი მდგომარეობისა 1801—1831 წწ., სადაც აღნიშნულია სხვა დასხვა დროის აღწევების მიზეზნი.

ა. ჭავჭავაძის პოეტურმა ნიჭმა გაიღვიძა საპყრობილეში მწარე დღეების შესმით. პირველად მის ნაწერებს აზის უფრო მე-XVIII საუკ. მგონის ბესიკის გავლენის ბეჭედი. ამის მიხედვით ალექსანდრეც ჰბაძავს სპარსულს ლირიკას—საჰადის და ჰაფიზს. დამახასიათებელი ნიშანი მის ლექსებისა არის მგრძობელობა და მასზე გაფურჩქნილი სიყვარული. ამიტომ ეშყის გამოხატვას იგი არა ერთხელ უბრუნდება, ცდილობს მის ფსიხოლოგიურის ანალიზის გამოკვევას. მგრძობელობა და სიყვარული მშვენიერების წარმოშობილია. იგი ამბობს:

„ანაზღად ხილვამან მე შენმან, მზეო,
ასე მძლია და წარმტაცა გლახ გული“.

სიყვარული შარბათია, მაგრამ იგი სამსალასაც შეიცავს, სევდით ავსებს გულს, მონობის უღელს ადგამს კისერზე. ტრფიალობა—მონობაა.

„სიყვარულსა შეგუბურივარ აწ შენსა,

გეტრვის გული სურვილ-რგული.

ამის ნაცვლად რად მტემ მე სენსა?“

სენი და მონობა თან სდევს სიყვარულს, ბუღბუღი ც
ამიტომ დასტირის ვარდს. მგოსანმა კი გამოაცდილებით იცის
გრძნობის სიმწარე:

„თავსა უფლად ნურვინ ჰგონებთ,

ერთ-გზის თქვენცა ტრფიალება

ჩემებრ მწარედ დაგამონებთ...

მეტა ვიყავ მტადული, ვიდრე ჩემად მქნდა გული...

მაგრამ ჩემიც სულის ძალა ერთმან წამმან სრულად სცვალა...

მომესია სევდათ გუნდი, შემომერტუა ბნელი ბუნდი;

ჯაჭვი დამდვა მონებისა, კისრად ვიდე და დავდუმიდი“.

ყველა იმის ლექსებს, რომელთაც იგი უწოდებს „მუხამ-
ბაზს“, „გაფს“, „მუსტაზადს“ აზის მგრძნობელობის ბეჭედი
რომლის სათავეს უნდა ვეძიებდეთ უფრო სპარსულის ლირი-
კაში და ბესიკის გავლენის მოქმედებაში, ვიდრე ევროპულის
სანტიმენტალიზმით გატაცებაში. მისი ქნარი თითქოს უზრუნ-
ველად, ლაღად დამდერის ღვინოს, დროს გატარებას, ქეიფს,
ლხენას იმგვარს ლექსებში, როგორც არის ლექსი „ლოთებო,
ნეტავი ჩვენა, ჰარიალალი“, რომელსაც აზავებს წარმტაცის
იუმორით და იტყვის:

„ნაკმ რა ერთხელ ინება უერძის წვენიცა გემებს,

თვითონ ნუნუს მიუჯდა, წყალი ჰირუტყვთ მიანება“;

ანუ

„ბერებო, თქვენც მეთანხმებით ღვინის ქების ხსენებით,

რჯულისთვის მაინც დავლიათ, მახმადის გამაჯვარებით“.

ამავე უღარდელს ქეიფს ღვინით, რომელიც სენის წამა-
ლიც არის, ვაჟკაცობის აღმძვრელიც, ჩააქსოვს მწარე ნაფიქრ-
ნაგრძნობს:

„ამა სოფლისა ცნაფრება ვერცხლით არ მოიპყრება;

მდიდარნი ბეგრნი უოფილან, ოხრად რჩენიათ ქნება“.

სწორედ ეს არის აღსანიშნავი თვისება ა. ჭავჭავაძის პოეზიისა: მის ზეშთაგონებულს ქმნილებას ყოველთვის ორგვარი კილო ახმოვანებს: ტკბილი ლილინი და გულმოსაკლავი სევდა. პოეტი ახასიათებს ამ ორმაგობას, შესისხლბორცებულს თავის ლექსში: „მღერად ოხრვა, ღხენად გლავა შებადა“.

ოხრვა, ჭმუნვა, სევდა მგრძობელობის და ტრფიალის „სულთა სულის“ შედეგნი არიან. სატრფიალო საგნის მძახლოვება განმანათლებელი მზის შუქია, ხოლო მისი დაშორება სულთა ხდომია. გონება მგონისა სიყვარულის მონაა.

„ძვირფასო საყვარელო, მხოლოდ მეფობო გულისავ,

რამეფსაცა სხვა მსგავსი არა სად გეპოება,

შენ გიტრფი, შენგან ვცატხლებ, სულთ ჩემის სულისავ!..

შენთანა ვარ თუ სხვან, მახლობლად თუ შორს ქმნილად,

ღხინად, შეებად, განცხრომად შენი ოდენ მსქეს ტრფობა...
განვიდვიებ, ჩემთან ხარ და სიამით ვხედ, რამე

გუფს შენ უწინ სცემ ნათეს, ვიდრე მზე ქვეყანას!“

სიყვარული აცისკროვნებს მგონს, აღამაღლებს ზეცად, აღმაფრენის ნიჟს ამოქმედებს:

რას გიუვარდი,—მშინ შენდა სამეობლად

ზეციით მუზნი შთამბერვიდნენ მე უურსა;

ღექსნი თხზულად მერითმოდენ უშრომლად

განებასა შენთავის მცაფებულსა.

სიყვარულს უეჭველად „ჭმუნვის მახვილიც“ ახლავს. „ჭმუნვა“ პირველს ლექსებში გამოწვეული იყო უბედურის ჩარხის ტრიალით,—ციხეში დატყვევებით და სამშობლოსთან მოშორებით. მიმართავს რა ოცნებას შორს, რუსეთში გადახვეწილი, იგი მოგონებით „დამაშვრალს სულს სიტკბოს განუახლებს“; მოწყვეტილი მოყვასთა, გულამოკვნესით სტირის: „აწ ჰხამს, ვესალმოდენ მიწასა, წყალსა, ოხრვით ვაფრქვედდეცა ცრემლს დაუთვალსა“. ამავე დროს მას აკვნესებს საკაცობრიო სევდიანობაც, მოქალაქობრივი გრძობაც, რომელიც ცოცხლად გამოსთქვა ლექსში „გოგჩის ტბა“. აქ აღამიანის ცხო-

ვრება, დიდება, სახელი არარაობად არის აღსარებული. მშვენიერს გოგჩის ტბას გარს ახვევია „საგლოვო ნიშნი შენობათა, კვლავ ეროვნათა, სად ყვავებულან დიდებულად ქალაქნი ვრცელნი და სად დღეს ვხედავთ ოდენ ბუთა და ნატამალთა“. ამ ნანგრევებში იგი არჩევს „ყოფილის ტაძრის კამარას“, პალატთა და ქალაქთა ნაშთს. ახლა აქ გამეფებულა „უდაბურება, მჩუმარება, არარაობა!“

ა. ჭავჭავაძის კალამს ეკუთნის სამხატვრო კალმით კავკასიის დასურათება ლექსში „კავკასია“.

გრიგოლ ორბელიანი

(1800—1883)

თავადი გრიგოლ ორბელიანი დაიბადა 1800 წ. მამა მასი დიმიტრი (იგივე ზურაბ) სიძე იყო მეფე ირაკლი მეორისა— ცოლად ჰყვანდა გლონე ბატონიშვილის ასული ხორეშანა. ზურაბი ჭკვიანი და ძველებურად საღვთო წერილზე აღზდილი კაცი იყო, ხორეშანა—ღვთის მოყვარე და სათნოიანი ადამიანი, რომლის გავლენა ღრმად ჩააჩნდა გულში გრიგოლს ბავშობიდანვე. წელიწადი, რომელსაც აკუთნებენ გრიგოლის დაბადებას, აქამდის მტკიცედ არ არის გარკვეული. სამხედრო სამსახურის მოწმობით, იგი დაიბადა 1800 წ., ხოლო თანამედროვეთა მოსაზრებით—1804 წ. დაჭეშმარიტებით შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ იგი შევიდა სამსახურში 1816 წ. დარჩა უცოლო და ამნაირად თითქოს შეასრულა დედის აღთქმა, რომ შვილი ბერად აღეზარდა, თუ მისი მეუღლე, სპარსეთში ტყვედ წაყვანილი, სამშობლოში დაბრუნდებოდა. გრიგოლ ორბელიანის სიყმაწვილის დღეებმა განვლეს იმ დროს, როცა საქართველოს სამეფოს წესწყობილება ირღვევოდა და მის ნანგრევებზე რუსეთის მთავრობა ფეხ-აკრფით თავის გამგეობას ამყარებდა. ბატონ-ყმობა შეადგენდა საზოგადოებრივის ცხოვ-

რების საფუძველს, ეკლესია—განათლების წყაროს, მამაპაპური გადმონაცემი—წარსულთან დამაკავშირებელს ხიდს. წერა-კითხვა შეისწავლა ანჩისხატის დეკანოზთან—ალექსი-მესხიშვილთან, იქიდან გადაიყვანეს კეთილშობილთა სასწავლებელში, საიდანაც გადავიდა არტილერიის სკოლაში. სწავლა გაათავა ჯილდოთი. ჩვიდმეტის წლიდან ითვლებოდა იუნკრად. 22 წლისა რომ გახდა, ოფიცრობაც იშოვნა და ჭარის ლეკებთან შეტაკებაში მონაწილეობაც მიიღო. შემდეგ იგი განაგრძობს სამხედრო სამსახურს, -- დაესწრობა სპარსეთის ომში (1826—1828 წ.) და ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

1832 წლის შეთქმულებაში გამოძიებამ გრ. ორბელიანიც სცნო მონაწილედ. 1833 წ. ჩამოიყვანეს ნოვგოროდიდან, სადაც იმ დროს ემსახურებოდა, და დაატუსაღეს. სამისთვის ტუსალობის შემდეგ ვაგზავენეს კავკასიის ლინიაზე, რადგან სასამართლომ მეშვიდე ხარისხის დამნაშავედ სცნო, როგორც მხოლოდ თანამგრძობელი შეთქმულთა აზრებისა. აქედგან გადაყვანილ იქმნა ვილნოში, შემდეგ რიგაში. 1837 წ. რიგიდგან იგი გადმოიყვანეს კავკასიაში „გრუზინსკი პოლკში“ და აქედგან იწყება ახალი ხანა მის ცხოვრებაში. იგი იღებს მონაწილეობას შამილთან ომში, დაინიშნება დაღესტნის უფროსად, შემდეგ ბრიგადის კომანდირად და კასპიის ზღვის პირად დაყენებულის ჯარების უფროსად. როცა შამილი წინანდალს დაეცა და დავით ჭავჭავაძის სახლობა ტყვედ წაიყვანა, გრიგოლ ორბელიანი თემირხანშურის მმართველად იყო. მან გამართა შამილთან მიწერ-მოწერა და 40,000 მანეთად დაიხსნა თავისი ნათესავობა ტყვეობიდან. 1857 წ. გენერალად იუტანტობა მიიღო. ერთის წლის შემდეგ დაინიშნა მეფის ნაცვლის საბჭოს თავმჯდომარედ. ბარიათინსკის შემდეგ იგი 1861 და 1862 წწ. მთავარმართებლის თანამდებობას ასრულებდა. გარდაიცვალა 21 მარტს 1883 წ.

გრ. ორბელიანის ერთი საუკეთესო ნაწარმოებთაგანი არის „სადღეგრძელო“, რომელიც დასწერა 1827 წ. ამ თხზულებ-

ბაში პოეტმა დაგვისურათა სევდიანის აღტაცებით სამშობლოს ისტორიულნი გმირნი და ბრწყინვალე სევდით შემოსა ძმობის და სიყვარულის ამამაღლებელი სპეტაკი გრძნობა. იგი სამგლოვიარო კილოს აყუჩებს, როცა თავის ქნარის სიმებს სამშობლოსთვის აჟღერებს.

ჰე, მამულა სასურველო, ვინ გახსენას, რამ მის გული
არ ათრთოლდეს სიხარულის აღტაცებითა ადვსილი?

მისი გული სძგერს უფრო წარსულის მოგონებით და ბუნების სიდიადით, ვიდრე მომავალის სვე-ბედის წარმოდგენით. საცა უნდა იყოს და რა გაჭირებაც უნდა დაატყდეს, იგი არ ივიწყებს წინაპართა ღვაწლს, სამშობლოს სიყვარულს; ბუნების მშვენიერებას.

ოცდაათს წელიწადს გადაცილებული იყო, როცა მან დასწერა „გამოსალომება“, სადაც კმუნვით აღსავსე პოეტი დაუპირდაპირებს ბუნების სურათს კაცის გულისცემას, ჰპოვებს მათ შორის თანაგრძნობას და მსგავსებას. იგი იწყებს საუცხოვრო შედარებით:

ვითა ცის ნაში დიღითა ჰბრწყინვალებს ახლად შლილს ვარდზე,
მარგალიტ-ცრემლი ცრემილსა ჰსადეგს ნიშნად ჭმუნვისა შენთ დაწვთზე...
სატრფოვო! გშორდები და სიტუვა ვერ მიპოვია სათქმელად,
ანუ შენთ ცრემლთა საშრთბლად, ანუ ჩემ სასუგეშებლად!

ლექსი „გამოსალომება“ ჰმოწმობს, რომ პოეტი, მიმავალი რუსეთისკენ, სადაც გაიგზავნა 1831 წ. სამსახურის გამო, რომანტიულის გრძნობით არის შეპყრობილი, დამონავეებული. ამავე გულის ღელვამ ორის წლით ადრე დააწერინა მუხამბაზი „ნუ მასმევ ღვინოს—უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით“ და მოუსპო ის ცხოვრების უდარდო სიხარული, რომლითაც აღბეჭდილია მისი პირველი (1827 წ.) ლექსი „ანტონს“: „ჰე ჰაბუკო, სიხარულით დღენი შენნი განატარე. იმხიარულე, შეექეც, ილხინე და შეიყვარე“. კმუნვარების კილო მოიცვამს მთლად მის არსებას 1832 წლიდან, რომანტიული ოცნება გამეფდება მის ნაწერებში, გონება-გრძნობა მისი და-

სტრიალებს ძველს „ივერიას“, „ლომ-გულთა გმირთა“, „ცას მშვენიერსა, ცას მშობლიურსა“. რუსეთის მიყრუებულის ქალაქს ნოვგოროდში იგი სწერს ლექსს „იარალის“, სადაც ჯერ აღტაცებით იხსენიებს „ძველებურს, ჩვენებურს ლხინს“ და შემდეგ დაუმატებს:

დავნატრი მათ, ვინც თვისი სიტყვსჲე თვისსა მამულსა შესწირა
მსხვერპლად,
დავნატრი დროთა, რას აქვდათ ტრფობა მამულისადმი გულს
ადბეჭდილად...

სწორედ ამ ლექსით (1832 წ.) იწყება ჩვენში პატრიოტული ლირიკა, მამულისადმი სატრფიალო მგონობა. თვით პოეტის ბედის ჩარხისთვის ამ ლექსს სხვა მნიშვნელობა ჰქონდა. იმ დროს, როდესაც ეს ლექსი დაიწერა (1832 წ.), ტფილისში დაიჭირეს იმ საიდუმლო საზოგადოების წევრნი, რომელთაც განიძრახეს საქართველოს პოლიტიკური აღდგენა.

ამ საქმის გამოძიების დროს ეჭვი მიიტანეს გრიგოლ ორბელიანზედაც. ნოვგოროდში, სადაც ორბელიანი მსახურებდა მაშინ, გაჩხრიკეს მისი სადგური, ჩამოართვეს ჩვენება, იცნობდა თუ არა შეთქმულებს და როცა დარწმუნდნენ, რომ იგი არის დამწერი პატრიოტულის ლექსის „იარალის“ და მთარგმნელი დეკაბრისტის რუსის პოეტის რილეევის „ნალივაიკოს აღსარებისა“, ჩამოიყვანეს ტფილისს და დაატუსაღეს.

„ნალივაიკოს აღსარებას“ იგივე დედა აზრი აშუქებს, რაც „იარალშია“ გატარებული—მამულისათვის თავის განწირვა. ნალივაიკო იბრძვის მალაოროსიელთ უახანთა განთავისუფლებისთვის პოლონელთა (ლიახთა) ბატონობისგან. კიევის მონასტერში იგი გაენდობა ბერს და გულახდილად განუზიარებს, რომ სისხლის ღვრა თუმცა დაამძიმებს მის სულს, მაინც ტვირთულობს ამ საქმეს, რათა სამშობლოს მოუპოვოს თავისუფლება. „იარალმა“ და „ნალივაიკოს აღსარებამ“, პოლიტიკურის შინაარსით დაკავშირებულებმა, გადასწყვიტეს გრ. ორბელიანის სვე-მედი. იგი იცნეს შეთქმულთა თანამგრძნობე-

ლად და მოაქციეს და მნაშავეთა მეშვიდე ჯგუფში. მწარე „ოხ-
ვრანი“ და ჭმუნვარება, რომელთაც მოიცვეს პოეტის არსება
„გულისა სიღრმით“, როცა იგი ჩამწყვდის „ზღუდეთა შო-
რის“, მოიგონა მან შორს, რიგაში, 1835 წ. და უძღვნა მათ
თი აღწერა ლექსად თავის დას ეფემიას.

უცებ გრიგალმა უბედობის დამქროლა ესრეთ,
რომ ცა, მომიუენი ჩემდა ნათლისა, ჭფარა ღრუბელთ ქვეშ,
სიტკბოს ფიალი წარიტაცეს მის წყუულთა. ფრთით
და დამცა უფსკრულს ვაებისას, უმწედ, უნუგემ.

საპყრობილეში — „ზღუდეთა შორის“, სადაც არ ბრწყინ-
ავდა დილის ცისკარი, დღე იყო უნათლო და ღამე უვარ-
სკვლავო, სიციცხლე ისე მობეზრდა პოეტს, რომ სიკვდილს
ნატრობდა, „ვით ცის ნუგემსა“. ღრმად ჩაიბეჭდა მის სახეზე
უბედური კვალი: „არლა აპყვავდეს გული ჩემი ორგზის ამ
სოფლად, მახვილი გულით ვერ აღჰვლიჯონ შემდეგ სიხ-
არულთ“. მხოლოდ მოგონება საყვარელის დის და „წარსულ-
თა დღეთა“ ამხნევებდა, როგორც „აშვენებს სიტურფითა
ვარდი სამარეს“. უიმედო, სასოება-მიხდილი იქამდის, რომ
სოფლის სიმუხთლე ათქმევენებს: „ხვალე არლა მრწამს, ვით
ღამეში მატური სხივი“, უდროოდ დაბერებული პოეტი გა-
მოვიდა საპყრობილიდან და, თუმცა იხილა „მდინარე იგი,
იგივ მთანი, ნიავ-მომფენნი, წალკოტნი, ველნი, უწინდელებრ
ცა ნათლოვანი“, მაინც გული მისი ცხოვრებით აღარ სტკბე-
ბა. დარჩა ნუგემად და სასიხარულოდ მხოლოდ საყვარელი
და ეფემია, რომელსაც მიჰმართავს სიტყვებით: „დაო სასურ-
ველ! ამა სოფელს შენ დამშთი მხოლოდ და განმასვენე კვე-
თებათგან ბოროტ ხვედრისა“.

გრიგოლ ორბელიანის ლექსებში ჩაწნულია, როგორც
დამწერის კერძო ცხოვრების ჩარხის ტრიალი, აგრედვე საზო-
გადოებრივის ცხოვრების მიმდინარეობა. ახალგაზდობაში პო-
ეტი დამღერის უფრო თავის გულისცემას, რომანტიულის
ფერადებით შეზავებულს, შემდეგს ნაწარმოებში კი სჭარბობს

საერთო პატრიოტული მიდრეკილება. წვრილი ლექსები, როგორც „საამო არს სახილველად, ოდეს ვარდი ნინას ეპყრას, მაგრამ ვინ ჰსცნას ვინა სუნაეს: ნინა ვარდს თუ ვარდი ნინას“, გვაგონებენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის და ბესიკის მანერას. ამგვარივეა მისი მუხამბაზები, უდარდელი და სააშუკო ნაწერები: „ღმიტრი ონ — ის დარდები“, „სავათნავას მიბაძვა“ და სხვა. პოეტი აქ დამღერის სიყვარულს, ღვინოს („სულით ერთნო, მოლხინენო, აწ შეკრბით, ყანწით, აზარფეშებით“), დროს გატარებას, მხიარულებას („ღიპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ“), პირველს ნაწერებში ცოტა მძიმე ენით და უკანასკნელ ხანებში — მახვილის, მოსწრებულის სიტყვით. მუხამბაზი „ნუ მასმევს ღვინოს — უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით, თვარა მიმუხთლებს და წარმოსთქვამს ენა ყოველსა...“ შორს არის იმ საუცხოვო სიმარტივისაგან, რომლითაც აღბეჭდილია მუხამბაზი „გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ, თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ“. ამავე მოსწრებულის კილოთია დაწერილი მუხამბაზი „არავისთვის მე დღეს არა მცალიან, სალომესთან სადილად მეძახიან“. აქამდის ეს ლექსი სუფრულს სიმღერად არის დარჩენილი. გრ. ორბელიანის სატრფიალო ლექსები შესანიშნავია ერთის თავისებურის თვისებით, რომელიც განსაკუთრებით რომანტიულს ბეჭედს ასვამს მის ნაწერებს. როგორც მიმდევარი რომანტიულის მოძღვრებისა, პოეტი ჰქადაგებს სათნოებას, მოთმინებას და სოფლის სიმუხთლის შეწყნარებას. როგორც რუსი პოეტი ჟუკოვსკი, იგი ტანჯვას და სიყვარულს აერთებს, აკავშირებს.

ტანჯვა აწს მზრდელი ტრფობისა, დამბერველ ეშხის ცეცხლისა,
ტანჯვა აწს ვალი და მსხვერპლი უზომო სიყვარულისა,
ამბობს ნ...სთვის მიძღვნილს ლექსში (1835 წ.).

მის შემოქმედებთს ნიჰს მეტადრე ის შუქი აბრწყინვებს, რომელიც ქვეყნიურს გრძნობას გარდაქმნის ზეციურს მიწრაფებად, მშვენიერების იდეალად, უზალო მსხვერპლად. სა-

უცხოვოდ აქვს ეს გამაკეთილშობილებელი გრძნობა ჩართული ლექსში „სალამო გამოსაღმებისა“. თვალ-წარმტაცო სურათია ის სალამო, როდესაც პოეტი ეთხოვება თავის სატრფოს. მას გაატანს „სულს“, „გულის ოხვრას“, „მოსვენებას“.

მშვიდობით! ვინცა დამატკბე სიცოცხლის ნეტარებითა, ელო
აწ ვისთვის გული მივგუნესის, სული სწუხს განმარებისა.
დამწვარი განშორებით პოეტი გააყოლებს „სატრფოს“ თავის ლოცვა-კურთხევას, დამშვიდებულის ცხოვრების მოპოების სურვილს: „მშვიდობით! შენს გულს ნუ შორდეს მშვიდობა“.

სიყვარულის შექებას და მის თვისების გამოარკვევას პოეტი უძღვნის რამდენსამე ლექსს და ყველგან იმ აზრს ადგია, რომ სატრფო ერთსა და იმავე დროს ტანჯვის და სასოების აღმძვრელი უნდა იყოს. ეს ორი გრძნობა ანიჭებს კაცს უსაზღვრო ნეტარებას და ამაღლებს მის კაცურს ბუნებას.

უფრო მეტი სამსახური გაუწია გრ. ორბელიანმა ჩვენს მწერლობას მით, რომ ბუნების მხრით აღძრული შთაბეჭდილება შემოსა სულის მოძრაობის ბეჭედით, დაახლოვა იგინი და დაამკვიდრა მხატვრობითი დასურათება ჩვენის კეკლუცის ქვეყნისა. საკმარისია მოვიყვანოთ რამდენიმე ნაწყვეტი დასამტკიცებლად იმ შეუღარებელის ტალანტისა; რომელიც გამოიჩინა გრიგოლ ორბელიანმა ბუნების აღწერაში წარმტაცის შედარებით და ეპითეტებით. ავიღოთ ლექსი „სალამო გამოსაღმებისა“:

„მზე ჩაესვენს: მის შუქი გამოსაღმის ჟამს კავკასსა.
თავსა ეხვევა ალექსით, ვით ქალი მამას მონუცსა!
ბუმბეკაზ მთანი, მდუმარედ ცათამდის აუუდებულნი;
ქსნედან ვით ღვენი, სპეტაკის ვინულ-გვირგვინით შემკულნი“.

კლდოვანი გვერდები შებურულან შავის ღრუბლებით, რომელნიც ქვეყანას მრისხანებით ემუქრებიან. „წყალნი, მთით დაქანებულნი, აღმასებრ უფსკრულს ჰსცვივიან; თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიალებს, კლდენი ბანს ეუბნებიან“. უფრო ძლიერის სიღლიდით და მრავალ-ფეროვანის კალმით დაგვიხატა ბუ-

ნების სურათები თავის საუკეთესო ნაწერში „სადღეგრძელო ანუ ომის შემდგომ ღამე ლხინი, ერევნის სიახლოვეს“. პოეტი-რომანტიკოსი ჰქარგავს შემოღამების ჟამს დამყარებულს სიმშვიდეს, მიჰმართავს მთვარეს, ამ საიდუმლოებით მოცულს შუამდგომელს აქაურს და იქაურს ცხოვრებათა შორის და იტყვის: „აჰა, მთოვარეც ნელიად შუქსა, ვითა ნუგეშსა, მოგვფენს საშვებლად“. ამავე რომანტიულის მიდრეკილებითაა აღნიშნული ვარსკვლავთა მოწოდება და მათი ჩართვა კაცის ბედის წერის მიმოსვლაში. შევხარით „ღამით ვარსკვლოვანს ფირუხსა, მთოვარით განათებულსა, სიცოცხლის მომფენს ჰაერსა, სუნნელებრ შეზავებულსა“. დიდებულად არის აღწერილი განთიადი, როცა იღევა ბინდი ღამისა და ვარსკვლავნი ცაში ჰქრებიან.

„ცისკარმან აღმოსავლეთი ვარდისა ფერად შექცება;

ცას სისხარული მოჭფინს და ქვეყნისა შეგნება!

აწონენ ცეცხლის ალებრივ შორს განბნეულნი ღრუბლებნი

ცა მშვენიერობს, სააღდება, მასა შევნატრით. მხილველნი“.

ამ საუცხოვო განთიადს, როდესაც მოჰქრის დილის: ნი-
ავიც და ათასის ხმით მას მიეგებებიან ფრინველნი, პოეტი გა-
იმსჭვალება ღვთისადმი მოწიწებით და ქვეყნისადმი ძმურის სი-
ყვარულით. მას ვერ შეუგნია, როგორ არის შესაძლო შური და
შტრობა, უკვირს: „ამ მშვენიერსა დილასა კაცს რად ჰსურს
სისხლი კაცისა?“ პოეტი სარგებლობს ბუნების სურათებით
თავის კაცთმოყვარეობის შეხედულების გასამტკიცებლად. მას
ასულდგმულებს და აფრთოვანებს ერთისა და იმავე აზრის კა-
ცის გულში ჩანერგვა, მის მისწრაფებას შეადგენს დამყარდეს
სოფლად ძმობა და სიყვარული, მამულის ერთგულება, ნიჭის
თაყვანისცემა, დაჩაგრულთა შეწყნარება. იგი გვამცნობს, რომ
სიყვარულის „შუქი ადგვამაღლებს“, სულით გაგვანათლებს
და ღმერთს დაგვამსგავსებს: „უსიყვარულოდ სასუფეველი,
ვით საპყრობილვე ჩემთვის შეიქმნეს“. საქართველოს ბუნება
პირველად იმის დალოცვილის კალმით ხელოვნურის ფერეადებით

აიწერა. იმავე „სადღეგრძელოში“, სადაც „სასურველს მამულს“ აღტაცებულის სიხარულით მიეგებება და შეაქებს საქართველოს „ერს გულადს, პურადს, მებრძოლს შავის ბედისა“¹, იგი უძღვნის რამდენსამე ტაეპს მის გარეშე ბუნებასაც:

სად მთასი წინვის გვირგვინით აჩიან ცაშდე ასუფნი
და მდინარენი ზახილით ზვირთის ზვირთებზე მსრფეფნი,
უფსკრუფნი—ჩახნელებუფნი, კლდენი—თვალგადუწვდენენი,
სად მონადირე ჰსდევს ჯიხვსა და მის ქვეშ ჰვლენან ღრუბენი.

ადგილ-ადგილ რიტორულად დაწერილი „სადღეგრძელო“¹) საუცხოვო ნიმუშია რომანტიულის მიმართულებისა. აქ განხილულია „ძველნი საუკუნენი“, ქველობა და მხნეობა საქართველოს მეფეთა ერთმთავრობის დამამყარებლის ფარნაოზიდგან და ქრისტეს ნათელით განმანათლებელის მირიანინიდან დაწყებული ვიდრე თვით „ქალაქთა აღმომცენებელს“, ჯვაროსანს თამარსა და ქეთევანს, სჯულმდებელს ვახტანგს და გმირს ერეკლემდე. აქვე დასურათებულს ბუნების აღწერაში ჩაწნულია თავგანწირულებამდე აღგზნებული გრძნობა მამულისადმი და სურვილი კეთილის საქმით აღიბეჭდოს კაცის სიცოცხლე. აქვე რომანტიულად შეზავებულია სატრფოსადმი სიყვარულის შესხმა და განმტკიცებული რწმენა, რომ სიკვდილის შემდეგაც სულს სიყვარული თან წარჰყვება.

შემდეგ, ილ. ჭავჭავაძის სალიტერატურო მიმართულების ზედგავლენით, გრიგოლ ორბელიანმა დასწერა პატრიოტული ლექსი (1877 წ.) „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ და „მუშა ბოქულაძე“—მსგავსად ილიას „მუშისა“.

გრიგოლ ორბელიანს აქვს ნათარგმნი რუსულიდან კრილოვის რამდენიმე იგავ-არაკი და პუშკინის, ლერმონტოვის, რილეევის და ყუკოვსკის თითო ოროლა ლექსი.

¹) ამ პოემას ამჩნევია ვ. ყუკოვსკის პატრიოტულ-რომანტიულის ლექსის გავლენა (Швецъ во станѣ русскихъ воиновъ). თვით ყუკოვსკი ჰბაძავს ინგლისელს პოეტს გრეის, რომელმაც დასწერა ლექსი „მგოსანი“ (The Bard).

თავადი ალექსანდრე ორბელიანი

(1801—1869)

თავადი ალექსანდრე ორბელიანიც იმ წრეს ეკუთნის, რომელმაც 1830 წლებში განიზრახა საქართველოს განთავისუფლება. იგი იყო ძე თეკლე ბატონიშვილისა, ირაკლი მეორის შვილისა, და ვანტანგ ორბელიანისა. დაამთავრა რა სწავლა ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში, შევიდა სამხედრო სკოლაში (პეტერბურგში) და 1828 წ. დაბრუნდა საქართველოში „სამხედრო თანამდებობით“. 1830 წ. არჩეულ იქნა აღმასრულებელის ეკსპედიციის მრჩეველად (სოვეტნიკად). შეთქმულობაში მონაწილეობისათვის გაგზავნილ იქნა ორენბურგს და ჩარიცხულ სამხედრო სამსახურში. 1841 წ. გადმოიყვანეს საქართველოში. იგი იყო ქართველთათვის გულშემატკივარი მწიგნობარი და განათლების მომხრე. როცა 1852 წ. დაარსდა ჟურნალი „ცისკარი“, გიორგი ერისთავის რედაქტორობით, ალექსანდრე ორბელიანი იმაში მიიღო მხურვალე მონაწილეობა და ნივთიერად თუ წერილებით თანამშრომლობა არ მოაკლო. 1869 წ. ჟურნალს „მნათობშიაც“ დაიბეჭდა ორი წერილი „ასპინძის ომი“ და „ჩვენი ძველი სახლეულობანი“. მისი ნაწერები ცალკე წიგნად გამოსცა ზ. ჭიჭინაძემ (ტფ. 1879). მის ნაწერთა შორის მნიშვნევალი სამი ლექსი: „ეპიტაფია საქართველოს მეფის ირაკლის მეორისადმი“, „საქართველოს გაზაფხული“ და „კავკაზიის მთები მაშუკის მთიდან“. პირველი ლექსი მით არის საყურადღებო, რომ ავტორი მიიწვევს ინგლისის პოეტს, „დიდს ლორდს ბაირონს“, რომ ამან ზეცის მგოსნებთან ერთად „ჩანგით დამღეროს მეფის საფლავზე“. მეფე ერეკლეს „ლეკტორს“ ადარებს. მის სიტყვით, ნადირ-შაჰს „ვალი ირაკლი შვილად“ უყვარდა, ქართველნი მას „ემსხვერპლებოდნენ“, მის სახელს ყველგან „ცამდის აქებდნენ“. ათავებს ლექსს ლეგენდარულის თქმულობით ქართველთა პაგრატიდების ჩამომავლობაზე დავით წინასწარმეტყველის შტოდან: „გარნა დავითი შენ დიდ-სულობას დახმობდა ქნარსა სიხარულის ხმით“.

უფრო მარტივის ვნით დაწერილია „საქართველოს გაზაფხული“, სადაც სამშობლოს ბუნება ფერადოვნად დასურათებულია:

„ნიმფნი რხევითა სეირაბენ...
 ყვაფილს სწუვეტენ, ნაზად სტრფობენ...
 კარგნი ჩიტნი ჭიკჭიკობენ...
 მუზნი ეთერთ ცეცხლს ისფრიახ...“

ცა, ქვეყანა, სულიერი გაზაფხულსა შეეხარვის,

ამ დროს რომე კაციც-ბერი მოკვდეს, ვფიცავ, ცოდო არის“.

საყურადღებოა აქ ნახმარი¹⁾ ცრუ კლასიკოსთა წაბაძვით სახელე-
ბი: ნიშნი, მუზნი, ეფირი. სუსტად გეჩვენებათ დასურათება კავკასიის
მთებისა მესამე მის ლექსში, თუ მოიგონებთ დიდებულს აღწერას გრი-
გოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოში“. იგი ამბობს:

დღეს დილით, ამ გაკამკამებულს, ცის მოღაჟვარდულობაში,

დავინახავ იქით შირსა, იმ ჰაერობაში

კავკასიის ბორცვთ მოკიდურთა, თავის ქედებით,

თავის დახვსებულის თეთრის წვერებით.

ლექსი გარეგანის ფორმითაც არ ეთანხმება ქართულს ვერსიფიკა-
ციას: აქ არეულია 9, 10, 11, 13, 14, 16 და 17 მარცვლოვანი სტრი-
ქონები. ამასთანავე მხატვრობითს ელფერს მოკლებულია, რითმა მდარეა,
თვით აზრი პროზის თხზულებას უფრო შეეფერება:

ახ! ჩემო საყვარელო კავკასო!

აჩა წადილით საყვარელო,

აჩამედ ძლიერის ვნებით სსურეულო!..

კავკასო მშვენიერო და კავკასო განსაცვიფრებელო!

მეტი ღვაწლი მიუძღვის ალექსანდრე ორბელიანს, როგორც დრა-
მატურგს. აღსანიშნავია ის ღირსება, რომელიც მის დრამებს აქამდისაც
არ დაჰკარგვიათ. მან პირველად დრამების სიუჟეტად აიღო საქართვე-
ლოს თავგადასავალი და ისტორიული ამბავი, თუმცა დრამატიულს ტე-
ხნიკას ვერ დასძლია და ხელოვნურად ვერ შეჰქმნა ისტორიული „ტი-
პები“. მან დასწერა „ბატონიშვილის ირაკლის პირველი დრო ანუ თე-
დადება ქართველთა“, პირველად დაბეჭდილი ჟურნალს „ცისკარში“.
უფრო საყურადღებოა ოთხმოქმედებიანი დრამა „მეფე დავით აღმაშენებელი
ანუ საქართველოს უკანასკნელი ჟამი“. ამ დრამაში, რომლის სცენაზე და-

¹⁾ უცხო სიტყვების შემოტანა ქართულს ენაში ხელს არ უშლის
ა. ორბელიანს ამავე დროს შეეცადოს, თუმცა უნაყოფოდ, გადმოაქარ-
თულოს მიღებული და შეთვისებული ტერმინები. იგი ურჩევს „ჟურნა-
ლის“ მაგიერ შემოღებას „სიტყვების ტომარისა“. ეს ნეოლოგიზმი არ
შერჩა ჩვენს მწერლობას, როგორც ირ. ლორთქიფანიძის მიერ წამოყენე-
ბული სიტყვა „ოქმი“ ჟურნალის მაგიერ და „მეტყველება“ ლიტერა-
ტურის მაგიერ.

დგმის იმედიც ჰქონდა ავტორს, გადახლართულია საქართველოს არაბთაგან განთავისუფლების გარემოებანი დავით აღმაშენებლის დროს და 1832 წ. „ფარული საზოგადოების“ საქმე. გამოყვანილია ბერი სერაფიმ, რომლის სურათი გადმოღებულია უკვე მოხსენებულის ფილადელფოს ბერისაგან. მესამე მის დრამატიულს ნაწერს შინაარსად გაუხდია ქართველთა ცხოვრება მე-XIX საუკუნის დროს და ეწოდება სახელად „ახალი დროის გმირები“. ეს თხზულება არ ყოფილა დაბეჭდილი.

ეთნოგრაფიული მნიშვნელობა აქვს მის დაკვირვებას ესკიზში: „ივერიანელების გალობა, სიმღერა და ლილინი“.

ალექსანდრე ორბელიანი საერთოდ ეტანებოდა საქართველოს ისტორიის შესწავლას და მკითხველთათვის თავის გამოკვლევის გაზიარებას. უმეტესი ყურადღება მიაქცია ირაკლი მეორის მეფობას. ამ მეფის წინაშე ქედს იხრიდა თვალე ბატონიშვილის ძე და აცისკროვნებდა პაპის დიდებულს მოღვაწეობას. ირაკლი მეფის სახელთან დაკავშირებულია შემდეგი მისი ნაწერები: „მეფის ირაკლის II-ის ისტორიაზედ“, „ასპინძის ომი“, „შეთქმა მეფის ირაკლის მეორეზე“ და გარჩევა რჩეულოვის მოთხოვნისა „ქვე“ ივის ლიმონები“. ისტორიას და ისტორიულს დრამებს ალექსანდრე ორბელიანის ნაწერებში ერთი საერთო ნაკლებევაება აქვთ. იგი წარსულში ხედავს ქართველთა ცხოვრების ბრწყინვალე ხანას, იდეალიზაციით აშუქებს ყოველსავე, რასაც ძველი სუნი მოსდევს და ჭეშმარიტებას კი ღალატობს, როცა წარსულის ბნელს მხარეებს ყურადღებას არ აქცევს ანუ ხელს აფარებს. წერილში „უწინდელი დროის ბატონყმობა საქართველოში“ წარმოდგენილი აქვს ეს წესწყობილება პატრიარქალურად, მამაშვილურს განწყობილებად მზრუნველთ ბატონთ და ერთგულთ ყმათა შორის. წერილში „ქართველების ძველი დრო“ აღნიშნავს ჩვენს ერში სამს ძალას: სარწმუნოებას, მამულის სიყვარულს და წარსულის დიდებას. ამან დაიცვა საქართველო მტერთა განადგურებისაგანაო. ავტორს ავიწყდება შუღლი და მტრობა მეფეთა და ფეოდალთა შორის, რომლის წყალობით საქართველო მრავალჯერ განადგურდა. ამგვარს წერილებში, როგორცაა სტატია „ორბელიანთა ამბავი“, სადაც მოთხრობილია ორბელიანთა მომდინარეობა ჩინეთიდან, ალექსანდრე ორბელიანი მეტს პატრიარქულს გრძნობას და ბუბლიცისტურს ნიჭს იჩენს, ვიდრე სამეცნიერო მიუდგომლობას და ჭეშმარიტებისადმი მისწრაფებას.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

(1816—1845)

ნიკოლოზ ბარათაშვილი, შინაურობაში ტატოდ წოდებული, დაიბადა 22 ნოემბერს 1816 წ. მის მამა მელიტონ ბარათაშვილი, ბუნებით მკაცრი და ფიცხი, ტფილისის თავდაზნაურობის წინამძღოლად იყო. მთელი თავისი საცხოვრებელი მან ხელგაშლილობით გაფლანგა. პოეტის დედა, ეფემია, გრიგოლ ორბელიანის დაი, გულოკეთილი, მშვიდი და წყნარი ადამიანი იყო. ტატომ ჯერ დედის ხელმძღვანელობით ისწავლა ქართული წერა-კითხვა, შემდეგ მიაბარეს კალოუზნის სამრევლო სასწავლებელში, სადაც შეითვისა საღვთო წერილის ენა, შემდეგ ისე ხელოვნურად ჩაქსოვილი მის ნაწერებში. თერთმეტის წლისა მიაბარეს კეთილშობილთა სასწავლებელში (შემდეგ გიმნაზია), სადაც კურსი გაათავა 1835 წ. გიმნაზიაში სამაგალითოდ სწავლობდა ოხუნჯი და ცელქი ტატო. სიანცის გამო 1832 წ. იგი გადმოვარდა კიბიდან და ორივე ფეხი დაიშავა. სიკოქლემ შეუკრა სამხედრო სამსახურში შესვლის გზა და ქონებითის ხელმოკლეობის გამო სწავლის გაგრძელებაც უნივერსიტეტში ვერ მოუხდა. ბარათაშვილი იძულებული შეიქნა შესულიყო სამოქალაქო სამსახურში, რომელიც მას სრულიად არ იზიდავდა, როგორც თითონ სწერს საყვარელ ძიას გრიგოლ ორბელიანს 1837 წ. ცხრა წელიწადი სინიდიისიერად იმსახურა უზენაესის საქართველოს მართებლობის სამოსამართლო განყოფილებაში, მაგრამ სტოლის უფროსობას ვერ გასცილდა. გარდაცვალების წინა წელიწადს დანიშნეს მაზრის უფროსის თანაშემწედ ნახიჩევანში და აქედან გადიყვანეს განჯაში, სადაც 1845 წ. 9 ღვინობისთვის გადაიკვალა 29 წლისა. დროებით იგი დასაფლავებულ იქმნა განჯაში და მხოლოდ 1893 წ. ნაშთი მისი გადმოასვენ-

ნეს ტფილისს და აქ მიაბარეს დიდუბის სასაფლაოს, საიდანაც იგი გაჰყურებს თავის საყვარელს მთაწმინდას.

ბარათაშვილის უდროოდ გარდაცვალებამ დიდი მწუხარება მიაყენა მის ნათესავ-მეგობრებს, რასაც მოწმობს მის სკოლის ამხანაგის ლევან მელიქიშვილის წერილი, მიწერილი გრ. ორბელიანთან 19 იანვარს 1846 წ.: „სამძიმოა დაკარგვა კაცისა, რომელიც თავისის გამთბარის სულით და გულით გვაზავებდა ადამიანებთან, ამ უძლოურს და ბოროტს ქმნილებებთან... მარტო მე არ დამიკარგავს ეს დასაკარგი. საქართველომ დაჰკარგა იმაში კაცი, რომელსაც იგი უყვარდა მთელის პიეტურის გულით და რომელიც ამ სიყვარულს ყველა თავის მოვალეობაზე მაღლა აყენებდა... მშობლებმა დაჰკარგეს თავიანთ მოხუცებულობის და მთელის ოჯახის ბურჯი“. უფერულს და უსაგნო დროს შეხვდა ნ. ბარათაშვილს ცხოვრების და მოღვაწეობის გავლა. ნიჭით აღბეჭდილი პოეტი, ოცნებით საესე ოცის წლის ყმაწვილი, იძულებული იყო დასჯერებოდა უბრალო მოხელეობას იმ პირთა შორის, რომელთა გავლენა საზარელად მიიჩნდა ზნეობითის განვითარებისთვის, ანუ როგორც თითონ სწერს „ძიას“: **КРУГЪ ЧИНОВНИКОВЪ НЕ ВЫГОДЕНЪ ДЛЯ ОБРАЗОВАНІЯ НРАВСТВЕННОСТИ**. უნებლიედ დაემორჩილა იგი თავის „მკაცრს ბედს“, მაინც სიფხიზლე წაიმძღვარა წინ, „სიზარმაცე“ განდევნა და „სოფლის ბრუნვასთან“ შეებმა“ არ იუკადრისა. ჯარის-კაცობის მოტრფიალე გახდა სამოქალაქო ჩინოვნიკი; ძვირფასი დრო, რომელიც ახალგაზნდა კაცმა თავის განვითარებას უნდა მოახმაროს, მას შეაწირვინეს კანცელარიის ქალაქდების წარმოებას. არც თაქ ნამოსამსახურენი, არც საზოგადო ცხოვრება არ აძლევდა გონებრივს საზრდოს მის სულიერს მისწრაფებას. მაშინ საქართველოში არ არსებობდა არც გაზეთი, არც თეატრი, არც საზოგადო დაწესებულება, ან რაიმე შინაარსიანი გასართობი ნაცნობ-ნათესაენი იკრიბებოდნენ სადილ-ვახშმად, დროების გასატარებლად, ქორების და ძველის ამბების გასაზიარებლად.

ჩვენი მეოხანიც ჩაითრიეს ამგვარს დროს ტარებაში, მისი ინტერესები შეზღუდეს, ფართო განვითარების გზა შეუკრეს. ბუნებითმა ნიჭმა და გულის შეუშრეტელმა ცემამ აღამაღლა იგი თანამედროვე საზოგადოებაზე, განაშორა წვრიმალს ანგარიშს და ჩაუსახა „მწირს“ და „მაშვრალს“ კუშმარტების და იდეალის მოპოების მისწრაფება.

უამხანაგო და უსინათლო ცხოვრება უწამლავდა მთელს არსებას, სიმწარემ და დაჩაგრულმა მარტოობამ დაისადგურა მის მგრძნობიარე გულში. თავის ოცნებას და სევდას ანდობს იგი მხოლოდ ერთს-ორს დაახლოებულს ნათესავ-მეგობარს და აფრქვევს მარგალიტივით აწყობილს ლექსად. ლექსების წერა დაიწყო გიმნაზიაში ყოფნის დროს. ჩვენამდის მოაღწიეს მხოლოდ იმ ნაწერებმა, რომელნიც შექმნილნი არიან 1834—1845 წლების განმავლობაში. ვიცით, რომ მას ჰქონია დაწერილი პოემა „ივერიელნი“, რომელშიაც განუხილავს საქართველოს ისტორიული ამბები X—XII საუკ.; თვით გვაუწყებს 1841 წ. წერილში, რომ უთარგმნია ტრადედია ლეიზვიციისა „იული ტარენტელი“. პოემაც, ტრადედიაც და ბევრი სხვა ლექსიც აქამდის ვერ მოგვიჩანავს და დაკარგულად უნდა ჩავთვალოთ. თერთმეტის წლის მისი სამწერლო მოღვაწეობა არ ჩაითვლება მრავალნაყოფიერად. ეს გარკვევა აიხსნება იმითიც, რომ იმ დროს ლიტერატურულს შრომას არც ფასი, არც გასავალი, არც წამახალისებელი ძალა არ ჰქონდა საზოგადოებაში მოპოებული. მაგრამ ბარათაშვილის კურთხეულს კალამს შეუქმნია 30 ლექსი, აღბეჭდილნი ღრმა გრძნობით და პოეტურის შემოქმედებით.

მის ჰარმონიულად აწყობილს ლექსებში თავდაპირველად მოისმის კერძო უკმაყოფილებების გრძნობა, შემდეგ კი მისნიჭირნი და მწუხარებანი საყოველთაო, საკაცობრიო ხდებიან. თვრამეტის წლისა იყო, როცა თავისი „სულით მარტოობა“ აღნიშნა ლექსში „ბუღბუღი ვარდზედ“ (1834 წ.). აქ ჯერ ბუნდოვანად, გარდათქმით დასურათებულია „გულით მტკი-

ნავის“ პოეტის სახება. გადის დრო და ქმუნვარება; წყნარი და მშვიდი, გამეფდება მის არსებაში და ჰპოულობს შესაფერს გამოთქმას ლექსში „შემოღამება მთაწმიდაზედ“ (1836 წ.). განსამდგარი მგოსანი ეძიებს თანაგრძნობას ბუნებაში, მას უზიარებს თავის სევდას. აქ გაისმის ის კენესა და ჩივილი, რომელსაც მოსთქვამს არა კერძო პირი, არამედ მთელი კაცობრიობა.

ჰი, მთაწმიდავ, მთაწმიდავ, ადგილნი შენნი,
დამაფიქვრელნი, ვერანანი და უდაბურნი
ვითარ შეენიან, რას მონამენ ცვარნი ცაურნი,
ოდეს სადამოს, დაშოენ ამოს, ციაგნი ნელნი.

„იღუმალობას“ დაუსადგურებია მთაწმიდის არემარეში, მის ძირს გაშლილია ლამაზი ყვავილოვანი ველი, რომელიც სუნნელებას აკმევს, ვითარცა „სამადლოზელს გუნდრუქს“. ერთს საამია დროს, ნაღვლიანი მგოსანი, მწუხარი და სევდიანი, ვით „წყნარი სალამო“, მიეშურება ბუნდოვანის კლდის ბილიკად; ხედავს ლამაზს, მინაზებულს ბუნებას და შეჰკენესის უღონობის სიმწვავეთ.

ჰე, ცაო, ცაო, ხატება შენი ჯერ კიდევ გულებედ მაქვს დაჩნუელი!
აწცა რა თვალნი ჯაყვარდს გინილვენ, მუის ფიქრნი შენდა მოისწრაფიან!
მაგრამ შენამდინ ვერ მოადწევენ და ჰჯერშივე განიბნევიან.

ეს საუცხოვო ტაეპი შეიცავს საკაცობრიო მისწრაფებას იდეალისადმი და მწარე მოთქმას მისდამი მიუღწეველობის გამო. ასევე მოსთქვამდნენ ევროპელნი მგოსანი ლამარტინი და ალფრედ დევენი, ცნობილნი რომანტიკოსნი. ნ. ბარათაშვილის „ჩონგურსაც“ რომანტიული ელფერი ამჩნევია. ბუნების წიაღში განუზიარებელის გრძნობის დაკმაყოფილება, „მთვარე-ვარსკვლავთა“ მოწოდება, ელეგიური ქმუნვარება— ისეთი თვისებანი არიან, რომელნიც ახასიათებენ ნ. ბარათაშვილის რომანტიკულს სულის ვითარებას. მგოსნის გულისთქმანი ეძიებენ სადგურს „ზენაართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამოვება“, მსგავსად რომანტიკოსთ: განუსაზღვრელის და

ბუნდოვანის მისწრაფებისა. მთაწმიდას და პოეტს შუა მისტიური კავშირი არსებობს, იგია მისი მანუგეშებელი და ყოველთვის, ამბობს იგი, „როს მკუმუნვარება შემომმცევის, შენდა მოვილტვი განსაქარვებლად... ნუგეშსა ამას შენგან მიიღებს, რომ გათენდება დილა მზიანი და ყოველს ბინდსა ის განაწათლებს“.

ეს ფანტაზიის ოცნებანი ჩქარა გაჰქრენ, „სევდამ გულითსამ“ ვერ ჰპოვა ნუგეში, — „ხმა იღუმალი“ (1836 წ.) გამეფდა მის გულში და უწამლავს წრფელს ყმაწვილობას. „იღუმალი ხმა“ თან სდევს ყოველთა „ზრახვათა და საწადელთა“ და განუწყვეტლივ ჩასძახის ერთსა და იმასვე: „ეძიე, ყმაო, შენ მხვედრი შენი, ვინძლო იპოვნო შენი საშენი“. მაგრამ პოეტი „მხვედრს“ ვერ პოულობს და კაეშანს ვერ იშორებს.

„მხვედრის“ ამაო ძებნა და „კაეშანი“ ნ. ბარათაშვილის კერძო მწუხარება არ არის. ამავე გრძნობამ აღაძფოთა დიდი ბაირონი და რუსეთში ლერმონტოვი, რომელთა შემოქმედებას სამართლიანად შეგვიძლიან დავუახლოვოთ ჩვენის პოეტის სულის კვეთება. საყოველთაო კითხვა, რომელიც ჟღერის მათ ქნარზე, ხდის მათ მთელის კაცობრიობის გულის შესაიდუმლედ, მეპასუხედ. აგრეთვე საყოველთაო ბეჭედი აზის ნ. ბარათაშვილის ფილოსოფიურს ლექსს „ფიქრნი მტკვარის პირას“ (1837). სევდიანი პოეტი ფიქრთ გასართველად ახლა მისწრაფის მთაწმიდის ნაცვლად „წყალის პირს“, ლბილს მდელოზე, მოწყენილს არემარეზე, რომელსაც უვლის მოღუდუნე მტკვარი ანკარა, უტყვი, მრავალის დროების მოწამე. გაითვალისწინებს ჩვენს ცხოვრებას ფუჟს და ამოებით აღსავსეს და გულმტკივნეულად იტყვის:

მაინც რა აზის ჩვენი ფოფა, წუთი სოფელი,

თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი?

ვინ აზის იგი, ვის თვის გული ერთხელ აღუვსეს,

და რაც მიეძღეს, ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმარეს?

ცხოვრების ამოების ფიქრი—საყოველთაო გოდებაა; პოეტი

ეტმა პესნიმისტებმა ამას შეალიეს თავისი ძალა და ნიჭი. ნ. ბარათაშვილიც ამათთან ერთად გაიძახის: „ვინ არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს და რაც მიეღოს, ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს“. არც უძლეველი მეფეები, რომელნიც აღიძვრიან შესაძენად „იმავე მიწისთვის, რაც ღღეს, თუ ხვალ თვითვე არიან“, არც კეთილ-მზრუნველი ხალხისთვის მეფე კმაყოფილი არ არის თავის ხვედრისა. ყოველივე ეს ამაოებაა. რადგან სოფელს უნდა ბოლო მოეღოს, „მაშინ ვილამ სთქვას მათი საქმე, ვინ საღლა იყოს“. თუმცა ასე უნუგეშოდ ჰფიქრობს პოეტი, მაინც კაცთმოყვარული გრძნობა არ დაუბნია, — იგი გამსჭვალულია საქვეყნო სამსახურის შეგნებით, საზოგადოების წინ მოვალეობის აღსრულების მცნებით:

მაკვამ რადჯანაც კაცნი გვექვიან — შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევთ მიფდიოთ მას, გვექმას მშობლისა.

არც კაცი ვარკა, რომ ცოცხალი მკვდასს ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს.

ნ. ბარათაშვილი საქვეყნო საქმისთვის იწვის, კერძო ინტერესების დაკმაყოფილება სიფუქსავატედ და არარად მიაჩნია: სადაც უნდა იყოს პოეტი, რასაც უნდა აკეთებდეს, ვარდს შეჰხარის ის, ცას, საღამოს, ბუნებას, ჩონგურს უსმენს, თუ სიყვარულს ითვალისწინებს, ყოველგან ფიქრი ამაოებისა თან დასდევს მას შავი ყორანივით და მისი ვარდი გაუფრჩქენისათანავე სქენება, მისი მხიარულება განსახვისათანავე სევდად იცვლება, მისი ღიმილი ტუჩებზედვე ხმება. ეჭვი არ არის, საპირადო უსათუოთ ურევია პოეტის სევდაში, მაგრამ შეუძლებელია ნ. ბარათაშვილის უნივერსალურის სევდის ახსნა საპირადო მოტივებით. უიმედო სიყვარული, პატარ-პატარა უსიამოვნება ცხოვრებაში, უიღბლობა სამსახურში, — ეს ხომ წვეთია იმ ზღვაში, რომელსაც ბარათაშვილის სულიერი დრამა ეწოდება!.. რამ გააპო ბარათაშვილის პიროვნება ორს სრულებით სხვა და სხვა აღამიანად? „თუ ფიქრობ, ასეთს რას იფიქრებ, რომ ბოლო არ ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ

დაპკარგო? მიჩვენე კ ცი, რომ მადლიერი იყოს ამ წუთის სოფლისა“, —სწერს პოეტი მაიკო ორბელიანს. ამ წერილში ის აზრია გამოთქმული, რომელიც ჩაწულია ლექსში „ფიქრნი მტკვრის პირას“; გავიხსენოთ ის ადგილი, სადაც პოეტი გაიძახის: „ვინ არის იგი ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს და რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?“

ყოფს უგდებს ჩონგურს და იქაც კი ერთობ ადამიანის გულის ჩივილი ესმის და არა თავისი: „მე შენგან მესმის მოკლულის გულის ოდენ ჩივილი“. ცხოვრების ტალღების ტრიალმა და იმედ-გაცრუებულმა სვემ გააკაჟა და განამტკიცა პოეტის სულიერი არსება. „ბედის ვარსკვლავი“ მას აღარ აშინებს, რადგან მისი გული შეეჩვია „სევდით კრთოლვას“; ველარ გაამწარებს მას, თუნდ მოიფაროს ნისლი ბუქით. რა სახითაც უნდა ეჩვენოს იგი „მშვენიერი ცის მთენი“, პოეტს სწამს, რომ მრისხანე ვარსკვლავი შეიცვლება და ციური ცეცხლი კვლავ აღენთება:

ხათელი ხარ შენ ხათელის სულისა,

მაღხინებულ დაბინდულის გულისა.

ერთს დროს პოეტს ეგონა, იქნება სიყვარულმა, ტრფიალობამ შეიხიზნოს და დაუწყნაროს სულის დუდილი: ვპოვე ტაძარი შესაფარი, უდაბნოდ მდგარი და მწირი სოფლისა, დამაშვრალი მისითა ღელვით, მუნ ვეძიებდი განსვენებასაო. გულსა მოკლულსა კაცთ სიავით და ბედის ბრუნვით ღამპარი წმიდა განმიტვობდა ციურის სხივითაო, მაგრამ განჰქრა ტაძარი და უდაბნო ჩემდა მდუმარებს და სიყვარულის ნეტარების მაგიერ, სევდამ და წყვდიადმა დაისადგურა ჩემს გულშიო.

ვერღა ადმიგო სიყვარულმა კვლავ ტაძარი,

ღა დავად ობდად, ისევე მწირი, მიუსაფარი.

აქაც ვერ იპოვა საგანი თავის გულისა და გულის წყურვილისა. მიჰმართა სარწმუნოებას, იქნება ამან მაინც შემიკვდლოს და დამინთქას საღმობანი გულის სენტაო და ევედრე-

ბა ლმერთს, დამიურვეო, შემიტკბე, როგორც მამამ შემცოდე შვილიო:

ცნოვების წყაროვ, მასვ წმიდათა წყალთაგან შენთა,
დამინთქე მათში საღმობანი გულისა სენთა,
არა დაჭკროლენ ნავსა ჩემსა ქართა ვნებისა,
არამედ მოეც მას სადგური შეუდროებისა.

მაგრამ ვერც აქ იპოვა იგი სადგური მყუდროებისა, რომელსაც ეძებდა. პოეტი დარჩა „ობლად სულით“, ვაებით მოცული, რადგან „სული ობოლი“ უფრო საბრალოა, ვიდრე უთვისტომო:

შეგობართა, ნათესავთ მოკლებული
ისეუ ჩქარად ჰშოვებს სანაცვლად გული;
მაგრამ ერთხელ დაობლებული სული
მარად ითმენს უნუგემობას კრული.

იმედ-დაკარგულს მიესია შავად მღელვარე ფიქრები, არ იცის, როგორ მოიშოროს იგინი და ეხვეწება თავის „მერანს“, რომლის ჰენებას საზღვარი არა აქვს, როგორც ჭკუა-გონების ქროლვას, გასწი და „ნიავეს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარიო“. იგი მზად არის დასთმოს მამული, სწორნი და მეგობარნი, მშობელნი, ტკბილად მოუბარი სატრფოც კი, ოღონდ „ვარსკვლავთა თანამავალთა ვამცნო გულისა მე საიდუმლოო“:

გასწი, მერანო, გარდამატარე ბედის სამძღვარი,
თუ აქამომდე არ ემონა მას, არც აწ ემონოს შენი მხედარი.

მას სწყურია ბედის საზღვარი გაარღვიოს და ნიავეს მისცეს „შავად მღელვარი ფიქრი“, იგი თაკილობს დაემორჩილოს ბედს, რომელსაც ადამიანის გონებისთვის საზღვარი დაუდვია და განაგრძობს: „დეე მოვკვდე მე უპატრონოდ მისგან ოხერი, ვერ შემაშინოს მისმა ბასრმა მოსისხლე მტერიო“. რას გაუბრბოდა ან საით მიიზიდებოდა პოეტი? ლექსში „შემოლაშება მთაწმიდაზედ“ იგი ჰლამოდა ცას იქით მიეწვდინა თვალნი და სადგური მოენახა. ცდამ ამაოდ ჩაუარა შემდეგ ეს

„სადგური“ ეძია სიყვარულში და სარწმუნოებაში, ვერც აქ იპოვა ნუგეში. ამიტომ მიენდო მერანს, რომელსაც ეხვეწება გასწიოს მოურიდებლად, რადან თუნდ ვერ იპოვოს ახლაც, რასაც ეძებს, მაინც ცუდად არ ჩაივლის განწირულის სულის კვეთება და მერანისაგან თელილი გზა დარჩება.

და ჩემს შემდგომად მოძიეს ჩემს სიძნელე გზის გაუადვილდეს და შეუბოგნად მას ჭუნე თავისი შავის ბედის წინ გამოუქრადდეს.

ეს მოსვენებისთვის სადგურის ძებნა საყოველთაო წყურვილია, რომლის მოციქული ბაირონიც იყო. „მერანი“ წინასიტყვაობაა „სულო ბოროტოსი“, როგორც ამბობს ილია ჭავჭავაძე, არა მარტო იმიტ, რომ წინ არის დაწერილი (1843 წ.), არამედ შინაარსითაც. „სულო ბოროტოში“ მხოლოდ მიზეზია ნაპოვნი იმ გონების და სიცოცხლის აღშფოთებისა, რომელიც შავად მღელვარე ფიქრად მისევია ჩვენს პოეტს „მერანში“ და ის მიზეზი მსუსხავი და მწვავე ექვია, რომელმაც პოეტს მოუკლა „ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება“; დაუკარგა „სულის მშვიდობა“, აღუთქვა და არ მისცა კი თავისუფლდნა ამ წუთისათვის.

ნ. ბარათაშვილი თვალნათლად ატრიალებს ჩვენს ცნობის წყურვილს იმ თვალგადაუწვდენელს სფეროში, საცა ზოგად კაცობრიობის დაუსრულებელი საქირ-ბოროტო კითხვა-პასუხია რწმენისა და არა რწმენისა, მყოფობისა და არ მყოფობისა, საცა დაღადება ყოველგვარის სულისკვეთებისა და ვნებათა ღელვისა. ნ. ბარათაშვილს ამას გარდა გულში დარდად ჰქონდა ბედი ქართლისა, თავის მამულისა, სად „სულსა სული თავისად მიაჩნის და გულსა გულის პასუხი ესმის“. საქართველოს ისტორიის შესწავლამ დააწერინა „ბედი ქართლისა“, რომელშიაც დიდის დაკვირვებით და საგნის ცოდნით არის აწონ-დაწონილი ორი დაპირისპირებული აზრი, — შეუერთდეს საქართველო რუსეთს თუ არა. დიდებულთა ამ პოემაში სურათი სოლომონ მსაჯულისა. პოეტის რწმენა და სევდაა გამოასახული სოლომონის სიტყვებში, რომლითაც მიჰმართავს

იგი მეფე ირაკლის: ქართველებს „არად შიამნით უბედურება, თუ აქვსთ თვისა ჭკრთ ქვეშ თავისუფლება“. საქართველოს პოლიტიკურად დაცემა გულს უწამლავს ბარათაშვილს. ყოველისფერი—მთვარე, მთაწმიდა, მტკვრის დუდუნი, ჩონგურის ხმა, — პოეტს თვალწინ უყენებს სამშობლოს დიდებულს წარსულს. იგი სცოცხლობს წარსულის მოგონებით,—წარსული მისი ტაძარია, წმიდა-წმიდათა: „მუნ გუნდრუკის წილ შევსწირავდი წმიდას სიყვარულს, რომლის საკურთხად დავსდებდი მე ჩემს გულსა და სულს“. განქრა წარსული; განქრა ტაძარიც და ეს სამლოცველო ვეღარსად ააგო, თვალ წინ დარჩა „ჩვენი ცხოვრება ფუქი და ამოება“. თავისუფლების დაკარგვას მოჰყვა ზნეობრივი დაცემა, სულიერი დაქვეითება. ვინც მაღალის გრძობის მექონი მეგონა, სწერს იგი მაიკო ორბელიანს, იგი ვნახე უგულო... ვისიც ცრემლნი მეჩვენებოდენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სული-სა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელისა წამლავისა“. ამიტომაც ძველს ქართველის ღირსეულს დედებს სოლომონ მსაჯულის მეუღლისაგან აღტაცებული უგებს სახსოვარს ამ სიტყვებით:

ჰი დედანო, მარად ნეტარნო,
კურთხევა თქვენდა, ტკბილ სახსოვარნო!
რა იქნებოდა, რამ ჩვენთა დედათ
სულიცა თქვენი გამოჰყოლოდათ!
ვინდა ჰყავს გულის შემატკივარი
მამულს ასული ახლა თქვენგვარი?
ქარმან ჩრდილფსმან უველასე ჰირველ
გამოუცვალა მათ გული ცხოველ.
ჯანი გავარდეს აწ შეიღისაც, მამულს,
ოდონდ ვამოთ ჩვენს საკუთარს გულს!
რის ქართველობა, რა ქართველობა!
ვითამ რას გვგუნებს უცნო ტომობა.

პოეტის რომანტიზმი აქ ისხამს ფრთებს, მისი სევდა აქ ორკეცდება. მას უნდა განშორდეს მამულს, საზოგადოებას;

სრულიად დაივიწყოს აწმყო, შეუერთდეს ოცნებით წარსულს, ბუნებას, მაგრამ ამაოდ. სევდა სდევს ყოველს მის ზრახვას, დარჩა იგი „ობლად, მწირად, მიუსაფარად“. სამშობლოს უბედურებით გამოწვეული პოეტის უკმაყოფილება, პესსიმიზმით განაყოფიერებული და იმის მგრძობიარე გულში გაღვივებული სევდა თანდათან გადიქცა მსოფლიო მწუხარებად და ეროვნულს ნიადაგზე აღმოცენილი მკმუნვარება საკაცობრიო გრძობებით გამსჭვალულს პოეზიად გადააქცია.

ნ. ბარათაშვილი იმ პოეტთა ჯგუფს ეკუთნის, რომელთაც შეუძლიანთ ცოცხლად გადმოგვცენ ის, რაც უგრძვნიათ და გამოუტყდიან. მას წილად ხვდა მხოლოდ წვა-დაგვა და მწუხარება, ამიტომაც მის პოეზიას უკმაყოფილების და გოდების ბეჭედი აზის. „სულით ობლობა“ ადრე იგრძნო პოეტმა. ასეთი ობლობა კი უფრო მწარეა და შვებას მოკლებული, ვიდრე გული, ნათესავთ მოშორებული. დაობლებულს პოეტს ჰფლობს „სული ბორბოტი“, რომელმაც მოუკლა ყმაწვილობის ბრმა სარწმუნოება და მომხიბლავნი აღთქმანი მტვრად და ტანჯვად გადაუქცია. „ქკუთ ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მახვრალი“ გაურბის „მერანით“ მეგობართ და მაჭულს, რომ შავი მღელვარე ფიქრი ნიავს მისცეს. სასოწარკვეთილებამ იგი არ გახადა კაცის მოძულედ. პოეტს გზას უნათებს დიადი კეთილშობილური მისწრაფება უსამართლობის დასათრგუნვად. თავგანწირულებით ებრძვის გარემო სიმუხთლეს, რომ ბილიკი გაუკვლიოს და გაუადვილოს მომავალს თაობას იდეალის განხორციელება. სასტიკმა ქარმა დაჰქროლა პოეტს, მაგრამ სიყვარული კეთილისა და სიწმინდისადმი მაინც უმწიკვლოდ შეინახა სულის სიღრმეში. მას უყვარს ლამაზი ქალი შავთვალეზიანი, დანატრის ჩვილის ტიკტიკს და იტკობს უცნაურის მისის ხმით სმენას; თავს იხრის ბუნების სიმშვენიერის წინაშე და სტკება მის მხერით. დამათრობელს სიამოვნებას უღვიძებს „ჩინარი“, ალვის ხე განმარტოვებულს ფრიალს კლდეზე, არავის მობიზინე ნაპირნი, მტკვრის საიღუმლო დუდუნნი,

დამწყვედელი „დიდ სახლში“ სუმბული, ამო, ლამაზი, რომელიც თავის მოზაასე მწირს განუზიარებს: „ზამთრით ბუნება არა ჰკვდება, — სევდით იმოსვის, რომ თავისს სატრფოს — გაზაფხულსა განემორების“.

ნ. ბარათაშვილის სვეც ასეთი იყო. იგი გულმოკლულია თვისის კერძო ბედით და დაჩაგრული სამშობლოს ცხოვრებით; მაგრამ იმედი უკეთესის მომავლისა, როგორც ნათელი ვარსკვლავი ცაში, ღვივის უკვდავად მის გულში და ამხნევებს საბრძოლველად „ქართან და კლდესთან“, — ყოველსავე იმასთან, რაც კი ელობება იდეალის განხორციელებას.

გიორგი ერისთავი

(1811—1864)

გიორგი ერისთავი იმ მამულიშვილთა რიცხვში უნდა ჩაითვალოს, რომელთაც თავი იჩინეს საზოგადო ასპარეზზე „ყაზარმობის“ შემდეგ, ესე იგი 1830—1832 წწ. მოძრაობის შემდეგ. ჩვენში იშვიათია სხვა მეორე ადამიანი, რომლის მოღვაწეობა ყოფილიყოს ასე ნაყოფიერი, ასეთი ფართო და ღრმა თავის შედეგებით. პლატონ იოსელიანი, ცნობილი მეცნიერი, ამბობს, რომ გ. ერისთავმა „დაბადა ენა ქართული ახლისა გვარისა მწერლობისათვის“; მან დააფუძნა პირველი ქართული თეატრი, მან დააარსა პირველი ქართული ჟურნალი. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა „წარმოადგენს ცოცხალს სურათს იმ თაობისას, რომელიც აღიზარდა ახალს, რუსებისაგან განმზადებულს, ნიადაგზე, ყოველის მისის ნაკლულეფანებით და ღირსებით“. ეს ის დრო იყო, როცა ნ. ბარათაშვილის მოწმობით, ქართველი წარჩინებული წოდება ქართულს ივიწყებდა და რუსული ენა ჯერ ვერ შეესწავლა, — ეს ის ხანაა ჩვენს ცხოვრებაში, როდესაც გრძნობა სამოქალაქო მოვალეობისა საზოგადოებისადმი მიფერულილიყო და ამაოდ იწვევდა.

ჩვენი სასიქადულო პოეტი ნ. ბარათაშვილი მიძინებულს ბატონებს ყმების მდგომარეობის გაუმჯობესობისთვის ფეიქრნათ და ეზრუნათ. „ყაზარმებიდან“ გამოსულმა ქართველებმა ახალი სიო დაჰბერეს შეგუბებულს საზოგადოებრივს ცხოვრებას. ამ გამოჩრეულთ პირთა ჯგუფს ეკუთნის ახალგაზდა, კეთილის განზრახვით აღსავსე გიორგი ერისთავიც.

გიორგი ერისთავი დაიბადა 1811 წელს, ქსნის ერისთავის ოჯახში. მამა მისი დავით ერისთავი შეძლებული მებატონე იყო. დედა მისი მარია — მდივნის ივანე ქობულაშვილის ასული, იყო ღვთის მოყვარე, წყნარი და კეთილი ადამიანი. პოეტი ამათი შუათანა შვილი იყო. დედა ჰყვანდა ქართულის ენის და მწიგნობრობის ზედმიწევნით მცოდნე და გიორგი 10 წლამდის იზრდებოდა იმის ზედამხედველობის ქვეშ. ბავშობიდან მან შეითვისა სოფლის ზნე-ჩვეულებანი და სიყრმიდანვე შეიყვარა ქართული მწერლობა. 10 წლის გიორგი მამამ კეთილშობილთა სასწავლებელში მიაბარა, სადაც იგი სწავლობდა მეხუთე კლასამდის. ამ დროს ბიძამ მიტროპოლიტმა ვარლამმა, მოსკოვში მცხოვრებმა, დაიბარა გიორგი და მისი ნათესავი ესტატე და ერთს იქაურს პანსიონში მისცა სასწავლებლად. ორის წლის შემდეგ ესტატე ავად გახდა მოსკოვში და შეშინებულმა ბიძამ ორივე სამშობლოში გამოისტუმრა. რამდენსამე ხანს იგი უსაქმოდ იყო და გულს ლექსთა წერით იჯერებდა, — პირველად კი ლექსთა მთქმელობის ნიჭი გამოიჩინა, როცა თორმეტის წლის შეიქნა და სწავლობდა კეთილშობილთა სასწავლებელში. ამ დროს ტფილისში უკვე ჩაისახა პატარა წრე ქართულის მწერლობის მოყვარულთა, რომლის წევრთ განათლება მიეღოთ რუსეთში ბატონიშვილების გავლენით და ან კეთილშობილთა სასწავლებელში. ამ წრემ შემდეგ გამოსცა პირველი ქართული ჟურნალი. ჯერ კი დრო არ მოსულიყო და გიორგი ერისთავი შევიდა ტფილისის გუბერნატორთან. სამსახურში და შემდეგ გადავიდა მთავარმართებლის როზენის ამაღლაში.

გიორგი ერისთავი, ისე როგორც მის დროის სხვა შეგნებული ახალგაზდები, უკმაყოფილო იყო მაშინდელის მოხელეებისა, რომელნიც უბრალო წვრილმანებშიაც კი შეურაცხყოფდნენ ქართველებს. ერთი ამგვარი შეურაცხყოფა გამოაცდევინეს გ. ერისთავსაც. 1828 წ., როდესაც რუსეთის გამოჩენილმა მწერალმა გრიბოედოვმა ჯვარი დაიწერა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქალზე, მეჯლისი მთავარ-მმართველმა პასკევიჩმა სასახლეში გადაუხადა. მიწვეულთ თავადაზნაურთა შორის იყო ახალგაზდა გიორგიც, რომელიც ქართულის ტანისამოსით მორთული ეწვია „ნეფე-დედოფალს“. როცა მან სასახლის კიბეზე შესდგა ფეხი, პოლიციის მოხელემ სტაცა ხელი კალთაში და შესვლის ნება არ მისცა ქართულის ტანისამოსით. გულამღვრეული დაბრუნდა გიორგი სახლში და არ ისურვა ტანისამოსის გამოცვლა. ეს მცირემნიშვნელოვანი შემთხვევა ახასიათებს მაშინდელს მთავრობას და ქართველების დაჩაგვრას.

როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, გიორგი ერისთავი მხურვალე მონაწილეობას იღებდა 1832 წ. შეთქმულებაში. ამის გამო ისიც დაატუსაღეს და ცამეტის თვის პატიმრობის შემდეგ 1834 წ. გაგზავნეს ჯარში ქ. ვილნოში, საიდანაც დაბრუნდა მხოლოდ 1838 წ. უცნობს ქვეყანაში, ნაცნობ-მეგობრებს მოშორებული ახალგაზდა პოლიტიკური დამნაშავე, რომელმაც გამოძიების დროს „სუყველაფერი გულწრფელად აღიარა“, ბევრს წვალეზას ითმენდა, ვიდრე იქაურობას შეეჩვეოდა და პოლონურს ენას შეისწავლიდა. შემდეგ გაიცნო და შეიყვარა პოლონელის პოეტის მიცკევიჩის ლექსები, ისმენდა ლექციებს ადგილობრივს უნივერსიტეტში და ემზადებოდა სამშობლოში სამოღვაწეოდ. ღრმად ჩაებეჭდა გულში კეთილი გავლენა და სიყვარული, რომელიც ჩაუნერგეს პოლონელებმა გარდახვეწილს ქართველს.

სიღრმითა გულთა გრძნობიულთა ვარ მადლობელი
ჩემის ესრეთის აღერსისა მიღებისათვის,

მანამ არ ძალმძის დავიფიწყო მხარე მშობელი

და სიხარულად მიმჩნია ვიტირო მისთვის, —

სწერს პოეტი „უცხო ქვეყნის კაცს“. ოთხი წელიწადი და შეი-
დი თვე გიორგი „ცრემლსა მდუღარეს“ აფრქვევდა სამშო-
ბლოს მოშორებული. ბოლოს, 1838 წ., განეღო მას დახშუ-
ლი კარი მაშულისა და 25 აგვისტოს უკვე დაბრუნდა სოფელს
არცვეს. სამოდვაწეოდ მან აირჩია მწერლობის ასპარეზი.
1845 წ. საქართველოს მთავარ-მმართველად მოვიდა გრაფი ვო-
რონცოვი, რომელმაც ხელი შეუწყო ქართველების კულტუ-
რულს განვითარებას. ვორონცოვმა ტფილისში დააარსა რუსუ-
ლი თეატრი და განიზარაბა ქართულის თეატრის დაარსებაც.
გაიგო, რომ გ. ერისთავს ხელნაწერი ქართული: კომედია
ჰქონდა; მაშინვე დაიბარა ახალგაზდა დრამატურგი და მიან-
დო მოეძებნა მოთამაშენი და გაემართნა წარმოდგენა. გ.
ერისთავმა გულმხურვალედ მოჰკიდა საქმეს ხელი და 2 იან-
ვარს 1850 წ. გამართა პირველი ქართული წარმოდგენა. და-
სდგეს გ. ერისთავის პიესა „გაყრა“, რომელზედაც დაესწრო
მთავარ-მართველი ოჯახობით და ამალით. თვით ავტორმა
ითამაშა მიკირტუმას როლი. ქართულის თეატრის დირექტო-
რად დანიშნულ იქნა გ. ერისთავი.

თეატრის დაარსებას მოჰყვა ჟურნალ „ცისკრის“ გამო-
ცემაც. ვორონცოვმა ამის ნება გამოსთხოვა ხელმწიფეს და
თვით შეიტანა 100 ცალის ფასი წმ. ნინოს სასწავლებლის-
თვის. 1852 წ. გამოვიდა პირველი ნომერი და ორის წლის
შემდეგ შესწყდა მისი გამოცემა*). 1855 წ., თავ. ვორონ-

*) „ცისკარი“ გამოდიოდა 1852—1853 წწ. განმავლობაში, დაი-
ბეჭდა სულ 24 წიგნი. იგი წარმოადგენს ლექსების და მოთხრობების
კრებულს ზედღართვით ისეთის წერილებისა, როგორცაა, მაგალ.,
„როგორ კეთდება ბატი ძმრით, მურაბა და ყელე“. ამ ძმრით „საქარ-
თველოს გაზეთი“ და „ტფილისის ეწყებანი“ დოდაშვილისა მალა
იდგნენ „ცისკარზე“. მკითხველებიც ცოტა ჰყავდა ჟურნალს, რადგან
მაშინ ქართულს ენას პატივს არ სცემდნენ, ან, როგორც მ. თუმანი-

ცოვის გადაყვანის შემდეგ, გ. ერისთავი იძულებული შეიქნა თავი მიენებებინა თეატრისთვისაც და გადასახლდა სოფ. ხიდისთავში. 9 სექტემბერს 1864 წ. იგი გარდაიცვალა ქ. გორში და დასაფლავებულ იქმნა იკორთის მონასტერში.

გიორგი ერისთავის მწერლობა გაიყოფება ორს ნაწილად: ლირიკულს პოეზიად და დრამად. საზოგადო ხასიათი გიორგი ერისთავის ლექსებისა თვით მისმა ცხოვრებამ განსაზღვრა. თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ნათარგმნს ლექსებს, მისი ლექსები სამგვარის თვისებისაა: ელეგიურნი, რომლებშიაც ისმის ავტორის წუხილი საზოგადოებრივის ვითარების გამო, სიყვარულისაგან გამოწვეული ლექსები და იუმორისტულ-სატირული ლექსები. მის ლექსებს საერთოდ სევდის ბეჭედი აზის, სარჩულად უძევს მწუხარება, თუმცა ის ისე ძლიერად არ არის გამოთქმული, როგორც ნ. ბარათაშვილის ნაწერებში. გ. ერისთავის სევდა უფრო დამშვიდებულს კილოზეა აგებული: იგი ცრემლს „აფრქვევს“ იმ მხარისათვის, „სად დაბადებულა, სად მტკვარი მიმდინარეობს“. ლექსების საგანი უფრო მამულის სიყვარულია და მისი წარსული დიდება: ადრე იგრძნო მწუხარება მამულისთვის ავგანწირულმა პოეტმა. შეთქმულობამ 1832 წ. არგუნა 13 თვით ციხეში მომწყვდევა და საქართველოდან განდევნა. ციხიდან ასეთს მწარე ლექსს სწერს თავის მეგობარს სვიმონ მაჩაბელს: „მე აწ სოფელი. მოყვასთ მაშორებს, დამიხშავს კლიტით მამულის კარებს, ველარ ვისუნთქავ ჰაერით ტკბილით, მისთვის მიბრალე გულით ღმობილით. მივალ, გარნალა სული აქ მრჩების, მუნ სევდის ქოხი ობლად დამშობების“. პოეტს სტანჯავს იმის ფიქრი, ვაი თუ უცხო უცხოთა დამფლან მე სამარესაო. უცხოეთში გაიცნო იქაური საზოგადოე-

შვილი სწერს „ცისკარში“, (1859 წ., № 2), მისი: „კაბინეტში შეტანა არ იქნებოდა“, „ბუხებს“ უტოვებდნენ წასაკითხად. 1860 წ., როცა „ცისკარი“ გამოდიოდა ივ. კერესელიძის რედაქტორობით, მას მაი-ვაგლანით 181 ხელის მომწერი ეშოვნა.

ბა, იქ გაუჩნდნენ მას ახალი მეგობრები, მაზედ ქალწი იყვნენ „ლომობილნი“, ხოლო მას ვერ გაექარვებია ის ჭმუნვარება, რომელიც მის გულში ღრმად იყო დამარხული. მადლობელი იყო თანაგრძნობისთვის, „მაგრამ, — ამბობდა ის, — არ ძალმიძს დავივიწყო მხარე მშობელი და სიხარულად მიმაჩნია ვიტროო მისთვის“ (ლექსი „უცხო ქვეყნის კაცს“). შორიდან იგი დასტრიალებს სამშობლოს, ეალერსება მტკვარს, სალამს უძღვნის „ყუბახს“, რომლის პირზედა კითხულობს „დროთა ძველთა წარსულთ“ დაბრუნდა საქართველოში, მაგრამ ჭმუნვარება მაინც არ მოსცილდა. სამის წლის წინ გარდაცვალებამდე გ. ერისთავი იმეორებს ლერმონტოვის სიტყვებს: „სევდამ მომიცვა, სული ჭმუნვარებს, ვის მივცე ხელი, რომ მცეს ნუგეში?“ ლექსში „ნ. ბარათაშვილის გარდაცვალების გამო“ იგი მიმართავს პოეტს სიტყვებით: „ვეგონებ, ჭმუნვითა ქვე დამხერი ჩვენსა ცხოვრებას, ხედავ რა შენ ძმათ და მათ შორის შურსა და მტრობას“. ასეთი ჭმუნვით შესცქეროდა თვითონ გ. ერისთავიც თანამედროვე საზოგადოებას და ცხოვრებას. მას მცირე ჰქონდა ბედნიერი დრო, „როს ბედი იყო მისად მღიმარი, როს გული მისი არ სცნობდა ჭმუნვათ, არცა ვნებათა და არცა ზრუნვათ“ (ლექსი „როზალია ბიშპინგის ქალს“).

ამგვარად ლექსების საგანი მამულის სიყვარულით გამოწვეული სევდაა. უმეტესი ნაწილი ამ ლექსებისა დაწერილია შორეულს პოლონეთში. სხვა ლექსებში გვიხატავს „უპასუხო სიყვარულს, ქალის უგულობას, მეგობრის სიკვდილს, დაკარგულს ბედნიერებას, საზოგადო უკმაყოფილებას“. სულ ორმოცდარვა მის ლექსში 34 ლექსი ამ შინაარსისაა და 14 ნათარგმნი უცხოელის პოეტებიდან, რომელთა შორის მისი ყურადღება მიუქცევია თავდაპირველად პოლონელს მწერალს მიცკევიჩს (ამისაგან აქვს გადმოღებული: პილიგრიმი, პოტოკის საფლაფზე, აკერმანის ტბა, არამხანის საფლავნი და სხ.) შემდეგ ვიქტორ ჰუგოს, შილლერს, პეტრარკას, ბერანჟეს, რიუკერტს, პუშკინს, ლერმონტოვს, პავლოვს. ამ პოეტების ნა-

წერებში გ. ერისთავმა აირჩია ისეთი ლექსები, რომელთაც მის მიერ შეთავისებული მწუხარების ბეჭედი აზის, მაგალითად ლერმოუნტოვის „И скучно, и грустно“, ან ვიქტორ-ჰუგოს „ერთის მინუტის სიჭაბუკე“. მის ლექსებს აკლია გარეგანი შემუშავება, მძიმედ არიან აწყობილნი და სიმარტივე აკლიათ. ცოცხლად არის დაწერილი რამდენიმე ლექსი: „სოფლური სიმღერა“ (1852), „კნიაენა დარია ბეგთაბეგოვისას“ (ლეკურის თამაშობაზე), „აღბომში კნიაჟ. ა. ორბ.“ („უტევე ამ თეთრ ქალღმერთს აყვავდეს ჩემი ლექსები“). სატირული ხასიათი აქვს ლექსებს: „ფიქრი ყმაწვილის ქალისა“, „რეცეპტი“ („ოდეს ჟებუკა ქალსა გული უწუხდებოდეს... მოიყვანეთ ჭაბუკი, იყოს კარგი ტანადი“).

საუკეთესო მისი სალირიკო თხზულება არის დრამატიული პოემა „შეშლილი“. აქ გამოხატულია ნამდვილი ქართული ტიპები მკითხავეებით, შელოცვით, მარხვის შენახვით, ლოტოთი. საუცხოვოა საქართველოს გაზაფხულის სურათი. გმირი ამ პოემისა, ბეგლარ, თვით მგოსანი და შეყვარებული ნიგვზის ხის ქვეშ ოცნებობს და იტყვის:

გიდეგ მონგედი, გაზაფხულა, ჩვენს სტუმარა,
ყოველთა კაცთა სიქადულა, გულთ მომდიმარა!..
აგერ მსოფლია იმოსა მწვანით,
ტყეა სინარულთ იმოსეს ტანით;
ფრინველთა იწეეს თვისებრი სტვენა,
ეველას უხარის, ვისაც აქვს ენა!

ამ საერთო სიწარულის დროს თვით პოეტის გულს მოეფინება ჭმუნვარება იმიტომ, რომ კაცი, „გვირგვინი ღვთისა ქმნილების“, ჰბერდება—კვდება და „განცხოველების“ უფლება არ აქვს. თგი შეხარის „კეთილსა ჰაერს“, ლაჟვარდოვანს ცას, მოკამკამე წყალს, ზურმუხტებრ ველთა; ითხოვს მერცხალთა ფრთებს, რომ აღფრინდეს მალთა, ნახოს მზის შარავანდელი და შეუდგეს ვარსკვლავთა კვალსა. მაგრამ აქაც მას მოიცვამს სევდა, რომ აღამიანი მიწას მიკრულია და მისი „გონება-ნება“ და-

სრულდება სიკვდილით. ნუგეშს ჰპოებს მხოლოდ იმაში, რომ ქვეყნიერი ცხოვრება „სხვა სოფლისათვის არს სამზადისი“. ასე სჯის და ჩაანელებს მწარე ფიქრებს პოეტი ბეგლარბი, რომელსაც გარდა ბრძოლისა ორის მოწინააღმდეგე ფილოსოფიურის აზრის შუა მოვლის პირადი უსიამოვნებაც: სიყვარულის უარყოფა დანიშნულის მშობელთაგან. ტასო, ანახანუმის ქალი, მისი სატრფო, სხვაზე უნდა გაათხოვონ; ბეგლარს აწუნებენ, რადგან ოჯახის მოვლა არ ეყურება, მამულებზედ ჯიგარი არ აქვს, „სულში“ სასიდედროს არ გაეგზავნა და „არზის ქალაღზე ვიღასაც ქალზე ეთქვა სიმღერა“. რძლები ურჩევენ ანახანუმს გააშვებინოს ბეგლარი ტასოს და მისცეს სხვა სასიძოს. მიუგზავნიან იორამ მღვდელს მოციქულად შორეულს ნათესავს ვახტანგს, ბეგლარის მეგობარს, მაგრამ იგი გარისხებული დაითხოვს მაქანკალსა და მწარედ იტყვის: „პოეტის ბედი, სოფელს იმედი, არ ბადებულა“. ბეგლარს გულმა წინასწარ უგრძნო უბედურება: სასიდედრომ დაუბრუნა ნივთები, რაც დანიშნულთან ჰქონდა—სულ „ოთხი წიგნი და ერთი ფარდაგი“. აღბორებულმა პოეტმა განრისხებით წარმოსთქვა შესანიშნავი მონოლოგი ქალის დაუდგრომელობაზე:

დაუდგრომელო დედაკაცო, ვით შემოდგომა,
შენ სად ისწავლე ეშმაკივით კაცთ შემოდგომა?
ვინ მოგცა სახე ანგელაზის და სული ქაჯის?
იქნებ გეგონოს ამა სოფელს ანაფინ დაგსჯის?

რომ შემეძლოს, სამუმს ქარს შემოგბერდი ან ლომის კბილს მიგცემდი, თვალს ამოგთხრიდი და კეთილს დღეს არ მოგცემდიო. ამ გაშმაგებულის წყევლის შემდეგ პოეტი ეტყვის თავის თავს: „რა გქონდა ერთი, ხალხთან საერთი, მიწას რად ეკარ, უმჯობეს იყავ, მზით დამწვარიყავ, ვითარცა იკარ“. მოიგონებს რა თავის „დაკუწულს გულს“, დასძენს, რომ ასეთი ბედი სწვევია ბევრს გამოჩენილს და დიდებულს მწერალს: მოშურნენი დასცინოდნენ დიდს ბაირონს, განაშორეს მშობლის სირონსა, ტორკვატო ტასო ჰქმნეს პურობილი, კამოენსი

მოჰკლეს მშვიერი, ოვიდია როზიდან განაძევეს. ეს ტირადა მით არის შესანიშნავი, რომ საუცხოვოდ მოწმობს თვით გ. ერისთავის სალიტერატურო განვითარებას და მსოფლიო კლასიკების მის მიერ შესწავლას.

ბეგლარს ამ მონოლოგის წარმოთქმის შემდეგ შემოეყრება გულს. დედა-მისი მაკრინე, გამღლები და ბიჭები შემოცვივიან მის ოთახში, მოაბრუნებენ, თვალეში უბერავენ და გამღელი თინათინ ამ სიტყვებით შეულოცავს: „გულო, გულის ალაგასა, ჩაჯექ ბუდის ალაგასა; შენ არ გიხდება ხტომა, გმართებს მშვიდად დადგომა...“ ტასოს ავადმყოფობის ამბავი გავრცელდება, მისი მეგობრები კი გაიძახიან, „შეშლასაც მოდნად შემოიღებენო“. თვით „შეშლილი“ ტასო, ბეგლარის საცოლო, რომელიც პოემის პირველს ნაწილში ბენდიერებით სავსე მღერის საყვარლის ღეჰსებს, მეორე ნაწილში გამოდის ჭკუა-შერყეული, თმა-გაშლილი, ფერ-მიხდილი; თეთრის კაბით. დედას გაუმეღავენებია მისთვის, რომ არა სურს ბეგლარისთანა მესტირეს მიათხოვოს ქალი და სასიძოსთვის უკან გაუგზავნია მის ბარგი. ამ ამბავს ისეთი საშინელი შთაბეჭდილება მოუხდენია ტასოზე, რომ ის ჭკუაზე შემცდარა. გულის გაზომვამ, გამღლის შელოცვამ და ექიმის ხელობამ ვერა უშველეს რა: „მაგის წამალი სხვა არსად არი, იქნება მორჩეს, თუ შერთეთ ქმარი!“, — სთქვა ექიმმა; ავადმყოფის მოკეთებმა გადასწყვიტეს, მიათხოვონ ტასო ვილაც კაპიტანს, ელენეს შვილს, და არა ბეგლარს. ქორწილის დღეც დანიშნეს. იმ დღეს ტასო საქორწილოდ მორთეს. ეკლესიაში წასვლის დრო რომ მოახლოვდა და ეტლი მოჰგვარეს წასასვლელად, ტასო წამოდგა ცრემლიანი, აკოცა დედას ხელზე, გამოესალმა სხვა ქალებს და კარების ნაცვლად გაეშურა ბალკონისკენ, შეხტა მოაჯირზე და მტკვარში გადავარდა.

გ. ერისთავის „შეშლილი“ გვაგონებს შექსპირის ოფელიას („ჰამლეტში“) და გეტეს მარგარიტას („ფაუსტში“). ოფელიას სიტყვებს წააგავს ტასოს სიმღერა: „თვალი ავახილე

და რა ვიხილევ? აღარ მქონდა გული, იყო მოპარული, თვის-
თან შეინახა, გულში დაიმარხა“. როგორც საპურობილემში
დამწყვედელი მარგარიტა, ისე ჩვენი ტასო გაიხსენებს თავის
საყვარელს: „მანხოვს, აქ ვიჯექ, ამ ზონარს ვქსოვდი, მი-
შვეიე ბეჭვა, მე იმას ვთხოვდი; კარგი, მითხრა მან, თითო
ბეჭვაში, შენ მაკოცინე მაგ ლამაზ თვალში“. პოემას საერ-
თოდ აზის ფსიხოლოგიის ცოდნის ბეჭედი, მკაფიოდ არის და-
სურათებული შეშლილის სულიერი მდგომარეობა და განმარ-
ტებულია იგი ნაციონალურს ნიადაგზე.

დრამატული ნიჭი გ. ერისთავმა გამოიჩინა კომედიების აგე-
ბაში. ამ დარგში მას თითქმის წინაპრები არ ჰყავდა ქართულს
მწერლობაში. თვით გაიკვლია გზა, წაუბაძველად და შეჰქმნა იმ
ტიპის კომედიები, რომლის მსგავსით დიდხანს ასაზრდოებდნენ
ჩვენი მწერლები ქართულს სცენას. დიდხანს დარჩა კომედიის
აუცილებელს კუთნილებად გ. ერისთავის მიერ პირველად ჩა-
მოსხმული სახე ცბიერის იმერლისა და მყვლეფავის სომხისა.
გ. ერისთავის კომედიის შინაარსი ჩვენის ერის ნაკლულევანე-
ბაა. მისი ცხოვრების ფუქსავატობა და დაუღვევნელობა ავტო-
რისთვის ცხადია. იგი ფოტოგრაფიულად ჰხატავს ყოფა-ცხოვ-
რების სურათებსა და სცენებს, ჰქმნის ტიპებს და ხასიათებს.
თანამედროვე საზოგადოების ყოველმა წრემ იპოვა იგი თავის
გამომხატველად. მის ნაწერებით ვეცნობით ქართველთა გო-
ნებრივს მდგომარეობას, მის ამაო მორწმუნებას, უქმად დროს
გატარებას, შეძლებაზე გარდამეტებულს ხარჯვას, ბაქიაობას
და სიზარმაცეს. მხატვრის კალამით დაგვიხატა გლეხობის წარ-
მომადგენელნი, ქალაქელნი ვაჭარნი და განსაკუთრებით მო-
ქიშვე და დავალიანებული თავად-აზნაურობა, დავაში და ნა-
ღირობაში გართული. პოეტმა იტვირთა ამ ნაკლულევანებათა
საქვეყნოდ მხილება და გაკიცხვა.

პირველი მისი პიესა არის „გაყრა“, რომელშიაც გამო-
ყვანილია ოთხი ტიპი თავად-აზნაურთა წრიდან: ანდუყაფარ,
პავლე, ივანე და ბარძიმ. პირველნი სამნი ღვიძლნი ძმანი

არიან, უკანასკნელი მათი ნათესავია. ივანე ახლად ჩამოსულია რუსეთიდან, ცოტაოდნად ნასწავლი და ვარშავში გაწვრთნილი. თუმცა მათი გაყრა თვითეულის მათგანის ინტერესს ეხება, მაინც ვერ მორიგებულან ერთმანერთში, საქმე მშვიდობიანად გაათავონ, და ერთმანერთის ზურგს უკან ლანძღვაში არიან. ანდრეაჟარ, ძველი ბატონის ტიპი, თავის ძმა ივანეზედ გულნაკლულად არის, რადგან მას გაყრა მოუსურვებია და ოჯახს დაქცევა მოეღოს; ეს ხომ ნათესავობის და ძმურის სიყვარულისა დამღუპველი საქციელია. „გაზარდეთ ყმაწვილები რუსეთში, კარგს რასმე სწავლობენ... აღარც ძმის სიყვარული, აღარც ნათესავისა“, ამბობს სასოწარკვეთილი ანდრეაჟარ და მიმართავს რჩევით თავის მყვლეფავს მოურავს ბარამს. ივანე დასცინის თავის ძმას, სახელს უმახინჯებს,—ხან ყაფარს, ხან კაპარს უწოდებს და თან დასძენს: „კაკ იმია, ტაკ ი ონ დიკარ“. თვით ივანე, ქართულ-რუსულ-ფრანგულის არეულის ერთ მოლაპარაკე, გატაცებულია მეურნეობის გაუმჯობესობის აზრით, პირზე აკერია აგრონომია და ირიგაცია, მაგრამ საპრაქტიკო ცხოვრებისთვის მოუმზადებელი გამოდგა. ივანეს უნდა ბანკიდან ფული აიღოს და ზვარი ახალის სისტემით გააშენოს. ქართული ღვინო არ მოსწონს. „ეტო გლუპოსტ“, ამბობს ქართულს ღვინოზე. სამსახურის თავი არ აქვს: „ნეტ, ბრატ, მე მინდა ვიხაზეინო“. იგი ზნეობით მაღლა სდგა თავის ძმებზე—ანდრეაჟარს და პავლეზე. გაბრაზდება, როდესაც ძმები წაიკიდებიან ერთის უბრალო მუთაქისათვის, სცხაროპს, როცა ძმები ერთმანერთს და მასაც ატყუებენ. ივანე მაინც თანამედროვე ცხოვრების შვილია, ბატონ-ყმობა მას მშვიდად შეუწყნარებია, ყმების ადამიანურად ცხოვრების მოწყობა ფიქრად არ მოსდის. მისი იდეალი არის კეთილი მემამულე იყოს. მისი სიტყვებია: „სასიამოვნოა ჰყავდეს მებატონეს ერთგული მსახური და ყმები. გოსპოდი! მომეც შეძლება, რომ ჩემმა ყმებმა ისევე შემეყვარონ, როგორც გაბრიელმა. კაკაია პოეზია ბიტლობრიმ, ხოტ ი ბედნიმ პომეშჩიკომ! დაგლოცავენ შენი ყმანი!“

ივანე დასცინის ქართველებს: „ჯერ საქართველოში სიყვარულის მაგალითი არ ყოფილა, რომანიც არ დაიწერება! „რომან ბებ ლიუბვი — ეტო უყასნო!“ დასცინის ქართველ ქალებს: „ჩვენთა ქალთა უგრძნობართა, სიყვარულის უმეცართა, ტრფობისათვის არ აქვსთ სული, სხვა რისთვისმე უცემსთ გული“. მაგრამ არ გავა დიდი ხანი და ეს სიყვარულის მოტრფიალე ინტელიგენტი თავის ვალების გასასწორებლად შეერთავს მდიდარის სომხის ვაჭრის მზითვიანს ქალს, რომელსაც არც კი იცნობს ხეირიანად. ანდუყაფარს უკვირს ივანეს რუსულის აღზრდის უცნაურობა. „არ ვიცი, რა ემართებათ ამ რუსეთში, იწამლებიან, თუ რა არის,— კითხულობს მიუხვედრელი ანდუყაფარ, — ბიჭო, საკურველია, მოზდოკს მეც ვიყავ, მაგრამ არ გავგიჟებულვარ“. ძველი თაობა უმეცრების წყვილით არის მოცული, მისი გონებითი განვითარება პირველს საფეხურზე სდგას.

ანდუყაფარის მესამე ძმა, პავლე, ცოცხლად ამოღებული ტიპია. პავლე მეძებარ-მწვევრების, ქორ-მიმინოების გიჟია. საქმე არაფერი ემარჯვება, გონება და ფიქრი ერთს საგანს დასტრიალებს: სად იშოვოს, თუნდ მოიპაროს, ახალი ძაღლი. როცა მედიატორები ძმების გასაყრელად მოსულან და ყოველს ქაზრაკს ატრიალებენ, როგორმე სანუკარი ლუკმა იგდონ, როცა ქალებიც კი გარეულან საქმეში, პავლე იმ დროსაც თავის გულის თქმას აპყობს. მაგრამ, როცა ჭკვიანი და მოსაქმე ცოლი შეარცხვენს და დარიგებას დაუწყებს, პავლე პატარა ხანს საქმიანს კაცად მოაჩვენებს თავს თავის ცოლს, რომელსაც მოუხერხებია მედიატორების გადმობირება კარგის დაპირებით, მაგრამ მოულოდნელად შეიქმნება სასაცილო სცენის გამირად. სწორედ იმ დროს, როცა ერთმა მედიატორემ ხელი მიჰყო განჩინების კითხვას, ოთახში შემოიჭრა: შიშისაგან გონება-დაფანტული მოსამსახურე იმერელი და მოიტანა საშინელი ამბავი, — ქორი გაფრინდაო. ამ სიტყვაზე პავლე ოთახიდან ისე სწრაფად გაიჭრება, რომ სეკრეტარი და მედიატორ-

რე ორივე ერთად ვერ იმაგრებენ ადგილზე. „როგორ თუ ქორი? გიჟი ხართ, მაჭუტაძის გამოგზავნილია, რა დროს გაყრა არისო!“ პავლემაც ვერ მოისვენა, სანამ არ დაიჭირა და არ შემოიყვანა ქორი. ლანძღვისა და ჩხუბის დროს გულის უური იმისკენ კი არა აქვს, რაც ამბავია; არამედ ერთობა ძაღლების თამაშსა და სირბილში, რასაც თვალს ადევნებს სარკმლიდან. როცა ანდრეაფარი სთხოვს, დაანებე სისულელეს თავი და ჩამოერიე ლაპარაკშიო, მიუგებს, მოდი შენც უყურე ჯერანას ნავარდსაო. შენ ეი, ბონჟურავ; — უყვირის მეორე ძმას ივანეს, რომელსაც შეუთვისებია ფრანგული ბონჟურ, — თქვენი ტრუ-ტრუ მეძებარი სჯობს ჩემს ხალიასა თუ? რო დაუვლის, თითქო ცეკოს თამაშობსო. თქვენ ძაღლს ფრანგულის მეტი არა ესმის რა, ეხლა სად ვისწავლო: „ჩერჩ-ტრუ, ჩერჩ!“ პავლეს ცოლი სხვა და სხვა დაპირებით ისე ხერხიანად გააბამს მედიატორებს, რომ ყველანი მის გულისად მოქმედობენ, მისი საყვარელი მახლები კი მოტყუებულნი დარჩნენ. ჯავრი ამოიყარეს მით, რომ გამოლანძღეს მედიატორები, დაამტვრიეს ავეჯი, რომელიც პავლეს უნდა რგებოდა. ძმების ქიშპობა იქამდის მიდის, რომ არც ერთს მათგანს არ უნდა დაუთმოს მეორეს მუთაქა, რომელსაც დიდის ამბით შუაზედაც კი სჭრიან. ასეთია ძველის ქართველის თავად-აზნაურობის საქმე, გართობა და ზნე-ჩვეულება. ადვილი წარმოსადგენია თუ ამ მოწინავე წოდებას, ერთმანერთში უსიამოვნო განწყობილებაში გართულს, რა დამოკიდებულება ექნებოდა გლეხებთან. ბატონების ნებაყოფლობა მეტად უმძიმდა ყმებს, რომელთა ბედი ბატონის ჟინზე ეკიდა. თვით მისი მოსამსახურეც კი, როგორც ანდრეაფარის მოურავი ბარამი, ავად ეკიდებოდა გლეხებს. ბარამი ურჩევს ბატონს მსაჯულთა დასაქრთამად ფული გლეხებში მოკრიბოს: „მაშ იცით, შეი ჭიიმე, რა მოგახსენოთ! შევაწეროთ კაცებში ფული, ერთ ოთხასიოდ თუმანს აკრებთ ხელათ. ოთხასის თუმნით, აბა რას ბძანებ, შეი ჭიიმე, თავი დღეში გაგვყრიანო!“ გაბრიელის (ივანეს მსახუ-

რის) საყვარელი ყარდაშვერდი ურჩევს საქმროს, სთხოვოს ბატონს მოურავის ადგილი: „ქაა! რა პურს გაქმევს! პური შენს ხელში იქნება და ღვინო, შემოსავალი. ვისაც ბატონი აიკლებს, ნახევარი იმისია, ერთის სიტყვით ბატონის მონახევრე არის“. გაბრიელი, უცხოეთში ნამყოფი, გაოცდება, რაკი თავის ქვეყნის წესრიგი დავიწყებია: „როგორ თუ აკლება?— მიუგებს იგი, — კარგს რასმე მასწავლი; მე რომ ბატონს აკლება გავუხსენო, დამარჩობს“. ამაზე ყარდაშვერდი გულდამშვიდებით მოახსენებს: „მაშ შენცა და შენი ბატონიცა მშვიერი დარჩებით“.

კომედია „დავას“ სახელი აქვს გამოცვლილი, თორემ საქმით იგივე „გაყრა“ არის. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ აქ სადაო მამულია „ცილობის ვაშლად“ და იქ მამაპაპეული ქონება. ამ კომედიის მომქმედი პირები ბეგლარ და მიხეილი ის ყმაწვილი კაცები არიან, რომელთ დროიდანაც ქართული ლექსიკონი გამდიდრებულია ორის ახალის სიტყვით: ახალი თაობა და ძველი თაობა. „დავის“ ტიპებს დავიდარაბა გულით უყვართ, მაგრამ მსხვერპლნიც არიან სასამართლოს უკან დევნისა. ყოველი ფიქრი და საზრუნავი კომედიის გმირებისა, ამირინდოსიც, ონოფრესიც აპელაციურის საჩივრის ხრიკებს ჩაუთქამს, რამაც, მათ აზრით, უნდა ბოლო მოუღოს თვითეულს მათგანს. ამ მიზნის მისაღწევად არაფერს ზოგავენ. ქრთამს აძლევენ ყველგან და ყოველს, რომელსაც კი რაიმე კავშირი აქვს სასამართლოსთან. გმირები იმდენად უვიცები არიან, რომ არ იციან, რა არის მძიმე („ზაპეტაია“), მართლა კანონია, თუ სხვა რაიმე. იღუპებიან ოჯახიანად იმიტომ, რომ ამირინდო თაკილობს, ონოფრემ როგორ უნდა მაჯობოსო, ონოფრეს კი აცახცახებს მარტო აზრი, რომ შეიძლება ამნაირად იგიც დამარცხდეს. „ას თუმანსაც დავხარჯავ და მაშინ დარჩება ისევ ცარიელი!— ეუბნება ამირინდო თავის მოურავს სოროზანს, — მამაჩემი არ წაწყდება, მეც დავიღუპები და იმასაც დავღუპავ! ონოფრემ უნდა მაჯობოს? მაშ მე ამირინდო“.

დო არა ვყოფილვარ!“ მართლაც ორივე იქამდის მისულა, რომ სინსილა გაუწყდათ, მაგრამ ვაჟიშვილები—ბეგლარ, ამირინდოს შვილი, პოეტი, პეტერბურგში გაზდილი, და მიხეილ, ონოფრეს შვილი, ისიც პეტერბურგიდან დაბრუნებულნი, ორნივე იმდენად განათლებულნი არიან, რომ მამების საქციელს კრიტიკის თვალით უყურებენ. რადგანაც მათ აერთებთ ბავშობიდანვე ამხანაგობა და სიყვარული ერთმანერთის დების მიმართ, საქმე მშვიდობით და დანათესავებით თავდება.

„დავაში“ ვხედავთ ორს კიდევ ჩინებულს წარმომადგენელს ძველის ბატონ-ყმობიანის საქართველოსას: ამირინდოს მეგობარს იაიას და ჩამოსულს იმერელს თავადს, თუ აზნაურ-შვილს ლომინს. ორივე მიყრუებულის კუთხის შვილები არიან და ამიტომაც გაოცებულან ქალაქის ცხოვრების წვრილმანისაგან. იაიას ოდესმე უცხოვრია ტფილისში, როცა საქართველოს დედაქალაქი სხვა კუთხეებიდან არ ერჩეოდა. მეორედ ჩამოსული გაკვირვებულა და თვალს არ უჯერებს იმ ცვლილებას, რომელიც დასტყობია ქალაქის გარეგანს სახეს, მის ცხოვრებას და ზნე-ჩვეულებას. „ეჰ, ნულარ მიბრძანებთ, სადღა არის სალაყო, — ეტყვის იგი ამირინდოს, — გახსოვს, სალაყოზე რომ შევიყრებოდით, ქვეყნის ამბები ვიცოდით. ვისაც ვკითხე, მასხარად ამიგდეს: სალაყო რასა ჰქვიანო? საბურთალოზე გამოსულა მთელი ქალაქი. სახლები სასაცილოა, ჩვენებურად ხომ აღარ არის, შუაზე ზალა და აქეთ-იქით ოთახები. რომ შეხედოთ, თითქო ყბაყურა შეჰყრიაო, გვერდზე გამობერილი აქვსთ. ახლა ფანჯრები, სწორეთ ასომთავრულს ღანსა ჰგავს“. ახალგაზდობამ სახლებზე მეტად გააოცა იაია. „ვითომ ყმაწვილი კაცები იცნო თუ? შენი თავი არ მომიკვდეს, ვინცა ვნახე, ნემცების ღვდელსა ჰგვანდნენ: ფერი ხომ აღარა აქვსთ, ღვინოს თურმე აღარა სმენ, მოდნა აღარ არისო; ისეთი ყვითლები არიან, როგორც წმინდა სამთელი“. იაიას აოცებს დავვიანებული სადილიც, ახალმოდური ავეჯიც და საერთოდ ყოველი წვრილმანი, რითაც ბევრად ჩამოჰგავს გამოყრუებულს

იმერელს ლომინსა. ეს უფრო ნადირია, ვიდრე იაია. ის წინად სულ არ ყოფილა ტფილისში და მის შესახებ გაგონილი ჰქონდა მხოლოდ ცხონებულის პაპისაგან. ლომინის თვალში ტფილისი რაღაც საარაკო რადმე გადაქცეულა. მისმა სივრცესიდიდემ იმდენად შეშალა ახალ ჩამოსული იმერელი, რომ ქეშმარიტებად ასაღებს სადღაც ყურ-მოკრულს არაკს, ვითომ ქალაქი შუადღის ყოველს ზარბაზნის გასროლაზე თანდათან იზრდებოდეს.

ახალგაზრდობას შეამჩნია ავტორმა სუსტი მხარეები და საუცხოვოდ დაასურათა, როგორც იაია და ლომინი. ახალთაობის წარმომადგენელნი—ივანეები, ბეგლარები და მიხეილები არ არიან შეიარაღებულნი განმაახლებელის დიდის ძალით. ივანი კეთილნი და პატიოსანნი არიან, მაგრამ ამავდროს დილეტანტები, სიტყვა-უხვნი, უღონონი ცხოვრების პრაქტიკულის მოთხოვნილების წინაშე. სამშობლოს და მის წეს-წყობილებას ნაკლებად იცნობენ; დარწმუნებულნი არიან, რომ საკმარისია კაცმა ისურვოს, ყველაფერი ისე გაკეთდეს, როგორც წაუკითხავთ და დაუწერიათ. ამიტომ ცხოვრებაში დავთარ-დაბნეულნი დადიან. განა ტუტუცი არ არის ის ივანე, რომელიც გაყრას აპირებს ძმებთან მარტო იმიტომ, რომ გაჩეხოს ზვარი და მის ადვილზე გააშენოს ინგლისური პარკო ლამაზ-ხეივანი. ძმებს იმისი არა გაეგებათ რა და გადარეულს ეძახიან, საკუთარი მოსამსახურეც კი დასცინის. „ბოჟე მოი, ბედნი ბარინ მოატყუეს რაზბონიკებმა,—ამბობს გამჭრიახი მსახური გაბრიელა,—ონ ტეპერ ნიში, ექვსასი თუმანი ვალი არგუნეს... ის დალოცვილი დადის და ვარშავულად ჰფიქრობს გააკეთოს ბაღები. მალმალ მეტყვის „პოვარშავსკელო“... აი ჟუმინ მომცა მაკრატელი, ამითი ხეები დაკვეცო; აბა, კაკალი როგორ დავკვეცო?“ ბეგლარ და მიხეილი („დავა“) ივანეზე მალლა სდგანან. პირველს შეუძლიან, თუმცა ხამია, ჩახედოს მიმდინარე ცხოვრების გარემოებას. მიხეილი კი საქმიანია და შეუძლია ცხოვრებას შეებრძოლოს. ამირინდოს და

ონოფრეს შუა ჩხუბი მან გაანელა, თვით პოეტს ბეგლარსაც საყვარელი მის წყალობით გაურიგდა. ხასიათის სიმტკიცე საერთოდ აკლიათ. მამების საქციელს ჰკიცხავენ, თვითონ კი არ თაკილობენ მამებისავე მოთხოვნილებით ქრთამები წაუღონ ვეჭილებს. ამგვარია ძველი და ახალი თაობა თავადაზნაურობისა.

ნათლად და დაუზოგველად გამოყვანილია ვაჭრები ანუ, ჯკეთ ვთქვათ, ჩარჩები და ქვეყნის-ჭამიები. ესენი ემსახურებიან ოქროს ხბოს; ობობასავით დღე და ღამე ქსელს აბამენ და ხლართავენ ყველას, ვისგანაც რისამე გამოწუწუნა შეუძლიანთ. მსხვერპლის ხელში ჩასაგდებად ისინი ცდილობენ ჯვრნდობა და მეგობრობა მოიპოვონ. სადაც საჭიროა, როგორც მიკირტუმ გასპარიჩ („გაყრაში“), კიდევ ოხუნჯობს, არობს. თავის მსხვერპლს. საჭირო ხალხთან პურ-ღვინოს არ იშურებს, ფულსაც აძლევს. „ხაზენი-მაზენობა სულ ფუქ! ეს სოფელმა სულ ფული, ფული, ფული!“ აი მისი აზრი. იმისი სარგებელი სამი შაური, თუ გაჭირდა „კუზუნ პროცენტსაც“ სჯერდება. ივინი ბანკის წინააღმდეგნი არიან. „ოჰ, კნიაზჯან, ბანკი! ჩემმა მზემ, მანამ აიღებ, კლექი მოგივა“, — ეუბნება მიკირტუმა თავადს ივანეს, — „ერთი წელიწადი სწერა ჩვენი იუანემ; რამდენიც ოპისი ქნა, იმდენი დაუწუნეს, მერე ბრაზი მოუვიდა, დახია. ვა, დავიდარებას გახდიან, თუ ვინ მოგცა ყმა, რა ყმები, გვაჩვენეო. ჩვენი ფული სჯობიან, კნიაზის მზემ! ვთქვათ, რომ აიღე, ასტროჩიტ რომ იქ, ერთ ნიმუტში ტრანქ, ჩაქუჩი დაპკრამენ, ყმა ტორგში იქმონენ. ვაა, ჩვენ უსტუბიტს გიზამთ...“ ზოგი ამ მოვახშეთაგანი, როგორც კარაპეტ დაბალოვი (კომ. „ძუნწი“), ადამიანურის გრძნობის უქონელი და საზიზღარი გამხდარა.

გ. ერისთავის კომედიებით შეიძლება გაიცნოთ მართლმსაჯულების წარმოება ანგაარის და მიმკერძველის ძველი დროისა. როცა ვხედავთ აქ სტრიაჩებს, სეკრეტრებს, თარჯიმნებს, სამოქალაქო და სამხედრო გენერლებს (კომ. „თევზის კანტო-

რა“), დააფასებთ ღირსებისამებრ ძველის მართლმსაჯულების წარმომადგენელთ. ყველა უმეცარია თავის საქმისა და გული უცემს მხოლოდ ქრთამის გამორთმევისთვის; ერთნაირად ქრთამს ართმევს მტყუანს და მართალს, ხშირად ორსავე ერთად, როგორც მოიქცევა სოვეტნიკი ფონვიზინის კომედიაში („ბრიგადირი“). ვისაც შეუძლიან „აბრუნდის“ მოხერხება, იგი ყვლეფავს „კანონიერის საფუძვლით“, — გვარწმუნებს ხარიტონ ფილიპიჩი.

ბიუროკრატიის წარმომადგენლებს მოსდევენ მეორე ხარისხოვანი ტიპები, რომელნიც იმავე ხელოვნებით დასურათებულნი არიან. ასეთია ტიპები მსახურთა: ცბიერის და მახვილგონიერის იმერელის და გაიძვერა მოურავისა. მომქმედს ქალებში, რომელნიც ავტორს საერთოდ მეორე „პლანზე“ დაუყენებია, საუკეთესოდ დაუხატავს ძველის ქართულის ოჯახის მეგობარი — გამდელი. ქალები, თითქმის სუყველანი ჯერ კიდევ ჩადრს ატარებენ და თხოვდებიან მშობლების ნებით. გამდლები, ოჯახის ერთგულნი და თავიანთებურად დამფასებელნი ზნეობის და პატიოსნებისა, ეწინააღმდეგებიან ქალების ინსტიტუტში გაზრდას. მათ აზრით, ქალების ინსტიტუტში მიბარება მანებელია მით, რომ სწავლობენ მიჯნურობას, სააშიყოლექსების წერას და კავალრების ტრფიალებას. გამდელი („დავაში“), ისე დასტირის ნინოს, როგორც მკვდარსა, როცა შეიტყო, ნინოს საქმრო მგონისაგან ლექსები მოუვიდაო. ასეთის თავზე ხელაღებულის დანაშაულისთვის გრძნობიერს საპატარძლოსა, მისავე გამდლის ინიციატივით, კიდევ დაამწყვდევენ კლიტულში და მხოლოდ ძმის მეოხებით ათავისუფლებენ დამწყვდევისაგან. მეორე დამახასიათებელს გამდლების ევისებას შეადგენს ერთმანერთის სიძულილი. ბეგლარის გამდელი და მის საცოლოს გამდელი გულით და სულით გადაჰკიდებიან ერთმანერთს და ეს სიძულილი მათ მახლობელს პირებზედაც გადააქეთ. მაგალითად, ბეგლარის გამდელი არათუ მის საცოლოს გამდელს, თვითონ საცოლოსაც კი მტრობს.

თუ დაუჯერეთ, ნინოს ზემო ტუჩიკ მოკლე აქვს და თავის დაჭერაც არ ეცის. მერმე ისეთი ურცხვია თურმე, რომ ვინც უნდა მივიდეს, კაცებთანაც „ფეხზე ფეხს შემოიდებს“.

კნენებში პოეტმა უფრო მოახერხა მაკრინეს ტიპის დახატვა. კნენა მაკრინე წარმოადგენს განხორციელებულს ეშმაკობას და ცბიერებას, გამრჯე დედაკაცს, მაშინ როცა მისი ქმარი ხებრეა, ძაღლების გიჟი. მის მოქმედებას თან ახლავს ძალა და ცხოვრების სიმართლე. მისი ქმარი იმ აზრისაა, რომ იგი ევაზე უფრო ჭკვიანი არის, და დარწმუნებულია, თამარ მეფის დროს რომ ეცხოვრა, ვეჭირობას მისცემდნენ. ძმებთან გაყრის საქმეში იგი ამხნევებს ქმარს, რომ მეტი მოედლო ხელში: „არ დაანებო, თორემ ლეჩაქს დაგხურავო“. ტასო („შეშლილში“) და ნინო („დავაში“) პირველნი აცხადებენ ჩვენს საზოგადოებაში სიყვარულის თავისუფლებას, ქალის და კაცის თანასწორობას, მაგრამ იგინი ჯერ სუსტნი არიან, რომ შეებრძოლონ შოწინააღმდეგეებს.

ამგვარად დაასურათა გ. ერისთავმა თანამედროვე საზოგადოება, რომელსაც ჯერ ისევ ბატონ-ყმობა ასულდგმულებდა. ამ დროს მიღებული იყო ჩინური სალამი, გულის გაზომვა, შელოცვა, ქალების დაუკითხვად გათხოვება, მათ პატიოსნების დამფარველი ჩადრი. სომხის ვაჟრები ის-ის იყო იჩეკებოდნენ. ხასიათების და ნაკლულეფანების აღწერაში გ. ერისთავმა დიდი ნიჭი გამოიჩინა, თუმცა პირველის ნაბიჯისაგან განუშორებელი მრავალ-სიტყვაობა ვერ აიცილნა. მან დაგვიტოვა ოთხი სრული კომედია: „გაყრა“, „დავა“, „ძუნწი“ და „უჩინ-მაჩინის ქუდი“, ერთი დაუსრულებელი: „თევზის კანტორა“, ორი გადმოკეთებული პიესა: „თილისმის ხანი“ და „ყვარყვარე ათაბაგი“ და ნაწყვეტი თარგმანი გრიბოედოვის კომედიისა „უბედური ჭკუისაგან“*).

*) გ. ერისთავს თეატრის რეპერტუარის შექმნაში მიეშველნენ: ჯაფარიძე, მეიფარიანი, დვანაძე და მეტადრე ზურაბ ანტონოვი (დაიბადა

დანიელ ჭონქაძე

(1830—1860)

დანიელ ჭონქაძე დაიბადა 1830 წ.; სოფ. ყვავილში (დუშეთის მაზრა). ჩამომავლობით იგი იყო გლეხი; მის მამას გიორგის მიეღო ნათლისმცემლის მონასტერში განათლება და შემდეგ მღვდლად განწესებულიყო—მისსიონერად ოსეთის სასულიერო კომისიაში. შვიდს წლამდის დანიელი ცხოვრობდა სამშობლო სოფელს ყვავილში თავის კეთილის დედის მეღანის ზედამხედველობის ქვეშ. ამ დროს გიორგი მღვდელი, დანიელის მამა, გადიყვანეს კავკავს და აქ მიაბარეს ცხრა წლის ბავშვი სასულიერო სასწავლებელში. ბუნებით ნიჭიერმა დანიელმა სამაგალითოდ დაამთავრა კავკავის სასწავლებელი (1845 წ.) და ტფილისის სემინარია (1851 წ.). რადგანაც დანიელმა მშვენივრად იცოდა ოსური ენა, სემინარიის გათავებისათანავე დაინიშნა ოსურის ენის მასწავლებლად სტავროპოლის სემინარიაში, ხოლო 1855 წ. იმავე საგნის მასწავლებლად იქნა გადმოყვანილი ტფილისის სემინარიაში. აქ გადმოსვლისთანავე მას დიდი უბედურება ეწია: მოუკვდა მეუღლე, რომელიც მან სტავროპოლში შეირთო, და დარჩა ერთი ვაჟიშვილი. მისი ნივთიერი მდგომარეობა არ იყო უზრუნველყოფილი და ამიტომ იძულებული შეიქმნა ეძია სხვა სამსახურიც. ოსურის ენის ცოდნამ გაუხსნა კარები სინოდის კანტორაში და 1859 წ. დაინიშნა აქ სტოლის უფროსად. მას დაავალეს საეკლესიო წიგნების ოსურს ენაზე გადათარგმნა. შეუდგა კიდევ ამ საქმეს და კურთხევანი გადათარგმნა; დაიწყო რუსულ-ოსურის ლე-

1820 წ., მოკვდა 1854 წ.). ამის კომედიებს: „მზის დაბნელება“, „მე მინდა კნინა გავხდე“, „ქოროლი“, „ტივით მოგზაურობა“ და სხ. აქამდისაც მნიშვნელობა არ დაუკარგავთ.

ქსიკონის შედგენა და შექცობა ოსური ანდაზები, რომელიც წარუდგინა აკადემიკოსს შიფნერს. ამავე დროს დასწერა უკვედავი მოთხრობა „სურამის ციხე“, რომელშიაც პირველად დაგმობილია ბატონ-ყმური წესწყობილება. მეტმა ჯაფამ გასტეხა ახალგაზდა დანიელი და 1860 წ. 16 ივნისს იგი გარდაიცვალა ქლექისაგან. დასაფლავებულია ვერის სასაფლაოზე თავის ცოლის გვერდით.

როგორ ჩაესახა და განახორციელა დანიელი ჯონქაძემ გალაშქრება ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ, აქამდის უამოურკვეველია. მაშინდელი მწერლობა (ჟურნ. „ცისკარი“) ან არ ეხებოდა ამ წესწყობილებას, ან ასურათებდნენ მას როგორც მამაშვილურს განწყობილებას (ალ. ორბელიანი). დ. ჯონქაძე, გაზრდილი ქართლში და პატარაობითვე მნახველი ხალხის აუტანელის მდგომარეობისა, ჰბედავს განმარტოებით გამოვიდეს შონობის გამკიცხველად. 1859 წ. „ცისკარში“ (უკანასკნელს წიგნში) დაიბეჭდა „სურამის ციხის“ პირველი ნახევარი, ხოლო მეორე ნახევარი მოაქციეს პირველს ნომერში 1860 წ. ამით იწყება ახალი ხანა ქართულის მწერლობისა საზოგადოებრივის უსწორმასწორობის წინააღმდეგ. მოთხრობამ გამოიწვია დიდი მითქმა-მოთქმა და ააღელვა ყმების ბატონები.

„სურამის ციხე“ აგებულია იმ ძველად ყველგან გავრცელებულს რწმენაზე, რომ დიდის შენობის დასამთავრებლად საჭირო იყო ცოცხალის კაცის კედელში ჩატანება. იმ ლეგენდით, რომელიც მოგვითხრობს დედის-ერთა ზურაბის სურამის ციხეში დატანებაზე, ისარგებლა დ. ჯონქაძემ თავის მოთხრობის ქარგის მოსაწყობლად, როგორც გარეგანის მორთულობით. შინაარსი გადაიტანა განგებ საშუალო საუკუნოების სიბნელეში, რომ თანამედროვე საზოგადოებას და ცენზურას არ დაებრკობინათ ამ ბატონ-ყმობის გამკიცხავის თხზულების დაბეჭდა. ძველს ლეგენდას მოახვია თავის დროის გამწვავებულის ურთიერთობის დაგმობა. რა სახით არსებობდა გადმოცემა, ჩვენ ნამდვილად არ ვიცით, ეს კია, რომ დურმიშხანის მოქმედება ნა-

ძალადევით გადატანილია საშუალო საუკუნეებში: მისი ცხოვრების ამბავი ეკუთნის ავტორს და სურათია თანამედროვე საზოგადოებისა.

თვით მოთხრობის აგებულება უჩვენებს იტალიელის მწერლის ბოკაჩიოს დეკამერონს იმ მხრით, რომ ახალგაზდა ქართველები იკრიბებიან რიყეზე ანჩისხატის ჩასწვრივ, დროს ატარებენ მხიარულად და მორიგობით უამბობენ ერთმანერთს რასმე საქართველოს ცხოვრებიდან. ერთს საღამოს ლაპარაკი ჩამოვარდა სურამის ციხეზე და მასთან დაკავშირებულს გადამოცემაზე.

ერთხელ საქართველოს უხდება რამი ოსმალეთთან. ქვეყნის დასაცავად მეფისაგან ნაბრძანებიან სურამის ციხის აგება. შეუდგებიან კიდევ ამ საქმეს, მაგრამ ციხის კედლების ამოყვანა არ ხერხდება, რადგან აშენებისათნავე ინგრევიან. ავლანბრელს მკითხავს ვარდუას აკითხვინებენ და ის ურჩევს კედელში ჩაატანონ სურამელის სოვდაგრის დურმიშხანის დედის ერთა ვაჟი ზურაბი. მკითხავის რჩევისამებრ, ზურაბი ცოცხლად ჩაატანეს კედელს და ციხე აშენდა. მკითხაუი ვარდუა ამით შურს უგებს დურმიშხანს, რომელმაც ის მოატყუა და სხვა მდიდარს საცოლზე გასცვალა. ეს არის კვანძი მოთხრობისა, რომელსაც დართული აქვს მეორე პრაკიც—ოსმან-ალას თავგადასავალი. დურმიშხანი და ოსმან-ალა ნაყმევნი არიან და შემთხვევით დამეგობრდებიან. დურმიშხან წამალაძე იყო წერეთლიანთ გოგოს ერთად-ერთი შვილი. დედა-მისი მოეწონათვრამეტის წლის წერეთლის ვაჟს და იმის შემდეგ გაჩნდა დურმიშხანი, რომელიც იზრდებოდა წერეთლის შინა-ყმად. ერთხელ წერეთელს ეწვია სტუმრად მუხრან-ბატონი. ამან მოიწონა დურმიშხანი. წერეთელმაც აჩუქა მას დურმიშხანი და მეორე დღეს გამოაყოლეს იგი ახალს ბატონს. დედამ ვერ გაუძლო შვილის მოშორებას და ერთის წლის შემდეგ დალიტსული. „იმერლის ბიჭმა“ ქართლში ბევრი წვალემა გამოიარა; მოითმინა ყოველგვარი დამცირება და მწუხარება. მეგობარი

და თანამგრძობი მან იპოვა ლამაზს. მოსამსახურე გოგოს ვარ-
დლოში (გულის-ვარდში), რომელსაც ისე დაუახლოვდა, რომ
კოლ-ქმრობის პირობაც მისცეს ერთმანერთს. ქორწილი გა-
დასდეს ჯერ იმიტომ, რომ თავისუფლები არ იყვნენ. შემდეგ,
როცა დურმიშხანს ვარდომ მოუპოვა თავისუფლება, იგი წავი-
და ფულის საშოვნელად, რადგან იმის მეტი რაც ზედ ეცვათ,
არა ჰქონდათ. რა. შორიდან სამის წლის განმავლობაში დურ-
მიშხან წერილებით არ ივიწყებს ვარდოს, რომლის გული უც-
ვლელად სცემს გარდახვეწილის სპეტყოსთვის. ბოლოს ვარ-
დოს ქალბატონს მოუვა წერილი, რომელშიც დურმიშხან
ატყობინებს, რომ შეირთო ცოლი და თავის დანიშნულსაც
უსურვებს კარგს საქმროს. ამ ცნობამ წაართვა გრძობა ვარ-
დოს და, როცა გონზედ მოვიდა, დაეთხოვა ქალბატონს, წა-
მრვიდა ტფილისს და მკითხავობა შეისწავლა.

დურმიშხანთა რომ მუხრან-ბატონის სახლიდან წამოვიდა,
გზაში გაეცნო ოსმალურად ჩაცმულს კაცს, რომელსაც სახელად
ერქვა ოსმან-ალა. ამის მამაც ქართლელის ბატონის ყმა იყო.
სამნე ურემმა დაიტანა ეს სოფელში თავმომწონე და შეძლე-
ბული გლეხი და ამის სიკვდილის შემდეგ მის ოჯახიც დაიქ-
ცა. ბატონმა ჯერ ვენახი წაართვა მის ქვრივს, მერე ხარ-კა-
მეჩი და შემდეგ გადიყვანა ქალ-ვაჟით შინა-მოსამსახურედ. მა-
შინ ოსმან-ალას ერქვა ნოდარ. ხუთი წელიწადი გაატარეს ასე
ბატონის სახლში. ერთხელ ბატონს ეწვია კახელი მღვდელი
და იმას მიჰყიდა ნოდარ თავის დით უღმობელმა მებატონემ.
დედის ცრემლმა ვერც ეხლა მოსტება ბატონი, როგორც წი-
ნათ მის ოჯახის აწიოკების დროს. ბატონის გადაწყვეტილება
უცვლელი იყო. ამიტომ ღამით დედა თავის ქალ-ვაჟით გაი-
პარა ტფილისს, დაირქვა სომხობა და დაიწყო წვალებით ცხო-
ვრება. ქალიც სომეხს მიათხოვა: შიშით; რომ მისი ვინაობა
არავის გაეგო, ვერ ჰხედავდა ქართველების ეკლესიაში ზიარე-
ბას. ბოლოს, ხუთის წლის შემდეგ მარიამობის მარხვაში ქვრი-
ვი გაენდო მღვდელს და უამბო თავგადასავალი. მალე დაე-

სხნენ მას ბატონის კაცები და გაირეკეს ბატონთან. ამან საშინლად დასაჯა დედა და შვილი. დაადგეს ხარის უღელი კისერზე და შეაბეს გუთანში, მაგრამ ეს სასჯელი ბატონმა ჰპოვა სუბუქად, რადგან ხარები ნელა დადიოდნენ. ამიტომ მეორე დღეს შეაბა კევრში და თითონ გარეკა. დედამ ათჯერ შემოურბინა კალოს, მეთერთმეტე შემოვლაზე კი დაეცა და სული განუტევა. ნოდარმა მოითმინა ეს დედის შეურაცხყოფა და ტანჯვა, სამი წელიწადი კიდევ ემსახურა ბატონს და, როცა ნამუსი ახადა მის საცოლოს ნატოს, მოჰკლა ხანჯლით ჯერ ბატონი, შემდეგ მისი ცოლი და პატარა შვილი. თითონ გაიქცა და ჰდევნელთავე რჩევით გადავიდა ახალციხეს, სადაც მიიღო თათრის რჯული.

შემდეგ ოსმან-ალა წავიდა სტამბოლს, შევიდა იანიჩარის ჯარში, გაითქვა მამაცობის სახელი და შეიქმნა ასისტავად. მაგრამ მობეზრდა მას ჯარში ყოფნა, რადგანაც სინიღისი აწუხებდა, რომ მოჰკლა ბატონის უდანაშაულო ბავშვი და გადუღდა ქრისტეს. ამიტომ ჯავრის გასაქარვებლად იგი ანებებს თავს ასისტავობას, შეუდგება ქრისტეს, იწყებს ვაჭრობას და იძენს დიდს შეძლებას. ამ გამდიდრებულს ოსმან-ალას ახალციხის გზაზე შეხვდება დურმიშხანი, უამბობენ ერთმანერთს თავიანთ თავგადასავალს და დამეგობრდებიან. დურმიშხანი გახდება იმის თანაშემწედ ვაჭრობის წარმოებაში და ისე შეაყვარებს თავს, რომ თავის მემკვიდრედაც მიიღებს. დურმიშხანმა ქონება შეიძინა, ბატონ-ყმური დამოკიდებულება უფრო შეიძულა, მაგრამ ანგარებას კეთილთავე თავის მისწრაფებანი. შესწირა. დაივიწყა სატრფო ვარდუა და ოსმან-ალას მიერ სურამში არჩეული ერთის ვაკეთებულის გლეხის ქალი შეერთდა. შემდეგ გაჰყვა ოსმან-ალას სტამბოლს და იქ იმის სარჩო ჩაიბარა. გაათრებულმა ოსმალებმა რჯულის გამოცვლისათვის სიკვდილით დასაჯეს ოსმან-ალა. დურმიშხანი კი არხენად დაბრუნდება სამშობლოში გამდიდრებული. დურმიშხანს მიეცემა შვილი ზურაბი, რომელიც აზნაურს მოანათვლინა.

რათა დიდკაცებს დაახლოვებოდა. ამაყობს თავის ყოფა-ცხოვრებით, მაგრამ მის გულმოკლოლის საცოლოს ვარდუას შურისძიებამ ძირი გამოუთხარა მის ბედნიერებას. ვარდუამ ტფილისში სახელი გაითქვა გამოჩენილის მკითხავისა, და ისიც, როცა მეფის ვეზირი ეკითხება, რა საშუალებით შეიძლება სურამის ციხის კედლების გამაგრებაო, ურჩევს ღურმიშხანის შვილის ცოცხლად შენობაში ჩატანებას. ღურმიშხანი სავაჭრო საქმეზე იყო წასული, როცა ზურაბი ხელ-შეკრული ციხისკედელს დაატანეს. საწყალი დედა მწუხარებისაგან ჭკუაზე შესცდა და ღურმიშხანს ველარ ჩააბარა მშვიდობით საყვარელი შვილი. ღურმიშხანი გააფთრებული წამოვა ტფილისს, აქ უჩვენებენ ცნობილს მკითხავს ვარდუას. ვარდუამ არ დაუმალა, რომ მან ურჩია ზურაბის კედელში ჩატანება. ღურმიშხანმა ვერ იცნო ვარდუა, ვიდრე მან არ უთხრა: „ღურმიშხან, აბა შემომხედე, ვერ მიცნობ? შენ მომიკალ გული, მე მოგიკალ შვილი. ახლა გავსწორდით“. რამდენსამე საათს უკან აბოლოებს ავტორი, მოსამსახურეთ ეპოვნათ ისინი მკვდარნი, მიწოლილნი ტახტზე.

ამ პატარა მოთხრობაში აღძრულია ფრიალ დიდი საკითხი — ბატონ-ყმობის სიმკაცრესა და უსამართლობაზე. ბატონები თავიანთ ყმას ჰყიდიან, საჩუქრად აძლევენ, მათ ქალებს ნამუსს ხდიან; მათ თვითნებობა იქამდის მიდის, რომ პირუტყვის საქმეს ატვირთებენ, გუთანში და კალოში აბამენ, სახრით და დამცირებით მათ სიყვარულის მოპოებას ქადულობენ. დ. ჭონქაძის სამსახური იმაში გამოიხატება, რომ მან პირველად აღძრა საკითხი ქართულს სიტყვაკაზმულს მწერლობაში ბატონ-ყმობის უკიდურესობაზე და საზოგადოებაში გაავრცელა აზრი მის მოპოების აუცილებლობაზე. ამგვარი საკითხი უკვე ირკვეოდა რუსულს ჟურნალ-გაზეთობაში და შესაძლოა ამის გავლენით შეითვისა ჩვენმა ბელეტრისტმა ეს დიდებული მისწრაფება. მარტივის ენით დასწერა თავის მოთხრობა და ჩაუყარა საძირკველი იმ სტილს, რომელიც შემდეგ მკა-

ფიოდ გამოირკვა. თვით „სურამის ციხის“ დამწერს ვერ შეძლებია ხალხური კილო გაემეფებინა, მაგრამ დასაწყისი კი ამ კილოსი მას ეკუთნის. ცოტა არ იყოს აენო ამ მოთხრობის ხელოვნურად შექმნას იმ გარემოებამაც, რომ ავტორმა მონღომა ძველის და ახალის დროის შეერთება და შედუღება. მაგრამ საჭირბოროტო საგანი—ბატონ-ყმობის დაგმობა—მანც სავისებით შეძლო და გზა გაუხსნა მესამოცე წლების შოღვაწევებს უფრო თამამათ გამოელაშქრათ დაძაბუნებულის საზოგადოების წესწყობილების წინააღმდეგ.

ლავერენტი არდაზიანი

(1818—1870)

ლავერენტი არდაზიანი დაიბადა ტფილისში 1818 წ. ჩამომავლობით ეკუთნოდა სასულიერო წოდებას. განათლება მიიღო ტფილისის სასულიერო სემინარიაში და შემდეგ იმსახურა სახაზინო პალატაში. იყო ნიჭით დაჯილდოვებული და შრომის მოყვარე კაცი. თავისუფალს დროს სწირავდა მწერლობას. გადაიცვალა ანთებით 1870 წ.

ლავერენტი არდაზიანი ეკუთნის იმ პირობა წრეს, რომელთაც თავს იღვეს „ციცკრის“ გამოცემა მას შემდეგ, რაც გერისთავმა მიატოვა იგი. 1857 წ. შესდგა ივანე კერესელიძის მეთაურობით ახალი რედაქცია და მის წევრებად შეიქმნენ, სხვათა შორის, ლ. არდაზიანი, გრ. რჩეულიშვილი და მიხ. თუმანიშვილი. ამ წელს არდაზიანმა დაბეჭდა „ციცკარში“ თავისი თარგმანი პროზად შექსპირის ტრაგედიისა „ჰამლეტი“. ამავე ჟურნალში გასცა პასუხი ბერძენოსს, რომელმაც გაზ. „კავკაზში“ სასტიკი კრიტიკული წერილი უძღვნა „ციცკრის“ ნომრებს. არდაზიანი, სხვათა შორის, ამ საპასუხო წერილში ამბობს: „ჩვენ, ქართველებს, მამებისაგან არა გვისწავლია რა, სხვას არა უსწავლებია რა ჩვენთვის; წიგნები

არ დაგვრჩენია, რომ გვესწავლა. სითვანდა უნდა ვიკოდეთ წიგნი, წერა!.. ხედავთ, როგორ ხალხი სასწრაფოდ გასწავლდა თავის თავად!“ ლ. არდაზიანი მართალს გვაუწყებს. „წიგნი, წერა“ მან და მისმა ამხანაგებმა ისწავლეს თავისთავად, წაუბადველად, თავიანთ ბუნებითის ნიჭის ზეშთაგონების წყალობით. მისი მოთხრობა „სოლომონ მეჯღანუაშვილი“ სწორედ ამგვარს ნაწარმოებს წარმოადგენს. იგი პირველად დაიბეჭდა „ციცკარში“ (1861 წ.) და შემდეგ ივ. კერესელიძემ გამოსცა კალკე წიგნად. მოთხრობა შეეხება ფრიად საყურადღებო საგანს და მეტად თვალსაჩინო ხანას. ეს ის დრო იყო, როცა ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობა იკიდებდა ფეხს ფეოდალიზმის და ნატურალურის წარმოების ნანგრევებზე. ამ მოთხრობაში არდაზიანმა დაგვიხატა გამდიდრებულის კლასის იმ პირთაგანი, რომელთაც ცხოვრების სათავეში ერთი ხელსახოცის მეტი არა ჰქონდათ რა და ამ უკიდურესის სილატაკიდან წვალებით და გაიძვერაობით ასკუბდნენ უმაღლესს საფეხურზე. სოლომონ მეჯღანეს შვილია, დაიბადა და აღიზარდა სილარიბეში, სძლია სიმწარეს და დამცირობას, ამოკურდა იმდენად მალა ფულის შემწეობით, რომ მის წინაშე ქედს ოხრიან წარსულთა დროთს დიდებულნი და წარჩინებულნი. არდაზიანის მოთხრობა სავსეა ამგვარის ცოცხალის სურათებით. ამ პატარა მოთხრობაში ვხედავთ ქოსა დალაქს, „წიბლონჯა დესეტნიკს“, გლეხის დამოკიდებულებას ფულიანებთან; თავადების შურისძიებას, სასამართლოების უსამართლობას, უპატრონო ახალგაზდა ქალის მდგომარეობას.

„სოლომონ მეჯღანუაშვილი“ სატირა-დაცინვაა, გულკეთილი გაკიცხვაა მაშინდელის საზოგადოებისა. ეს საზოგადოება ვორონცოვის დროისა გატაცებული იყო ახლის მოდით, ოპერებით, გარეგანის წაბაძვით ევროპულის და რუსულის კულტურისა. ეს ის დრო იყო, როცა ქალებმა ჩადრი მოიხადეს და ქოშების მაგივრად „ბაშმაკი“ ჩაიცვეს, დაბრუნდნენ რუსეთიდან უმაღლესის განათლებით ახალგაზდა კაცები

იმ აზრით, რომ მამულისთვის კარგად მოეწყოთ და მათ გვერდით აბნევედნ ბანკიდან აღებულს ფულებს სოფლიდან ჩამოსული მებატონეები და საცოლოებს ეძებდნენ გამდიდრებულის მევახშის ოჯახებში. ამ საზოგადოების სურათი ერთის მხრით დაგვიტოვა გ. ერისთავმა თავის კომედიებში და მეორე მხრით ლ. არდაზიანმა მოთხრობაში „სოლომონ მეჯღანუაშვილი“. ეს მოთხრობა შესანიშნავია როგორც შინაარსით, ისე გარეგანის ფორმით. ავტორი სოლომონის პირით მოგვითხრობს თავის გამირის თავგადასავალს, რომელსაც იგი უამბობს თავის მეგობარს ოჭანეხას. გამომეტყველი ენა, რომელიც ცოტა რუსიციზმებით აჭრელებულია, სიმარტივე და ძალდაუტანებლობა, წინააღმდეგ თანამედროვე მაღალფრაზიანის და დაძველებულის ენისა, შეადგენს მოთხრობის თვალსაჩინო ღირსებას იმდენადვე, რამდენადაც უკვე ავნიშნეთ დ. კონქაძის მოღვაწეობაში.

„სახელი ჩემი სოლომონ, გვარი მეჯღანუაშვილი“, — ასე იწყებს მოთხრობის გამირი თავის ამბავს. რაც თავი ახსოვს, მას აქეთ ცდილობს ეს სათაკილო გვარი როგორმე შესცვალოს. პირველად უნდოდა რუსული დაბოლოება მიეცა: მუჯღანუევ, მუჯღანუინ, მუჯღანუენსკი, მაგრამ სიტყვა „ჯღანი“ უცვლელად რჩებოდა. ვერც გადათარგმნა მოახერხა „ჯღანი-სა“ და შერჩა გვარი მეჯღანუაშვილი. ასე იწყებს თავის ავტობიოგრაფიას სოლომონ ისაკიჩი. დაიბადა იგი ტფილისში ციხის უბანში, დარბს ქოხში ანუ უკეთ სოროში 1800 წ. ერთის წლისა რომ შეიქმნა, მოუკვდა მამა და დარჩა დედას თექვსმეტის წლის გაიანეს, ყოველს საშუალებას მოკლებულს. ქმარმა დაუტოვა ქვრივს მეუღლეს ზემოდ-მოხსენებული ქოხი, დამსხვრეული ტახტი, ერთი დაგლეჯილი ფარდაგი და ერთი ხალიჩა. ლამაზს ქვრივს გაიანეს გამოუჩნდნენ მოტრფიალენი: ბაყალი გეო და მეწვრიძალე გასპარ. თუმცა მაქანკალიც ბევრს ეცადა, საქმელი და ხილი ბევრი უგზავნეს, მაინც გაიანემ ორსავე საექვო საქმროს უარი უთხრა და შეაფარა თავი კნენა

დარეჯან რაინდიძის სახლში. გულკეთილმა კნენამ გაიანეს ასწავლა ხელსაქმე, ხოლო სოლომონი მიაბარა სასწავლებლად შლედელს და თითონ წვრთნიდა ყოფაქცევაში და აკითხებდა „ვეფხისტყაოსანს“. 1817 წ. გარდაიცვალა კნენა, სამის დღის შემდეგ მოკვდა სოლომონის დედაც, მალე დაბრუნდა რუსეთიდან მაიორის ჩინით. ლუარსაბი. სოლომონმა ამასთან დაჰყო ერთი წელიწადი, შემდეგ დასტოვა თავადის ოჯახი და წავიდა ტფილისის თავის მამის ქობის საძებნელად. წამოსვლისას ლუარსაბმა აჩუქა ხუთი მანეთი. ეს ხუთი მანეთი სოლომონმა საეკვერუცხო ამხანაგებთან ღვინის სმაში გაფლანგა და ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად დაიწყო დაღალობა-ჩარჩობა. დამე ეძინა მამის წესტიანს ქობში. აქ შეიტყო მეზობლებისაგან, რომ ვითომ გაიანე ვაჟით წყალში დაიხრჩო. მეორე დღეს ამ ქორის მთქმელი მოხუცრ დედაყაცი გარდაიცვალა. მისმა შვილმა სოლომონს დასდო ამაში ბრალი და პასუხის გებაში მისცა. სოლომონმა ციხეში დატყვევებისაგან თავი როგორღაც იხსნა, თუმცა „დესეტნიკების“ მომადლიერება ვერაფრით შესძლო. სულ რაზდენისავე მანეთით დაიწყო ვაჭრობა. ყიდულობდა ბატკნებს, ვარირებს, ნესვ-საზამთროს, ხილს სოფლის კაცებისაგან და მოგებით ასაღებდა ქალაქში. ზაფხულობით სცხოვრობდა თ. ლუარსაბის მამულში. კარგი საჩუქარი უბოძა სოლომონს ლუარსაბმა, როცა მას დაებადა ვაჟი ალექსანდრე. სოლომონმა 50 მანეთის ფრინველი იყიდა და წამოვიდა ტფილისის. მოგებამ იმატა; შეძენილი ფული სარგებლიანად გაასესხა და ხელში დაიჭირა ქართლი და კახეთი. ბევრს იტანჯა ტახტის ქვეშ ორმოში ჩაფლულის ოკროების გამო. შური იძია მდიდარს გასპარაზე, რომელსაც ოდესღაც თვალი ეჭირა მის განსვენებულს დედაზე, აყიდვინა საზარალოდ აბრაშუმი და გააკოტრა. მაგრამ მისი ოჯახი შეიბრალა და ტერტერას შუამავლობით გადასცა 6000 მან. მზითვად თავის მოქიშპის ქალებს. სინილისიანობა და სამართლიანობა გამუდმებულს ტყუილზედ გაყიდა ის ხელმძღვანელობს: ვისლაც, ნათქვამით:

„კატუ ზა სვეტე ჩესნი ბუდით, ბუდით ნასით ხლება გუდით“.
ბოლოს შეირთო მოტყუებით გონჯი დალაქის ქალი სოფიო,
რომლის მაგივრადაც უჩვენეს მეზობლის თვალწარმტაც ქა-
ლი. გავიდა ხანო, მისი ვაჟი ისაკი გიმნაზიაში სწავლობს, გა-
უჩნდა ქალიც — თამარი. მთელის ქართლის სოფლები მისი მო-
ვალენი ვახდენენ. ფული ბევრი აქვს ხურჯინში, მაგრამ ჯერ
ისევ ქოხში სცხოვრობს, ცოლი საპონს ჰყიდის, ქალი წუმ-
წუმას. ერთხელ, როცა ოჯახი გარედ გაიკუთვნა, სოლომონმა
დაითვალა ფულები, იანგარიშა თავის შეძლება და აღმოუჩნდა
800.000 მან. ახლა კი იყიდა სახლი, მორთო აბაღმოდუ-
რად, თითონ გადიქვა ჯენტლმენად; ცოლი მისი ქალბატო-
ნად. პირველად მიეაღიერებდა თავის თექვსმეტის წლის ქალს
და უტყვეს მეუღლეს.

სოლომონი ცოლ-შვილით დაიარება თეატრში, მხრთავს
წვეულობებს, მაგრამ გემოვნება აკლია მის სახლების მდიდრულს
მოწყობილებას, ქალის ძვირფასს ჩაცმა-დახურვას, იტალიურის
მუსიკის შეგნებას. მის მეუღლეს, სოფიოს, განუზრახავს მია-
თხოვოს თავის ქალი. განათლებულს თავადს აღექსანდრე
რაინდიძეს და მოისყიდოს სასიძო კარგის მზითევით. აღექსან-
დრე, რომელმაც სოლომონს თავის მამის ვალი გადაუხადა
(4730 მანეთი, შემდგარი როდესაც აღებულის 300 მანეთი-
დან), უპირატესობას აძლევს კნიაჟნა არაგვლიშვილისას, გა-
დასახლდება თავის ახალგაზდა ცოლით სოფლად, სადგან
სოლომონის შვილმა, ისაკმა, უკვე უნივერსიტეტში კურს-
დამთავრებულმა, დაასწრო ბატონიშვილს ადგილის დაჭერა
სამსახურში. სოლომონმა ვერ აიტანა თავის ქალის ქორწილის
ჩაფუშვა და დიდის ხნის ავადმყოფობის შემდეგ სული განუტევა.

ასე დაამთავრა თავის ცხოვრება გამდიდრებულმა მცხილემ,
რომელიც ოქროს აღმერთებდა და მის მოსაპოვებლად იმდენ-
ჯერ ტყუილად იფიცავდა, რამდენჯერაც ცხვირს იხოცავდა-
ხოლო რაინდიძე დასურათებულთი ჰყავს ავტორს, როგორც
უმწიკვლო გმირი, რომელსაც ვერ ხიბლავს სოლომონის სიმ-

დიდრე და ზევრ ანრეინებს კისერს უფროსის თვითნებობა. სო-
ლომონის ქალიც, თამარი, ცოტა მკრთალად არის გამოსახუ-
ლი. იგი პირველის შექმნევით შეიყვარებს რაინდიძეს, რომლის
სული მიესწრაფის ყველაფრით დაჯილდოებულს არსებასთან,
აუშვას ამგვარი ნაკლულევანებანი ვერ აიცდინა ლ. არდაზი-
ნის მოთხრობამ, მაინც ეს თხზულება შესანიშნავი: როგორც
პირველი რომანი გამდიდრებულის ბურჟუაზიის ცხოვრებიდან
და მამამთავარი ქართულის რეალიზმისა, რომლის გაფურჩქვნის
ნიშნები უფრო ცოცხლად აღმოჩნდნენ შემდეგ დრამებში და
კომედიებში. ლ. არდაზიანის მოღვაწეობა იმითაც არის შე-
სანიშნავი, რომ მან პირველად შემოიტანა ქართულს მწერ-
ლობაში ჰუმორი, ესე იგი დიმიორეული ფიქრი, მოცინარე
აზროვნება.

მ. ილია

გრიგოლ რჩეულიშვილი

(1819—1877)

გრიგოლ რჩეულიშვილი დაიბადა 1819 წ. ტფილისში. ჩამომავ-
ლობით აზნაურშვილის გვარს ეკუთვნოდა. განათლება მიიღო გიმნაზიაში,
სადაც სწავლა დაამთავრა 1838 წ. შემდეგ შევიდა სახაზინო პალატაში
და აქ განვლო სამსახური. სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა გ. ერისთავის
დროს, როცა ამისმა ყურნალმა „ცისკარმა“ გარს შემოიკრიბა მაშინდე-
ლი პოეტები და რომანისტები/ ნათარგმნი და ორიგინალური მისი ნა-
წარმოებნი გვიმტკიცებენ, რომ ახალგაზდა მწერალი იცნობდა უცხო
მწერლების შემოქმედებას და მათ გავლენის ქვეშ აიღო კალამი. „ცის-
კარში“ დაიბეჭდა მისი ნათარგმნი მოთხრობა „შეცდომა მასკარადში“.
როცა „ცისკარი“ ივ. კერესელიძის ხელში გადავიდა, მაშინ ამ ყურნალ-
ში დაიბეჭდა მოთხრობა „ქვრივის ლიმონები“, ირაკლი II დროიდან.
მოთხრობამ ბევრი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია და; სხვათა შორის, სასტი-
კი კრიტიკული წერილიც აღ. ორბელიანისა. იმავე ყურნალში (1858 წ.)
დაიბეჭდა მისი ამბავი „მოტყუებული ბრილიანტიკი“. 1862 წ. მკითხვე-
ლის საზოგადოების დიდი ყურადღება მიიქცია იმისა აქამდის გათქმულ-
მა ისტორიულმა რომანმა „თამარ ბატონიშვილმა“, რომელიც ორჯედ
გაილექსა შემდეგში რ. ერისთავის და ს. გუგუნიას მიერ, შეიქმნა
აგრეთვე სიუჟეტად კ. მესხის დრამისა „თამარ ბატონიშვილი“. მეორე

მოთხრობა, რომელმაც სახელი მოუხვეჭა და საინტერესო ფაბულაზეა აგებული, არის „ანუკა ბატონიშვილი“.

გრ. რჩეულიშვილის მოღვაწეობა ამ მოთხრობებით არ თავდება და არც განისაზღვრება. „ციცკარში“ მან გამოაქვეყნა რამდენიმე სხვა წერილები და ლექსები. ამ უკანასკნელთა შორის აქამდის გაისმის მისი უკვდავი რომანსი: „ახ, მთვარე, მთვარე, დამწვართ იმედო, მსურს ჩემი ტანჯვა შენ გაგიბეღო!“ ეს ლექსი ახასიათებს მის სანტიმენტალურს მიმართულებას და უკავშირებს მას დასავლეთ-ევროპელთა მწერლებს. ამ უკანასკნელთა გავლენამ ღრმა კვალი აღნიშნა მის ნაწარმოებში. გატაცებულმა იმათ რომანებით, მან სთარგმნა 1863 წ. „ავრორა“, 1865 ტრაგედია „ნორმა“, 1866 წ. „მარიონ დე ლორმის აღსარება“. სამშობლოს და უცხო ქვეყნების ისტორიის შესწავლის მისი ინტერესი იქიდან სჩანს, რომ არ დაიშურა დრო და ჯათა მაკედონიის ისტორიის გამომოსათარგმნელად. 1867 წლიდან გრ. რჩეულიშვილი სამწერლო მოღვაწეობას თავს ანებებს. 31 აგვისტოს 1877 წ. გამოესალმა ამ წუთისოფელსაც.

გრ. რჩეულიშვილს მოთხრობების შექმნაში დიდი სამსახური და დახმარება გაუწია უცხო მწერლების შესწავლამ. ამათ შემოქმედებითის მიმართულებით და გარეგანის ამბის აწყობით ისარგებლა ქართულის ისტორიულის რომანების დასაწერად. მოთხრობა „ანუკა ბატონიშვილი“ დაწერილია იტალიელის ორსინის „იზაბელლა მედიჩის“ წაბაძვით. ამ უკანასკნელის კათოლიკეთა პატრები და ფლორენციის მცხოვრებნი გადააკეთა ქართველს მღვდლებად და ქართულის ტანისამოსით გამოწყობილს მცხოვრებლებად. აგრეთვე მოთხრობა „თამარ ბატონიშვილი“ ქართულს ნიადაგზე გადმონერგული ინგლისური რომანია. წამბაძველობა სრულიადაც არ ამცირებს გრ. რჩეულიშვილის მოთხრობების ღირსებას, რომლის მნიშვნელობა თავდაპირველად იმაში მდგომარეობს, რომ წარმტაცს რომანებში დასურათებულის ტიპებით მან აღუძრა მკითხველს ინტერესი საქართველოს ისტორიულის წაჭსულისადმი და განუღვიძრა სურვილი მის შესასწავლად.

„ანუკა ბატონიშვილი“ აგებულია ისტორიულს გადმოცემაზე, რომელიც შეზავებულია მხატვრულის ფანტაზიით. ანუკა, კახეთის მეფის ლევანის და მის მეორე მეუღლის ქალი, შეიყვარებს თავის მოურავს, როდესაც მისი მეუღლე, ოთარ ჩოლყაშვილი, სპარსეთშია წასული. მეფე შეიტყობს ამ გასაკიცხს ამბავს და დაიბარებს სპარსეთიდან ოთარს. თავშერცხვენილი ქმარი დარწმუნდება ცოლის ღალატში და გაანდობს მას ეკლესიაში მოხუცებულის დეკანოზის ზაქარიას მაგივრად. ოთარს

აპატიებს მეუღლეს ცოლ-ქმრობის ერთგულების დარღვევას იმ პირობით, რომ ცოდვილი ქალი მოსანანიებლად მოლოზნად შედგეს. იგი მიდის შუამთის მონასტერში, რომელიც აშენებულია მეფე ლევანის პირველის ცოლის თინათინის მიერ. ამ მოთხრობას, ლამაზის ერთ დაწერილს, ჩართული აქვს მრავალი ეპიზოდური სცენა, რომელნიც ასურათებენ პატროსანს ოთარს და მის ვნებათაგან გატაცებულს მეუღლეს. ავტორმა ვერ შეძლო იტალიურის დედნის დაფარვა და შეიტანა ისეთი ხაზები თავის მოთხრობაში, რომელნიც ჩვენის ჩვეულების და ეკლესიის წინააღმდეგია; მაგალითად, ოთარი მოძღვრის სახით აღსარებას ათქმევინებს ანუქას საკურთხეველში, რაიცა შეადგენს კუთნილებას მხოლოდ კათოლიკეთა ეკლესიისას.

მეორე მოთხრობა „ქვრივის ლიმონები“ ანუ „ორი ლიმონი“ ირაკლი მეორის დროებას ეხება. ამ მოთხრობის გმირად გამოყვანილია ლამაზი 22 წლის ქვრივი კეკე, ივანე აბაშიძის ქალი. პირველ მისს 1786 წ. მეფე ინახულებს თავის შვილობილს კეკეს და უსაყვედურებს, რომ არ დაესწრო ანჩისხატში წირვაზე. ბაასში გაბმულმა მსცოვანმა 76 წლის ქართლ-კახეთის მფლობელმა გაუზიარა თავის საყვარელს შვილობილს, ბატონის იულონის ნათლულს, რომ მან განიზრახა შეუერთოს საქართველო ერთმორწმუნე ძლიერს რუსეთს. კეკე ჩაფიქრდა ამ სიტყვებზე და თვით მეფემაც შესცვალა ლაპარაკის საგანი. შენიშნა რა ორი ლიმონი ფანჯარაზე, მეფემ მოისურვა შეეტყო მათი დანიშნულება. კეკემ მოკრძალებით მოახსენა; რომ ორი ახალგაზდა საქმრო ჰყავს და არ იცის, რომელს მისცეს უპირატესობა. დილიდან მოყოლებული ათამაშებს და იჭერს ამ ლიმონებს. ქართლელი ზაზა თარხნიშვილი და კახელი ქაიხოსრო ანდრონიკაშვილი ერთმანერთს არაფრით ჩამოუვარდებოდნენ, ორნივე სავე იყვნენ სხვა და სხვა ღირსებით. მეფემ მოინდომა ძნელად გადასაწყვეტის საგნის გამორკვევა და თვით აისროლა ლიმონები, რომელნიც უცებ გაგორდნენ იატაკზე. საგანი დარჩა ბურუსში განვეული. ამიტომ მეფემ ურჩია კეკეს გამოსცადოს ზაზა და ქაიხოსრო, რომელს უფრო უყვარს თავის სატრფო. მეფე გავიდა მეორე ოთახში და კეკემ დაიბარა ჯერ ზაზა, შემდეგ ქაიხოსრო. პირველს მოსთხოვა, თავი დაენებებინა მეფეს კარზე სამსახურისთვის და წაეყვანა ახალგაზდა ცოლი სოფლად, ნოსტეში. მეორეს კი, წინააღმდეგ, დაავალა მოეპოვებინა სახელი და დიდება და სასახლეში დარჩენილიყო. ორნივე დასთანხმდნენ დადებულს პირობას. მაგრამ ორის საათის მოფიქრების შემდეგ ზაზამ პასუხად მოსწერა, რომ ვერ დაანებებდა თავს მეფის სამსახურს და გამარჯვებული დარჩა ქაიხოსრო, რომლისაკენ ირაკლის გული უფრო ილტვოდა. სჰინტერესოა ამ

ნბ. სომეხი
1861 წ.
1/10
ნაწილი
და
ქართული
ნაწილი
ახალი

მოთხრობაში დაპირდაპირება ქართლელის და კახელის თავადიშვილისა იმ აზრით, რომ მეფისთვის ეთქმევიანებინა, რომ უსამართლოდ აბრალებენ მას მეტს მიღრეკილებას კახელებისკენ, ვიდრე ქართლელებისკენ. ირაკლი ცოცხლად არის დახასიათებული კერძო ცხოვრებაში; გულკეთილობით და მამაშვილურის სიყვარულით აღსაესე მისი არსება, გონება და გამჭრიახობა აქაც გამოსჭვივის, როგორც მის საქციელს მოქმედებაში. ნაკლებუფანება ამ მოთხრობისა, როგორც საერთოდ ყველა გრ. რჩეული-შვილის ისტორიულის რომანებისა ის არის, რომ ავტორმა ნაკლებად იცის საქართველოს ისტორია, ამახინჯებს ფაქტებს, ჰქმნის თავისებურს გენეალოგიას. „ქვერივის ლიმონების“ გმირი კეკე ისტორიაში არ არის ცნობილი. ივანე აბაშიძეს ჰყავდა რამდენიმე ქალი, მაგრამ იმათში არც ერთს არ რქმევია სახელად კეკე. მკითხველს მაინც იტაცებს მისი ხელოვნურად გამოგონილი მოთხრობის არაკი, რომანიული ინტრიგა, და თუმცა იგი ნაკლებად გვიხატავს მაშინდელს დროს, მაინც ქართული ელფერი აძევს მის შემოქმედებითს ნიჭს და მკარძობიარე კალამს.

მოთხრობაში „თამარ ბატონიშვილი“ ავტორმა ორი გმირი გამოიყვანა: პატიოსანი და მტკიცე პატრიოტი შალვა და უგულო, ამაყი არღუთაშვილი. შალვა აღტაცებული ჭაბუკია, რომელსაც მიზნად დაუსახავს პატიოსნების და სიმართლის დაცვა, რომლისთვისაც ნაძრახს სიცოცხლეს სახელოვანი სიკვდილი სჯობია. ავტორი გაგვაცნობს თავის გმირს იმ დროს, როცა იგი შეხვდება რამდენსამე მგზავრს, რომელთა რიცხვშიც თვალს მოჰკრავს კაცურად ჩაცმულს ქალს. იგი შეიპარება მუხათგვერდის კოშკში (მცხეთის ახლო), სადაც ქალს დააბინავენ ბლამის გასატარებლად. მის მსლებლებს ამ დროს ეძინათ კოშკის ძირის სართულში. შალვა მოიხიბლება ქალის სილამაზით და სთხოვს წაჰყვეს მას და ჯვარი დაიწვროს. ქალი ჯერ უარზე არის, ბოლოს ისიც იხიბლება და აღუთქვამს ცოლად გაყოლას შემდეგში. გადის დრო. შალვა დაბრუნდება ტფილისის ომში გამარჯვებული და აქ შეიტყობს, რომ მისი დანიშნული ქალი—თამარ—გიორგი მეფის დისწულია, რუსუდანის ასული. რუსუდანს განოჯახადებს იმ სურვილს, რომელიც მას უღვივის შეუშრეტლად დიდის ხნის განმავლობაში. რუსუდანს თავის ქალის გათხოვება საბერძნეთის (იკონიის) სულთანზე განუზრახავს იმ მოსაზრებით, რომ აიცდინოს საქართველოსთან შეტაკება. თამარიც იბრძვის ორს ცეცხლშუა: მოვალეობა მამული-სადმი და სიყვარული შალვასადმი მის გულში ეკვეთებიან ერთმანერთს. გრძნობას შესწირავს მოვალეობას და გათხოვდება სულთანზე. შალვას აღარაფერი დარჩენია, რასაც კი შეუძლიან ფასი დასდოს ცხოვრების ტვირთს მაინც იგი სულით არ ეცემა და თავის ვაჟკაცობას მამულის

სამსახურს შეაღწევს. მტერთან ბრძოლაში იგი ტყვედ შეიქმნა, მაგრამ არ უმტყუნა ქრისტეს სარწმუნოებას, არ მიიღო მაცმადის რჯული. შალვას და მის მამის ელიზბარის წინააღმდეგ მოქმედობს მათი დაუძინებელი მტერი ივანე არღუთაშვილი, ათაბეგი, რომელმაც შუღლი ჩამოაგდო გიორგი მეფეს და ელიზბარს შუა სარძლოს გამო. ელიზბარს 20 წლით საპყრობილეში ჩასვავენ, ხოლო შალვას იმით მტრობს ავკაცი ივანე, რომ ომის დროს არაფრით დაეხმარება მას და უმწიკვლო გმირი მტრებს ჩაუფარდება ხელში. ასე უბედურად ათავეებს თავის სიცოცხლეს „თამარ ბატონიშვილის“ გმირი.

ეს მოთხრობა ვერ გვისურათებს ჭეშმარიტის ელფერით საქართველოს ისტორიულს ცხოვრებას მე.XIII საუკ. ავტორმა ვერ მოახერხა შეეთანხმებინა ისტორიული სინამდვილე რომანის მოთხროვნილობასთან. დატულია ადგილობრივი ფერადი (couleur locale), მაგრამ დარღვეულია ისტორიული ფერადი (couleur historique). გრ. რჩეულიშვილი რომანტიკოსია თავის მოთხრობების აგებაში. იგი ფანტაზიას უფრო ამოქმედებს, ვიდრე ჭეშმარიტს ფაქტებს. თვით გმირების დაყოფა ორს ჯგუფად: უზადო ანგელოზებრივს ქაბუკებად და გულქვა დემონურს სულიერებად ახასიათებს გრ. რჩეულიშვილს იმგვარს რომანტიკოსად, როგორც იყვნენ რუსეთში, მაგალითად, ლაჟეჩნიკოვი და ზაგოსკინი.

ტელეგრაფის ქსოვი ქილოვანი
და ანგოლი
ბათონი თაგმურს

ილია ჭავჭავაძის ხანა

მეცხრამეტე საუკუნის მწერლობის ისტორიამ პირველი ხანა დაამთავრა მესამოცე წლების დასაწყისში. ამ დროს დასრულდა მთიელთა თავგამოდებული ომი რუსეთთან და მთავრობამ განიზრახა კავკასიაში მოქალაქობრივის წესწყობილების შეცვლა და განვითარება. რუსეთში ალექსანდრე მეორის მეფობა დაიწყო დიდის რეფორმების სამზადისით და უკვე გადაგდებულ იქმნა 1861 წ. ბატონ-ყმობის უღელი. სწორედ ამავე წელს ილია ჭავჭავაძემ „ცისკარში“ ააფრიალა განმათავისუფლებელი დროშა და დაუდგა სათავეში იმ საუკეთესო მამულიშვილების წრეს, რომლის წევრებად იყვნენ პეტრე ნაკაშიძე, გიორგი ყაზბეგი, ივანე პოლტარაკვი, მიხეილ და

დავით ყაფიანები, გიორგი ჩიქოვანი, ალექსანდრე სავანელი, მიხეილ ჩიკვაძე, ილია წინამძღვრიშვილი და სხვ.; შემდეგ ამათ მიემხრო ბესარიონ ლოლობერიძე, რომელმაც მხურვალე მონაწილეობა მიიღო 1861 წ. პეტერბურგის სტუდენტობის მოძრაობაში. წრე გატაცებული იყო ახალის აზრებით და კეთილშობილის სურვილით სამსახური გაეწია ხალხისა და სამშობლოსათვის. ამ მიზნით მის წევრნი იკრიბებოდნენ, მართავდნენ სალიტერატურო საღამოებს, კითხულობდნენ რეფერატებს და აღმგზნებელს ლექსებს. ამ წრემ ი. ჭავჭავაძის მოთავეობით 1863 წ. დააარსა ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“, რომლის თანამშრომლებად გახდნენ, სხვათა შორის, დ.მ. ყიფიანი, გრ. ორბელიანი და დრამატურგი გიორგი ერისთავი. კორექტორად მიიწვიეს ახალგაზდა პეტრე უმიკაშვილი; რომელმაც შემდეგ დიდი ღვაწლი დასდო საქართველოს ისტორიის და ლიტერატურის მასალების შესწავლით. პეტერბურგში მოსწავლე ქართველი ახალგაზდობა აღტაცებით შეხვდა ი. ჭავჭავაძის ჟურნალს. კირილე ლორთქიფანიძემ, მესამე კურსის, და გიორგი წერეთელმა, პირველის კურსის სტუდენტმა გამოუგზავნეს „საქართველოს მოამბეს“ პირველი ნიმუში თავინათ კალმისა. „საქართველოს მოამბემ“ ლოზუნგად დაისახა ბატონ-ყმობასთან შეურთებელი ბრძოლა და მგრძობელობითის სიყვარულით შეხედა მამულს და მის წარსულს. ეს მოძრაობა გაგრძელდა მხოლოდ ერთი წელიწადი. ჟურნალი დაიკეტა; მისი მოთავენი სახელმწიფო სამსახურში შევიდნენ. მაგრამ ახალი იდეები, რომელთა მქადაგებლად ისინი შეიქმნენ, უნაყოფოდ არ გაჰქრნენ. განმაცხოველებელმა სიომ დაჰბერა ქართველთა ცხოვრებას. „მოამბემ“ მწერლობაში დაამყარა სანტიმენტალურ-რომანტიული მიმართულება; პოლიტიკურს ეკონომიაში იგი გახდა საფრანგეთის ბურჟუაზიულის ეკონომისტების სეს და ბასტიას მოძღვრების მიმდევარი. ამათ გავლენით ი. ჭავჭავაძემ დასწერა „ცხოვრება და კანონი“. საზოგადოებრივის დამოკიდებულების მოწყობა მოისურვეს პა-

ტრიოტულ-აზნაურულს პრინციპზე; საკრედიტო დაწესებულებებში უპირატესობა მისცეს სათავად-აზნაურო გრძელ-ვადიანს ბანკებს.

1866 წ. დაიბადა ახალი პროგრესიული მოძრაობა, ჩაიასხა მწერლობაში მეორე დემოკრატიული დასი, რომელიც (1866—1877 წწ.) გაზ. „დროების“ და ჟურნ. „კრებულის“ გარს შემოიკრება. ამის მოთავენი იყვნენ ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, ს. ნესხი, კ. ლორთქიფანიძე და განზე მდგარი მგოსანი აკაკი წერეთელი. ამ დასმა, წინააღმდეგ „საქართველოს მოამბის“ პროგრამისა, სამხატვრო ლიტერატურაში გაამეფა ქეშმარიტი რეალიზმი, ეკონომიურს კითხვებში მისდევდა ინგლისელს მეცნიერს მილლს, სწამდა მთავრობის ჩარევა მუშათა და მწარმოებელთა ბრძოლაში (პირველთა ინტერესის დასაცველად), წინააღმდეგი იყო თავად-აზნაურთა და გლეხთა გაცალკევებისა, მათ ადგილას დააყენა ერთი ერი—ნაცია თანასწორ-უფლებიანის წოდებებით და სააზნაურო ბანკის მაგივრად წამოაყენა მოკლე-ვადიანი სამრეწველო ბანკები სოჟლად და ქალაქად.

მეორე დასის მემკვიდრედ შემდეგ გამოვიდნენ მესამე-დასელები, ეკონომიურის მატერიალიზმის მიმდევარნი. მათ ორგანოდ თავდაპირველად შეიქმნა „კვალი“ (1893 წ.), შემდეგ „მოგზაური“. მოთავედ წამოდგა გიორგი წერეთელი, მას მიჰყვა ბელეტრისტი ეგნატე ნინოშვილი; პუბლიცისტიკაში მესვეურებად შეიქმნენ ნ. ჟორდანია და ფ. მახარაძე. „კვალის“ პროგრამას სარჩულად დაედო სოციალ-დემოკრატიული მოძღვრება. ამგვარად მე-XIX საუკ. მეორე ნახევარს გონებითი მოძრაობა საქართველოში ორს დიდს ხანად იყოფა. პირველი ისამზღვრება მესამოცე წლებში საზოგადო ასპარეზზე გამოსულის მწერლების მოღვაწეობით, მეორე დაკავშირებულია სოციალ-დემოკრატიულის დასის წარმოშობასთან 1890 წლებში. „საქართველოს მოამბის“ პროგრამის განმანორციელებლად შეიქმნა 1877 წ. დაბადებული „ივერია“ ილ. ჭავჭავაძის რედაქ-

ტორობით, რომელთანაც შემდეგ თავი შეაფარეს ესრედ წოდებულმა ტეტიათა მოტრფიალებმა. „კვალის“ წინამორბედად კი აღიარეს „დროება-კრებული“ ს. მესხისა და გ. წერეთლისა.

ჟურნალ-გაზეთები და სამხატვრო მწერლობა მესამოცე წლებიდან დაწყებული ბევრს დროს და დიდს კურადღებას სწირავდა სამშობლო ენის დაცვას, ეროვნობის კითხვის გამორკვევას, პატრიოტულის გრძნობის გაღვივებას. ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები იცავდნენ საქართველოს ერთიანობას მიუხედავად სხვა და სხვა სარწმუნოებისა (მართლმადიდებელი, კათოლიკე და მაჰმადიანი), აშუქებდნენ წარსულს დიდებას თანამედროვე საზოგადოების გასამხნეველად, ებრძოდნენ ეკლესიის და სკოლის გარუსებას. მეტადრე ენის სიჟაქიზეს თავს ევლებოდნენ და მის სიწმინდით დაცვას მოუდრეკელს მოვალეობად სთვლიდნენ. ამავე მიზნით იწერებოდა ცხარე წერილები გ. წერეთლისა და ს. მესხისა, ეფინებოდა სასწავლებლებს იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელონი, რომელთა შორის „დედა ენამ“ და „ბუნების კარმა“ დიდი ზნეობითი სამსახური გაუწიეს ენის დაცვას და შესწავლას. „ენა“ და „ერი“ შეიქმნენ სინონიმები. გრ. ორბელიანის სიტყვებს: „რა ენა წახდეს, ერიც დაეცეს“, მიეცა ზოგადი მოძღვრების ხასიათი. ენის და ერის დაცვას მოჰყვა მიწა-წყლის შერჩენის ზრუნვაც; საქართველოს ნაწილებში უცხო ხალხის დამკვიდრებამ გამოიწვია დიდი გოდება, მაგრამ პლატონიური სურვილი, რომ მამული ქართველს ხელიდან არ წასვლოდა, ხშირად ამაო მისწრაფებად რჩებოდა.

სოციალ-დემოკრატიულის დასის გამოსვლით შეიცვალა საპუბლიცისტიკო და სალიტერატურო საგნების წამოყენება და განმარტება. ქართველი მარქსისტები თავდაპირველად შეიქმნენ მთელის ქვეყნის პროლეტარების დამცველად, მათ ინტერესების მთარველად. ამიტომაც მათ გამოუცხადეს სასტიკი

ომი პატრიოტულს და ნაციონალურს მიმართულებას, რომლის მედროშედ სახადდნენ ილ. ჭავჭავაძეს. მათ დაჰემეს მოწინავე მწერალთა მოღვაწეობა, ზიზღით მოიხსენეს საქართველოს წარსული, ჯვარს აცვეს მამულისშვილობის იდეალები. მძულვარება „მამებისადმი“ იქამდის ჩაღრმავდა, რომ სამშობლო ენაც უარყოფილ იქმნა, წინაპართაგან გაღმოცემული სულიერი განძი არარაობად გამოცხადდა, მიწა-წყლის უცხოთა მფლობელობაში გადასვლა საწინააღმდეგოდ მიიჩნიეს პროლეტართა ინტერესების მიხედვით, გაღმერთდა კუჭი და მისი მოთხოვნილება. „ივერიის“ მაღალსიტყვოვანის, სამღვთო წერილის ზედმოქმედებით შექმნილის სტილის ადგილას გაამეფეს მარტივი, ხშირად დამახინჯებული რუსულის ენის გავლენით კონსტრუქცია; ენის სიწმინდის დაცვა და ფილოლოგიური მისი გამოკვლევა, რომელსაც შეალიეს „მამებმა“ არა ერთი გაცხარებული ფელოეტონი, დასელებმა სრულიად გაღვენეს თავიანთ პროგრამიდან და აღიარეს თავისუფალს ლოზუნგად: კუჭი მაძლარი მქონდეს და რა ენაზედაც გინდა მალაპარაკეო. შეტაკებამ ამ ორის მიმართულებისამ გაჰყო ქართული მწერლობა ორს შეუთრეგებელს ბანაკად: სოციალ-დემოკრატების მხარეზე იღგა ახალგაზღობა, სამზღვარგარეთ განათლება-მიღებულო; პატრიოტულს ორგანიზაციაში დარჩნენ მსცოვანი მწერლები, რომელთაც გვერდით ამოუდგნენ თითო-ოროლა რუსეთში კურსდამთავრებულნი. შემდეგ შეიცვალა ორისავე ბანაკის შემადგენელთ წევრთა ელემენტები და ამ ჟამად გამწვავებამ უკვე საგზძნობლად იკლო.

ილია ჭავჭავაძე

(1837—1907)

ილია ჭავჭავაძე დაიბადა კახეთში, სოფ. ყვარელში, 1837 წ. 27 ოქტომბერს. მამა-მისი გრიგოლ ოხუნჯი და მკვირცხლი

ადამიანი იყო, დედა-მისი მაგდან იყო ტფილისელის მოქალაქის ბებურიშვილის ქალი. ილიამ ქართული წერა-კითხვა და სამღვთო ისტორია ოჯახშივე ისწავლა. შემდეგ იგი მიაბარეს ტფილისის (აწინდელს პირველს) გიმნაზიაში. დაასრულა აქ კურსი და გაემგზავრა პეტერბურგს სწავლის დასამთავრებლად იურიდიულს ფაკულტეტზე. თუმცა დიდი შეძლება არ ჰქონდა და მაშინდელი თავად-აზნაურობა უფრო სამხედრო სამსახურს ეტანებოდა, ილიამ მაინც დასძლია ბევრნაირს დაბრკოლებას და შევიდა უნივერსიტეტში. 1861 წ., როცა მეოთხე კურსზე გადავიდა, „სტუდენტების ისტორიის“ გამო დაანება თავი სწავლას და დაბრუნდა სამშობლოში, სადაც იგი მიემხრო თერგდალეულებს და გახდა მათი მესვეური ყოველს საქმეში და დაწყობილებაში. დაბრუნდა თუ არა სამშობლოში, ილიამ მიანება თავი „ცისკარს“, სადაც იგი შორიდან თანამშრომლობდა და გამოსცა თავისი ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“, რომელმაც მხოლოდ ერთი (1863) წელიწადი გასძლო და უსახსრობის გამო დაიკეტა. 1864 წ. საქართველოში გადაადგეს ბატონ-ყმობა და ილია დანიშნეს მომრიგებელს შუაქუცად ღუშეთის მაზრაში. საგლეხო რეფორმას მოჰყვა ახალის სასამართლოს შემოტანაც (1865 წ.) და ილიაც მომრიგებელს მოსამართლედ დანიშნეს. 1875 წ., როცა გაიხსნა სათავად-აზნაურო ბანკი, აირჩიეს თავმჯდომარედ და ამ მძიმე ტვირთს იგი უძღვებოდა 1905 წლამდის. 1906 წ. იგი რუსეთის თავად-აზნაურობამ სახელმწიფო საბჭოს წევრად აირჩია და პეტერბურგში გადასახლება დასჭირდა. 30 აგვისტოს 1907 წ. ილია მოჰკლეს საგურამოს გზაზე და მეფურის დიდებით დაასაფლავეს მთაწმინდაზედ. გარდა ბანკისა ილია სიკვდილამდე თავმჯდომარეობდა წერა-კითხვის საზოგადოებას, იღებდა მონაწილეობას სხვა და სხვა ქართულს საზოგადო დაწესებულებაში და მთავრობის სხვა და სხვა კომისიებში.

„საქართველოს მოამბის“ გაგრძელებად ილიამ გახდა (1877 წლიდან) „ივერია“, ხან კვირეული, ხან თვიური, ხან დღიური გამოცემა, რომელიც 1902 წ. ამხანაგობას დაუთმო-

ილია ჭავჭავაძის ჩანგის უღერის საგანი ორნაირია. პირველ ყოვლისა მგოსანი მღერის მისთვის, რომ „წარუძღვეს წინა ერსა, რომ ერისა მოძმედ იყოს ჳმუნენასა და სიხარულში“ (ლექსი „პოეტი“), და შემდეგ იგი შეუპოვარს ომს უცხადებს კერძოდ თავის სამშობლოში გამეფებულს რეჟიმს ბატონ-ყმობისას და საზოგადოდ კი სოციალურს უთანასწორობას ყველგან. ამნაირად ილიას პოეზიის მთავარს მოტივად ხდება მოტივი ეროვნული და სოციალური. სოციალური მოტივი გატარებულია ყველა მის მოთხრობებში და ლექსების მომეტებულს ნაწილში, დაწყებული „მგზავრის წერილებიდან“ (1861 წ.) ვიდრე „უცნაურს ამბავამდე“ (1894 წ.). პირველი მისი ნაბეჭდი ლექსი „ჩიტი“ (თარგმანი) გამოვიდა ივ. კერესელიძის ჟურნალს „ცისკარში“ (1857 წ.). ამ ლექსით დაიწყო ილიას ბრძოლა ახალის სალიტერატურო ენის უფლებების დასაცვეიად წინააღმდეგ ძველის სტილის და მართლწერის მომხრეთა. მან განდევნა ასონი ს, ლ, ჯ, ჴ, კ, რომელთა მფარველობა იტვირთა გრიგოლ ორბელიანმა. ახალს ენას მოაყოლა ახალი შინაარსიც, რაიცა თვალნათლივ გამომხვედა მკითხველისთვის „საქართველოს მოამბეში“ დაბეჭდილთ ნაწარმოებთაგან. თავდაპირველად მან აღიმალა ხმა ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ და გადაგვიშალა ჩვენი დაავადებული ცხოვრება სამს რეალურს, სინამდვილით აღბეჭდილს თხზულებაში: „კაცია აღამიანში“, „გლახის ნაამბობში“ და „კაკო ყაჩაღში“. ამგვარის ხელოვნურად შექმნილის ნაწერების ავტორი უნდა ყოფილიყო სავსებით ჩახედული მაშინდელის საზოგადოებრივის ცხოვრების ვითარებაში. სოფელში (ყვარელში) აღზრდამ ამ მხრით დიდი სარგებლობა მოუტანა მგოსანს. პატარაობიფე დაუკვირდა მოწინავე წოდების და გლეხების საურთიერთო დამოკიდებულებას. შეიგნო ამ წესწყობილების უვარგისობა და უსამართლობა, ამიტომაც სალიტერატურო პროგრამის პირველს მუხლად ილიამ დაისახა გაკიცხვა და გაბათილება ბატონ-ყმურს ნიადაგზე აღმოცენებულის ცხოვრებისა. ყვარ-

ლის მთების კალთასთან აღზრდამ ახვა ბეჭედიც დაასვა მის შემოქმედებითს აღმაფრენას. თვალწარმტაცმა ბუნებამ შეაყვარა მამული, მისი ველი და კლდენი, წარსული და მომავალი.

სამშობლო მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა,

მაგრამ თქვენ ხსოვნას ვერ მივცემ შე დავიწყებასა...

მასხვას, ურმა ვიფაე ძლივს მოსული გონს და ცნობასა,

რძს სიღიადუ თქვენი მგვრიდა კანკაღს, ჟრჟღასა...

შე თრთოლით ვსჭვრეტდი ლაჟვარდ ცაზედ თქვენსა სრმაღჯეს

და შევნატრადი უმაწვილურად თქვენს ზემო მხარეს...

ვნატრადი ხოლმე, რამ ვეხვიო სუბუქსა ქარსა,

ან თავისუფლად არწივისა ძლიერსა ფრთასა,

რამ აღმოფიქრინდე და შევეხე თქვენს ამაჟ თავსა...

შორდება გულდაწყვეტილი „ყრმობის მეგობრებს“

„ყვარლის მთებს“ და სასოებს, რომ უცხოეთიღამაც გაუღრმებს სული და გული. მხატვრული ნიჭი 20-წლოვანის მგონისა უკვე ამ ლექსში გამოისახა. პოეტის ფანტაზიას იტაცებს დიდებულ სურათები. ერთის კალმის მოსმით იგი აკავშირებს სულის ვითარებას ბუნების სიმშვენსებთან. ძლიერის და შეურყევლის გრძობით მიჯაჭვულია სამშობლოსთან, რომლის მოშორებაც მწუხარებით ავსებს მის არსებას. სამშობლოს სიყვარულმა გააფაჩა ილიას ნაწერებში მესამე თვისება—წარსულით გატაცება, მისი განდიდება, იდეალურის შუქით გაბრწყინება. რამდენად ყრმობიდანვე მტკიცე იყო სამშობლოსადმი მიდრეკილება, ამას მოწმობს მისი ავტობიოგრაფიული მოთხრობა „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი“. აქ გამოყვანილია ავტორის მამა, რომელიც თავის შვილებს ზღაპრების მაგივრად უამბობს წარსულის ცხოვრებიდან ისეთს სანეტარო ამბებს, რომელნიც სინანულს გვრიან, რომ იგინი წარვიდნენ.

პირველი ხანა თავის მხატვრულის მოღვაწეობისა რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ მოანდობა ილიამ პატონ-ყმობის გაბაიღებას. მისი მიმართულება ამ დროს ორის თვისებით განისაზღვრება: ელევგიურის და სატარულის ხასიათით. ერთის

მხრით ჰკიცხავს თანამედროვე საზოგადოების ჩამორჩენას, მეორე მხრით მწარე გრძობით გვიხატავს თავის მარტოობას, საქვეყნო საქმის მოდუნებას, თანამოაზრეთა გულგრილობას. როცა განიზრახეს ბატონ-ყმობის მოსპობა, პოეტმა უძღვნა თავისი (1864 წ.) აღფრთოვანებითი ლექსი ამ სანატრელის თავისუფლების მოახლოებას:

მესმის, მესმის სანატრელი ხაღხთ ბერკილის ხმა მტვრევისა!
სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს დასთრგუნვლად მონებისა.

ადმიტაცებს ხოლმე ეს ხმა და ადმიგზნებს იმედს გულში;

დმერთო, დმერთო, ეს ხმა ტკბილი გამაგონე ჩემს მამულში.

„ხმა ტკბილის“ მოსამზადებლად ილიამ დასწერა „კაცია ადამიანი“, „კაკო ყაჩაღი“, „გლახის ნაამბობი“, სადაც ხან სატირულის კილოთი და ხან ელეგიურის გრძობიერობით აღნიშნავს ბატონ-ყმობის გავლენით წარმოშობილს წოდებრივს უთანასწორობას, ადამიანის პიროვნების შელახვას, ყოველგვარის უსამართლობის განმტკიცებას. „კაცია ადამიანის“ ბეჭედა დაიწყო „საქართველოს მოამბეში“, როცა ბატონ-ყმობა ჩვენში ჯერ კიდევ არ იყო გადავარდნილი. ლუარსაბ თათქარიძე, გმირი მოთხრობისა „კაცია ადამიანი“, ტიპია იმ ბატონებისა, რომელნიც ლატაკნი იყვნენ გონებით, მოდუნებულნი უსაქმურობით, ვართულნი ჭამა-სმაში და ბუზების თვლაში ანუ სჯაში, რა სჯობიან, ლოქო თუ ორაგული, ბოზბაში თუ ჩიხირთმა. ამავე დროს იგინი ამაყობდნენ თავიანთ კეთილშობილის ჩამომავლობით და მზად იყვნენ ადამამდის აეწიათ თავიანთი უხსოვარის დროიდან მომდინარე გვარი. გაუნათლებლობით, სიამაყით და ყველასადმი მძულვარებით ლუარსაბის მსგავსია მისი მცონარე მეთლვე დარეჯანი, რომლის მისწრაფებას, ზრუნვას და იდეალს სიზმრივ და ცხადად, როგორც ლუარსაბისთვისაც, შეადგენს შვილის შეძენა, რომ მაზლოს და მაზლის ცოლს თვალი დაუყენოს. ცრუმორწმუნეობა, ჯადოქრობა, ხატობაში სიარული ამ მიზნის მისაღწევად მოუხმარებიათ, მაგრამ ამაოდ. შვილი არ ეყოლათ და უდროოდ ათამამდნენ ლუარსაბი და

მისი მეუღლე, უღრმოდ დაიკმაყოფილეს მძულვარების ყინი. ამ მოთხრობით, სადაც მედგრად გაკიცხულია ბატონების ცხოვრება და მათი გლეხებთან შეურიგებელი განწყობილება, ილიამ გამოიწვია დიდი საყვედური მაღალს წრეში. ავტორი სამშობლოს მტრად დასახეს, მიათვალეს იმ პირთ, რომელთაც აქლიათ პატრიოტიზმი და სძულთ თანამემამულენი. ავტორმა წინდაწინვე იცოდა როგორ დახვდებოდა მკითხველი მის სატირულს ნაწარმოებს. ამიტომაც დაამთავრა თავის მოთხრობა შემდეგის სიტყვებით: „მე თუ შენ მიყვარხარ, მკითხველო, იმისთვის მიყვარხარ, რომ იმედი მაქვს გასწორების განძრახვადღეს თუ ხვალ შენში გაიღვიძებს. ნუ იფიქრებ, რომ ამ მოთხრობას შენი გაჯავრება უნდა; ამას მარტო ის უნდა, რომ შენ დაგანახვოს,—რამდენადაც შეძლება აქვს—შენი ცუდი, შენი ავი, რომ იცოდე, რა გაისწორო. მინამ სარკეში არ ჩაიხედავ, ან სხვა არ გეტყვის, ხომ ვერ გაიგებ, რომ პირზედურიგობა რამ გატყვია? ეს მოთხრობა სარკე იყოს და მე — თუ გინდა—მთქმელი ვიქნები დააკვირდი, იქნება გენიშნოს რამე...“

ლუარსაბი და დარეჯანი პირდაპირ ცხოვრების ტალღებიდან ამოღებული ტიპები არიან. მაშინდელს საქართველოში ამგვარი საზოგადოებრივის ორგანიზმის მეტხორცილი ჩვეულებრივს მოვლენად ითვლებოდნენ. ამიტომაც მკაცრი კილო მოხვდათ თავიანთ მამულებში მიძინებულს მებატონეებს და უკმაყოფილების ხმა აღიმალღეს ავტორის წინააღმდეგ. ამგვარად ილიამ მიადწია მიზანს, შემდგარი გუბე მოძრაობაში მოიყვანა და სარკეში ჩაახედა.

მეორე მოთხრობას, რომელიც ილიამ უძღვნა ბატონყობის გაკიცხვას, დაარქვა „გლახის ნაამბობი“ (1862 წ.). აქ ის აზრია გატარებული, რომ იმ წყობილებას, რომელიც გამეფებული იყო გლეხების განთავისუფლებამდე, ზნეობითი გახრწნილება შეჰქონდა მებატონეების ცხოვრებაში. ბატონი დათიკო და გლეხი გაბრო ორი მოწინააღმდეგე ტიპად. პირ-

ველი— ვნებათა ამყოლი, თვითნება, ძალის მიმტანი ქალების პატივის შესალახად, მეორე წყნარი, ერთგული ყმა, რომელსაც მღვდლის საუბრის წყალობით გაღვიძებია სურვილი ადამიანურის ღირსების მოპოვებისა. ვიდრე ლამაზი თამრო, საცოლო გაბროსი, არ შეაგინა დათიკომ, იგი მისთვის თავდადებული მოსამსახურეა. დათიკომ გაბროს ცილი დასწამა შოკელის განზრახვაში და დიამბეგის დახმარებით ციმბირში გაგზავნა მისაჯვინა, შემორკილმა გაბრომ მოახერხა გზიდან სამშობლოში დაბრუნება, აიღო თამროს სისხლი მის შეურაცხყოფელისაგან და გადასახლდა საქართველოს მეორე კუთხეში, სადაც დაძინძილს ტანისამოსში შეხედება ნადირობის დროს ავტორი და უკვდავ ჰყოფს თავის მხატვრულის ნაწარმოებით დაგმობილს წოდებათა განწყობილებას. ეკონომიურის დამოკიდებულების შედეგად მოჰყვა ბატონების მხრით გლეხთა ოჯახობრივის ცხოვრების გამგეობაც, ზნეობრივის გრძნობების დარღვევა და წმინდათა-წმინდის წაპილწვა. ბატონი გაირყვნა უსამართლოდ შეთვისებულის უფლებით, როგორც აღნიშნა რუსეთის მწერალმა ივანე ტურგენიევმა თავის „მონადირის წერილებში“. ილიაც ნადირობის დროს შეხედება გაბროს და გაიგებს მის თავგადასავალს. მოთხრობას მიუძღვის შესავალი: „მე სწორედ ნადირობის ტრფიალს რომ იტყვიან, ისა ვარ...“*) გაბრო ყაჩაღად გავარდა მსგავსად ზაქროს და კაკოსი. ყაჩაღები ჩნდებოდნენ აუტანელის ბატონ-ყმობის ტვირთის წყა-

*) ეს შესავალი მშვენიერი ნიმუშია ილიას პოეტურის აღმაფრენისა პროზაიკულს ფორმაში: „საკვირველად მიყვარს დაბურულს, ხმაგაკმენდილს ტყეში ხის ძირას ჯდომა და მილეულის გულის ცემით ღოდინი ნათვალევის ნადირისა. არის რაღაცა მოუწყინარი სიამოვნება ამ ხალხიან გართვაში. თუ გნებავთ, ამასაც კი ვიტყვი, რომ ნადირობა ცოდვაა: ყოველი სულიერი ღვთის დანაბადია, ყველას აქვს თანასწორი ნება ამ თვალ-მიუწოდებელ ქვეყანაში ცხოვრებისა, მაგრამ რა გაეწყობა? ტყუილად კი არ გვარწმუნებს საღმრთო წერილი, რომ პირველი სისხლი ქვეყანაზედ კაცმა კაცისა დაანთხიაო...“

ლობით. ყაჩაღი ბატონისთვის მავნე იყო და ხალხისთვის სა-
თაყვანებელი იდეალი. ყაჩაღი ებრძოდა ბატონის თვითნებო-
ბას, „უსამართლობას“ და ადამიანურის პიროვნების შესარჩე-
ნად, „გლენჯაკთა სიყვარულით“, მათ უღელის შესამსუბუ-
ქებლად იგი გავარდებოდა გულ-ამღვრეული ცხოვრებაზე ტყე-
ში, სადაც იგი „მეფობდა“, სადაც „უსახლკარობა“ და „შიმ-
შილი“ იმიტომ არ აწუხებდა, რომ იგი თავის „ბატონი“ იყო.
ასე ალაპარაკებს ავტორი კაკოს 1860 წ. დაწერილ „რამ-
დენსამე სურათში ანუ ეპიზოდში ყაჩაღის ცხოვრებიდან“,
საუცხოვოდ არის აქ დასურათებული ზაქროს სიყრმე, როდენ-
საც მას, თორმეტის წლის ბავშვს, უკვე ბატონისაგან დედ-
მამის სახლს მოშორებულს, „უკრეს ძროხაში თავი“. იგი გა-
იზარდა მინდვრად ტოლ-ამხანაგებში, რომლებთანაც საღამო
ჯამს, დაქანცული ხარების დევნით, გულს იბრუნებდა ზღა-
პრებით, არსენას ლექსით. არსენას სახელი პატარაობითვე შე-
იყვარა და გააღმერთა. „ის იყო ჩემი ჯავრი და ღხენა, ის
იყო ჩემი გული და სული“, — ამბობს ზაქრო. „არსენობა“ მის-
თვის სანატრელი რამ იყო. ოცის წლისა შეიქნა ზაქრო, რო-
ცა მოხუცებულმა მამამ „ხვეწნით“ სთხოვა ბატონს დაეთმო
შვილი, რადგან სახლს ვეღარ უვლიდა დაავადებულად და
მარტოხელი. „გულქვა, რეგვენი“ ბატონი ჯერ გაუწყრა
„ქოფაკს“ მოხუცს და მართლის თქმისათვის „ჩიბუხის ტა-
რით“ ეცა სასომიხდენილს, სიკოცხლეში არ გაღახულს თავ-
მომწონე გლესს. მან ხელი შეუბრუნა. „როგორ თუ ხელი
მომიბრუნეო! დაიძახა ბატონმა: ბიჭო, როზგები, ბიჭო როზგე-
ბი! და მოხუცს წამოეჭიდნენ მისივ მოძმები“. ზაქრო მოწამე
იყო ბებერის მამის გაუპატიურებისა. „მინამ ბატონი ხელითა
სცემდა, როგორცა ძალი ხორცსა ვიგლეჯდი... „მოჰკალ“
რალაცა ხმა მაძალებდა“, უამბობს ზაქრო კაკო ყაჩაღს.
ჯერ თავს იმაგრებდა, ეშინოდა, რომ მამას მოუკლავდნენ;
„მაშინ კი როცა წამომიქციეს და მოხუცებულს როზგი და-
მიკრეს“, განაგრძობს ზაქრო.

თვალთ დამიბნედა, ამენთა გული,
მივყარდი თოფსა გამწარებულს,
მხრიდამ გადავიგდე მაშინვე თქვა,
და, რო უვირთდა: „დაჰკარ, დაჰკარი!“
მაშინ ჩემ თოფმაც გამოიჭექა
და შეუნგრია გულის ფიცარი—
იმ ჩემს ბატონსა, ჩემს დამღუბველსა;
თავის თავის და სხვის წამწეშენდელსა.

ბატონის მოკვლამ გულის კრილობა ვერ გაუშთელა. მამას ველარა უშველა რა: „როზგს ქვეშ“ მას უზიარებლად სული ამოსვლოდა. ამის შემდეგ გავარდება ზაქრო ტყეში განთქმულს კაკოსთან და მასთან კირს და ღობინს იზიარებს. ორნივე ბატონ-ყმობის მძიმე უღლის მსხვერპლნი იყვნენ. უსამართლობამ ორნივე მოსწყვიტა საზოგადოებას და ყაჩაღებად გადააქცია.

დრამატიული პოემა „კაკო ყაჩაღი“ ღრმა იდეაზეა აშენებული; როგორც შილოერის დრამა „ავაზაკნი“. ყმები ებრძოდნენ გამეფებულს უსამართლობას და ყაჩაღებად ხდებოდნენ უმწეო მოძმის დასაცველად და თავისუფლების მოსაპოვებლად. გაიდელბეული პოეტისაგან კაკო ასე აღწერს ზაქროს თავის ცხოვრებას: „მე ვარ მდიდარი. ამ ტყეში მარტო მე მაქვს შეფობა... ყოველ ხის ძირას ჩემი სახლია, სადც მილამდება, იქ მითენდება; თუმცა ბევრი რამ მე აქ მაკლია, მაგრამ აქ ჭირიც მიადვილდება. უსახლკარობა, შიში, შიმშილი, მარტოკა გდება ნხეცივით ტყეში, ყურღელესავითა ფხიზელი ძილი და იარაღი ღლე და ღამ ხელში, მართალია, ძმავ, კაცს მოსწყინდება, მაგრამ იქ ყველა გვიადვილდება, სადაც ჩვენვე ვართ ჩვენი ბატონი“. პოემა იწყება საუცხოვო ხელოვნურად დახატულის ალაზნის ველის სურათით:

სამშობლოს ცასა ბნელად გაშლილი

მწუხრის ზეწარი გადაეთარა, —

და მთვარის შუქზედ მთებისა ჩრდილი
აღაზნის ველებედ წამოიხარა.
ღამის გუშაგი, მუდამ მჭმუნავი
მთვარე მეფურად მძლავრად ვიდოდა,
მთებისა ეინფით ნაკვეთი თავი
იმის სხივებთან მუსაიფობდა.
შორნი მნათობნი მოკამკამენი
იმ მწუხარს ღამეს მხიარულობდნენ,
მღუმარს ქვეყანას, ვით საყვარელნი,
სხივებს ესროდნენ, ზედ დაჰხაროდნენ.
და იმ მნათობთა სხივის ალერსით
ველს მშვენიერსა ჩასძინებოდა,
მხრლლდ ნიაფი მთისა მოლხენით
ტყეში ფოთლებთან ღაზდანდარობდა
და აღაზანი შეუბავარი
ჭიბოდა, თითქო კაცს ემღუროდა.
მის ბუტბუტს შარტო მთაი მღუმარი
დაფიქრებული ეურს მიუზერობდა.

პირველად თავის შემოქმედებითი ნიჭი ილიამ მიაქცია ბატონ-ყმობის გაუქმების აუცილებელს საჭიროებას, იმის უსამართლობის და შემლახველის გარემოების გამოაზვევებას. პოეტის სრულებით არ ენება, რა ისტორიული პირობების წყალობით დაიბადა და განვითარდა ეს წესწყობილება; იგი აღმფოთებული გრძობით გადაგვიშლის გამწვავებულს და სავალალო შედეგს ისტორიულად წარმოშობილის მოვლენისას. როდესაც ვავრცელდა ხმა რუსეთში ბატონ-ყმობის მოსპობის შესახებ, ილია აღტაცებით მიეგება ამ დიდის ხნის სურვილის განხორციელებას და უძღვნა (1860 წ.) ცნობილი ლექსი: „მესმის, მესმის სანატრელი ხალხთ ბორკილის ხმა მტვრევისა! სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს დასათრგუნელად მონებისა. აღმიტაცებს ხოლმე ეს ხმა და აღმიგზნებს იმედს გულში; ღმერთო, ღმერთო, ეს ხმა ტკბილი გამაგონე ჩემს მამულში“. გვო-

ქანს აუსრულდა ნატერა და ოთხის წლის შემდეგ (1864 წ.) გადავარდა საქართველოშიაც სამარცხვინო ბატონ-ყმობა.

ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ იწყება მეორე ხანა ილიას სალიტერატურო მოღვაწეობაში. ამ დროს ილია ცდილობს წარსულიდან აღებულის დიდებულის სურათებით გააღვიძოს ქართველობაში მიფერფლილი თვითცნობიერობის გრძობა. ჯერ ისევ 1860 წ., ე. ი. ბატონ-ყმობის გადავარდნამდე, დასწერა ღრმა აზრით და მომხიბლავის მხატვრობით აღსავსე პოემა „აჩრდილი“, წარსულთან დღეთა „დიდებულების“ მოსაგონებლად. პოეტს მოეგონა მყინვარზედ მოხუცებული, „მშვიდი, დაფიქრებული“. მის გარშემო შევნოდნენ მთანი და მათ ფეხთა ქვეშ თერგიც გაჰყფდა... „იქით შორს სჩანდნენ მინდორნი, ტყენი და იმათ შორის არაგვიც ჩვენი“, „მოწამე ქართველის ცხოვრების“; რომლის კიდევებზედ, ამბობს მგოსანი, „ჩემი მამული იყო ერთ დროსა გამშვენებული“. მოხუცის თვალი არ მიიქცია არც ტყემ, არც მთამა,—იგი სიყვარულით უმზერდა შორეულს საქართველოს. იგი აუხსნის მგოსანს, ვინ არის და რა აწუხებს მას. მოხუცი—თვით ილიას გულში ნადებს ტანჯვას და იმედს გამოსთქვამს.

მარად და ვუეღვან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!..

მე ვარო შენი თანამდევო, უკვდავო სული.

შენთა შვილთ სისხლით გული სრულად გარდამეხანა,

ამ გულში მე მსქვს შენი აწმყო, შენი წარსული...

შენის აწმყოთი სული, გული დამწულულებია.

ვიციო, რომ ერთხელ „შენცა გფენია ქვეყნის მადლი—თავისუფლება“ და ახლა იგი აღგვიღაო და აღარც კი სწამთ მისი აღდგენაო. აჩრდილი მოსთქვამს, რად არის დატოვებული საქართველო, როგორც „ტაძარი გაუქმებული“. მისთვის—დიდსა: თუ პატარასა—ქვეყნის ტკივილით არ სტკივა გული; „მამულისთვის თავის დადება“ აქ დავიწყებულია. თუ გამოჩნდება ასეთი გმირი, „ის თავის ხალხში აღარ მოკვდება“. მაგრამ ასეთი მომავალის თაობისთვის სათაყვანებელი გმირი ბუნებით მშვე-

ნიერს საქართველოში არა სჩანს. მართალია, „კორს-სამს კაცს რაღაც უგრძვნიათ, ქვეყნისა სახსრად ერთად მოდიან“, მხოლოდ მათ საერთო სენი სჭირთ— „ერთმანერთს არ ენდობიან, ერთმანერთისა მათ სიკეთე შურთ“. პოეტი გვიხატავს განცხრომილის ბატონის და მშიერის ყმის დამოკიდებულებას, როგორ სარგებლობს პირველი მეორის ოფლით და იმედოვნებს, რომ ბორკილისაგან შრომა განთავისუფლდება, თანასწორობა გამოედება და მაშინ განმტკიცდება სოფელსა შინა. კაცთმოყვარების სახიერებით... უკმ სიტყვებად არ იქნებიან ძმობა, ერთობა, თავისუფლება, ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან კაცთმოყვარება და სათნოება. ასეთი სამართლიანი იქნება მომავალი შედეგი თავისუფალის შრომისა. ახლა კი საიმედოს ვერაფერს ხედავს მოხუცი, იგივე პოეტი. „აგერ ტფილისიც“, ამბობს იგი, როცა დახედავს მას მწვერვალიდან. არაფერი ახარებს მის გულს, როცა ხედავს, რომ დიდი, პატარა, თავადი, გლეხი ფუჭს ცხოვრებას დასდგომიან, „გრძნობას ოქროსა ფასად ჰყიდიან, მთავრის ღიმილზე—პატიოსნებას და დაეხგებულს ბორკილზე სცვლიან თავის მამულის თავისუფლებას“. სავალალო სურათს წარმოადგენს მცხეთაც— „სავანე გმირთა, სად პირველ ქართველის მორქმულთა შვილთა ღრმად ჩარგეს ძირი თავისუფლების“. ცხოველი წყარო აქ დაშრეტილა „და იგი დედა-ქალაქი ვრცელი აწ სამიკიტნო დაბად გამხდარა“.

პოეტი მოხუცის პირით მოიგონებს წარსულს ქველობას და მამაცობას ქართველის ერისას, რომელიც „მამულისა და რჯულისათვის“ იბრძოდა ალექსანდრე მაკედონელის შემოსევიდან და შემდეგ „არ ჩაუგია ქარქაშში ხმალი“, რადგან ძველი ქვეყანა ხარბის თვალით უყურებდა პატარა საქართველოს. ძველი ახოვანი ცხოვრება მტვრად გარდაქმნილა. საერთოდ ქართველის ბედი „ტანჯვათა შორის“ მიმდინარეობდა: „ხან დაცემულა და მიმქრალა, ხან აღდგომილა“. მოხუცი შენატრის იმ დროს, როცა ნახავს ამ მშვენიერის ქვეყნის შვილებს „ერთისა აზრით, ერთის ფიქრით“ გამსჭვალულებს, მოესწრება

მის აღდგენას და ქართველთა გულში ქართველობის გაღვიძებას. ქექა-ქუხილმა შესწყვიტა აჩრდილის სიტყვა. როცა ცამ გაღიწმინდა, მგოსანმა შენიშნა, მოხუცი ხელ-აღპყრობით ასე ლოცულობდა:

დედავ დვთისათ! ეს ქვეყანა შენი მსკედრია...

შენს შეთხებას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა...

იგი ღმერთს სთხოვეს, რომ ქართველთ მიეცეთ ერთმანერთის ნდობა და სიყვარული და აღუდგეთ „მშვენიერი ესე მამული“.

„აჩრდილი“ შემაერთებელი ხილია პირველს და მეორე ხანას შუა. აქ გაკიცხულია აწმყო განწყობილება „უფალის და მონის“ შუა, მაგრამ აქვე განდიდებულია „ძლიერება“ ძველთ ქართველთა და აღფრთოვანებული ნატვრათა წარმოთქმული, რომ „კვლავცა აღმდგარიყოს მშვენიერი ჩვენი ქვეყანა“. „კაცია ადამიანი“, „გლახის ნაამბობი“, „კაკო ყაჩაღი“ ეკვეთნენ დაძაბუნებულს ბატონ-ყმურს ნიადაგზე აგებულს საზოგადოებას. ამ ნაწერებით ილიამ განამტკიცა აზრი, რომ წოდებთა დამოკიდებულება ნორმალურს კალაპოტში ვერ ჩამდგარა და ამის შედეგია თავად-აზნაურთა მცონარეობა, ზნეობითი გახრწნილება, გონებითი სიკოტრე და გლახებთან განხეთქილება. როგორც სჩანს, ბატონ-ყმობასთან ბრძოლას ილიამ თავისი შემოქმედებითი ნიჭი დიდს ხანს ამსახურა, დაიპყრო მისი აზრი და კეთილშობილი განზრახვა. იმის ხელნაწერები გვარწმუნებს („ფასკუნჯი“ 1908 წ.), რომ თავდაპირველად ერთს მოთხრობაში, სახელად „კაკო“, მან შეაერთა დათიკოს („გლახის ნაამბობის“ *) და კაკოს („კაკო ყაჩაღის“) რამდენიმე ეპიზოდი და

*) „გლახის ნაამბობში“ შემდეგ ილიამ დაგვიხატა იდეალური მოძღვარი და მისი მაღალი დანიშნულება საზოგადოების ცხოვრებაში. მისი საუბარი სწავლის საჭიროებაზე და თავის გაწირვა მტკვარში ჩავარდნილის კაცის დასახსნელად დიდი ხანია უკვე ქრისტომათიაშიაც არიან შეტანილნი („ბუნების კარი“ იაკ. გოგებაშვილისა). ნ. სკანდელის აზრით, ამ მოთხრობაზე გავლენა იქონიეს რუსის მწერლებმა: გრიგოროვიჩმა, პისემსკიმ და პოტეხინმა.

მხოლოდ შემდეგ გაპყო ორს თხზულებად. უნდა აღვნიშნათ, რომ რუსის მწერლებს საერთოდ გავლენა მოუხდენიათ ილიაზე. „კაცია ადამიანის“ წამკითხველი მოიგონებს გოგოლის „სტაროსვეტსკიე პომეშიკის“. ამავე მწერლის თხზულებათა „რევიზორის“ და „მერტვია დუშის“ ზედმოქმედება ჩანს ხელნაწერად დარჩენილს მის მოთხრობაში „კაკო“, სადაც სხვათა შორის ვკითხულობთ (,ფასკ. „ 1908 წ. № 8): „ჩვენცა გვეყვანან ქართველი ბობჩინსკები და დობჩინსკები, ჩჩიკოვები, საბაკევიჩები და სხვანი, მაგრამ მათ სუყველას ქართული სუნი უდის“. აი სწორედ ამ „ქართულის სუნის“ შენიშვნა და გამომზევება დამკვირვებელის ნიჭის წყალობით შესძლო ილიამ თავის პირველს ნაწერებში, რომელთა ჩასახვა და დედა-აზრის გატარება ნაციონალურს ნიადაგზე დაებადა უცხო მწერალთა შესწავლის წყალობით.

ბატონ-ყმობის გადავარდნამ ვერ მოსპო წოდებათა განხეთქილება. ილიას არ გამოჰპარვია ეს მწვავე და მწარე უთანხმოება მაღალს და დაბალს წრეთა შორის. მათ დაახლოებას და საერთო ინტერესით დაკავშირებას იგი ცდილობს როგორც პუბლიცისტურის წერილებით (,„ცხოვრება და კანონი“), აგრეთვე მხატვრულის ნაწარმოებით (,„ოთარაანთ ქვრივი“). იგი სასოებს იმედით, რომ შეთანხმება მათი შესაძლებელია იმგვარათვე, როგორც სწამს სამშობლოს კვლავ აყვავება. ეს „ტკბილი იმედი“ მას დაებადა 1860 წ., როდესაც დაამთავრებს სასოწარკვეთილებით დაწერილს პოემას „აჩრდილს“ და ლაჟვარდს ცაზე დაინახავს „მახარობელს“ შეიდფეროვანს ცისარტყელას.

განახლების იმედი და მწუხარება სამშობლოს არა სანუგეშო მდგომარეობის გამო ერთმანერთში არიან გადახლართულნი მის პირველს ლექსებშიაც. ამ გრძნობით გამსჭვალულია ნახად აწონილი და ზომიერად ჩამოსხმული „ელეგია“ (1859 წ.), რომელიც იწყება მშვენიერის სურათით:

მკრთალი სათელი საფსე მთვარის
მშობელს ქვეყანას ზედ მოჭყუნოდა
და თეთრი ზოლი შორის მთებისა
ლაყვარდ სივრცეში დაინთქმებოდა.
არსაიღამ ხმა, არსით ძახილი,
მშობელი შობილს არ-რას შეტყოდა,
ზოგჯერ კი ტანჯვით გამოსხილი
ქართვლის ძიღშია კენესა ისმოდა,

და ათავებს ასეთის თავის სულის მოძრაობით:
ვიდექ მარტოკა... და მთების ჩრდილი
კვლავ ჩემ ქვეყნის ძიღს ეაღერსება.
ას, დმერთო ჩემო, სულ ძილი, ძილი,
რასღა გვეღიაროს ჩვენ გაღვიძება?!

ილია ამ დროს ქმუნვით ხედავდა გარშემო უსაქმო ლუარ-
საბებს და გახრწნილს დათიკოებს; იგი გრძნობდა თავის მარ-
ტობას და განცალკევებას. მის გულში დაისადგურა მწუნა-
რებამ უფრო იმიტომ, რომ უმეგობროდ დარჩა.

უზადო სიყვარულიც სამშობლოსადმი და სევდაც, რომ
განუზიარებელი რჩება მისი ფიქრი, ჩაწაულია მის ლექსში
(1861 წ.) „ამას აქედ, რა კი შენდამი ვცან მე სიყვარული,
ჰოი მამულო, გამიკრთა მე ძილი და შვება!“ სულ-განაბული
დღე და ღამ ყურს უკლებს მის ძარღვის ცემას. გრძნობა და
ფიქრი განუწყვეტლივ მისკენ აქვს მიმართული. სწუხს მხ ოლოდ
იმის გამო, რომ ამ ფიქრს და გრძნობას ვერვის უზიარებს:

მაგნამ, მამულა, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არა,
ის არის მხოლოდ სავალალო და საშწუნარო,
რამ შენს მიწასკედ, ამდენ ხალხში კაცი არ არა,
რამ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განწუხარა.

სევდის კილო ასდევნებია ილიას თვით პირადს სიყვარულ-
შიაც, როგორც ამას მოწმობს მის რომანსი „გახსოვს, ტურ-
ფავ, ოდეს ბალში მე და შენ რომ ერთად ვრბოდით“... ამავე
ელეგიურის სიმწარით გამოსთქვა გულში ნადები გრძნობა ლექს-

ში „გაზაფხული“ (1861 წ.), სადაც დაპირდაპირებულია აყვავებულის ბუნების სურათი და ბედ-გამოურკვეველის სამშობლოს მდგომარეობა.

ტყემ მოისხა ფათადი, აგერ მერცხალიც ჭყვივს,

ბადში ვაზი ობოლი მეტის ღვინითა სტირის.

აყვავებულა მდებდა, აყვავებულან მთები;

მამულა საყვარულა, შენ რასღა აყვავდები?

ასეთი იყო პოეტის სულის მოძრაობა ბატონ-ყმობის გადავარდნამდე მოთხრობების და ლექსების მიხედვით. როცა გადავარდა ბატონ-ყმობა, ილიამ მიმართა პატრიოტულს თემებს, ქართველის მეფის, დედის, მოქალაქის თავდადების შექებას, რათა თანამედროვე საზოგადოება გამოეწვია ნაყოფიერს ნიადაგზე საშრომლად. ისტორიულის წარსულის მხატვრულად დასურათებამ დაიჭირა მის ნაწერებში წინანდელი ბატონ-ყმურის აწმყოს გაკიცხვის ადგილი. „აჩრდილშივე“ ჩასახულია ძველის „ძლიერების“ განდიდება, არაგვისადმი სიყვარულით მიმართვა. ასეთისავე ნაზის გრძნობით მიუძღვნის ლექსს „ალაზნანს“ (1859 წ.), „მშობლიურის მთის ცრემლით შემდგარს“, დასცქერის კმუნვით და მის „წყალში ეძებს თვის წარსულს“. პოეტი ყველგან ძველთ ნაშთთა შორის კითხულობს მამულის თავგადასავალს, „ქართველის ქველობას“ განუწყვეტელის „კირთების ბედშავს ღლეებს“. „იანიჩარის“ (1860 წ.) სიმკვირცხლე მის გულს აღონებს, რადგან იგი მოწყვეტილია სამშობლოს, ემსახურება უცხო ხალხს.

ვსთქვი, თუ ვისთვის შენ კისკასობ, ვისთვის იჩენ სიმაზრდესა?

შენს სიმაზრდეს, სიჩუქეს ქართლი შენი არ დაჭუყრებს,

მეფე შენი თავის ქებით ჭახუკს გულს არ გიხადისებს.

პატრიოტული ტენდენცია გამეფებულია ილიას ნაწერებში 1883 წლამდე, როცა დაიბეჭდა მისი პოემა „განდეგილი“. აქედან იწყება მესამე ხანა მის სალიტერატურო მოღვაწეობისა. პატრიოტული ელფერი აძევს მის პირველის პერიოდის თხზულებებს, რომლებშიაც იგი ჰკიცხავს აწმყოს საუკეთესო

მომავალის მოსამზადებლად. მტკიცე ლარის გატარება პირ-
ველს და მეორე ხანას შორის ამიტომ დიდად საძნელოა. რო-
ცა იწერება იმისი „გლახის ნაამბობი“, „კაცია ადამიანი“,
„კაკო ყაჩაღი“, მიმართული ბატონ-ყმობის დასანგრევად და მის
გამათახსირებელის შედეგების დასათრგუნავად, ამავე დროს ეკუ-
თვნის პატრიოტული აღმაფრენით ჩაგონებული ლექსი „ქარ-
თვლის დედას“ (1859 წ.), „დედა და შვილი“ (1860 წ.)
და სხვანი. თვით მის გაკიცხვაში გამოსჭვივის წრფელი გრძნო-
ბა და გაუმჯობესობის სურვილი. სწორედ ამ აზრით არის და-
წერილი ლექსი „ჩემო კალამო, ჩემო კარგო, რად გვინდა
ტაში“ (1861 წ.), სადაც, სხვათა შორის, ვგამცნევს:

ჩემზედ ამბობენ: ის სიყვეს ქათვლისს ამბობს,
ჩვენს ცუდს არ ჰმადგას,— ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია!
ბრეყენი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს—
ამ სიძულვილში რადენიც სიყვარულია.

სულით დაცემულის ერის გასამხნეველად პოეტმა მიმარ-
თა „ქართვლის დედას“ (1859 წ.). უწინ ქართვლის დედა მა-
მულს უზრდიდა მომავალს გმირსა. აწ კი დრო შეიცვალა:
მამა-პაპური მხნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური გაჰქრნენ. მაინც
ამისთვის არ გვმართებს მწუხარება, უნდა გულში მოვიკლათ
„წარსულს დროებზედ დარდი“. ახლა სხვა მიზანი უნდა გა-
ვიმძღვაროთ:

ჩვენ უნდა ვსდიოთ. ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი გშვათ მუთაბადი,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მამავალი ხალხს.

დედის დანიშნულებაა— მან აღზარდოს შვილი ქრისტეს
მცნებაზე, ჩააგონოს „სიყვარული, ძმობა, ერთობა, თავისუ-
ფლება“, ისე გაუწვრთნას მას სული, რომ „წინ გაუძღვეს
ქვემარტება, უკან ჰრჩეს კვალი განათლებული“.

უფრო დიდებულის შარავანდედით შემოსა „ქართვლის
დედა“ დრამატულს პოემაში „დედა და შვილი“ (1860 წ.). აქ
გამოკანძულია ძნელად შესარიგებელი ბრძოლა მოვალეობის

და სიყვარულის შუა. მამული არაბებს უჭირავთ. ერი დრტი-
ნავს მძიმე უღელს ქვეშ. მოძრაობა აღელვებად შეიცვალა,
საქართველო გამოფხიზლდა, გაცოცხლდა.

ხალხი აზვირთდა, ხალხი ადსდგა, ხალხი მოქმედობს,
ერთის ზღვიდამა შეარქმდე ერთს ფიქრსა ჭვიქრებს, —
და ეგ ფიქრის ჩვენის ქვეყნის თავისუფლება.

სწეული მოხუცებული დედა, ერთის შვილის პატრონი,
სასიკვდილოდ გადადებული, აღტაცებით შეხვდება ქვეყნის გან-
თავისუფლებისათვის მოქმედებას. იგი მზად არის „საყვარელი
და სანატრელი შვილი, მისი ნუგეშის მცემელი და სიბერის
მისაყდომი“, მამულს უძღვნას. ეს გაწირვა მოხუცისთვის, მის
„უძღურის სულისთვის“ ქართველის დედის წმინდა მოვალე-
ობის აღსრულებაა. მწარეა დედის-ერთა შვილის დათმობა,
ბრძოლის ველზე გასტუმრება, სადაც განგმირულს გულს და-
მტირებელი ხელი ვერ შეეხება, მაგრამ მამულისათვის შვილის
სიკვდილში იგი ხედავს თავის ვაისაც და ნეტარებასაც: „ვით-
დედა-შენი იმ სიკვდილით შენით ვივად, ვით ქართველის დე-
და ვინეტარებ და ვისახელებ“. შვილი მიულოცავს საქართვე-
ლოს მტერზე ამხედრებას თავისუფლების მოსაპოვებლად, რო-
მელსაც უძღური დედა „კაცთა ნავთსაყუდარს“ უწოდებს. მო-
ხუცი სწუხს მხოლოდ იმიტომ, რომ მისგან შობილი მხოლოდ
ერთი ძე შეაკვდება ამ ნეტარს დღეს და თვით მისი დღე მა-
შინ ესვენება, როცა ამოდის „ქვეყნის მზეი დიადი“. ცოდვად
მიაჩნია მას შვილი დასტოვოს სახლში, როცა სხვები მამუ-
ლისთვის იხოცებიათ. დედა მაგრდება მამულისადმი მოვალეო-
ბის აღსრულების შეგნებით, ვიდრე არ დადგება უკანასკნელი
წამი შვილთან გამოთხოვებისა. გარედან მოისმის ჯარის ორ-
პირად მამაკური სიმღერა: „ქართველო, ხელი ხმაღს იკარ,
დღე გათენდა დიდებისა, თოფ-იარაღი აისხი, დრო მოდის გა-
მარჯვებისა“. უძღურს დედას შვილი შეუჯდება მხრებში და
დაანახვებს „ქვეყნის მხსნელს“ ვაჟკაცებს, რომელნიც ისე
„მიდიან სასიკვდილოდ, როგორც დღეობას“. დედა ცრემ-

ლებს ვერ იმაგრებს, ლოცვა-კურთხევას უგზავნის ჯარს და მუხლმოკვეთილი ლოგინთანავე მიყვანას თხოულობს. შვილი ამხნევებს დედას და მიეკვრის გულზედ: „მშვიდობით, დედი! შენ ჩემზედა ნუ დაღონდები, ცოცხალი მოვალ, თუ არა და ისე მოვკვდები, რომ ჩემს სიცოცხლეს ამჯობინო ჩემი სიკვდილი“. ამ განშორების წამს სასოწარკვეთილებამდის მიჰყავს „უძლოური გული დედისა“ და აქამდის მამაცად შვილის გამწირავი, ახლა ზარდაცემული ტკბილად ეკითხება შვილს: „დედა არ გიყვარს, დედა შენი მოხუცებული?“ და სთხოვს მასთან დაჩენას. შვილი მოაგონებს მამულს და თითქო ახლა გაახსენდაო, იგი მიუგებს: „მართლა, მამული!.. იგი უფრო საყვარელია, მაშ წადი, შვილო!.. ღმერთი იყოს შენი მხსნელია...“ შვილის მოშორებას ვერ აიტანს დასუსტებული არსება და განუტევებს სულს. ასეთის ბუნებრივის ფსიხოლოგიურის შეგნებით და ანალიზით შეკვანძა დრამატიული დიალოგი და ადამიანის სულის დიდის ცოდნით განავითარა იგი და მარტივად გახსნა.

დრამატიზმის სიძლიერით „დედა და შვილი“ მალეა სდგას პოემაზედ „დიმიტრი თავდადებული“ (1880 წ.), რომელსაც იგივე იდეა უძევს საფუძვლად: მამულისათვის თავის გაწირვა და მსხვერპლად დადება. უქმე დღეს მოუთხრობს ბრმა მეფანტურე შეყრილს ხალხს ძველს ნასმენს ამბავს, „ვიინ ვიყავით, რა ვიყავით ჩვენ ქართველნი წინა დროსა“. მაშინ გლახს და თავადს შვილის ყოლა იმიტომ უხაროდა, რომ მამულს მეომარი ემატებოდა. ძველი ქართველი ერის გრძობით სცხოვრობდა: ან მამულისთვის სიკვდილი და ან სახელი, მიწა-წყლის და რჯულის დაცვით მოპოებული. ახლა ჩვენი „დიდება“ დაქვევლია: „რაც ვყოფილვართ, ის აღარ ვართ“ და ამას დაუმატებს ბერიკაცი: „რაც ვართ, ის ნუღარ ვიქნებით“. საგალითად მეფანტურეს მოჰყავს დიმიტრი მეფის ამბავი. დიმიტრი იყო ტანად მშვენიერი, მტრისა მსრველი, მოწყალე და ღვთისნიერი, ქვრივის და ობლის გამ-

კითხავი. მეფე ყეინს მორჩილებდა, თუმცა ქვეყნის საქმეს თავის ნებაზე განაგებდა. ყეინს გადაუდგა მისი ხელქვეითი და ჩვენს მეფეს სთხოვა მიმხრობოდა. მეფე არ მიემხრო გადგომილს. გამარჯვებულმა გადგომილმა დიმიტრი მეფე დაიბარა თავისთან. მტრის შემოსევას მეფემ თავის გაწირვა არჩია და წასვლა გადაწყვიტა. დიდებულებმა მეფე ვერ გაიმეტეს და მტერთან გამკლავება მოისურვეს. მეფემ უარპყო ეს წინადადება, რადგან მტერი ბევრად მეტია და ერთს ქართველზე ასი მოვა: „სიმრავლე გვძლევს, ხალხი ურგოდ გამიწყდებაო“. მღვდელმთავარმა მხარი დაუჭირა მამაცს მეფეს: „ესტირ და გირჩევ ღვთის სახელით, ხორცი დასთმო სულისათვის, უკვდავება არ დაჰკარგო წუთის სოფლის გულისათვის“. მოეწონა ეს სიტყვა მეფეს, ჩააბარა ქვეყანა დიდებულებს და თვით „უშიშარი“ წავიდა ურდოს ამალით. ერთან გამოთხოვების წამს ერთი უძლური მოხუცი, რომელსაც მხრებში ორი ბიჭი ამოსდგომიყო, გაჩნდა მეფის წინ და მოახსენა: უომრად ნუ დავმარცხდებით, აი ეს ორი ჩემი შვილი „მიირთვი და ინაცვალე, ჩემს ქვეყანას მტლად დაუდე! ომში, მეფევ, გაჩვენებენ, რა ლომებს ჰზრდის ქართველის ბუდე“. მეფემ მაინც არ ინდომა მტრისთვის აეკლებინა ხალხი და თავის გამეტება ამჯობინა. მეფეს გაჰყვა მღვდელმთავარიც. ამაღას ფიცი ჩამოართვა, ურდოში „თუ უკადრისი მაკადრონ, თქვენ არავინ ხმა არ გასცეთო“. როცა მიუახლოვდნენ თათრებს, მეფე მტრებმა უკადრისად „შებაწრეს ტყვესავით“ და ისე მიჰგვარეს ყეინს, განრისხებულს იმიტომ, რომ ჩვენი მეფე არ გადუდგა მის „მოსისხლეს“ და მას არ დაუჭირა მხარი. მეფეს თავის მოკვეთა გადაუწყვიტა. დასჯამდის იგი ჩაამწყვდევინა „ბნელში“, ბევრი აცემინა და აწამებინა. მეფის ამაღამ შეისყიდა ციხის კარის მცველები, შევიდნენ და სთხოვეს დიმიტრის საპყრობილიდან გაპარულიყო. მეფემ ესეც უარპყო, რადგან მის გაქცევას მოჰყვებოდა „ხალხის სრვა და ქვეყნის რბევა“. მეორე დღეს, როცა მოედანზე გამოიყვანეს დაპატიმრებული მეფე, მოავონდა „სახლი, კარი,

თვისი, ტომი“, გაუტყდა გული და ვეზირს უთხრა:—, „დამიხსენი!..“ მაგრამ „თქმული თვითვე შეჰზარდა... „ჰა, ჯალათო“, დაიძახა და კისერი გაიწვდინა“.

ასე იდეალურად დაგვისახა დიმიტრი თავდადებული, მისი ერთგული ერი და თანმხლებელი ამაღა. ილია ამგვარის დიდებულის სურათის დახატვით ცდილობს ჩაუნერგოს საზოგადოებას სიყვარული მამულისადმი და სულით გამხნეება იმ დროს, როდესაც საქვეყნო საქმისთვის სამსახური ათვალწუნებული და მივიწყებული იყო. შეაქებს წარსულში ცნობილს სამშობლოს გამირებს და მათ სახელს სათაყვანებლად ხდის. ამავე წარსულს მიმართავს პოეტი, როცა მის გაკიცხვით სახავს იდეალს თანამედროვე მოღვაწეებისთვის. იმისი სატირა „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით ანუ საქართველოს ისტორია მეცხრამეტე საუკუნისა“ მწარე დაცინვაა საქართველოს მეხვეურთა რუსეთთან შეერთების დროს და მის ახლო ხანებში. „პაპას“ ეკითხება პოეტი, რას აკეთებდნენ ქართველები და როგორ უვლიდნენ თავიანთ ბედს ირაკლი მეფის სიკვდილის შემდეგ. მოკვდა ეს მეფე და ქართველები „პირღია“ დარჩნენ; გაღიკვალა შემდეგ გიორგი XII, „ჩვენც ერთმანერთს ვწეწვდით და ვიწეწვებოდითო“. მერე რუსეთისკენ სახვეწნელად წავიდნენ. როცა ჩვენი ბედი გახდა სათამაშოდ, „ჩვენ ყაბახედ ვაჟკაცურად უბურთაობდითო“. ამას მოჰყვა ერთმანერთის დაბეზლება, ბედოვლათობა, მამულეების შეციალება, ტირილი ყმების განთავისუფლების გამო, „ლაზღანდარობა“, ბანკობიით და „ჩა-ჩლეჩო“-ს შესწავლით გატაცება, ახლა კი „უსაქმოდ“ ხეტიალი.

გაკიცხვა და გაიდევლება წარსულისა ერთის მიზნით არის დატრიალებული ილიას ნაწერებში; მით იგი ჰბადავს წაბაძვის კეთილშობილურს გრძნობას და ამაღლებას თანამედროვე უფერულის ცხოვრების პირობათა ვითარებაზე. მთელი მისი პოეტური შემოქმედება ემსახურება ამ დედა-აზრს. ამგვარი პროგრამა აღნიშნა ლექსში „პოეტი“ (1860 წ.).

მისთვის არ ვმღერ, რომ ვიმღერო, ვით ფრინველმა გარეკანმა;
არა მარტო ტუბილ ხმათათვის გამომგზავნა ქვეყნად ცაშა.

მე ცა მნიშნავს და კრი მზრდის, მიწიერი ზეციერსა;
დმერთთან მასთვის ვლახარაკობ, რომ წარუკლდეუ წინა ერსა.
დიდის დმერთის საკურთხეველის მისთვის დვივის ცეცხლი გუღში,
რომ ერის მოძმედ ვიყო ჭმუნვასა და სისარულში;

ერის წელუღი მიხნდეს წელუღად, მეწოდეს მის ტანჯვით სუღი,
მის ბედით და უბედობით დამუღატოს მტკიცე გუღი.

მაშინ ციღამ ჩაპერწკალი თუ აღმიფეთქს გუღში ცეცხლსა,
მაშინ ვიმღერ, მისღად მაშინ მოვსწმენდ ერსაც ტანჯვის ცრემლსა.

აქ არის გამოთქმული ილიას შეხედულება პოეტის და-
ნიშნულებაზე. იგი წარმოგზავნილია ერის წინამძღვრად, მის
მოდმედ ჭირში და ლხინში. „ციურმა ხმებმა“ ჩამოსძახეს „კა-
ცი გიყვარდესო“. ამ იდეალურს მისწრატებასთან იგი აკავში-
რებს ადამიანის ღირსების ქადაგებას*). ამ თვალსაზრით გან-
სკვალული, სამშობლოსაგან დაშორებული, იგი მაინც მას და-
სტრიალებს, მის აწმყო და მომავალი ასულდგმულებს და აფი-
ქრებს. ლექსი „მწუხარება“ (1860 წ.) ასურათებს მის სუ-
ლის მოძრაობას:

ქვეყნაზუდ და ზეტაზუდა იყო დუმილი,
მღახენით იყვნენ უღარდუენი მთიები ცისა...
და მე კი შკლავდა მწუხარების წელუღათა ტკივილი,
შიგ გუღში მეღვა სასიყვდილო გესლი სეღდისა.

ილიას სწამს, რომ აწ მოწყენილს სამშობლოს მომავალი
გაულიმებს, წამოიზრდება ახალი თაობა, რომლის ზრუნვის სა-
განი იქნება იგი და აღუდგენენ მას „დიდების“ დღეებს („ჩე-
მო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია“ 1878 წ.). სწამს
აგრეთვე კეთილი გავლენა კალმისა და მწერლობისა: „ხმალი
იმოდენს ვერას იქმს მრისხახე და ძლიერიო, რასაც იქმს მშვი-
დობიანი კალმის პატარა წვერიო“. გამეფდება ერთსულოვ-

*) „ვით მამა ზეციერი იყავნ ზენც სრული“.

ნობა და შური მოისპობა ქვეყნად: „წუთის სოფელი ესეა: ღამე დღეს უთენებია, რაც მტრობას დაუქცევია, სიყვარულს უშენებია“ (1889 წ.).

სამშობლოსათვის ზრუნვა მის შვილთა წხრით ილიამ უფრო მკაფიოდ გამოსთქვა „სტუდენტების სიმღერაში“ (1860 წ.), რომლის დასაწყისი ანდაზად გადაიქცა: „ღეღამ რომ შვილი გაზარდოს,—ემაგრე ჩვენისთანაო... ძმურად გამოსადეგნი ვართ ყველგან და ყველასთანაო. ლხინში მოლხინეს მოვუღხინეთ, ქირში მოქირნეს ვუშველით; ფიქრის, საქმის, შრომის დროსა ბრძენთ არც ჩვენ დაუფარდებით... უანგაროდ მივალთ წინა, მარტო ის გვაქვს გულში ფიქრად, რომ წინანი უკანასთვის უნდა იქმნენ გზად და ხიდად“.

„ლოცვაში“ (1863 წ.) იგი ეხვეწება ზეციერს მამას, სიყვარულით აღუნთოს გული, რომ მტერთათვისაც სთხოვდეს მიტევებას. ეს გაფაქიზებული სიყვარული თავდაპირველად ილიამ მიმართა ხალხს, დაბალს წოდებას, შეიგნო მისი მწუხარება და შეეცადა მის ქირის და ლხინის გაზიარებას. ამამაღლებელს იდეას შეიცავს ლექსი „გუთნის დედა“ (1863 წ.): „ერთს ბედს ქვეშა ვართ, ლაბავ, მე და შენ, წილად გვარგუნეს შავი მიწა ჩვენ. ერთგულად ვკიმოთ ქაპანი ჩვენი, უსიხარულოდ დავლიოთ დღენი, ბელტი ბელტზედა გადმოვაწვინოთ და შრომის ოფლი მიწას ვაწვიმოთ“. გუთნის დედა აღარებს თავის „უღელს“ ლაბას უღელს და განსხვავებას ვერ პოულობს, რადგან ორნივე მიწას დაპყრებენ და მიწის მსხვერპლად შეიქმნებიან. „შენ პირუტყვი ხარ და მე მეტყველი?! ეგ, ჩემო ლაბავ, ნუ შეგშურდება... რად მინდა ხმალი, თუნდ იყოს მჭრელი, თუ სიმათლისთვის დამიჩლოუნგდება?“ ილია მამვრალთა მგოსანია იმ ლექსში, რომელიც „მუშის“ სახელით დაბეჭდა და მუშის სულის ვითარება და ტვირთმძიმე ცხოვრება თვალწინ გადაგვიშალა.

სიყვარულის ქვეყნად გამეფებისთვის საჭიროა უსამართლობის მოსპობა, გაუჭირვებელის ცხოვრების დამყარება. ეს

აზრი გარკვეული აქვს ილიას მოთხრობაში „სახრჩობელაზედ“ ორი ახალგაზდა ძმა თავადიშვილი, არსებობის წყაროს მოკლებულნი, უახლესად გადაიქცნენ. გაჭირვებამ აიძულა იგინი გაექორდნათ მეურზე პეტრე, რომელმაც შეძლებისამებრ დახმარება გაუწია ორის დღის უჭმელს თანამგზავრებს. გაუმასპინძლდა ამათ პეტრე, თავის ნაბაღზე მოასვენა, „უსუსურმა“ სტუმრებმა კი ავად გადაუხადეს ეს დავალება და სამი მანეთი დაათი შაური მძინარეს მოჰპარეს და გაქრნენ. ოთხისწლის შემდეგ პეტრე სოფლიდან ქალაქში ჩამოვიდა. მოედანზე ყური მოჰკრა, რომ ზარბაზანი გავარდება თუ არა, მახათაზედ ერთს კაცს ჩამოახრჩობენო. პეტრე გაჰყვა ხალხს ამ „ვაი-ვაგლახის“ სანახავად, თუმცა ეჭვის თვლით უყურებდა ქალაქელებს ერთხელ გზაში „უსუსურის ძმებისაგან“ მოტყუებული. სალდათები, ტუსალი და თვით ჩამოხრჩობა მაცდურობად მიიჩნია, მინამ არ დარწმუნდა, რომ „ჯამბაზობა“ აქ უადგილოა. ჩამოსახრჩობი კაცი ემცნაურა პეტრეს, მაგრამ ვერ მოიგონა, სად ენახა. როცა პეტრე ბაკებისაკენ დაბრუნდა, მას აედევნა ნაბღიანი კაცი, გადასცა წერილი, რომელშიაც ფული იყო ჩადებული, და სთხოვა წაეკითხა იგი, როცა ქალაქიდან გავიდოდა. წერილი და ფული ჩამოხრჩობილის ძმისა აღმოჩნდა; ამ ფულს უბრუნებდა ოდესღაც მოპარულის ვ. მ. 50 კ. მაგიერად. ეს არის ქარგა მოთხრობისა, რომელზედაც ავტორმა ამღვრეულის კაცის სულის მდგომარეობა გადაგვიშალა. ჩამოხრჩობილი ძმა ემდურის მთელს ქვეყანას, სუყველას მოსთხოვს სისხლს თავის დანაკარგის გამო. საზოგადოების და მის შუა ჩატყდა ხიდი. „ერთი პატარა ძარღვი კიდევ მქონდა გულში,—სწერს იგი,—და ისიც დღეს სახრჩობელაზედ ჩამწყდა. ამით სამუდამოდ მოვწყდი ქვეყანას... თუ როდისმე ჩემი ნახვა მოგინდეს, მოდი და მეც ჩემს ძმასავით სახრჩობელაზე მნახე. ჩემი ბოლო ეგ არის“. ამ სიტყვებით იგი აღნიშნავს საზოგადოების დანაშაულს კერძო პირის წინაშე, რომელიც იძულებულია უპატრონობის გამო ბავშობიდანვე მოკლებული

ოჯახში და სკოლაში გულშემატკივრობას, გაბოროტდეს და გადაემტეროს მთელს ქვეყანას. ავაზაკობა უსამართლოდ მოწყობილის კანონმდებლობის და საზოგადოების ცხოვრების ნაყოფიაო. ასე ხსნის დანაშაულის წარმოშობას ახლანდელი სოციალოგიური სკოლაც.

ამბავი „სახრჩობელაზედ“ ახასიათებს თვით ავტორის კაცთმოყვარეობით აღსავსე შეხედულებას, იმის განათლებულის გონების მიდრეკილებას. აქაც საუცხოვოდ ჰყავს დახატული გულუბრყვილო, კეთილის გლეხის ტიპი—პეტრე. ილია დაბალს ხალხს ყოველთვის სიმპათიით ეპყრობა. საცა კი გლეხი არის ჩარეული მის ნაწერებში, ყოველთვის იგი ადამიანობით მაღლა სდგას დაპირისპირებულს აზნაურს ან თავადზედ. ამნაირადვე წარმოგვიდგინა „გლეხთა განთავისუფლების სცენებში“. აქ ორი ტიპია—ქვრივი აზნაურშვილისა, რომელიც გლეხებს უდიერად ეპყრობა და შუამავალთანაც პირველობას ჩემულობს, ხოლო ამის გვერდით გლახა ქრიაშვილი, ბატონ-ყმობის გავლენით ჩამორჩენილი კაცი, რომელიც თავის საქმის მოხსენებას რამდენჯერმე თავიდან იწყებს იმ დროიდან, რომელიც „ნუგზარ ერისთავის და სისხლის წვიმების“ დროდ არის ცნობილი ხალხში. ეს საწყალი გლეხი, რომელიც ზნეობით და თავდაჭერით მაინც აზნაურშვილის ქვრივს სჭარბობს, მეტის თანაგრძნობის ღირსია.

ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგაც ილია დარწმუნდა, რომ წოდებათა უთანხმოებას არ მოელო ბოლო და ხიდი ვერ გაიღო მათ შუა. ამ აზრს უძღვნა თავის საუკეთესო მოთხრობა „ოთარაანთ ქვრივი“ (1887 წ.). დედის-ერთა გიორგის, ოთარაანთ ქვრივის შვილს, სახით ლამაზს და გულით პატიოსანს, ჩაუვარდება სიყვარული კნიაჟნა კესოსი, რომლის ძმამ არჩილმა განათლება მიიღო რუსეთში. სიყვარულმა სრულებით დაიმონა 20 წლის ძალოვანი ვაჟკაცი. დედას გამოსთხოვს ნებართვას მოჯამაგირედ დაუდგეს არჩილს, რომ შორიდან მაინც ადევნოს თვალთა თვის მიუწლომელს სატრფოს. არჩილს უკვირს,

რომ შეძლებული გლახი მასთან მოჯამავიროებას ეძებს. გიორგი უვლის კნიაჟნას ყვაილებს და ბატონთან გამოიჩინს თავის გამჭრიახობას და მეურნეობის პრაქტიკულად ცოდნას, რაიცა აკლია თეორიულად მომზადებულს არჩილს. დასრულდა ეს უცნაური რომანი კნიაჟნას და გლახს შორის მით, რომ გიორგი გადმოვარდა თივით დადებულის ურმიდან და ურმის ჭალს ჩამოეგო ზურგით. ცოცხალ-მკვდარი სახლში აიტანეს. საწყალს დედას აცნობეს. „გაკერპებულმა დედამ სახეს არ ამოაბეჭდინა მწვავე ტკივილი გულისა“. მომაკვდავმა კესოზედ თვალ-გაჩერებულმა მიჰმართა დედას: „ჰხედავ. ამ ანგელოზს... ეგ იყო ჩემი ბედის წერა... არ ვნანობ, არა. ნეტავი შენს კალთას მამთხვევინა და ისე მომკლა!“ დაძმა გაფითრდნენ, დედას კი ეუცხოვა ეს ამბავი. „კესო ტირილით მივარდა და თვალ-ცრემლიანმა შუბლზედ აკოცა გიორგის... თავი რომ აიღო, ცრემლი მოსწყდა და მომაკვდავს გულზედ დაეცა... გიორგი განავრძობს:—ჰხედავ, დედი!.. ცოცხალი მაგის ღიმს ვერ ველირსე, ვკვდები და მაგისი ცრემლი ზედ დამდის. ესეც მეყოფა თან წასატან ღებნად“. გიორგი გაენდობა დედას, არჩილს, კესოს. იგი ჰხედავდა, რომ კნიაჟნას და მას შუა ღიდი მანძილი იყო, მიუვალი. „სად მოგწვდებოდი ცაში ვარსკვლავს, ხატსავით გლოცულობდი, მხესავით დამნათოდი... არც კი იცოდი,—ვის ათბობ, ვის აღბენ, ვის აცოცხლებ!...“ ეუბნება მომაკვდავი გიორგი კესოს. ღიდის ამბით დაამარხვინა არჩილმა გიორგი. კესო მძიმე შავებში თავჩაკიდული გაჰყვა მიცვალებულს სასაფლაომდე. არჩილის ყურამდის მიადწია ხალხის მითქმა-მოთქმამ კესოს და გიორგის სიყვარულზე. ძმა გამოელაპარაკა დას და ხალხის მხარე დაიჭირა. „ჩვენ რაც ვართ,—ამბობს იგი,—გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი შექმნილნი... ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ ღუნეები“. არჩილმა მოაგონა კესოს გრ. ორბელიანის ლექსები: „მიეცი თ ნიჭსა გზა ფართო, თაყვანისცემა ღირსებას; ნიჭს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა გვარიშვილობას“. კნიაჟნამ ვერ შენიშნა და

ვერც შეიყვარა გიორგი იმიტომ, რომ იგი გლახი იყო. არჩილი გაწყრომით ეკითხება თავის დას: „სად არის აქ თავყვანისცემა ღირსებისა, რომელიც ჩვენ ასე მოკვწონდა? წიგნშია და არა საქმეში... არ შეირთავდი!.. ვის? „მშვენიერს სულსა“. არ გიყვარდა ვინ? „თავყვანსაცემელი ღირსება“. დის შენიშვნაზე, რომ სიყვარული ბრძანებით არ მოდის, არჩილმა მკვახედ მიუჯო: „განა მზე კი უბრძანებს ხოლმე ვარდს, გაიშალო. აქ თავის თავად უნდა მოსულიყო, რომ უკაცრაოდ ბრმა გული არ დახვედროდა, გვარიშვილობის ცხრა კლიტით დაკეტილი“. კესომ ტირილი დაიწყო. ძმამ შუბლზე აკოცა და გაამხნევა: „შენი ტირილი მიხარია... მეც ვიტყვებდი, რომ მარტო უკან-ლა ვიხედებოდე. უკან ბნელია... ღამეა...“ და-ძმამ დაასკვნეს, რომ წოდებათა შორის ხილია ჩატეხილი და ეს შევიგნოთ სუყველამ. ამ შეგნებაში „დასაწყისი განთიადისა“.

ეს წოდებრივი შეუთანხმებლობა ფართოდება მოთხრობაში დედისა და შვილის გაუგებრობითაც. ოთარაანთ ქვრივი, როგორც ტიპი, შეუდარებელია ჩვენს მწერლობაში. იგი ჩამოსხმულია ქანდაკებასავით. მტკიცე ხასიათის პატრონი, მხნე, მკვახე სიტყვით სიმართლის მთქმელი, გლახის გამკითხავი, შვილის თავდაჭერით მოსიყვარულე და ქმრის ხსენების მიმდევარი, იგი წარმოადგენს საუცხოვო სურათს ქართველის ქალის დასახასიათებლად. შვილმა ამ ამაყს დედას თავი გაანება და სხვის კარზე მოკვდა. დედა ისეა გააფთრებული, რომ სიტყვით ვერ გამოუთქვამს თავის მწუხარება და მკვახედ უარჰყოფს სხვის ნუგეშის ცემას. მწუხარებისაგან ლოგინად ჩავარდნილი, სიცხეში მყოფი, იგი იპარება შვილის საფლავზე ცრემლის დასაღვრელად და აქ განუტყევებს სულს. ოთარაანთ ქვრივის გვერდით ამომდგარა საწყალი, ბედისაგან დაჩაგრული მეწისქვილე სოსია; იგი ეტრფის ქვრივს ყმაწვილობიდან, მაგრამ გათხოვებამდი უარი უთხრა და დაქვრივების შემდეგ ხელის თხოვნას ვეღარ უბედავს. გიორგის კუბოსთანაც კი არ ამყოფა და გა-

დევნა „მეტიჩარა“. თვით ოთარაანთ ქვრივის ცხედართანაც არ დააყენეს მეცხვარეებმა და წიხლის კვრით გააგდეს. იგი მხოლოდ ეტყვის დამბრიყვებლებს „ცოდო ვარო!“ მაგრამ ამას ავტორი უმატებს საჭირბოროტო საკითხს: „სხვა ვინ არ არის ცოდო ამ უსწორ-მასწორო წუთის სოფელში?“

„ოთარაანთ ქვრივი“ ეკუთნის ილიას მოღვაწეობის მესამე ხანას, რომლის დამახასიათებლად უნდა ჩაითვალოს პოემა „განდეგილი“ (1883 წ.). აქ დასჭიდა პოეტმა ორი გრძობა: ცხოვრების სიტკბოებისა და განყენებულის იდეისადმი სამსახურისა. მწირი ბერი მყინვარზე განმარტოებულს სენაკს შეჰკედლებია, საიქიოსთვის ეს სააქაო დაუთმია. დაუტოვებია ნათესავი, „რათა წარუდგეს უფლისა მსჯავრსა სულით განწმენდილ და განბანილი“. დაჰგმო მან ყოველივე მაცდურება და ხორკის თქმა, სული კი აღამალლა და „ააყვავა“. მეუღაბნოეს ღვთისაგან განსაცდელი მოევლინა მწყემსი-ქალის სახით. იგი შეეხიზნა მას სავანეში ჭეკა-ქუხილის დროს. ცეცხლის შუქზე თვალ-წინ წარმოუდგა მას ყმაწვილი ქალი, სავსე სიცოცხლით, სავსე შვენების ჯადოთი, გრძობით“. ქალმა უამბო, როგორ დაეღუპა ავდარში ცხვარი, „მამის სარჩო და საბადებელი“. შემდეგ სიბნელეში გზა აერია და მონასტრის ზღუდეს მოადგა, ხმა მიაწვდინა განდეგილამდის და მან გადაარჩინა დაღუპვას. ქალი მადლობას უძღვნის და თავის მხრით ჰკითხავს, რად სცხოვრობს განმარტოებულად. „ეგეთი არის, სჩანს, ნება ღვთისა?“ უპასუხებს განდეგილი. — „როგორ თუ ღვთისა? ღმერთს რაში უნდა ამ ყინულში ყოფნა კაცისა“, დაეკითხება ქალი. განდეგილს დაუტოვებია „ლამაზი“ წუთის სოფელი სულის საცხონებლად და ესეთი გზა ხსნისა ერგო მას „უბედურსა“. ამ სიტყვით შეჰკადრებს იგი სამღურავს ღმერთს, რომელმაც ნასზედ გულუხვი კურთხევა მოიღო. ამ დროს შენიშნა, ცეცხლა-პირას მისძინებოდა დაღალულს ქალს. მის ბაგეზე ლალმა ღიმილმა აღუძრა გულში სურვილი ქალის კონისა. ამ განძრახვით, განდეგილმა დახარა თავი, მაგრამ გა-

მაგრდა და დასძლია გრძნობას. მაგრამ ცოდვილი გაფიქრებაც საკმარისი იყო წასაწყმენდად. გაექანა ხატის წინ სალოცავად, მაგრამ ღვთის-მშობლის სახის ნაცვლად თვალწინ დაუდგა იგივე ქალი. ვეღარ ახერხებს პირჯვრის წერას და ლოცვის თქმას. დილის რიჟარაჟზე გადაწყდა განდევილის სვე: ლოცვანი მისი, სხივზედ დაყრდნობილი ჩვეულებრივ, აღარ გაჩერდა. მეუღაბნოვს ეცა ეიღდა, დაესხა რეტი და განუტევა სული.

სულის და ხორცის შეუთანხმებლობა—აი ღვთის-აზრი ამ პოემისა, რომელსაც ნიუტონის მშვენიერი მხატვრული სურათი: „სადაც დიდებულს მთასა ნყინვარსა ორბნი, არწივნი ვერ შეპხებიან, სად წვიმა-თოვლნი, ყინულად ქმნილნი, მზისგან აროდეს არა ჰდნებიან, სად უდაბურსა მას მყუდროებას კაცთ ყრიაშული ვერ შესწვდენია, სად მცუფება ჭექა-ქუხილსა, ყინულს და ქართა მხოლოდ ჰშთენია,—უწინდელს დროში ღვთისა მოსავთა გამოუქებავეთ მუნ მონასტერი და ყინულშია შეთხრილს ღვთის ტაძარს ბეთლემს უწოდებს დღესაცა ერი“... შეუძლებელია ამოვწეროთ ყველა ის ადგილები, რომელნიც მოწმობენ ილიას მძლავრს შემოქმედებითს ნიჰს. ეს პოემა უმწიკვლო ნიმუშია უტენდენციო ხელოვნურის ქმნილებისა, რომელსაც ღრმა აზრი ძალდაუტანებლივ შიგ ჩაწნული აქვს.

ვერ მოვახერხებთ მთლად გავითვალისწინოთ მოღვაწეობა იმ კაცისა, რომელიც ნახევარ საუკუნე ედგა სათავეში პროგრესიულს მოძრაობას და ლიტერატურას, როგორც პოეტი და პუბლიცისტი. გაბედვით იცავდა საუკეთესო იდეალებს, სთესდა თესლსა სიკეთისას და კაცთმოყვარეობისას. ბევრჯელ მოუხდა ქართველთა ისტორიის, სკოლის, ეკლესიის დაცვა და გამოსარჩლება ოლქის მზრუნველის, რუსეთის ჟურნალისტის კატკოვის, ცრუ მეცნიერების წინააღმდეგ. ამ აზრით არიან დაწერილნი, სხვათა შორის, „აი ისტორია“ და „ქვათა ღაღადი“. წოდებათა უთანხმოების შესარიგებლად და სოფლის საქმეების მოსაწყობლად დრო-გამოშვებით ჰბეჭდავდა „ივერიაში“ გამოკვლევას „ცხოვრება და კანონი“, ილია პირ-

ველთაგანი იყო, რომელთაც მიაქციეს ყურადღება სახალხო ნაწარმოების შეკრებას და შესწავლას (მისი შეკრებილი „გლეხური სიმღერები“ მოქცეულია „კრებულში“ 1873 წ.). უცვლელად და თამამად ეჭირა დროში მამულისშვილისა იმ დროიდან, როცა დაიბეჭდა მისი გულს მოსახვედრი „მგზავრის წერილები“, სადაც იგი ოთხის წლის სამშობლოს უნახავი ეკითხება თავის თავს: „რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე“, არკვევს საზოგადო მოღვაწის პროგრამას და თავის პოლიტიკურს სიმბოლოს სარწმუნოებისას. წის მეფური დასაფლავება მოწმობს, რა დიდი სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი ჩვენს საზოგადოებაში. ილია იყო საუკეთესო შვილი თავის ქვეყნისა და ხალხისა; მან დაიტია თავის ფართო ბუნებაში ყველა საჭიროებანი ქართველის ერისა; იგი იყო სავსებით გამომხატველი ქართულის ნაციონალურის ფსიხიკისა და ქართულმა სიტყვა-კაზმულმა მწერლობამ მის ხელში მიადწია ხელოვნურს სიმწიფემდე და გაიკათა ეროვნულის დამოუკიდებლობის გზა და მიმართულება.

ვახტანგ ორბელიანი

(1812—1890)

ვახტანგ ორბელიანი დაიბადა 5 აპრილს 1812 წ.; ამავე წელს გადაიცვალა მის მამა ვახტანგი და პატარა ვახტანგი დარჩა დედის მზრუნველობის ქვეშ. სახელოვანი მისი დედა, თეკლე ბატონიშვილი, მეფის ირაკლი II უმცროსი ასული იყო. ცამეტს წლამდის ვახტანგი იზრდებოდა დედის ხელმძღვანელობით. 1825 წ. კი გაისტუმრეს პეტერბურგს ჰაყთა კორპუსში სასწავლებლად. ჩრდილოეთში ცივი ჰავა ვერ აიტანა და ამიტომ ხუთის წლის შემდეგ დედამ შვილი საქართველოში წამოაყვანა. თუმცა სწავლა ვერ დაამთავრა, მაინც 18 წლის ვახტანგს მისცეს პირველი სამოქალაქო ჩინი.

1830—1832 წწ. მან გაატარა ოჯახში, გართულმა მხიარულებაში და წიგნების კითხვაში. ლექსში „დედის მეგობარს“ (დ. ყიფიანს) პოეტი გვაცნობს, რომ იგი ამ დროს გატაცებული იყო გეტეს, შექსპირის და შილდერის თხზულებებით. 1833 წ., როგორც შეთქმულობის წევრი, გაგზავნილ იქნა კალუგაში. ოთხი წელიწადი დაჰყო მან სამშობლოს გარეშე და 1837 წ. დააბრუნეს უკან. საქართველოში მან დაიწყო სამხედრო სამსახური და გენერალ-ლეიტენანტის ჩინამდის მიიღწია. სხვა და სხვა დროს ასრულებდა თერგის, მაზრის უფროსობას, გლეხთა საკრებულოს წევრობას და უკანასკნელად მომრიგებელის შუამავლის თანამდებობას. გადაიცვალა ტფილისში 29 სექტ. 1890 წ.

ვახტანგ ორბელიანი საუკეთესო წარმომადგენელია პატრიოტულის რომანტიზმისა. ამ მიმართულების შეთვისებაში მას ხელი შეუწყეს როგორც უცხო მწერალთა გავლენამ, აგრეთვე საქართველოს მდგომარეობის და თავის ჩამომავლობის გათვალისწინებამ. პოეტის ბიოგრაფიაში უნდა ვეძიოთ მის შეუმოქმედებთის ნიჭის გაფურჩქვნისა და აყვავების მიზეზი. ვახტანგ ორბელიანი, — ამბობს მისი ბიოგრაფი ილია ქავჭავაძე, — დაიბადა და გაიზარდა იმისთანა დროს, როცა ჯერ კიდევ ცხოვრებას ეჩნეოდა წყლოლნი და დაკოდილებანი მეტერამეტე საუკუნისა და მეცხრამეტე საუკუნის ქარს ვერ გაეფანტა მათ მიერ მოვლენილი ნაღველი, მწუხარება და სასოწარკვეთილება. ჯერ კიდევ თითო-ორი ოჯახში ცოცხალი იყო ხსოვნა მეტერამეტე საუკუნისა, რომელმაც სული დალია 1795 წ. 11 სექტემბერს სოღანლოლში, კრწანისის ბაღებთან და წამების სახელოვანი გვირგვინი დაადგა იქ ქვეყნისათვის თავგანწირულს მამულისშვილებს, ჯერ კიდევ აქა-იქა ანათებდა დიდებულის მეფის ირაკლის შუქი, რომლის... „დღენი ემსგავსნეს ჩასვენებულსა ბრწყინვით მზეს... დიდება ივერიისა მასთან მარხია სამარეს“. ამ ჩასვენებულის მზის და დიდების ქირისუფალი, სხვათა შორის, ვახტანგ ორბელიანის ოჯახშიც

იყო — დედა-მისი თეკლე ბატონიშვილი, საყვარელი ასული ირაკლისა. თეკლე ბატონიშვილი ზედმიწევნით მკოდნე ყოფილა ქართულის მწერლობისა და საღვთო წერილისა. იგი იყო შესანიშნავის ჭკუის, სათნოების და გამჭრიახობის ადამიანი. ვახტანგ, დედის გავლენის ქვეშ აღზრდილი, გახდა გულწრფელი მოტრფიალე სამშობლო ქვეყნისა, გულმწუხარე მგოდებელი მის წარსულის დიდებისა და გულაყრილი აწმყოზე. დედისაგან ბევრი სანაღვლელო და სანატრელო მოგონება ჰქონდა ჩაგონებული, მისგან შეითვისა წარსულისადმი ღრმა სიყვარული და პატივისცემა. იგი თვით ამბობს:

სული მიკვნესის, გული ჩემი მწაჩედ დონდება,

ჩა მაგანდება, რასაც დედა ნოჩის მომითხრობდა.

ივერიის ძე აღიზარდა ნანგრევთა შუა, მას უნათებდა წყვილადს გზაში ერთი ლამპარი, რომელიც „აღაგზნო დიდმა შოთამ“ (ლექსი „ნანგრევთა შუა“). სიყვარული და ნაღველო წარსულთა დროთა მიმართ შეიქმნა დედა-ძარღვად ვ. ორბელიანის პოეზიისა. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე მეოთხედში მოძრაობამ შეჰქმნა ბრწყინვალე წრე გონება-გახსნილის: კაცებისა, საიდანაც გამოვიდნენ გრ. ორბელიანი, დ. ყიფიანი, გიორგი და ზაქ. ერისთავნი, იოს. და კონსტ. მამაცაშვილები. ამ წრეში ტრიალებდა ვახტანგ ორბელიანიც. ამ წრეში საუკეთესო დროს ვასატარებლად მიიჩნდათ საუბარი წარსულის გამო, როგორც მოწმობს პოეტი:

გული საუბარს მივანდოთ და შოვიგონთ წარსული,

სამშობლო ისტორიისა გადავხსნათ დიდი რეკული.

წარსულის დროის ამბები პატარაობიდანვე შეიყვარა იმიტომ, რომ „იქ ბრწყინავენ დიდნი გმირნი, დიდნი მამულისშვილნი, დიდის ანდერძებით და სურვილებით გულტკივნებულნი“. იქა მარხია სახელოვანი მისი პაპა მეფე ირაკლი*) და მასთან დი-

*) ამის ხსენებას უძღვნა ლექსი „ირაკლი და კახტა ბელადი“ (ნაშ. მღვილი ისტორიული ფაქტი) და „ირაკლი და მისი დრო“. ამ უკანასკ-

დებიც. დღევანდელ ნანგრევთა შუაჲ კი ანათებს ძველთა ნა-
შულისშვილთა დიდბუნებოვანობის ლამზარითა:

და თუ აქამდის არ დაბნელდა ჩვენი გონება

და თუ სწავლისთვის, სამშობლოსთვის კვაჭადვე დგება,

და თუ იქამდის არ დაუკარგეთ სითბო გულისა,

ივია მადლი იმ ნათელის წმინდის ღამზარისა.

ვ. ორბელიანი გლოვობს „ჩასვენებულის მზისთვის“ და
მისი ხსოვნაჲ კი ავსებს პოეტის არსებას გამოუთქმელის ტანჯ-
ვით. სდვას „ძველის დმანისის“ ნანგრევთა წინაშე თავმოხრილი,
ფიქრით მოცული იგონებს წარსულს და შეწუხებული ამ მო-
გონებით ამბობს: „მაგრამ რისთვისა და რად მინდა მის მო-
გონება, რაჲ რომ ყოფილა, წარსულა და აღარ იქმნება, რაჲ
ფიქრს აწუხებს, გულს აკვნესებს და სულსა სტანჯავს, რაჲ
რომ მდიდარსა ფანტაზიას და ზღაპარსა ჰგავს. განჰქრი, დმა-
ნისო, და დაინთქე უფსკრულსა შინა, ჩემს სატანჯავად რომ არ
იდგე ჩემთ თვალთა წინა!“ წარსულის დიდების სანაცვლოდ
წარმომდგარა ახალი შენობა, რომლის „კირსა და ქვას, ვით
სუსტს ასულსა, არცა ძალი და არც ღონე აქვს“. ამიტომ
გულ-ამოსკვნით ამბობს: „მაგრამ რად გვინდა ის ამბავი, რაჲ
არს აღარა, რაჲ თვალთ წინა გვაქვს გულსაკლავად, ისიცა
კმარა“. გრძნობიერმა სიყვარულმა ოდესღაც დიდებით აყვა-
ვებულის სამშობლოსადმი ვ. ორბელიანის პოეზიას შეუთვისა
გულსაკლავი, მაგრამ წრფელი გოდება. იგი გამოწვეულია წარ-
სულის საქართველოს დიდების მოგონებით და მის გარდავლი-
ლის კირის და ვაგლახის გათვალისწინებით. „ჩვენი ივერი, —
ამბობს იგი „იმედში“, — მშვენიერი არს სისხლის კალო, გმირ-
თა აკლდამი, გულთ საკლავი და სავალალო“. იმედის დაკარ-
გვამ იგი სასოწარკვეთილებამდის მიიყვანა და სიმწარით ათქმე-

კნელში ამბობს: „ჩვენს მიწა-მამულს მტრისგან წამებულს ცამ მოუვლი-
ნა მეფე ირაკლი! მამულისთვის ძრწის, დღე და ღამ იბრძვის, იცის, რა-
ცა სძვეს მამულის ვალი“.

ვინა: „გონება ხელობს, გაშმაგებულს აზრი მერევა, სარწმუნოებას გულის ქმუნვის ძალა ერევა!“ თუ ქვეყანაზედ ღმერთიაო, „მაშ საქართველო ასე მწარედ რისთვის დაემხოო?“ ეს ღვთის გმობა წარმოათქმევინა მამულის სიყვარულმა მორწმუნე პოეტს და სინანულით ათხოვნიებს მოტყევებას:

ღმერთო, კეთილო, მამიტევე შენს დახადებულს,
ნუ მკითხვავ გმობას გაშმაგებულს, გულგადაგებულს.

გულს ცეცხლი ეკიდება, როცა ხედავს დანგრეულს საქართველოს და იტანჯება ფიქრით, რომ იქნება „თვით ნანგრევნიც განქრნენ და მათ სახელი, მათ ხსენება აღარსად დარჩნენ“. მშვიდი ასული, მოვლენილი პოეტისადმი, ამჟღავნებს მის გულში შეტაკებულს მამულის სიყვარულს და სარწმუნოებას. „მაშინ მომიახლოვდაო ტურფა მშვიდი ასული; გრძნობითა სახე უბრწყინავდა, უძგერდა გული. გწამდესო, ღვაწლნი მამა-პაპათ არ განქრებიან: მართმადიდებელთ ქვეშაირიტი ღმერთი ძლიერი მოგფენსთ თვისს სხივსა, თვისს სიუხვეს და თქვენი ერი, ქრისტეს ჯვარისთვის წამებული კვლავ გამრავლდება; თქვენი სამშობლო დანგრეული კვლავ აღყვავდება“... ამ იმედით გადვიდა იგი საუკუნო ბინას და ჩვენ დაგვიტოვა მესსიანიზმის საუკეთესო ნაშთი. ვ. ორბელიანი გახდა ჩვენში წარმომადგენელი იმ მისტიკურის მოძღვრებისა, რომლის დედა-აზრი იმაში გამოიხატება, რომ განგება ქვეყნადრო-გამოშვებით გზავნის ზეშთაგონებულს მომაკვდავს თავის წინაგანზრახულთა აღსასრულებლად. 1800 წ. დაახლოებით პოლონეთის მწერალმა ახლოგაზდა მღვდელმა ვორონიჩმა შეჰქმნა მსგავსი მისტიკური მოძღვრება. თავის ლექსში გამოსჯება რწმენა, რომ ღმერთი აღადგენს პოლონეთს ძველის ფერფლისაგან. ამგვარივე რწმენა, რომ უფალი მოხედავს ქვეყანას და განაახლებს მის ნანგრევებს უღვივოდა ვახტანგ ორბელიანსაც. საინტერესოა ლიტერატურის ისტორიისთვის, რომ პოლონელი მწერალი ვორონიჩი, გულდათუთქული თავის ქვეყნის დაცემით და აღტაცებული ოცნებით მის მომავლის აყვა-

ვებაზე, იმავე ყალიბში აწარმოებს თავის აღმაფრენას, რომელიც შეადგენს ჩვეულებრივს სქემას ქართველის მსკოვანის მგოსნისას. ამისი ლექსები: „ორი შენობა“, „ჯვარი ვაზისა“, „იმედი“ გამსჭვალულნი არიან მესიანიზმით, მისტიკურის რწმენით, რომ დანგრეული სამშობლო კვლავ აყვავდება. ვ. ორბელიანის მესიანიზმი მით უფრო საყურადღებოა, რომ მან განიცადა ოცნების ამაოება 1832 წ., როდესაც ქართველთა შეთქმულება მამულის პოლიტიკურად განთავისუფლებისათვის უნაყოფოდ ჩაიარა და თვით პოეტი საიდუმლო საზოგადოების „ქაბუკი“ წევრი დაისაჯა და სამშობლოდან განიდევნა. ამ შემთხვევამ მწარე დალი დასვა პოეტის სულის განწყობილებაზე სამშობლოსაგან ეტლით ვიყავ მოშორებული, ამბობს იგი „მოგონებაში“. მაინც მგოსანს რწმენა მომავალის ბრწყინვალე ვასკლავისადმი არ გაჭკობია და მესიანურის მოძღვრების თანხმად „ნათელი და სიცოცხლე მოკლულს გულს“ არ შეჰპრყვია.

თუ შევადარებთ ვ. ორბელიანის სიმბოლიურს ქმნილებას „იმედს“ პოლონელის პოეტის ფორონიჩის ნაწერს, მსგავსება იმდენად თვალსაჩინო ხდება, რომ გვებადება აზრი ზიჯაწეროთ ქართულად ლექსის წარმოშობა უცხოელის გავლენას მართლაც, ყურადღების ღირსია ის სქემა. გვგმა, რომელიც შეადგენს ქართველისა და პოლონელის პოეტის დედა-ძარღვს. ორნივე ჯერ აგვიწერენ დანგრეულს სამშობლოს, ორთავე გამოცხადება იდუმალი მშვენიერი არსება, ერთნაირად აღნიშნავენ ღვთის და კაცის შორის აბალის კავშირის დამყარებას, რომელსაც შედეგად მოჰყვება სამშობლოს აღორძინება. ფორონიჩი ეკითხება: „ვინაა ისა?“ და ამგვარადვე იწყებს „იმედის“ დამწერი: „ვინა ხარ შენა, მშვენიერო, მოხვედი სითა? ხარ ამ ქვეყნისა, თუ ციური მოფრინდი ცითა?“ ეს ჩვენება „იმედისა“ იგივეა, რაც ილ. ჭავჭავაძის აჩრდილში და მამია გურიელის „პოეტსა და ჩვენებაში“ მოგვევლინება. ვ. ორბელიანი შეაქება ივერიის ცას, ბუნებას, ზღვას და ბარს, რუსს

თაველის ლექსს, მოიხსენებს თამარის და დავითის სულს და შემდეგ გულდაძწვარი აღწერს „ივერიის შავს ბედს“, დაობლებულს, ძველის დიდებით განთქმულს სამშობლოს: „მაგრამ აქ ხშირად ჰპოვებ ტაძართ, შთენთ დიდებულთა; პალატთ ნანგრევთა და მონასტერთ აოხრებულთა... წმინდა საფლავნი ნანგრევთ შუა ხშირად არიან, მოუხსენებელთ უპატრონოდ ტყენი ჰბურვიან“. ერთი საუნჯე დარჩენია ამ „გმირთა აკლდამას“: ივერიას შერჩენია „ჯვარი ვაზისა“, რომელიც ხელში ეპყრა წმინდა ასულსა მირიანის დროს. „მადლი იმ ჯვარის ჩვენს სამშობლოზედ, ჩვენს ერზედ არის“. მოიგონებს იგი „გმირთა გმირს“ ირაკლის და მამულისათვის თავგაწირულს ბრძოლას, მიუთითებს არაგვის და მტკვრის კიდევებზე; რომელნიც წარსულის უტყუარნი მოწამენი არიან, ჰგმობს კიდევ უფალს, რომ თუ მან ქვეყანას მიანიჭა წესი, საქართველო ასე მწარედ რად დაემხო. ბოლოს ვორონიჩისებურად, ტურთა ასული მიუახლოვდება პოეტს, გაამხნევებს და ეტყვის: „გწამდესო, ღვაწლნი მამა-პაპათ არ განჰქრებიან, გწამდეს ეს შთენნი დიდებულად კვლავ აღსდგებიან! მართლმადიდებელთ ჭეშმარიტი ღმერთი ძლიერი მოგფენსთ თვისს სხივსა, თვისს სიუზუნს, და თქვენი ერი ქრისტეს ჯვარისთვის წამებულნი, კვლავ გამრავლდნება; თქვენი სამშობლო დანგრეული კვლავ აღსდგაღება; ამიერ თქვენთან დავაძყარე წმინდა კავშირი, ამიერ თქვენთან მე ვიქნები სტუმარი ხშირი“.

ნესიანიძეში მკაფიოდ გამოთქმულია მის ლექსებში: „იმედნი“, „ჯვარი ვაზისა“ და „ორი შენობა“ წარსული საერთოდ ვ. ორბელიანს განდიდებულს, იდეალურს სურათად აქვს წარმოდგენილი და ამ მხრით იგი ეკუთნის ქართველთა საუკეთესო პოეტთა დასს, რომელნიც აწმყოს გარდაქმნის ღბ უკეთესის მომავალის სურვილით აფერადებდნენ და მხურვალედ აშუქებდნენ ისტორიულს მოგონებას და ნაშთებს.

ვ. ორბელიანის სალიტერატურო მოღვაწეობა იწყება 1857 წ., როცა იგი 45 წლისა შეიქმნა. ამ დროს დაუწერია

მას უზბრუნველი ანაკრონტიული „ბუღბუღი“ („ცისკარი“ 1857 წ. № 1). 1858 წ. დასწერა „მიმსგავსება ვ. ჰუგოსი“, 1859 წ. „იმედის“ ნაწყვეტი და ამით თავდება მის შემოქმედება 1866 წლამდე, როდესაც დაიბეჭდა მისი „ძველი დმანისი“. დანარჩენი ლექსები დასწერა 1879—1890 წწ., როდესაც პოეტმა მოხუცებაში გადასდგა ფეხი და 67—78 წლით დატვირთული იყო. ლექსში „ბაქარ ქართლელს“ ვ. ორბელიანი გვამცნევს, რომ იგი პოეტი არ არის, რადგან კაცისთვის ცრემლს ვერ მოჰგვრის და ვერც ერს აღძრავს. მართლაც, პირველი ლექსები კერძოდ პოეტის სულის ვითარებას აკვიწერენ; შემდეგ ილიას ნაწერების გავლენით ვ. ორბელიანის პოეზიაშიაც სამოქალაქო ხმა გაისმა, პატრიოტულმა გრძნობამ შეიპყრო მგოსნის ოცნება, საზოგადო კენესა-ონხვის მქადაგებელი შეიქნა. ლექსი „ორი შენობა“ (1881 წ.) უკვე მამულის სიყვარულით არის ჩაგონებული და მაჩვენებელია მის რომანტიულის შიშართულებისა. აქ აღარებს ძველს და ახალს დროებას, ძველს კულტურას და თანამედროვე ცხოვრებას. ერთს შენობაში ხედავს სიცოცხლეს და მოძრაობას, „მეორე არის ძველთ წინაპართ სადგურის შთენი“. პირველი სუსტია, ღონე არ აქვს; მეორე სავსეა ღონით. ერთს „დაანგრევენ სამოცის წლის სეტყვა და ქარი“; მეორე—შვიდასის წლის ზოხუცი დგას გძირად, ქარიშხლის არ ეშინია.

და თუ დადესმე მის კედელნი დაინგრევიან,

შთენნი კი მისნი საუკუნად მთლად დაჩხებიან;

დაჩხება მისი საუკუნად ქვეუნად სსენება.

ამ სინბოლიურს შედარებას იგი ათავებს რწმენის გამოთქმით, რომ „დიდს წარსულს ზომავალიც დიდი ექნება“.

თავის პოეტურის აღმაფრენის ძლიერება და გაღვივებული პატრიოტული გრძნობა ორს თავის საუკეთესო ნაწერში განახორციელა: ერთია „იმედი“, რომლის შესახებ უკვე ზემოთ მოვიხსენიეთ, და მეორეა „ობოლი“, შოთა რუსთაველისადმი მიძღვნილი. აქ აწერილია პოეტის აღზრდა ობლო-

ბაში, დიადის ბუნების გავლენა მის გენიოსურს ნიჭზე, საფუძვლიანი განათლება „ელინთა მამულში“, დაბრუნება საქართველოში და თამარ დედოფალთან გამოცხადება. მეფე-მშვენიება ზის ტახტზედ ფიქრით მოცული და ინებებს ინახულოს „ვეფხისტყაოსნის“ დამწერი. მოჰგვარეს ჭაბუკი მშვენიერი; თვალეზში მას უბრწყინავდა მადლი ციური. „მეფემ-მშვენიებამ“ ჰკითხა მხოლოდ: „ეს ლექსნი გულს ვით ჩავინერგდნენ, გულთა დამწველნი ვით აღმოხდნენ, ვით დაიწერნენ“.— „დიდო მეფეო! მაგ რვეულში რაც დაიწერა, შენმა ნათელმა, მშვენიერმა სახემ შთამბერა“. ნათელი მეფე მას უმზერდა ტკბილის ღიმილით, უთხრა: „ეს ლექსნი შთაბერილნი გაქვს შენ ციო მადლით: იყავ დიდებულ და დიდებულთ იყავ მშვენება, ჩემის სამეფოს გვირგვინისა შენ ხარ დიდება!“ ვინ იყო იგი და რა იყო იმის სახელი? ის იყო შოთა, დიდი შოთა რუისთაველი!“

ვ. ორბელიანი სდგას რომანტიულის და რეალურის პოეზიის შუა. არც დიდაქტიური მოძღვრება უარჰყო, როგორც მოწმობენ ამას მის ლექსები: „კაცი ის არის“, „გალობა“, „ქალი ის არის“. მგოსნის დანიშნულება ვ. ორბელიანმა გამოხატა ლექსში „პოეტს“. ამის მოვალეობას სქადგენს დავანახვოს „დიდებული ბუნება“, გამოგვიხატოს „ძველთ დროთა გმირნი“, შეგვიყვანოს გლეხკაცის საბლში, გვამბილოს რაც გვჭირს ავი. მოქალაქობრივს მიმართულებას ვ. ორბელიანის ქნარისას აცხოველებენ აგრეთვე ლექსნი „გაფინდით რისთვის“ და „დედოფალი“. ღვთის ქჷნილი ქვეყნად იმიტომ არის მოსული, რომ განამტკიცოს ძმობა, ერთობა და სიყვარული. თვით მშვენიერი არსება, რომელსაც თვალეზში ჩამზერს ვნებით დაბნედილი ჭაბუკი მეფე, არაფრად მიიჩნევს ტახტზე ჯდომას და თანახმაა გახდეს დედოფალი ერისა, თუ მეფესთან ერთად განაგებს სამეფოს ერიც და ამას დაუთმობს მისავე შრომას, სიმდიდრეს, ქვრივ-ოხერს შეიწყნარებს, დაფრდომილს უფსკრულიდან აღმოახდენს და კეთილისთვის აღადგენს. ეს კაცთმოყვარეობით სავსე პოეტის მისწრაფებანი ჩა-

ენერგია მას, სხვათა შორის, შილლერის და ჰუგოს გავლენით. ზედმოქმედება იქონია ვ. ჟუკოვსკიმაც, რომლის „თითის ტოლა ბავშვი“ სთარგმნა ქართულად და რომლის წაბადვით დასწერა „ვიდეგ შენს წინა“, ლექსი რომანტიულის ელფერიით სავსე.

რაფიელ ერისთავი

(1824—1901)

რაფიელ ერისთავი დაიბადა 9 აპრილს 1824 წ. ქართლის სოფ. ჭალაში. მისი დედა იყო თავადის ავთანდილ ამილახერის ასული ნინო, ხოლო მამა თელავის მაზრის სოფ. ქისტაურის ცნობილი მებატონე, თავადი დავით რაფიელის ძე ერისთავი. შვიდიდან ცხრა წლამდის რაფიელი სწავლობდა შუამთის მონასტრის ცნობილს ბერს ფილადელფოს კიკნაძესთან, რომელიც ყველაფერს ზეპირად ასწავლიდა მინდორში სეირნობის დროს. შემდეგ მიაბარეს გიმნაზიაში. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ გაუჩნდა თვალების ტკივილი და ამ მიზეზის გამო უნივერსიტეტში სწავლის გაგრძელება ვერ მოახერხა. 1845 წ. სამსახურში შევიდა თარჯიმნად თუშ-ფშავ-ხევსურეთის ოლქის სამმართველოში. აქ დაჰყო წელიწად-ნახევარი. ამავე დროს დაიწყო ლექსების წერაც („ღარიგება“, 1844 წ.). შემდეგ იმსახურა მთავარ-მართველის კანცელარიაში სტოლის უფროსის თანაშემწედ. აქედან გადაიყვანეს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის საგანგებო მინდობილებათა მოხელედ. შემდეგ დაინიშნა ზუგდიდის მაზრის უფროსად, მერნე სამეგრელოს მმართველობის საბჭოს წევრად და სამეგრელოს თავად-აზნაურობის უფლებათა გამსინჯველს კომისიაში მთავრობის მოხელედ, ქუთაისის საგუბერნიო მმართველობის საბჭოს წევრად და სხვ. 1863 წ. პოეტმა შეირთო ცოლი. ბატონ-ყმობის გადადარდნის შემდეგ იგი დაინიშნა მომრიგებელს მოსამართლედ. 1870 წ.

გადმოსახლდა ტფილისს და ვეკილობდა 1881 წლამდე. 1889—1896 წლებში ასრულებდა ქართულის ენის ცენზორის თანამდებობას.

ამ მრავალფეროვანმა სამსახურმა საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეში შესძინა პოეტს დიდი ცოდნა ზნე-ჩვეულებებისა, ენისა, ხალხის ხასიათისა. ამით ისარგებლა თავის სამეცნიერო და სიტყვა-კაზმულს ნაწერებში. მან გამოიჩინა დიდი უნარი შრომისა და მოღვაწეობისა სხვა და სხვა დარგში საზოგადო და სალიტერატურო ასპარეზზე. იგი სწერს პუბლიცისტურს და ეთნოგრაფიულს წერილებს (წერილები იმერეთიდან, მოგზაურობა სამეგრელოში, აღწერა სვანეთისა) რუსულად და ქართულად, სთხავს მოთხრობებს და დრამებს (თორმეტამდის), სწერს და სთარგმნის ლექსებს და იგავ-არაკებს, ადგენს და ხელმძღვანელობს უწვევს ლექსიკონების გამოცემას (გამოსცა საბა-სულხან ორბელიანის ლექსიკონი, შეადგინა ქართულ-რუსულ-ლათინური ლექსიკონი მცენარეთა, ცხოველთა და ლითონთა სამეფოებიდან), იგი იყო ერთსა და იმავე დროს მეცნიერიც და პოეტიც. გარდაიცვალა თელავში 19 თებერვალს 1901 წ.

რათ: ერისთავი ჩვენს მწერლობაში წარმომადგენელია ეროვნულის მიმართულებისა. მან შეჰქმნა განსაკუთრებული სკოლა, რომელმაც უმთავრესი ყურადღება მიაქცია ხალხის გულის შესწავლას, მის ზნე-ჩვეულებათა დასურათებას, ხალხურის კილოს შერთვას სალიტერატურო ნაწარმოებში.

პირველი მისი დიდი ლექსი „ნამბობი მოხუცისა“ (1852 წ.) შორს არის იმ მიმართულებაზე, რომელსაც ბოლოს დროს დაადგა პოეტი. მოხუცი გვიამბობს, ქისტებზე გალაშქრების დროს როგორ დაიჭრა და კვდება ვინმე გიორგი, რომელიც სახელის მოსახვეჭად გაგზავნა მისმა სატრფიალო ცოლმა ნინომ. ლექსს აკლია მხატვრობითი სურათები და წრფელი გრძობა; იგი წააგავს ლექსად აწყობილს პროზას. ამ ლექსს მოჰყვნენ ამგვარნივე ნაწარმოებნი, რომელნიც ახასიათებენ პირველს ხა-

ნას მის მოღვაწეობისას. ამ ხანას უნდა ეწოდოს „სალხინო პოეზიის“ მიმართულება, უკვე უარყოფილი ნ. ბარათაშვილის მიერ. ამ დროს იგი უმღერის „თვალეხს“, „პეპელას“, „ყვავილს“, „ღვინოს“, „სიყვარულს“. იგი ქვეყნიურის ვნების მაგლობელია, სიამოვნების მგოსანი, ნეტარების მქადაგებელი. „ვეტრფი შავსა თვალეხსა, ვეტრფი სხივებრ მალეხსა“, იძახის ერთს ლექსში; მეორეში უმატებს: „ოდეს ტურფას შეეყარო, ვისთვის გიძგერს მარად გული, თუ რომ გიყვარს ქეშმარიტად, ასე უნდა სიყვარული“. შემდეგ აღწერს, როგორ უნდა მოეხვიოს და დაეკონოს. მართალია, ამავე დროს სხვა ჰანგებიც გაისმის მის ნაწერებში, მაგალითებრ „იავ, ნანა, ვარდო, ნანა, იავ, ნანინაო“, „ფერხულის ხმაზედ“, მაგრამ მფლობელობა და ბატონობა მინც კერძო სიყვარულის გამოხატვას რჩება როგორც ორიგინალურს, აგრეთვე ნათარგმნს და მიბადვით დაწერილს ლექსებში („ნატვრა“, „ჩვიდმეტის წლის ქალს“, „სინანული“, „ალბომში“, „იქვიანი“, „რისთვის მიყვარხარ“ და სხვ.). 1857 წ. ეკუთნის მისი „მთხოვნელი მსაჯულისადმი“, რომელშიც იგი ეხება ბატონ-ყმობას და ათქმევინებს გლეხის ქალს: „გთხოვ დამიბრუნო მე ჩემი შვილი, სხვა რად პატრონობს ჩემსა ნაშობსა“. ამ ლექსით ჩაისახა ახალი ხანა მის სალიტერატურო მოღვაწეობაში. იგი ეძიებს შინაარსს, ლექსად გამოთქმულს, რელიგიურის გრძნობის ანალიზში („ჩემი ლოცვა“), ან ბუნების სურათის შექმნაში („შავი ზღვა“). თუმცა პოეტმა კილო შესცვალა და სულის მოძრაობას ჩაუკვირდა გარეშე სიყვარულისა, მაგრამ ამ უკანასკნელს მეტს ყურადღებას აქცევს, მის ძალას დაუმონებია. ლექსი „წრეს გადასული წრეში შემოსულს“ (1862 წ.), რომელიც აქამდის სასიმღერო რომანსად არის დარჩენილი, გვარწმუნებს რაფიელის შემოქმედების ვიწრო ფარგლით შეზღუდვას. „შენ გსურს მარადის ყმაწვილი კაცი“, ეუბნება ნორჩს „წრეში შემოსულს“ ქალარა, ორმოცდა ათის წლით მოღუნულ და ქკუა-დამჯდარი „წრეს გადასულნი“ — „შენ გესიზმრება ლოყა-

წითელი, თმა-შავი ბიჭი, გულის შემწველი“, და დაამთავრებს:

მაგრამ, ღამაზო, გული არ ჭკნების,
წინწყალი მასში ცხოვლად იხრწების,
თუ მოკვარე—მსწრაფლ აღენტების,
იფეთქებს, დაგწავს, თვითც დაიწვების.

ამავე გრძნობას დასტორილებს ნათარგმნი გრეკოვიდან („ჩივილი“), მიცკევიჩიდან („საუბარი“), ოგარიოვიდან („Она никогда его не любила“), პუშკინიდან („შემოდგომა“, „ცა ავდრიანობს“), ბერანჟედან („მოხუცი მატანტალა“).

ხოლო მეორე ხანა მკაფიოდ გამოირკვა და აღინიშნა მის ნაწერებში 1881 წ.; ამ წელშია დაწერილი ერთი მისი საუკეთესო ლექსთაგანი „სამშობლო ხევსურისა“. ამ დროიდან იგი გახდა ხალხის გულის მესაიდუმლედ, მის სიხარულის და ტანჯვის მოზიარედ, ეროვნულის მიმართულების მედროშედ. რაფიელი მიემხრო ილია ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის სკოლას და გაიკვლია გზა იმ წრის დასურათებაში, რომელშიაც მას ბადალი და მოქიშვე აქამდის არ გამოსჩენია. ამ წელს მიღწეულმა მოხუცმა, პოეტურის ნიჭით დაჯილდოებულმა, თავის ქნარის სიმები შეაწყო თანხმად დროის და მოთხოვნილებისა. ამ საოცარმა შემოქმედებითმა ზრდამ რაფ. ერისთავს ააცდინა მწერლობის ისტორიაში დავიწყება, რომელიც ეწვია მასთან ერთად ლექსების მთხზველებს „საქართველოს მოამბის“ გამოცემამდე. ამ ჟურნალმა პირველად გამოიღო თავი ნაციონალურის თვითარსებობის დასაცველად. რაფ. ერისთავიც მით გატაცებული სწერს ლექსს „დედა ენა“, დასაცველად ჩვენის დედა ენისა, რომელიც გამოდევნილ იქმნა სკოლიდან და ეკლესიიდან. მას მოელოდა განსაცდელი და გადაგვარება. პოეტმა ღრმა-აზროვნად დახატა დედა ენა. ღვთისგან გაჩენილს ყოველს სულიერს,—მხეცს, ფრინველს, მღილსა და მწერსა „ებოძა ღვთისგან მათ მათი ენა“ ღვთის ბრძანებას ვერვინ გადუვა, ვერც ვულვალატებთ ბუნების კანონებს: „მტრედი

ვერ შესძლებს კატის ჩხავილსა, ბულბული—ყოყინს, თევ-
ზი—კნავილსა, გვრიტი—ჭიხვინსა, ბუზი—ბლავილსა!.. ამ წეს-
სა ვხედავთ ღვთიურსა ჩვენა, აქ სჩანს ბუნება და დედა ენა“.
რახან ყველა სულდგმულს თავისი ენა აქვს და მას ვერ გა-
დუვა, კაცსაც უნდა უყვარდეს დედა ენა:

მიყვარს მე ენა ჩემის მშობლისა,
რამელითაც „ნანას“ მეტყუდა ისა,
აღუარსს მაგანებს დედისას ტკბილსა,
ჩემის ტოლების მღერა-ჟღივილსა!..
ნუ გრცხვენის, ძმაო, რატა გაქვს წყენა,
მშობელს ენაზედ მოთქმა, ცრემლთ დენა...
აკვანს და საფლავს ნუ ჰკარგავ შენა,
თორემ დაგწყევლის შენც დედა-ენა!..

ენის დაცვასთან რაფ. ერისთავმა, მსგავსად ილ. ჭავჭავა-
ძისა, სათაყვანო საგნად გაიხადა სამშობლოს სიყვარულიც.
„სამშობლო ხევსურისა“ მარგალიტია რაფ. ერისთავის ლექს-
თა კრებულში. სტიქიური, ძვალ-რბილში გამჯდარი მამული-
სადმი ტრფიალი და გაკაჟებული, გარდუვალი გრძნობა აქ
ნამდვილის, უძლეველის პოეტურის ბეჭედის დასმით გამოთქმო-
ლი და დაკანონებულია. შემოქმედებითის ნიჭის სიღრმემ და
სიმარტივემ უმაღლესს წერტილამდის აიყვანა პოეტის აღ-
მაფრენა. აი რას ათქმევინებს პოეტი ხევსურს:

სადაც ვმობილვარ, გავზრდილვარ და მისრულია ისარი,
სად მამა-პაპა მეგულის, იმათი კუბოს ავიცარი,
სადაც სიყრმითავე ვჩვეულვარ,—ჩემი სამშობლო ის არი.
არ გაესცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გაესცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..
მე შირჩევნია შავი კლდე, თოვლიან-ყინულიანი,
ორბი რამ ბუდობს, ჩანჩქარით გადმოჰქუხს ბრელი-წულიანი,
ჯიხვი და არჩვი მეუთფა, ხორცი აქვს მარდიანი!..
არ გაესცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გაესცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..

ბარად რომ ვიყო ღალადა, სული შთისკუნვე იხარის,
სალი კლდე ანდამანტივით გუფს სულ იქითკენ იხარის,
იქ მიჯობს შავი სიკვდილი, ბარში სიცოცხლეც იმწარის!..
არ გაესცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გაესცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..
ბარად რომ მომცე დიდება, ქონება უთვალავია,
სასხლე ოქროს ტანტითა, ჯარი და ზღვაზე ნავია,
არა ვინდობო ეგენი, არ მოკვდეს ჩემი თავია...
არ გაესცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გაესცვლი ჩემსა სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..
სამშობლო, დედის ძუძუი, არ გაიცვალის სხვაზედა,
ორიგ ტუბილია, მშობილო, მირჩეუნის ორსაგ თვალზედა,
როგორც უფალი, სამშობლოც ერთია ქვეყანაზედა...
არ გაესცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გაესცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..

სამშობლოსადმი აღფრთოვანებულის სიყვარულით ეს ლექსი გვაგონებს ინგლისელის პოეტის ბორნისის ლექსს: „ჩემი გული მთიანს შოტლანდიაშია“. ამ ლექსით ჩაეყარა საფუძველი იმ საეროვნო სკოლას, რომლის წარმომადგენელი არიან ძმანი რაზიკაშვილები. ამ ლექსით უკვდავი გახდა პოეტის სახელი ქართულს მწერლობაში.

რაფ. ერისთავი სხვაფრივადაც გაიტაცა ილია ჭავჭავაძის სალიტერატურო მიმართულებამ. მსგავსად „დედა და შვილის“ შემქმნელისა, „ხევსურის სამშობლოს“ ავტორი მიიქცევა მოგონებით წარსულისადმი და იქ შეაჩერებს თავის ყურადღებას უშიშარის მემომარის ტიპზე, რომელსაც მიჰქონდა მსხვერპლად მამულის დასაცველად თავის ვაჟაკობაც, ბედნიერებაც და სიცოცხლეს. ამას გვამცნევს იმის ლექსები „ნეტა რას სტირი, დედილო!“ (1881 წ.) და „რაზე მიწყრები ყვენო?“ (1882 წ.). პირველი ლექსი ალა-მაჰმად-ხანის დროის განსაცდელით არის ზეშთაგონებული. მწარე ხვედრი ეწვია: საქართველოს და ბევრი დედა აატირა სპარსეთის შაჰის შე-

მოსევამ. მაინც გული არ გაიტება ქართველმა, მეტადრე ვერ
მოინელა მისმა ქედმოუდრეველმა სიამაყემ ქალის დაღონება
და ტირილი. იგი მიმართავს მწუხარე დედას: „ნეტა რას სტი-
რი, დედილო? რას ჩამომჯდარხარ კერასა? ასი მკრან გულში,
მირჩევნის მტირალის ქალის ცქერასა! ნეტა რას სტირი, დე-
დილო? რას სტირი, ძუძუს ქირიმე? ჯარს იძახიან; დედილო,
სად არის ჩემი ხირიმი?“ თათარი შემოგვესია; ქვეყანას აოხ-
რებს, რა ღროს შვილის გლოვააო. სახლში ვერ დავბრუნდე-
ბი, ყანა გამარგლე, ირმა ხარს მარილი ალოკე, პაწიები არ
დამიმშიო და რძალს ნურას ეტყვი; „ბაღლია, ამიტირდება;
შობამდის დავაფიწყებდი, აღდგომას გამიფრინდება!“ რა უძი-
რო გრძნობაა გამოთქმული ამ დედის მწუხარების დამშვიდე-
ბაში, რა ღრმა ცოდნაა საქართველოს წარსულის გმირულის
ღროებისა და თავგანწირვისა.

მამულისათვის სამსახური და რჯულისთვის სიკვდილი
დროშად ჰქონდა ძველის საუკუნოების ქართველს. ამას თამა-
შად აღიარებს განრისხებულის შაჰის წინაშე დატყვევებული,
მაგრამ უცვლელად მტკიცე მხედარი

რახედ მიწერები, ეეენო? — ვიბრძოდი ქართველის ჯარშია,
დედეს შენი ტუფე ვარ, ხელთ დავრჩი, რაკი დავიჭერ მხარშია...
მამულისათვის ვიბრძოდი, რაში შემწამე დალატი?...
შენი რა მმართველს, ეეენო, თავს რომ მადგია ჯალათი?...
მე სჯულისათვის ვიბრძოდი, სხვა რა შემწამე ავია?...
სჯულს არ შევიცვლი, ეეენო, არ მოკვდეს ჩემი თავია.

ტყვე ეხვეწება ყაენს: როგორც გინდა ისე დამსაჯე; —
მომჭერ ფეხი და მკლავიო, მხოლოდ „დღეს მე ნუ მომჭრი-
ენასა, მინდა მოკითხვა შევთვალო, ვილაპარაკო ქართული,
ვადილო იესო ქრისტე, სჯული ენასთან შერთულიო“. მამუ-
ლისთვის ბრძოლა და რჯულის მიუდრეველობა, „ქრისტეს-
თვის წამება“ ასულდგმულებს მის ლექსს „რას ერჩი მაგ ბიქს,
თათარო?“ სიქველე და სიამაყე ქართველთა, განდიდებული
და განსპეტაკებული, პოეტმა დაასურათა: „ასპინძის ომში“;

რომლის შინაარსად გაიხადა ისტორიული ამბავი მეფე ირაკლი მეორის და ოსმალ-ლევთ შორის 1770 წელში. პოეტის თქმით, ირაკლი იყო „გულადი, შეუპოვარი, ნამდვილი მეფე ყმათათვის, მის ხელში ყველა ხარობდა: მოხუცი, ძუძუ-მწოვარი“. ამ ლექსის გეგმის შემუშავებაზე გავლენა იქონია გრაზორბელიანის პატრიოტულმა ლექსმა „სადღეგრძელო“.

რაფ. ერისთავის პოეზიის ღირსება იქ ორკეცდება, სადაც იგი აწმყო მდგომარეობას ეხება, ხალხის ჭირს და ღებნას ასურათხატებს, მის გულიდან ამოზიდავს ნაფიქრს და ნაგრძნობს. „ბერუას ჩივილი“, „ტეტის მოთქმა“, „სესიას ფიქრები“, „თინიას მამითაღი“, „თანდილას დარდი“ და სხვანაირი, საერო ჰანგზე აგებული და მარტივის ერთ დაწერილი, ხელისხელ საგოგმანები ქმნილება ქართულს სიტყვა-კაზმულს ლიტერატურაში. ასე ღრმად არავის ჩაუხედნია ერის სულში, ასეთი მარგალიტები არავის ამოუზიდნია ბეჩავის კაცის შესაგნებლად და შესაყვარებლად. განათლებული არისტოკრატ გლეხის ტყავში გაეხვია და მისი საიდუმლო ფიქრები შეიგნო და ჩვენც გაგვიზიარა.

„ყველა მე ჩამოგვიდა, — ჩივის საწყალი ბერუა, — მამასახლისი, გზირია... როგორ არა ვთქვა, ბეჩავმა, მეც ჩემი გასაჭირია?... ფული მემართა ვაჭრისა, „რიგისთვის“ აღებულია, თანში პურ-ღვინოს დამჯერდა, ვახში მივეცი ფულია“. გეო ვაჭარმა ვალი მეორედ მოსახოვა, მამასახლისმაც ერთს თუნგს არაყში გასცვალა. აღარა შეარჩინეს რა: ზედაშე, გოჭი, ქათამი, კვერცხები. გეო ნავარდობს მის სახლში, გზირსაც ერო არაყით გამოთრობა. ბეჩავს ბერუას ვერაფრით მოუშორებია თავზე დატეხილი ჭირი: ყველა მას ჩამოგვიდა — „სოფლის მოხელე, გზირია“... მწარედ მოსთქვამს თავის გასაჭირზე ტეტის სიტყვამ სამის დღის ყანა გაუოხრა და კარს მიაყენა შიმშილი; არ იცის, რით გამოჰკვებოს ცოლ-შვილი, როგორ გასწორდეს წელშია. იგივე ბერუა გაჭირებული კითხულობს: „ე. როგორ არი, ვერ მიხვდი, როგორი გენაჩენია?... მი“

წა სხვისაჲ ვკირაფბ, შრომა კი მარტო ჩემია“... გვალვა და ნიაღვარი ყანას უცდენს, მაგრამ ღალა კი აუცილებლად უნდა მისცეს გულ-დაძმარებული ჩივის: „სად რა ვიშოვო, საბრალომ, ვინ მომაქვავებს ბედშავსა?...“ ე შავი მიწა მაინც რომ სასყიდლად არა მქონოდა, შავ სამარემდინ — რა ვიცი — მე რაღა დამაღონებდა. „სესიას ფიქრებშიც“ იგივე ტანჯვაა ჩაქსოვილი, იგივე დაუღალავი შრომის უნაყოფობა თვით მუშაკისთვის, მისი სისაწყლევ და ბეჩავობა.

მეც ვხნავ, ვთესავ, ვებრძვი მიწას, ე შრომა მაინც ფუჭია, ვერ ვადვირჩინე წლის სარჩო, ვერ ვამოვიძლე კუჭია... მიწის ხატრინიც მე მწიწკინის, ჯინჭველაც ჩემი შტურია თან მოხედე, მფვდელი და ერთი — ყველა მე შემომტყერია.

შრომას და ტანჯვას გლახაკი ბავშობიდანვე ეჩვევა. გასაბარებელი დღე იშვიათად უთენდება. პატარა ბიჭი, „ლამის მეხრე“ დარაჯობს გუთნეულს ჭალაში, სადაც მგელი დაძრწის, გულის დამაღონებელი ჭოტის ხმა გვისმის; იმაგრებს თავს, მაგრამ ხარ-კამბეჩის ცოხნაზედ მოეკიდება რული. ცოტას კიდევ გაიჭირებს და ღამე გატყდება, დილის რიჟრაჟი ცას გაუნათებს, ტორბოლა შეინავარდებს, — ისიც გუთნეულს შესაბამელოდ უკან დაირეკს, აღფრთოვანებულის იმედით: „ორი დღის ალო მერგება, გადამიხნავენ ხელადა“. საწყალს გლახაკს ვიხსენებ, ნიაღვრის და მოხელოთა გარდა სდევნის თვით მწარე ბედიც. „ფანდილას დარდი“ სწორედ ამ შავის ბედისგან ჩავონებულნი მოუკვდა ხარი ვიშერა და დარჩა ცალად-ღა ერთია... „რილათი მოვხნა ნაწრეტი რით ავიცილო შემშლილი, რილით გავუძღვე ქვეყანას, რილით ვარჩინო ცოლ-შვილი?“

დაჩაგრულია გლახაკი, მაგრამ გულს არ იტყხს. მას სოფელი გაჭირვებაში ხელს გაუმართავს, მოძმე დაეხმარება, მცირედი დაკმაყოფილებაც სიამოვნებით აღჴვსებს. „თინიას მამითადი“ გვისურათებს ძველის დროიდან დარჩენილს ჩვეულებას — როგორ ეხმარებიან სოფლელები ხელმოკლე მეზობელს და თანამოგზარე ხდებიან მის ჰაზანწყვეტაში. თინია „ქვრივ-ოხე-

რია“; ერთი „პაწია“ შვილი ვაებით გამოზარდა, სათესლედ
თინიამ ოროლი მუქა ხორბალი ჩამოითხოვა, მოათესა და ყაზ
ნაში ღვთის თვალი დატრიალდა. მომკალი სჭირია კვინიას,
სანახევროდ ვაცემა ენანება. „ჩამოუარა სოფელსა, სთქვა
ყველას დავედრიჯები“. რჩეული ბიჭები დილა-ადრიან უმოადს
გნენ „პოპოპუმათი“, კიყინით ქვრივის ყანასა. ეს არის თო
ნიას მამითადი. ზინიაც მასპინძლობს გულუხვად, რცხვენთან
ჟღინო არა აქვს საწყალსა, მაგრამ ზედი-ზედ უზიდავს მამი
თადს წყაროს ცივს წყალსა“. . . „არ შევხვედრივარ, —ათავებს.
პოეტი ამ იდილიის აღწერას, —მამითადს მე ამისთანასა“. მე
დგარია გლეხი კაცი მრწის შემოშაფებამდ. ოფლი, დაკარძე
ბული ხელები; დაწყლულებულთ ფეხები ღვთისაგან ნაბოძებად
მიუჩნევია. „გლეხად დამბადა მე ღმერთმა, იმასაც ვეთაყვანე
ბი“, —ამბობს იგი გულგაუტეხელად ლექსში „რას შემომცქერიდ
ძმობილო?“ — ოფლში გაწუწული ვარ, ხელ-ფეხი მაქვს დაკარ
ძებული, მე მაინც „რაც ვიყავ, ისევ ისა ვარ; მიდგას მე კარ
გი ყანები“.

გლეხის ცხოვრებაში ისეთი წამებიც არიან, როდესაც სი
ამოვნებს ცოლ-შვილის ჰლერსით, თავის ნაჭირნახულებით,
ბუნების მშვენიერებით. „სურათი სოფლის ცხოვრებიდან“
შეუდარებელი იდილია არის ნიჭიერის ვალმით. დეხატული
სიცხეში ქობის წინ ყმაწვილს დედას ხელში უჭირავს პაწია
ბიჭი, რომელიც „ხელს უცაცუნებს ძუძუებზედა. აქა, მამი
ლო, აქა! დედა იძახის შვილის მაგივრად“. მამა სამუშაოდ
არის წასული. მზემ გადიხარა, სიომ დაპბერა ტო. მაშერალი
მუშაც, გულგაღვდილი, თავწაკრული ნარმის ნახვევით, ბრუნ
დება სახლში. ცოლი მიეგება წინ და მიაწოდთ გიგლა. მამას.
„გიგლამ უტაცა მამას ულვაში, ლოყაზედ თათი მოუტაცუნა;
მამას იამა შეიღრს ცელქობა, ულვაშის წიწქნა არ დაუწუნა
დაჯდა მაშერალი დჭრფანშია, გვერდით მოიღო მკრელი ნა
მგალი, ამაყობს ცოლით, ამაყობს შვილით, რმაცობს, რომ
აქვს პევრი ნამკალი“. . . „ბევრის ნამკლის“ გარდა გლეხსიყე

ლიანს გზაზე ამხნეებს სარწმუნოება და სასოება ღვთისადმი. თავის ცხოვრება „ღვთის მადლად“ აქვს მიჩნეული. სარწმუნოებასთან მას შეუთვისებია შრომის მოყვარეობა, „ჯაფის“ მოურიდებლობა („საბრუას სახლკარობა და შეძლება“). სეტყვამ გაუფუჭა თედუას ჭირნახული, მან მხოლოდ ცრემლი გადმოყარა და პირჯვარი გადიწერა: ღვთის გამობა ვერ გაბედა.

გლეხი გულკეთილი და სათნოიანი კაცია. მის გამოუცდელობით და გულუბრყვილობით სარგებლობენ სოფლის ჩაჩები, მევახშეები. ამიტომ პოეტი ურჩევს საერთოდ ქართველს, ევალს ნუ აიღებ ვაჭრისგან, იმისი ვალი ძნელია“. შინაურის მტერის მოსაგერებლად და გლეხიკაცის უოფაცხოვრების გასაუმჯობესებლად რ. ერისთავი ინატრის სწავლა-განათლების გავრცელებას. „ღმერთო! მიეც ქართველებს ღმერთო, რომ იქმნენ სწავლით სხვის თანასწორე“ (ლექსი „ღმერთო მაშორე“): საერთოდ მის სიმშათია და თანაგრძნობა მუშა ხალხისაკენ არის: „ვაშა, ვაშა, მუშა ხალხსა, ღმერთმა იმათ გაუმარჯოს!“ ათავებს მშვენიერის სურათის აღწერას ამ სიტყვებით ლექსში „ზაფხული“. პოეტს სწამს, რომ ღმერთიც და ბუნებაც მშრომელის კაცის მწყალობელია. ის ეუბნება მას: „რამ დაგაღონა, ძმობილო, პური თუ შემოგელთა, მოხან, მოთესე, მოიპკე, ბუნება მწყალობელია. ღმერთი დიდია, ღმერთი, გული ნუ შეგიშინდება“. ასე ცოცხლად გადაგვიშალა პოეტმა ხალხის ფიქრე და გრძნობა, ასეთი ფვალის ნესტარი გაუყარა მის გულში ჩასახული ვაჭარ-სიხარულს; სწორედ ამით დაიმსახურა საერო პოეტის უკვდავი სახელი. ლექსში „უცნაური მქვია ნურე“ რ. ერისთავმა აღნიშნა თავის დანიშნულება და პოეზიის მმართველობა, ცხოვრებასთან დაკავშირებული: „ქვია ნურე გავკრავ ძუასა, როცა ჩემწვევს დარდია, ან როცა ვლხინობ მოყვრისას და გულში ჰყვავის ვარდია“. მხატვრულს მწერლობაშიც კვალი დასტოვა ამ მოქალაქე პოეტმა. მისი ლექსებში „ზაფხული“, „ზაფხული“, „ზამ-

თარი“ , „მილოცვა ახალი წლისა“ , „შაისი“ , „ყვავილების სიმღერა“ სავსე არიან. დიდებული სურათების სიტურფით.

რ. ერისთავის ღვაწლი დაუფიწყარია საბავშვო ლიტერატურაშიაც. მრავალს მის ლექსს იზეპირებს ქართველი მოზარდი თაობა, რომლისთვისაც მან სხარგმნა რუსული „ოქროს თევზი“ პუშკინის; გალექსა საბა-სულებან. ორბელიანის იგავ-არაკნი. გადმოიღო აგრეთვე პუშკინის „ძუნწი გმირი“ დარამდენიმე სხვა ლექსი რუსის და უცხოელის მწერლების თხზულებიდან. ახალთაობას პოეტრ ეპყრობა ტკბილრს სიყვარულით, ჟხარის მის წარმატება და ნიჭით აღბეჭდილის მწერლის წარმოშობა. ამგვარის გრძნობით შემოსა ლექსი, მიმართული „ბაჩანასადმი“: „შენ ყმაწვილი ხარ, მე—ბერი, ღმერთმა გიკურთხოს ჩანგია, მაწაფე, მოძმევე ახლო, ბერსა ახალი ჰანჯია“. მრავალფეროვანი იყო მისი მოღვაწეობა, მაგრამ ერთი მხარე უფრო მკაფიოდ გამოირკვა მის სამშობლოსადმი სამსახურში. იგი იყო პირველი „გლახთა მგოსანი“ და სავსებით, თუმცა მარტივად, დაგვიხატა მათი მღვდმარეცხა.

აკაკი წერეთელი

აკაკი წერეთელი დაიბადა 9 ივნისს 1840 წ. საჩხერეში. მამა მისი როსტომი იყო შეძლებული თავადი, რომელსაც ოჯახი მოწყობილი ჰქონდა ძველებურს დიდკაცურს წესზე. დედა მისი ეკატერინე, ივანე აბაშიძის ასული, მეფე სოლომონ მეორის შვილის-შვილი, ნასწავლი იყო კათოლიკე პატრებთან ხუთს წლამდის კაკო, როგორც სიყმაწვილეში ეძახდნენ აკაკის, გაბარებული იყო, ძველრს ჩვეულების მიხედვით, გლახის ოჯახში. აქ ჩაებეჭდა მგრძნობიერს გულში სიყვარული დაბადლის წოდებისადმი და შეითვისა ხალხურ-ცარდმოცემანი. დედმამსთან დაბრუნებული, კაკო მოექცა უფუფუნებით მატონ-

ყმურს ნიადაგზე აღმოცენებულს ცხოვრებაში: 30 მოსამსახურე ფეხზე იდგა, სუფრაზე მღვდლის უკუთხებლად ლუკმის გატეხა არავის შეეძლო, სტუმრიანი სადილ-ვახშამი შეზავებული იყო მოსწრებულის სიტყვა-პასუხით, საღვთო წერილის დამოწმებით, შოთა რუსთაველის ლექსებით.

წერა-კითხვა აკაკიმ ისწავლა ბექზე დედის და უფროსის დის ხელმძღვანელობით. სწავლასთან აღზრდაც თავისებური მისცეს: ღიაჩვიეს შიმშილს, ფეხშიშველა სირბილს, მარხვის შენახვას და ეკლესიაში ლოცვას. ქართულად უკვე საკმაოდ განსწავლილი იყო აკაკი, როდესაც შევიდა ქუთაისის გიმნაზიაში, სადაც მეფობდა სასტიკი სისტემა, შიშზე და ცემაზე დამყარებული: კურსის გათავებამდე თავი დაანება ქუთაისს და წავიდა პეტერბურგს სამხედრო სამსახურში შესასვლელად. მაგრამ ჩქარა შესცვალა თავის განზრახვა და შევიდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ფლორისავლეთის ენების ფაკულტეტზე.

ამ დროს აკაკის უკვე ნაცადი ჰქონდა. თავისი ნიჭი მწერლობაშიაც. ჯერ ბავშობაშივე დასწერა ტრაგიკული კომედია, სადაც გ. ერისთავის ზედგავლენით გამოხატა თავის მამის მოურავის ეშმაკური ხრიკები. პეტერბურგიდან როცა დაბრუნდა, პოეტმა დასწვა ეს პირველი თავის კალმის ნაყოფი. 1858 წ. დაიბეჭდა „ცისკარში“ მისი ლერმონტოვიდან ნათარგმნი „პალესტინის რტო“, აქედან იწყება ისტორია აკაკის სალიტერატურო მოღვაწეობისა.

პირველი მისი ორიგინალური და ხარბილიანი ლექსი არის „საიდუმლო ბარათი“ (1859 წ.), მაჩვენებელი პოეტის ჰუმანოსა და ნუგეშის ძიებისა შორიდან მოწერილს ბარათში. „საიდუმლო ბარათო! გითხრეს: ექმენ მარადღო სიხარულის მიმნიქედ და სევდისა ფარადო“. ასოების მოხაზულობით მას სურს გაიგოს სატრფოლს ამბავი, მოწყენის ან სიყვარულის ნიშნები ამოიკითხოს, გაიგოს რა გრძნობას აქსოვდა ან ვისი ხმა გაისმრდა წერის დროს: „ანგელოზი სუფევდა მის გულში: თუ სატანა?“. ეს პატარა სანტიმენტალური რომანსი, დაწერილი

ტკბილის და მსუბუქის ლექსთ-წყობით, საუცხოვოდ ახასიათებს ახალგაზდა მგოსნის ვითარებას სამშობლოს გარეშე. „საიდუმლო ბარათით“ შეარყია აკაკიმ მესამოცე წლებში გამეფებულის დაძველებულის ენია ლექსთ-წყობა.

„საიდუმლო ბარათი“ სალირიკო ლექსია. ეს ის დარგია, რომელიც ეთვისება სხვაზე მეტად პოეტის ნიქს და მიმართულებას. აკაკი ცნობილია აგრეთვე როგორც დრამატურგი, რომანისტი და პუბლიცისტი. მაგრამ როგორც ლირიკოსი იგი შეუდარებელია. ლირიკაში მან აირჩია ელეგია და სატირა, ქმუნვა და გაკიცხვა. მგოსნის დანიშნულება და თავისი რწმენა აკაკიმ გამოსთქვა ლექსში „პოეტი“:

ხან უგნური ვარ, ხან ბრძენი, ხან არც ისა ვარ, არც ისა!

გარემოების საყვარი, არც მიწისა ვარ, არც ცისა.

ნუ შვიცხავ, მნახო უგნურად, ნურც გაიგვირგვებ ბრძნობასა;

სულ სხვა ჭყავს ხელის უფალი ამ ჩემს განება-გრძნობასა.

ეს გული სარკად ქცეული ბუნების ნათავსედა:

მხდლად მის სახეს გიჩვენებთ, რასაც შიგ ჩაუხედია.

ენა მას ამბობს, რაც სმენას სხვისაგან გაუგონია;

ან თვალს უნახავს და ჭკუას გაუზომ-აუწონია.

თქვენ რამ გგონიათ, ის არ ვარ, სხვებს რამ ჭგონიათ, არც ისა!

შუა-კაცი ვარ, უბრალო, ხან მიწისა ვარ, ხან ცისა.

აქედან შეგვიძლიან დავასკვნათ, რომ პოეტი „გარემოების საყვარია“, ესე იგი ენა მისი იმეორებს გაგონილს; გული ბუნებაში აღძრულის გრძნობის სარკეა, თვით პოეტი შუაკაცია ცისა და მიწის შორის. ასეთი შეგნება პოეტის დანიშნულებისა სახავს აკაკის რეალისტ-მწერლად იმავე პროგრამით რომელიც განახორციელა ილია ჭავჭავაძემ.

მეორე ლექსში უფრო უახლოვდება აკაკი ილია ჭავჭავაძის „პოეტის“ დანიშნულებას. იგი ამბობს: „მისთვის მომცა ღმერთმა ენა, სიმართლისთვის გავიწირო, ჩაგრულ მოძმეს მოვხმებარო, თუნდა ქვითაც დავიკირო; მოძმის ვიყო შემწე ჭირში, ვიხარო და გავახარო; რაც კი ვნახო მასში ცუდი, გამოვსთქვა

და არ დაეფარო“. ამგვარად ბრძოლა ბოროტებასთან, როგორც მოქალაქე მგოსანმა, თავის დროშაზე აღნიშნა. იგივე აზრი გაატარა ლექსში „ჩონგური“, რომლის დანიშნულებად აღიარა წმიდა აზრის გამტკიცება და „სიმაართლისთვის სამსახური“. მუხა ჩასძახოდა მგოსანს განუწყვეტლივ ერთს და იმავე სიტყვებს: „ხან სიტკბო აიაფე, ხან ნალველი აქაფე, ჭეშმარიტება აქე და ბოროტი აკაფე“. სიტკბოება და ნალველი—ორი შეუღლებელი თვისებაა აკაკის პოეზიისა. ცხოვრების მიმდინარეობით და სამშობლოს მდგომარეობით დასახელებულნი შტონი იცვლებოდნენ მის ნაწერებში. თუ „სიმაართლეს“ ემსახურება მისი „ჩონგური“, საქართველოს დაჰკენესის მისი „სალამური“. პოეტი მას მიჰმართავს ჩრდილოეთში გადახვეწილის გულის გასახურებლად: „ქართულად ჰკენეს, ქართულად ჰსტვენ, ქართველის გულს ამით ულხენ, ხასიათს და ჩვეულებას წინაპართა გვაგონებ ჩვენ“. განყენებულის სიმაართლისთვის სამსახურს გვერდით ამოუყენა მეორე დანიშნულება: კერძოდ გამოხატვა საქართველოს თავგანწირულის ბრძოლისა წარსულში და მოსეულის განსაცდელის აშორება, გათვალისწინება და გაძლიერება აწმყოში. ასეთია აკაკის პოეზიის ფილოსოფია.

აკაკი მხურვალე მოსიყვარულეთა თავის „ცა-ფირუზ“ სამშობლოსი, —მთელი საქართველო დაიტევა თავის ნიჭიერს ბუნებაში. მისთვის „ჩონგური საქართველოა, სიმები ჩვენ ვართ ყველა, სხვა და სხვა კუთხის მცხოვრებნი“ მამულის სიყვარულმა აკაკის განუცხოველა სიყვარული კაცობრიობისადმი (ლექსი „მგოსანი“). მისი იდეალია საერთო ძმობა და მეგობრობა. იგი ოცნებობს ერთა დაკავშირებაზე და მათ შორის სათნოებაზე. მის ქრისტეს სარწმუნოებით განსპეტაკებულს ფანტაზიას წარმოუდგენია „უცხო მხარე“, სადაც გამეფებულია სიმაართლე და თანასწორობა. „წავალ, —ამბობს აღტაცებული პოეტი, —სადაც სიღარიბეს ბოროტებად არა სთვლიან, სადაც პირად ღირსებაებს ნაბოძვარში არა სცვლიან! სადაც ყვე-

ლა თანსწორიპ, ერთს მეორის არ აქვს შიში, სადაც მოსპო
ქრისტეს მცნებამ ფარისევლის ანგარიში!“ პოეტისთვის ლო-
ცვა და ლექსი ერთი და იგივე სულის მოძრაობის ნაყოფია,
მის ხვედრიც ქვეყნიურს ჯილდოს არ წააგავს: „ცოცხალს
ტაში, მკვდარს გვირგვინი, აი მათი საჩუქარი“ („სცენიდან
ნათქვამი“). „პოეტის პროგრამა“ ფართო და შეუზღუდავია.
მას შეუძლიან ბულბულის სტვენაც და ყორნის ჩხავილიც.
„ჭირში ზარს ვეტყვი საცრემლოს და ლხინში მრავალყვამიერს...
მაქებარი ვარ ერთგულის და მგმობი ქვეყნის მტერისა“, ამ-
ბობს პირუთენელი მგოსანი, მოქალაქობრივს გრძნობაში გა-
წვრთნილი და შეუბოვარი. იგი ლოცულობს სამშობლოს
„ხატის წინ“, მაგრამ „სახატე“ მისი მთელი ქვეყანაა“. ფუტკარსავით იგი უვლის გარემოს, სადაც კი ეგულება „სა-
თაფლ-სანთლო მასალა“. პოეტიც ფუტკარია კაცთა შორის:
იგი აძლევს თაფლს და სანთელს სუყველა მსურველს და მე-
დიებელს.

მამულის და კაცობრიობისადმი სიყვარულის გარდა პო-
ეტს სიმართლისთვის საბრძოლველად ამხნევენ თანაგრძნობა
ახალგაზღობისა, საზოგადოების მგრძნობიერის ნაწილისა. როცა
შური, მტრობა, ბოროტება სულ ერთად გულგატეხილს პოეტს
მოაწვება, ახალგაზღის ერთი ღიმილი სამსონის ღონეს აძლევს:
ის ღიმილი ნიშნია ახალგაზღა თანაგრძნობის

და მიზეზი. სარკვევად ჩემის მდგრის, ჩემის გზნობის..
სიმართლის და სიყვარულის მოძულეთა წინააღმდეგ გასამკ-
ლავებლად პოეტს სჭირდება ამირანის სიმტკიცე და შეუდრეკელი-
ბა. ბატონ-ყმობის გადავარდნამდე იგი თამამად ეყვეთება მემკ-
მულეთა თვითნებობას. ბატონი გლენს კისერზე აზის და ძაგრაფს
მის ჯაფით მოყვანილი პური სხვას მიაქვს და ცოლ-შვილი
შიმშილით ეხოცება. გლენის უნუგემო მდგომარეობას ჩამოა-
ნათა თავისუფლების შუქმა და აკაკიმაც სიხარულით აღნიშნა
„ციცქრის ვარსკვლავი“ ცაზედა. შეიცვალა დრო და დედაც
შვილს აკვანში ახალს ჰანგს დალიდინებს: „მამი-შენის ბედის

არ ხარ, ბატონი არ გყავსო“. გლეხის საზრდოს ველარავინ წაიღებს, იგი ახლად უფრო გულმოდგინედ იმუშავებს და მეტის სიყვარულით ნამგალს ყანაში დაატრიალებს. ზომიერი ცხოვრება აკაკის იდეალია:

ყველასათვის კარგი მსუენს; ბოროტებს მტერი ვარ,
გულში არ შევუშვებ შურს და შით ბედნიერი ვარ:
მე ბევრს ანას დავექებ, რაც მაქვს, ცოტას ვჭერივარ,
ქვრივ-ახუნს ანას ვტაცებ; ისეც ბედნიერი ვარ.

ლირიკოსის ნიჭი აკაკიმ აღბეჭდა თავის პატარა ლექსებში, რომელნიც შეიცავენ დიდმნიშვნელოვანის გრძნობის ანალიზს. ეს გრძნობაა სიყვარული; რომელსაც არა ერთხელ უბრუნდება პოეტი და კაცის გულის ღრმა ცოდნით გაარკვევს და გაშლის. ახალგაზდობით განიცადა მგოსანმა წარმავალი აღტაცება, შემდეგ დამსხვრეულის იმედის სიმწარე იგემა, სიბერეში სატრფოს საფლავის ძებნას შეუდგა და გულმოკლულმა სიტკბოების და სიმწარის შეგნებით ჩამოასხა საუცხოვო ლექსი „სიყვარული“.

სიყვარულად, ნიჭად სრულად, წამ ტკბილად, და ხანგრძლივ მწარევე,
ჯერ აკვანო ნეტარების; მერე კუბოვ და სამარევე.

დღეს ჩემი ხარ, ხვალ სხვისი ხარ, უგზო-უკვლად მთარეული!
სად არს შენი დასაბამი? ან სადა გაქვს დასასრული.

ზოგი ჰყვედრის, ზოგი ევედრის სიყვარულს, რომელიც დიდის ხნით არავის ახარებს და თვით წამიერს სიტკბოებას საუკუნოდ წაამწარებს, მაინც ყველა ეძებს მას და მზად არის ერთს წამში საუკუნოდ გასწიროს. პოეტს საკვებრად მიაჩნდა, რომ „კლდე იყო მაგარ გულითაჲ“, მაგრამ მოხვდა მასაც ბასრი სიყვარულისა და დაარბილა სანთელივით დასაგერებადა. ის კი ვინც ცრეცხლი გულში აუნთო, შორით ეჩვენება, „ვით ეშმაკი წამწყმედელი“. ეს ორი შედარება სიყვარულისა წამწყმედელს ეშმაკთან და ეულს დედოფალთან, რომელიც უგზოვ უკვლოდ ტრიალებს ნეტარების და სიმწარის დასათესად, საუცხოვო პოეტურნი სურათიანი ლექსში „გამოთხოვება“ აღვხნე-

ბულის ცეცხლით დამწვარი, იგი მოსთხოვს თავის მრისხანე მფლობს და ღვთაებას მცირე ღიმილს, თუმცა იგიც მის გრძობას ვერ ამშვიდებს და მწარედ ათქმევინებს: „მე ბედ-გამწყვრალი უნუგეშოდ რად დავიბადე?“ კაცის გულის მცოდნე მგოსანი სამართლიანად აღიარებს ლექსში „გაუბედავი სიყვარული“, რომ მდღეობს ნამდვილი გრძობის ნიშანია, ცხადად ტკბილი ღიმილი და ჩუმად ცრემლი, მდუღარება.. ამიტომაც დასკვნის იგი:

ათი წელი
 მეტად მწველი
 გულში გვაქვს ეს ნეტარება,
 ვუგდებთ რა უურს,
 ორივეს გვსურს
 და ვერ გვითქვამს აღსარება..

აკაკიმ შენიშნა ქართველთ ტომში განსხვავება სიყვარულის გამოთქმაში და ეს აღნიშნა ლექსში „სხვა და სხვა გვარი სიყვარული“. ქართლელის ქალისთვის სიყვარული ტრფილდება, „კაცის გული რკინად სახა, თვისი მასზედ ანდამატა“. იმერელმა ამას ანგარიშიც დაუმატა; მისთვის ქალი კატაა და კაცი თაგვი.. მეგრელმა სთქვა: „სიყვარული უნდა იყოს დაფარული“, გურულმა კი იცის მხოლოდ გაბედული, „პირდაპირი ვით შურდული“. მისთვის კაცი ლომია და ქალი დედული ვეფხვი. ორიგინალური, თავისებური შეგნება სიყვარული სა საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეში თვალსაჩინო ჰყოფს ხოლოგური. ჭეშმარიტებით მხოლოდ აკაკის განსაკუთრებობა ნიჭმა და დაკვირვებამ. რომანტიულის ელფერით შეამკო სიყვარულის გრძობა ტკბილს და ნაზს ლექსში „სულიკო“ სასიმღეროდ გადაქცეულს რომანსში. პოეტი ეძებს საყვარლის საფლავს და გულამოსკენილი ეკითხება ვარდს, ბუღბუღს და ვარსკვლავს: „შენ ხომ არა ხარ სულიკო!“ ამხთ დასტური მისცეს ცრემლების დაყრით, ჭიკჭიკით და ციმციმით.. პოეტი მიხვდა მაშინ, რომ „სამად დაშლილა“ ის ერთი: ვარსკვლავად.

ბულბულ, ვარდათო, თქვენ ერთმანეთი რადგანაც ამ ქვეყნად შეგიყვარდათო“. რომანტიულის პოეზიის თვისებანი უფრო მკაფიოდ ჩააქსოვა პოეტმა ლეგენდაში „გოგია მეჩონგურე“ გოგია მიდის ომში სამშობლოს დასაცველად. დედა, და და ცოლი სათითაოდ აიღებენ ჩონგურს და დამღერებენ მოშორებულ ბულის გოგიას მოსაგონებლად: დედა, რომელსაც შვილი ცხრა თვე მუცლით უტარებია, უცვლელად მისი მოსიყვარულეა; ოცნებით წარმოიდგენს დაჭრილს შვილს და ცხარე ცრემლებს ღვრის. დას გოგია იმიტომ უყვარს, რომ იგი ძმაც არის და მეგობარიც. ცოლისთვის ქმარი ადვილად გამოსაცვლელი ქაშარია, ადვილად აიტანს ქვრივობას, რადგან გულში ტკბილი იმედი უღვივის. დედა, და და ცოლი სიმღერას ათავებენ გამოთქმულის სურვილით, რომ გოგიას თუ სიკვდილი არ აცდეს, პირველი აქციოს ჩიტად და მეორე ბულბულად. გოგიას სახლში დაბრუნება აღარ ელირსა. მის სიკვდილის ამბავი მოუტანა მთხრობელმა. აუსრულდათ თხოვნა დედას და დას, — იქცნენ იგინი ჩიტად და ბულბულად. ვერ მოასწრო უდარადეღმა ცოლმა თმის დავარცხნა და მოხდენილის კაბის ჩაცმა, რომ გაისმა წყევლის ხმა და ქვრივი აფრინდა ოფოფად; სავარცხელი დარჩა თმაში. ამ ლეგენდის შინაარსი აგებულია იმ იდეაზე, რომ ცოცხალთა და მიცვალეულთა შორის განუწყვეტელი კავშირი არსებობს. თვით ადამიანის გარდაქმნა ჩიტად (მოლადურად), ბულბულად და ოფოფად ეკუთნის მეტამორფოზას, რომელიც შეთვისებული ჰქონდათ რომანტიკოსებს. ერთს სატრფოს, ერთს იღებს და მისწრაფებას მტკიცედ და უცვლელად ემსახურება აკაკის პოეზია: იგია სამშობლო, მამული, საქართველო. პატრიოტულს ღირიკაში აკაკიმ, მსგავსად მესამოცე წლების მწერლებისა, აღტაცებით შეაქო ქართველთა წარსული ქველობა, თავისუფლებისადმი მიდრეკილება, ერთსულოვნობა ქირში და ღვინში. თავდაპირველად ქართველი ქალი იყო მიზეზი პატრიოტულის გრძნობის გაცხოველებისა და აღზრდისა. იგინი უმზადებდნენ ვაჟაკებს მამუ-

ლის და რჯულის დასაცველად. ლექსი „ქართველი ქალი“ შეიცავს იმავე იდეას, რომელიც გაატარა ილ. ჭავჭავაძემ დრამატიკულს ეტიუდში „დედა და შვილი“. სვედით სავსე ქალი დაინახავს შორიდან შიკრიკს და მას გამოჰკითხავს „ქვეყნის ბედის წერას“. საბრალო დედა შეიტყობს, რომ ბრძოლის ველზედ მას შვილები დაჰკარგვია. მაგრამ იგი ამ ამბით არ არის შეწუხებული, მას უნდა შეიტყოს მხოლოდ: „თათრებს დარჩა გამარჯვება, თუ ჩვენს ძლიერს მეფესაო“. გაიგებს რამტრის დამარცხებას, დამშვიდებით მოისმენს უფროსის და უმცროსის შვილის გამირულად სიკვდილის ამბავს. თვალზე მომდგარი ცრემლი შეიშრო და ნაცრის ფრად სახე მოკიდებულმა ეს სთქვა: „გამიზრდია ქართველს ქალსა ქართველის შვილის ეს ნაღველი დედისათვის მწარე არის და თან ტკბილი“. იგი გლოვობს მხოლოდ „საშუალს“ ვაჟს, ომის დროს ტყეში შეფარებულს და „კოცხლად დარჩენილს უსახელოდ... ვირულად“. ასეთები იყვნენ წინად ქართველი ქალები. ახლა კი, პოეტის აზრით, („სამგვარი სიყვარული“, „ტარიელი“) ისინი გადიქნენ ქარაფშუტა არსებად, როგორც ფატმანი „ვეფხისტყაოსანში“ და მხოლოდ მომავალი აღზრდის მტკიცე ნესტან-დარეჯანებს: მათში შეერთდება თამარის და ნინოს ღირსება და ჩაირიცხებიან წმინდათა წიაღში. (ლექსი „მომავალს ქართველს ქალს“). სამშობლო წარმოდგენილი აქვს სატრფოდ, რომელიც ახლა „ცხრა-კლიტულშია მჯდომარე“ და მას ცბიერებით შეთვისებას უპირებს „გაიძვერა მოყვარე“.

ტკბილს გაჭმევს და ტკბილს გასმევს, შეზავებულს ბანჯითა;

დედის ხმაზედ გიმღერის დედინაცვლის ჩანჯითა.

გაუფრთხილდი, ნუ გჯერა მაგის ტკბილი ხანისა;

შენზე წინათ. სხვაც ბეგრი მოხიბლა; შეაცდინა.

განსაცდელი დიდია, მაგრამ სატრფო. უნდა გაუმაგრდეს ნესტან-დარეჯანივით.

ქალის გამირული ხასიათი დასურათხატებული აქვს პოეტმაში „ნათელა“, რომლის შინაარსი ავებულება ასახალხო ლექსში

გენდაზედ. მოგოლები ბატონობის დროს: ამერი და იმერი გადაჰიდეს მათ ერთმანერთს „სიცრუით და ორპირობით“: საქართველო განიცდიდა მატერიალურს სიღარიბეს და ზნეობიანს სილატაკეს. ამ დროს ვარსკვლავივით ბრწყინავს ნათელა, ქალი ქველი წერეთლისა, მოდინახის პატრონისა. ობლოზაში გაიზარდა. ბევრს განთქმულს მეომარს უჭირავს მასზედ თვალი, მაგრამ ნათელას გული ყველასათვის გრილია. საცოლოდ ვისაც ეგულება იგი, მისი პირობა უნდა შეასრულოს: „მე ერთი ჩოხა შევეკრე, თეთრი რამ... მშვენიერია! ვისაც ის ტანზე მოუვა, იმან ჩაიცვას, სხვამ არა! წავიდეს მტერში იომოს, გვიჩვენოს ძალა მკლავისა, წითლად შეჰღებოს საპირე ამ ჩემი ნახელავისა, ასოცი თავი მომართვას ჩემი სარებოს სარქველად“... გამოჩნდა ასეთი გმირიც, აღიდებულს ყვირილას ცხენით გამოვიდა, მოადგა მოდინახეს და მოართვა 120 თავი. იგი იყო ცოტნე დადიანი. ქორწილი გაჩაღდა, მაგრამ ახალგაზდა დედოფალი ნათელა გულგრილად ისმენს მრავალკამიერს, რადგან საქართველოში მტერი ბატონობს. იმის სიტყვით აღფრთოვანებულნი იმერნი გაეშურნენ ამერთა მისაშველებლად ცოტნეს მეთაურობით. მიზგოლებმა ამერთა შეთქმულება შეიტყეს და მოთავენი შეიპყრეს. მოედანზედ ხელ-ფეხ-შეკრული ქართველები ჰყრიან. ცოტნე დადიანი გაჩნდა ამ მოედანზედ და ტყვეებთან დაჯდა ტიტველა. თავი გასწირა ნები-თა და გააკვირვა სუყველა. მშვენიერი ნათელაც გაჩნდება ნოინთან და სილამაზით და გამბედავობით ჰხიბლავს მას. ნოინი მამაშვილურად ეპყრობა ნათელას და ათავისუფლებს ცოტნეს.

აკაკიმ წარსულის გასაბრწყინებლად ბევრჯელ ისარგებლა ისტორიულის სიუჟეტით თავის ნაწერებში. ამგვარია მისი დრამები „პატარა კახი“, „კულურ-ხანუმ“ და „თამარ ცბიერი“. პირველში გმირად გამოყვანილია 17 წლის ბატონიშვილი ირაკლი, რომელმაც გაიმარჯვა თათრებზე, მეორე დრამის მოქმედება სწარმოებს მე-XVI საუკ. ოსმალეთის საქართველოში. შინაგანს ბრძოლას განიცდის ელენე, კულურ-ხანუმის დის-

წული. თავის ინტერესების გულისთვის იგი ჩააგონებს ელენეს მაჰმუდ ფაშის ალერსი არ უარჰყოს და ახალგაზდა მეგობარს არჩილს უმტყუნოს. სამშობლოსადმი მოფლევობა და არჩილისადმი სიყვარული შეეჭიდებიან ელენეს მგრძნობიარე გულში. ელენე ღრამატოულს კონფლიქტს გამოხატავს შემდეგის სურვილით სატრფოს შესახებ. ხოლო ეს სატრფო საქართველოა.

შინდა რომ ჩემსა სატრფოსა ვხედავდე თავისუფალსა;

რომ ძალით ვერ აძინებდენ, ვერც ნებით უხვევდენ თვალსა;

შინდა, რომ მისი სახელი გაითქვას ქვეყნებურადა

და მისიანი ყველანი ერთად სცხოფრებდენ ძმურადა.

შინდა, რომ მისსა დიდებს დამდერდეს რუსთველის ქნარი,

რომ იღვიბებდეს მის ხმაზედ ტაშის კვრით ხალხი მძინარე!

შინდა რომ... მაგრამ, ეჭ კმანა! ფრთა შევაკვეცათ სურვილსა;

თორემ რა მოჰქვავს უფსკრულსა მამულის-შვილის წყურვილსა.

მესამე ღრამა „თამარ ცბიერი“ შეეხება იმერეთის ცხოვრებას მე-XVII საუკ. ტახტზედ ზის მეფე გიორგი, გურიის მთავარი; მან წაიპილწა თავი უკანონო ქორწინებით: ცოლად შეირთო თავის სიდედრი. ამის ცოლს ცბიერს თამარს უყვარს მგოსანი გოჩა. ეს კი მისი მტერია: ამის ჩაგონებით მოახლე ცირა ნიკოს დახმარებით განიზრახავს დედოფლის მოკვლას, როგორც ქვეყნის მავნე პირისას. შეთქმულება გამომქვავს: მგოსანს და ცირას სიკვდილით დასჯა. მოვლით: ქუთათელი გოჩას გამოუჩნდება მფარველად. მგოსანი თამამად აღიარებს, რომ იგი იყო შეთქმულთა მოთავე და მოურიდებლად გაჰკიცხავს მეფეს, რომ მან ვერ გაამართლა იმედი მტერთა მოკვრების საქმეში და შეიქმნა მონად სამეფო ტახტზედ. თამარმაც გული მოიბრუნა გოჩასკენ და აღიარა; რომ ცილისწამებით გაუტეხა მის სახელი, დედოფლის პატივის შელახვა მოახვია მას კისერზედ. იგი გრძნობს ქვეყნის წინაშე დანაშაულს და თავს იწამლავს. გოჩა ახლა კი ხედავს მასში „სათაყვანო მშვენიერებას“. მომაკვდავი დედოფალი ინანიებს და მეუღლეს ორს სურვილს გამოუცხადებს: იხსნას ქვეყანა მტარვალთაგან.

და გოჩას ნუ მოიშორებს. გოჩა, მგალობელი ღიდის თამარისა, საშობლოს ერთობის და შედნიერების იდეის მატარებელია: ამის პირით ღაღადებს აღფრთოვანებული პატრიოტი, რომელსაც სიცოცხლევ კი გაწირული აქვს „სამამქვეყნო ძღვნად“.

აკაკიმ გამოიყენა უძველესი თქმულება, ცნობილი საბერძნეთის ისტორიაში, ხუთ-მოქმედებიანს. ღრამაში „მეღია“ კოლხიდის მამასახლისის ასული, დახმარებას გაუწევს იაზონს ოქროს მატყლოსანის ვერძის შეპყრობაში და გაჰყვება მას საბერძნეთში. პიეტმა ისარგებლა ამირანის შესახებ ღარჩენილის ლეგენდებით და მეღიას განახლებული სურათი დაგვიხატა და ხელოვნურად დააფერადა მოქმედება ძველებურთ ჩვეულებათა დახმარებით.

ისტორიულის ღრამების გარდა აკაკიმ დასწერა რამდენიმე პიესაც თანამედროვე ცხოვრებიდან. გადმოაკეთა მირზაფატალ-ახუნდოვის სამ-მოქმედებიანი კომედია „ხანის ვერი“ და მოლიერის „სკაპენის კულუტობა“; დასწერა ვოდევილი „ბუტიობა“, ოთხ-მოქმედებიანი ღრამა „ახალი გმირი“, რომელშიც გამომძიებელი ხოსრო გირკანდელი მოატყუებს ღარიბს ქალს ქეთო ჩიტაძეს და შემდეგ შეირთავს მღიდარს მარო რაზმაძეს; ხუთ-მოქმედებიანი კომედია „გაიძვრები“, სადაც გაკიცხულნი არიან გაზეთის რედაქტორი, გამომძიებელი და ბოქაული. „სკენები საპატიმროში“ ახასიათებენ ციხეში შეპყრობილის ქართლელის, ოსის, მეგრელის, გურულის, რაჭველის და სომხის თვისებას და წარმოადგენენ მღიდარს ეთნოგრაფიულს მასალას ეროვნულის ფსიხოლოგიის შესასწავლად. „ადოკატის დილა“ შეეხება კანონის და ხალხის შეხედულების მოუარიგებლობას; რა არის სამართლიანი და რა უსამართლო *).

ისტორიულის სიუჟეტით აკაკიმ ბევრჯელ ისარგებლა აგ.

*) ახალის ღროის მიმდინარეობა დაასურათა ოთხ-მოქმედებიანს ღრამაში „რეაქცია“, რომელიც დაიბეჭდა 1910 წ.

რეთვე პოემების, მოთხრობების და ლექსების შექმნაშიაც. ამ ნიადაგზე წარმოიშობნენ პოემა „ბაგრატ დიდი“, „სოლომონ მეფე“, „თორნიკე ერისთავი“, მოთხრობა „ბაში-აჩუკი“ და ლექსი „ვახტანგ გორგასლანი“. ეს უკანასკნელი გვემცნევს საქართველოს ეკლესიის განთავისუფლებას ბერძენთა დამოკიდებულებისაგან. „ბაგრატ დიდი“ შეეხება თემურლენგთან ქართველთა მამაცურს გამკლავებას. „ბაში-აჩუკი“ ისტორიული მოთხრობაა მეჩვიდმეტე საუკუნისა: ქართლ-კახეთი განიკდის დიდს უბედურობას. ქრისტიანობა დაეცა, ქართულს ენაზედ ლაპარაკი სამარცხენოდ მიაჩნდათ, მეფენი მაჰმადის რჯულს მისდევდნენ და შეიქმნენ სპარსეთის ქვეშევრდომნი. ამ დროს ახმეტის ბატონი ბიძინა ჩოლოყაშვილი, რომელიმაც მტკიცედ დაიცვა მამა-პაპური სარწმუნოება და ჩვეულება, ელიზბარ და შალვა ქსნის ერისთავების დახმარებით მოლაპარაკებას გამართავს არაგვის ერისთავს ზაალთან სპარსელების საქართველოდან გასადევნელად. მასთან შიკრიკად გზავნიან ბაქრატს, საწერეთლოდან გადმოსულს, რომლის მეტი სახელია ბაში-აჩუკი, რადგან ქუდის მაგივრად ატარებდა ფაფანაკს*). ზაალ ერისთავს, სიძეს ბიძინა ჩოლოყაშვილისას, გარდა ამ მოწვევისა ქვეყნის ამოხრებლების წინააღმდეგ, მღვდელმა კორილემაც უამბო საკვირველი სიზმარი, როგორ გაათავისუფლდეს სამმა მხედარმა ალავერდის ტაძარი გველაშაპისაგან. შეერთდნენ მართლაც დიდებულნი თავადნი ჩოლოყაშვილი, ქსნის და არაგვის ერისთავები და იხსნეს კახეთი მაჰმადიანებისაგან, მაგრამ თვით ამ გამარჯვების მოთავენი და გმირები დაიღუპნენ სპარსეთში. ბაში-აჩუკი, გამოჩენილი ცხენოსანი და მობურთავე, გადასახლდება იმერეთში თავის დით პირიმზისით, რომელიც იპოვა შუამთის მონასტერში. პირიმზისას მიათხოვებს აბდუშაპილს, გამაჰმადიანებულს ქართველს, რომელიც კვლავ

*) ბაში-აჩუკი ოსმალურად ნიშნავს თავში მღვდელს და აგრეთვე იმერელს.

დაუბრუნდა საქართველოს ეკლესიას და შეიქმნა აბდუშელიშვილების წინაპარი. მოთხრობაში ხართულია ეპიზოდური სცენებიც. აი ერთი შათგანი. ერთხელ აბდუშაჰილი შეხვდება ტყეში ერთს თვალ-წარმტაცს ლამაზს ქალს, რომელიც შეუყვარდება. შემდეგში ის ნახავს ამ ქალს მოკლულს და დამარხავს. ბევრჯერ უტირნია მის საფლავზე აბდუშაჰილს და ოცნებას გაუტაცნია შორეულის მოგონების სამეფოში. ერთხელ, როცა ამ გრძნობით იყო მოკლული, მას თვალ-წინ წარმოუდგა სატრფო: იგი არ იყო აჩრდილი, იმ სოფლით გამოცხადებული. აღმოჩნდა, რომ მოკლული ყოფილა არა მის სატრფო პირიშისა, არამედ მისი და პირ-მთვარისა, ყველაფრით მისი მსგავსი. მოთხრობა ასურათებს საქართველოს გაჭირვებულს მდგომარეობას მე-XVII საუკუნეში და ისტორიული ქარგა უნაკლოდ დაცულია. მოთხრობაში ორი თვისება იქცევა მკითხველის ყურადღებას: იდეალიზაცია ქართველის გმირებისა და დიდაქტიური მიზანი, რომელიც სამხატვრო ღირსებას არათრით აწენებს.

დამრიგებელი და მოძღვრებითი ხასიათი აქვს აგრეთვე პოემებს „თორნიკე ერისთავს“, „აღმზრდელს“, „კიკოლას ნაამბობს“, არაკებს „აღექსის“ და „კუდაბზიკეთს“.

პოემა „თორნიკე ერისთავი“ ოთხს კარად არის დაწერილი და ასურათებს მრავალ-მნიშვნელოვანს ხანას საქართველოს ისტორიაში. იგი შეეხება ათონზე ქართველთა სავანის დაარსებას დავით კუროპალატის დროს. თორნიკე ერისთავი, მეფის სპასალარი, გადასცემს თავის ხმალს ორბელიძეს და თვით ბერად წავა მთაწმინდაზედ (ათონზედ), სადაც წმ. ათანასეს მონასტერში უკვე მოღვაწეობდა მისი ნათესავი იოანე ვარაზგაჩე. ამ დროს სკლიაროსი, „მთავარი ბარდაველი“, აუჯანყდა ბიზანტიის იმპერატორს ბასილს და იძულებულ ჰყო უკანასკნელი მიემართნა დავით კუროპალატისთვის დახმარების სათხოვნელად. ათონის მამების ამორჩევით იმპერატორის წერილი საქართველოს შეფესთან წამოიღო თორნიკე ერისთავმა. აქ იგი აკურთხა კა-

თოლიკოსმა არსენმა და მეფემ 12000 ქართველის მეომრით გამოისტუმრა აჯანყებულთა წინააღმდეგ. სკლიაროსთან ომში დაიღუპა ორბელიძე, მაგრამ გაჭირების წამს ვაჩნდა თორნიკე და გამარჯვება ქართველებს დარჩათ. მთავარ-სარდალი თორნიკე ერისთავი უზვად დაჯილდოებულ იქმნა იმპერატორისაგან. ბოძებული განძი მან მოახმარა ათონზე ივერიის მონასტრის აშენებას, თანახმად რჩევისა ბერის გაბრიელისა, რომელიც ღირსი იქმნა მიელო სასწაულთ-მომქმედი ღვთის-მშობლის ხატი „კარისა“. ამ სიუჟეტით ისარგებლა აკაკიმ პოემის შესაქმნელად. ბრძოლის ველი, ბუნების სურათები, სულის მოძრაობის ანალიზი შეერთდნენ ამ ნაწარმოებში შთაბეჭდილების გასაძლიერებლად. აი ერთი სამაგალითო ნაწყვეტი:

ვითა ეთეკი, მზეთ-უნახავი,
საუფარლის მღვდელე, თრთის და ელვარებს,
სახეს ვარდის ფრთა იღებავს გრძნობით
და იელვარებს სურვილით თვალებს,
ისე განთიადს ცისკრის ვარსკვლავი
ლაჟვარდ ცაზედა კაშკაშით თრთოდა
და ფერ-მიხდილათ ხათელ-ძლიერბი
მზისა ამოსვლას ეშხით შეტრფოდა.

მეორე სურათი, მსგავსად ილ. ჭავჭავაძის „განდევილი-სა“, მიძღვნილია ათონის მონასტრის აგებულებისადმი.

ღრუბელზე მადლა, ორბის საბუდარს,
ანჩუბ-ჯიხვების მადალ სამთავროს,
წმინდა მამებსა გამოუქვავავსთ
კლდეში სახლები ოდესმე, ერთს დროს.
აღარა სჩანან დღეს ის მამები,
აწ აიაზმას ვერ გვასხურებენ,
და მადლობიდან ის სადგურებიც
ჩვენს შავ-ბედს შავათ გადმეჭყურებენ.

„იკოლოს ნაამბობი“ შეეხება ალა-მაჰმად-ხანის დროს, იმგვარსავე ძწარე დროს, როგორიც იყო ხანა, აღწერილი მო-

თხრობაში „ბაში-აჩუკი“. ირაკლი მეფეს ზურაბ წერეთლის წინამძღოლობით იმერეთის მეფე სოლომონ II უგზავნის 1200 კაცს სპარსელების წინააღმდეგ. ჯარი უკან დაბრუნდა გაჭირების წამს და მხოლოდ ორასმა კაცმა და მათ რიცხვში კიკოლამ მისცა მხარი ქართველებს. კიკოლა ომში დაიჭრა და მხოლოდ თურმანიძის გათქმულმა ექიმობამ ფეხზე დააყენა. თურმანიძე სამშობლოდან გამოექცა ზურაბ წერეთლის რისხვას, რადგან მათ გვარში დარჩენილი საექიმო ცოდნა არ გასცა. მორჩენილი კიკოლა დაბრუნდა იმერეთს, მაგრამ წერეთლის შიშით გაიქცა ახალციხეს. ეს რომ გაიგო ზურაბ წერეთელმა, სიკვდილით დასაჯა მისი მამა. ამიტომ კიკოლამ განიზრახა წერეთლის მოკვლა, მიეპარა მის სახლს ნადიმობის ღროს, ესროლა თოფი, მაგრამ მტერს ააცდინა და მერიქიფეს მოახვედრა. კიკოლა გათოკეს და აწამეს, მაგრამ მინც მოახერხა გაქცევა და უსახლ-კაროდ დარჩენილი დაძრწის აქა-იქა. თვით სოლომონ მეფესაც ეწვია შავი ბედი: იგი გაიქცა ოსმალეთში და მხოლოდ ზურაბ წერეთელი გაბედნიერდა რუსის გენერლის ღირსებით.

„ალექსი“ არის ყმაწვილებისთვის დაწერილი ზღაპარი. „ცხრა მთას გადაღმა იდგა პატარა, ლამაზი გორა, რომელიც მუდამ თვის სიმაღლიდამ რაღაც მოლხენით დამხერდა ქალას“. აქ გაჩნდნენ ჩიტები, რომელთაც სამკვიდროდ აირჩიეს თითო ზე და მორთეს სტვენა „მარად და მარად“. ეს ტურფა მხარე ეკუთნოდა ერთს მშვიდობიანს ცხვარს. უზრუნველად დანავარდობდა მთად და ბარად კმაყოფილი ცხვარი, ვიდრე გაიგებდა, რომ სხვა მხეცები უპირობენ დამონებას. მაშინ ცხვარმა სამფლობელო გალავნით შეჰკრა და მტერი კულ-ამოძუებული დაბრუნდა უკან. ცხვარს ეყოლა ამ დროს კრავები, რომლებიც „სილამაზითა და სინაზითა ერთმანერთს სჯობდენ“. ცხვარს მოსწყინდა თავის არემარე და საძოვრად გავიდა გალავანს გარედ. კრავებს დაუბარა კარი დაეკეტათ და მხოლოდ მის სამჯერ „ბეს“ და „ბეკეკეს“ თქმაზე გაეღოთ. მოტყუებით

მგელმა მოინდომა შესვლა, მაგრამ კრავებმა გაუღეს ტყუილი და გადევნეს. მხოლოდ გამოუცდელივით გააგებინეს, რა ნიშნით უღებდნენ დედას კარს. მგელმაც ისარგებლა ამით და მეორედ „ბე-ბეკეკე“ სამჯერ შესძახა. კარი გაუღეს და მშიერმა მხეცმა გადაყლაპა. „ნიკორაები“. დაბრუნებულმა სახლში ცხვარმა დაიწყო ბღავილი და დაედევნა მტერს. დროზე მოასწრო გამაძღარს მგელს, ამოჰკრა ფაშეში რქები და გადმოაყრევინა ჯერ ისევ ცოცხალი შვილები. მგელი მოიგერა, მაგრამ მელამ კი დალუპა. ამან შეაპარა ცხვრის სამფლობელოში მურა, ჯერ სტუმრად მოიკატუნა თავი და შემდეგ კი მურას დახმარებით გაბატონდა და ცხვარი ყმად გაიხადა.

თანამედროვე ცხოვრების ბეჭედი აზის დიდაქტიურს პოემას „გამზრდელს“ (ნამდვილს ამბავს). აბხაზს ცოლად ჰყავს მშვენიერი მეგრელის ქალი ნაზიბოლი. ყაბარდოელი საფარეწვევა თავის ძმობილს ძიძის შვილს აბხაზს და სთხოვს დახმარება გაუწიოს ლამაზის ზიახანუმის შერთვაში, რისთვისაც საჭიროა ინალიფას ცხენის მოპარვა. აბხაზი თითონ წავა ცხენის მოსაპარავად და სტუმარს სახლში დასტოვებს. მასპინძლის დაბრუნებამდე სტუმარი მასპინძლის ცოლის პატივს შელახავს. დაბრუნებულმა აფხაზმა შეიტყო ძმობილის სამარცხვინო საქციელი, მაგრამ ჭეიფი არ ახლო, დაავალა მხოლოდ ეამზნაყოველივე თავის აღმზრდელის ჰაჯი-უსუბისთვის. საფარმა აასრულა ეს დავალება და უამბო ყველაფერი თავის აღმზრდელს. ამან შეაყენა ფეხზე დამბაჩა. საფარს ეგონა აღმზრდელს იმისთვის უნდოდა ესროლნა და მკერდი მორჩილებით მიუშვირა. მაგრამ ჰაჯი-უსუბ ეუბნება: „შენ სიკვდილის რა ღირსი ხარ?! სასიკვდილო მე ვარ მხოლოდ, რომ კაცათ ვერ გამიზრდოხარ!“ წარმოსთქვა ეს აღმზრდელმა და დაიცა ტყვია საფეთქელში.

მოთხრობა „პატარა ტარიელი“ ეკუთნის აგრეთვე დიდაქტიურთ ნაწარმოებთა რიცხვს. გმირი მოთხრობისა დიტოკალქალამანიძე, „ვეფხის-ტყაოსნით“ გატაცებული, ეტრფის

ერისთავის ქალს. ამათმა დაახლოებამ ჩქარა გამოიღო თავის ნაყოფი: ორნივე დაქვეითდნენ სწავლაში. კნიაყნას აუკრძალეს დიტოსთან მეგობრობა, ხოლო თვით გულდამწვარი გმირი ნუგეშს ჰპოებს მასწავლებლის იმ დარიგებაში, რომ ტარიელს ადამიანი ახლა უნდა ემსგავსოს. არა ფიზიკურის ღონით, არამედ ფართო განათლებით. დიტო ბეჯითად შეუდგა მეცადინეობას, ოქროს მედლით გაათავა გიმნაზია, შემდეგ უნივერსიტეტი და დაუბრუნდა თავის სიყმაწვილის დროს არჩეულს სატრფოს, რომელმაც აგრეთვე გამოჩინებდა დაამთავრა სწავლა და შეიგნო ისტორიის შესწავლით მოვალეობა ქართველის ქალისა.

ქალის იდეალად პოეტმა დასახა გარდა რუსთაველის ნესტან-დარეჯანისა სამი ისტორიული პირი: ნინო, ქეთევან და თამარი, რომელთაც უძღვნა ლექსი პოემაში „თორნიკე ერისთავი“. იქ, სხვათა შორის, ამბობს: „ენახა: ქვეყნად ჩამოსულიყო ნინო, ქეთევან და თვით თამარი. თამარს თავს ედგა ძღვევის გვირგვინი და ქეთევანსა—წმიდა მოწმობის. ნინოს ხელთ ეპყრა ჯვარი ვაზისა—ნიშანი დიდი ქრისტიანობის“. შეერთებით, შეწყობით ივინი გალობდნენ:

მოეც გურთხევა ზეცით, მაღალა,
და გადმოსახე ძლიერათ ჯვარი,
რომ ადაღვინო ქართველი ერი,
დღეს დაცემული და ცოცხალ-შკვდარი!..
და შენ საქებრათ, სადიდებუჯათ
ნუ დაავიწეებ იმ ტკბილ ენასა,
რომლითაც თამარ ბრძანებას სცემდა,
ქეთევან მარად შენ გადიდებდა
და ნინო ძისა შენისა მცნებას
შენგან რჩეულ ერს უჭადაგებდა!

აკაკი საქართველოს არა ერთხელ წარმოგვიდგენს ქალის ხატებით და გვიმტკიცებს რწმენას, რომ სამშობლოს და დედის აწინდელი მდგომარეობა გარდამავალია. იგი „არ მომკვ-

დარა, მხოლოდ სძინავს“. დედათა კითხვას უძღვნა მოთხრობა „სამგვარი სიყვარული“ და მრავალი სალირიკო ლექსი. ჭეშმარიტი სიყვარული სწამს მგოსანს მხოლოდ დავაქვაცებულს ასაკში, რაც შეეხება ამ გრძნობას ორს მოწინავე ხანაში, იგი სიმტიკეცს მოკლებულია და მხოლოდ ვნებათა ღელვას აკმაყოფილებს.

აკაკიმ სალირიკო პოეზიას უფრო თვალსაჩინო კვალი დააჩნია. მის ელევგიებში და სატირებში გამოთქმული გრძნობა იმდენად ძლიერი და ბუნებრივია, რომ აკაკი ეროვნულს ფარაგალში ველარ ეტევა და თაძამად შეუძლიან გვერდით ამოუდგეს მსოფლიო მწერლებს. მისი სატირა ქართველის ერის გულის ნადები და სულის კვეთებაა, მის ელევგია არკვევს ფსიხოლოგიურის დაკვირვებით საკაცობრიო საკითხს და მსოფლიო საგანს. ღრმა თვალსაზრისი და ნაზი გრძნობიერობა სწორუპოვრობით გამოითქვა ლექსებში: „ჩემო თავო, ბუდი არ გიწერია“, „სანამ ვიყავ ახალგაზდა“, „აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა“, „ახ, მეზურნევ, დაჰკა, დაჰკა“, „რომ იცოდნე ჩემი გულის დარდები“. ქართველმა მწერალმა მიაღწია ამ პატარა სალირიკო პიესებში პოეზიის მწვერვალამდე. ჰეინეს ლექსებს იგი გვაგონებს როგორც ვარევანის მუსიკალურის ჰარმონიით, აგრეთვე შინაარსით და ფსიხოლოგიურის ანალიზით. მახვილმა ენამ და ნაღვლიანმა გულმა მეორე ფორმაც შეითვისეს ფიქრის, გრძნობის და მისწრაფების გამოსახატავად. ეს ფორმა—სატირა, რომელიც იმგვარადვე განავითარა გულის ნადების გამოსათქმელად, როგორც ელევგია. „ფარისეველი“, „არაბი-ფაშა“, „ახალი სამართალი“, „პატრიოტი“, „იუდა“, „ვაჭარს“, „ბოდვა“, „ხარაბუზა და ფუტკარი“, „გამდიდრებულხარ, ბატონო“ და სხვ. აი, მაგალითად, როგორ არის გაკიცხული „პარტიობა“ თავად-ახნაურობაში: „დამდეგ მაისს დაიწყება შინაური ომი: დას-დასებად გამოდიან მარშლობისა მდომი, ზოგს შაშხები აიშედებს, ზოგს ზუთხი და ომი“. ცრუ პატრიოტს ახადა პირმადე და

სამარცხვინო ბოძზე მიაკრა ის, ვისაც პატრიოტობა ესმის მრავალჯამიერის სიმღერად. პოეტმა დაჰგმო დედა-ენის დავიწყება, გადაგვარება, ფუქსავატი სიამაყე, ორპირობა და გაუტანლობა. სატირულის შინაარსისაა აგრეთვე მისი „სიცოცხლე და სიკვდილი“, „მოგზაურობა კახეთში“, ორიგინალური და ნათარგმნი იგავ-არაქნი: „მამალი და ძალი“, „ვირი და ჰგელი“, „მთიული“, „კატა“, „დათვი და მელა“, „კაცი და დათვი“, საყმაწვილო არაკი „დედოფალას ღამის თევა“ და სხვ. საყმაწვილო წიგნში „გადია“ მოაქცია რამდენიმე არაკი და ამბავი: „კურდღელი“, „ნაცარქექია“, „ბრიყვი და ჭკვიანი“, „მოსწავლე და მასწავლებელი“. აკაკიმ სახალხო პოეზიას და თქმულებასაც მიაქცია ყურადღება. და მხატვრულს ლექსებად გადააკეთა: „წმ. გიორგი და წმ. ილია“, „ვარდი და ეკალი“. აკაკის ეკუთნის აგრეთვე მრავალი საპუბლიცისტო წერილი, სადაც უფრო ხშირად ჰკიცხავს ბანკების წყალობით წარმოშობილს განხეთქილებას. თუ ახლა გავითვალისწინებთ მის მრავალ-მნიშვნელოვანს მოღვაწეობას, შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ მის ნაწერებში პესიმისტური ელფერი სჭარბობს. „ტრემლში ნალესი ნაღველი და ნაღვლიანი მწუხარება“ უფრო ხშირად გაისმის მის პოეზიაში. იგი ხშირად ემდურის თავის ხვედრს, უბედო თავს, მოსთქვამს მწარედ გულის მოღუნებას და ოცნების გაქარწყლებას. გაუქრება რა ნაზმანები, „საამური ჩვენება“, თვალწინ გადემოლება „პირშავი“ სამშობლოს სურათი. აქ, ამ სოფლად იგი შეუწყნარებელი და შეურიგებელია: დაიარება მარტოკა, „ობლად“, დევნილი ყველასაგან „საქმით და სიტყვით“. პოეტის გულში ჩასახული „იდელი ვერსად მოინახა“. წინააღმდეგ, მისმა „ეკლით ნაჩხვლეტმა არსებამ“ განიცადა ბევრი ტანჯვა, ვაება: მეგობარმა უღალატა, სატრფომ სხვაზე გასცვალა, გიჟი ოცნება გაუქრა, ცხოვრებამ ტკბილის წყაროს მაგივრად მწარე სანსალა შეასვა და სარბიელი ია-ვარდის ნაცვლად ჭინჭრით მოუფინა. მოწამებრივმა სვემ და იმედის გაქარვებამ პოეტი სასოწარკვეთი-

ლებამდე მიიყვანა და გულამოსკენილს ათქმევინა, წარსული აღარ მარგებს, მომავალი მენანებაო. ქვეყნიურის ამაოების შეგნებამ გაუღვიძა სიკვდილისადმი მისწრაფება:

და ღმერთს ვვედრებ: ღმერთო, მომეცი ნება,

რამ შეღიხსოს საილაფში დაძინება!

სვამს, სულ განქრეს კაცი, რადგან შტეგერაა.

„ამაობათა ამაობა“, ამბობს ებრაელთა მეფე-მწერალი ბრძენი სოლომონ; იტალიელი პესიმისტი ლეონარდი ამასვე განიმეორებს და იტყვის: „მე შეენატრი მიცვალებულთ და მხოლოდ მათთან მსურს ხვედრის გაცვლაო“. ამათ ბანს აღლევს ჩვენი ღირსეული მგოსანი, რომელიც ამბობს: „სიცოცხლე არის მონება და სიკვდილი განსვენებაო“. ამგვარად, დიდებული ქართველთა პოეტი წარმომადგენელია იმ სალიტერატურო მიმართულებისა, რომელსაც ეწოდება „მსოფლიო მწუხარების“ პოეზია. აკაკი მგოსანია საქართველოსი, მაგრამ ამასთანავე საკაცობრიო და მსოფლიო მწერლობაშიაც დაიქირა საპატიო ადგილი თავის გრძნობიერის სალირიკო ნაწარმოებით.

აკაკიმ შექმნა მთელი სკოლა ახალგაზდა პოეტთა, რომელნიც ჰბაძავენ თავის მასწავლებელს. გარეგანი ენის და ლექსის სიმშვენიერე და ნათელი, სრული სურათი გახდა მათთვის მიუღწეველს მაგალითად.

მამია გურიელი

(1836—1891)

მამია გურიელი დაიბადა 16 იანვარს 1836 წ. სოფ. ლესაში. მამიას მამა, დავით (დათა) ვახტანგის ძე, მოხვედებოდა გურიის მთავარს გიორგი V-ს შვილისშვილად და უკანასკნელს გურიის მთავარს მამია სიმონის ძეს ბიძა-შვილად. დედა პოეტისა, ეკატერინე, დადიანის ასული იყო და ტკბილის ხასიათით ჰხიბლავდა სუყველას. ამათ სახლში განუწყვეტლივ თავმოყრილი იყო გურიის თავად-აზნაურობა. ყოველდღე ორს ძროხას სჭამდნენ და ლხინობდნენ, ზმებით, შაირებით, ჭახარების

და რუსთველის ნაანდერძევის სიტყვებით დაგობდნენ და ლაზღანდარობდნენ. მამია პატარაობიდანვე ისეთს პირობებში იზრდებოდა, რომ შის არსებაში უნდა განვითარებულიყო მემკვიდრეობითი ამპარტავნება და ბატონ-ყმური მიდრეკილება. მას ჰქონდა საკუთარი დარბაზი და ჰყავდა უნიანობის—სურვილის აღსასრულებლად თავისი ამაღლა: „ასობით ვაჟნი თავზე მდგომელნი, მზად აღჭურვილნი მლოდნი, მოსავნი მის თვალთა ქნევას“. ერთი აზნაური პირს ჰბანდა, მეორე ტანისამოსს აცმევდა, მესამე სუფრას უშლიდა, მეოთხე მერიქიფედ თავს ადგა. შემდეგ გაერეოდა დედ-მამის „დარბაზის ერში“, დაიწყებოდა ბურთაობა, ჯირითი, ან ნადირობა ქორ-მეძებრებით. მამიას გამდლად მიუჩინეს კახელი ქალი ჯანვერდი (ბებეის ნამზითვი), რომლის ნაამბობი ზღაპრები მოქმედებდნენ პოეტად დაბადებულს გურიელზე. როცა მამია შეიქნა 6—7 წლისა, სწავლა დაიწყებინეს კარის ეკლესიის მღვდლის გიგინეიშვილის ხელმძღვანელობით. 15 წლამდის მამია სკოლაში არავინ მიბარა, შემდეგ კი, შეისწავლა რა რუსული პოეზია. არსენიევთან, შევიდა ქუთაისის გიმნაზიაში და მიაღწია მხოლოდ მესამე კლასამდე. 1853 წ. მამია ჩამოვიდა ტფილისში და ჩაირიცხა სამხედრო სამსახურში, რომელმაც მთლად დაუმორჩილა პოეტი თავის გავლენას. ტფილისში დიდხანს არ დარჩენილა, რადგან სამსახურის გამო ბრძოლის ველზე გაეშურა და აქ პირველად დასწერა ლექსები „ფარვანა“, „ჯაბას“, „სატროფოსადმი“. „ფარვანა“ დაიბეჭდა „ცისკარში“ (1860 წ.) და მას შემდეგ 1889 წლამდის სალიტერატურო მოღვაწეობა არ შეუწყვეტია. სამსახურში ოხრავდა და ხშირად მიდიოდა გურიაში დროს გასატარებლად. დაიარებოდა ტფილისშიაც, სადაც თავის სილამაზის და ჩამომავლობის წყალობით შეიქმნა წვერად არისტოკრატულის სალონებისა. აქ შეირთო გათქმული სილამაზით თავადის მელიქიშვილის ქალი, მაგრამ ბედნიერება ოჯახში ვერ ჰპოვა: ორის წლის შემდეგ ცოლ-ქმარნი დაშორდნენ ერთმანერთს, საყვარელმა შვილმა, კახაბერმა, თავი მოიკლა და მამია, სამსახურიდან გამოსული, აღშფოთებულის სულის დასაყუჩებლად შეიჩვია გარდამეტებულს ღვინის სმას. სასოწარკვეთილებამ თავის დახრჩობის სურვილიც კი აღუძრა და თუმცა გადაარჩინეს ამ უბედურებას, მაინც ვერ იხსნეს სენისაგან და ღარიბ-უპატრონოდ გადაიკვალა ქუთაისში დიდის გვაროვნობის ჩამომავალი ნაყმევის დედაკაცის უიატაკო სახლში 25 მაისს 1891 წ.

მამია გურიელის პოეზია გამოთქმავა მის გრძნობების და ცხოვრების გარემოებისა, მეტადრე როცა დარჩა დაობლებული, ცოლ-შვილს მოკლებული, უსახსროდ და უმეგობროდ. მისი ლექსები, სხვათა შორის, ბაირონის და ლერმონტოვის ზედმოქმედებითაც, დრტვინვის ხასიათს იღე-

ბენ. უმეტესა ნაწილი მის ნაწერებშია მიძღვნილია ნაცნობ-ნათესავთათვის, დანარჩენნი ეხებიან სხვა და სხვა საგანს. ორს თემას უფრო ხშირად იმეორებს: პატრიოტულს და რომანტიულს. საგანი მის წვრილწვრილის ლექსებისა არის ქალი, მოტივი—სევდა. პოეტი განარჩევს ქალში სულიერს და ფიზიკურს მხარეს. გონებრივ და ზნეობრივ ქალის არსებას იგი დაბლა აყენებს. პოეტის თქმით ქალი სარგებლობს „ღვთაებრივის ძვირფასის ნიჭით“, არხეინად დაფრინავს და სურვილების ამყოლია. თუმცა „ბაბილინა გურიელის ქალს“, „ივლიტე ნაკაშიძის ქალს“ და ჯდისპინე გურიელის ქალს“ უძღვნა ალტაბეული ლექსები, უწოდა მათ „ხმელთა სინათლე“, „რვერიის მნათობი“ და „დილის მზე“, მაინც მას არა სწამს „კეკელუცის ქალების“ სიმტკიცე და მიაჩნია იგინი სიმდიდრის მონებად. კალამს არა ერთხელ იღებს ქალის შესაქებად, მის მშვენიერებით და გამბედაობით აღმაფრენილი (ლექსი „ს...ს“), და ათქმევინებს ლირიკულის სიმარტივით და ჭეშმარიტებით შემდეგს სიტყვებს:

შევე რამ ვიყო, ვუფლობდე

სრულიად ციხა ქვეშეთსა,

უსაზღვრო ნებით ვსუფევდე,

გიბატონებდი შენ ერთსა.

დმერთი რამ ვიყო, ერთს წამზედ

სრულ გჭყოფდი ყოველს შენს ნებას,

შენ გაუფლებდი ზეცასედე

და ივით გიწეებდი ვედრებას.

უმთავრესი კილო მამიას ლექსებისა სევდაა, რომელსაც პირადი ნიადაგი უფრო აქვს, ვიდრე საზოგადოებრივი. ჩამომავალი „გურიის, ჩაქვაჭარის მთავრისა“ ვერ გახდა მთავრად, ბედის ჩარხმა სიმწარე შეასვა, ამაყი გული მოუკლა. ამ გარემოებამ მამიას პოეზია აღბეჭდა ბაირონულ-რომანტიულის დალით, თუმცა იგი უკმაყოფილოა არა ბაირონის ნაწერების გავლენით, არამედ კერძოდ თავის ცხოვრების მიმდინარეობით. მისი ოცნება მიჭფრინავდა წარსულის ფეოდალურის დიდების მოსაგონებლად და საერთოდ საქართველოს უმწეო პოლიტიკურის მდგომარეობის დასახატავად. ამ ნიადაგზედ წარმოიშვა მისი პატრიოტული ლექსები: „ჩემი ალავერდი“, „ქობულეთური ყანის სიმღერა“, „კარჩხალის მთები“, „რაშიდ ვარდანოლი“. ამათგან ერთნი გვისურათებენ მამულის ახლანდელს დაცემას, დაუძღურებას შედარებით ძველს დროებასთან, როდესაც „უღლელი ივერთა მკლავი საბერძნეთისა ფარვიდა ტახტსა“, როცა ბრწყინავდნენ გიორგი და თამარი, სპარსეთის, ოსმალეთის და

მონგოლთა შემმუსრავნი („კარჩხალის მთები“). მამულის სიყვარულს აჰყავს იგი ნამდვილს პოეტურს აღფრთოვანებამდე „პოეტი და ჩვენება“ წრფელის გულის ამონაკენსია. დატანჯულს და განმარტოებულს პოეტს გამოეცხადა ჩვენება, ანუ გეშებს მას სამშობლოს აწინდელის დაცემის გამო და უნიშნავს მოღვაწეობის მიზანს: „შენ უნდა ხალხის ჭირი შემოიკრიბო, კისრადა იღო“. ამხნეებს, რომ კვლავაც შეუპოვრად ხმალი იხმაროს ხალხის საკეთილდღეოდ. ჩვენება ჰპირდება, რომ გახდება მისი ტკბილი მოყვარე, სულით გაამხნეებს და აღამაღლებს, თუ ივალებს უგუნურებასთან ბრძოლას. პოეტი ფიცს აძლევს რიტორიულის ფრაზებით, რითაც გვაგონებს ლერმონტოვის თვით მამიასაგან ნათარგმნის „დემონის“ ფიცს:

ვუიციავ სამშობლოს ჩემსა დაცემულს,
ბედისგან დასჯილს, განაწამებსა,
ჩაბდახ-ახდილს, ჯაჭვებით შეკრულს
და წითლად ნადებს შისსა მიწებსა...

ვუიციავ შეუეთ დასს თაგებ-დაკვეთილს,
დედოფლებს, ჩანგლით დატყვევებებსა...

ვუიციავ ქართულის სულს, ჯან-გაუწყვეტელს,
სჭირფასსა დროშას, ქრისტეს ჯვრით შემეკულს...

დაბალის წოდების სიყვარულმა და მის გარემოების შეგნებამ დააწერიინა ლექსი „ქობულეთური ყანის სიმღერა“, რომლის შინაარსი გვაგონებს აკაკის და რ. ერისთავის მსგავსს ლექსებს. დასაწყისი ელეგიურია: „გლებსა ნადი ჰყავს ყანაში, მღერიან რაღაც ზანტათა, დარდებს, წყლულს ტანჯვით უხვევენ, ოფლს აწვეთებენ წამლათა“. გამხპარს მიწას სცემს ყოველ დღე თოხს, მაგრამ წაფერდებულს ქოხს ვერა უშველა რა. სიმინდს. იძლევა მიწა, მაგრამ ვერ ასდიან „აღას, მუდირს და ვალს“, ვაჭარი, ბოქაული, ბეგარაც უმწარებთ სიცოცხლეს. ჭმუნვას მაინც არ ემონება საწყალი კაცი.—იგი ჰპოულობს დასამშვიდებელს რასმე. ქობულეთელი, დარიბს სადილზედ ღვინოთი შეხურებული, სხვა ჰანგით მოსთქვამს: „ღვინოა ერთი მოღვარე გაჭირვებულის ხალხისო, გულს დარდის გადამფანტველი, მომალხენელი საწყლისო“. თუმცა მაჰმადმა აკრძალა, მაინც დავლევთ ღვინოს, ლამაზს ქალს შევაქებთ და მამულს აყვავებებს ვუსურვებთო: „ვინცა დაზოგოს სიცოცხლე მისის გამოხსნისთვისაო, დე, აქ იწოდეს სიოცხელით, იქ ცეცხლით აღმურისაო“.

თავის მოქალაქობრივი შეხედულება კაცის დანიშნულებაზედ აღნიშნა ლექსში „ადამიანი“, რომლის ღრმა აზრი უფრო განცხადებულა.

ლი ხდებოდა, როცა მას კითხულობდა ეფექტიანის აღტაცებით თვით
ავტორი.

ვინც გინდა იყო ჩემი მკითხველი,
ქალი, კაცი, გინდ გასათხოვარი,
შენთან მაქვს ერთი შესახვეწნელი,
გთხოვ, აღმისრულო ეს სათხოვარი:
ცხოვრებაში რა შესვლასა იწუებ
და ბედიც კეთილ-გუნებიანი
თან დაგდევს, იმ დროს ნუ დაივიწყებ,
რომ შენ ხარ მხოლოდ ადამიანი!
იყავი ტურფა, იყავ უებრო,
მდიდარი, ბრძენი, მხნე და ჭკვიანი,
მაგრამ ფიქრისგან არ განიშორო,
რომ შენ ხარ მხოლოდ ადამიანი!
შემთხვევამ მოგცა ბევრი ქმნება,
ხელმწიფედ დაგსვა, გქმნა სრულ-სვიანი?
მაშინაც გმართებს უფრო ხსოვნება,
რომ შენ ხარ მხოლოდ ადამიანი!
ეგებ, კეთილო, ბედს არ უუვარდი,
მოგიკლა გული, გეო სევდიანი?
ნუ დაეცემი, დასდეგ, გამაგრდი,
გახსოვდეს, რომ ხარ ადამიანი!
დაე, იცვალოს გარემოება,
თუნდ ხალხის ხმამაც მოგცეს ზიანი,
თვით ნუ იცვლები! მოვა დროება,
გიცნობენ, რომ ხარ ადამიანი.
ცხოვრების მიზნად სიმართლე გქონდეს
და სიუფარული მოძმეთა ვალად,
სამშობლო შენი მარად გახსოვდეს,
თუ კი გსურს გახდე ადამიანად!

„რაშიღ ვარდან-ოღლი“, პოემა დასავლეთ საქართველოს მოთხრო-
ბიდან, შესაძლოა, დაიწერა ილ. ჭავჭავაძის „განდევგლის“ ხელმოქმედე-

ბით. ამას ჰმოწმობს დასაწყისი პოემისა: „ერთს მწვერვალზე კავკასის მთისა, სად გრგვინვა ისმის შავის ზღვის ხმისა, სადაც ტყე, ხევი, კლდე და მდინარე ერთად შეყრილან გასაშტერებლად... იქ იდგა კაცი“. თვით გმირის ტიპი გვაკონებს უკმაყოფილო ბაირონის ჩაილდ-ჰაროლდს, თუმცა მამიამ ვერ შესძლო დაეხატა ცოცხლად იმედ-დაკარგული და აღშფოთებული კაცი. იგი თავის „გამზღელის“ ზღვის პირას დგას დაღვრეპილი და თავის ლოცვას ამბობს, როგორც პოეტმა უადგილოდ წარმოხსთქვა ფიცი „ჩვენებაში“: მისი ლოცვა და თხოვნა: „მაცნობე, როგორ არიან მცხოვრებნი ერნი ჩემი ქვეყნისა“, ან „რალასა იქმს მისი ნუგეში“ — უპასუხოდ რჩებიან. გამწარებული მოახტება ცხენს, ქუდს გატყორცნის და ქოჩრის გლეჯით დაეშვება ძირს, შეცურდება ზღვაში და „სიმღერას იწყებს“. იგი გაჩნდება აფხაზეთში და ლამაზის ვისიას კოშკში თავის აღსარებას წარმოსთქვამს. იგი თავის თავს დერვიშს უწოდებს და მხოლოდ ბოლოს აღიარებს, რომ რაშიდი არის. დერვიშს არ ეტყობა „ამ ქვეყნის მომღურავობა“ და მართლაც იგი დაწვრილებით უამბობს თავის თავგადასავალს მას შემდეგ, რაც იგი ოსმალეთში გადავარდა და შავმთიელებში „კარგა ხნობით“ დარჩა. მწუხარებით აღსავსე რაშიდი გრძნობს, რომ, თუმცა მამულის სიყვარულით აღგზნებული, იგი დაბრუნდა თავისიანებში, „სამშობლოს არას არგია“, რადგან მას „შარბათის ნაცვლად სისხლი სწყურია“, შემოახტება ცხენს და გაფრინდება. ეს გაჭიანურებული პოემა მეტად ღარიბია შინაარსით და პოეტურის სურათებით. ენაც ხშირად კოჭლობს და მუსიკალურს კეთილზმოვანებას არღვევს ასეთი სიტყვები, როგორც: დაღაღდა, აგრძობს, ცხელი ნდომები, ჩამოახეთქს და სხვ. თვით პოემის გმირები ვერ არიან ცოცხლად დახატულნი. რაშიდი უკმაყოფილო ტიპად ვერ დაასურათა, რადგან ვერ აღნიშნა ვერც მიზეზი და ვერც საქციელი მის ქვეყანაზე გულამღვრევისა. ქალი, ვისია, უფრო მკრთალად წარმოგვიდგინა: იგი ხან ნაზად, თანაგრძნობით ჰმოქმედებს, ხან „წყეულს“ გრძნეულს არსებად ჰყავს დასაბული. რაშიდის და ვისიას შორის სიყვარულის წარმოშობაც ვერ არის ფსიხოლოგიურად დასაბუთებული.

პატრიოტული ლირიკა, რომელსაც უძღვნა მომეტებული ნაწილი თავის ნაწერებისა, განმეორებაა გრ. ორბელიანის, ილ. ჭავჭავაძის და აკაკის მიერ შექმნილის მხატვრულის პოემებისა. პირადის უკმაყოფილების გამოთქმაში იგი ჰბაძავს ნ. ბარათაშვილს, ხშირად იმის სიტყვების შეცვლით: „ჰე, ცაო, ცაო“-ს მაგივრად ჩართული აქვს: „ჰე, ზღვაო, ზღვაო“. თავის ბეჭედი დაასვა აგრეთვე პუშკინის, ლერმონტოვის, ნაღონის და ბაირონის ნაწერებმაც, რომელთა ლექსებიც სთარგმნა ქართუ-

ლად: „კვლავ შენ წინ ვდგევარ“, „მახსოვს მე წამი გამოუთქმელი“, „ნუ მეუბნები, სიყმაწვილე მთლად დამღუპოდეს“, „ოჰ. თუმც ხანდახან სოფლის ტალღები“, „გრწამდესო, მეუბნებიან, მტანჯია იქვენულობა“ და სხვ.; სთარგმნა აგრეთვე ჰომეროსის „ილიადის“ ნაწყვეტი, კოლცოვის, სოლოგუბის და მჭრის ლექსები. საერთო მათი ნაკლულევანებაა—მძიმე ენა და რითმის ნაძალადევობა.

მ. გურიელის სახელი უკვდავი იქნება მხოლოდ ორის-სამის ლექსის წყალობით. „ადამიანი“, „ჩემი ალავერდი“, „კარჩხალის მთები“ ეკუთნიან ამ რიცხვს. „ჩემი ალავერდი“ პოეტის ნაფიქრ-ნაგრძნობის უტყუარი გამოთქმაა. აქ პატრიოტული ჰანგი მძლავრად ისმის და მხნეობით ავსებს დავარდნილს კაცს: „მეგობრებო, ჯერ ვუსურვოთ ჩვენს სამშობლოს დღეგრძელობა და თანებიც გამოვსცალოთ, ღვინოც კარგად შეგვევრება. ასე ვუთხრათ: საქართველოვ, აღსდგე, გახდი კვლავ თავხედი, არა რა არს უსაშველო, ყმაწვილებო, ალავერდი“. ფიცით შევიკვრით სამშობლოს ბრძანება ძირს არ დავუშვათ და შევასრულოთ:

კმარა, რაცა გვითმენია,

აწ კი ნუღარ დავიყოფნებთ, —

სხვებისთვის თუ გვიბრძოლნია,

სამშობლოსთვის ვერ ვიომებთ?

თითონ მამია დიდის აზრისა იყო თავის ნიჭზე. ლექსში „ნაძლევ“ იგი ამბობს: „მეც ღმერთი ვარ ვიწრო წრეში—გონებისა ნათლის სექტი“. უბედურად მოწყობილმა ცხოვრების გარემოებამ ვერ გაამართლებინა ეს მედიდური სიტყვები.

გიორგი ქოჩაკიძე

(1848—1898)

გიორგი ქოჩაკიძე უმცროსი თანამედროვეა იმ გამოჩენილთ მწერალთა, რომელნიც სალიტერატურო სარბიელზე გამოვიდნენ მესამოცეწლებში. პირველი მისი ნაწერები ეკუთნიან სწორედ ამ ხანას. ქოჩაკიძე დაიბადა 23 აპრილს 1848 წ., განათლება მიიღო ქუთაისის გიმნაზიაში და პეტერბურგის საარტილერიო აკადემიაში; პოლკის უფროსობამდის მიადწია და გარდაიცვალა 3 აპრილს 1898 წ. მომეტებული ნაწილი თავის ცხოვრებისა სამშობლოს გარეშე გაატარა და სიყმაწვილის მოგონებით საზრდობდა. 20 წლის ყმაწვილი იყო, როცა პირველად დაიბეჭდა მისი ლექსები პერიოდულს გამოცემებში და მიიპყრო საერთო ყურადღე-

ბა. ვის არ გაუგონია იმისი ზრდნობით სავსე „ფაცხა“ („მიყვარს ფაცხა მე მეგრული“), რომელიც სახალხო ლექსად გადაიქცა. სახელი მოუხვეჭა მას აგრეთვე ცნობილმა ლექსმა „მახსოვს პირველად სასწავლებელში“, სამშობლოს და სწავლის სიყვარულით ჩაგონებულმა. დრამატიულს მწერლობაშიაც სცადა თავისი კალამი („გურიის ცხოვრებიდან“) და აქაც დაკვირვების ნიჭი გამოიჩინა. იგი ცნობილი იყო ქალაქ დედლის ფსევდონიმით.

იოსებ დავითაშვილი

(1850—1887)

მწერლობას ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ ახალი მოღვაწეები გაუჩნდნენ. აქამდის თავადაზნაურობა, სამღვდლოების ან მოქალაქეების ჩამომავალნი ემსახურებოდნენ სალიტერატურო და საზოგადო საქმეს. ახალმა რეფორმამ წამოაყენა მოღვაწენი დაბალის წოდებიდანაც. ერთი პირველთაგანი ამ რიცხვში იყო იოსებ დავითაშვილი, რუისელი გლეხი. მამა-მისი სვიმონ ჯერ ფეიქარი იყო, მაგრამ გარდატენში გაქცევის შემდეგ მეწისქვილეობა დაიწყო. ამიტომ ჩვენი პოეტი ამბობს: „ერთი საწყალი გლეხი ვარ, მეწისქვილის ძეო“.

იოსები ადრე დაობლდა და უფროსს ძმას გაჰყვა ტფილისში მსახურად; იქიდან ჩქარა გამოიპარა გორში და ღურგალთან დადგა. ამ ბევრნაირს წვალებას მოემატა ბატონის შევიწროებაც: თავადმა ალექსანდრე ციციშვილმა სოფ. დოესში წაიყვანა. ძმამ გამოისყიდა იოსები და მიაბარა ჩუქურთმის მჭრელს მის ხელობის შესასწავლად. 1872 წ. მეჩუქურთმის ხელობა დაამთავრა, თუმცა ატესტატი ვერ მიიღო, რადგან უსტაბაში ფულით ხელმოკლეობის გამო ვერ დააკმაყოფილა. ეს გარემოება ძალიან აბრკოლებდა სამუშაოს შოვნაში. ლუკმა პურის საშოვნელად იგი დგება გაზ. „ივერიის“ დამტარებლად, შემდეგ ქართულის სცენის მომუშავედ. მოკლე ხნით დაბინავდა გორის საზოგადო დეპოში. ბოლოს გადასახლდება თელავში, სადაც დააარსა ხელოსანთა ამხანაგობა. კახეთში იგი მარტოდ გრძნობს თავის თავს, მეგობარი და გულ-შემატკივარი არ მოეძებნება. გაჭირებულის ცხოვრებისაგან დასუსტებულმა მისმა აგებულებამ ვერ გადაიტანა გაცივება და ხუთის დღის ავადმყოფობის შემდეგ ნესტიანს ოთახში გარდაიცვალა 13 მარტს 1887 წ.

წერა-კითხვა იოსებს ასწავლა „ქვების მურით და ხარის ბეჭე“ დამ კეკელამ, რომელსაც ავტობიოგრაფიულს ლექსში უწოდებს მელა-

ნიაღ. მას შემდეგ იგი წიგნს არ შორდება, თ. ციციშვილის სახლშიაც. წაუკითხავი არ გადურჩა არც ერთი ქართული წიგნი. რუსული ენა თავის თავად იმდენად შეითვისა ჩუქურთმის ოსტატთან, რომ ქართულად სთარგნა კრილოვის იგაკ-არაკი „მამალი და მარგალიტი“, ბორსნის „პატარა ბარტყებს“. ყმაწვილობაშივე გატაცებულია საქართველოს ისტორიით, რომლის შესწავლამ დააწერინა სახალხო კილოზედ ლექსი: „საქართველოს დედოფალი დედა ქართლისა თამარი, სიმშვენიერით მოსილი, ამომავალი მზის დარი“. ქართველის პოეტების ნაწერებით აღფრთოვანებული თითონაც იღებს (1875 წ.) კალამს და სწერს ლექსს „სიმღერა ჩუქურთმის მკრელისა“, სადაც თავის თავზე ამბობს: „ცუდ საქმეს ვერიდები, კეთილისა მმღერი ვარ, არა მაქვს დიდი სწავლა და მცირესა ვჯერებარ“. „ჩემი ლოცვა“ (1880 წ.) მოხდენილი წაბაძეა დ. გურამიშვილის კილოსი და შინაარსისა. იოსებ შესთხოვს იესოს: „ერთი საწყალი გლეხი ვარ, მეწისქვილის ძეო, სისულელეს ამაშორე, სიბრძნეს შემეყარე“. რადგანაც რედაქციების კარები მისთვის დახშულნი აღმოჩნდნენ, 1880 წ. გამოსცა კრებული თავის ლექსებისა სათაურით „სტიერი“ ხალხში უფასოდ გასაავრცელებლად. ამ კრებულის მეორე ნაწილის მაგივრად 1881 წ. შეუდგა ხელნაწერის გაზეთის „ყვირილა“-ს გამოცემას; მეოთხე ნომერზედ ესეც შესწყვიტა საზოგადოების გულგრილობის და მატერიალურის შეუძლებლობის გამო. ხანდახან მისი ლექსები იბეჭდებოდნენ „დროებაში“ („ჩილიკობა“, „გლეხის პასუხი“). თელავში გადასახლების შემდეგ უფრო ნოსწყდა პერიოდულს გამოცემებს.

პოეტის გარდაცვალებამ გამოიწვია სიტყვები მისი ამხანაგის დურგლის ვარდენ გაცირიძის, ი. როსტომაშვილის, აკაკი წერეთლის, გრ. ყიფშიძის, ილ. ჭავჭავაძის. ყველანი ერთხმად აღიარებენ, რომ დავითაშვილმა სალიტერატურო ნაწარმოები ააგო სახალხო ქმნილების კილოზზე, რომ „ბეჩავი“ გლეხი, ხშირად მშიერ-მწყურვალნი, შეიქმნა ერის ფიქრის და საჭიროების მლალადებელი. ტყუილი თავმოწონება კი არ არის იოსების მხრით, როცა იგი ამბობს: „მუშა რომ ვარ, მისთვის ვიცი მუშის გულის პასუხები“. საწყლათ გამოზდილი მჭადით, უქედო, ზონის ამარა, დავითაშვილი აღფრთოვანებულია საზოგადოებისთვის სამსახურით და, როგორც სჩანს ლექსიდან „დარიგება“, მეტადრე გლეხთა განათლების მისწრაფებით. მან არ იცის შური, მასთან შორს არის სიხარბე: „თავზედ დამეცეს ცა რისხვით, სხივი ვერ ენახო მზისა მე, მაღალი ღმერთი გამიწყარეს, თუ რომ ვინდომო სხვისა მე“. ტანჯვამ არც გაამწარა, არც სამაგიეროს გადახდის სურვილი აღუძრა. იგი სულგრძელი და მიმტევებელია, ძმობის და ერთობის მქადაგებელი:

კაცი ხარ, კაცად შობილი, კაცი გიყვარდეს,
ქელესიას დახვიდოდე უოველ უქმე დღეს,
დავითნი და სხარება ორივე იქა ძეგსა.

იმათში სწერია: კაცი გიყვარდეს და კეთილისთვის ბოროტად თუ
ჰინმე გიხდიდეს, სამაგიეროს ნუ უზამ, დეე თვით მიხვდესა. სამშობლოს
წარსულის სიყვარულით დასწერა ლექსები „არქეოლოგები“ და „სა-
მშობლოს სიყვარულმა ამიძლეღარა გული“. გლეხის ყოველდღიური
ყოფა-ცხოვრება აღწერა მუშის ლექსში („მუშა ვარ და კიდევ ვიცი მუ-
შის ბედი თუ რაც არი; ის უღელში გაბმულია, ქედმოდრეკით, როგორც
ხარი“) და ლექსში „წელიწადის ოთხი დრო“. ახალგაზღობას უძღვნა
ლექსი „ჯეჯილი“.

იზარდე, მწვანე ჭუჭვილო, დაზურდი, გახდი უანა,
იკურთხეს მისი მარჯვენა, ვინც გთესს, მოგიყვანასა.

ანტონ ფურცელაძე

ანტონ ფურცელაძე მესამოცე წლების მოღვაწეთა რიცხვში ითვ-
ლება. ქართლელი აზნაურშვილი ჩამომავლობით, იგი წაიყვანეს რუსეთ-
ში კორპუსში სასწავლებლად. აქ ფეხი იტკინა და მოსამზადებელის კლა-
სიდან დაბრუნდა სამშობლოში (1853 წ.). თავის შრომის და ცნობის-
მოყვარეობის წყალობით, ფურცელაძემ შეისწავლა ქართველი და რუსის
მწერლები. 16-17 წლისა იქნებოდა, რომ სოფლიდან ჩამოვიდა ტფილისს
და სამსახურში შევიდა აღფრთოვანებული იმ აზრით, რომ უნივერსი-
ტეტში შესასვლელად მოემზადებოდა. რადგან ამ დროს პეტერბურგის უნი-
ვერსიტეტი დაჰკეტეს, იგი დარჩა საქართველოში და მწერლობას შეუდგა.
1862 წ. დაიწყო „ცისკარში“ თანამშრომლობა „სურამის ციხის“ გარჩევით.
შემდეგში მონაწილეობა მიიღო „დროებაში“, „მნათობში“, „ივერიაში“
და სხვა რუსულ-ქართულს ჟურნალ-გაზეთებში. დიდი ღვაწლი მიუძღვის
აგრეთვე „გუთნის-დედის“ გამოცემაში. თითქმის ორმოცდაათი წელიწა-
დია, რაც კალამი უჭირავს ხელში და ხანგრძლივის მუშაკობის ნაყოფია
მრავალი მისი ლექსი, პოემა, მოთხრობა, პუბლიცისტური და კრიტიკუ-
ლი წერილი.

მოთხრობა „სამის თავს-გადასავალი“ დამწერის ავტობიოგრაფიულს
ცნობებს უნდა შეიცავდეს. დავით ღესპანიძე, სვიმონ ბაღდაძე და მათა
სტრუგავსკისა—ამ მოთხრობის გამირები არიან. უმთავრესი ყურადღება

მიტყუღრა კარგის ოჯახის შვილს სვიმონზე, რომელსაც სწავლა ვერ დაუთმავრებია ლიციეში და სოფლად დაბრუნებული გატაცებით კითხულობს წიგნებს, სწავლობს მათემატიკას და საბუნებისმეტყველო საგნებს. გამოექცა მამას ქალაქში და აქ შეიქმნა საქეიფო ადგილების და ქალების ხშირი სტუმარი. ბულვარზე გაბრუნობს მშვიერ-მწყურვალს დავით დესპანიძეს, რომლის თანამგზავრობის დროს დაუახლოვდება ზნეობით დაცემულს მამას. უკანასკნელი უამბობს თავის მწარე თავგადასავალს და აღუძრავს მას სურვილს დაიხსნას როსკიჰთა სახლიდან. სვიმონი გამოიწყინის ლამაზს მამას და მოისურვებს დაქორწინებით შეუღლებას. თავმოყვარე მამა უარს ეტყვის და მოუსპობს ფულის მოწოდებას. სვიმონი და მამა ჩაცვივდებიან გასაჭირს მდგომარეობაში; თავს იხსნიან იმით, რომ მამა ხელსაქმეს იღებს და სვიმონი გაკვეთილებს აძლევს და ამით შოულობენ ლუკმა პურს. გავლენიანის პირის დახმარებით სვიმონმა სამსახურიც იშოვნა, მაგრამ ამას ჩქარა მოჰყვა განსაცდელი და უბედურება. სვიმონის სახლს ღამით დაეცნენ ავაზაკნი; შეჰკრეს იგი და მამა დასადაც წაიყვანეს. რამდენისამე დღის შემდეგ სვიმონ მკვდარი იპოვეს წყლის პირას. მამა გადაიტანა ჭლეკით ავათმყოფობამ, მათს შვილს ილიკოს პოლონელის ქალის ხელში ამოუვიდა სული. დავით დესპანიძეს სილატაკემ თავი მოაკვლევინა. ასე დასრულდა „სამის თავს-გადასავალი“, რომლის გმირები ხელსაქმის, ბუნებისმეტყველების, ახალის ენების შესწავლით და საერთოდ დახასიათებით უნდა იყვნენ შექმნილნი ჩერნიშევსკის რომანის და პისარევის წერილების ზედგავლენით და ჩაგონებით.

სოციალურის შინაარსისაა აგრეთვე მოაზრობა „მართა“. იგი შეეხება ბატონ-ყმობის დროს და ასურათებს იმ თვითნებობას და ძლდატანებას, რომელიც მეფობდა გლეხების განთავისუფლებამდე. გმირი მოთხრობისა, თავადი როსტომი, შეირთავს მდიდარს სომხის ქალს შუშანას, დასაზღდება სოფლად, აწუხებს მეზობელს მემამულეებს, ავიწროებს გლეხებს. რამდენადაც როსტომი ავგულს კაცად არის გამოყვანილი, იმდენად ანგელოზის სხივი აშუქებს მის ძმისწულს გიორგის, რომელიც გამოდის ყმების მფარველად. იგი ხელს უწყობს მოსამსახურე სოსეს როგორმე გამოსთხოვოს კნენა შუშანას ოსის ქალი, მართა, ოდესღაც ძალში გაცვლილი. სოსეს და მართას უყვართ ერთმანერთი, ბატონები კი წინააღმდეგნი არიან მათ შეუღლებისა. ვერც ფულით და ვერც ხვეწნით ვერ მოალებს როსტომი და შუშანა. გამწარებული სოსე სხვების დახმარებით დაეცემა როსტომის სახლს, ამოხოცავს მას ოჯახობით. სოსეს დაიჭვრენ, მართა ჰკუაზე შესცდება.

„ვი მართალთა“ მოგვითხრობს ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ წოდებათა შორის განწყობილების აღწერას. ღარიბი აზნაურშვილი ზურაბ, თარზე საუცხოვო მომღერალი, მოიტაცებს თავადიშვილს ლიზას. გაპირებული ცხოვრება მიიყვანს ლიზას იქამდის, რომ მაჰაჩკალის დახმარებით დაუახლოვდება მდიდარს კაცს, რომელიც აძლევს ხელსაქმეს, უზიდავს წასაკითხს წიგნებს (შატობრიანს, ჰუგოს). ლიზას იწვევს იგი სამზღვარსგარეთ წასასვლელად, მაგრამ ქალს ზურაბის სიყვარული ჯერ სრულებით ვერ ჩაუკლავს, — მას აგონებს ზურაბის შვილიც. სატრფოს ლიზა დიდის და მწარე რყევის შემდეგ უარს ეუბნება, გაცივდება და ქლეკით აბასთუმანში კვდება. მის თაყვანისმცემელი, ტურგენიევის რუდინივით, პარიჟში ბარიალდებზე იღუპება.

„მაცი ხვიტია“ მეგრელების ცხოვრებიდან არის აღებული. მისი გმირი მაცი ლამაზის ეკას გულისთვის იპარავს ცხენებს, ხოცავს ხალხს, არის ხან საქართველოში და ხან ოსმალეთში, — ერთის სიტყვით საარაკო ვაჟკაცობას იჩენს. ზნე და ჩვეულებანი ცოცხლად არიან აღწერილნი, მაგრამ შესაძლებელი არ არის რომელსაჲმ განსაზღვრულს დროს დავეუკავშიროთ.

პოემები ანტონ ფურცელაძისა წარმოადგენენ ლექსთ-წყობით მოთხრობილს ისტორიულს ამბებს. მათ საერთოდ აკლიაბ პოეტური აღმაფრენა და ხელოვნებით შექმნილი სურათები. „ბაგრატიონთა დიდება“ სატირა და გაკიცხვაა მეფე ირაკლი II და დედოფლის დარეჯანისა. მშრალი და უსიცოცხლო ქმნილებაა მისი მოზრდილი პოემა „თამარ ღაზნელი“, რომლის შინაარსი დამყარებულია შაჰაბაზის დროის ლეგენდაზე. მეტის ყურადღებით შესწავლილი აქვს დიდ-მოუზრავის თავგადასავალი. მას უძღვნის ტრაგედიას, რომლის დადგმა სცენაზე დიდს გასაკვირს წარმოადგენს. იგი გამოჰყავს პოემაში „მარაბდა“ ანუ ცხრა ძმა ხერხეულიძენი. პოემა „ცისკარა“ აშენებულია „ქართლის-ცხოვრებაში“ მოყვანილს გადმოცემაზე სპარსელების დაცემის დროს. „წყალობა“ ოსმალების ფართაშობის ხანას ეკუთნის. ამავე ავტორს ეკუთნის ტრაგედია „ავაზაქნი“, შილლერის ნაწარმოების ზედგავლენით წარმოშობილი, რამდენიმე ლექსი და პუბლიცისტური წერილები.

ავტორის ღირსებას შეადგენს თანამედროვე ცხოვრების დაკვირვება და მის მოთხოვნილებების მხატვრულს ნაწარმოებად განხორციელება. ხოლო საერთო ნაკულუვეანება მის ნაწერებისა არის გარეგანის ფორმის შემუმუშავებლობა და შინაარსის აჩქარებული დამთავრება: ამიტომ ტიპიური დასურათება ვერ შესძლო ვერც ერთის მოვლენისა და საზოგადოებრივის მიმდინარეობისა. მკითხველს ხიბლავს მისი დაჩაგრულთა თა-

ნაგრძობა, როგორც ამას გვიმტკიცებს პატარა მოთხრობა „ქიტესა“ რუსის მწერლის გრიგორივიჩის ზედგავლენით შექმნილი. აქ ეხება ბატონის ძალმომრეობას, ქალის პატივის შეურაცხყოფას, მეღუქნის გაიძვერაობას.

რადგან ქრონოლოგიურად არ არის დაწყობილი მისი ნაწერები, ამიტომ საძნელოა ვადევნოთ თვალი ავტორის ნიჭის გაფართოვებას და ჩაღრმავებას; მით უმეტეს საძნელოა, რომ მისი მოთხრობები ერთს გეგმაზედ არიან აგებულნი. მომქმედი გმირები ორს ჯგუფად განიყოფებიან: ერთნი უმანკო ციურნი ანგელ ოზნი არიან, მეორენი გაიძვერა, ავი სულელები. ასეთის შემაერთებელის ძაფით გადაბმულნი არიან მოთხრობანი: „ვაი მართალთა“, „სამის თავს-გადასავალი“, „მაცი ხვიტია“ და სხვ. ყოველს მოთხრობაში განიმეორებს შეთვისებულის სქემის აწყობილებას (მაქანკალის შუამავლობა და ქალის ღირსების დათრგუნვა). ქალები ჭლეპით იხოცებიან (ლიზა „ვაი მართალთა“-ში, ტოტოლას დედა დრამაში „ავაზაკნი“), ხოლო კაცები არა-ჩვეულებრივის სიკვდილით ვთხოვებიან წუთის სოფელს. ქალს და კაცს უყვარს მთვარიანს ღამეში ოცნებობა, სიზმარში წინამგრძობელობით იტყობენ სასიხარულო და უსიამოვნო ამბავს, ღვრიან ცხარე ცრემლებს. კეთილსინდისიერი ქალები ყოველთვის პოულობენ მეგობრებს, რომელნიც მათთვის თავდადებულად იღვწიან. გარდა ამ საერთო ხაზებისა ფურცელაძის მოთხრობებს ერთს დიდს ეპოპეიდ აერთებს მათი მომთხრობი ბესარიონ ვარგისაშვილი, რომლის სახელი დასაწყისშიაც და დასასრულშიაც მოყვანილია. ენაც ვერ აქვს საკმარისად შემუშავებული; იგი აჭრელებულია რუსიციზმებით. მაგალ.: ჩაახედებს ხალხს კარგს მაგალითებში, საზოგადო აზრში ესენი არიან უფრო დამნაშავენი, რუსულშიაც გამოდრიან კარგი წიგნები, ჩაჯდა ქალაღღში. სრულიად გამდომოთარგმნელად დატოვებული აქვს ქართულს მოთხრობებში ასეთი სიტყვები, როგორც: უჩიტელი, სმოტრიტელი, კრავატ, გრაჟდანსკი ბრაკი, დელოპროტიზოდოიტელი, ობვინიტელი აკტი და სხვა მრავალი.

მოთხრობები ახასიათებენ ავტორის მიდრეკილებას და მიწწრაფებას. თავის გმირებს ასურათებს თავის ლტოლვილების მიხედვით. შლოსერის ისტორიის კითხვა, საფრანგეთის რევოლუციით გატაცება, ფრანგულისა და გერმანულის ენების შესწავლის სურვილი,—რითაც სულდგმულობდა ავტორი,—კისერზე მოახვია თავის მომქმედს პირებს.

ნ ი კ ო ნ ი კ ო ლ ა ძ ე

ნიკოლოზ იაკობის ძე ნიკოლაძე, გამოჩენილი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე, ეკუთნის მესამოცე წლების მწერალთა ჯგუფს. განათლება მიიღო ქუთაისის გიმნაზიაში და პეტერბურგის უნივერსიტეტში, სადაც ბელინსკის, ჩერნიშევსკის და დობროლიუბოვის გავლენით შეიმუშავა მსოფლიო შეხედულება. განვითარების მიზნით წავიდა შვეიცარიაში, სადაც დააარსა ქართველთა საზოგადოება „უღელი“. ქენევაში გაიცნო რუსეთის ცნობილი მწერალნი ბაკუნინი და გერცენი, ამ უკანასკნელის ჟურნალს „კოლოკოლ“-ში დაბეჭდა წერილი საქართველოს შესახებ. ქართულად სკანდელის ფსევდონიმით წერა დაიწყო „დროებაში“ 1868 წ., ხოლო 1871 წ. ჟურნალს „კრებულში“ მიიღო დახლოებული მონაწილეობა. კრიტიკული წერილი უძღვნა ილ. ჭავჭავაძის და გრ. ორბელიანის ნაწერებს. შემდეგ ჟურნალს „მოამბეში“ მოაქცია გიორგი წერეთლის თხზულებათა გარჩევა. პოლემიკაში ნ. ნიკოლაძე შეუდარებელია, მისი მახვილი კალამი ბევრს მოხვდა და, სხვათა შორის, ანტონ ფურცელაძესაც. ქართულს პრესას ჩქარა დაანება თავი და გადავიდა რუსულის ჟურნალ-გაზეთების თანამშრომლად, დააარსა ტფილისში გავლენიანი საპოლიტიკო გაზეთი „Свѣтъ“ (1878—1880 წწ.) და შემდეგ იყო ხელმძღვანელი „Новое Обозрѣние“-სი. პატარა კრებული ქართულს ენაზედ მისი ნაწერებისა გამოიცა სათაურით „სახალწლო“ 1880 წ. *) როცა დაარსდა ჟურნალი „მოამბე“ იტვირთა შინაურის და უცხოეთის მიმოხილვის გაძღოლა. ნ. ნიკოლაძემ კავკასიაში ევროპულის ჟურნალ-გაზეთების მიმართულება განამტკიცა და საზოგადოებაზედ დიდი გავლენა იქონია თავის ცოცხალის და ყოველთვის დასაბუთებულის წერილებით. ბოლოს დროს იგი მწერლობას ჩამოსცილდა და სამოქალაქო ასპარეზს მონადღობა თავისი ცოდნა და გამჭრიახობა.

ეკატერინე გაბაშვილისა

ეკატერინე გაბაშვილისა დაიბადა 1851 წ. 16 ივნისს ქალაქს გორში. მამა მისი იყო დინჯი და დამჯდარი განათლებ-

*) გამოცემულია აგრეთვე პაწია წიგნაკად ნ. ნიკოლაძის ნაწერე პირველი წიგნი. ტფ. 1878. (ხელმეორედ 1890 წ.). რედ.

ბული თავადი რევაზ თარხნიშვილს, ხოლო დედა—სოფიო ვახტანგ ბაგრატიონ-დავითიშვილის ქალი, ცნობილი სიმკვირ-ცხლით, სითამამით და მხნეობით. ეკატერინე ხუთის წლისა იყო რო დაჰკარგა დედა და დარჩა მამის და ბებუის ანაბარად. ბებია იყო ძლიერ ხელმომკირნე და ამიტომ შვილიშვილსაც ავიწროებდა. რვა წლისა რომ შესრულდა კატო, ბებუის სურ-ვილის წინააღმდეგ, მამამ ტფილისში ჩამოიყვანა და გერმანელე-ბის სკოლაში მიაბარა, შემდეგ კი გადაიყვანა ამბარდნოვის ქალების პანსიონში. 12 წლისა რომ გახდა, კატომ დააპირა ინსტიტუტში შესვლა, მაგრამ რუსულს ენაში სუსტის გამო-თქმის გამო ეს არ მოხერხდა. მაშინ მამამ მიაბარა ტფილისში ცნობილს ქ-ნ ფავრის პანსიონში, სადაც დახელოვნებულს მა-სწავლებლებს მოეყარათ თავი. აქ ქართულს ენასაც დიდი ყუ-რადღება ჰქონდა მიქცეული. ამ სავნის მასწავლებლებმა ჩაუ-ნერგეს მომავალს მწერალს მშობლიურის ლიტერატურის ინ-ტერესი და სიყვარული. სამღვთო სჯულის მასწავლებელმა უწინასწარმეტყველა, რომ კატო სხვა ქალების მსგავსად უფე-რულად არ გაატარებდა თავის სიცოცხლეს. ფავრის პანსიონი მან დაამთავრა 1868 წ. და გადასახლდა გორში, სადაც მიწვეულ იქმნა მასწავლებლად სომხის სამღვდელოების მიერ გახსნილს სკო-ლაში. 1870 წ. უკვე იბეჭდება მისი პირველი ნაწარმოები „გლეხ-კაცების აზრი სასოფლო სკოლაზედ“. ამის შემდეგ ეკატერი-ნე საქმით და წერით პირნათლად ემსახურება ჩვენს საზოგა-დოებას და ლიტერატურას. 1872 წ. ეკატერინე მისთხოვდა ალექსანდრე გაბაშვილს. პირველი მისი მოთხრობა „კონა“ დაიბეჭდა 1881 წ. „ივერიაში“. ხმის შემდეგ არ ყოფილა ისეთი ქართული ჟურნალი, რომ ეკატერინე გაბაშვილის მო-თხრობით არ დამშვენებულიყოს. მეტადრე საყმაწვილო ჟურ-ნალები „ჯეჯილი“ და „ნაკადული“ დავალებულნი არიან მის მადლიანის კალმის ნაწარმოებით.

ეკატერინე გაბაშვილის მოღვაწეობა სამწერლო ასპარეზ-ზე ერთის დედააზრით არის გამსჭვალული. იგი გამოვიდა სი-

სიყვარულის მქადაგებლად, ამ გრძნობის თავისუფლად გაფუჭ-
ჩქენის მომხრედ, მის შეურაცხყოფის მგმობელად. ქალი-მწე-
რალი უურადღებით იძიებს ამ სიცოცხლის გამაცისკროვნებე-
ლის ნეტარების წარმოშობას და განვითარებას მეტადრე ქა-
ლის გულში, რომლის მოძრაობა და ბუნება მისთვის დაუფა-
რავად გადაშლილია. სიყვარულის განხორციელებას ადამიან-
თა შორის ეკატერინე გაბაშვილის დაკვირვებით ხელს უშლიან
ხშირად წვრილმანი ან შეთხვევითი გარემოებანი, როგორც
წოდებრივი დაბრკოლება („კონა“), სარწმუნოებრივი ცრუმორ-
წმუნეობა („რომანი დიდხევაში“), ნათესავური მოვალეობა
 („გურგენაულის ბაბო“). იგი გულწრფელობით და წარმტაცის
ხელოვნებით აგვიწერს სოფლის გასაჭირს და საქართველოს
დადს მშვენიერებას, თანაუგრძნობს ხალხს მის ჭირში და
ლხინში. შეუსაბამოება ბუნების სიმშვენიერისა და გლეხის გა-
მწარებულის ცხოვრების შორის ჰბადავს მწერალში უკმაყო-
ფილების კილოს, ავსებს მის გრძნობიერს გულს სიმწარით და
შეუნდობლობით. ადამიანი სიყვარულისთვის არის გაჩენილი
და საზოგადოება კი თავის ტრადიციულის შეხედულობით ულ-
შობელად ასრესინებს ამ გრძნობას, ჰქმნის ბედშავად, უმოკ-
ლებს ისეც მოკლე სიცოცხლეს.

ამგვარს იდეაზეა აშენებული ძისი „რომანი დიდხევაში“.
გმირები ამ მოთხრობისა—პავლე და მარო, თვალად ლამაზნი,
ახალგაზდანი, ერთმანერთის სიყვარულით დამწვარნი, ვერ შე-
კავშირებულან ჯვრის წერით, რადგან მათში რაღაც მძახლო-
ბა—შორეული ნათესავობა აღმოჩნდა. მაროს უპირობენ სხვა-
ზე გათხოვებას; გონება მიხდილი პავლე ხანჯალს ჩასცემს
თავის მიუღწდომელს სატრფოს და თვით გარდაიცვლება სატუ-
საროს ლაზარეთში. ასე დაასურათა პირადობის დამახინჯება
და დამონავება საზოგადოების მიერ შეთვისებულის ყალბის
მოთხოვნილებების ნიადაგზე. ამგვარათვე გათელილის გრძნობის
მეზარედ გამოდის ავტორი მეორე მოთხრობაში („კონა“), სა-
დაც აწერილია თავადის სპირიდონ თავბრუაძის სახლში, სოფ.

არაშენდაში, ბეჩავი ცხოვრება ორის ბავშვისა: მოსამსახურე კონასი და ბატონის პირველის ცოლიდან დარჩენილის და დედინაცვლისაგან მოძულეებულის ლევანისა. უსამართლო ბატონების ხელში კონას ერთად-ერთი ამხანაგი და ნუგეში იყო ობლობისაგან გულწაბრობილი და ხშირად უმიზეზოდ დასჯილი ლევანი. საერთო უბედურებამ დაახლოვა იგინი, გახანდა განუყრელის მეგობრებად. ერთმანერთის აღერსით და სიყვარულით დაკავშირებულნი, უბედური და წამებული ბავშვები განიზრახავენ შემხუთველების მოშორებას. მაგრამ გაპარვა გაუგეს, ვაგონში გზაზე ლევანის მამამ დაიჭირა ივინი. ქალბატონმა ბარბარემ წიხლ ქვეშ გათელა მუდამ დაღონებული „შავთვალა“ კონა და სიკვდილის პირზე მიაგდო. თუმცა გადარჩა კონა, მაგრამ გულში დაებადა შურისძიების სურვილი თავის და ლევანის მტანჯველისადმი. ერთხელ, გულმოსული კნენას მუქარით და ცემა-ტყუბით იმიტომ, რომ ქალბატონს შალი აუტრუსა, მივარდა თავის მტანჯველს და გულში ჩასცა პატარა დანის წვერი. ამით კნენას ვერა ავნო რა, მაგრამ თითონ კონამ კი, აღელვებით ძალა-მიხდილმა, სული განუტევა სწორედ იმ დროს, როდესაც მოვიდა საჩუქრებით ბატონებთან მის დედა მართა თავის ქალის დასახსნელად. ამ მოთხრობაში დაკვირვებით აღწერილია სულის მდგომარეობა ორის პატარა გმირისა, თუმცა რომანტიულის ელფერის შეტანამ ცოტა შეუფერებელი შუქი მიაყენა მათ აზროვნობის და გრძნობის გამოხატვას. ტიპიურად დახატულია მოხუცებული, სახით საშიში და უგულო გამზდელი ისახარ, რომელსაც თვალყური უნდა ედევნებინა კონასთვის. ცოცხლად დაგვიხატა კონას დედ-მამის გაჭირვება ქიზიყში, სადაც მოუსავლობის გამო იგინი გაღარიბდნენ და იძულებულნი შეიქმნენ დაეტოვებინათ სამშობლო, გადმოსულიყვნენ ტფილისში შვილებით, სადაც გლახაკობით შოულობდნენ ლუკმა პურს, შემდეგ სოფ. არაშენდაში შეეფარებინათ თავი ერთს გლეხთან და აქ მიებარებინათ თავიანთი კონა კნენა ბარბარესთვის იმ პირობით, რომ ათქს

წლის სამსახურის შემდეგ წერა-კითხვაში და ქრა-კერვაში გაწვრთნილი გაეთხოვებინა შესაფერის მზითვის მიცემით.

იმავე 1881 წ. ეკ. გაბაშვილისამ დასწერა „სხვა და სხვა გვარი ქორწილი“. ამ მოთხრობაში განხილულია შეუღლების მიზეზნი და შედეგნი, რამდენადაც იგინი თან ახლავს ანგარიშით განზრახულს ცოლის შერთვას და ქალის გათხოვებას. მაღალის საზოგადოების წევრი კნიაზი მაღალგვაროვი, პრაპორშჩიკის ჩინით და მცირედის განათლებით, ირთავს ძალუას შუამავლობით მზითვიანს ქალს წარჩინებულის ოჯახიდან, მაგრამ საერთო მათ შორის არა აღმოჩნდება რა და სამის თვის სამზღვარგარეთ ხეტიალის შემდეგ სულიერად ერთმანერთს დაშორდებიან და ფუქსავატს ცხოვრებას განაგრძობენ. ასეთივე უნაყოფო გამოდგება პოლკოვნიკის ყოჩალაშვილის შეუღლება მდიდარს კარაპეტოვის ქალთან. იქნენ სიმდიდრეს, ცხოვრობენ ზომიერად, მაგრამ სწუხან, რომ „ნასლენიკი“ არ ჰყავთ. ცხოვრების ნამდვილს სურათს შეადგენს მოქიეფე კნიაზ მხედრიშვილის და გაუნათლებელის ანეტა ბორგვადის ქალის ქორწილი, სირაჯის მეღვინოვის ქალის და მოხელის კოტეს ლარიბულად ცხოვრება და დაწვრილშვილიანება; მეტადრე საუცხოვოდ არის შეგნებული გლეხკაცის სულის ვითარება საქორწილოდ მზადების დროს და იმის წრეში დროს გატარება ამ შესანიშნავს დღეს. იწერალი თითქოს მხოლოდ ამ უკანასკნელს შემთხვევაში ხედავს შეუღლების მოთხოვნილებას და დაკმაყოფილებას.

გაკიცხვის კილო, რომელიც ემჩნევა ამ მოთხრობას, არა ნაკლებ დაეტყო შემდეგს მოთხრობას „ზაფხულის სურათები“ (1881 წ.), სადაც იგივე დაუდევრობა ეტყობა თავადის ოჯახობას, რომლის წარმომადგენელი ან სამზღვარგარეთ, ან ქალაქში საცხოვრებლად იღებენ ვალებს და თავიანთ მამულს უპატრონოდ და ბედის ანაბარად სტოვებენ. „მეურმის ფიქრები“ (1882 წ.) სრულიად სხვა აზრით არის გამსჭვალული. აქაც თანაგრძნობა დაბალის წოდებისკენ არის გადახრილი.

საწყალი თედო მარტოხელაა ღარიბს ოჯახში. დედა ბრმა ჰყავს, საქონელს ჭირი გაუჩნდა, მამის სულის მოსახსენებლად წლის წირვა კისერზე აწევს, სახლი—ბოსელი, სადაც თითონ და უღელი ხარი შეტენილები ერთად არიან, უღედეაკაცოა. თედო 28 წლისაა, თვალი უჭირავს კურდღელაანთ პელოზე, მაგრამ ბედშავი როგორ მოახერხებს დაქორწილებას!..

გლენხს მცირედი სიკეთეც ბედნიერად ჰქმნის, მისი მოთხოვნილება შეზღუდულია, ყველაფერში დაჩაგრულია. ამ სახით არის დახატული მეურმე მოთხოვრაში ამავე სათაურით. ქარბუქში 16 წლის სოსო მიდის ტფილისში, რომ გაჰყიდოს საშობაოდ ურემზე აკრეფილი ჩინჩხვრები. დიდხანს წვალობს ქალაქელების გულქვაობით და წუნიაობით; შემდეგ ერთის საწყალისავე მხერხავის დახმარებით არამც თუ ჰყიდეს ჩამოტანილს „შეშას“, საჩუქრად მიიღებს კიდევ ძველ-ძვეულს ტანისამოსს. სოსო გახარებული შეახტა ურემს და სიმღერით გარეკა თავის ხარები.

დაუბრუნდება რა ისევ ჩვეულებრივს თქვას—კაცის ბედნიერების დარღვევის მიზეზებს,—ეკ. გაბაშვილისა მოთხოვრაში „ორენა და ქუჩე“ ასახელებს ბედნიერების დამაბრკოლებელს გარემოებად ქონებათა განსხვავებას. ვარდისუბანში სწორ-ამხანაგებში ერჩეოდნენ თედო, ორენად წოდებული; და ქუჩე. ეს ორი ახალგაზდა და ლამაზი არსება ბუნებას ერთმანერთისათვის შეეკმნა. „ქალი — მაღალი, კობწია, მაისის ვარდივით გადაშლილის ლოყა-ტუჩებით... ბიჭი—ლომი, მხარ-ბეჭ-გადაჭიმული, ახლად უღვაშ-აყვავებული. ესენი ეშხით დასტრიალებდნენ ერთმანერთს, როცა საღამოობით გაჩაღდებოდა ხოლმე ლეკური და ლხინი“. ავტორი ამათაც აყენებს დრამატიულს გარემოებაში. თუმცა იგინი სიყვარულის ცეცხლით ანთებულნი არიან, მაინც მათი შეუღლება მოუხერხებელია იმიტომ მხოლოდ, რომ ქუჩე იყო დედის ერთა, მზითვიანა ქალი და იმისი მამა—გოგია აზნაურებს აღირებდა თავის გოგოს. თედო კი ერთი სხვა მხრიდან გადმოვარდნილი ბიჭი იყო და ლუკმა

პურს მოჯამაგრობით შოულობდა“. ამ ქონებითმა განსხვავებამ წარმოშობა საზოგადოების წესების და პირადობის მისწრაფების შეტაკება. მოტრფიალეთა ლტოლვამ და მოხერხებამ დროებით დასძლია დაბრკოლება და სიტკბოების ნექტარი ასეა ბუნების მთარველობის ქვეშ. მაგრამ სოფელი აყაყანდა, ქუჩეს ორ-ენას სიყვარულის ნაყოფი აღმოაჩნდა. დედ-მამამ ჯავრი იყარა ქუჩეზე და შეუბრალებლად გატყიპეს. სოფლისგან ამოთვალწუნებულს ქალს მოსარჩლე არავინ გამოუჩნდა. როცა დაებადა ბავშვი, მან ალერსით მიიკრა გულზე და ისევ საჩქაროდ დაახეთქა ზღვევებზე. შვილის მკვლელი დედა სამართალში მისცეს და ციმბირში ამოაყოფინეს თავი ამ შეუნდობელის დანაშაულისთვის. ორ-ენა კი უმწეოა დაეხმაროს მას და იხსნას უბედურობისაგან. როდესაც ქუჩე „ორს შტიკიანს“ სალდათს ჩამოჰყავდათ სასამართლოს კიბეზე, იქ კუნჭულში იდგა გაყვითლებული, დაგლეჯილის ტანისამოსით, ცალ-ხელა ბიჭი და ხელ-გაშვერილი მოწყალებას თხოულობდა. ქუჩე გააჟრჟოლა... და ეხლა კი ცრემლები ველარ შეიმაგრა. იქნება წარმოიდგინა ის წამები, როდესაც ესენი ზეცამდის ბედნიერნი იყვნენ სიყვარულით და ეხლა კი იმავე სიყვარულის და ადამიანის სიბრძოვის წყალობით უფსკრულაშდის უბედურნი. ერთის წლის წინად სავსენი სიცოცხლით და სილამაზით ერთმანერთს შესტრფიალებდნენ და კაცის თვალს ატკობდნენ, ეხლა კი დამახინჯებულნი იმავე ხალხის მოწყალებით განიწირებოდნენ საზოგადოებისგან“. როცა „ქუჩე წაიყვანეს, თედომ სწრაფად გაიწია იმის შესაყენებლად, მაგრამ ხელოვან დაიხედა, მწარედ გაიღიმა და უნუგეშოდ, თითქოს საყვედურით, ზეცას შეხედა“. ასე დაიღუპა უგუნურობით მათი ცხოვრება.

ეკ. გაბაშვილისა ქალ-ვაჟთა თავისუფალის სიყვარულის მომხრეა: სიყვარული მისთვის ბედნიერების მიმნიჭებელი ძალა და წყაროა. „სიმინდის რჩევაზე“ სწორედ ის მოთხრობაა, რომელიც ამ აზრის დამასურათებელია. ახალგაზდა ლექსო და

მათა მთვარიანს ღამეს ერთმანერთის გვერდით სხედან სიმინდის გასარჩევად და როდესაც მათი ხელები შემთხვევით მიეკარებიან ერთმანერთს, უნებლიედ იგრძნობენ გამოუთქმელს ნეტარებას. იგინი აღთქმას დასდებენ ცოლ-ქმრობის კავშირით განამტკიცონ მეგობრობა და როცა მათას მამა ქალის სურვილის წინააღმდეგ მოინდომებს მის გათხოვებას, ლექსო ღამის წყვილიადში მოიტაცებს თავის სატრფოს და გაიპარებიან სოფლიდან. მათას საქმრო კი შეირთავს მის უმცროსს დას. იშვიათად ხდება რომანტიულად მთვარის შუქზე ჩასახულის სიყვარულის ბედნიერად დაგვირგვინება. უფრო ხშირად ტრადიციონალური ცრუმორწმუნეობა აღუდგება მოტრფიალეთ გადუვალს უფსკრულად. „ბეჩავის სიყვარული“ (1894 წ.) ამას ხმამაღლივ მოწმობს. თექვსმეტის წლის მარო და მის მშობელთა შვილობილი გაბრო, მაშასადამე ქალის ძმობილი, მთვარიანს ღამეებში სიმინდის რჩევაზე აპრიალდნენ გრძნობის ალით. მაგრამ მათ უანგარო და წრფელი სიყვარული ეწინააღმდეგება დობილ-ძმობილობას და დაკავშირება მათი უარყოფილია. ამგვარადვე იღუპებიან ადელი და შაქრო („ნათლისღება ღამეს“), ბაბო და ჯიბო („გურგენაულის ბაბო“). ჯიბო უმცროსი ძმა იყო და მაქსიმეზე ადრე ცოლს ვერ შეირთავდა. უნებურად ჯვარ-დაწერილი ბაბო, როცა ქმარს მაქსიმეს მოუკლავს უცვლელად საყვარელი ჯიბო, წავიდა მონასტერში სულის დასამშვიდებლად.

ჟურნალს „მოამბეში“ ეკ. გაბაშვილისამ დაბეჭდა რამდენიმე მოთხრობა და თავის მიმართულებას ახალი ბეჭედი დაასვა. „თამარის ნუგეში“ (1894 წ.), „გამარჯვებული ნიკო“ (1895 წ.), „ჩიტუნია“ (1896 წ.), „ლუარსაბს პატრონი გაუჩნდა“* (1901 წ.) აღნიშნულნი არიან ამ ცვლილების ელფერით. ავტორი უარყოფითის ტიპების მაგივრად ასურათებს დადებითს

*) თხზულებათა კრებულში დაბეჭდილია სხვა სათაურით: „ლუარსაბმა ცოლი შეირთო“.

პერსონაჟებს, გაკიცხვის კილოს ადგილს იქერს კეთილშობილურთ მისწრაფებათა აღტაცება.

კნიაჟნა თამარა შალვაშვილი, ენერგიით სავსე გმირი მოთხრობისა „თამარის ნუგეში“, გამოდის ხალხის მოქომაგედ და მოსამსახურედ; იგი აფუძნებს სასოფლო სკოლას და თავის მოტრფიალეს, ოფიცერს ედიშერაშვილსაც დაატოვებინებს სამხედრო სამსახურს, რომ მეურნეობას შეუდგეს სოფლის საკეთილდღეოდ. მოთხრობაში „გამარჯვებული ნიკო“ გამოჰყავს აგრეთვე ხალხის განათლების მომხრედ ნიკო ბერიშვილი, რომელიც მიიმხრობს სიამოვნებით და დროს გატარებით გატაცებულს ღიზა კოშკაძეს, თვით ეკურთხება მღვდლად და მეღვდლის (ღიზას) დახმარებით ემსახურება სოფლის ინტერესებს: გახსნიან საზოგადო მალაზიას, დააარსებენ სკოლას, გააშენებენ საზოგადო ვენახს და აბრეშუმის ქვის საქმეს ფეხზე წამოაყენებენ. იდეალიზაციის შუქით განათებულნი გმირნი სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენენ და წაბადვის სურვილს უღვიძებენ. გლენჯაკის გაჭირვებამ და სპეტაკმა გრძობამ დააწერინა „თინას ლეკური“ (1898 წ.), სადაც ლუკმა პურის საშოვნელად მოხუცი და ავათმყოფი დიდი-დედა თინა მშიერის შვილიშვილების გამოსაკვებად მიდის დუდუკის ხმაზე ბატონის სახლში და ბრწყინვალე საზოგადოების გასამხიარულებლად უვლის ლეკურს უკანასკნელს ღონემდე, ვიდრე სულს არ განუტევენ და გაღებულის „შაბაშით“ ობლებს სახსარს არ გაუჩენს. მოთხრობა „ლუარსაბმა ცოლი შეერთო“ უბრუნდება სქესთა სიყვარულის ანალიზს. ავტორის აზრით ცოლ-ქმრობის ხვედრი უკუღმა ტრიალებს, როცა იგი აშენებულია მომხიბლავის გრძობის გარეშე. ამ მოთხრობაში ჩასახულია ქალთა ემანსიპაციის, მათ კაცებთან: გათანასწორების ლტოლვა, რომელიც თავდაპირველად უზნეო საქციელისკენ უფროა გადახრილი. ლუარსაბი, ჩინებული ყმაწვილი კაცი, უმაღლესს სასწავლებელში კურს-დასრულებული, მჭევრმეტყველი და სინიღისიერი ვეჭილია. ამავე დროს, ეს „მღვდლის შვილი“ იყო

მეტად ტლანქი, დარგვალებული ბურთივით, კისერ-მოკლე, პაქუა, წვერ-ულვაშ-რიყა... თმა სანთლითაც არ მოეპოვებოდა. მაგრამ ამ უშნო შეხედულებასთან, რომელიც ავტორისთვის აუტანელია, დამაგვირგვინებელი მიზეზთა მიზეზი, თურად ეზიზღებოდათ ლამაზს ქალებს ლუარსაბი, იყო მისი ხელები: რბილი, მსუქანი და ცივი, მუდამ ნესტიანი. ამ „ჯენტლმენს“, როგორც დაცინვით ეძახის ავტორი, აქვს კარგი შეძლება: მოწყობილი სადგური და ბანკში კაპიტალი. მიინცვერ ეღირსა ლუარსაბს ლამაზი და განათლებულის ქალის თანაგრძნობა. მას სურს ოჯახი მოაწყოს, რადგან იგი მიაჩნია ერთ-ერთს იარაღად მეტოქეობაში გასამარჯვებლად და თავის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. ამიტომაც დაეძებს საცოლოს და ბოლოს მიაღწია სურვილს, — „ლუარსაბს პატრონი გაუჩნდა“. ეს „პატრონი“ ვერა მაცდურიშვილის ის ქალი იყო, რომელიც, ლუარსაბის მსგავსად, საქმროს დაეძებდა და ურცხვად ისარგებლა მის სუსტის მიდრეკილებით და შემდეგ ჯიბით. ეს „არტიტი“ მალე გადუღვა ქმარს, გაჰყვა იტალიელს მომღერალს უცხოეთში. მან ვერ მოინელა ქმრის ჩამომავლობა და მისი „КОЕ-ЧТО ПОПОВСКОЕ“ გახდა მიზეზად, რომ გაექცა „ჰიმენეს კავშირს“. ლუარსაბი დაემორჩილება თავის მწარე ბედს და გახდება საუკუნოდ გაქცეულის ცოლის ხარკის მძღვევლს მონად.

ამ მოთხრობაში მოსჩანს მძულვარება უმსგავსოდ მრწყობილის ცოლ-ქმრობისადმი. მეტადრე უღმობელი შოლტები მოხვდა ლუარსაბს და დაუმსახურებლად შენდობა მიეცა ვერაგს დედაკაცს, „გაბოროტებულს და გავერანებულს ქმნილებას“, კრიტიკოსის სიტყვით. აქ სიყვარულს საგალობელის მაგივრად ანდერძი აუგო ეკ. გაბაშვილისამ. ამავე გრძნობის გამოკვევას უძღვნა ეტიუდი „მაისი“, „ოცნება“ და სხვ. პირველი ეტიუდი წარმოადგენს საუცხოვო ჰარმონიას ბუნების გაღვიძების და თექვსმეტის წლის ქალის გულში გრძნობის გაფურჩქვნის შორის. „მაისის ბრწყინვალე მზემ, მისმა ძალო-

ჯანმა თბილმა სხივმა განოს გულის სიღრმემდისაც მიაღწია, ჩაანათა, გაათბო და იქ ააღორძინა, დააკოკრა და ააყვავა ის ტკბილი, უკვდავის სამოთხის ვარდი, რომელსაც სიყვარულის ნეტარებას ეძახიან“. მეორე ეტიუდში—ზაფხულის მშვენიერს დილას დამტკბარი ცითა და ქვეყნით გული კიდევ რასლაც ელის, რას? „შენ, სატრფოვ გულისავ, შენ, გვირგვინო ყოველის ნეტარებისავ, დიდების, სიმდიდრის, სიმშვენიერის, შენ, სიყვარულო, ტკბილო, უებროვ კაცთ სურვილებთა შორის“. ე.ე. გაბაშვილისა, როგორც იდეალისტი რომანტიკოსი, იმ აზრისაა, რომ ადამიანი ბედნიერებისათვის არის დაბადებული, თვით გარეშე მშვენიერი ბუნება ხელს უწყობს ამ მიზნის მისაღწევად. სიყვარულის ძლევა-ძოსილების დასურათებამ („ეფროს დღიურიდან“ 1897 წ.) საპოლემიკოდ გამოიყვანა მწერალი ქალი შ. არაგვისპირელის წინააღმდეგ, რომელმაც სინამდვილესთან უფრო დაახლოებით წამოაყენა ადამიანთა გახრწნილების და გავერანების სურათები.

ალექსანდრე ყაზბეგი

(1848—1893)

ალექსანდრე ყაზბეგი დაიბადა სოფ. სტეფან-წმინდაში მეტრიკის წიგნის ცნობით 8 იანვარს 1848 წ., ხოლო თუ მის დედის ჩვენებას დავემყარებით, 14 ნოემბერს 1847 წელს. ალექსანდრეს მამა მიხეილ დიდხანს მთის ოლქის გამგედ იყო, სამსახურში დაწინაურდა და გენერლის ჩინამდის მიაღწია. დედა ალექსანდრესი, ელისაბედ, თავადის ესტატე თარხნიშვილის ასული; აღზრდილი იყო ქართულს მწერლობაზე. მიხეილს და ელისაბედს უყვარდათ დიდკაცურად ცხოვრება და შვილიც განსაკუთრებულის ფუფუნებით აღზარდეს. ახლად დაბადებულს ალექსანდრეს მოსავლელად მიუჩინეს ორი ძიძა და რამდენიმე

გამზდელი. დიდი და პატარა თვალ-წარბში შეჰყურებდნენ და ცდილობდნენ მის სურვილის დაკმაყოფილებას. ამიტომაც ალექსანდრემ თავისი თავი წარმოიდგინა განსაკუთრებულს პირად და შეითვისა ნებივრობა და ფუფუნება. სასიამოვნო მოგონება ჩარჩა გულში გამზრდელს ნინოზე, რომელმაც ბატონ-ყმობის ამბების და ზღაპრების მოთხრობით იქონია გავლენა მის განვითარებაზე. ბევრჯელ უღვრია ცრემლები ხალხისადმი უსამართლობის ჩადენის გამო, ჩაუფიქრებია არაკებს „თათრის ყვავილი“, „ხალხის ნუგეში“, „მეკობრები“ და სხვ.

ალექსანდრეს უყვარდა სოფლის ბავშვებთან დროს გატარება და ცხვარში მწყემსებთან ყოფნა. ცელქი და მოუსვენარი იყო, ხშირად ეჩხუბებოდა მოსამსახურეებს და ჭირვეულობდა. ამიტომაც დედამ მეტი სახელი დაარქვა მოჩხუბარიძე. ამ დარქმეულის გვართ იგი შემდეგ გაშოვიდა სამწერლო ასპარეზზე.

სწავლა დაიწყო სახლში გუვერნორების და გუვერნანტების ხელმძღვანელობით. მეთორმეტე წელში რომ გადადგა, მისცეს ტფილისში გაკეს პანსიონში და შემდეგ გადიყვანეს კანონიჩის პანსიონში (1862—1863 წწ.), სადაც სწავლობდა სხვათა შორის მუსიკას და ფრანგულს ენას. დედ-მამას განზრახვა ჰქონდათ შვილი პაჟების კორპუსში მიეცათ, მაგრამ რაკი დაშორება ვერ გაიმეტეს, შეიყვანეს ტფილისის გიმნაზიაში. როგორც კი მეოთხე კლასამდის მიაღწია, ალექსანდრე მშობლებმა წაიყვანეს სტეფან-წმინდაში და შეუკრეს გზა განათლებისადმი. ალექსანდრე მაინც ოცნებობდა დასწაფებოდა სწავლას და ამიტომ, როცა მამა მოუკვდა (1866 წ.), მან უარჰყო დედის განზრახვა ცოლის შერთვისა და მოინდომა ლექციების მოსმენა უმაღლესს სასწავლოებელში. მართლაც, 1867 წ. იგი შევიდა მოსკოვის სამეურნეო აკადემიაში. პირველად სწავლამ გაიტაცა, დაიწყო ენერგიულად მუშაობა, მაგრამ ჩქარა მიატოვა მეცადინეობა „განათლებულის კაცის.“ სახელის მოსახვეჭად და გაჰყვა სიამოვნებას და ფულის ფლანგვას: თექვსმეტის თვის განმავლობაში დახარჯა 3320 მან. და

როცა საშუალება მოესპო გაღარიბებულის დედისაგან, განიზ-
რახა მდიდარის საცოლოს მოძებნა. ვერც ეს სურვილი განა-
ხორციელა და ცალიერის ჯიბით და დასუსტებულის ჯანით
დაბრუნდა სამშობლო სოფელში (1870 წ.). აქ ჯერ მწყემ-
სობამ გაიტაცა, შემდეგ გახსნა სასმლის დუქანა, მერე აიღო
პოდრიადები და რაკი ვერსად გამოიჩინა პრაქტიკული შნო,
მიყიდ-მოყიდა მამული, დაანება თავი ხევს და 1879 წ. გად-
მოსახლდა ტფილისში. აქ შევიდა ქართულს სათეატრო დასში
მოხვევს სახელით და ამავე დროს დაიწყო წერა იმ მოთხრო-
ბებისა, რომელთაც უკვდავი სახელი მოუპოვეს ისტორიაში.

ა. ყაზბეგმა წერა დაიწყო 14-15 წლისამ. ამავე დროს
ეკუთნის სცენები კომედიიდან „აღმზრდელები“, რომელშიაც
გაკიცხულნი არიან მისივე მშობლები. სალიტერატურო ვარ-
ჯიშობა განაგრძო მოსკოვში, სადაც სთარგმნა ნაწყვეტები
„რომეო და ჯულიეტიდან“ შექსპირისა და „ვაი კუუსაგან“
გრიბოედოვისა. 1874 წ. ტფილისში ყოფნის დროს, შეესმა
რა ქართულის რეპერტუარის სიღარიბე, შეუდგა პიესების წე-
რას და მალე დაამზადა 21 პიესა, მაგრამ არც ერთი მოწო-
ნებული არ იქმნა. პირველი მისი ნაწერი, რომელიც დაიბეჭ-
და („დროებაში“ 1880 წ.), იყო ეთნოგრაფიულის შინაარსისა
სათაურით „მოხვევები და მათი ცხოვრება“*). გაზეთის „დრო-
ების“ რედაქტორმა ს. მესხმა ამის შემდეგ მიიწვია თანამშრო-
მლად და მოკლე ხანში დაიბეჭდა ამ გამოცემაში პატარა მისი
მოთხრობა „ციცკა“. ავტორის ნაცნობებმა ეჭვის თვლით შე-
ხედეს ფუქსავატის ცხოვრებით სახელგატეხილს ალექსანდრე
ყაზბეგს და ყურადღება არ მიაქციეს. სახელი მოიხვეჭა მას
შემდეგ, რაც „დროების“ ფელეტონებად დაიბეჭდა მისი გუ-
ლის წარმტაცო მოთხრობა „ელგუჯა“. ამის შემდეგ, ექვსის

*) ეთნოგრაფია და საერო პოეზია იქცევა ა. ყაზბეგის ყურადღე-
ბას. მისი „სახალხო ლექსები მოხვევთა და მოხვევის სიმღერები“ (ტფ.
1886 წ.) საუკეთესო ნიმუშია ქართულის სახეპირო შემოქმედებისა.

წლის განმავლობაში (1880—1885) ყაზბეგმა შექმნა რაც კი შესაძლებელია მის ნაწერებში. 1885 წლიდან იწყება მისი დაუწყნარებელი ცხოვრება ბათუმს, ქუთაისს, თელავს. მის კალაში ველარაფერს ჰქმნის, სამაგიეროდ იგი განაგრძობს თეატრში მოღვაწეობას: თამაშობს, კითხულობს კუბლეტებს, ცეკვავს ლეკურს. ეს დრო არის მისი გონებითის და ზნეობითის დაცემის ხანა, რომელსაც თან მოჰყვა ჭკუაზე შერყევა და საგიჟეთში გარდაცვლა 10 დეკემბერს 1893 წ., სწორედ მაშინ, როდესაც საქართველოს ეფინებოდა მის ნაწერების ოთხ-ტომიანი გამოცემა. დასაფლავებს სამშობლო სოფელს სტეფანწმინდაში დიდის ამბით და გულწრფელის მწუხარებით. მის საფლავზე კ. ი. მუხრან-ბატონის ხარჯით ძეგლი დაუდგეს.

ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრება და მოღვაწეობა შეიძლება ორს ხანად გავყოთ. პირველს ხანაში იგი წარმოგვიდგება არისტოკრატიული ოჯახის ბრწყინვალე წევრის სახით, ქონების მხრით უზრუნველ-ყოფილი, მდიდარის სოცოლოს მძიებელი. იგი მიატანს მოსკოვს სწავლის წყურვილით გამხნე-ვებული, მაგრამ ჩქარა ამ მიზანს მიივიწყებს და გაემბის მაღალის წრეების ფუქსავატს ცხოვრებაში. მას შემდეგ, რაც მდიდარის ქალის შერთვის იმედი გაუცრუვდა, იგი ავთამყოფი და სასომიხნდილი დაბრუნდება სამშობლოში. სახლში ხელს მოჰკიდებს სხვა და სხვა კომერციულს საქმეს, მაგრამ ვერც ერთში უნარს ვერ გამოიჩინს. ამ დროს ხან ტრიალებს დიდებულს საზოგადოებაში, ხან უბრალო მწყემსობას შეუდგება და ცხვრის ფარას მთა-მთა დასდევს. მეორე ხანა იწყება 1879 წ., რიაცა შესრულდა 32 წლისა. იგი სერიოზად იღებს ხელში კალამს. სთარგმნის პიესებს, სწერს ლექსებს და სთხზავს მოთხრობებს. მხოლოდ მოთხრობების და ამბების წერით, მიიპყრობს საზოგადოების ყურადღებას. მისმა „მამის მკვლელის“ წაკითხვამ ალტაცებაში მოიყვანა გრ. ორბელიანი და ათქმევინა ღირს-სახსოვარი სიტყვები: „ქართველების ომიროს არის. შაბაშ!“ ყაზბეგი ამგვარად გადიქცა მწერლად, რომელსაც თან

სდევს მატერიალური გაჭირვება და საშინელი სენი,—მიზეზი მის სულით დაავათმყოფებისა. ლამაზი ვაჟკაცი, ქალების სათაყვანებელი, გახდა და მიმზიდველობა დაჰკარგა. პირადად უცნობი მკითხველი დარჩა მის ნიჭის თაყვანისმცემელი და ერთგული მკითხველი.

ა. ყაზბეგი ცნობილია ჩვენს მწერლობაში, როგორც რომანისტი, დრამატურგი და სალირიკო ლექსების პოეტი. როგორც რომანისტს ბადალი არ ჰყავს, მეტადრე მთიელთა ხალხთა ყოფა-ცხოვრების აღწერაში. იგი დაჯილდოებული იყო შემოქმედებითის ნიჭით და მდიდარის ფანტაზიით: ბუნების სურათების დახატვა მისი შეუცილებელი სამფლობელო იყო. მოხევეთა შესწავლამ და პირადმა გამოცდილებამ აუარებელი მისალა მისცა სამხატვრო მოთხრობათა შესაქმნელად. თავის ხვედრის მიმოსვლას გაგვაცნობს იგი ავტობიოგრაფიაში (დაუბეჭდავია) და „ნამწყემსარის მოგონებაში“. ამ უკანასკნელს მოთხრობაში იგი გვიამბობს რამდენსამე ეპიზოდს თავის მეცხვარეობიდან. დიდი და პატარა გაკვირვებულნი იყვნენ, რომ გამოჩენილის კაცის შვილი უბრალო მწყემსად გადიქვა და ცხვარს საძოვრად დასდევდა. უცნობმა მეცხვარეებმა გული მოუკლეს, როცა პირდაპირ უთხრეს, რომ ყაზბეგის შვილი, სჩანს, „უხეირო ყოფილა, თორემ ქვეშეს პრისტავად იქნებოდაო“. მეორე შეხვედრა მისი ევროპელებთან მეტად საინტერესოა. ორი კაცი, წვერიანები და ევროპულად ჩაცმულები, წამოადგა თავს. რუსულს მხოლოდ ამტვრევდნენ და სიტყვა შემოვლიათ ლაპარაკში. იმათ უნდოდათ გაეგოთ, როგორ ათავსებდნენ მწყემსები იმოდენა ფარას მთაში, სად ჰყიდდნენ მატყლს და რამდენის ფუთის მოგროვება შეიძლებოდა. ა. ყაზბეგმა ვერ მოითმინა და ფრანგულად გასცა პასუხი. წარმოიდგინეთ იმათი გაშტერება, როდესაც უცნაურს და ველურს მთიელებს შორის, სადაც იმათ შეხედულობით სცხოვრობდნენ ბარბაროსები, რომელთაც ათზე მეტი თვლაც კი არ იცოდნენ, ერთბაშად უბრალო მეცხვარე, უბრალო მთის კაცი. ფრანგულად

დაელაპარაკა! მათ გაკვირვება გაორკეცდა, როდესაც მე-
ცხვარედ ჩაცმულმა ავტორმა ხუმრობით დაარწმუნა, რომ
ჩვენში მწყემსები თითქმის ყველიანი ლაპარაკობენ ფრანგულ-
ლად. ეს ორი უცხოელი პირი იყვნენ—ინგლისელი და ფრან-
გი. შემდეგი თავგადასავალი ეხება იმ უსამართლობის აღწე-
რას, რომელიც მწყემსებს ელის ყაზახების წყალობით ცხვრის
გადარეკის დროს. ავტორს ამოირჩევნ სახელგანთქმული მწყემს-
ები „ნამგალად“ (ამხანაგად), რადგან რუსული ენა იცოდ-
და მთავრობასთან მცველობას გაუწევდა: ბევრჯელ მოუხდა-
ა. ყაზბევს შეტაკება ყაზახებთან, რამდენიმე შემთხვევა გაგვა-
ცნო „ნამწყესარის მოგონებაში“.

პირველი ორი მოთხრობა „ელგუჯა“ და „მამის მკვლე-
ლი“ შინაარსის მხრით ეკუთნიან იმ დროს, როდესაც საქარ-
თველოში შემოვიდა პირველად რუსის ჯარი. მთის ხალხმა ვერ
შეიწყნარა ახალი წესწყობილება, მამულის და თავისუფლების
სიყვარულმა აამხედრა რუსეთის მთავრობასთან საბრძოლვე-
ლად. მთიელები გამოვიდნენ მამა-პაპეულთ. ზნე-ჩვეულებათა
მცველად. მათ განიზრახეს ქონების, ცოლ-შვილის, სიცოცხ-
ლის განწირვა სამშობლოს გულისთვის. ამგვარს აზრს წარ-
მოათქმევიანებს ავტორი სვიმონას, უმწიკვლო გმირს იმ მო-
თხრობისას, რომელსაც „ელგუჯა“ უწოდა. მთიელები მიემ-
ხრნენ ალექსანდრე ბატონიშვილს, რომელიც არ შეურიგდა
რუსების საქართველოში დამყარებას, გაიქცა სპარსეთს და
იქიდან აქვებდა თანამემამულეებს თავისუფლების მოსაპო-
ვებლად. ამ დროს შესდგნენ ძმად გაფიცულთა წრენი, რომ-
ელნიც დეკანოზების თანადასწრებით დროშების წინაშე აღ-
თქმას სდებდნენ უკანასკნელს სისხლის წვეთამდე გმირულად
ებრძოლათ მტერთან და მოწინააღმდეგესთან. ელგუჯა და მა-
თია ამგვარი გაფიცულები იყვნენ. ფიცს ძალა აქვს იმ შემ-
თხვევაშიც, როცა ქალის მოტაცება აქვთ განზრახული, ან მი-
სი პატივის დაცვაა საქირო. თვით ქალიც შეუდრეკელი გმი-
რია პატიოსნებისთვის ბრძოლაში. იგი გამოდის შეიარაღებუ-

ლი როგორც პირადის ინტერესის, აგრეთვე სათემო საქმის გასაძღოლად. მას ეკუთნის შუამავლობა გასწიოს ორის გაათუ-თრებულის გვარის შეტაკებაში სისხლის ასაღებად. ასეთია, მაგალითად, ციცია ამავე სახელის მოთხრობაში. ქალის სილა-მაზე და სიფაქიზე საერთოდ შეადგენს მოხვევთა ლექსების შინაარსს. სატრფოს გაცვლა და ლალატი შეუწყნარებელს გაკიცხვას იწვევს იმავე ლექსებში.

მოქიშვე გვართა შერიგებას მოჰყვება ხოლმე შეურყეველი და მტკიცე მეგობრობა, როგორც ძმად გაფიცვას ეკუთნის (მაგალ. რომანში „მოძღვარი“). რა უმწიკვლო გმირია, სანდო და უშიშარი მთის ვაჟკაცი, პოეტურის გრძნობით დაჯილდოებული, ამას მოწმობს „ელგუჯა“. მთია ძმად გაიფიცა ელგუჯასთან, ამიტომ პირველის გულში გაღვიძებული გრძნობა მეორის სატრფოს მზალოსადმი უნდა ზაიფერფლოს და ჩაკედეს. სანთელივით ღნება სიყვარულისაგან მთია, მაგრამ დაძმობილების მოვალეობა ამ გრძნობას ფრთებს აკვეცავს გასახორციელებლად, ენას უბამს და მზალოსთან გამომჟღავნებას სასტიკად უკრძალავს. სიყვარულის მონად ხდება შეუდრეკელი ვაჟკაცი და ამ გრძნობას ველარც ბუნების სიდიადე და სიმშვენიერე აყუჩებს.

„ცხვარი ძვანით მიდიოდა წინ და ჰმორდებოდა მწეშის (მათიას), რომელიც ისევ იმ ადგილს გაუნსრევლად იდგა და ერთის ალაგისთვის მიექცია თვალები. საკვირველი იყო, რომ, ყოველთვის მუყაითი მათია, განთქმული მწეშისი, რომელიც ერთს ბიჯსაც არ მოჰმორდებოდა თავის საქონელს, დღეს ასე ჩაფიქრებულიყო და მისციებოდა ერთს ალაგს. აქმნება ის გაიტაცა ბუნების მშვენიერმა სურათმა, რომელიც იმის თვალწინ იხატებოდა? არა, ის იმ დროს არც იმ ამაყად აუედებულს მთებსა ჰხედავდა, არც მშვენივრად გადაფენილს ტუეებსა, არც ნახსატებს, რომელიც ჩხრიალით თეთრ რქისავით ქაფდებოდა, გადმოდოდა კედლებიდან და ათას წინწყლებად იფანტებოდა, არც მწვანედ მდებებულს ველებს, რომელიც ათას ფერის სურნელოვან ყვავილებით შეეშკო ბუნებას. მაშ რა უნდა ყოფილიყო იმ

უამად ისე მიმზიდველი და გამტაცებელი იმის გონების? — ეს რამდენიმე დღეა, რაც იმას ეს ჩვეულება დასრულდა და ჯერ თითონაც კარგად ვერ გამოერკვია, რა მიზეზი იყო ამისა, თუმცა უფელ ამდოჭრეპასთან ერთად თვალწინ წარმოუდგებოდა ხელმე მდიმარე სახე მშენებლის ქალისა, რომელიც თავის უფუნა თვალებით, მათისავე უნებურად, იზიდავდა იმის გონებას, სანამ თავ-დავიწყებამდის არ მიიყვანდა... ვისი იყო ის სურათი, რომელმაც ისე მაგრად შებოჭა მათას ქვის გული? ის განსაზღვრა ლამაზი ჩრქველის ქალი, ელგუჯას სატრფო, რომელიც მათის უნებურად სოფლისავეთ ჩაქსჯდომდა გულში“.

მოთხრობა „ელგუჯა“ წარმოადგენს იმ დროის აღწერას, როდესაც რუსების ადმინისტრაციის ძალდატანებით თემს ეკარგება თავის გავლენა და მნიშვნელობა. რამდენიმე სცენა ამ რომანიდან ჯერ კიდევ გვიხატავს თემის ავტორიტეტს. ელგუჯას ბრალი ედება, რომ მან მოჰკლა გავი. მის სისხლი უნდა აიღოს სვიმონ ჩოფიკაშვილმა და ჩრვის თემის წინაშე. თემის უფროსი კაცები შეიკრიბნენ, რომ სისხლის სამართალი გადაეწყვიტათ ელგუჯასა და სიმონისთვის. კრების მოლაპარაკება და სჯა გავაცნობს თვით რომანის შინაარსს. უველანი ჯოხებით, — ამბობს ავტორი, — თმა-წვერ გათეთრებულები, ისხდნენ სკამებზე და დამშვიდებულ-დარბაისლურად სჯიდნენ ამ სამწუხარო შემთხვევას. ერთი, უველასზედ უფროსი, ასრულებდა თავმჯდომარის მოვალეობას და დანარჩენები ისეთის კრძალვით და პატივისცემით ეხერხებოდნენ იმას, რომ კაცი გასტერებული დასრულებდა. იქ იყვნენ მკწები, მჩივარი სვიმონ ჩოფიკაშვილი და ელგუჯას შორეული მოკუთები, იმის მხრით მოლაპარაკენი. სამსამი, თხ-თხი კაცი, თითქმის ცალ-ცალკე კრებას შეადგენდა და ჩუმად სჯიდნენ, ლაპარაკობდნენ გასარჩევ საქმეზე; მონუცი თავმჯდომარე წამოდგა, მოიხდა ქული, წუნარი ზარჯვარი გადაიწერა და სთქვა: სმენა იყოს და გაგონება!

ერთბამად უველანი წამოდგნენ და ისეთი სიჩუმე ჩამოყარდა, რომ კაცი ბუხის გაფრენასაც კი გაიგონებდა. — ხალხნო და ჯამათნო!

თქვენ უველამ იცით, რაისთვისაც ხართ აქ შეყრილი. ორი მოსისხლე გვარი უნდა გაასმართლდეთ... თუ ვინმე ერთ-ერთი მხრის ან მოწინააღმდეგე ხართ, ან მოკეთე, მოშორდით თემის ყრილობას: კაცის გული რბილია! მიდგომ-მოდგომით არ წარმოხსთ... თორემ ცოდლა... ხალხის წინაშე სირცხვილი... საიქიოს ჯოჯოხეთი ერგების იმას. ვინაა ეგეთი, — გაგვშორდით! ვინაა ეგეთი, — გაგვშორდით! ვინაა ეგეთი, — გაგვშორდით!...

ამ სიტყვების შემდეგ რამდენიმე კაცმა დაიხურა ქუდი და გავიდნენ საბჭოდგან. ამას შემდეგ მახუტმა ისევ დაიწყო: ღმერთო დიდებულა, ღმერთო! ხეუ-მთიულეთის ჯვარ-ანგელოზნო! თქვენ წინაშე აქ ვართ შეყრილი თემის ხალხი... თქვენ მოგვეცით ძალა და ჩაგვაგონეთ, რომ ჩვენის უკუხურობით უსამართლობა რაიმე არ მოვახდინათ!

— ამინ, შენს მადლს! — დაიძახეს დანარჩენებმა.

— და თუ ჩვენში გამოვიდა ვინმე ისეთი, რომ მიდგომით სიტყვა დახარჯა, სწორე ჩვენება არ მოგვეცა, რაიმე დამალა, — თქვენი რისხვა გაყოფეთ შვილის შვილამდე.

— ამინ, შენს მადლს! — კიდევ იყო ხალხის ზასუნი.

— ისეთი კაცი გამააკლე ტოლ-სწორებს, აცოცხლე დიდხანს, მაგრამ სამსხაროდ გაჭხადე, მოსვენებას ნუ მისცემ!

— ამინ, შენს მადლს! — აბა ახლა კი დასხედით, თქვენს ღმერთს შეჭხედეთ, თქვენს სულს გაუბრთხილდით, დაფიქრდით და ისე თქვით!

ხალხმა დაიხურა ქუდები და მშვიდად დალაგდა. უველას ზირის სანკსედ ეტობოდა განსაკუთრებით დაკვირვება თავიანთ მოვალეობაზედ და ესმოდა კარგად, რა მნიშვნელობაც ჰქონდა იმათ სიტყვებს მთელის ორი საგვარეულოსთვის.

ზირველად გამოიწვია თავმჯდომარემ სვიმონ ჩოფიკაშვილი, როგორც მოჩივარი. სვიმონ გავიდა შუა ადგილს, მოიხდა ქუდი, დაიხრქა ცალ მუხლზედ და დაიწყო თავისი საჩივარი, რომელშიაც გამოიხატა გაცის სიკვდილის მიზეზი, ამტუნებდა ეკატუჯას და ითხოვდა გასამართლებას. იმის შემდეგ გამოიწვიეს ეკატუჯას შორეული

ნათესავეები, როგორც დამტყველები იმის გვარეულობის ინტერესისა. ისინიც, როგორც სვიმონ, ისე გავიღწენ შუა ადგილას, დაიჩქერს და ამტკიცებდნენ, რომ ელგუჯას ხელით არ იყო მოკლული გაცი და სისხლის ძიება ამ შემთხვევაში არ ეკუთნოდა ჩოფიკაშვილებს.

როდესაც ორისავე მხრისაგან მოისმინეს ჩვენება, თავმჯდომარე ისევ წამოდგა და საჭიროდ დაინახა რამდენისამე სიტუაციის წარმო-
თქმა. — ხალხნო, სმენა იყოს და გაგონება! დღეს ჩვენ ისეთი დღე მოგვადგა, რომ ჩვენ თითონაც ვეღარ გავვიგია, რაი ჭირი დატრი-
აღდა?! ალა-მაჰმადის დროსაც არ გვქონია ეს გაჭირვება... გეხვეწე-
ბით ამ მოხუცის თავით, უბრთხილდით ერთმანერთს, უბრალოდ
მტრობას უბრთხილდით! იქნება ხვალ და ზევ ეკეთი დღე დაგვად-
გეს, რომ თითოს თავი ათასად დაგვიფასდეს... მშვიდობიანობას. ეტა-
დეთ, თქვენი ჭირიშეთ, მშვიდობიანობას!

ამ სიტუაციის შემდეგ გამოიწვიეს მოწმეები, რომელთაც ჩამო-
ართვეს ჩვენება. მერმე დაიბარეს მზადო, როგორც ერთი უმთავრესი
მოწამე, რომლისაგანაც გაგება უნდოდათ— ძალით იყო გატაცებული,
თუ ნებით გაჰყვა თავის საქმროს. მაგრამ ქალი ვერ დააჯერეს და
იმის საკითხავად ორი კაცი გაგზავნეს, რომელთაც მოიტანეს შემ-
დეგი ჰასუნის: ის ქალი აშობს, რომ თავის ნებით გაჰყვა, უფარდა და
იმისთვის; ღვთისგან იმედი რომ არა ჰქონდეს ელგუჯას გადაჩენისა,
მაშინ ის თავს მოიკლავდა, რათა საიქიოსაც კი იმას არ მოჰშორობოდა.

ამ ჰასუნის შემდეგ ბჭეების მეტი უფლებანი დაითხოვეს და და-
იწყეს განსჯა და აწონა ყველა ჩვენებისა და გაგონილისა. რაკი მო-
სამართლენი მარტოკა დარჩნენ, ისევ დაიუფნენ ჯგუფებად; და იწყეს
ერთმანერთში მოლაპარაკება. მერმე შეგროვდნენ ისევ, უხუცესმა და-
იჭირა თავისი ადგილი, სხვები უფროსობით ჩამოწკრივდნენ გვერ-
დით და უფროსობითვე დაიწყეს თავიანთის აზრის წარმოთქმა. ასე
რიგად გასტანა რამდენიმე საათმა, რომლის შემდეგაც დაიბარეს მო-
ხივარ-მოხასუნის მხარე თემის ყრილობის კარდაწვეუტილების გამო-
საცხადებლად. როდესაც ისინი შემოვიდნენ და ადგილი დაიჭირეს;
უხუცესი წამოდგა და უთხრა მოხივრებს შემდეგი:

თქვენის თხოვნით და სურვილით ჩვენ შევიყარებით აქ თემის

კანნი და რაიცა უფალმა გვაგონა, ისე გავსამართლეთ. ჩვენი ცარ-
დაწვეტილება უნდა შტკიცდეს ასრულდეს თქვენგან და, თუ ვინმე
შინდობის თემის გაუგონრობა, ის კაგდებულ ექმნების თემისგან,
ადარ ჩაითვლების ჩვენ სისხლად და ხორცად; ადარც ექმნების ადგი-
ლი ჩვენ კერასთან. უნდა დაიფიცოთ ამაზე!

— რაისთვის არა დავიფიცავთ!.. თემის სიტყვა საით გატყუე-
ბის!— უნასუხეს მოჩივრებმა.

— შემოტყუანეთ დეკანოზები, — ბრძანა თავმჯდომარემ. ამ სი-
ტყუებზედ შემოვიდა ორი დეკანოზი, რომელთაგანაც ერთს ეჭირ-
ხელში მერდინის დროშა, რომელზედაც ასხმული იყო სხვადასხვა
სიდიდის ხატები, ჯვრები, ზარები და სხვადასხვა შეწირული ნივთე-
ბი, მერკესაც — ვერცხლის ჯვარი მერდინშივე შეხვეული. იმათ შე-
მოსვლაზედ უველანი ფეხზედ წამოდგნენ და ქუდები მოიხადეს. დე-
კანოზები მივიდნენ და დადგნენ უხუცესის აქეთ-იქით. უველანი რომ
დამშვიდდნენ, ისევ უხუცესმა დაიწყო პირველი სიტყვა:

— მოდით; დაიფიცეთ. მოჩივრები მივიდნენ, პირჯვარი, დაი-
წერეს, მუხლი მოიუარეს და ხელი მოჭკიდეს დროშას.

— ღმერთო დიდებულა! — დაიწყო ერთმა დეკანოზმა, — ღმერ-
თო, ივანე ნათლის-მცემელა, წვერისა სპარსთა-ანგელოზო, ხევის სა-
მებაო, ღუდის უოჯადა-წმიდაო, ღომისის მთავარ-მწამეო, შენი მა-
დლი შეაწიე ამ ხალხს!

— ამინ, შენს მადლს! — იყო პასუხი.

— შენ არიდე შოთთი და მწუხარება, შენ ჩამოაგდე ჯმის შე-
მდეგ მშვიდობიანობა ჩვენს თემობაში!

— ამინ, შენს მადლს!

— საშვილიშვილად გაყოფე შენი წყალობა საქართველოს ერთ-
ცულსა, თემის პირის შემნახსა, მთა-ნათესავის გამტანსა, სწყელის
შემბრალბელსა, მშვიდობიანობის დამთესსა!

— ამინ, შენს მადლს!

— თემის პირის გამტეხს კი, ნათესავის დაუნდობელს, მამუ-
ლის და მეფის მოღალატეს ნუ მისცემ ნურსად მოსვენებას!

— ამინ, შენს მადლს!

— ნუ მისცემ ამისთანა კაცს ნურც სახლს, ნურც თავშესაფარს, ნურც კერას, ნუ შთაგულევიანებ ნადირს, ნუ გაამარჯვებინებ მტერზედ!

— ამინ, შენს მადლსა!

— აბა ემთხვეით ხატებს! — გაათავეს დეკანოზებმა და დააუღრიალეს ზარები. ხალხი, რომელიც აქამდის დანოქილი იდგა, ესლა წამთიშალა, მოჩივრები კრძალვით და მოწიწებით ემთხვევიანებ დროშას, ჯვარს და დიჭირეს ისევე თავიანთი ადგილი.

უხუცესი (თავმჯდომარე) წამოდგა და კრების შემდეგი კარდაწვევტილება გამოაცხადა: ელგუჯამ მართალია ქალი გაატაცა და ამითი სირცხვილი მიაყენა ჩოფიკაშვილის სახლს, მაგრამ ძალადობა არ უხმარია, და ქალი თავისის ნებით წაჭყლდია. გაცი შეჭბვედრია წინ და თავისის სახლის ზატავის დაცვისთვის შეჭბმია ელგუჯას, და იმასაც თავის ამხანაგებით თავიანთ თავის დასაცაველად იარადი უხმარია, რომლის შედეგიც რამდენისმე კაცის სიკვდილი უოფილა. ელგუჯას გაცის ცხენი დაუჭრია და ამ მიზეზით გაცი გადავარდნილა კლდეზედ და დამსხვრეულა. შერე რუსის ჯარებს დაუხმარიათ ელგუჯას ამხანაგები, თითონ ელგუჯა მიძიმედ დაუჩენიათ და ქალი წაურთმევიათ. ჩვენ ჩვენის გონებით, ჩვენის ჭკუით გადასამართლებთ ეს ხალხი და გადაწვევით: რადგანაც გაცის ამაღაში დახტადლები ორი უოფილა ჩვენებური, ელგუჯას ამხანაგების სიკვდილი იმათ სისხლშია. გაცის კლდეზედ გადავარდნა არ არის ზირდაზირ ელგუჯას: სეფითა სიკვდილი, და სისხლი არ ეძიება ამისთვის. ამის სამაგიეროდ ელგუჯას ჩამოერთოს მამული და მიეცეს სვიმონ ჩოფიკაშვილს... სვიმონმა თავის მხრით გაიღოს ელგუჯას საჩქიმო. ელგუჯას ნათესაობა, თემის კაცების დასწრებით, მოვიდეს ხართა და ლუდით გაცის საფლავზედ შესახვეწად. ქალი დარჩეს სვიმონს, როგორც ნასუიდი, და, თუ ელგუჯამ წაყვანა მოინდომა, ურუადად გადაგვიწვევტა ორმოცი ძროხა. ამის შემდეგ ელგუჯას და სვიმონის გვარეულობაში ჩამოვარდეს ძმობა, მეზობლობა და სიყვარული. ეს სატყეები ეგვლასკან მადლებული იყო წესაერის მორჩილებით და მასუკან გაიშალა „სიფრო“.

ეს ძველი წეს-წყობილება, სამართალი და ხალხის ზნე-ჩვეულება რყევაში მოდიოდა, როცა რუსის ჯარი გადმოდგა

საქართველოს საზღვრებში და მთიელნი გაიფიცნენ თავისუფლების დაცვისათვის. მშვენივრად არის დასურათებული ის შთაბეჭდილება, რომელიც მოახდინა მოულოდნელად საქართველოში მეფობის მოსპობამ, როდესაც რუსეთის ხელმწიფეს სთხოვდნენ მხოლოდ მთარველობას და არა ქვეყნის დაქვერას. ელგუჯა იმ გაფიცულთა გუნდშია, რომელმაც გზა უნდა შეუკრას რუსის ჯარს. იგი უკვე შეურიგდა მომაკვდავს სვიმონ ჩოფიკაშვილს, რომლის ცოლის წინაშე მუხლს მოიდრეკს და შვილობილად შეწყენარებას მოითხოვს. იგი სამჯერ დაადგამს ქალს ძუძუზე კბილს, წარმოსთქვამს ლოცვას და აღსარებულ იქნება ერთ-სულად და ერთ-ხორცად. სვიმონი ახალის ძმად მიღებული სელგუჯას სასარგებლოდ უარს იტყვის იმ მამულზე, რომელიც თემმა მიუსაჯა ვაგის სისხლის ფასში. გუშინდელი მოსისხლე მტრები გადიქნენ დღეს ერთგულს და ერთსულს ძმებად.

ამ მოთხრობაში იმდენი ძვირფასი სურათია საქართველოს ბუნების დასახატად, იმდენი საუცხოვო სტრიქონებია ზნე-ჩვეულების და შეტადრე სულის მოძრაობის გასათვალისწინებლად, რომ შეუძლებელია მათი ამოწერა. მხოლოდ ერთს ადგილს მოვიყვან, რომელიც მოწმობს ავტორის ფსიხოლოგიურის დაკვირვების ნიჭს და უნარს.

მშვენიერი სადამო, ხათელი მთავრე, მშვენიერი ბუნება იზიდავდა კაცს განმარტებულის ოცნებისთვის. მათია გამოვიდა საიას-ულოდგან, წყნარად გაიარა მინდორი და მივიდა არაგვის ჰიჩს, რომელიც თავის ჩინიადით ითიქოს უაღერსებს დამინებულს ბუნებას. ეს ხმა ამ მუედრებაში ისე უაღერსება, ისე უევაგება მათიას, რომ იმის რკინის გუჯი მთადობ და ადუძრა ათსგვარი ფიქრი, ერთი-ერთმანერთზედ სასიამოვნო, ერთი-მეორეზედ სახატრედი, შეუძლებელი. ის შევიდა ოცნებაში და წარმოიდგინა თავისი თავი ბედნიერად, რომელსაც აღერსით ახარება მზადო იმ წუთებში. ის დარწმუნებული იყო, რომ ამ ქალს მარტო ის უევარდა, მარტო იმასე დაჭფიქრება და ქვეყანასზედ არავისზედ გასცვლიდა იმის!.. ის თავის

ოცნებამ იკამდინა კი გაიტაცა, რომ სუფიარელი ქალი მთელის თავის მშვენიერებით თვალწინ წარმოუდგა. ის ხელსა ჰკიდებდა ნახტანს, შეჰყურებდა მშვენიერს ჟუჟუნა თვალებში და ზირი ისე ახლავდა მათსა, რომ თითქმის სუნთქვასაც ჰგრძნობდა. მათიას თვალწინ ეხატებოდა გიშრის ფერი თმები, რომელიც ქარს გაეწეწა, წინარდა არხევდა, ჰხვდებოდა იმის ზირი-სახეს და სსსაიმოვნო დუტუნით ნეტარების მდღეფარებას აღუძრავდა... ის ნიავის მსგავსის ჩურჩულით, სავსე კრძაფით და უმანკებით წარმოსთქვამდა ფიცს სამუდამო სიყვარულზე და ერთგულობაზე...

მთიელი სიყვარულის მოტრფიალეა. ერთხელ გულში ჩაწვეთილი გრძნობა ზვავდება შეუდრეკელის ძალით. სატრფოს გაცვლა და დავიწყება მისთვის შეუძლებელია. მათში ამ გრძნობას გაუთანასწორებია მდიდარი და ღარიბი.

ციციამ*) შეიყვარა თავის მამის მწყემსი ბეჟია. მდიდარია ციციას მამა და ქალს არ მისცემს საწყალს მწყემსს. მაგრამ ციცია იმის მეტს არავის გაჰყვება და ჩააგონებს ბეჟიას მოტაცებით შეირთოს იგი და ამრიგად ბედნიერებას ერთად დაეწაფნენ. ბედმა უმტყუნა ციციას და ბეჟიას. ქალი გაიტაცა ჩაჩანმა, რომელმაც სატირალზე ნახა იგი და გაიმსჰვალა ტრფიანებით. ის ეუბნება ციციას: „ხელებით რომ შემოიკარ ემლოყებზედ, მაშინ დავიფიცე შენი თავი, რომ სწორედ მაგად გიღოს მე უნდა გაკოცო“. მაღალი ზნეობითი ღირსება მთელთა სწორედ ის არის, რომ ქალის პატივისცემა იციან და ძალდატანება ანუ შეურაცხყოფა მათში მოუხერხებელია. ამიტომაც გაიგებს რა ციციას მომტაცებელი, რომ მას სხვა უყვარს და სხვისთვის უცემს გული, რჩება მის ძმობილად და განუყრელს მეგობრად. ჩაჩანი მოსძებნის ბეჟიას, რომ ამ უკანასკნელს ჩააბაროს ციცია უვნებელი და უცოდველი. მაგრამ ბეჟიას მათ დანახვანდ თვალეზი აენთება და იარაღს იძრობს ქალის შეურაცხყოფელის გასათავებლად. სისხლის ღვრა აუ-

*) მოთხრობა „ციცია“.

ცილებელი იყო, რომ ამ შეტაკებაში არ ჩარევოდა ცრცია და თავის მანდილი არ გაეშალა მოქიშპეთა შორის. მანდილს კი მთიელი ვერ გადააბიჯებს და ამოდებული იარაღი ისევ ქარქაშში უნდა ჩააგოს. მანდილის პატივისცემა და მნიშვნელობა მოსისხლე მტერთა შეკავებაში ბევრჯელ აქვს ავტორს აღნიშნული.

ერთი გულთან მისაწდომი ნაწერთაგანი არის მისი „მოდლვარი“, რომლის შინაარსი შორეულად წააგავს საფრანგეთის რომანისტი ვ. ჰუგოს თხზულებას (Misérables). მსგავსება გამოიხატება სულიერის მამის კაცთმოყვარე სურათის გამოხატვაში. გმირებიც უბედურნი არიან, როგორც ჰუგოს Misérables. მშვენიერს მაყვალას ათხოვებენ გელა კოდერძაშვილზე, ფასანაურის დიამბეგთან იასაულად მყოფზე. მაყვალას სძულს თავისი ქმარი; თუმცა მას სოფელში უჭირავს თვალსაჩინო ადგილი, როგორც მდიდარს და რუსულის ენის ცოდნით გავლენიანს აღამიანს. ცოლ-ქმრის შეუთანხმებელის ცხოვრების გამორკვევა ითავა თვით სოფლის ყრილობამ. აქ აღმოჩნდა, რომ მაყვალა ძალით იყო გათხოვილი გელაზე. თემის გადაწყვეტილებას რუსების დროს მნიშვნელობა ეკარგება და გელა „კანონის“ ძალით ცოლის უკან იბრუნებს. მაყვალა უნებურად დარჩა ქმართან, მაგრამ გული ისევ მწყემსის ონისესთვის უცემს. დიდი ხანი გავიდა, რაც ერთმანერთი არ ენახათ მათ, და ერთს საღამოს ონისემ გაბედა დაუფიწყებელის სატრფოს სახლში მისვლა. გელა გაუმასპინძლდა, ლექსების სიმღერით და ფანდურის დაკვრით შეაქცია. ონისემ მოასწრო მაყვალასთან ორიოდე სიტყვის საიდულოდ თქმა და დარწმუნდა, რომ ქალს ისევ უყვარს იგი უცვლელად. მაგრამ ზნეობის დაცვის მოვალეობა ნებას არ აძლევს მაყვალას უღალატოს ქმარს. ონისემ გადასწყვიტა გაეყიდნა ცხვარი და გადახვეწილიყო სხვა ადგილას. უფროსები აგონებენ, სთხოვენ არ დასტოვოს სამშობლო, შამა-პაპათა ძვლები, მაგრამ ონისემ გადასწყვიტა მოიტაცოს მაყვალა და მოშორდეს გელასთან შე-

ყრას. ამ განზრახვის აღსრულებამ გამოიწვია შეტაკება გელას და ონისეს შორის. უკანასკნელი დაიჭრა, ხოლო მაყვალა იმავე ღამეს სახლიდან სადღაც გაიპარა. დროებითი ბინა ქალმა იპოვა მამა ონოფრესთან, რომელიც ცხოვრობდა გამოქვაბულში განდევნილად. მისი კეთილი გული და ხალხისთვის თავდადებული მოღვაწეობა გათქმული იყო მთაში. თოვლში ჩაფლული მაყვალა, რომელსაც სოფელმა „სამანი“ დაუსვა, ესე იგრდასწყევლა ის, ვინც მას დახმარებას აღმოუჩენდა, მამა ონოფრემ გამოაცოცხლა და ექიმობის ცოდნით მოუარა საწყაღს ქალს. ამან უამბო თავისი გარემოება და ითხოვა წმიდა კაცისაგან შენდობა. მაყვალა გახდა მისი თანაშემწე წამლების მომზადებაში და ხალხისთვის სამსახურში. ერთხელ, როცა წმ. მამა სახლში არ იყო, ვიღაც მიუახლოვდა მის სადგომს და უცებ განშორდა მას; მოისმა მხოლოდ ქარის სტვენა და ქალის წივილი. დაბრუნებულმა ონოფრემ მაყვალა ნახა მოკლული. ვინ მოჰკლა იგი, გელამ თუ ონისემ, დარჩა გამოურკვეველი. გვიდა დრო და ამ წმ. მამას გაენდო ჰკუთხე შერყეული ონისე და განუწყვეტლივ იმეორებდა მაყვალას სახელს. ონისე მას უკან მოძღვარს აღარ უნახავს, მაგრამ თვით კი გაება უსიამოვნო ამბავში: გელამ მას დააბრალა მაყვალას მოკვლა მთავრობის წინაშე. ონოფრე სასამართლომ იცნა მაყვალას მკვლელად: ონისე მას ვერ მოჰკლავდა, რადგან ქაღალდებიდან აღმოჩნდა, რომ იგი გარდაიცვალა ამ მკვლელობაზე ადრე, ვერც გელას დააბრალებდნენ, რადგან ამ დროს იგი ყოფილა წასული ტფილისში ჯილდოს მისაღებად. ონოფრეს მეტი მაყვალასთან არავინ ყოფილა დაახლოებული და ამიტომაც იგი გამტყუნებულ იქმნა და გაგზავნილ ციმბირში. ამ საშინელმა გადაწყვეტილებამ ხალხი ააღელვა. შეიკრიბა იგი დეკანოზის მეთაურობით. დროშები შეანძრიეს და ზეცის წყევლა-კრულვა მოუწოდეს იმის თავზედ, ვინც მოჰკლა მაყვალა. მკვლელიც დაესწრო ამ კრებას, ვერ აიტანა წყევლა და გამოცხადდა: იგი იყო ონისე. გელამ ვერ მოითმინა და გაცე-

ცხლებულმა ხანჯალი ჩასცა გულში უიარაღო ონისეს. ამ საქციელისთვის ხალხმა გელას ჩაქვავება გადაუწყვიტა. მაყვალას საქმე გაირჩა მეორედ და მამა ონოფრე გაამართლეს. მაგრამ ამ ამბავმა ველარ მიუსწრო მოხუცს, — მან უკვე განუტევა სული.

ხევის ბერი გოჩა, მოთხრობაში ამავე სახელით, დასურათებულია ხალხის მეთაურად, რომელიც ნუგზარ ერისთავის დროს ჰკრებს საზოგადოებას გამოსარკვევად, რა წინააღმდეგობა გაუწიონ ნუგზარს, მოხევეთა მტერს. გოჩა ურჩევს შეუერთდნენ საქართველოს მეფეს, რომ განმტკიცებულის ძალით გაუმკლავდნენ ნუგზარ ერისთავს.

რომანი „ელისო“ შეეხება ჩაჩანთა ცხოვრებას, როდესაც მათ ძალდატანებით ასახლებდნენ კავკასიიდან ოსმალეთში. შამილის ნაიბი, განთქმული ანზორა, რომელმაც შესწირა თავისუფლების დაცვას სამი ვაჟიშვილი, მოხუცებული და დავრდომილი, ერთის ქალითდა, ელისოთი, ეთხოვება ძვირფასს სამშობლოს. შესავალი ამ მოთხრობისა საუცხოვო სურათია:

მშვენიერს დაცემულს მინდორზედ, ვლადიკავკასის მახლობლად, მოჩანდა ალყად შემორტყმული ურმები, გაჭვდილი სახლის აგვეჯულობით. ამ ალყის შუა აქა-იქ განადებულს ცეცხლებზედ ჩუჩხუხებდა ჭვებები, რომლებსაც მიჭსნდამოდნენ მოხუცებული დედაკაცები და სკუმელს ამზადებდნენ. იქვე მიმსხდარიყვნენ დანარჩენი მოხუცი ხალხი და გაჩუმებულნი ფაღიანს სწევდნენ. იმათი მხნე და გმირული, თუმცა დადონებული, სახე ცეცხლის შუქზედ რაღაცა საცნებო სურათს წარმოადგენდა. ემაწვილი ხალხიც, ჯგუფ-ჯგუფად შეკრებილი, თუმცა სცდილობდა ერთმანერთის გამხნეებას, გამხიარულებას, მაგრამ იმათი დაფიქრებული სახე ისევ ისე გაუღიძებლად რჩებოდა. აქ იყო რაღაცა იღუმალი სიჩუმე, რაღაც იღუმალი სევდა, რომელიც ნება-უნებელივ სიტყვას აწვევტინებს და ხმას აკმენდინებს კაცს. ხანდისხან ისეთი წუთებიც შეჭხვდებოდათ, რომ თვით სუნთქვაც შეუწყდებოდათ და ასე, სამარის მსგავს სიჩუმეში რჩებოდნენ რამდენიმე ხანს. საღამო იყო ჩინებული, თბილი, ერთი იმისთანა

სადამოთავანი, რომელსაც კაცი ნეტარებაში შეჭყავს და სიამოვნების ნექტარს აღუძრავს ყოველის ძარღვის ხვეულში. როგორც ბუნებით მხნე, ისე მხიარული ჩეჩნები, დღეს განუშებელიყვნენ ისე, როგორც ქარიშხლის წინაღ ჭაერი, რომელიც ემზადება ამ სიმშვიდიდგან ერთ-ბაშად გრგვინვად გარდაქცევას... აქამდის კიდევ აქა-იქ მოისმოდა თითო-ორი სიტყვა, ესლა ისიც შესწედა და ჩამოვარდა სრული სიჩუმე. ამ საიდუმლოებით სავსე სიჩუმეში, რომელიც მკვლართ სამფლობელოს მოგაკონებდათ, ერთბაშად გამოისმა ჭიანურის წყნარი ხმა და მას მოჰყვა წყნარივე ზუზუნი. მაგრამ, დიერთი ჩემო, რა ხმა იყო ის! აშკარადა სჩანდა, რომ ეს ხმა სწელებოდა გულის სძირველიდგან, რომელიც ენთებოდა, სდუღდა, სწავდა მთქმელს და გამგონს!.. იფანტებოდა შორს, შორს მინდორზედ, სადაც მსუბუქს ნიავს მიჰქანდა ყოველ ხესთან, ყოველ ბუჩქთან, ყოველ ბაღსთან და, რა მიეკარებოდა, თითქოს იქამდის ძლიერად აგრძნობინებდა თავის ძლას, რომ შიდად ათროლოებდა. ჩქარა ზუზუნი ერთის კაცისა გადაიქცა საერთო ზუზუნად, რადგანაც იმას ხმა მოსცეს სხვებმა და მთელი ეს ადგილი მოიფინა მტანჯველ სევდიან გოდებით და გმინვით. ეს ხმა, უსიტყვოდ აღმომხდარი იმათ ჰიროდგან, ისეთ წარმოუთქმელ სატანჯველს გამოხსთქვამდა, რომ სიტყვებზედ ერთი-ათად მეტს გაგრძნობინებდათ, მეტად გიჟსებდათ სევდიოთ და ნაღველით გულს, ნება-უნებლივ თანაგაგრძნობინებდათ იმათ უბედურებისათვის. თქვენა გტანჯავდათ, გაწუნებდათ ეს ხმა, მაგრამ ყური ვერ მოგეშორებინათ. ეს იყო უკანასკნელი გამოსაღმება სულთ-მობრძავის შვილისა, რომელიც სამუდამოდ ეთხოვებოდა თავის საყვარელს მშობელს, რომელიც ალერსს უხეობს შეუბრალებელი და შეუწყალებელი უსამართლო ძალა! ეს იყო გოდება სანატრელთან დაშორებულისა, რომელიცა ჰგრძნობდა, რომ უიმისოდ ვეღარ იხარებს, ვეღარ იცოცხლებს!.. ეს გმინვა, ეს ოხვრა, ეს გოდება მით უფრო მწარედ გუჩვენებოდათ, რომ ეს არ იყო მარტო ერთი კაცის წუხილი თავის უბედურებაზედ, ეს არ იყო ტირილი მარტო ერთის ჰიროს თავის დაღუბულზედ, — აქ გამოითქმოდა საერთო ვაჟა, საერთო წუხილი, საერთო ტანჯვა; აქ სცემდა საერთო ძარღვი და ერთის გმინვაში გა-

მოითქმოდა გრძნობა და მდგომარეობა მთელის ხალხისა. ეს მამულის მოსიყვარულე, იმისთვის თავ-განწირული ჩენები, ესაღმებოდნენ თავის სმშობლას, რომლის შესარჩენად და ასადროძინებლად მამას შვილი არ შეუწყალებია, ცოლს—ქმარი და იმდენის ბრძოლის და მისხვერბლის შემდეგ ისინი უნდა მოშორებულიყვნენ იმას! „დემეტო! სდა ხარ?“ იძახდა იმათი ცისკენ მიხურობილი თვალები, მაგრამ მშინვე დედამიწას დაეშვებოდა ჰასუნ-მიუღებელი. ყოველი ბუჩქი, ყოველი ადგილი, ყოველი კუნჭული ამ ადგილებისა იმათ მოაკონებდა თავიანთი მამაცურს სიყვავაცეს, რომელზედაც სისხლი დაენტხია რომელსაჲე გულის გამგელეს მახლობელს. უველა ადგილებთან მიკარება, ყოველი ნაბიჯის გადადგმა იმათ აკონებდა მწუნხარე სურათებს; ეს უველია გულში გახურებულს შანთებად და უსიტყვოდ მარტო კმინვას წარმოათქმევიებდა. არის ხოლმე ისეთი წამი, როდესაც სიტყვას ადგილი ადარა აქვს კაცის მწუნხარებაში.

ელისოს მამა, ანზორა ჩერბიყ, ხანჯალზედ ხელ-გავლობული ყურს უღდებდა მკენესარს სიმღერას. რამდენჯერმე მოიწმინდა შუბლზე ცივი ოფლი, მაგრამ კმუნვა მაინც ვერ მოიშორა და აღძრული მოგონებანი მწარედ უდაღვდა გულს. იმას თვალწინ ეხატებოდა წარსული ყმაწვილკაცობა, მკვირცხლად დაცემა აქა-იქ რუსის ჯარზედ. მოაგონდა იმათი ჯოგების გამორეკა, მოაგონდა რუსის ქალებისაგან წამოღებული ნადავლი და ჩაჩნის ქალების გახარება ამ შემთხვევით; მოაგონდა ის დღეები, როდესაც ქარივით ხან აქ გაჩნდებოდა, ხან იქ, როდესაც მთელს ჩაჩანში ლექსს ლექსზედ გამოსთქვამდნენ, ქებას ქებაზედ შეასხამდნენ იმას. ბოლოს წარმოუდგა თვალწინ თავისი ცოლი მშვენიერს ყმაწვილ-ქალად, რომელიც თვალსა და წარბში შესცქეროდა, რომ იმის სურვილისამებრ მოქცეულიყო; წარმოუდგა თავის შვილები, რომელთაგანაც შენახვას და დამარხვას მოელოდა, მაგრამ რომელნიც მამულის დაცვის დროს იმის თვალწინ იქმნენ განგმირულნი მტრის შეუბრალებელის ხელით, და მოხუცმა კიდევ ძალზედ გადაიხვა ხელი შუბლზედ და მწარის ამოახვრით შესძახა:

ლაი ლაჰჰ, ილ ალაჰ! ამ მტერთან ბრძოლაში შეუღრეკელს და გაუტეხავს მეომარს დარჩენია მწედ და ნუგეშად ერთადერთი ქალიშვილი, ელისო. ელისოც მწუხარებით ეთხოვება სამშობლო ქვეყანას. მის ტანჯვა გაორკეცებულია: სამშობლოსთან მან უნდა დასტოვოს თავისი მეგობარი, ქართველი და ქრისტიანე ვაჟია. ანზორა ნებას არ მისცემს ელისოს შეუღლდეს იგი გიაურთან, თუმცა კარგად იცის, რომ ქალის გული ადვილად არ დაემორჩილება გარეშე სურვილს და ერთხელ ანთებულს გრძნობას არ ჩააქრობს. ელისო მართლაც განიცდის საშინელს სულის ბრძოლას გრძნობის და მოვალეობის შუა: მას უყვარს მოხუცი მამაც და სიტყვას აძლევს, რომ დაივიწყებს ვაჟიას... რათა განამტკიცოს ელისოს გულში მტრობა ვაჟიასადმი, იგი მოაგონებს, რომ ჩაჩანს, მაჰმადის მორწმუნეს, უნდა სძულდეს ქართველი, ქრისტეს მიმდევარი, რადგან ქართველები გახდნენ მიზეზი მთიელთა დამხობისა. იგინი გაუძღვნენ რუსებს თავისუფალის ხალხის შესაბოჰად.

მამის და ქალის ბაასის დროს გაჩნდება ვაჟია და დაუფარავად აღიარებს, რომ მას უყვარს ელისო, როგორც თევზს წყალი, ფრინველს—ჰაერი. ელისოს დაუწყოა გულმა ცემა და პასუხი არ გასცა ვაჟიას. ანზორა გრძნობს, რომ ეკარგება უკანასკნელი ნუგეში და ევედრება ვაჟიას დაუთმოს ელისო მას, მოხუცს და დაგრდომილს. ვაჟია უღმობელი და გულქვაა: საყვარელის დათმობა მას არ შეუძლიან. ანზორა იძულებულია თავი მოიხაროს მოტრფიალეთა წინაშე. მაგრამ ბედმა მათ არ არგუნა სიტკბოება: ვაჟია და ანზორა განიგმირნენ მთავრობის ჯარისაგან.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ა. ყაზბეგის მოთხრობები ყოველთვის უბედურებით თავდებიან. ავტორი პესიმისტი; მისი შეხედულებით სიბნელე და უსამართლობა სჩაგრავს ყოველს კეთილს და სამართლიანს. ხალხი უმწიკვლო და უზადო არის; მხოლოდ მოსული მტერი ანუ გარეშე ძალა უთხრის საფუძველს მათ ზნეობით შემკულს და კეთილშობილუ-

რის მისწრაფებით აღსავსე ცხოვრებას. დიდი სამსახური მიუძღვის ა. ყაზბეგს მთიელთა ზნე-ჩვეულებათა გამოკვლევაში და ზელოვნურად დასურათებაში. თუნდ რომ კიდევ მათი იდეალოზაცია, გარდამეტებული გაფაქიზება, უეჭვოდ ვირწმუნოთ, მაინც ფას-დაუღებელი ღვაწლია ის შესწორება და ხშირად გაუქმებაც, რომელიც მან შეიტანა მთიელთა შესახებ უცხოელთა წარმოდგენაში პუშკინის და საერთოდ რუსის მწერლების გავლენით. ა. ყაზბეგმა საუცხოვოდ გაგვაცნო მთიელთა ფსიხოლოგია, ჩუგახედა მათ გულში, დაგვარწმუნა, რომ იგინი სიმამაცის გარდა სრულნი არიან პოეტურის ნიჭით, მეგობრულის სიმტკიცით, ზნეობითის სიწმიდით და სამშობლოს სიყვარულით. ამგვარს ნიადაგზედ არიან აგებულნი კიდევ მისი მოთხრობანი: „ელეონორა“, „ნინო“, „ციკო“ და სხვანი.

ფსიხოლოგიურს ინტერესს აღგვიძრავს მისი რომანი „განკიცხული“. გმირი ამ ნაწარმოებისა მარი, ხანში შესული პორფირეს ცოლი, მასხარად აგდებული მულისაგან და გულგრილად მიტოვებული ქმრისაგან, დაუმეგობრდება პორფირეს ნათესავს — ლევანს. იგინი ნათესავები არიან და მათი „სიყვარული არ შეიძლება“. ტანჯვა და მწუხარება ამ ორის შეყვარებულის პირისა სულის ცოდნით არის გამორკვეული და დახატული. ამგვარივე საზოგადო მნიშვნელობის ნაწერია „ცხოვრების ჩარხი“, რომლის პირველი და მეორე თავი დაკარგული აღმოჩნდა. ამ რომანში ცოცხლად ჩამოასხა ტიპი იმ ქართველის ფუქსავატის კაცისა, რომელიც მდიდარს საცოლოს ეძიებს მოსკოვში, რუსის ქალების შორის.

ა. ყაზბეგს აქვს რამდენიმე დრამატული პიესა. ისტორიული დრამა „კოსტანტინე ბატონიშვილი“, თავდაპირველად დაბეჭდილი სათაურით „ქეთევან დედოფალი“, აგებულია სპართაგან წამებულის დედოფლის ცხოვრების სიუჟეტზე. მტკიცე ხასიათით, ქრისტეს სარწმუნოების ერთგულებით და პატიოსნებით აღსავსე დედოფალი იპყრობს საერთო ყურადღებას და წმინდა შარავანდელით იმოსება მის სახელი. მეორე დრამა „არ-

სენა“ სახალხო თქმულების გმირს გვიხატავს და მთელი თანაგრძნობა მიქცეულია ამ საწყალოთა მცველის პიროვნებაზედ. „დილა ქორწილის შემდეგ“ ვოდევლია, რომელსაც საოხუნჯო ელემენტი აკლია. საერთოდ ა. ყაზბეგს ეხერხებოდა უფრო დრამატიულის შინაარსის შემოქმედება. მოთხრობებშიც იგი იძიებს დრამატიზმს, ინტერესების შეურიგებელს ჭიდილს, ცხოვრების მწარე მხარეების დასურათებას. ამიტომ კომიზმი მას სრულიად არ შეენის, ან ნაძალადევაობა ეტყობა. მის მოღვაწეობას აცისკროვნებს მოთხრობები მთიელთა ცხოვრებიდან და მის დიდებას ვერას შემატებს რამდენიმე დრამატიული ნაწერი. სახალხო მიმართულება, ერის ცხოვრების გაიდვალიზებული დასურათება შეჰქმნა ა. ყაზბეგმა და მის კვალს გაჰყვა მრავალი ახალგაზდა მწერალი.

ნიკოლოზ ლომაური

ნიკოლოზ ლომაური დაიბადა 1852 წ. სწავლა-განათლება მიიღო ტფილისის სემინარიაში და კიევის აკადემიაში. პირველი მისი ნაწერი დაიბეჭდა 1868 წ. „დროებაში“: ჯერ ლექსი „სიონის ტაძარს“ და შემდეგ ორი წერილი: „ნმა პროვინციიდან“ სემინარიელის ფსევდონიმით.

ნიკოლოზ ლომაური ეკუთნის ილია ჭავჭავაძის სკოლას. გარდა ილია ჭავჭავაძისა მანედ იქონიეს გავლენა რუსის მწერლებმა ჩერნიშევსკიმ, დობროლიუბოვმა, რეშეტნიკოვმა, გლებ უსპენსკიმ. ამათ ზედმოქმედებას უნდა მივაწეროთ მისი ხალხოსნურის მიმართულებით გატაცება. ნ. ლომაურის სალიტერატურო მოღვაწეობა დაიწყო სწორედ იმ დროს, როდესაც ჩვენს საზოგადოებაში გაიდვიდა ხალხის შესწავლის და დახმარების ინტერესმა. ახალგაზდობამ დაიწყო ხალხთან დაახლოება და მის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება: სკოლების გახსნა, შემნახველ-გამსესხებელის კასების, დეპოების და ბანკების დაარსება. ხალხთან დაახლოებამ გამოიწვია მის ხასიათის და თავისებურობის შესწავლა, რაც საფუძვლად დაედო გლეხობის გაიდვალიზებას, სოფლურის ცხოვრების განდიდებას და ქალაქის მასზე მანენ გავლენის აღნიშვნას. ნ. ლომაური საუცხოვოდ იცნობს ქართლის სოფელს, შესწავლილი აქვს გლეხის ყოფა-

ცხოვრება. თავის მოთხოვნები უძღვნა ხალხის ზნე-ჩვეულებების დასურათებას, მის გონებითის განვითარების დაქვეითების და ეკონომიურად ჩამორჩომის მიზეზთა გამორკვევას. ქართულის ენის საუცხოვო მცოდნემ და დაჯილდოებულმა შემოქმედებითის ნიჭით, მან შეიტანა ჩვენს მწერლობაში ახალი სიო ცრუმორწმუნეობათა გათვალისწინებით და მათის ზედმოქმედების მხატვრულად აღწერით. ამ შინაარსისა მოთხოვნა „ალი“, სადაც დასურათებულია შეძლებულის გლეხის ოჯახის დარღვევა ცრუმორწმუნეობის, მევახშის და ღიაკენის წყალობით. მოთხოვნა „ქაჯანა“ აშენებულია იმ დედაზრზედ, რომ გაუნათლებლობას დიდი ვნება შეუძლიან მოუტანოს ხალხს. აქ აწერილია ჭიკოცონობა დიდს ოთხშაბაძს, მკითხავის გაიძვერაობა, სალოცავად წასვლა და სხვ. ქაჯანა მეტი სახელია სოფელის ბიჭის სიმონისა. ქაჯანა დაერქვა მას იმიტომ, რომ ლაპარაკში ხშირად ხმარობდა ამ სიტყვას. იგი იყო ბევრგან ნამყოფის და გამოცდილის კიკოლას შვილი. გარდა სიმონისა კიკოლას შერჩა კიდევ ერთი ქალი კატო, ეშმაკი და კუდიანი გოგონა. ჭიკოცონობა ღამეს კატომ შეაშინა თავისი ძმა ქაჯანა, ბავშვს შიშისაგან ენა ჩაუვარდა და დამუნჯდა, ვიდრე სალოცავად არ წაიყვანეს და ამვე კატომ ეშმაკობით ენა არ ამოადგმევინა.

ეკონომიური უწყსრიგობა და სოფლის გაჭირვება წყლის ნაკლებოვნობის გამო 5. ლომაურმა აღწერა მოთხოვნაში „ბედი უბედურთა“, რომელშიც აგრეთვე ცოცხლად დაგვიხატა აზნაურშვილის ვანოს გაბრწყინებული სურათი და მის თავდადება სოფლის საკეთილდღეოდ. სოფლის ცხოვრებას შეეხება აგრეთვე მოთხოვნები „ქრისტიანი ლეკები“, „გიგო ღრუბელაშვილი“ და „სამფეხა ამირანი“. „ბერუა ქრისტესიაშვილში“ ავიწერა ძველი, პატრიარქალური ოჯახი. ბერუას ოჯახში 22 სულია, იგი თვითმპყრობელი ბატონია ამ სახლისა, სადაც გამეფებულია თანხმობა და ამის წყალობით ყველაფრის სიუხვე და ბედნიერება. მამა-პაპეულს საფუძველზე აშენებულს ოჯახში უთანხმოებას და ბოლოს დამარღვეველს შეხედულებას მოიტანს ქალაქში კინტოდ ნამყოფი ერთი წევრი ამ ოჯახისა. ავტორის თანაგრძნობა მთლად ბერუას მხარეზეა და თვალსაჩინოდ აღნიშნავს ძველის წესის უპირატესობას. ახალის წინაშე. როცა განაწილდა ოჯახი, გაიყო და დაქუცმაცდა მის ძალაც და ქონებითი შეძლებაც. მოთხოვნაში „ყოვლის მხრიდან“ აღწერილია ოჯახის დაღუპვა მის წევრთა გამოყოფის გამო კი არა, არამედ ბუნების შეუბრალებლობის წყალობით. სეტყვამ ამოადგო და განადგურა გულკეთილის ანდრიას ყანაც და ვენახიც. გლეხი მწარე ფიქრებით მოცულია, როგორ გადინადოს სახელმწიფო და სასოფლო ხარჯი და აუშფო-

თებლივ, როგორც „თედუა“ რაფ. ერისთავის ლექსში, განგების და ღვთის წინაშე იხრის ქედს და ემორჩილება აუცილებელს ბედისწერას.

სოფრონ მალობლიშვილი

იმავე ხალხოსნურს მიმართულებას ეკუთნის სოფრონ მალობლიშვილი. იგი საუცხოვო მცოდნეა სემინარიის ბურსისა, საერთოდ სასულიერო სასწავლებლების სასტიკის და უღმობელის წესწყობილებისა. რუსის მწერალმა პომილოვსკიმ თავის თხზულებით იქონია დიდი გავლენა ს. მალობლიშვილზე და დაწერინა რამდენიმე ცოცხალი მოგონება სემინარიის მასწავლებლების და მოსწავლეების შესახებ, რომელთა ზედმოქმედება თვით გამოსცადა, როგორც გორის სასწავლებლის და ტფილისის სემინარიის მოწაფემ. გარდა ამ „მოგონებათა“, რომელთაც გადაგვიშალეს ჩვენის სწავლა-აღზრდის ისტორიის ფურცლები, ს. მალობლიშვილი ცნობილია, როგორც მწერალი ქართლის სოფლების გლეხთა მდგომარეობისა, მათ ჩვეულების და რწმენისა. წმინდა შუქით აბრწყინვებს იგი მდაბიო ხალხს და მებატონეთა შეუწყნარებელს საქციელს ჰკიცხავს სამართლიანის წყრომით. ამ ორის კლასის დაპირდაპირებაზე აგებულია მისი მოთხრობა „ცეცო“. ცეცო ღამის მეხრეა, დაუღალავი და ერთგული მუშაკი. იგი ობოლია, საწყალის ქვრივის ნენეს შვილი. ცეცოს უყვარს თექვსმეტის წლის ლამაზი თამრო, მაგრამ ქალის დედა მდიდარს სასიძოზე ჰფიქრობს. ცეცოს შეუღლებას ხელი შეუშალა იმ გარემოებამაც, რომ იგი აზნაურშვილს მიხასთან ერთად მოწინააღმდეგეა სოფლის მყვლეფავეებისა. ცეცოს ციხეშიაც ამოაყოფინეს თავი, მაგრამ იქიდან გამოვიდა ისეთივე გულწმიდა, როგორიც იყო და შეუუღლდა თავის სატრფოს.

მოთხრობა „ცკრევაზე“ აგვიწერს შემოდგომით ოთვლის ამბავს და დროს გატარებას. აქ გამოყვანილია ხარებაშვილის ძველი ოჯახი, რომელთა წევრების რიცხვი სამოცდაათამდეა. ს. მალობლიშვილი, როგორც ნ. ლომაური, დიდის ოჯახის მომხრეა. მოთხრობა „დემეტრეს სახლობა“ საინტერესოა იმით, რომ აქ გამოყვანილი მდიდარი ყაზარა, სოლომონ მეჯღანუაშვილივით, მდიდრდება გაიძვერაობით და ეშმაკობით. დემეტრე ამის მოვალეა. ვედარ შესძლო სარგებლის გადახდა და „პრისტავმა“ სახლი აუწერა. დემეტრე გაცეცხლდა და ყაზარას უთაქა. ამის გამო პასუხის გებაში მისცეს. სასამართლოს უწყებას დემეტრე ცოცხალი ვედარ დახვდა. გასაწყლებული კაცი ხალხში მოგროვილის ფულით და-

მარხეს. ამას ჰქვიან „გულზედ თეფში“. ნენე ორის ობლით დარჩა დიდს გაჭირვებაში: შვილებმა გლახაკობა დაიწყეს. ნენე მოსამსახურედ დაუდგა თვით ყაზარას, რომელმაც შეურაცხყოფა მიაყენა უპატრონო ქვრივს და განიზრახა მის ქალის გაუპატიურებაც. მოთმინებიდან გამოსულმა ნენემ თავი მოსტრა ყაზარას და გულწრფელად უამბო ყოველისფერი გამომძიებელს. გარდა ამ მოთხრობისა ს. მგალობლიშვილს დაწერილი აქვს: „ღელა მათა“, „მეველე“, „ყაყიტას ქურდი“, „დიდს ზალაში“ და სხვ.

ლუკა რაზიკაშვილი

(ვაჟა-ფშაველა)

ლუკა რაზიკაშვილი, ცნობილი მწერლობაში ვაჟა-ფშაველას ფსევდონიმით, დაიბადა 1861 წ. სოფ. ჩარგალში. მამა მისი პავლე იყო მღვდელი. ლუკამ სწავლა მიიღო ჯერ სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ გორის სამოსწავლო სემინარიაში. ცოტა ხანს პეტერბურგის უნივერსიტეტშიაც ისმენდა ლექციებს როგორც თავისუფალი მსმენელი. პეტერბურგიდან დაბრუნებული ცოტა ხნით იყო სოფლის მასწავლებლად. შემდეგ დაბრუნდა თავის სოფელში და იწყო სოფლური მეურნეობა. პირველის ხანის მის ნაწერებს და ნათარგმნებს რუსულით (1880—1884 წწ.) ეტყობა უცხო მწერლების გავლენა. მხოლოდ 1884 წ. ეურ. „ნობათში“ დაიბეჭდა მისი თავისებურის ნიჭით აღბეჭდილი „შვლის ნუკრის ნაამბობი“, რომელსაც მოჰყვა პირუტყვთა და მცენარეთა სამეფოდან ამოზიდული საუცხოვო მოთხრობები. 1886—1887 წ. დაიბეჭდა მისი პოემები: „მოხუცის ნათქვამი“, „გოგოთურ და აფშინა“, „აღლუდა ქეთელაური“ და სხვ., რომელთაც გააცნეს მკითხველს საზოგადოებას ფშავ-ხევსურთა სპეტაკი მისწრაფებანი, იდეალები, შეურყვევლი ზნე-ჩვეულება და მამაცური ცხოვრება. ამ ნაწარმოებებით ლ. რაზიკაშვილი სწრაფად ჩადგა პირველ-ხარისხიან მწერალთა გუნდში.

ლ. რაზიკაშვილმა ლექსებით და მოთხრობებით გაგვაცნო ფშავ-ხევსურეთი იმავე პოეტურის შემოქმედებით, როგორც ა. ყაზბეგმა მოხევენი და მთიულეები. თვით მწყემსმა და მხვნელ-მთესველმა, ხალხის რწმენისა და მსოფლიო შეხედულების მცოდნემ, მკითხველიც ჩაახედა ფშავ-ხევსურის გულში და გადუშალა თვალწინ საინტერესო და თავისებური ქვეყანა, რომელიც აქამდის მისთვის უცნობი და უტყვი იყო. ორი უმთავრესი კილო ისმის იმის ნაწერებში. პირველში გამოთქმულია ხნლით მამულის დაცვის საჭიროება, მეორეში სიყვარულის დამყარების აუცილებლობა კაცთა და ბუნების ბედნიერებისთვის. რაც შეეხება მის მოღვაწეობის დარგებად დაყოფას, შეიძლება სამი უმთავრესი დარგი აღინიშნოს: პირველია ეთნოგრაფიული წერილები, ანუ ზნე-ჩვეულებათა აღწერა, და საბელეტრისტო ნაწერები, მეორეა ლექსები და დიდი პოემები, მესამეა პოეტური პროზა. მეორე დარგში ლირიზმით და საეპიკო გულდამწვდებით დასურათებულია ხალხი, მისი დარდი და ნაღველი, სული და გული. იმ დარგში, რომელსაც ეკუთნის პოეტური პროზა, იგი ასურათებს ცხოველებს და მცენარეებს. ყოველი მისი ნაწერი გამთბარია სიცოცხლით და ბუნების სიყვარულით.

პოემა „ბახტრიონში“ მოთხრობილია ამბავი თუშ-ფშავ-ხევსურთა გამარჯვებისა თათრებზედ და ბახტრიონის ციხის აღებისა მათ მიერ. ამ ამბავს საფუძვლად უდევს ისტორიული მოგონებაც. ერთს შავსა და ბნელს დროს, როცა ჩვენი ქვეყანა მისუსტებული იყო მტერთაგან, შემოესევინათ თათრები (სპარსელები) კახეთს და იკლებენ იქაურობას. თუშნი ჰგზავნიან კვირიას ფშავ-ხევსურთა ქვეყანაში, — წადი, შეატყობინე ჩვენი და კახეთის გაჭირვება და ზთხარი, რომ ბარი თუ წახდა, მთაც ვერ ივარგებს და ამიტომ გელით საშველად-თქო. კვირია მიდის და გზა-გზა ბევრს სურათსა ხედავს აოხრებისას: ფშავეთის სამზღვარზე შეხვდება წმ. გიორგის სალოცავთან ერთს ფშაველს დედაკაცს, რომელსაც ქმარი და რვა შვილი

გასწყვეტია თათრებთან ომის დროს. დედაკაცის ტირილი და მწარე ლაპარაკი უფრო ცეცხლს უკიდებს კვირიას. ამის ჩაგონებით შეიკრიბება დიდი ლაშქარი ფშავ-ხევსურთა მოხუცებულის დეკანოზის ლუხუმის წინამძღვრობით და მიდის ბახტრიონისკენ. ლუხუმი შეეკითხება წმ. გიორგის ხატს. წმ. გიორგი მოუწონებს ამ საქმეს და ჰპირდება უჩინარად წინამძღვრობას. ეს ამბავი აღაფრთოვანებს ლაშქარს, რომელიც დაიმედებული აპირობს მტერთან შებმას. გამოჩნდება ქალი ლელაცა, რომლის დედა ტყვედა ჰყავთ თათრებს. ბახტრიონის ციხეში და რომლის ძმებიც იმავე მტრებს მოუკლავთ. კვირია და ლელა გადასწყვეტენ, ჩუმად შევიდნენ როგორმე ციხეში და იქიდან გაუღონ კარი თავიანთ ლაშქარს. ბახტრიონის ახლოს ფშავ-ხევსურთ ელის თუშების ლაშქარი, რომელსაც წინამძღვრად ჰყავს გამოჩენილი ზეზვა. ციხის კარი გაიღება, თუშ-ფშავ-ხევსურნი თათრებს ამოსწყვეტენ. ლელა და კვირია, ლატისთვის ციხის კარში დაკლულნი თათრების მიერ, გამარჯვებულს ლაშქარს თან მოაქვს, რომ სამშობლო მიწას მიაბაროს. ბევრი დაიჭრა, სხვათა შორის, ლუხუმიც, რომელსაც ერთს გამოქვამულს კლდეში მოარჩენს დიდი ჯიგრიანი გველი. ბერი ლუხუმი ისეთი მადლიანია, რომ გველმაც კი დაუტევა თვისი გველური ბუნება და თავი გადასდო ლუხუმის მოსარჩენად. ეს არის პოემის შინაარსი, რომელიც გამოთქმულია ღრმა გრძნობით და მდიდარის აღფრთოვანებით. მოსახიბლავია აქ თვით პოეტური ენა, სავსე მოსწრებილის შედარებებით და საუცხოვო მეტაფორებით. საქმარისია ამის დასამტკიცებლად მოვიყვანოთ პოემის დასაწყისი:

დღემ დაიხურა ჰირბადე, მთებმა დახუტეს თვალები.

აღარ შეფთავენ საფლავში გმირთ ოფლის მღვრელი ძვალები.

ქარი ქვითინებს... დრუბელთა ზარი თქვენ შესაზარები,

გუფი ვერ მოუფხანიათ, ცრემლი სდით ალანინანი;

ჩარკტხეს, ჩაალაზეს მთების გუფ-მკერდი კლდიანი.

გაცოცხლდა, ცას ემუქრება დრმა დედე, წყარო-ფშინი.

გადაკრიფენ დრუბელები, ქუჩი გასწირეს ცვრინი.

გაივსო რძითა მთათ ძუძუ, დაუშრომელად რძინი.

მოგესალმებით, ქედებო, მომაქვს სალამი გვიანი.

პოემა „მოხუცის ნათქვამი“ აგვიწერს იმ დროს, როცა ალა-მაჰმად-ხანი დაეცა საქართველოს და განსაცდელში ჩაყარდნილი ირაკლი მეფე იწვევს ფშავებს მისაშველებლად. აისხეს იარაღი ფშავებმა და საყვარელს მეფესთან გაემურნენ. შეებნენ ქართველები სპარსელებს კრწანისის ველზე და მამაცურად იბრძოდნენ მტერთან. ომის შემდეგ ველზე დაჭრილთა შორის იპოვეს ახალგაზდა მწყემსი, რომელიც მოხუცებაში უამბობს წარსულს შემთხვევას თავის მსმენელებს. ფშავის იდეალი საქართველოს თავისუფალის ცხოვრებისაკენ არის მიქცეული; იმისი მოგონება და ლექსები მიმართულია ამ სანატრელის დროისკენ.

რკინის გულიანი ფშავი გოგოთურ პოემაში „გოგოთურ და აფშინა“ უშიშრად და სიმართლის დასაცველად მოქმედობს იმავე ირაკლი მეფის დროს. იგი ესწრაფის მეფის სასახლიდან მთად, იქაურის ადგილის ანგელოზებთან, ბუნების წიაღში. აფშინა, ამავე პოემაში მომქმედი პირი, ხევსური ჩამომავლობით, სულ სხვა ხასიათის კაცია. იგი მტაცებლობის გზას ადგია და არც ჰგონობს თავის საქციელის ურცხვობას. მათი შეტაკება, ორის გმირის ჭიდილი, გამარჯვება გოგოთურისა და მათი ძმად გაფიცვა შეადგენს ამ პოემის შინაარსს. დალიეს რა შერიგების ჟამს ყანწით, ასე დალოცა აფშინამ გოგოთური: „სანამ იცოცხლე, გოგოთურ, სანამ ცასა სდის ნამია, სანამ მზე ათბობს ქვეყანას, დილა-სალამოს ჟამია; სანამ ტყეს ესხმის ფოთოლი, მიწა ამცენებს მწვანილსა, სანამ ჭინჭველა ქლაქით ზურგით მოიტანს მარილსა; მოგწიოს ლაშარის ჯვარმა მუდამაც გულის წადილსა“. ახლა გოგოთურმა დალოცა: „გწყალობდის, ძმისავ, ხატია, შენც ჯანიანი ყოფილხარ, როგორც წელანა გცადია. ღმერთმა გაშოროს ბოროტი, ავ-საქ-

მე, ავი წადილი. ნუ მოგვიშალოს უფალმა ძმობა და ერთად ხადილი!“

აფშინამ ხანჯრის ბუნისა ვერცხლი არაყში ჩათალა,

ორთავ დალიეს ერთდა, ორივემ უანწი დაცალა.

იფიცეს. ესლა ძმანია, ვით ერთი დედის შვილები...

ახლა უმღერეს ზედაცა ურთ-ერთს სამღერი ტკბილები,

მემრე წავიდნენ ცალკ-ცალკე თავ-თავის გზასე გმირები.

ამის შემდეგ დამარცხებულმა აფშინამ ცხენი და იარაღი გასცა სხვებზე და თვით ხანმატის ჯვარის ხევის-ბერად შედგა.

პოემა „აღლუდა ქეთელაური“ თვალწინ გვიშლის ხევსურების ბრძოლას ქისტებთან. ამათ გმირს მუცალას დაძლევეს აღლუდა, მაგრამ მარჯვენა ხელს მაინც არ მოსჭრის, როგორც მიღებული იყო გამარჯვებულის სასახელოდ. ამისთვის აღლუდას გაჰკიცხავენ სამშობლოში და მისი მეგობარი მინდია წავა ნამდვილის გარემოების შესატყობად. დაბრუნდა მინდია და აღლუდას გასამართლებლად თან მოიტანა ქისტის მარჯვენა ხელი. შეწუხდა აღლუდა,—მას არ სურს მტრის დასახიჩრება, თუმცა ეს შეადგენს ხევსურთა წმინდა და მამა-პაპეულს ჩვეულებას. იგი იმდენად გულჩვილი და ნაზი კაცი გამოდგება, რომ თავის მოქიშვეს მოსახსენებლად ცხვარსაც კი მიუყვანს გუდანის ჯვარს. ხევის-ბერი ბერდია ურჯულოს სულისთვის „სამხვეწროს“ მიყვანას სარწმუნოების გაწბილებად ჩასთვლის. მაშინ აღლუდა თვით იძრობს ხანჯალს და დაჰკლავს ცხვარს, ამ საქციელისთვის აღლუდა დასწყევლა წმ. გიორგის მსახურმა და განდევნა თემიდან. მინდიამ ველარა უშველა რა თავის მეგობარს. აღლუდამ უკანასკნელად ილოცა გუდანის ჯვართან და განშორდა სამშობლოს, ცოლ-შვილს, მამა-პაპათა საფლავს ასე ისჯება ის, ვინც გამოიჩენს თვითნებობას და დაარღვევს ძველს ჩვეულებას და ტრადიციულს შეხედულებას. აი რა რისხვით აძევებს აღლუდას წმ. გიორგის მსახური:

მოკვეთილ იყოს სხვა ქვეყნის ცა-დრეხბლის შანამჭირები.

წადით, უმტვრიეთ შავ-ბნელსა სახლისა, ციხის კარები.

ცეცხლი მიეცით სასწრაფს, — ცასა წვედებოდეს ადები,
სათემოდ გამოიჩეკეთ: ცხვარი, ძროხა და ხარება.

შატილს ცოლ-შვილი უტირეთ, გუდასს — შინშნი და ქალები;
ჭრისხამდეს ჩვენო ბატონი, არა არის შესაბრალები.

ლ. რაზიკაშვილმა რამდენისამე თავის ნაწარმოების წყაროდ გაიხადა ხალხის თქმულება და გარდაქმნა იგი სამხატვრო ქმნილებად. ამგვარია, მაგალითად, პოემა „კოპალა“ და „ეთერი“. შინაარსი პოემა „კოპალასი“ იმაში მდგომარეობს, რომ ერთხელ მთა და ბარი დაიჭირეს დევებმა, „ქვეყანა გახდა დევთა საქმელად“, ადამიანი შეწუხდა და შევიწროვდა, ბუღბუღნი აღარ ჭიკჭიკებდნენ, ყვავილები მინდორში გახმენ. ამ დროს „მეშველედ“ უფალმა ხალხს მოუვლინა მოხუცი კოპალა „ხელში ხმლით, ალვის ტანითა: განათდა მთელი ქვეყანა ცხრის მზითა, ოცის მთვარითა“. კოპალამ გასწყვიტა დევები და თვით მათი წინამძღვარი ბედელა, ასჯერ კოპალაზედ დიდი და ასჯერ მეტის სხეულით, წმინდა ბერმა აქცია ფერფლად ჯვარის გამოსახვით. განახლდა ისევ ბუნება, გაისმა ქუხილის ხმა, წამოვიდა ჟუჟუნა წვიმა, დღემ გაიხარა ღამეზედ, ნისლი მიადგა კვლავ მთას. „დილა საღამოს ნიშნს უგებს, დღე ღამეს ებრძვის ძაღზედა, ნისლნი ათას მხრით მომდგარნი დაისვენებენ მთაზედა“.

ამგვარის პოეტურის შემოქმედებით აღბეჭდილია პოემა „ეთერი“, აშენებული ძველს თქმულებაზე. ეთერს, როგორც ხალხიც გადმოგვცემს ზეპირსიტყვაობაში, სდევნის ავი დედინაცვალი. ბედმა კი მოულოდნელად მოუვლინა ბედნიერება: მეფის შვილი გოდერძი ნადირობის დროს შეხვდება ეთერს, რომელიც საქონელს აძოვებს მთის ფერდოზე, მოიხიბლება მის თვალწარმტაცის სილამაზით და განიზრახავს მის ცოლად წაყვანას. დედ-მამა არ მოუწონებს ამ საქციელს და ცალკე ბინას („კოშკს“) მიუჩენენ. დედოფალი ვერ იმეტებს შვილს დასაწყევლად და მხოლოდ დარიგებას აძლევს თავის სიტყვას არ უღალატოს. ხოლო მეფის ვეზირი შერე გახდება ახალგაზდა

ცოლ-ქმრის დაუძინებელს მტრად. ის შიმართავს ერთს კუ-
დიანს ბებერს, მიჰყიდის მას თავის სულს და მისი რჩევით
შეაყრის ეთერს ერთს მუჟა ფეტვს, რომელიც გადაიქცევა
ურციცხვს ტილებად და ჭიებად. დადნა ტანჯვისაგან ლამაზი
ეთერი. გოდერძი მაინც თავს არ ანებებს, თითონაც ჩამოხმა
და სიკვდილის პირზე მივარდა. ეთერს და გოდერძს, სიყვარუ-
ლით გამსჭვალულთ, ტანჯვაში ამოუვათ სული. შერემ, რო-
მელსაც ბებერმა მისცა ეთერის მოსარჩენი წამალიც, მაინც
თავის მიზანს ვერ მიაღწია და ეთერის გული ვერაფრით ვერ
მოიგო. ბედკრულმა შერემ თვით დაითხარა დანით თვალები,
„მოსძაგდა სინათლის სინჯვა, მოსძაგდა ყველაფერია, დღეს
მხოლოდ სიბნელე უყვარს, ვერ ნახოს ვერაფერია“. უდროოდ
დაღუპულის ცოლ-ქმრის საფლავზე ამოვიდა ია და ვარდი.

და ამ საფლავთა ფეხთითა, ცოლ-ქმრის სამარის ძირითა

უკვდავებისა წუარო დის ძვირფასის ოქროს მიღითა.

ამ ადგილს ბუღბუღი უმღერს საღამოთი და დღითა;

ვისაც კი ის წყალი უსვამს, ერჯუფას რჯუფიანითა,

იმას არ უფლავ ქვეყნდა გულითა წყლუფიანითა,

იმას არ იცის სიბერე, არც მომავლავად სწერია,

ვინც უნდა იუფს, ვინც უნდა, თუნდ სულ უბრალო, მწირია.

პოეტი შეუღარებელის ნიჭით იკვლევს ფსიხოლოგიურს
ნიადაგს ზნე-ჩვეულებათა აღმოცენისას. „სტუმარ-მასპინძელი“
ერთი იმ ნაწარმოებთაგანია, საცა რაზიკაშვილი გადაგვიშლის
სტუმართმოყვარეობის საფუძველს, აღნიშნავს მის მნიშვნელო-
ბას და სამღვთო ჰოვალეობას. ხევსური ზვიადაური ღამის
წყვილიაღმი შეხვდება ქისტს, რომელიც ვერ იცნობს მას და
მიიწვევს თავის სახლში. ზვიადურს ბევრჯელ აუკლია და და-
უხოცია ქისტები. ჯოყოლას მეზობლები შეიტყობენ მის სტუ-
მრის ვინაობას და მიუხტებიან ღამით მის შესაპრობად. მა-
გრამ ჯოყოლა სტუმარ-მასპინძლობის სიწმინდის დამცვე-
ლად გამოვა, „თავზე ლაფს არ დაისხამს, საუფლო წესს
არ გასტეხს“ და ეწინააღმდეგება მეზობლებს. აღელვებულს

სოფელთან ვერა გააწყო რა ჯოყოლამ, მისი სტუმარი გა-
იტაცეს მისგან მოკლულის ქისტების საფლავზე და აქ მათ
სულის საოხად დაჰკლეს საწყალი ხევსური. ჯოყოლას ცოლ-
მა აღაზამ ჩუმად დაიტირა ზვიადური, დანით ააჭრა პირზე
სამი ბალანი და ჩიქილაში გამოიხვია. ამ საქციელისთვის მთე-
ლი ბუნება წინააღუდგა ღვთისნიერს ქალს და იგი გონება-
მიხდილი მიიბრუნს სახლში და გამოუტყდება ქმარს. ხევსუ-
რებმა გადუნადეს ქისტებს ზვიადურის მოკვლისათვის; მოკლეს
თვით ჯოყოლაც, რომელსაც, როგორც მოლაღატეს, თანა-
მემამულეებმა აუკვეთეს სამშობლო სასაფლავოზედ დამარხვა.
აღაზა, დარჩენილი მარტოდ, წყალში გადავარდება. ღამით
ისმის ჯოდოლას ხმა, რომელიც უძახის ძმობილს ზვიადურს.
ადგება საწყალი აღაზაც და მიართმევს მათ შიშხინა წვადს.
ყველანი მიაშტერებენ თვალებს იქითკენ, მაგრამ უცებ შავი
ღრუბელი დაჰფარავს მათ, ისმის მხოლოდ წყალის ჩხრიალი
და შორით დაჰყურებს ამომავალი მზე.

ფშავთა მორწმუნეობის გათვალისწინებას და მათ ბრძო-
ლას ლეკებთან ლ. რაზიკაშვილმა უძღვნა პოემები „მონადირე“,
„მოკვეთილი“, „გიგლია“ და სხვ. გაკიცხვის კილო და სატი-
რული მიმართულება გამოიჩინა იმგვარს ნაწერებში, როგორც
„ქებათა-ქება“ და „ერემ-სერემ სურემიანი“, სადაც ინტელი-
გენციის ფუქსავატი ცხოვრება დაგვიხატა.

ლ. რაზიკაშვილის ნიჭი თავისებურად გაიფურჩქნა, რო-
დესაც იგი დაადგა სიმბოლურის შემოქმედების გზას. „გველის
მჭამელით“ (1901 წ.) გაითქვა მან სახელი და მიიპყრო საერ-
თო ყურადღება. ამ პოემის გმირი, ხევსური მინდია, თორმე-
ტი წელი ტყვედ ჰყავდათ ქაჯებს. სასომიხდილმა მინდიამ მო-
ინდომა თავის მოკვლა და ამ მიზნით შექამა მოხარშული გვე-
ლი, ქაჯების ჩვეულებრივი საჭმელი. ამ საქციელმა სრულე-
ბით გარდაქმნა მინდია. მან შეივსო ქაჯების სიბრძნე; მას მუ-
საიფი დაუწყო. ცამ, დედამიწამ და ტყემ. მხოლოდ ბოროტმა
ვერ მოიკიდა ფეხი მის გულში. ისწავლა მკურნალობა ბალა-

ხებით ყველა კრილობისა და სენისა. ხევსურები მას აღმერთებენ, მის სახელს ლოცულობენ მას შემდეგ, რაც მინდია დაუბრუნდათ. ბუნებაც მას შეჭარის და „ვამას“ ძახილით ეგებება „მდიდრად მორთული აღმითა“. ყვავილები თვით ეუბნებიან: „მე ვარო ამის წამალი“; მინდიაც მოსწყვეტს და თან მიაქვს. მას ესმის ბალახის, ფრინველის და პირუტყვის ენა, მათი კვნესა და ჩივილი. გავიდა დრო. მინდიამ შეირთო ცოლი. ახალმა მოვალეობამ გასაჭირში ჩაავდო; სახლს გათბობა უნდა, შვილებს სცივათ, საჭმელის შოვნა გაჭირდა. ცოლის ძალდატანებით მინდიაც მიდის ხის მოსაჭრელად, ცხოველის მოსაკლავად, ბალახების გასაქელავად. ამ ბუნების შელახვამ და განადგურებამ წაართვა მას ცოდნა ყვავილთა და ფრინველთა ენისა, ცა დამუნჯდა, ხმას აღარავინ სცემს. მინდია სტირის და ინანიებს თავის შეცოდებას. გული მწუხარებით აევსო და დაძაბუნდა ცრემლით და ლოცვით. დაეკარგა მას გამბედაობა და სიმამაცე; მოსვენებას ვედარასფერში პოულობს. სიკვდილს ნატრობს და ჩქარაც მოესწრობა იგი: დამარცხებული მტერთან ბრძოლაში, იგი თვით განიგმირება ხანჯლით. ასე წახდა კაცი ბრძენი და მკურნალი, როცა მან ჩაიკლა გულში ბუნების სიყვარული და შელახა მისი სიფაქიზე და სილამაზე. ამგვარის შინაარსის ლეგენდა ცნობილია აღექსანდრე მაკედონელის ექიმზე (ლახმანი), რომელიც გველის შექმით გაბრძნდა და ბუნების საიდუმლოება გამოიცნო.

სიმბოლოზმით აღბეჭდილია აგრეთვე მისი „ხის ბეჭი“ და „ნახევარი წიწილა“. უკანასკნელს პოემას სარჩულად უძევს სახალხო ზეპირგადმოცემა: მეფე, რომელმაც ნახევარ წიწილას საკენკი არ მისცა, სრულიად დაეცა და გაუბედურდა მხეტობა შემოსევით. ამგვარად მათ დაიცვეს შეურაცხყოფილი წიწილა და გაამეფეს იგი მხეტთა და ფრინველთა ზედა. პოემა „ხის ბეჭი“ მხატვრულად გარდაქმნილი ხალხში დარჩენილი ამბავია. მონადირე ბალია ტყუილად გაისარჯა: ნადირი ვერსად მოჰკლა მთელის დღის განმავლობაში და მკმუნვარე ფი-

ქრებს მიეცა ხის ძირას საშინელის ელვის და ქუხილის უამს. ამ დროს მოესმა გაღმიდან კაცის ხმა. გადიგდო თოფი მხარზე და უცნობის ძახილზე გადვიდა ქალაში. იქ მიიწვიეს ავმა სულელებმა დიდს კრებაზე, რომლის თავში „გოგოც ვინმე ზის, ტურფა, ლამაზი“. მიიწვიეს სუფრაზე და სთხოვეს ძვლები არ დაეკარგა იმისი, რაც წილად მიერთმეფოდა. მონადირეს შეხვდა ირმის ბეჭი, რომელიც „ხელ-უკულმ“ წყალში გადააგდო. სხვებმა „ძვლები გოგოს დაუწყვეს იმ ცისკარივით მნათობსა“, როცა ამ ქალთან სუყველანი მოქუჩდნენ და ძვლებს თვლა დაუწყვეს ხარ-ირმის ბეჭი არ აღმოჩნდა. ამაოდ ეძიეს აქეთ-იქით, მონადირეს კი შიშით აერყოლებს, ვაი თუ გამიგონ და შემრისხონო. ესლა მოახერხა, — გათალა ხის ბეჭი, მიუგდო „და სხვა ძვლების ბეჭებში ძვლად ჩაათვალეს“ ბალიას მოტყუებით. „ქალმა დაწერა ძვლები, რაც ერგებოდა ვისაო: ამას მოჰკლავსო ქოლოკი გაზაფხულს ქალის პირადა... ეს თიბათევეში მოკვდება ბერის ბერიკის ხელითა... აიღეს ბოლოს ხის ბეჭი... ეს ყვირილობას მოკვდება, ჰნახეთ პარასკევ დილასა“ დაღალულს მონადირეს ამის შემდეგ ტკბილად ჩაეძინა და როცა გამოეღვიძა „ველარსად ჯამაათს ჰხედავს, ველარც იმ ტურფა ქალსაო“. ბალია ყალივნის წევით გასწევს შინისკენ და „ფიქრობს არავის უამბოს, რაც ნახა, რაცა სმენია“. მას თან გამოჰყვა უბედობა: თოფს ველარა მოაკვლევინა რა, „წითელი ვერ დაადინა ერთსაცა“. სანთელიც ბევრი დაუნთო ხატს, მაგრამ საშველი მაინც არ მიეცა. მეზობლები ურჩევენ თოფი შეალოცვინოს, რადგან იგი „შეკრული“ ექნება უწმინდურის რისამე მოკვლით. შეალოცვინა და გასწია სანადიროდ. შემოესმა რა მეორე მხრიდან თოფის გრიალი, მივიდა ნელ-ნელა მონადირესთან და მუდამ გამარჯვება უსურვა. ამათ ერთად დაუწყვეს ნადირს ტყავება, რომ შემდეგ ძმურად გაენაწილებინათ, როგორც ეს მთაში მიღებულია. ამ დროს გადმოურბინა ირემმა, ბალიამ ესროლა, მაგრამ თოფი მაინც კიდევ დაუცდა. მონადირეც, რომელიც „ბოდბის ხეველის წიწილის“ სა-

ხელით გაეცნა, გაჰქრა და გატყაფებული ირემი იქვე ძევს სრულად, მთლიანად. ჩაფიქრდა ბალია და გულში გადასწყვიტა, არც ეს ამბავი უბაძვავისთვის. მიათრია ირემი სოფელში და ყველასაგან ქება-დიდება ესმის გამარჯვებისთვის. „სწორედ ამ დიდების დროსა საქმე რამ მოხდა ნავსია: ლემს ედვა ზევით თავთანა მხარი,—ეს ყველამ იხილა, ამ მხრიდან ბეჭი გადმოხტა თხილივით გამოიყოლა“. ხის ბეჭის დანახვაზე ხალხი გაჰყვირდა, „ბალიაც გაშრა, გაფოთრდა, მკვდარს დაემსგავსა თავადა“. ხალხი თხოულობს, აუხსნას ღვთის გულისთვის, „რად მოხდა საქმე ასეთი“. ბალია გაიძახის: „არ ვიცი, ჰქვა აღარა მაქვს დონესა“. გასინჯავენ ბეჭს გულმოდგინედ და წაიკითხავენ, რაც ზედა სწერია, და გადაწყვეტენ, რომ ირემი ბალიას მოკლული არ არის, სადღაც უპოვნია და ტყუილად დაიჩემა. ბალია გაჩუმდა, თოფი გაყიდა, ტყეში აღარ დადის, „ამბობს, რომ აღარ მექმევა, ძმებო, ნადირის ლეშია“.

ამ პოემაში ის იღვას არის გატარებული, რომ სულიერი და უსულო არსება ერთნაირად თხოულობს შებრალებას და შეწყალებას. მეტის სიძლიერით იგივე აზრი გატარებული აქვს ავტორს პოეტურს პროზაში,—ცხოველთა და მცენარეთა ცხოვრების აღწერაში. „ია“, „მთის წყარო“, „შვლის ნუკრის ნაამბობი“, „მთანი მაღალნი“, „ფესვები“, „მგელი“, „ვირი“ და სხვანი ხელისხელ საგოგმანებელი ნაწერებია, აღბეჭდილნი მაღალის ნიჭით, გამთბარის გრძნობით და სინაზით. მკითხველის გული აღივსება თანაგრძნობით ბუნებისადმი და იხლართება მასთან განუწყვეტელის სიყვარულის სიმებით. პოეტი ამ პროზად დაწერილს პოემებში ნამდვილს პანტეისტად გამოიღის და ეძიებს მსოფლიოს სულს თვითოველს უსულო ქმნილებაშიაც. მოვიყვანთ რამდენსამე ნაწყვეტს ამ მაღალსულოვანის იდეით გამსჭვალულის ნაწარმოებიდან. ავიღოთ ჯერ „მთანი მაღალნი“.

იდგენ და ელადნენ. უსაზღვროა მთების მოლადანი, უსაზღვროა

ზღვას სდგას იმათ გულში. წითლად, სისხლის ფერად შედედებული უთი-
მთიმებთ გულ-მკერდში. გარეთ, სახეზე კი არაფერი ეტყობათ, გარ-
და მტკარობისა. ეს არის კიდევ ნიშანი მკვლადინისა. ვინ რა იცის,
რა ამბავია მთების გულში, რა ცეცხლი სდუღს და გადმოდის. მთე-
ბო, მთებო! რას ელით, ვის ელით! ნუ თუ გუფთა სატრფო დიდი-
ხნის უნახავი? იქნება შვილი დაჰკარგეთ? იქნება ძმა, ან დედა გუფთ-
შორს წასული და არაფერი ამბავი მოგსულიათ? ჰასუსი არ ისმის.
სდგანან წარბ-შეუხრეალად. ელოდნენ, ელიან და კვლავ ექნებათ მ-
კვლადინი. რა დააშრობს იმათ გულში ამ მკვლადინის ზღვას? არა
აქვს იმას ბოლო, არც დასასრული, რეგორც ღვთაებას...

როცა ეგულა სულდგმულს, მწერს, ბაღასს, უვაგილებს. მდინა-
რეს და მოუსვენარს, დაუღალავს ნიავს დაეძინებათ, მაშინ, მხოლოდ
მაშინ ამოიხსნებიან და ცრემლსა ღვრიან. ჩვენ, კაცნი, მაშინ ვამბობთ:
ახ, რა მძიმე ლოდინით ნადგული მაწევს გულზეო. რატომ არ მღე-
როთ, მთებო? განა ისე უნდა მოგვედუ, რომ თქვენი ხმა, თქვენი
სიმღერა ვერ გავიგონო? რატომ არ იცინით? დიმილი მანც მახუ-
ნეთ თქვენი, კარგებო! მაგრე რეგორ დაგიმონათ, შეგიპყრათ, და-
გიმორჩილათ ერთმა ფიქრმა, რომ სხვა უფელივე ძალა და ნიშანი
სინათლისა დათრგუნვილა თქვენს გულ-გონებაში?! არა, არა. ხან-
დახან თქვენც გიხარინათ, და ქუეყანას კი ჰგონია, ვითომ თქვენ არა-
ფერს ჰგროძნობთ. ხომ ვიცი, თქვენს გულში სანთლები დაენთება,
როცა ლაღი არწივი დაგთამაშებთ თავზე და დასასვენებლად თქვენს
კაღთაზედ ჩამოეშვება. რა ლამაზები ხართ მაშინ! რეგორ გინდებთ
რომ ის თქვენი აღზრდილი შვილი ისე მამაცი, შეუპოვარი და ლა-
მაზია. ის ხომ შიკრიკიცაა თქვენი. დმერთს უამბობს, ატყობინებს
თქვენს ამბავს...

არა გაქვთ აზრი? იდეა? გროძნობა? არ ოცნებობთ? რეგორ არა-
მაშ რაა ის მშვენიერი უვაგილები, თქვენ რომ გულ-მკერდს გიმშვე-
ნებთ! ეგაა თქვენი ოცნება, იმედი, ნუგეში. რად იბურავთ თავს ხში-
რის ნისლეობით, თუ ჩუმ-ჩუმად რასმე არა ჰფიქრობთ და მაგ ფიქრს
არ ვკვირდებით აღმინანის შვილებს?! რად მოგუფთ ბაღასნი? რად აღენთ-
ცაუთა წყაროთა? რად აქანებთ ზვაგებს? რადა ზრდით ლაღთა ხარ-

ჭინვთა! ვის ატყუებთ, თქვე კარგებო! სდგანან და ელიან. წვიმა წვიმის იმათ თავზედ, ელვა უტუსავს ოქროს ქაჩოკს, მენი ეთამაშება იმათ თვალებს და სშირდაც ერჭობა ისარივით გულ-მკერდში, არაფერია. ინგრევა სშირად ნახევარი შთა და ზვავად მიდის ხეკში. არაფერი ეგრევე, თუ კლდე და ლოდები მანინც ელიან. წადით, ვისაც არ გინდათ ჩვენთან მადლა, ცის ახლას უოფნა, დაბლა განისვენეთ.

სდებს თოვლს. ჭეინავს. ცივა. ქვა ტყვრება. მთებს სუდარო წაუცვამთ ტანზე, თითქოს მკვდრები იყვნენ. დაგვმარხეთ, დაგვიტორეთო, — გვეძინან. ჩვენ კი იმათგან მოფელით დამარხვას... სდგანან და ელიან. გული სტკივთ, ძალიან სტკივთ. მაგრამ არ ისტკებიან, არც ჭლექდებიან. ელიან, ვის? ან რას? რადაცას. დიად, რადაცას. ეს რადაცა უნახავის დანახვა. ჭნახეს და გაათავეს, რასაც იმათი თვალი და გული მისწვდებოდა. სხვა ახალი მოსწყურებია იმათ თვალსა და გულსა. ეს ხომ თვალ-გულის გაუმძღვრებაა. სწორედ რომ ისა.

ბუნების აღწერაში ლ. რაზიკაშვილი იჩენს გასაკვირველს თავისებურობას: მის ორიგინალურის კალმით დახატული სურათები მარტივი და ამასთანავე გულის-წარმტაცნი არიან. თვით პოეტი თუმცა გარეშე მაყურებელივით გამოდის, მაინც მის სულის ვითარების ბეჭედი და კაცთმოყვარეობის გრძნობა თვალსაჩინოდ გამოსჭვივის ყოველის მის ნათქვამიდან. ასეთის ღირსებით არის შემკული, სხვათა შორის, მისი პოემა პროზად „ფეხვები“; ამ უსულო საგნის აღწერაში იგი შემოქმედების უმაღლესს წერტილამდის აღწევს.

ნუ გეშინიან, არა ვართ გველები. ამ მძაფ მთაზე გველს რა უნდა? ტყუილად შეკრთი, ჩვენ კაცს არაფერს ვაწებთ, არ მოვსწამლავთ. კარედან რომ დაჭმუჭნილი, ხმელი ტყავი გვაკრავს, იმან შეკაშინა? ერთს დროს ჩვენ სხვა ფერი და იერი გვედო. დრომ, ჟამთა-ვითარებამ შეგვიცვალა სახე და ახლა მწყემსი წამოგვაწყდება ზედ თუ მონადირე, უნდა შეკრთეს, მანამ ახლას გვნახავს, სანამ შეიგნებს, რომ ჩვენ ერთის მუხის ხმელი ფესვები ვართ და სხვა არა-რა. ერთს დროს ჩვენ უზარმაზარ მუხას ვკვებდით, საზრდოს

ვაწვდიდით, ძუძუს ვაწოვებდით. ჩვენის ოფლით, ჩვენის ღვაწლით მუხა თავმოქონედ უელ-უელაობდა. ჩვენც ამითი მოგვწონდა. თავი, რომ ღამაზი, გულშეუდრეკელი, ამაყი შვილი გავზარდეთ.

— თქვენ და თქვენს მუხას მოგინდათ ჩემი ძალ-ღონე, ჩემი ამაგიო, — ბევრჯერ უთქვამს ჩვენთვის დედამიწას; მაგრამ ჩვენ მაინც უელის წევით, მუხლმოდრეკილი გამოგვსთხოვდით ხოლმე საზრდოს ჩვენის სავარელის შვილისათვის. მის გულისთვის დღე და ღამე გასწორებული გვქონდა. საზრდო არ დავაკლეთ, ვეცადეთო, — ერთმანერათს ამ სიტყვებით ვამხნევებდით. დაისვენე, დედამიწავო, დაისვენე, ჩვენ ახლა შენ აღარ შეგაწუხებთ. ვისთვისაც გვედრებოდით და გეხვეწებოდით, ის აღარ გვევას, ჩვენცა ვხმებით, ხმელსა და მკვდარს საზრდო რაღად უნდა? კაცმა, შეუბრალებელმა ადამიანმა, მოგვიკლავს გული, მოგვიკლავს შვილი და დაგვტოვავს თვალცრემლიანი. ადგა ცუელით, დაუწყო ჭრას; იმას არ ესმოდა ჩვენი და ჩვენის შვილის კვნესა. ცუელს რომ გვცემენ, ჩვენ ვგვენით და თქვენ კი, კაცნი, ამას: „რაკუნს“ ეძახით; გამოგვდის სისხლი და თქვენ ჩვენს სისხლს, „ხის წვეის“ უწოდებთ... განა რომ ხელს არ გამოვიღებთ, თავზირს არავის ვაკაწრით, არა ვლანძავთ, წასუღს არ მივდევთ და მოსულს მრისხანე სხით არ ვუხვდებით, ამიტომ არაფერსა ვგრძნობთ? „მუხას ვჭრიო“, — კაცი თავის ამხანაგს ეძახდა, ვითომ-და არაფერიო. იგი ვერა ჰხედავდა, რომ ჩვენ მაშინ ჩუმად მიწაში ცრემლსავლავრიდით, რომ ჩვენმა ცოდვა-ბრალმა დედამიწაც აატირა: საწყელე-ბოგო, — ბუზღუნებდა ისიც, — რისთვის, ვისთვის იწვალეთ, ან მე ვისთვის ვწვალებო, ვინ არის მადლობის მთქმელიო!..

თუმცა დედამიწა ამას ამბობდა, მაგრამ იმავე დროს წინ წამოწვდილს, შორიდან წამოზრდილს წიფლის, არყის და ვერსვის, იქნეს ების უდებდა საცხალს... უარს ვერავის ეტყვის ეს დთვისაგან კურთხეული. ეველას დედა, ეველასთვის ის ზრუნავს, ეველა იმის ზურგსა ჰკიდია. იკურთხოს შენი ძუძუ, ჩვენო დედავო, ჩვენო გამზრდელო, ჩვენო ძუძუს მწოვებელო!

მაგრამ რა ჰქნას საბრალემ? ამასაც ბედმა უმტყუნა. გუშინ და დღეს ჩვენ ბევრი ვიტირეთ, გვენანება იმ ადგილის კანშორება, სა-

ცა დავიბადენით, ავიზარდენით, სადაც სიცოცხლე ვიგრძნეთ. ვინ იცის, რა მოგველის?! დღითი-დღე ჩვენი ბინა ინგრევა, იშლება, ფლატე კეთდება და ჩვენ უსახურავენ ვრჩებით, ტიტველნი და შში-ერნი. ბოლოს მოვწყდებით და წავალთ საჯივე, ჩავეშვებით უღრანს ხევეში. ვინ იცის, იქ რა მოგველის? ვინ იცის, იქ რა ნიადაგი დაგვიხვდება? დავისოცებით სრულიად, თუ კიდევ მიწა დაგვფარავს და გაგვიჩენს საზრდოს?! ვინ იცის, იქნება გიჟმაჟმა მდინარემ გაგვრი-ეოს სადმე უდაბურს ადგილას და მწვავე მზის სხივებმა დაგვატყენოს, გაგვანძოს, გაქროს ჩვენი ხსენება! ღმერთო, ნუ დაგვკარგავ! ბუდო, ნუ გვიმტყუებს! დედამიწავ, კიდევ გაგვიჩინე ბინა! სიცოცხლე და შრომა გვწყურინს, გვინდა კიდევ ვიშრომეთ, ეგები კიდევ გავზარ-დეთ ჩვენს ფესვებზე შვილი, ეგება კიდევ ვიგრძნეთ სიხარული. ბუნების ძალბო, შეიწყინარეთ საბრალე ფესვების მუდარას!“

ლ. რაზიკაშვილის პატარა მოთხრობები მცენარეთა და პირუტყვთა ცხოვრებიდან ორს ნაწილად იყოფა: ერთი შეი-ცავს უღარდელს და ბედნიერს ცხოვრებას, მეორე ამ ბედნი-ერების და სიმშვენის დარღვევას, მწარე განსაცდელს იმე-დით კვლავ აღდგენისა. ბუნებაში იგი ხედავს განუწყვეტელს ბრძოლას სუსტთა და ძლიერთა, სულიერთ და უსულოთა შო-რის; ამასთანავე იგი აღნიშნავს პირველთა აუცილებელს და-მარცხებას და განადგურებას. ასეთი იდეა არის გატარებული იმის პოემებში: „ია“, „მთის წყარო“, „შვლის ნუკრის ნაამ-ბობი“, „მგელი“ და სხვ. მოვიყვანოთ „მთის წყარო“ მთლად, რადგან მისი გაწყვეტა შეუძლებელია.

არაფერი ცოდვა არ მიქნია ჩემს სიცოცხლეში. ვერც ერთი სულიერი, თუნდ უსული, ჩემს ცოდვას, ჩემს სიავეს ვერ იტყვის. ღმერთს ესე დაუწყებია: უნდა ვიდინო, ვიდინო: უველამ ჩემით უნდა მოიგვას წყურვილი. გახურებულს ზაფხულის დღეში რამდენი ნადირი მოდის, სვამს ჩემს წვალსა, რამდენი დაღაღულ-დაქანცული მუშა მოვა, მოიტანს ცელს, ნამკალს გასაღესად. კაცნი მსმენ და ათასში ერთი თუ იტყვის: „დაილოცე, ციფო მთის წყარო, რომე-ლი დვინო შეგედრებაო?“ უმრავლესობა ზედ მათურთხებს. რა ვქნა,

მე ვერაფერს მივაფურთხებ. დეე, ისევ მე მაფურთხონ! რა ბედნიერადაა ვგრძნობ ჩემს თავს, ღმერთო! რა კარგი მეგობრები შევხვან გვერდს! აი ჯერ ეს ლოდები, სქლად მწვანე ხავსი რომ გადაჭკვრია; აი კიდევ ჩემს თავზედ პირ-ფეითელი კლდე რომ დაუდებულა და დამცქერის, მეხურება თავზედ მუზარადივით. ეს დეკებივით ქორაფები როგორ აწვდილან ზეცად და მზის სხივსაც კი არ უშვებენ ჩემადის! სქელი, გველებივით დაკლავნილი ფესვები. ჩემს უბე-კალათაში ჩაუწყვიათ. ორისა თუ სამის ვერსის სიგქეზე ვარ მხალხოდ ბედნიერი და უცოდველი, მერე დამღვეს, ჩამთქავს უზარმაზარი მდინარე, დაიკარება ჩემი სახელი, ჩემი ვინაობა. როგორც უნდა, ისე მათამაშებს. თითონ ხომ ღრიალებს, ბორცავს, აწუდება აქეთ-იქით, ანგრევს დეღამიწას, გლეჯავს ხეებსა და მიათრევს, მეც იმასვე ჩამადენიებს. მაგრამ მაშინ მე ის აღარა ვარ, რაც ესლა, ამ წამში, როდესაც პირველად კლდემ ვიბადები. ოჰ, ამ მდინარისაგან გული მაქვს გახეთქილი! რამდენჯერ აქ მესმის ხალხი ხალხის ყვილ-ნივილი: „დაარჩო წელამ კაცი, უშველეთ, ღმერთი არავის გწამთო!“ ცოტა არ არის, მეც ბრალი მედება. ვაჰ, ჩემო თავო! ნეტავი დამბადებელს ესე არ დავეწესებინე და სულ დაუსრულებლად მედინა, მერწყო მცენარენი, დეღამიწის ლამაზი გული, მომეკლა კაცთა და ცხოველთათვის წყურვილი! რა ბედნიერად ვგრძნობ ხალხე ჩემს თავს, როცა ჩავუვლი კასახობად დამზადებულს ბუერასა და იგი თავს დამიკრავს, სალამს მაძღვეს, თან თავისის ფოთლებისს კახას მიგუკრავს. მერე რომ ხადუნიანში ჩავრაკრავდები და ისინიც კარს შემომშერთემის და ტრფივლით მომსახიან: „გაუმარჯოს მთის წყაროს, გაუმარჯოსო!“ ახლა ზეგვისაგან წამოთელილს თხილებსა და უურძიებს დაუვლობობ დამჭკნარს ფესვებსა და მადლა ავახედინებ... ოჰ, ღმერთო, ღმერთო, ჩემს ამაგს რად აფუჭებინებ იმ ტიალს, აბეზარს, დაუდეკარს, მოუსვენარს მდინარეს! წუხელის რა ცუდი სიზმარი ვნახე!.. ღმერთო დამბადებელო, ჩვენო ხატრონო, ჩვენო შემნახველო, კარგად ამინდინე!.. ვნახე, ვითომ ვიდუბებოდი. გვაღვა, დიდი გვაღვა დამდგარიუო; ბალახნი, ხენი, ჩემნი მშობელნი დამჭკნარიყვნენ, მეც დამშრალვიყვი. თითქმის. დაბუა, ლამაზი „წიფლის ჩიტა“ ჩა-

მოფრინდა ვერხვის ტოტიდამ და უნდოდა ჩემს. გუბეში მანაობა, მაგრამ ვეღარ დაისვენებდა შხრები და დაიწყო ტირილი. ვხედავდი ამას და გული მიკვდებოდა: „სად წახველ, ჩემო მადლო-მეთქი“, — ვდუღუნებდი. დამჭკნარნი დიუი, შუზუა, შამბი, ანუი, ცაცხვი და ურძუნი, — უკვლანი ერთად შეფოთავდნენ: „მივაშველოთ წყაროს წყალი, არ დაგვიშრესო!“ მაწვდიდნენ ფოთლებიდან, ტოტებიდან, ფესვებიდან იითო-ორთლას ნამობით, მაგრამ ვეღარასა მშველოდნენ.

თქმა არ უნდა, რომ ამგვარი ნაწარმოები პოეტისთვის უკარნახებია მის ტკბილს სიყვარულს ბუნებისადმი, მის ღრმა დაკვირვებას და გამოცდილებას მთაში ცხოვრების დროს. გაშუღმებულმა ტრიალმა ბუნების წიაღში აიძულა თითქოს იგი იდეალურის ბეჭედით შეემკო ცხოველთა და ყვავილთა თვისებანი. მაგრამ იდეალიზაცია მისი იმდენად სამართლიანია, რომ მკითხველი ამას ვერ ჰგრძობს და იმსჯელება ავტორის სათანადო შეხედულებით. ამას კარგად ამოწმებს მისი ნაზი მოთხრობა „ია“. უღრანს ტყეში ამოსული ია ატკობს, არემარეს სუნელებით და სილამაზით. მას დაჰხარის წვერ-ხმელი ზე და ტოტებს აფარებს, რომ არამ აწყინოს რა: მის წინ დაგოგავენ ღაბუა ჩიტები და შეჭკუკუკებენ პირში. ეს არის მისი უბედურება მხოლოდ, რომ დიდხანს სიცოცხლეს დანატრულეზულია. ჭეკა-ქუხილი მას არ აშინებს: ქუხილი წვიმის მომასწავებელია და წვიმა კი ძუძუს აწოვებს დედამიწის გულზე. მისი მტერი შეუბრალებელი კაცია. იგი ცულით სჭრის მშვენიერს წითელას. ამის ტოტზე შემჯდარს ქედანს თოფით ჰკლავს და სისხლით მორწყო ფოთლები. ოჰ, კაცი ცდილობს სუყველა თავის სასარგებლოდ მოიხმაროს. არ აფასებს ბუნების სილამაზეს, თავის საქციელით არღვევს მის სიმფონიას. იას კანკალი მოსდის ქედანის სისხლის დანახვაზე და წარმოდგენილი აქვს ჩქარა წარმავალი თვისი სიცოცხლე. „ვაჭმე რა საბრადლო არი ია, მოსული მთაზედა! ბეჩავს დახრობს სიცივე, არ ეღვას დაჭკრავს თავზედა; დმერთს მოუცია სწყელისად მოკლე სიცოცხლის ჟამია, ქვეუნისა მისგან შვენება ერთი. ბეჩავი წამია. ია დაჰ

წეებს კდომსა, დაიქეთინებს ვაჭმელ! თუ გამაჩინე. უფალო, დიდ-
დღე რად არ მამეო?

ვისაც უნახავს ნახი ია, ის დაეთანხმება პოეტს, რომ ეს
კეკლუცი ყვაილი მართლაც თითქოს შეხარის თავის სილა-
მაზეს. ვინც ყოფილა მთაში, მისთვის ექვს გარეშეა, რომ აყუ-
დებულნი დღევით კლდენი რალაც მოლოდინში არიან ჩაფი-
ქრებულნი, მთის წყაროს მდინარეში შერთვა მაყურებელს სა-
ფლავთან სამგლოვიარო ხმას აგონებს და სევდით გულს უფ-
სებს. პოეტმა ისე ცოცხლად დაგვიხატა ბუნება და მისი მო-
ვლენანი, რომ შეგვაყვარა მცენარე, ფრინველი და ცხოველი,
გაგვიღვიძა მათდამი თანაგრძნობა, მათ სიხარულით და მწუ-
ხარებით აგვიტოკა სულის გრძნობიერი სიმები. წაიკითხეთ
, „შვლის ნუკრის ნამბობი“ და სავსებით იგრძნობთ მის სვე-
ბედის სიმწარეს, კაცის სიავაკცქეს, ობლობის ტვირთმძიმობას.
პაწაწა ნუკრი, მოწინწკლულის თხელის ქათიბით, ობლად, გზა-
დაკარგული დადის. ჯერ რქები და კბილებიც არ ამოსვლია,
ჩლიქები არ გამაგრებია და დედა კი დაჰკარგა, ძუძუ მოაკლ-
და, დამრიგებელი და მოალერსე აღარავინა. ჰყავს. უპატრო-
ნოდ დარჩენილი მუდამ ჰკანკალებს, სიკვდილს ელის უღმო-
ბელის კაცისაგან. დედასთან დაბურულს ტყეში სცხოვრობდა,
სამისვე მხრიდან ხეები ეფარათ და მეოთხეს თითონ გაიყურე-
ბოდნენ. რამდენჯერ ყურებ-აქვეტილნი გაქცეულან აქედან,
როცა ხმა შემოესმოდათ. პატარაა, მაგრამ თვალ-დასისხლია-
ნებულს ადამიანს მაინც არ ებრალება, ვერ წარმოუდგენია,
რომ პირუტყვსაც უყვარს თავისუფლება, სიცოცხლე, ბუნება.
ნუკრი გვიამბობს, როგორ მიეპარა კაცი მის დედას, ესროლო
თოფი და გამოასალმა წუთის სოფელს: „დედა-ჩემმა ერთი კი
ამოიგუნესა და წაიქცა. მე იქვე ვავისხიზე. დედა-ჩემი მიგონავდა,
გნედავდი, თავქვე და სისხლიანს კვადს სტოვებდა ბადასზე. არეების
უკანიდამ გამოხტა ახადგაზდა ბიჭი, ლეკა ჩოხის კადთები აკვად-
თა. „გაუმარჯოსო!“ დაისხა და სასწრაფოს წკრიალით გამოეკიდა
დედა-ჩემს უკან. საწყაღი დედა-ჩემი ცდილობდა ადგომას, წამოიწკერ

და ხელზე, მაგრამ ისევე ჩაიხვეოდა მუხლებში, დაეცემოდა და გაგორდებოდა. მე მოგვიკვდი, ტანში დავიშალე, რადესაც შეჩვენებულმა მონადირემ ამოიძრო ზრიალა ხანჯალი და გამოუსო დედას ვეღში. სისხლმა იფეთქა და გადაერწვია ხეებზე. ვაჭმე! სულ ცხადად ვხედავდი, მაგრამ რითი ვუშველიდი მე, საცოდავი?! აგერ ძუძუებსზე, იმ ძუძუებსზედ, რომლებსაც მე ვწოვდი, დაუსო ხანჯალი და გამოშეშხა. შეიღო კისერზედ და გასწია. მე დავიწვე ტირილი. გული შემიწოხდა. მას აქეთ ცოცხალ-მკვდარი ვარ; ვტირი და ეს არის ჩემი ნუგეში; დავდივარ და შევსტირი ხეებს, მთასა, კლდეებს, დავსტირი წყალსა და ბალახს, მაგრამ ჩემთვის დედა არა ჩნდება, დედაჩემს ვეღარა ვხედავ, ვარ ობოლი და, ვინ იცის, ვინ დამეპატრონება, ვინ შეიღებავს ჩემის სისხლით ხელებს.

ბუნება ხან მთარველობს კაცს, ხან ბოროტებას აყენებს. პოეტი მშვენიერების მოტრფიალეთა და იზიბლება ბუნების სიტურფით. ბუნება არ არის შექმნილი ადამიანის გასაბედნიერებლად, მაგრამ არც მისი გაუბედურება სურს. იმის პატარა მოთხრობებს ერთი საერთო თვისება აქვთ. პოეტი, სიყვარულით აღფრთოვანებული, აღსარებას ათქმევინებს მცენარეს და ცხოველს კაცის ენით და ამასთანავე იცავს მათ ბუნებრივს ხასიათს და ჭეშმარიტებას. ამიტომაც მის კალმით დახატულნი ყვავილნი და პირუტყვინი ისე ცოცხლად და მკათიოდ წარმოგვიდგებიან და მდაბიო, მარტივის მოხაზულობით თანაგრძობას გვიღვიძებენ, თავიანთ სვე-ბედის თანამოაზრედ გქმნიან. ამასთანავე ლ. რაზიკაშვილის ყველა ნაწარმოებს აზის ხალხოსნური ბეჭედი, მისი თავისებურობით შექმნილი და გაბრწყინებული. ამ პოეტზე გავლენა თითქმის არ მოუხდენია ჩვენს ისტორიულს სალიტერატურო ტრადიციას, თუმცა მიმართულებით ნათესაობა აქვს რაფ. ერისთავის პოეზიასთან და საკუთარტ ძმათა (ნიკოლოზის და თედოს) შემოქმედების ხაზს იხათთან.

ლოქსებში ლ. რაზიკაშვილი იმავე მაღალის გრძობით და პოეტურის აღმადრენით აგვიწერს ბუნების მოვლენას, მასთან

კაცის შეუბოვარს ბრძოლას და ხშირად გულდაწყეტილი უიმედობით მწუხარების კილოთი დამღერის საგანს. პატარა ლექსი „არწივი“ მისი მანერის მაჩვენებელია.

არწივი ვნახუ დაჭრიდი, — უვაგ-უფრნებს ეომებოდა,
ეწადა ბეჩავს ადგომა, მაგრამ ვეღარა დგებოდა,
ცაღს მხარს მიწაზე მითთრევეს, გულის ზირს სისხლი სცხებოდა.
ვაჭ დედას თქვენსა, უოგებო, ცუდ დროს ჩაგიგდავთ ხელადა,
თარო ვნახავდი თქვენს ბუმბუღს გაშლიდს, გაფანტულს ვეღადა!
ლექსი „მესტიერის ჩივილი“ გაგვაცნობს მის შეხედულებას პოეზიის დანიშნულებაზე. პოეტის „სტიერის“ დანიშნულება არის ათქმევინოს მას „სოფლის წყლოული და კირიო“. იგი აუღერებს „ქამანჩას“ უსასყიდლოდ და იმდენი ძალაა მასში ჩაქსოვილი, რომ აკვნესებს მთას და ბარს, ცრემლს აღვრევენებს ქალსა და კაცს. უკმაყოფილება ისმის პოეტის წვრილს ლექსებში, შეწუხებულია იგი „გარს შემოორტყმული სიბნელით“ („სიმღერა“, კრებულში „ცრემლები“, გვ. 161). გავლილი გზა უხატავს მას „შავს სურათს“, თვალთავან არ შორდება „სატროფო საფლავში მდებარე“ („ცრემლები“, გვ. 14). თუმცა ცხოვრებამ იგი არ შეიბრალა და „დავსებას“ ემუქრებოდა, მაგრამ პოეტი მედგრად დაუდგა ბოროტს ძალას: „რამდენიც დამკრა, იმდენი მე ავიწიე ზეცადო“ (იქვე, გვ. 69). დაუსრულებელს მწუხარებას იგი არ ემონება, — დასთრგუნავს მას და აღარ ემღერის თავის თავს:

მხრები მესხმება, ვიზრდები, ცად ვიწვევ ასაფრენადა.
გაჩნდება სითლაც ნათელი, გუღს ჩამიდგება სვეტადა.
ეს გამამხნევებელი სიმი ცხოვრებასთან საბრძოლველად
გაისმის ერთად სილაჩრის გაკიცხვასთან, რომელიც გაისმის,
სხვათა შორის, ლექსში: „ილია ჭავჭავაძის სახსოვრად“. იგი დიდებულს პოეტს, უგუნურთავან მოკლოუს, დასტირის და ეტყვის:

სადიჩკვლად აზრა ჩავგდე, ზედ დასდგი გრძნობის ტაძარი,
მან გაბრწყინა სხივებით ჩვენი სამშობლოს მთა-ბარი.

ლ. რაზიკაშვილმა სალირიკო პოეზიაში აღნიშნა სულიერი ვითარება ჩვენის საზოგადოებისა, მაჯის მოდუნება თანამედროვე თაობისა, გაგვითვალისწინა ჩვენის მდგომარეობის წყლული და ვაება.

ნიკოლოზ რაზიკაშვილი (ბაჩანა).

ლუკა რაზიკაშვილის ძმა ნიკოლოზი, ბაჩანას ფსევდონიმით ცნობილი, გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზედ 1885 წ. და მაშინვე მიიპყრო მკითხველთა ყურადღება. სოფლის მასწავლებელი და მუდამ მთაში მცხოვრები ნიკოლოზ რაზიკაშვილი აღბეჭდილია მაღალის პოეტურის ნიჭით და შემოქმედებითის ფანტაზიით. პირველს ხანად დაიბეჭდნენ მისი „ფშაური ქალის ტირილი“, „ტყვის სიმღერა“, „მუხა“, „შემოღამება მგზავრისა“ (დაბეჭდილნი „დროებაში“), „ვინა სთქვა საქართველოზედ“, „რაფიელ ერისთავს“, „სიმღერა“ („ივერიაში“). ამ ლექსებს აზის აღფრთოვანების დაღი, შემკულნი არიან მდიდარის ფერადებით, ცეცხლებრივ მგზნებარე ტემპერამენტის ნიშანი შიგ გაფურჩქნილია. იმის შემოქმედების ტალანტს ახასიათებს ლექსი სათაურით „გზა ბნელი“, საესე ლირიზმით და მამულისშვილობის იმედებით.

აწმყოზედ დაფიქრებული აუეები გულის ძგეკასს;
ხანა ვსასოებ, ხან ვსტირი ჩვენი სამშობლოს წყრასს, —
მინდა განვსტვრიტო შეობადი, — თვადი მსწყდება ცქეკასს.
მაგრამ რა ვნახო, რა მოსჩანს? ბედია გაუგებარი;
ბრუნავს და ბრუნავს იმის ბობადი დაუდეგარი.
წინ გადამშლია სამშობლოს ნამუო, ფას-დაუდებაჩი.

როცა ბნელს ცაზე დაესხმიან ვარსკვლავები, სასიქადულო და სატრფო ახალგაზღობას ხედავს. იმედი ეღვიძება, ცის კარი იღება, ხმა ტკბილი მოესმის და ფრთა-შესხმული შესტქერის ჩვენის მყობადის ვარსკვლავსა. მაგრამ ტკბილს სიმწარედ სცვლის ჟამის ცვალებადობა; ძვირფასი ზრდილები გაჰქრნენ და მით გაჩნდნენ ჰია და მატლი, — მამულის მოღალატენი. გარშემო ცეცხლია, მხეცნი ემზადებიან ჩვენ შესაქმელად, გასავლელი გზა აღარ მოსჩანს. მაშინ პოეტი აღელდება და ამბობს:

ძმებო, გავინძრეთ, ნუ მიფვარდნილფვარათ ძილადა,
სწავლა და ცოდნა, რაც სხვასს, ჩვენც გვინდა თავის წილადა.

სასწარეზო დიდი გვაქვს, წადით, გაიწით წინაო;
ყოფლის შემქლებმა ნდომამა გალქწოს ქვა და რკინაო!
ეგები დღეის აღანმა ხვალა სთქვას: „ჯვარი წინაო!“

ქვეყნის სიყვარულის გასათვალისწინებლად, ამ გრძნობის შესაგნებლად პოეტი მიჰმართავს „ტყვის სიმღერას“. ტყვე შესტყერის ფრინველთ და ნადველ-სავსე ეკითხება მათ, მიაბებთ ჩემს ქვეყანაში: „წყარო-ნი კიდევ დიანო? მზე, მთვარე და ვარსკვლავნი ცაზედ კიდევა ჰკრთიანო? თავზედამც შემოგველები, ჩემო ქვეყანავ მთიანო!“ მტკიცე ხასიათის კაცის დასასურათებლად პოეტი მდაბიო ადამიანს ათქმევინებს ლექსში „მუხას“ შემდეგს სიტყვებს:

მუხავ, მიეგარხარ, ტიადო, განმარტოებით შდგომარქ!
ერთი შენ გზოვე გულისა, ქვეყანა შემოფიარქ!
დადონებუდი, მტირადი, მიწვივ შენგენ ვარ მთარქ.
მე მიეგარს შენი სიბერე, მუდმივთ დადრეკვილობა,
დახვსებუდი ტოტები, სიმტკიცე, ფეთოფ-შლილობა...
შენ არ გაშინებს, ვაჟაცო, ბუნების ფერის-ცვლილობა!

რაც უნდა ქარი ჰქმუოდეს, ელვა იკლავებოდეს, მთა-ბარი ირეგებოდეს, ლერწამი მიწას ეკვროდეს, შველი ტყეს ინაბებოდეს, ხარდაცემული მხეცი ღმუოდეს—ამაყად ელი ავდარსა, ქარს არ უყადრებთავსაო, ელვა და ქუბილი წარბს ვერ შეგიხრიან, საფლავიმც აუყვავდება, ვინაც გვაუწყა მცნებაო:

„კაცი იშობვის ერთს დღესა და ისევ ერთსა კვდებოა“¹. —
კარგი ჭებუკი სიკვდილსა არჩოს არ შეუდრეკებო.

პატრიოტულის გრძნობით გაკაეებულია მშვენიერი ლექსი „მშვიდობით, წადი, გუგულო“. პოეტი გზას ულოცავს გუგულს და აბარებს იერუსალიმზე გავლის დროს ჩანძახოს მას „ჩვენი წახლომის“ ამბავი. ნადველით ევსება ნიკოლოზ რაზიკაშვილს გული, როცა ხედავს ღუბჭირს ცხოვრებას და მუდმივ ჩვენს შეცდომას.

ზღვა-ზღვა მივკურავთ უზროდ, ნიჩბების მოუსმელადა,
არც რასა ვდარდობთ, უშტარი ბუდი გვყავს წინამძღოლადა;
გავადო, თუ დავიდუბებით, არა ვიციით რა სწორადა.
ადარც გული გვაქვს, ადარც ჭკვა, ადარც თავილი სადმეა;
არა გვგონია სმა-ჭამას გარდა სხვა კიდევ რამეა.

თუ გუგულმა იერუსალიმიდან წამალი ვერა მოიტანა რა, მაშინ სასოწარკვეთილი პოეტი საფლავს-ღა ინატრებს. შოთაც, სამშობლოს დავიწყებული, იქა მარხია და ცოცხალი იქნება, ვიდრე ცაზე მთვარე და მზე ტრიალებს. ვინ იცის, მასაც ენატრებოდეს „წოლა ქართლისა მხარეში“. საინტერესოა ეთნოგრაფიულის მხრით მისი ლექსი „ნადირთ პატრონის ტბა“. ლექსი გამომეტყველის ენით არის დაწერილი და საუცხოვო პოეტურის სურათებით შემკული. „უდაბურს ადგილს, ორის მთის შუა, ერთი პატარა ტბა რამ ლიპლიპებს, ზედ დასეირნობს ფერ-თოვლი გედი, ტალღას აგორებს და ალიკლიკებს. შუა ტბიდანა შუადლისასა ამოდის ერთი ლამაზი ქალი; ოქროს სისხონი კოჭებზედ ჰცემენ ფეხებს უკოცნის ანკარა წყალი. ერთს დაიძახებს შაშვენებული მალღის მთითგანა, მთა და ტყე ხმას მოსცემს და ნადირი მოჰხეთქს ყოვლის მხრიდგანა. მოფრინავს ფსიტი, მოხტის ჯერანი, შველი, ირემი, ჯიხვი და ხარი. გამოდის ქალი, ჯერ მოიკითხავს მათ და მერე გაუშლის, მარილს ალოკებს, თვალებს უკოცნის, ამბავს ჰკითხავს. მარილ-ნაჭამნი, მოწყურებულნი ქვეით წყალზედ ჩადიან და ამ დროს ტბის პირს თევზები შაიყრებიან, რომელნიც წყლის მოტანილს კია-ღუსა ჩასანადირად ეტანებიან. ნადირის კვალზედ მოშიებული ტყის გულში ვეფხვი მოაჩაკუნებს... მალღა დაბრუნვით ყორანი დაჰყეფს, — ზენმღებს კოდალა გაუაკუნებს“. ლეგენდალური ტბა ასწერა პოეტმა ისე ცოცხლად და მკაფიოდ, რომ ჩვენი ფანტაზია ადვილად წარმოიდგენს მის ნაპირებს, სავსეებს ფრინველთ, მხეცთა და თევზთაგან მშვენიერის ბუნების წიაღში.

ერთი მისი პოემა „ნანას სიმღერა“ აგებულია ქველს თქმულებაზე. ლექვებმა მოიტაცეს თუშის თორღვის ქალი ნანაი, როდესაც იგი პატარა ძმითურთ წისკვილში ღამეს ატარებდა. ძმას ხელები დასჭრეს და ჩაუწყვეს დას უბეში, თვით ქალი კი გაიტაცეს. სწუხს ქალი ტყვეობაში და ელის გამომხსნელებს. დადგა ზამთარი და თორღვის მომხრენიც გაეშურნენ ნანას საქებნელად. თუშები მიადგნენ ლექვების სახლს, როდესაც ნანა ფანდურზე თავის თავგადასავალს მწარედ დამღეროდა: „ძმაი მამიკლეს ლექვებმა, მიბრუნევს სისხლის ღვარიო, ხელნ დაჰჭრეს, უბეს ჩამისხნეს, იმით დავიბრუნ თმანიო. სალევოდ წამომიყვანეს, უთმო, უშმოი ქალიო, ქავთრისა მთასა გადაველ, უკან მამბრუნებდ ქარიო. ქარი კი არა! ვინა ჰთქვა? ჩემია ცოდო-ბრალიო. უთხარით ჩილოელებსა ხახონს*) უჭირონ მხარიო. ჩემმა საქმრომა ხიწვამაც მალღა შეირტყას ხმალიო, სახსარს ნუ დაღონდებიან, სათუშო აღარ ვარიო; თუშების ხელ-უკადრები

*) ჩილო—სოფელია ეფუშეთში; ხახონა—ნანას ძმა.

უსჯულოთ ნებას ვარიო. მარტოკა ნუ გეგონებით: ხუთნი მტანიან სხვა-ნიო“. თუშებს გაუწყდათ მოთმენა, ნანას არ გაეთავებინა სიმღერა, რომ მოისმა კარის ბრახუნი. ხახონი და ხიწვა გამოჩნდნენ, იშიშვლეს ხან-ჯლები და დაიწყეს ლეკების „ჟეჟვა“. დახოცეს ლეკები და მოუყვანეს თორღვას მისი ქალი ნანაი.

ნ. რაზიკაშვილი ისე ნაყოფიერი არ არის, როგორც მისი ძმა ლუკა. იგი იშვიათად ჩნდება ჟურნალ-გაზეთების ფურცლებზე. უკვე რაფერისთავმა მიუძღვნა მას საპასუხო ლექსი და აღნიშნა, რა გრძობიერის ძალით მოქმედობს იგი მკითხველის აზრზე და ოცნებაზე. ხშირი სტუმარი არ არის იგი ჩვენს მწერლობაში, მაგრამ რაც დაუწერია, ყველა ხელისხელ საგომანებელი ნაწარმოებია.

ნ. რაზიკაშვილიც ხალხოსნურს მიმართულებას ადგია, ხალხის ზნე-ჩვეულების, სიმწარე-სიტკბოების, ფიქრის და სასოების მგალობელია. ზეპირთქმულებით იგი სარგებლობს მხატვრულის შემოქმედებისთვის, როგორც ლექსში „გასამართლებული მყინვარი“, ან პირდაპირ იძიებს და ჩაწერით დაეწეებას აცილებს სახალხო პოეზიის ნაშთებს, როგორიც არის მისგან გამოქვეყნებული ზღაპარი „მკურნალი და მთავარ-ანგელოზი“.

თედო რაზიკაშვილი

თედო რაზიკაშვილიც ძმა არის ლუკა რაზიკაშვილისა. სამასწავლებლო სემინარიაში სწავლის გათავების შემდეგ ერთხანად მასწავლებლობდა სოფ. ხელთუბანში, სადაც ახლა იგი მეურეობას ადგია. იგი ცნობილია საბავშვო მოთხრობებით, ლექსებით და ამ ბოლო დროს გამოქვეყნებულის არაკებით, რომელნიც მას ჩაუწერია ფშავში, კახეთში და ქართლში. მდამიო ხალხის ცხოვრების საფუძვლიანმა მცოდნემ, დაკვირვების ნიჭით ცხოველთა და ფრინველთა მხატვრულად აღწერაში, თედო რაზიკაშვილმა შესძინა ქართულს მწერლობას არა ერთი ნაწარმოები, აგებული როგორც ზეპირს გადმოცემაზე, აგრეთვე საკუთარს შექმნილს სიუჟეტზე. ამგვარს ნაწერებს ეკუთნიან: „თამაზ-ხანი“, „აზატ-ხანი“, და სხვა. ბიბლიურს გადმოცემაზე აშენებულია მისი „მოსეს სიკვდილი“. ქართულს ისტორიას შეეხება თქმულება თამარ დედოფალზედ „გარიელა“, „მცხეთის ნანგრევებზედ“, არაკი „ციცკარა“ და რამდენიმე კიდევ ზღაპარი, რომელიც ცალკე იბეჭდებოდა ჟურნალ-გაზეთებში და შემდეგ მოაქცია ზემოხსენებულს ზღაპართა კრებულში. თედო რაზიკაშვილი ეკუთნის ხალხოსნურის მიმართულების ჯგუფის მწერლებს. უმფავრესი სამსახური,

რომელიც მან გაუწია ჩვენს ლიტერატურას, არის ხალხურის ნაწარმ-
შობის შეკრება და გამოქვეყნება.

იაკობ გოგებაშვილი

(1840—1912).

იაკობ გოგებაშვილი დაიბადა 1840 წ. 15 ოქტომ. მამა-მისი სვი-
მონ იყო გორის მაზრის სოფ. ვარიანის მოძღვარი, დედა—მაგდანა, გლე-
ხის ქალი. პირველ-დაწყებითი სწავლა მიიღო ტფილისის სასულიერო სა-
სწავლებელში, შემდეგ სემინარიაში დაამთავრა კურსი 1861 წელს. აქე-
დან მთავრობამ კიევის აკადემიაში გაგზავნა. უმაღლესის სწავლის გათა-
ვება ავადმყოფობის გამო ვერ მოუხდა, დაბრუნდა საქართველოში და
გამწესებულ იქმნა ჯერ მასწავლებლად და შემდეგ ზედამხედველად ტფი-
ლისის სასულიერო სასწავლებლისა. 1872 წ. სინოდისგან გამოგზავნილმა
რევიზორმა ქებით მოიხსენა ჩვენი პედაგოგი, როგორც საუკეთესო მას-
წავლებელი და გამოცდილი ადმინისტრატორი. ერთის წლის შემდეგ კი
იგი დათხოვნილ იქმნა სამსახურიდან, რადგან მოსწავლეთა შორის ლი-
ბერალიზმის გავრცელება შესწამეს. ერის სიყვარულით აღჭურვილმა ია-
კობმა სასწავლებლის ვარედ ძალღონე გაიორკეცა, დაბრკოლება დასთრ-
გუნა და საღმრთლო შრომა სასწავლო წიგნთა გამოცემით განაგრძო.
ამ დროს ქართველებს რიგიანი ანბანიც კი არ მოეპოვებოდათ, არამც
თუ წესიერი სახელმძღვანელო. ამ ნაკლს მიაქცია მან ყურადღება და
1865 წ. გამოსცა ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი, ხო-
ლო შემდეგ „ბუნების კარი“ (1869 წ.) და „დედა-ენა“ (1875 წ.). ამათ
მოჰყვა სახელმძღვანელოები: „კოკორი“, „კონა“, „კუნწულა“, „ხომ-
ლი“, „Русское Слово“ (ორს ნაწილად), მეთოდიკის სახელმძღვანელო,
„დედანი“ და სხვა. ეურნალ-გაზეთებში გაფანტულს ვრცელს წერილებს
სხვადასხვა საგნებზე ანგარიში არა აქვს. ერთი დიდი ტომი მის „რჩეუ-
ლის პედაგოგიურის და პუბლიცისტურის ნაწერებისა“ (1910 წ.) უკვე
გამოვიდა და ცოცხლად მოწმობს, რა ღრმად და ფართოდ ესმოდა ავ-
ტორს საზოგადო მოღვაწეობა, რა უნარით და ნიჭით იკვლევდა სამეც-
ნიერო და საპოლიტიკო საგანს. პირველი მისი წერილი დაბეჭდილია
„დროებაში“ (1866 წ. № 9) სათაურით „ბრძოლა ამერიკის შეერთე-
ბულს შტატებში პრეზიდენტის ლინკოლნის მოკვლის შემდეგ კონგრესსა
და ახალს პრეზიდენტს შორის“. იაკობ გოგებაშვილი იღებდა მსურვალ-

მონაწილეობას რუსულს პრესაშიაც („Тифл. Вѣстн.“, „Нов. Обзор.“, „Совр. Изв.“, „Спн. Вѣд.“ და სხვ.), სადაც იცავდა ქართულს სკოლას, ენას, ჩვენის ხალხის ინტერესებს და თამამად ებრძოდა მოწინააღმდეგე მხარეს. გარდა ამისა, იაკობი ცნობილია როგორც ავტორი საისტორიო და საბელეტრისტო ნაწერებისა; იმის დალოცვილმა კალამმა შექმნა „რანი ვიყავით გუშინ“, „ასპინძის ომი“, „Правда о Тифлисе“, „იავნანამ რა ჰქმნა“, „ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“, „საარაკო თავგადასავალი ტახტის მემკვიდრისა“, „ხატის მიზეზი“, „თავდადებული ქართველი“. ამ მხატვრულის ენით დაწერილს მოთხრობებში ავტორი უღვიძებს მკითხველს მამულისშვილობის გრძნობას და აშუქებს მის სულს მაღალის ზნეობითის მოვალეობის შეგნებით. ი. გოგებაშვილი არის ერთი იმ პირთაგანი, რომელთაც ითავეს და დააფუძნეს ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ამ საზოგადოების გამგეობის წევრად იყო ოცი წელიწადი. აგრეთვე მონაწილეობა მიიღო სათავდაზნაურო სკოლის დაარსებაში. გადაიცვალა 1912 წ.

გიორგი წერეთელი

(1842—1900)

გიორგი წერეთელი დაიბადა 1842 წ. სოფ. გორისაში, ზემო იმერეთში; მამა-მისი ექვთიმე გონება-გახსნილი და ღვთის მოყვარე კაცი იყო; დედა ადრე გარდაიცვალა და სწავლა მამამ დააწყებინა. შემდეგ განათლება მიიღო ქუთაისის გიმნაზიაში და პეტერბურგის უნივერსიტეტში. სწავლის შესავსებლად ისმენდა შვეიცარიაში და გერმანიაში საბუნებისმეტყველო და სოციოლოგიურის საგნების ლექციებს. მესამოწე წლების მოძრაობის დროს იგი მოწინავე დასთან ერთად გახდა ჰუმანურის და განმანათლებელის მოძღვრების მქადაგებლად ჯერ „ცისკარში“ (1862 წ.) და შემდეგ „საქართველოს მოამბეში“. 1866 წ. იკისრა გაზეთის „დროების“ რედაქტორობა, რომელიც შემდეგ გადასცა ს. მესხს და თვით ჟურნალ „კრებულის“ რედაქციას ჩაუდგა სათავეში; ჟურნალთან გამო-

დიოდა აგრეთვე „სასოფლო გაზეთი“. მონაწილეობას იღებდა რუსულს გაზეთებშიც. 1891 წ. თავის მეუღლესთან ერთად დააარსა საყმაწვილო ჟურნალი „ჯეჯილი“ და 1893 წ. კვირეული ჟურნალი „კვალი“, სადაც ჰბეჭდავდა საპოლიტიკო, სარქეოლოგიო და საისტორიო წერილებს. გიორგი წერეთელი ცნობილია როგორც ბელეტრისტი რეალურის მიმართულებისა. პირველი მისი წერილი დაიბეჭდა 1862 წ. „ცისკარში“ (თერგდალეულის*) ფსევდონიმით. გადაიცვალა 1900 წ.

აღჭურვილმა ფართო განათლებით და ბუნებრივის ნიჭით, გიორგი წერეთელმა უკვე 1866 წ. „დროებაში“ იჩინა თავი როგორც თავისებურის მიმართულების მწერალმა. სატირული მათრახი, რომელიც მან მოიღო ქართველის საზოგადოების ნაკლულევანებათა გასაკიცხად, ჩვეულებრივი საშუალება არ იყო ზვესს მწერლობაში. პირველს ტომში მოქცეულია მისი ცოცხალის ენით დაწერილი „მგზავრის წერილები“ ანუ „კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“, გესლიანი სატირა თანამედროვე უწესოებაზე. ავტორმა მაშინვე მიიპყრო მკითხველთა ყურადღება ცხოველის სურათებით, იუმორით, ტიპებით. ამ თხზულების საგანი მარტივია. ავტორი ორს თანამედრობის პირს მიჰყვება ქუთაისიდან სვანეთს. მგზავრები ცხენებით მიდიან; იმათ შოსამსახურეები ახლავთ. გზა-და-გზა სხვადასხვანაირი ხალხი ხვდებათ. ამ გზის, ხალხის და მგზავრების დახატვა შეადგენს საგანს გიორგი წერეთლის ნაწარმოებისას. აი როგორ აგვიწერს იმ მინდორს, რომელიც ცხენის-წყალს აკრავს: „გზა მიგვიძღვდა ფართო ჭაღებზედ. მდინარის შხუილი ხსნდახსნ ბუნდად მოგვესმოდა. მინდორს უწვიმობით შაყვითადად ფერი დასცემდა; კვლით გაბანდული მწვანე ბუჩქნარი ზოფ-ზოფებდა გადაუუკებდა. ერთი საათი მეტი ვიარეთ ამ მინდორზედ და შემდეგ შევედით სქელს დობილში: ღოტნარს თხმელის სეებს ქორწინა წვერები ვაზის ფა-

*) ამ სახელით იწოდებოდნენ რუსეთში სწავლა-მიღებული ახალგაზდები.

თლებით ჰქონდათ შეხვეული. მაჯის სისხლ შავი ვაზები სეებს და სეებს შუა ბაწრებად გაბმულიყვნენ და თვითონ იმათაც გველსავით შემოხვეოდნენ. ამ დროს მზემაც პირი გვიჩვენა, მაგრამ იმისი ცხელი შუქი ჩვენთვის უვნებელია დარჩა: სძირად გაბნეული თხმელა, ხურმა და კაკლის ხეები სქლად გვიჩრდილებდნენ. თვითონ, მინდორ-მაც ამ დობილში იყერი მწვანედ იცვალა. როგორც ეტუობდა, მზის შუქს ამ ჩრდილში ბალახისთვის სისველე ვერ წაერთმია. დობილს ტუეში სუნთქვა ძლიერ გაკვიტება; გონებაში გავიფლუ, ამისთანა მწვანეფანს ბაღში კაცი არ უნდა დაბერდეს მეთქი“.

ავტორს ეხერხება ბუნების სურათების ხატვა. ლეჩხუმი და სვანეთი თავის განვიცარებულის და განსაკუთრებულის თვისებებით მკაფიოდ წარმოგვიდგინა. ერთს პეიზაჟს კიდევ მოვიყვანთ ნათქვამის გასაბრწყინებლად. „სოფელი წითური ორკანადა ქელზე იყო წამოყუდებული. ჩვენ დავეშვით იმ ფერდზე, რომელიც სამხრეთისკენ იყო მიქცეული. ზაწაწინა მთის კალთებზე ამწვანებული სიმინდის ყანები უერთმაჯების ფრიალით თავს იქცევდნენ; ზოგან ვაზის ფოთლებით მორთულს მტევენებს უმანკებით თავი სკვიდათ და თრთოფვით ელფდნენ კაცის ხელს: ზოგან აყვითლებული ზურის ყანები სიამოვნებით ღელავდნენ. მაგრამ ეს ყანები სიდიდით უფრო ბაღებს ჰგავდნენ, ვინამც მამულებს; იმათ ზატონებს ძალაუნებურად მუცლები უნდა აკრათ მაგრად, რომ მომეტებული სარჩის თხოვნით არ შეწუხებულყვნენ. მე რომ ჩვენის ლეჩხუმელის ცაცხალ თვალს ვუყურებდი და იმის მარდად სიარულს მუნსებაშლის გათქვეფილს ტალახში, ვიფიქრე, თუ კი სარჩის დაძვირებით მუცლის აკრა ასე ატეფიტებს კაცს, ნეტა ჩვენ დიშანს ახალგაზდობსაც მოუჭერდნენ მუცელზე მუნსრუქსა, ეგების ზანტობას და ტანტზე გორვას თავი დაანებონ-მეთქი“.

აღწერილი მოგზაურობა ბატონ-ყმობის ხანას შეეხება. ამიტომ საინტერესოა, იმ დროის როგორი პორტრეტები დახატა გ. წერეთელმა თავის სატირულს ნაწარმოებში. აი ბატონის სურათი: „მთიდან გზა-წვრილზე ჩამოთახარკდა ერთი თავვის ჯიდა შავი ჯიდა, რომელზედაც დიდი ძარის სისხლ კაცი შედებუ-

ლიყო; საწყალს ჯიჟინს გძელი ურებისა და თავის მეტი ანა მოუ-
ზნდა რა. ეს მისხვილი არსება თუმცა ჯიჟინს იჯდა, მაგრამ ფეხებს
თითქმის მიწაზედ მიათრევდა. ამ საკვირველს ცხენოსანს უკან ორი
ფეხშიშველად და დაკონკილი მისხური მოსდევდა. ეს მისხვილი ცხენო-
სანი ჩიგუნისა დაუქნის როგორც გაუსწორდა, ის ორი მისხური ჯიჟინს
მივარდა. ერთმა სიდავე დაუჭინა და მეორემ უხანგი, რომ ძირს უკ-
ნებლად ჩამოესვით მისხვილი არსება, რომელიც სხნეშით შემოსვენდა
ჩიგუნისა დაუქნის... ბრწყინვალე დაზგას (ასე ეწოდებოდა იმ
მისხვილ არსებას) თავზე ორიდა ბუსუსი თმა შერჩინოდა, მეტი ანა;
ამასთან წვერ-ულვაშებიც გაითრებოდა და სისუქნის გამო წამოზდილი
დაბაბი გულზედ ეკიდა. ჩიკოლიემა და კიკოლიემა ბევრჯელ სცადეს
გამოღებანაკება, მაგრამ ის ხან „კის“ იძახოდა, ხან „ანას“; უფ-
რო ხშირად ქშინავდა. ამ დროს იმის შეძლებულ მოვიდა. ჩვენ დავ-
რწმუნდით, რომ ბრწყინვალე დაზგა საკურდღლოდ ყოფილა. შეძლ-
ეს ზურგზედ ეკიდა გიდელი და ორმოცამდე მწვერ-მეძებარს, ერთ-
მანერთზედ გადაბმულს, წინ მიუძლოდა. როგორც კი შეძლებულ მოვი-
და, ბრწყინვალე დაზგამ მოიბოჯა თავისი ჯიჟინი და ისევ ზედ შე-
ედა. საწყალი ჯიჟინი კულს ცხარედ აცმაცუნებდა, ეტყობოდა, რომ
მძიმე ტვირთით სავსე ჰქონდა გაჭირვებული; გაჭირვების დასამტკი-
ცებლად კულის ძირში მუხიკა დაუკრა და წათხანაკიდა. ორი ფეხ-
ტიტველა მისხური ისევ უკან აედევნენ და შეძლებულ თან გაჭვეა“.

აი სურათი გლახათუბნელის იმერელიისა: „გლახათუბნელს
ეცვა ხარინჯის ფერი დაკონკილი შალის ჩხა. ჩხის ხაფუთები
ერთი-ერთმანერთზე თეთრი სელის ძაფით ჰქონდა აკინძული; პირ-
ველ შეხედვასზე იტყოდი, ალბად ჩვენს წინაპრებს, ადამს და ევას,
ამ გლახათუბნელსავით ფოთლებ აკონკილი სამოსელი უნდა ცმოდა-
თო. შორიდან გლახათუბნელის ჩხა მართლაც გამხმარი ფოთლებისა
გგობნებოდა. ტიტველა წვივები ამას მუნღამდის ჰქონდა აკაპიწოული
და კანკები სქელი ტალახის ქერქით შეემოსა, თავზედ ჩალის შლახა
ესურა და შლახის ქვემოდან ცეცხლივით თვალებს აბრიალებდა. მა-
შინვე იტყოდი, ეს გაიძვერა ვინმე უნდა იყოლო. იმის გარუჯულს
მისხეზე შავად წამოზდილს წვერ-ულვაშს მგლოვიარების ბეჭელი დაე-

სვს. ის მართლაც მძიმედ გლავდა რაღასაც და რაღაცა იყო მთელ-
მისი მოსვენება ცხოვრება“.

ამგვარადვე სწორედ და ხელოვნურად ჰხატავს ავტორი
დათუნას, გიორგი სვანს, ხელოსანს და სხვ. მეტადრე საუც-
ხოვოდ და ცოცხლად დაგვიხატა კუდაბზიკა, რომელიც ჩი-
თვლება უნაკლო ტიპად ჩვენს მწერლობაში. მისი სურათი-
თვალწინ წარმოგვიდგება, როცა აქა-იქა გაფანტულს მის შე-
სახებ სიტყვას, შენიშვნას და ხაზს შემოვკრებთ და ერთად-
თავს მოვუყრით. იგია თავის ლაპარაკით და საქციელით იმ-
დროინდელი წვრილფეხა აზნაურის ტიპი. აი რა შტრიხებს
ხმარობს ავტორი ამ ტიპის დასახატავად: „ჩიკლიკი და კიკლი-
კი დაწინაურდნენ, კუდაბზიკა კი ჩემ გვერდით მოდიოდა. იმის
განრეკილი ცხენი ასე დაუძმობილდა ჩემ ჯოჯოს, რომ უიმიხთ ნა-
ბიჯის გადადგმასაც კი არ აზიკებდა. კუდაბზიკა ჩემთან ძალიან ამა-
უბდა და ცდილობდა უკან ჩამოფერჩინე; ამის გამო ის ხშირად ასა-
ჩუქრებდა ღებებით და მათრახით თავის ბედაურს, მაგრამ სწრაფი-
ცხენი ხვნიშით თითქმის ამას ეუბნებოდა: „ტყავიც რომ გამძაძრო, ჩემ-
ძმობილს ვერ დაფცილდები“; ჰატრინის თვალის მოსატყუებლად ცო-
ტახედ განჩნადებოდა და ისევე გვერდით ამოუდგებოდა ჩემ ჯოჯოს.
კუდაბზიკას მეტის-მეტე სიკაპასით ცხვირი უწითლდებოდა. ის ჯავ-
რობდა ჩემ გვერდით სიარულს. ჩვენში გაუკრეკელ ჯოჯოე შეჯდომა-
ძლიერ ეთაკილებათ; თუ მახერხა, ჩვენებური ცხენს უკან ხურჯინს
არ შემოიკრავს. არც თავადიშვილი და არც აზნაურშვილი გვერდით-
არ ამოუდგება იმ კაცსა, რომელსაც გლეხურად აცვია, თუნდ კეთილ-
შობილიც იყოს: „იმე, იმ კაცს გვერდში რაფა ამოუდგები, ვისაც
უაძხურად აცვია: რომ ვინმე შეგვეფაროს, მეც უაძხს არ დამიძა-
ხებს?..“ კუდაბზიკაც, რასაკვირველია, ასე ფიქრობდა ჩემზე, ის გა-
ჯავრებულე სწვევტდა და სწვევტდა მათრახს თავის ვირთაგვა ცხენს,
მაგრამ ცხენი ურსაც არ აზნატურებდა“. ამ დახასიათების გამო-
სარკვევად უნდა გვახსოვდეს, რომ კიკლიკი და ჩიკლიკი
მიდიან ქუთაისიდან სვანეთს სამსახურის საქმეების გამო და
„მგზავრის წერილების“ ავტორი გაიწვიეს და ამანაც წინადა-

დება სიამოვნებით მიიღო და გლახურად გადაცმული გაჰყვა მათ. გზა-გზა ესენი ბაასობენ ერთმანერთთან და შეხვედრილ პირებთან. ამ შემთხვევებით სარგებლობს ავტორი, რომ თავის იუმორისტული ნიჭი გამოიჩინოს. კუდაბზიკა-აზნაური „ნაჩალიკის“ მხლებელია და სამსახურის კაცად ითვლება. ამის გამო იმას ენაც უჭრის და მათრახიც. გასაჭირში აი როგორ აგვიწერს მას ავტორი: „იმისთანა აქვენს მტერს, კუდაბზიკას ვირთავგა ცხენს ამ გზაზე სჯემე მოუვიდა. იმან უეტრად პირზე ქათვი მოიგდო და თავის მხედრიანათ მიწასკედ ტუეპა გაადინა. ამ მოუღადნელის შემთხვევის გამო კუდაბზიკას თავისი ამაყობა სულ გაეპარა. ის შიშით, ცხენი არ მამიკვდესო, ისეთნაირად გაწვრილდა, რომ საცერე რგოლში გასერებოდა. სიმწუხარით ქვედა ლაფშიც ჩამოაგდო; თვალები უწინდულად ვეღარ გამიმართა; განებაში ვამბობდი, სადააა შენი ქედ-უხრელი ამაყობა და თავმოწინება? მაგისთანა ცოტა საქმემ ეგრე როგორ დაგცა, ჩემო კუდაბზიკა?“ ცოტა ენა კოკლობს ამ აღწერილობაში. მაგალითად: „სწვეტდა მათრახს“, ან „უწინდულად თვალები ვეღარ გამიმართა“. ამის მიუხედავად, თვით სურათი საუცხოვო და ცხოველია. რაც შეეხება ჩიკოლიკის და კიკოლიკის სურათს, იგინი მკრთალად არიან დახატულნი. ავტორი თითონ გამოდის მათ კომენტატორად, მოდავედ და მქადაგებლად. მათ ხასიათს და ცხოვრებას აღარ გვიფენს თვალწინ და თვითონ ბაასობს ხმა-მაღლა მათ ბუნებაზე. ეს, რასაკვირველია, არღვევს ბელეტრისტის შემოქმედების თვისებას: პოეტი მხოლოდ სურათებით უნდა მოქმედობდეს მკითხველზე. რეზონერობა უფრო თვალნათლივ მოსჩანს „მგზავრის წერილების“ მეორე ნაწილში, რომელსაც სათაურად „კიკოლიკის ცხოვრება“ აქვს. აქ დავაა ავტორისა და კიკოლიკის მიმართულების შუა. აზრების უთანხმოებას ავტორი ხელოვნურად ვერ სახავს, რაკი ვერ აყენებს მათ სხვადასხვა მდგომარეობაში და არ ამოქმედებს მიმართულების დასახასიათებლად. მოდავეთავანი ერთი დამწერის აზრის მომხრეა, მეორე—მოწინააღმდეგე. ეს უკანასკნელი ჩერჩეტია, უფხო,

უმეცარი; ავტორის მომხრე კი ყოველნაირის ღირსებით და სიბრძნით სავსეა. ამ ნაწილს პამფლეტის და ბიოგრაფიის ბეჭედი აზის, ამიტომაც მიუღდომელად ვერ გამოიხატა ორის თაობის ბრძოლა. ავტორს თავის თავი საღათის სახელით ჭამოჰყავს: ბიოგრაფიული ცნობანი ამას მოწმობენ, მეტადრე იმ ადგილას, სადაც მოთხრობილია გაზეთის დაარსების გარემოება. ეს ამბავი გვაგონებს 1861 წ. „დროების“ გამოცემას ნ. ლოლობერიძის, ვახტ. თულაშვილის და სტ. მელიქიშვილის თაოსნობით. გ. წერეთლის თვისებას შეადგენს ბელეტრისტულ ნაწარმოებში ცოცხალის სურათების ჩაქსოვა. ეს მისი თვისება აღინიშნა როგორც „მგზავრის წერილებში“, ილ. ჭავჭავაძის წერილების სქემაზე დაწერილში, აგრეთვე მეორე მის ნაწარმოებში „ჩვენი ცხოვრების ყვავილი“, რომელსაც დაეტყო შელლერ-მიხაილოვის თხზულებათა გავლენა.

„ჩვენი ცხოვრების ყვავილის“ გმირი არის განებივრებული დიტო, გავლენიანის დიამბეგის შვილი. საინტერესოა დიტოს აღზრდა სახლში და სკოლაში იმ შეუსაბამო მეფოდით, რომელიც ახლა ყველასაგან უკუგდებულა. დიტო გალადებულია ცხოვრებამ სწორს გზას ააცდინა და უკუღმართს მიმართულებას მიაქცია. მოთხრობა იმით იწყება, რომ თვითნება ცხრა წლის ბატონიშვილი მარჯვენა ულვაშს უწიწკნის თანმხლებელს 40 წლის გლეხს თონიკეს და გაათავისუფლებს წვალებიდან მხოლოდ მაშინ, როცა დაჰპირდება ხის დამბაჩას ჩიტების დასახოცად. დიტო ბატონ-ყმობის ნაშობია: მას უყვარს თონიკე, მისი ლაპარაკი და ცოცხალი სახე; ამავე დროს თავის სასიამოვნოდ და ჟინის დასაკმაყოფილებლად უდნაშაულო თონიკეს იფნის ჯოხით „გაროზგავს“. თვითნებობაში აღზრდილი დიტო ვერ გამოდგა სკოლაში, ქუთაისში აგონდება სოფლად ნავარდობა. ამხანაგებიან ერთად არამც თუ ცელქობს, ქათმების და ხილის მოპარვასაც არ ერიდება. მასწავლებლის როზგმა მოტეხა დიტო და სწავლას შეაჩვია, თუმცა რუსულის ენის შეთვისებამ ბევრი ოფლი აღვრევინა. სა-

შობაოდ დაბრუნდა დედ-მამასთან და თავისუფლად, ჩვეულ-ბრივ გაინაწილა. დიტოს ნაამბობმა რუს-ოსმალოს ომის ეპიზოდებმა ცნობის-მოყვარეობა გაუღვიძა და საქართველოს ისტორიის სიყვარულიც ჩაუნერგა. ავტობიოგრაფიული ხასიათი ეძლევა ამ მოთხრობას იმ ადგილას, სადაც აწერილია მაშინდელი სწავლა-განათლების გარემოება ქუთაისის გიმნაზიაში, ჩამომავლობით რუსთ მასწავლებელთა ქართველის ბავშვების ათვალწუნება და სიამაყით მათი „გაწვრთნა“. ქართველები მოკლე-თავებიანი არიან და ამიტომ ვერ შესძლებენ კარგად სწავლასაო, ამტკიცებდა გიმნაზიის დირექტორი. „ქართულს ენას ტყის ანუ ქაჯურს ენას“ ეძახდა; ამტკიცებდა, რომ ქართულის ენის სწავლება სკოლებში და საშუალო სასწავლებელში ყოვლად გამოუსადეგარიაო; სწამდა, რომ ქართველებს არც ისტორია და არც ლიტერატურა არა აქვთ. მასწავლებლებიც ამავე შემცდარის თვალსაზრისით უყურებდნენ ბავშვებს და, რა თქმა უნდა, ვერც სიყვარულს და ვერც ინტერესს ვერ უნერგავდნენ ნორჩს გულში. რუსულის ენის მასწავლებელს მოხვდა კიდევ ერთის დაჩაგრულის მოწაფისაგან. მხოლოდ ბუნებისმეტყველების მასწავლებელი, პოლონელი ჩამომავლობით, დარჩა დიტოს ბრწყინვალე მოსაგონებლად; იგი იყო მოსწავლეების ნამდვილი აღმზრდელი და დამრიგებელი. დიტოს მან აუხსნა სამშობლოსადმი მოვალეობა და დაუახლოვა ხალხს. ამ დაახლოებამ გააცნო მას საერო პოეზია, ქართველთ წმიდათა ცხოვრება, ძველის გმირების მოღვაწეობა. ბიძიამ გაუბრწყინა ოდნავ აღჩენილი ნაპერწკალი მამულის სიყვარულისა და ქვეყნად „სახელის მოხვეჭისა“. თავდება ეს მოთხრობა „პირველის გამიჯნურების“ ამბით და 15 წლის მარინესთან დაახლოვებით.

გიმნაზიის გათავების შემდეგ, რომლის შესახებ გ. წერეთელმა თავის მოკონებანი გავეცნო „ჩვენი ცხოვრების ყვავილში“, დიტო (რომელიც უდრის თვით ავტორს) გაემგზავრა მესამოცე წლების დამდეგს პეტერბურგის უნივერსიტეტში,

სადაც იგი ისმენს ლექციებს იმ დროს, როცა რუსეთის საზოგადოება გამოფხიზლების ვზას დაადგა. ამ მოძრაობამ დიდი გავლენა იქონია გ. წერეთელზე და გამოხარდა მასში ენერგიული მოღვაწე ჯერ საპუბლიცისტო ასპარეზზე და შემდეგ საბელეტრისტო მწერლობის მოამაგედ. 1872 წ. სამზღვარგარეთ ცხოვრებამ განამტკიცა იგი სამოღვაწეო ტვირთის გასაძლოლად. „დროება“, „სასოფლო გაზეთი“, „კრებული“, „ჯეჯილი“, „ივერია“ და „კვალი“ იყვნენ ის ორგანოები, სადაც გიორგი წერეთელი ხმა-მალლივ იცავდა თავის განმანათლებელს აზრებს, ხალხის ინტერესებს, ისტორიულს წარსულს, ეკონომიურს წარმატებას. „ჩვენი გმირები“, „ედიშერ ქველბაქიანი“, „მამიდა ასმათი“ დაიბადნენ სწორედ ამ ნიადაგზე.

„მამიდა ასმათი“ მის საუკეთესო მოთხრობაა. აქ დახატული მამიდა იმდენად ცოცხალი და ჩვენის ცხოვრებიდან აღებული ქეშმარიტი სურათია, რამდენადაც ეს ითქმის ილია ჭავჭავაძის „ოთარაანთ ქვრივზე“. ასმათი ერთსა და იმავე დროს ავიც არის და კეთილიც, ამაყიც და ფლიდიც, მიუკარებელი, როცა მასთან სათხოვარი აქვთ, და პირმოთნე, როცა იგი რასმე ელტვის და სხვისაგან გამოელის სარგებლობას. იმერეთის ყოფა-ცხოვრება ჩვენ თვალწინ გადიშლება. სამთვალისანი ოდა, ხის ბოძებზე, ყავრით დახურული, პატარა ეზოთი, ის სადგურია, სადაც სწარმოებს ამ ნაწარმოების მოქმედება. ორმოკის წლის ასმათი, შეგებით შემოსილი, თითის ტარით ხელში, და ათის წლის გრუზა-თმიანი პირ-რგვალი გოგონა—აი მომქმედი პირები. მამიდას გვერდით უზის ობოლი ძმისწული—ნათელა და კითხვას ასწავლის. ბავშვს მუხლზე ჰქონდა გადაფენილი ბარათი და წკრიალა ხმით გასძახოდა: „ჩ...ე...მ...ო სა...ყ...ვ...ა...რ...ე...ლ...ო!..“ ნათელას გული ვერ დაუდვია სწავლისათვის და თვალი უჭირავს მინდორში გასაფრენად. არც მამიდის დარიგება ესმის ამ ლამაზს გოგონას და ვერ შეუთვისებია, რომ გათხოვება მოელის. ასმათმა

უკვე აუჩინა მას საქმრო—ქართლელი იოთამ თანდილაძე, რომელიც დაპირდა კარგს საჩუქარს. მაგრამ ასმათის ძმა როსაფი წინააღმდეგობას უწევს და სახელს უტეხავს, რომ უკანონოდ ჰყავს ნათელა ჩაბარებული. ასმათი ისეთი ადამიანი იყო, რომ მეგობარიც და მტერიც ბევრი ჰყავდა. ქომავად გამოუჩნდა ერთი ღარიბი აზნაური ოთარ, რომლის ცოლ-შვილიღვთის ანაბარად არის მიგდებული და თითონ სტუმრად დაიარება გორს და ფოთს შუა. ოთარი გამოესარჩლა ასმათს და დაეცა როსაფის გლეხებს, რომ საწყალის ქვრივისთვის წართმეული მამული დაებრუნებინა. ქუთაისის ადმინისტრაციამ გაიგო ამ შეტაკების ამბავი, რომელმაც იმხვერპლა რამდენიმე კაცი. ოთარი ასმათის თავდებობით გაათავისუფლეს, ხოლო როსაფს, რომელსაც ასმათი ედავება მამულთან ერთად დედისაგან დანარჩენს გულის ქინძისთავს და ბეჭედს, ციხეში ჩასვამენ, რადგან მას მეზობლის ცხენების მოპარვაც დაბრალდება. ასმათმა ერთი კიდევ სხვა ავი საქმე ჩააგონა ოთარს. როსაფის სახლიდან მამის ანდერძის მოსატაცებლად ცეცხლი მიაცემინა თავის მოძულეებულის ძმის ოდისათვის. ყუთში, საცა ანდერძი ეგულებოდა, აღმოჩნდა მხოლოდ ვექსილეების ნაფლეთები. როსაფის ცოლი, მზეხათუნი, ფლიდის სიყვარულით თავმოკატუნებული, ასმათის გულს მოინადირებს და იმდენს გაძვრებ-გამოძვრება, რომ ნათელას თავის ძმისწულს ილიკო გოგორიშვილზე გაათხოვებინებს. მამიდა იძულებულია ამაზე დასთანხმდეს და უარჰყოს სიძედ არჩეული იოთამ თანდილაძე მით უმეტესად, რომ გოგორიშვილი თანხმობას აცხადებს ასმათს გადუხადოს იოთამისგან დაპირებული საჩუქარი. ნათელა დააქორწილეს. შვილიც მიეცა და ასმათი არწევს მის პატარა ვაჟს. ოთარი ციხიბირში გაგზავნეს, როსაფი კი ხშირად ათვარიელებს ნათელას, რომელიც ბიძიას შესაფერად უმასპინძლდება. აი შინაარსი ამ რეალურის მოთხრობისა, რომელიც სავსებით გვიხატავს იმერეთის ყოფა-ცხოვრებას.

ამ ნაწარმოებში გ. წერეთელმა დაგვისურათა გაღარიბე-

ბუღალტრული ანგარიშები მდგომარეობა იმ მხატვრულის ფერადებით, რომელნიც ცოცხლად გვისურათებენ აქ გამოყვანილს ტიპებს. დავის და სამართლის ძიების გაქიანურება მამულის თაობაზე, მოპირდაპირის სახლზე დაცემა და გადაწვა, ქრთამის მტყემა და ნათესავეურის გრძნობის შებოჭვა მიზნის მისაღწევად, — აი ის საზოგადოებრივი ქაზგა, რომელზედაც ამოჰკერა ავტორმა ცხოვრებიდან ამოღებული სურათები. მხოლოდ შავ-თვალს ნათელა წრფელის გრძნობით და უხადო ზნეობით იტაცებს ჩვენს ყურადღებას და გვესმის ამ დამშვენებულის ქალის რაღაც გამოუცნობელი უკმაყოფილება, დარჩენილი იმის გულში მას შემდეგ, რაც ბავშვობაში შეთვისებული თანდილა წაართვის და გოგორიშვილზე გაათხოვეს. აი როგორ ათავებს ავტორი თავის მოთხრობას: „ნათელამ ამ სამს წელიწადს შოლტივით აავდო ტანი, მალალი, გადაშლილი გულმკერდით და შავი თვალ-წარბით; სქელი შავი თმა წელზე სცემს; მისი წითური ლოყები ორი თურაშაული ვაშლია; როცა ვაჟი ჰყავს აყვანილი ხელში, მისი მოხარული და მკინარა სახე ვარსკვლავებით მოკრიალებულს ცასა ჰგავს. აი, ის ხშირად შეჰყურებს უმთვარო მოწმენდილს ღამეში ამ მოჭედილს ცას, იმიტომ რომ მას იქ ეგულება თავისი ბედის ვარსკვლავი, „კუროს თვალი“. აქამდის ელის მას და ჯერ კიდევ ვერ შეხვედრია. თავის პირველი ვაჟი იმ კუროს თვალისთვის დაუმსგავსებია. ნეტა როდის იქნება, რომ ამ ვარსკვლავის „საეტლო, ის პირტიტველა, მის ვაჟსავით თმა-ხუჭუჭი ბიჭი“, ნათელას ბედის წერა, ძირს, ამ ქვეყანაში მას შეხვდება საღამე და მხოლოდ მას დაარქვას წამდვილი თავისი ქმარი?..“

გ. წერეთელი რეალისტი იყო მიმართულებით, თუმცა ამავე დროს იდეალიზმს, ოცნების სამეფოს არ სტოვებდა. ამას მოწმობს „მამიდა ასმათის“ ზემო მოყვანილი დამთავრება და უფრო მკაფიოდ ფანტასტიური „მეცხვარის ნაამბობი“. ავტორი სარგებლობს ხალხის ცრუმორწმუნეობით აღქაჯებზე და ამ სიუჟეტზე აშენებს თავის მოთხრობას. ერთს მწყემსს აუჩნ-

დებიან ავი სულები და, როცა დაბრუნდება საღამოს თავის ქოხში, ნახავს, რომ ცხერის ბარკალი ვილასაც უკვე დაუდვია ცეცხლზე და სწავს. მიიხედ-მოიხედავს და შენიშნავს კუთხეში ლამაზს არსებას, რომელიც თავის ქალით მიუჯდება მწყემსის სუფრას და მასთან ერთად ივახშმებენ. უყურებს ამათ მწყემსი, კანკალობს და მთელი ღამე უძილოდ გაათენებს. მეორე დღეს გარეკავს ცხვარს მთაზე და იქიდან დაინახავს, რომ ლამაზი არსება და მის ქალიშვილი გამოიტანენ ქოხიდან დიდს ქვებს წყალზე გასარეცხად. ამ დროს დაეცემიან მგლები და დედა-შვილს მოიტაცებენ. მწყემსი უსევს ყურშას, მაგრამ ის ყურსაც არ იბერტყავს. შიშმა მოსწყვიტა ძალა და გონება დაუკარგა. როცა გონზე მოვიდა, შემოესმა ძაღლების ყეფა, რომელთაც შემოსეული მგლები მოეგერებინათ. საღამოს მწყემსს იმავე ქოხში დახვდნენ ურიცხვი თმა-კაშლილი ცრემლიანი ქალები და გულდასაწყვეტის ხმით თხოულობდნენ, რომ მგლებისაგან მოტაცებული დედა-შვილი მათთვის დაებრუნებინა და ემუქრებოდნენ, წინააღმდეგს შემთხვევაში ცეცხლით დაწვას. მწყემსს თავს-ზარი დაეცა, ძლივსლა სუნთქავდა შიშისაგან. ამ დროს გამოჩნდა თეთრი ცხენოსანი, რომელმაც გადასცა მათრახი და უბრძანა ქოხში დაეკიდნა იმის მობრუნებამდე. მათრახის დანახვაზე ქალები დაწყნარდნენ და მოწიწებით ეხვეწებოდნენ ჩამოეხსნა იგი. მწყემსი გამაგრდა იმ დრომდე, ვიდრე თეთრი ცხენოსანი მეორედ არ მოევლინა: მომეცი მათრახი, ახლა ნულარ გეშინიან, შენი ამხანაგები მოდიანო. ამხანაგებმა ჯერ დატუქსეს შეშინებისთვის და შემდეგ წაიყვანეს სახლში. ორი თვე ლოგინად იწვა და ბურანში ლომისის წმიდა გიორგის მიმართავდა. წლის გასულს დედამ წაიყვანა ლომისის კარზე და რქებ-დაგრეხილი ცხვარი შესაწირავად მიჰართვა.

ეს პოეტურის შემოქმედებით აღსავსე ესკიზი დაიბეჭდა იმავე 1898 წ. „კვალში“, სადაც მოაქცია ამბავი „თოფის სროლა“ და „განწირულნი“ (საშობაო მოთხრობა). ამ ნაწარმოებებ-

შიაც გ. წერეთელი იძლევა ცოცხალს სურათებს, რომელნიც მკაფიოდ ხატავენ ჩვენის ხალხის ზნე-ჩვეულებას და ცხოვრებას. „თოფის სროლა“ დაწერილია შურის ძიების გასაკიცხად. გლეხი კიკოლა უჩივის აზნაურს ნაძრახიშვილს ბურვაკი მომიკლაო. საქმის მოსაგებად კიკოლა განიზრახავს კალმანით მოსამართლის მოსყიდვას. ღამე ვიღაც მიეპარა კიკოლას სახლს და ცდილობს კალათით კალმანის გატაცებას. კიკოლას შემოესმის ფეხის ფაჩუნნი, გაიხრის თოფს, დასჭრის ქურდს და სისხლის წვეთების კვალი ნაძრახიშვილის სახლამდე დაარწმუნებს, რომ მის მოპირდაპირესაც დანაშაულებულის კალმანით უნდოდა მოსამართლის მოსყიდვა. ხალხის ცხოვრების დასურათებას უძღვნა ავტორმა აგრეთვე მოთხრობები „ოდიშერ ქველბაქიანი“ და „რუხი მგელი“, რომელშიაც განაგრძობს „მეჯღანუაშვილის“ დამწერის რეალურს მიმართულებას. ჯიბიაშვილი მფარველობას უწევს მემამულეს ავთანდილ კვიციანიძეს, რომელიც ავიწროებს გლეხებს და დაქვეითებულს აზნაურებს. ბედმა არც ეს გააჩარა. აზნაურს ბაანას დაბრალდა ჯიბიაშვილის მოკვლის განზრახვა, ამიტომ იგი დაატუსაღეს და საპრობილეში სიცოცხლე მოუსპეს. სამაგიერო ჩქარა გადახდა ამ ქვეყნის შემავიწროებელს: ღამით, როცა ჯიბიაშვილი კალმანის დასაჭერად იყო წასული, დაეცემა მას ბაანას შვილი და კეტებით იმდენს სცემს, რომ ლოგინად ჩავარდება. ბაანას შვილს ციმბირში გაგზავნიან და იმის დაობლებულს პატარა დაძმას სოფელი გაუწევს დახმარებას და თავს იღებს მათ შენახვას.

მოთხრობებში გ. წერეთელი მიუდგომელი მხატვარია ჩვენის ავ-კარგიანის ცხოვრებისა. თავის მიდრეკილებით იგი გადახრილია პუბლიცისტურის დახასიათებისკენ. ახალი მიმდინარეობა ყველაზე წინად მისთვის ხდებოდა თვალსაჩინო და ახალს ტალღებს ადვილად შეითვისებდა ხოლმე. მესამოცე წლების მწერლებს გვერდს უქცევს და სათავეში უდგება იმ მოძრაობას, რომელიც გამოიხატა მესამე დასის ანუ მარქსისტების პროგრამაში. ეკონომიურმა მატერიალიზმმა, რომლის მქა-

დაგებლებად გამოვიდნენ ნ. ჟორდანიას, ს. ჯიბლაძე და ფ. მახარაძე, გაიტაცა მსკოვანი მწერალი და ჟურნალი „კვალი“ დაუბოძა ამ მიმართულების წერილებს. სოციალ-დემოკრატიული სწავლით შეავსო ცალმხრივი პატრიოტული აღტაცება წარსულით და პირველს წყობაში დააყენებინა ხალხის ინტერესების დაცვა. ამ ახალმა მოძღვრებამ შეათანხმა იგი სომხებთან და გახადა ერთა შორის თანხმობის დამყარების მქადაგებლად. სამრეწველო იდეებით გატაცება და სამშობლო საჩხერეში შავის ქვის და ნავთის წყაროების დამუშავების ზრუნვა დაებადა მარქსისტულის თეორიით გატაცების დროს. პუბლიცისტურმა მოძრაობამ თავის ბეჭედი დაასვა მის მხატვრულს მოღვაწეობას და ნაყოფად დაიბადა „პირველი ნაბიჯი“, რომანი, სადაც გამოიყვანა ჯერ ფეხ-აუდგმელი ქართველი ბურჟუაზია.

„პირველი ნაბიჯი“ შესანიშნავი თხზულებაა ჩვენს მწერლობაში. ამ მოთხრობის ქარგაზე გამოყვანილნი არიან ნახევარსაქართველოს წარმომადგენელნი: მეგრელი, იმერელი, ქართველი თავიანთ განსაკუთრებით ხასიათის თვისებებით. მკითხველის ყურადღება მიქცეულია საქართველოს ყველა გამოჩენილს ადგილებზე. ფოთი, ქუთაისი, სამტრედია, აბაშა, ტფილისი ერთმანერთსა სცვლიან. მოქმედება გადადის სამეგრელოდან იმერეთს, აქედან ქართლს და სხვა და სხვა საზოგადოებრივი კლასები ხდებიან გამოსახატავს მასალად. თხების მწყემსი, ერთის-ორის დღიურის პატრონი, ნახევარ ქცევის ვენახის მესაკუთრე, ქარხნის მუშები, მკერვალი ქალები, გამდიდრებული კომისიონერი, მატყუარა ვეჟილი, ციმბირიდან გამოპარული კაცი, გამზადებული ყველა საქციელისთვის ოქროს მოსაპოვებლად, ახალგაზდა პატიოსანი გამომძიებელი და ამის გვერდით დამცველი უსამართლო საქმისა ადვოკატი, დაქვეითებული შორაპნელი აზნაური, კაცის მკვლელი თავადიშვილი, მოხუცებული გენერალი, მაღალის წრის კნიაჟა რუსის პოლიციის გულის დამატყვევებელი, სასამართლოს პალატის

თაემჯდომარე, ქალების მოარშიყე, კავკასიის ნამესტნიკის სასახლე და მდიდარის სომხის სახლი—ხელოვნურის, კალმით არიან დახატულნი და ჰქმნიან ამ მრავალფეროვანის წამლეობით შემკულს რომანს, საყურადღებო მოვლენად. ზოგ-ზოგი ნაწილი ანუ თავები ამ თხზულებისა გამოტოვებულნი არიან ცენზურის ბძანებით.

რომანი იწყება იმ დროს, „როცა ქალაქ ფოთის ნავთსადგურში პირველად იწივლა ცეცხლის გემმა. მისმა წივილმა პირველად განუფრთხო ძილი მტრისგან მოუძღოლებულ საქართველოს ერს“. უმთავრესი გმირი ამ რთულის რომანისა არის ბახვა ფულავა, რომელიც ინჟენერთან ისწავლის წერაკითხვას და ფოთში ქვრივს ქალს სალომეს დაუახლოვდება. ამ ქვრივს ჰყავს ქალი, მკერვალი ახალ-მოდაზე, ესმა, რომლის შერთვაც გულში აქვს სიმინდის და ტყის მასალის ოპერაციებით გამდიდრებულს ბახვას. ხოლო მოქიშვედ აღმოუჩნდება „ვსადნიკი“ იერემია წარბა. რადგან ქალს წარბას დანახვაც კი ეზიზღება, ამიტომ დაწუნებული გმირი ვაიტაცებს ახლად ბახვაზე ჯვარდაწერილს ესმას და როცა დაინახავს, რომ ბახვა მოეწია, სასიკვდილოდ დასჭრის ესმას, რომელიც მოასწრობს თქმას, რომ „მოჰკლა იერემიამ“. ავტორი დიდის დაკვირვებით და გამოცდილებით ატრიალებს რომანის სიუჟეტს, რომ ვაპარული მკვლეელი გამოძიებელს აპოვინოს და გაათქმევინოს წარბა იმის ამხანაგს გივს, რომელიც ბახვამ დასჭრა იმ დამეს, როცა ესმა ვაიტაცეს. იერემია ჯერ დიდხანს ნავარდობს თავისუფლად. ტფილისში თავის ნათესავის ქალის ვალიდას დახმარებით სამსახურსაც იშოვნის და მდიდარს სომხის ქალსაც საცოლოდ. სწორედ ქორწილის წამს იერემიას დაატუსაღებენ, რადგან მისი დანაშაული დამტკიცდება. შემდეგ საქმე გადატრიალდება. თუმცა სასამართლო გადაუწყვეტს მას 12 წლის კატორგას, მაინც ნათესავის ვალიდის დახმარებით იმის თაყვანისმცემელის, პალატის წევრის, წინაშე იერემიას განთავისუფლება მოელის. მაშინ თვით ბახვა ტვირთულობს დაი-

ცვას თავისი უფლება და სამაგიერო მიაგოს შეურაცხყოფელს. ლამე შეიპარება იგი იერენიას ოთახში და სასიკვდილოდ დასჯის. ბახვას დაიჭერენ.

რა მანერას ხმარობს ავტორი გმირის დასახატად, მოწმობს შემდეგი ნაწყვეტი: „ბახვა ფულავას მრავალი კუთხის კაცები უაღა გაცნობილი ჰოართში მუშაობის წყალობით. გინდ სიმიდის ვაჭრობა დაეწყო, გინდ კუნძებისა, სულ ერთი იყო, უველა ხელს შეუწყობდა; ვისაც კი მიანდობდა საქმეს, უველა დიდი სიამოვნებით იკისრებდა მასთან საქმის დაჭერას, რადგან ბახვა ხადდი კაცი იყო. ბახვამ პირველ ხანებში გამართა ფოთში რკინიუღობის მდარია. დუქანში დააყენა თავის ბიძაშვილი, ნესტორა, სვაგჭროთ, თვითონ კი ხან სამეგრელოს წავიდოდა, ხან გუკიას, ხან ქვემო იმერეთს თავის გაგზავნილ კაცების უფრის საგდებთ... მას აქეთ, რაც სალომესა და მის ქალს ესმას გაეცნო, ბახვა, როგორც კი ფოთს მობრუნდებოდა ხოლომე, უსათუოდ მათ ნახავდა, გამოკითხავდა სალომეს მის ავან-ჩავანს, მერე მოუუყვებოდა თავის თავგადანსავალს და სხვა და სხვა ვაჭრულ ანჯარიშებს... სალომეს ავლა-დიდება და ცნობების ნუგეში იყო ღამაზი ესმა, რომელიც მუდამ ერთ ფრანგის მკერვალ-ქალთან იდგა და მასთან მუშაობდა. სალომე უოველ შაბათ-კვირას სწორედ დღესასწაულსავით მოულოდა, რადგან ამ ორ დღეს ესმასთან იყო ხოლომე. თვითონ ბახვამაც ისე მორთო საქმე, რომ ორშაბათიდან შაბათამდის თავის დუქანში ვაჭრობდა, ან თუ სხვაგან იყო, შაბათ-კვირას შინ რომ არ დაბრუნებულყო, არ მოხერხდებოდა. სალომეს ბახულია მიანდა თავის ქვეუნიის შეილათ და თათქმის თავის გაზდილათაც. ერთს მის შეხედვაზე მთელი თავისი უმანკო წარსული დრო: სამშობლო მხარე, დედ-მამა, თავის ქვეუნიის ქალი და კაცი, ხატობაზე სათემით შეკრებილნი... თვალწინ გაუცოცხლდებოდა“... ჩვეულებრივი მშრალი აღწერა ამ თხზულებაში ხანდახან იცვლება მხატვრულს სურათებად. ამგვარია, მაგალითად, დღესასწაულის აღწერა ფოთში.

ამ რომანით დამთავრა გ. წერეთელი სამხატვრო მოღვაწეობა. მის კალამს ეკუთნის აგრეთვე საბავშვო მოთხრობა „ლომ-კაცი“, სამეცნიერო წიგნაკი „საუკეთესო ცოდნა“,

კომედია „ჯიბრი“, გეტეს თხზულების „ეგმონტ“-ის გადმოქართულება, მოთხრობა „გულქანი“, მრავალი ისტორიული და ფილოლოგიური წერილი, რომელთა შორის საყურადღებოა რუსულს ენაზე: „გელათის მონასტრის ზედწარწერანი“, „არქეოლოგიური მოგზაურობა ყვირილის ხეობაში“, „კავკასიური მითები ქართულს ნიადაგზე“ და სხვ. სალიტერატურო და საპუბლიცისტო მოღვაწეობას დაუკავშირა სამოქალაქო სამსახურიც: ტფილისის ქალაქის თვითმართველობაში მიიღო მონაწილეობა და შეეცადა დემოკრატიულის იდეალების განხორციელებას. თუმცა იგი მიემხრო სოციალ-დემოკრატიულს მოძრაობას, მაინც ძველის მიმართულების უარყოფა ვერ მოახერხა და თავისებურის ნიჭით შესძლო შეთანხმება ძველის და ახლის მისწრაფებისა*). ყველა მის ნაწერს აზის ერთი შესამჩნევი დალი: იგი ეტრფის ნამდვილის ცხოვრების მოთხოვნილების შეგნებას და მის საქვეყნოდ გამოტანას ჟურნალ-გაზეთის ფურცლებზე. გლეხი და აზნაური, ერი და მღვდელი, წარსული და აწმყო, მდიდარი და ღარიბი, დასავლეთი და აღმოსავლეთი საქართველო ერთნაირად დაახლოებული ჰყავს თავის გულის მისწრაფებასთან და თანასწორის მიუდგომლობით აღწერილი და დახატული. თვით მიმდევარი ლ. არდაზიანის, რეალურის სკოლისა შეიქმნა მამამთავრად იმ მიმართულებისა, რომელსაც დაადგნენ ნიჭიერი მწერლები: ე. ინგოროყვა, დავით კლდიაშვილი, ნ. ნათიძე; დიმ. ხოშტარია. ჯერ ისევ პირველს მის ნაწარმოებს „კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“ დაეტყო რეალიზმის გადაჭარბება და ნატურალისტურის იერის შეტანა. ავტორი პირდაპირ ფოტოგრაფიულად ჰხა-

*) ახლის მოძრაობის მამამთავრად ანუ სოციალ-დემოკრატების მოთავედ უნდა ჩათვალოს ნოე ჟორდანი, რომელმაც ჯერ სამზღვარ-გარეთიდან და შემდეგ „კვალის“ წინამძღოლობით მარქსისტული მოძღვრება გააცნო ჩვენს საზოგადოებას. ხალხმა დაათვა მისი მოღვაწეობა და პირველს სათათბიროში გაგზავნა ტფილისის წარმომადგენლად. მისი თხზულებანი გამოვიდა ორს წიგნად, გარდა ცნობილის წიგნისა „ჩვენი პრესა“.

ტავს ცხოვრებას და ისეთს მანერას ითვისებს, რომელიც ნატურალისტურის სკოლის დამახასიათებელია. „ჩვენი ცხოვრების ყვავილშიაც“ აღწერილია გიმნაზიაში მოსწავლე ახალგაზღობის ცხოვრება სრულის სინამდვილის დაცვით. ამგვარადვე ცხოვრების დაკვირვების ნიშანწყალი სდულს იმის „პირველს ნაბიჯში“, სადაც ბუნდად ჩასახულის ახალის მიმდინარეობის სურათები გადიტანა ქალაღლზე და შეკქმნა ნიმუში სოციალ-დემოკრატიულის თვალსაზრისით ბელეტრისტულის ნაწარმოებისა, ცხოვრების ყოველის წვრიღმანის აღწერით და ზედაპირულის მოვლენის აღნუსხვით.

ეგნატე ინგოროყვა

(ე. ნინოშვილი)

(1861—1894)

ეგნატე ინგოროყვა, ცნობილი ლიტერატურაში ნინოშვილის ფსევდონიმით, დაიბადა 1861 წელს. სიღარიბეში აღზრდიღმა, ამ ნიჭიერმა კაცმა ბევრი ტანჯვა გამოიარა და ტანჯვითვე დაღია სულიც. ობღად დარჩენილი ღარიბის გღეხის შვილი ეგნატე მიეყრღნო თავის მადღიანს მამიღას. რვა წღი-სა იგი უკვე მოჯამაღირობს ერთის მღვღღლის ოჯახში, ნახე-ვარის წღის შემღეღ მოჯამაღირედ ღღება იმავე მღვღღლის ძმის-წულღთან, ხე-ტყის ვაქარღთან ქ. ფოთში, საღაც პატარა ეგნატეს შრომისაღან სწყვეტენ წელს. 1871—1875 წწ. განმავ-ღობაში ცაღს ხელში უქირავს წიგნი და მეორე ხელში კომ-ბაღი ძროხების მოსავღღღად. ეგნატე მაინც ასწრობს იმღე-ნად მომზადღებას, რომ 1876 წ. შეღის ოზღრღღეთის სასულიე-რო სასწავღღღებღში, საიღღანაც, თუმცა კარღად სწავღღობღა, ორის წღის შემღეღ მეოთხე კღასიღან დაითხოვეს, რადღან მონაწიღღობა მიიღო სასწავღღღებღში მომხღარს უწესობაში.

ეგნატემ იშოვა „კეთილ-საიმედო კაცის“ მოწმობა მამასახლისისაგან და 1879 წ. ქუთაისში დაიჭირა ეგზამენი სახალხო მასწავლებლის უფლებაზე. 1880 წ. სოფ. ჩოჩხათში მასწავლებლობს, მაგრამ ცოდნის გასაფართოვებლად შედის ამხანაგად „პოდრიაღჩიკებთან“ და 1884 წ. მუშაობს ტელეგრაფისტად და კალანდაძის სტამბაში დღეში შვიდ კაპეიკად. ერთის წლის გასულს ბრუნდება თავის სოფელში (ჩოჩხათს) და ექვსს თვეს რჩება სოფლის მწერლად. მეგობრების დახმარებით მიდის საფრანგეთს 1885 წ. და ორს წელიწადს გაატარებს იქ მშვიდმწყურვალ სწავლის ძიებაში. დაბრუნდება ისევ საქართველოში 1887 წ. და დგება მწერლად გრ. გურიელთან და შემდეგ მიდის ბათუმს როტშილდის ქარხანაში სამუშაოდ.

„ათი დღე; — სწერს ეგნატე თავის ავტობიოგრაფიაში, — ვიმუშავე პრისტანზე ვილაც სატუროვთან. უესტებს ვზიდავდი, ვაწყობდი ყუთებში, ვბეჭდავდი და ვაწყობდი დანიშნულ ადგილს. მეტათ მძიმე სამუშაო იყო ჩემთვის. დღეში მადღევდენ ათ შაურს. ორი დღე ვიმუშავე ბურგარტის ზავოდში, 1889—1890 წწ. ვმუშაობდი როტშილდის ზავოდში დღეში მანეთათ. 1889 წ. ბათუმში ზამთარი მეტად ცუდი, ქარიან-წვიმიანი იყო; მე გაცვეთილი საზაფხულო ტანთსაცმელი მქონდა. უნდა ავმდგარიყავ დილის ოთხ საათზე, გამეცლო კარგადიდი შანძილი ამ საშინელ დარში და მივსულიყავ ზავოდში ხან ზავოდის კარი დაკეტილი დამხვდებოდა და უნდა მეცადნა გარეთ. 1890 წ. დავდექ ნ. ღოღობერიძის კანტორაში დ. ზესტაფონს. მეტათ ბევრი საქმე იყო. მე მგონია, ჩემი ჯანი და სიმთელე დავლუბე ბათომში და ამ კანტორაში მუშაობით. ამ დროიდან შემეჩვია ავთიმყოფობა და მას შემდეგ იშვიათათ ვყოფილვარ კარგათ“.

ბათომში იგი სცხოვრობდა მუშების ვიწრო სადგომში, სადაც ეძინა 7—8 კაცს. ოთახი ძველი და ნესტიანი იყო და აყროლებულის ჰაერის გამო სარკმელი მუდამ ღია უნდა ყოფილიყო. ასეთის ტანჯვით სცხოვრობდა ეგნატე, მაგრამ მისი

პატიოსანი გრძობა ვერაფერმა დასთრგუნა. მისთვის სულიერი საზრდო ხორციელს კეთილდღეობაზე მალლა დვას. მწერლობაში პპაულობს თავის ნამდვილს მოწოდებას და მოკლე ხნის (სამის წლის) განმავლობაში ამდიდრებს ჩვენს ლიტერატურას შესანიშნავის მოთხრობებით. ჯერ „ივერია“ და შემდეგ „მოამბემ“ და „კვალმა“ დაუთმეს მის ნაწარმოებს თავისი ფურცლები. კალმით ხელში ესალმება იგი წუთის სოფელს 1894 წ. 29 აპრ.

ე. ინგოროყვამ ცოტა ხნით იმუშავა სამწერლო ასპარეზზე და ახალგაზდობაშივე (პპ წლისა) მოშორდა წუთის სოფელს. მაგრამ მაინც მოასწრო საბელეტრისტო და საპუბლიცისტო წერილებში ბევრნაირის საკითხის და საგნის შეგნება და გამოცნობა. იგი შეიქმნა იმ ახალის მიმდინარეობის მხატვარი, რომელმაც, ს. ჯიბლაძის სიტყვით, აუგო წესი ძველს ბატონყმობას და მის ნაცვლად ამოაცურა ბატონად ნივთიერება, რომელსაც ფულს ეძახიან. ამ ახალმა კერპმა გაასწორა უფსკრული გლეხთა და ახნაურთა შორის და შექქმნა ერთი-მეორის მოწინააღმდეგე კლასები: ერთის მხრით ფიზიკურის და გონებრივის შრომის წარმომადგენელი, მეორე მხრით—ბურჟუა-კაპიტალისტები. ამ ახალის ბრძოლის ნიშნებმა იჩინა თავი ჩვენს საზოგადოებაშიაც და მის გამათვალისწინებლად შეიქმნა ე. ინგოროყვა მოთხრობაში „სიმონა“. იმის მიზანს შეადგენს დასურათება ჩვენის გლეხის მდგომარეობისა, მის კეთილდღეობის დაქვეითებისა და ოჯახის დაღუპვისა. ზოგს თავის მოთხრობებში,—ამბობს ივ. გომართელი,—იგი აღნიშნავს იმ მიზეზებს, რომლებიც გარედან ამხობენ გლეხის ოჯახს, ზოგში კი იმ მიზეზებს, რომლებიც გლეხის ოჯახს შიგნიდან ურყევენ საძირკველს. პირველის რიგის მოთხრობებს ეკუთნის: „გოგია უიშვილი“, „პალიასტომის ტბა“, „სიმონა“, „განკარგულება“, „მონადირე“, „მოსე მწერალი“; მეორეს: „უცნაური სენი“, „პარტახი“, „არშიყნი“ და „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“.

პირველი მისი ნაწარმოები იყო „გოგია უიშვილი“, დაბეჭდილი 1890 წ. გაზ. „თეატრში“. შინაარსი აღებულია გურულის გლეხ-კაცის ცხოვრებიდან. გოგიას მამამ სიყმაწვილე და ვაჟაკობა ბატონის სამსახურში გაატარა. მამის სიკვდილის შემდეგ სამს ძმას დარჩათ ძველი ფიცრული სახლი, ფაცხა და შვიდი დღიური. გაიყვეს ეს სარჩო და გოგიას დარჩა ძველი სახლი. მაგრამ იგი გულს არ იტეხს და თავის ცოლის მარინეს მხნეობით გამტკიცებული ებრძვის სიღარიბეს ბრწყინვალე მომავლის იმედით. მაგრამ იმედი ამაოდ ამხნეებს მათ: მიწა იმდენს არ იძლევა, რომ კუჭი გაიძლონ; ოფლს ბევრს ღვრის, მაგრამ სახელმწიფო, საეკლესიო და სასოფლო ხარჯს ვერ ასდის. გული გაუტყდა, ჭაღარაც გამოერია, ცოლის მზითვეიც შემოეხარჯა და ყველა ამას ზედ დაერთო „ზეკუცია“, სოფელში ჩაყენებული იმ აზრით, რომ მცხოვრებლები იძულებულ ყოფილიყვნენ გაეცათ ფირალები. ახალწლის დამსვენებეკუციის ყაზანებმა წაართვეს გოგიას ოჯახს, რაც კი წვალეებით დაემზადებინათ ამ ბედნიერის დღისთვის და თვით გოგიაც მათრახით გაასიგვეს ურჩობის გულისთვის. ვერ აიტანა სულიერი და ფიზიკური ტანჯვა გოგიამ და თავი მოიკლა სასო-მიხდილმა.

სამართლის დათრგუნვა შეადგენს დედა-აზრს კიდევ ერთის მის მოთხორობისა სათაურით „მონადირე“, რომლის გმირი ბეჟან ლორის მოკვლისთვის დაჯარიმებულ იქმნა 109 მან. და ციხეში დამწყვდევით წელიწადნახევრის ვადით. 1891 წ. „ივერიაში“ დაიბეჭდა სამი მისი პატარა მოთხორობა: „უცნაუროსენი“, „არშიყნი“ და „პალიასტომის ტბა“. პირველს მოთხორობაში ავტორი გვიხატავს სინამდვილით იმერეთის სოფლის სურათს, წვა-დაგვით ცხოვრებას გლეხკაცთა, რომელთა შორის დაიბადა ახალი ტიპი, მანამდის ქართულს მწერლობაში გამოურკვეველი. ეს გახლავთ კოტე მამალაძე, ახალგაზდა კაცი რომელმაც ერთ-კლასიანის სკოლის გათავების შემდეგ თავისი ნორჩი სიცოცხლე გაატარა ტფილისში „პრიკაზნიკად“ და და-

ბრუნდა სოფლად საშინელის და ცუდის ავადმყოფობით. ამის სოფლად დაბინავებამ შეიტანა პატრიარქალურს და მამა-პაპეულს ოჯახში გამანადგურებელი სენი და ზნეობით გახრწნა. ამან იმსხვერპლა ახალგაზდა ტასო, ცოლი თავის მეზობლისა, რომელიც 13 წლისა გათხოვდა 36 წლის კაცზე. „უცნაური სენი“. გადაედო მათ შვილებსაც და თვით ოდესღაც ლამაზი ტასო ახლა უცხვირო და უსინათლო მოწყალეობას თხოულობს. მეორე მოთხრობაში „არშიყნი“ განხილულია უთანასწორო შეუღლების შედეგი და გატარებულია აზრი ახლანდელის ოჯახის საფუძვლის უსამართლობაზე. ორმოცის წლის ელიზბარ თაფლადე შეირთავს 17 წლის ვარდიკოს. ამგვარი ქორწინება არ იყო ბედნიერების მომასწავებელი. ვარდიკომ გასცვალა ქმარი 21 წლის ყმაწვილს სიკოზე და მასთან ატარებს ნეტარებით სავსე საღამოებს. ვარდიკოს გამოუჩნდება ერთი სხვა კიდევ თაყვანისმცემელი, სახელად გულია, რომელიც სამის წლის განმავლობაში ამაოდ ცდილობს სიკოს დაძლევის. ბოლოს მოჰკლავს მას ღამით ვარდიკოს გვერდით. ქმარი ახლაკი გაიგებს თავის შეურაცხყოფას და ცოლს გამოასალმებს წუთისოფელს. ხალხში კი ხმა გავრცელდა, რომ ვარდიკოს მოტრფიალენი წაიჩხუბნენ და ამ შეტაკების მსხვერპლი გახდა ვარდიკო. ავტორი თავის გმირის პირით ჰკიცხავს თანამედროვე ზნეობითს შეხედულებას და ქალ-კაცთა დამოკიდებულების არა-ნორმალურს პირობებს. იგი გვიხატავს იმ სულიერს ღრამას, რომელსაც განიცდიან მისი გმირები ძველთ შეხედულებათა გადაბრუნების და შეცვლის დროს.

„პალიასტომის ტბა“ აგვიწერს კაპიტალისტურის წარმოების სოფელზე თავდაცემას. სავალალოა ბედი გლეხის ივანესი, რომელიც იღუპება პალიასტომის აღელვებულს ზვირთებში თავის ერთად-ერთის შვილით ნიკოთი. ისეთი პირობები შეიქმნა, რომ ქალის გათხოვება უმზითვოდ აღარ შეიძლება, ამიტომ გლეხი ივანე იძულებულია სოფელს თავი დაანებოს და გროშების მოსახვეჭად შეუდგეს ფოთში ხე-ტყის ვაჭრობას

და თავი შესწიროს აქაფებულს პალიასტომს, რომელსაც ფოთს მიმსვლელი გურული ვერ ასცდება.

„ზაღიასტომის შესახებ გურიაში არსებობს ერთი ლექგნა: ეხლა რომ ტბაა, იმ ადგილას უწინ აურქმე ხმელეთი იყო, ზედ ხალხი იდგა და ამ ხალხს „ზაღიას ტომს“ ეძახდნენ. ერთს დღეს ხმელეთმა ძირს დაიწია, ერთს ადგილას მიწა გაიარდვა, უცბად წყალი ამოვარდა დედამიწიდან და მთელი სოფელი დაჰფარა. აქაური ხალხი და ყოველივე სუფაღმუფი დაიარჩო, მხოლოდ ერთმა დაიკვანძა მოასწრო, გაიტაცა მთავარანგელოზის ხატი, აიტანა ჯუმათის მთაზე და იქ შექმდე ამ ხატს ეკლესია აუშენეს. ეს დაიკვანძე, გვარად დარჩია, დეკანოზად დააქენესო. ჯუმათის მთაზე ეკლესია დღესაც არსებობს. ხალხი, გვარად დარჩია, დღესაც სცხოვრობს სოფ. ჯუმათში და ბევრი მათგანი სასულიერო წოდებისაა, მაგრამ ლექგნაში მოყვანილი ამბავი რამდენათ მართალია, ამისი კი რა მოგახსენოთ“.

ფოთს წასაღებად დამზადებულის ხეების ბედ-იღბალი ტაროსხედაა დამოკიდებული. ივანემ შეკრა უზარმაზარი ტივი, დანითხოვა ნაჭირავები მუშები, დაისო თავისი ნიკო ტივზე, გადაიწერა პირჯვარი და გაუდგა ფოთისკენ. როცა ივანემ პალიასტომს მიაწია, დაღამდა კიდევ. თან ცოტა ქარმაც მოუბერა, რის გამო ივანე იძულებული იყო ტივი დაემა და ღამე გაეთენებინა იქვე. ცეცხლი დიდი დაანთო, მაგრამ ცივის ქარის ქროლამ არ მოასვენა მგზავრები, მეტადრე საწყალი ნიკო სულ გაყინა. მის კბილების რაკა-რუკი გულს უკლავდა ივანეს, რომელიც ახვევდა შვილს ნაბადს, მაგრამ ნაბადი ტივზე დასველებულიყო და სითბო სრულიადაც აღარ ჰქონდა. პატარა წაიძინეს და ალიონზე ადგნენ და ცდილობდნენ ქარის გაძლიერებამდის წასულიყვნენ. ტივი აუშვეს. „როცა ბოლახს მოშორდნენ, ტივმა მსუბუქათ გაიცურა იმდამინდელ ქარისაგან ათამაშებულს პალიასტომის წყალზე, საიდანაც გარკვევით გამოჩნდა ჯუმათის მთა და მის წვერზე—არწივის ბუდის ოღნად—მთავარ-ანგელოზის მონასტერი... ივანემ გაიხედა მონასტრისკენ და „მთავარანგელოზო, შენ გვიპატიეო“, ღრმა

გრძნობის გამომეტყველის სახით დაიწერა პირჯვარი სამჯერ. ნიკოც მიყვა მამის მაგალითს. მაგრამ პალიასტომი ისეთი საიდუმლო მწვანე-ბნელი თვალით გამოიყურებოდა, რომ ნიკოს შიშით ადამიანის ფერი აღარ ედო სახეზედ... ამოყო მზემ თავი და ერთს ადგილას პალიასტომის წყალში სვეტივით ჩაუშო თავისი სხივი, ასე რომ ადამიანს თვალებს გაუფუჭებდა იმ ადგილას შეხედვა... თითქო მზის შუქს ამოყვავ, ქარმა რამდენჯერმე გაიგრიალა პალიასტომზე და გააღვიძა ეს ვეშაპი... ივანეს ბრძოლა უძლოური იყო განძვინებულ სტიქიონის ძალასთან,—ტივს თანდათან აშორებდა ტალღები ნაპირებიდან და გაჰქონდა შუაგულისკენ... ივანემ მოინდომა—ტივს რაც მოუვა, ჯანი გავარდეს, ნიკოს ჩავისვამ ნავში და ნაპირზე გავალო. ნავი ტივზე ჰქონდა მიბმული, მაგრამ წყალი ისე იყო აზვირთებული, რომ ესეც შეუძლებელი გახდა. როცა აქაფებულმა ტალღებმა ტივს ყირამალა დაუწყო ყუღება და ღონისაგან დაცლილმა ივანემ დაინახა, ჩემის ბრძოლისაგან არაფერი არ გამოდისო, გააგდო „ქოლოკი“ ხელიდან, დაეცა ტივზე და ჩაკიდა ტივზე დაკრულს ხეს ხელი. „ნუ გეშინიან, ხელი მაგრათ, აგრე შეორე ნაპირზე გავვიტანს და გადავჩებითო“, ამხნევებდა ნიკოს. ერთად-ერთი იმედი ივანესთვის ის-ღა იყო, რომ ტივი მაგრა ჰქონდა შეკრული, არ დაიშლებოდა, ტალღები სადმე ნაპირზე გააგდებდა და გადარჩებოდენ დარჩობას... ამიტომ „ხელი მაგრათო“ წამდაუწუმ უყვიროდა ივანე ნიკოს, რომელიც მართლა და ისე იყო კეტს ჩაფრენილი, რომ თუ დააჭრიდი მკლავებს, თორემ სხვაფრივ ვერ მოაშორებინებდი. მაგრამ აი აგერ ერთმა ტალღამ ჰკრა, აიყვანა ტივი მაღლა, წამზე უცბათ გამოეშალა და ისე დააჯახა წყალს, რომ ვენახი, რომლითაც ტივი იყო შეკრული ორ-სამს ადგილს გაწყდა; ეს განმეორდა რამდენჯერმე და ტივმა იწყო რღვევა. ეხლა კი დაინახა ივანემ, რომ იღუპებოდა თავიან-შვილიანათ. ნიკო კი არც რამეს ხედავდა და არც რამესა ფიქრობდა, შიშისაგან ვაბრუებულობო და უაზროდ ჩასციებოდა ტივს. ივანემ გაუ-

შვა ტივს ხელი, წამოვარდა ფეხზე და ისეთ-ისეთი დაჰკივლა, რომ ცა ვასკდებოა, გეგონებოდათ. არსად ადამიანის ბაიბური არ ისმოდა... ივანემ დაჰკრა ფეხი, გადავარდა ნიკოსთან, მოჰკიდა ცალი ხელი ნიკოს მკლავში და ცალი იმ ხეს, რომელზედაც ნიკო იყო ჩაფრენილი... ივანემ სწრაფად წარმოიდგინა, თუ რა ჯოჯოხეთი მოელოდა მის ოჯახს დაობლების შემდეგ... ქარიშხალივით გაურბინა ივანეს ამ ფიქრმა, მაგრამ მეტი ფიქრი კი აღარ დასცალდა: ისე მძლავრად დაეჯახა წყალს უიმისოდაც დარღვეული ტივი, რომ ხეები თითო ღეროებათ გაიფანტა; ივანე და ნიკო, რომელსაც უცბათ გამოეშალათ ხეები ფეხებიდან, მოეწყყდენ წყალში. თუმცაღა მამაც და შვილმაც ცურვა იცოდენ, მაგრამ ღონე გამოლევულს, ტანთ გაუხდელს საშინლად აზვირთებულს ცივს წყალში აბა რა შორს შეუძლია წავიდეს! ივანემ დაინახა, როგორ ჩასძირა და ჩაყალბა შეუბრალებელმა წყალმა მისი საყვარელი ნიკო. ერთი უკანასკნელათ კიდევ დაიღრიალა საწყალობელმა ივანემ... და უნდოდა მიშველებოდა შვილს, მაგრამ აღარც ღონე იყო მიშველებისა და აღარც შვილი იყო მისაშველებელი; ნიკო უკვე ჩაიტანა ძირს წყალმა, ისე რომ ხელიც აღარ გაუნძრევია საცოდავს. რამდენსამე წამს შემდეგ ღონე-გამოლევული ივანეც წავიდა წყლის ფსკერისკენ და ეს სიტყვები: „ვაიმე, ოჯახო, ვაიმე, ცოლ-შვილო“-ო, მუცელშივე ჩაუბრუნა პირში ჩახეთქილმა წყალმა“.

მხატვრულის თავდაქერით და ზომიერის ეფექტებით აწერილია ეს სულიერი დრამა, რომელსაც განიცდის ივანე, მსხვერპლი სტიქიონის ძალებისა. მოთხრობა შთაბეჭდილებას ახდენს იმდენად ძლიერს, რომ იგი ავტორის საუკეთესო ნაწარმოებად შეიძლება ჩაითვალოს და გვერდში ამოუდგეს დიდებულს თხზულებებს მსოფლიო ლიტერატურისას..

1891 წ. ე. ინგოროყვამ დაბეჭდა მოთხრობა „სიმონა“ და 1892 წ. მოთხრობა „ქრისტინე“. უკანასკნელს მოთხრობაში აწერილია ჩვეულებრივი შემთხვევა, როგორ იღუპება

ახალგაზდა ქალი მოტრფიალე აზნაურის წყალობით. თექვსმეტის წლის ლამაზი და ოჯახის საყვარელი ქრისტინე, ღარიბის გლეხის დათია ხელმოკლიძის ქალი, შეიქმნება აზნაურის უქმადის მსხვერპლად. ზნედაცემულის საქციელით ცნობილს სოფლად და ქალაქად, ბევრის ქალისათვის აუხდია ნამუსი და არა ერთი ოჯახი გაუთახსირებია. სოფ. ნიგვზიანში ეს აღვირწახსნილი ყმაწვილი კაცი მოატყუებს ქრისტინეს ცოლად შეგირთავო და როცა მიაღწევს თავის მიზანს, დასტოვებს მის. შვილით გოგიათი ქვეყნის შესარცხვენად და დედ-მამის თავმოსაქრელად. უნუგეშოდ დარჩენილი ქრისტინე გაიპარება ოჯახიდან და გაჰყვება ტფილისში საექვო ყოფა-ქცევის ქალს სონას, რომელსაც თავადის სახლში ეწვია ქრისტინეს მწარე ბელი. სონამ ჩააბარა საწყალი ქრისტინე სამარცხვინო სახლის პატრონს ნატალიას. ქრისტინე დიდის ხნის ბრძოლის შემდეგ დაადგება გარყვნილების გზას ურია რაქელის სახელით. შემდეგ იგი გახდება ერთის სამხედრო კაცის სატრფოდ და ბოლოს იპოვნიან ორთაქალის ბაღში ხანჯლით სახეში დაჭრილს ორის მოქიშვე-მოქეიფე პირისაგან. მას ეკარგება თავყვანისმცემლები, სცხოვრობს მოწყალეებით და სულს განუტევებს საავათმყოფოში, სადაც ეხვეწება სუყველას გაგზავნონ ნიგვზიანში დედ-მამის და საყვარელის შვილის სანახავად. ავტორი დიდის თანაგრძნობით გვიხატავს ლამაზის ქრისტინეს მწარე ხვედრს და თავის გულწრფელის მოთხრობით ხმამაღლა ღაღადებს სამარცხვინო საქციელის წინააღმდეგ, რომლითაც ილახება ქალის პატიოსნება და კაცობრიული მისი ღირსება.

მოთხრობა „სიმონა“ გვიხატავს სოფლის (წაბლისერის) ცხოვრებას, რომლის სულის ამომხდელია დავით დროიძე და მისი შვილი ტიტუკო. სიმონა ვერ მოითმენს თავის ცოლის შეურაცხყოფას, მოკლავს ტიტუკოს და თითონ ყაჩაღად გავარდება. დავით დროიძე ახალი ტიპია ქართველთა სოფელში. იგი მკირე-მამულიანის მებატონის ნაყმევია. ბავშვი იყო, როცა ერთს ბერძენთან, კაკლის ხეების ვაჭართან, მსახურობდა.

შეაქურჩა ცოტაოდენი ფული და დაიწყო საკუთარი საქმე. სიმინდს ყიდულობდა და იჯარით ბატონის მიწას ამუშავებდა. უფროსს ვაჟს გაუხსნა სოფელში დუქანი, რომელიც კარგს შემოსავალს აძლევდა. შეიღმა სოფელი დაიწუნა და ქალაქში გადასახლდა. ერთი მისი ვაჟი პოლიციაში მსახურობს, მეორე იუნკრის სასწავლებელს ათავებს. თითონ, ზოგორც შეძლებულს კაცს, დიდი გავლენა აქვს და იშვიათი აზნაური შესძლებს მასთან ფეხის გაჭიმვას. სამწუხარო და სავალალო მისთვის მხოლოდ ის არის, რომ კეთილშობილის წრიდან არ არის; თავმოყვარეობას იმით იკმაყოფილებს, რომ სასულიერო წოდებაში ჩაეწერება. სოფლის ავან-ჩავანი მის მხარეზეა; ყველაფრის ჩადენა დაუსჯელად შეუძლია. ამ უფლებით სარგებლობს და „ნაობახში“ ჩაასმევინებს 15 წლის სიმონას მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი მკვანე პასუხს აძლევს; იმის სურვილით შენდება ეკლესია იქ, სადაც იგი დაასახელებს. ასეთი გახლავთ დავით დროიძე, სოფელთან მრავალნაირად დაკავშირებული. იმისი შვილი ტიტკო მოიტანს ქალაქიდან ქალაქურს ჩვეულებას და შეხედულებას; ძალა ახლა ფულშიაო; ქალი, იმისი აზრით, კაცის სიამოვნებისთვის არის დაბადებული. სიმონას ცოლს, დარიკოს, პატივს ახდის და ფულით უნდა მოისყიდოს მისი დამწვარი გული. ქალის უარს სასყიდელზე იგი განმარტავს მხოლოდ შიშით ქმრის და დედამთილის წინაშე. ამ მოთხოვნაში წინაღობული აზრია გატარებული და ცოტაოდენს ყალბს ელფერს აძლევს დროიძის და სოფლის დამოკიდებულებას. ხალხი ყურმოჭრილს მონად ჰყავს გამდიდრებულს დავითს. ტიპები ავტორს ცოცხლად ჰყავს დასურათებული. გამდიდრებული და გალალეებული დროიძე — დვიძლი შვილია დაბრძოლების სოფლისა. იგი ამოითვალწუნებს ხალხის საყვარელს, მხნეს და მუშაკს სიმონას, ერთადერთს შვილს ღარიბის ქვრივის ქეთევანისას უბრალო სიტყვის თქმისთვის და მთლად დაღუპავს მას სულით და ხორციით. მოხდება ქურდობა, დროიძე დამნაშავედ აღიარებს მართალს

სიმონას და სამ წელიწადნახევრით ციხეში ჩაასმევინებს და სი-
ცოცხლეს გაუმწარებს. გაავებული სიმონა გადუხდის თავის
მტერს იმით, რომ მოჰკლავს ტიტკო დროიძეს, რომელმაც
შელახა მისი ოჯახის კერა. ასე დახატა ავტორმა ორის ახალის
დასის წარმოშობა: გამდიდრებულის სოფლის წურბელასი და
პეჩავის გლეხისა.

ამგვარსავე ჩარჩოში ჩააყენა „პარტახის“ შინაარსიც, რო-
მელიც დაიბეჭდა 1894 წ. „კვალში“ ავტორის სიკვდილის
შემდეგ. „პარტახი“ სათაური მოთხრობისა ახსნილია შენიშ-
ვნით: „პარტახი—უპატრონოთ დარჩენილი სახლ-კარია და მი-
დამო“. მომქმედს პირად გამოჰყავს ჯერან ტევრიძე, დაულა-
ლავი გლეხი, საწყალის ქვრივის შვილი. თავის მხნეობით დადგა
იგი ფეხზე და ცოტაოდენი სარჩო შეიძინა. ღარიბის აზნაურ-
შვილის ქალები უარს არ ამბობენ მის შერთვაზე, მაგრამ ჯე-
რანმა იცის მათი ჭირვეულობა და ამიტომაც შეერთავს მამი-
დისაგან ამორჩეულს და დედისაგან მოწონებულს ღიზას, ზა-
ლიკა ნარიშვილის ქალს. ამას სხვა მოსწონს, მაგრამ ჩვეულებ-
რივ დედ-მამის სურვილის მონაა. მათი ცოლ-ქმრობა შეუფე-
რებელი გამოდგა. ჯერანს ცოლი არ მოსწონს არც შეხედუ-
ლებით და არც სულის თვისებებით. დედამთილმა და მულმაც
აითვალისწინეს რძალი; ყველაფერს უწუნებენ—გაჩუმებასაც,
როცა ლანძღავენ, და პასუხის მიცემასაც გაკიცხვაზე. განმარ-
ტოებული ქალი, კუდიანად ცნობილი ავის ენისაგან, ეძიებს
ნუგეშს მეზობელს თეკლესთან და შვილის აღერსში. როცა
ეს ვაჟი მოუკვდა და მისი დაახლოვება მეზობელს კაცთან გა-
მოამყდა და მულის წყალობით, მისი ცუდი მდგომარეო-
ბა უფრო გაჰწვავდა: ქმარმა მასზე ძალა იხმარა, დედა-
მთილმა გაკიცხვას და ლანძღვას უმატა. ღიზა ვერც დედ-
მამაში პოულობს დახმარებას: იგინი შელახულნი არიან თა-
ვიანთ ქალის საქციელით—ქმრის დალატით. ვერ მოხერხდა
ბავშვობის დროის მეგობარს ნიკოსთან თავის შეფარება, და ამ
მდგომარეობაში მას დარჩა ერთი გზა—თავის მოკვლა. ჯერანს

დაბრალდა ცოლის მოკვლა, რადგან ერთხელ იწია მასზე ამ მიზნით და გაიგზავნა ციმბირში. დედა-მისი ქუხაზე შესცდა, და დაქლექდა, დარჩენილი მისი პატარა მამული შორეულმა ნათესაებმა გაიყო. „პარტახი“ ასურათებს გლეხის უბედურებას უვიცობის და მავნე ჩვეულებათა გამო. იგივე სიუჟეტი — დაძველებულთ ჩვეულებათა გამო სახლის ამოგდება ე. ინგოროყვამ ამოქარგა მოთხრობაში „ცოლ-ქმარი“ (1893 წ.).

გლეხის კეთილდღეობის და მის ოჯახის დაქვეითებას გარდა სოციალურის პირობებისა, მავნე ჩვეულების და უსამართლობისა ხელს უწყობს მძიმე ტვირთი გადასახადისა, რომელიც მას კისერზე აწევს. ამ აზრს მხატვრულად გამოსთქვამს ავტორი პატარა მოთხრობაში „განკარგულება“. კაცია მუნჯაძე ღარიბი და წვრილ-შვილი გლეხია. დიდიდან საღამომდე მუშაობს, ოფლით დნება, მაგრამ კუჭი მაინც ვერ გაუძლია. როგორც თითონ, აგრეთვე ცოლ-შვილი შიშველნი არიან. ხარებიც არა ჰყავს, რომ საქირაოდ წავიდეს. როგორც იქნა, იქირავა ცალი ხარი და მოამზადა სიმინდის წასაღებად და გასაყიდად, რომ შვილებს ტანსაცმელი უყიდოს. ამ დროს დაღალულს მთელის დღის მუშაობით კაცია ნაცვალი მოაღდა და შეატყობინა, დიდი კაცი მოდის და ამაღამ დარაჯად უნდა გახვიდე რკინის გზის ლიანდაგზეო. „ძალიან უბედურად არის ყაძახის ცხოვრება მოწყობილი“, — ჰფიქრობს კაცია, მიდის სადარაჯოდ; დაქანცულს წაეძინება ლიანდაგზე და მატარებელი გასრესავს.

ე. ინგოროყვა თავის მოთხრობებში განსაკუთრებით ავიწერს გლეხის ყოფა-ცხოვრებას. იმისმა დაკვირვებითმა ნიჭმა აღნიშნა საგულისხმო მოვლენა ჩვენის საზოგადოების სხვა წრეებშიაც. „ჩვენის ქვეყნის რაინდი“ (1893 წ.) ასურათებს დღევანდელის ფეოდალურის არისტოკრატის ტიპს. ამ მოთხრობის გმირს დაარქვა სახელად ტარიელ მკლავაძე, რომელიც წააგავს რუსთაველის ტარიელს მხოლოდ იმით, რომ ძალმომრეობას ხმარობს თავის მოწინააღმდეგეთა გასათელად.

სულელურად აღზრდილი დედ-მამისაგან და პატარაობიდანვე ცემა-ტყევაზე გავარჯიშებული, სასწავლებლიდან გამოვდებულ-ლი ტარიელი მხოლოდ დროების გატარებას უნდებოდა. მეორე მომქმედი პირი—სპირიდონ მცირიშვილი,—წარმომადგენელია გლეხკაცობისა. ტარიელ და სპირიდონ დაპირდაპირებულნი არიან და მათი შედარება სპირიდონის სასარგებლოდ მეტყვე-ლობს. ტარიელ მკლავაძე, ლამაზი, ახოვანი, მკლავ-ლონიერი ყმაწვილრა. ქალებში დიდის მოარშიყის სახელი აქვს გავარდნი-ლი. იგი თავის ჟინს ადვილად აკმაყოფილებს მოტრფიალეთა შორის, მაგრამ ამით მისი ავხორცობა არ ყუჩდება. მან გახრ-წნა 12 წლის ქალი, მოსტაცა გლეხს ახალგაზდა ცოლი და შეზარხოშებულს ძალით უნდა შესვლა იმ ნომერში, სადაც სპირიდონ მცირიშვილი ღამეს ატარებს თავის ლამაზის ცო-ლით. სპირიდონი სოფლის მასწავლებელია, სუსტის აგებულე-ბისა, მაგრამ მტკიცე კეთილშობილურის მიმართულებისა. იგი გატაცებულად ემსახურება ხალხის განათლების ინტერესს და თავის იდეალიზმით დაიმონავებს მღვდლის ქალის დესპინეს გულს, რომლის მამის სახლშიაც ერთი ოთახი უჭირავს წვა-დაგვიტ გამოზდილს სპირიდონს. მან გაათავა სოფლის სკო-ლა, შემდეგ გადავიდა საქალაქო სასწავლებელში და სამასწავ-ლებლო სემინარიაში და თუმცა ქოხში ცხოვრობს და ლობიოთი იკვებება, ამთავრებს სწავლას და შეუდგება თავის მიზნისთვის სამსახურს. მცირედის ჯამაგირიდან მოხუცებულს დედსაც შემ-წეობას აძლევს და უქმე დლით ნახულობს მისდა სანუგეშოდ. სწორედ ამგვარის მოგზაურობის დროს სპირიდონს და მის შრომაში თანამოზიარე მეუღლეს მოუხდებათ მატარებლის მოცდა დუქანში, რადგან რკინის გზის ლიანდაგი თოვლით იყო შეკრული. ტარიელ მკლავაძე თავის მოქეიფე მეგობრე-ბით შენიშნავს ლამაზს დესპინეს სადგურზე და მოინდომებს მის გატაცებას. ამ აზრით დაეცემიან ცოლ-ქმრის ნომერს დუ-ქანში და რის ვაი-ვაგლახით სპირიდონი გაავდებინებს მათ მოტაცებულს დესპინეს. სპირიდონმა მათ წინაშე შემდეგ წე-

რილით ზრდილობიანად პოდშიც მოიხადა, რომ წინააღმდეგ ქართველურის ჩვეულებისა დაუბატიებელი სტუმრები ვერ მიიღო. ტარიელმა თავი გამოიღო, სიტყვით შეურაცხყოფა მომაცენა ვიღაც საწყალმა კაცმაო, და გალახა სპირიდონი იმის კოლის თვალწინ. ამ სულის ამმღვრევის საქციელის გამო სპირიდონი ცხელებამ ჩააგდო ლოგინში და მის კოლს კი დასჩემდა ტარიელის მოლანდება დათვის მზგავსად, რომელიც მას მიათრევს სოროში. ამ წვლებით გადაიცვალა დესპინე, ხოლო მისი წყნარი და ზრდილობიანი ქმარი იძულებული არის სისხლი აიღოს და მოჰკლას ტარიელი იმავე სადგურზე, სადაც მეგობრები დაჰპირდნენ მას ლამაზის დესპინეს მიყვანას. ტარიელი მსხვერპლია ლოთობის და გარყენილობისა, რომლის ბუდედ შეიქმნა უსაქმური არისტოკრატია. ბატონ-ყმობის დროსაც იყვნენ ამგვარი პირები, მაგრამ დღეს, როცა ცხოვრება იცვალა და ადამიანში დასაფასებელი მკლავი კი აღარ არის, არამედ ქკუა და გამჭირახობა, ტარიელის ზნეობითი და გონებითი სილატაკე, სულიერი სიმახინჯე მკაფიოდ გამოჩნდა და სასტიკად გასაკიცხი გახდა.

„მოსე მწერალი“ სოფლის ყოფა-ცხოვრებას ასურათებს და ნათელს ჰტენს იმის გონებრივ და ზნეობრივ დავალაღებულს მდგომარეობას. გლეხის შვილი, რომელმაც შეასრულა სწავლა სოფლის სკოლაში და პოლიციურს ხრიკებს დააკვირდა ბოქაულთან ხელზე მოსამსახურობის დროს, გახდება თავის ქვეყნის ჩარხის დამტრიალებლად. კარგმა ძღვენმა, პოლიციის პრისტავთან მოსეს მამისაგან მირთმეულმა, გზა გაუხსნა გაიქცევა მოსამსახურეს კანცელარიაში ქალაღდების გადაწერისა და შემდეგ შედგენისკენაც. ბოლოს მოსე გულფუჭადე ბოქაულმა გაამწესა მწერლად იმ პირობით, რომ მეოთხედი თავის ჯამაგირისა იმისთვის ეძლია. „თავდაპირველად მოსეს არა თუ რიდი და პატივისცემა ჰქონდა გლეხებისა, არამედ ეშინოდა კიდევ მათი. როცა გლეხები შევიდოდენ სოფლის სამმართველოში, მოსე ფეხზე წამოდგებოდა და მორიდებით ეკითხე-

ბოდა: „რა გნებავთო“. მაგრამ გავიდა ხანი. მოსე გამოიცადა, შეისწავლა, თუ როგორ ეპყრობიან უფროსები გლეხებს და თითონაც გათამამდა. ბოლოს და ბოლოს იქამდე გათამამდა, რომ ბუზებათაც აღარ მიაჩნდა. ამასთან მოსე შეეჩვია ქრთამების აღებას და ყალბის ქალაღდების შედგენას“. გლეხები ამაოდ ცდილობენ მის გაძევებას, გუბერნატორთანაც უჩივლეს, მაგრამ არა გამოვიდა რა. შემდეგ მოსემ იცვალა სამსახურის ადგილი: გადავიდა სხვა სოფლის სამმართველოში. სიყალბე-გაიძვერაობით შეიძინა საკმაო სიმდიდრე, შეერთო აზნაურის ქალი და ცხოვრობდა ლაზათიანად. გლეხებს ტყუილად აცდევინებს მთელი დღე კანცელარიის კარ წინ და მწყურალად ეკიდება მათ გაუგებრობას. სათხოვარი თუ აქვს კაცს, იმას კი მიიღებს, რომ დასცინცლოს რამე უსამართლოდ მოწყობილის საქმისთვის. ამნაირის თხოვნით მიმართავს მოსეს ქვრივი ბაბაღე, რომლის შვილს ჯარში გაყვანას აცდენს და გასამრჯელოდ 50 მან. აიღებს. ამის გამო შეადგენს იგი ყალბს დოკუმენტს, რომელსაც ბეჭედს ასვამს მცირედ განათლებული და გულკეთილი მღვდელი ათანასე და ხელს აწერს მამასახლისიც, რომ ოქრუა ბაბაღეს ერთად-ერთი ვაჟია, ხოლო სოფონი უნათლოშვილი მისი გერია და არა ღვიძლი შვილი. ქრთამის მისართმევად სოფონმა ხარები და ურემი ოხრად გაჰყიდა და მოსე მოიმაღლიერა. მაგრამ მეზობელმა ბაგრატ ქერაძემ გასცა. სიყალბე გამოაშკარავდა, დაისაჯა ამის გამო მრევლის საყვარელი მოძღვარი ათანასე, დაიღუპა ბაბაღეს ოჯახი. მხოლოდ ქერაძეა თავის საქციელით კმაყოფილი. მოსე გადარჩა სასჯელს, მხოლოდ თითქო სვინიღისმა ცოტა ამხილა და ჩააფიქრა იმ უსამართლობის ზღვაში, რომელიც მის გარშემო ტრიაღებდა.

აქაც ავტორი ხმამაღლივ თხოულღბს განათღების შეტანას ხალხში და მასთან სამართღის დაახლოღბას.

ასეთი ტიღები დაღვიხატა ე. ინგოროღყვამ სოციღლოღრის პირობღების მიხედღვით, რომელღნიც ჩიღწვენენ ჩვენს საზოგადოღებაში მეოთხმოღცე წღღების შემდეღ. იღის კღღღით აღღნიღნა ეკოღ-

ნომიურად გლეხობის განაწილება და მათ შორის ურთიერთი დამოკიდებულება. დაჰგმო რა უმეცრება, ძველი მავნებელი ჩვეულება და უსამართლობა, ავტორმა დაგვიხატა ის ფსიხოლოგიური ცვლილებაც, რომელსაც განიცდიან ახალის და ძველის ხანის სამზღვრებზე მომქმედნი პირნი. მისი ევროპული იდეალი—თავისუფალი გონებრივი და ეკონომიური განვითარება—შეეჯახა საზოგადოების გარდამავალს პატრიარქალურს შეხედულებას და მათი ტრაგიკული ბრძოლა გახადა საბელეტრისტო მასალად. როგორც პუბლიცისტი ამოიცნო ჩვენის ცხოვრების ახალი მოვლენანი და როგორც ბელეტრისტი ეს მოვლენანი შემოსა სამხატვრო ფორმით. ტარიელ მკლავაძე, მოსე მწერალი, დავით დროიძე უკვდავი ტიპები არიან ქართულს მწერლობაში. გურიის მდგომარეობა, იქაურის გლეხის ყოფა-ცხოვრება პირველად გადაგვეშალა თვალწინ იმის ნაწერებში. „სოფლის გმირები“ (1893 წ.) და დაუმთავრებელი ისტორიული რომანი „სამწუხარო შედეგი“ ამავე საგანს ჰფენენ ნათელს.

იროდიონ ხოსიტაშვილი

(ი. ევლოშვილი)

იროდიონ ხოსიტაშვილი, ევლოშვილის ფსევდონიმით ცნობილი, დაიბადა 1873 წ. ბოდბისხევში. პირველ-დაწყებითი სწავლა მიიღო ჯერ სიღნაღის სამოქალაქო სასწავლებელში, შემდეგ გადავიდა თელავის სასულიერო სასწავლებელში, სადაც დაამთავრა სწავლა 1881 წ. სწავლა განაგრძო ტფილისის სასულიერო სემინარიაში და იქიდან დათხოვნილ იქმნა მესამე კლასიდან ნება-დაურთველის წიგნების კითხვისთვის. 1895 წ. შევიდა თავისუფალს ჯარის კაცად და პრაპორშჩიკის ჩინით გამოვიდა სამსახურიდან. წერა დაიწყო სემინარიაშივე

ქურნალ „ნობათის“ ზედგავლენით. პირველი მისი ლექსები „გაზაფხული“ და „გუბე“ მოწმობენ თავისუფლად ლექსის შეწყობის ნიჭს და პოეტურის შემოქმედების ძალას. ერთს ხანს იმსახურა „ივერიის“ რედაქციაში, მაგრამ რაკი ვერ შეუთვისდა გაზეთის თანამშრომლებს, გადავიდა საფილოქსერო პარტი-აში. შემდეგ სცადა ბედი ბაქოში ნობელის ნავთის კანტორაში და მანხანის საზოგადოების დეპოში. როცა უკანასკნელი დაიკეტა, საცხოვრებელს წყაროს აძლევდა ქურნალს „კვალში“ თანამშრომლობა იმდენად მცირეს, რომ მის სიტყვით „ქამას გადააჴვია“. ბოლოს დროს მიიღო დაახლოებით მონაწილეობა „ცნობის ფურცელში“, „ივერიაში“, „შრომაში“, „სახალხო გაზეთში“ და „ნაკადულში“. ბოლოს რამდენისამე წლით მოშორებულ იქნა საქართველოს ადმინისტრაციულად გაგზავნილი ჩრდილო-რუსეთში.

ი. ხოსიტაშვილს ეკუთნის განსაკუთრებითი ადგილი ქართულის მწერლობის ისტორიაში. მის პოეზიის შინაარსი ახალი და თავისებურია. იგი გახდა დემოკრატიულის მიმართულების და მოქალაქობრივის ლირიკის თვალსაჩინო წარმომადგენლად. ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა ამ მხრით გაუკაფეს გზა და გადაულოცეს პროგრამა. ასეთი მიმართულება, ივანე გომართელის*) აზრით, ახლად ჩასახულის კლასობრივის დამოკიდებულების ნაყოფია. დემოკრატიულმა პოეზიამ განდევნა რომანტიზმი, ქალის და ღვინის შექება გასცვალა მოთხოვნილებათა და ნაკლულებანებათა გამოქვეყნებაზე; განავლო „ხელოვნება ხელოვნებისთვის“ და აღიარა „ხელოვნება ცხოვრებისთვის“.

ი. ხოსიტაშვილის ლირიკა საზოგადოებრივის ხასიათისაა იგი აწმყოს დასტრიალებს და უარპყოფს წარსულის დატირე-

*) ივანე გომართელი, ცნობილი პუბლიცისტი, დაიბადა საჩხერეში 1877 წ., გიმნაზია გაათავა ტფილისში და საექიმო ნაწილი მოსკოვის უნივერსიტეტში. გარდა კრიტიკულის წერილებისა მას ეკუთნის პიესები „ქოხში“, „წამხდარი სისხლი“, „დრამატიული გამგეობის წევრი“ და სხ.

ბას. ლექსების თემად მან გაიხადა მუშა ხალხის წვალება და ფიქრი. თავის პიროვნების ბეჭედი ზაინც დაასვა ყველა ნაწარმოებს. ლექსში „მუსიკას“, ნადსონის მელოდიაზე აგებული, პოეტი ვერ ჰპოებს დავიწყებაში სიამოვნებას; რადგან შავი ფიქრები ზღვასავით აღელვებენ მის ოცნებათა სამეფოს: ნუ, ნუ იწვევ სულს აუფავებულ მხარეს, სიდაც ადგილი არ აქვს ურვას, არც სიმწუხარეს! აბა რათ მინდა ოცნებითა ერთ წუთს ვსტკებობდე და მერე ისევ ცხარე ცრემლათ დავიდვრებობდე? აბა რათ მინდა შენს ჭანკებში შთაფინთქებობდე, რა შესწედე, კვალად შავ ფიქრთ ზღვაში შევცურებობდე? ვანმეორებით სთხოვს: „ნუ... ნუ იწვევ სულს მიუწვდომელ სერაბიმთ მთაზე, ჰხედავ: მე ვსტირი—შენც დაუკარ გლოვისა ხმაზე“.

კერძო ურვა და მწუხარება პოეტისთვის არა რა არს შედარებით საქვეყნო ჭირ-ვარამთან. იმის აზრით, სამარცხვინოა პირადი ბედნიერება, როცა გარშემო მოისმის კვნესა. სოზოგადო გოდება უფრო მალლა სდგას კერძო წუხილზე, საერთო ბედნიერებას მეტი ფასი აქვს, ვიდრე კერძო ფუფუნებითს ცხოვრებას. იგი თხოულობს თვითოეულის ადამიანისაგან სოზოგადოებისადმი სამსახურს.

ბრწყინვალე იმედებით გადასდგა მან ფეხი ცხოვრების ასპარეზზე, მაგრამ იმედი ჩქარა გაუცრუვა გარემოებათა ხლართმა. ამ ელევგიურის სულის მოძრაობის დასახატად ი. ხოსიტაშვილი ჰბაძავს ნ. ბარათაშვილს, რომლის ზედგავლენა ატყვიპირველს მის ლექსებს. „ამონაკვნესში“ ახალგაზდა პოეტი, თავის დიდებულის წინაპრის მსგავსად, კრულვით იხსენიებს ტიალს „ბედს“, რომელმაც წილად არგუნა ცრემლი და ჭაბუკი ვადააქცია მწირად. ამგვარი გავლენა ნ. ბარათაშვილის პოეზიისა მოსჩანს ლექსში „ტაძარი“, სადაც „შთენილ ტრაპეზს ფოთოლს აყრის ქარი ღრიალით და თავს დასჩხავის ყორანთ გუნდი სრიალ-ტრიალით“. შართალია, პოეტი განიცდის

„გულის სევდას“ და „შეუკავებელს დამწვევლს ცრემლს“ აფრ-
ქვევს, მაგრამ იგი არ დასტირის თავის სატროფს, რადგან მას
„მარტოკა გდება“ ქუდ ბედად თან დაჰყოლია. ჰგოდებს იმი-
ტომ, რომ გარშემო ესმის კვნესა, „მაშვრალი ხალხი ტვირთ
ქვეშა გმინავს, მათი ვაება... უსამართლობა, ვითა ისარი გულ-
სა უგმირავს“. აი, მაშასადამე, საგანი მის პოეტურის შემო-
ქმედებისა: საქვეყნო ჭირი და ხალხის მძიმე ტვირთის უსამარ-
თლობა. მაგრამ პოეტი ვერ შემოჰფარგლავს თავის აღმაფრე-
ნას ვიწრო წრის სამზღვრებით; იგი პასუხს იძლევა ყველა სა-
ქვეყნო საგანზე და საქმეზე. ამნაირად გვიხსნის იგი თავის შე-
ხედულებას ლექსში „პოეტი“, რომელიც მაჩვენებელია მის
დანიშნულების შეგნებისა.

ხან არწივია მძლავრ-ფრთებ-გაშლილი,

გადმოფრენილი მადლა მთიდანა,

შიაზობს ჰუკს, დასცქერის მიწას

და ცეცხლი სცვივა თვალებიდან!

ხან მტრედი არის, ზის დაღაღუღი,

კვნესის და სტირის მწარეთ მის გული,

ჰვეედრის თვის ბედსა, სწეველის სოფელსა:

„რათ გამიზინე დარდი და წუღუღი!“

ხან ხამი არის მაცოცხლებელი,

ვეავილს დასხმია თრთის და ციმციმებს,

ხან ვით ბუღბუღი დაჰკრავს, დაუსტვენს,

ხან ატირდება, ხან გაიტინებს!

ხან დემონია, სძულს მადლა ზეტა,

სწეველის სამყაროს, სწეველის მთა და ბაჩს,

ხან კი ანგელოზს დაედარება

და მუხლ-მყერილი ჰვეედრის მაცხოვარს!

ი. ხოსიტაშვილი მაინც მეტის თანაგრძნობით და დაკვირ-
ვებით გვიხატავს თანამედროვე სოციალურს განწყობილებას,
თუმცა იგი არ უარჰყოფს მამულის წარსულის დიდებას. აწმყო
ჩრდილავს მის ყოველს მისწრაფებას და ათქმევინებს სამარ-

თლიანად შემდეგს სიტყვებს, რომელნიც ასურათებენ მის მოღვაწეობას, როგორც ახალის დროის გავლენით წარმოშობილს: „მე დროს შვილი ვარ, მან გამზარდა თვის მთრთოლვარ მკერდზე და ახლა თითებს ვათამაშებ მისსავ სიმებზე! მე დროს შვილი ვარ, მან მაწოვა შხამი-სამსალა და აღვსებულთაწ ფიალა გადმოიცალა! მე დროს შვილი ვარ, მაგრამ ურჩი ჩემი მშობლისა“. ცოტა რომ რიტორიკა არ იყოს შერეული ამ ლექსში, იგი მხატვრულად დამახასიათებელი იქნებოდა სოციალისტურის ტენდენციისა. ამ ტენდენციით დაწერილია ლექსი „მუშა“, სადაც ღარიბულად აღზრდა და ცხოვრება ხელმოკლე კაცისა აწერილია ზომიერის ფერადებით: „მე დავიბადე ძველს წნულს ქოხში, ლერწამი იყო ჩემი აკვანი, ზევიდამ ჩვარი ძლივსა მფარავდა, სიცივით კრთოდა შიშველი კანი. დედის ნანასა ქარი სისინით ქოხს შემოჭრილი ბანსა აძლევდა და ჩემი გული იმა ხმაზედა გამოურკვეველ შიშითა კრთოდა... წამოვიზარდე, რკინის უღელ ქვეშ მომახრევიანა ცხოვრებამ ქედი“. შემდეგ ამ ბედით დაჩაგრულს კაცს რჩება მხოლოდ მდიდრულის ქულაჯის შურით ცქერა და თვით კონკრეტით დაკმაყოფილება. პოეტს მტკიცედ სწამს, რომ შრომის ნაყოფი ეკუთნის თვით მშრომელს და არა გაურჯელს და მტაცებელს. იგი სასოებს ლექსში „იმედი“, რომ „მაშვრალ გულით ამოხეთქილი გმინვა განთიადს ამცნებს ქვეყანას“. სწამს, რომ სამართალი და „ძმობა-ერთობა“ აღდგენილ იქნება, მაგრამ როდის და როგორ განხორციელდება ეს იდეალი, პოეტი სდუმს ან გადაწყვეტილს პასუხს არ იძლევა.

ი. ხოსიტაშვილის სამოქალაქო ჰანგზე გალობას ქართულს-მწერლობაში ჰყვანდნენ წინამორბედნი, რომელთა ნაწარმოების შეთვისება დაეტყო ახალგაზდა პოეტის შემოქმედებასაც. ლექსი „უქმე დღე იყო; ქალაქისა ფენილს ქუჩაზე ნელის ნაბიჯით ბატონები დასეირნობდნენ... იმათ მახლობლად ფეხ-შიშველა ათის წლის ბიჭი კალათით ხელში იდგა კრძალვით.“

ჰყილდა იასა“,—განმეორებაა „მუშა ბოქლოაძის“ მელოდიისა. ან ლექსი „მატანტალა“ (,დღეს, როგორც გუშინ, ქუჩა-ქუჩა კვლავ იარები, ტანს მჩვრები გფარავს, ფეხებს წყლული და იარები:“) ჩაგონებულია ილია ჭავჭავაძის „მუშის“ ზედმოქმედებით. სუბიექტურს ლექსებში ეტყობა უფრონ. ბარათაშვილის გავლენა. „სულო ბოროტოს“ სიუჟეტია განმეორებული ხოსიტაშვილის ლექსში „სალამი“ („სალამი თქვენდა აღშფოთებულ სულის ნაშობნო, შავო ფიქრებო, აღსავსენო გესლით და შხამით“).

მართალია, ი. ხოსიტაშვილს არ ეკუთნის სამოქალაქო პოეზიის მამათმთავრობა, მაგრამ ღირსება იმისი სწორედ ის არის, რომ ამ შინაარსის შემოქმედებას მან მიაქცია განსაკუთრებითი ყურადღება, ხშირად თვით პოეტურის მხატვრობის საზარალოთაც. სურათებს და აღმაფრენას მოკლებულია „მუშის სიმღერა“, რომელიც შეიცავს გალექსილს დედა-აზრს: „,შიშველს მიწაზე, დიდის ქარხნის სარდაფში იწვა მუშაკი, ზედ ეხურა ჩოხის ნაგლეჯი“, სიზმარში ხედავს ღარიბს ცოლ-შვილს, გამოელვძიება და ჯოჯოხეთი ისევ თვალწინ უდგია. რაკი პოეტი გაზეთის მოწინავე წერილის სიტყვებს ლექსად აწყობს, ზეციურს სულს ვერ შთაბერავს. ამგვარისავე პროზის ფორმით არის დაწერილი „ჩუ! გლოვის ზარი მოარღვევს ჰაერს“, სადაც იგივე „ტანჯული მუშის გვამი“ თვალწინ გვიძევს, უსიცოცხლოდ და გრძნობის აუშფოთებელის სიტყვებით დატირებული. „,შიმშილი და სიცივე“ საწყალის კაცისა კიდევ შეგვხვდება ლექსებში „ვუძღვნი №-ს“ (,„ლუკმას ვეძებდი:“), (,„ძმობილო, კარი გააღე, მისტუმრე ერთი ღამითა“) და „ქუჩაში“ (,სახე-ნაცემი, დაკაწრული იწვა ქუჩაზე პერანგისა მხოლოდ ამარა“). ამგვარად მუშის გატირებულს ცხოვრებას განსაკუთრებით ემსახურება ი. ხოსიტაშვილის მუშა.

რაკი სამოქალაქო კილო გაამეფა თავის ნაწერებში, ამიტომაც კერძო სულის ვითარება, სიყვარულის ანალიზი, სუ-

ბიექტური გრძნობა დააყენა მეორე რიგზე, ან სრულიად განდევნა. ამით აიხსნება პოეტის ნათქვამი: „ნუ, ნუ, ტურფავ, ნუ ამაღლი ამ ჩემ მწარე ისარ-მახვილს, ისევ ცრემლი მიჩრჩენია უდარდელად შემოძახილს“. იგი უჩივის ბედს, რომელმაც მისი მამაცი ნაღვი ტალღებს შეამუსვრინა და გულს არ იტეხს მხოლოდ იმიტომ, რომ აგონდება „დროშა სიმართლის და გვირგვინი სიყვარულისა“. ქალის გული იტაცებს მას იმდენად, რამდენადაც იგი ზნეობითად მაღალი არსებაა და სულიერის კავშირით მასთან დაახლოვებულია. ქალის თვალებში გიჟმაყი გრძნობა მას არ ჰხიბლავს. არა, მე მხიბლავსო „გული შავსა ტალღებში ჩაჩრდილებული; ვითა ყვავილი ქარიშხლისგან ველზე ობლათა გადაგდებული!“ ამ სულით დაჯილდოვებული ქალი ამშვიდებს და სასოებას უმატებს იმედ-მიხრწნილს პოეტს. რწმენა გზას უნათებს და ჩააგონებს: „რაც უნდ ღამე იყოს ბნელი, ცა ღრუბლებით მოიქედოს, მაინც ველით განთიადსა, არ შედრკება ჩვენი გული, უკვე აღგა ქარიშხალი, განთიადის მოციქული“ (ლექსი „სიმღერა“). ამავე აზრს იმეორებს „ქარიშხალში“: ქუხილი არ მაშინებს, რადგან მზე გამობრწყინდებაო.

ი. ხოსიტაშვილს ეხერხება აგრეთვე იუმორისტული ლექსებიც. მაგალითად „გვირგვინი“, მიძღვნილი ცოცხლებისადმი, „მკედელი პეტრე“, სადაც, სხვათა შორის, ამბობს: „ვითომ რაო, პეტრე რო ვარ?! ცხვირზე ხალი, ტუჩზე ხალი, ნათლიდელაც ღამაში მყავს, მრგვალია, ვით ფორთოხალი!“ და „ჩემს ძველს სერთუკს“ (მიბაძვა ბერანჟესი).

ი. ხოსიტაშვილს აქვს აგრეთვე რამდენიმე პოემა და პროზად დაწერილი ამბავი („ლეკი ისმაილ“, „სისხლი აილო“, „უკანასკნელი დღე სიკვდილით დასასჯელისა“, „ელენე“). ეს ნაწერებიც იმავე სამოქალაქო შინაარსისანი არიან. პოემა „ელენე“ აგვიწერს უაჩაღად გავარდნას ეგზეკუციისაგან დაჩაგრულის მოხუცისას, რომელიც ერთხელ შეხვდება სამიკიტნოში მოქიფეთა შორის თავის ცოლს და ქალს, გაჭირებისა-

გან ზნეობა-ახდილებს. მოხუცი ვერ მოუთმენს, მოჰკლავს ცოლს და გაიქცევა. ქალი მათი ელენე, შეწუხებული თავის ყოფაცხოვრებით და მომხდარის მკვლელობით, ქკუაზე შესცდება. ამბავი „შადრევანი“ აგვიწერს ღარიბის აბდულას ტრაგიკულს ზიკვდილს ბაქოს ნავთის წყაროზე მანქანების მოშლის გამო. საზოგადოების გაკიცხვას შეიცავს მისი „პატარა ყარამანიანი“ („კვალი“ 1901 წ.). სცადა თავისი ნიჭი დრამატიკულ თხზულებათაში და დასდგა სცენაზე პიესა „ქრელი სუფრა“, სადაც დახასიათებულია ქართველი „თავ-ქარიანი“ პატრიოტები და მწერლობის საღერდელ-აშლილი თავ-ქარიანივე ყმაწვილკაცობა. სთარგმნა ლექსები ვ. ჰუგოსი, ბერანტესი, სტოიან კარაგიოზისა, ლერმონტოვისა, პლეშჩევისა („მეგობრებს“), პუშკინისა („ძველ. სატრფოს“) და სხ.

არსენ მამულაიშვილი (ლალიონი)

არსენ მამულაიშვილი, რომელიც ცნობილია ლალიონის ფსევდონიმით, დაიბადა 1866 წ. ს. დეაბზუში. სწავლა დაამთავრა ოზურგეთის სამოქალაქო სასწავლებელში და ტფილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტში. მასწავლებლობდა შემახაში, ნახევანში და ტფილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში. სამის წლის განმავლობაში ტფილისში კერძო სასწავლებელიც აწარმოვა. მოთხრობამ „ფირალი დავლაძე“, რომელიც დაიბეჭდა „მოამბეში“, სახელი მოუპოვა ავტორს და მკითხველის ყურადღება მიიპყრო. მოთხრობის გმირი აღსარებულ იქმნა კაპიტალისტურის წესწყობილების წინამორბედად („კვალი“ 1898 წ.). მეორე მოთხრობა, რომლის მომქმედს პირად გამოჰყავს ეფემია, საინტერესოა ფსიხოლოგიურის გარკვევით და ცხოვრების მიმდინარეობის დაკვირვებით. ეფემია ღარიბის ქვრივის ქალია. იგი შეხვდება სოფელში ტფილისიდან ჩამოსულს გამდიდრებულს ვაჭარს—გიორგი პინტილიანს. ახალგაზდა ქალის გულს ადვილად დაიპყრობს ქალაქელი ვაჭარი, დაინიშნება მასზე და საქმეების გამო დაპრუნდება ტფილისში. ეფემია ოცნებობს თავის მომავალს მდიდრულს და ბედნიერს ცხოვრებაზე. ამოდ ელის ქალი დანიშნულის მოსვლას საქორწინოდ ან რაიმე ცნობას. გიორგიმ დაივიწყა ლამაზი ეფემია, ირთავს მდიდარს მახინჯს ქალს თავის აწეწილის საქმე-

ების გამოსაბრუნებლად. დატოვებული სადედოფლო შეურაცხყოფილია და ვერ შერიგებია თავის სამწუხარო ბედს. დაჩაგრულნი დედა და ქალი მიდიან ტფილისში და შემთხვევით იპოვიან გიორგის, რომელიც ალერსიანად მიიღებს მათ, ასიამოვნებს. თეატრშიაც წაიყვანს, მაგრამ ქორწილის დაშურება კი არ სურს. ეფემია მინც რწმუნდება, რომ მისი ბედნიერება შეურყეველია. მაგრამ ჩქარა გამოქვეყნდება სასიძოს ფლიდობა: გიორგის ცოლი მოკა და თვალებს აუხელს ეფემიას. გაცრუებული ქალი თავის სიყვარულს გაუზიარებს ნავთის წყაროების. პატრონს, რომ ამან სამაგიერო გადუხადოს გიორგის და შეავიწროვოს საქმროს მდგომარეობა. თვით კი მოიწამლავს თავს და გამოეთხოვება წუთის სოფელს.

გიორგი, ა. მამულაიშვილის წარმოდგენით; ის კაცია, რომელმაც მოიძულა სოფელი და მისი ტრადიციული ზნეობა; იგი გადასახლდა ქალაქად იმ აზრით, რომ გამდიდრდეს და სწირავს ამ სურვილს თავის სვინიდისს და საეთიკო რწმენას. მოთხოვნაში დაპირდაპირებულია სოფლის და ქალაქის მსოფლიო შეხედულება. ქალაქის წარმოშობილია გიორგი პინტილიანი, რომელსაც სიმდიდრე უყვარს იმიტომ, რომ იგი ფართო გზას უხსნის ასიამოვნებით ცხოვრებისაკენ. დაბეჩავებული ეფემია სოფლის შვილია, ჯერ გაურყენელი და შეურყეველის ზნე-ჩვეულებით.

არსენ მამულაიშვილს ეკუთნის აგრეთვე მოთხოვნა „რაქვიანა“. ეს სახელი დარქმევია ჯინჭრიანში გლახუნი უნდილაშვილს, რადგან იგი ამ სიტყვას ლაპარაკში ხშირად ჩააკერებდა ხოლმე. ბევრი სიმწარე და წყენა განუტლია საწყალს გლახუნის, როცა დაცინვით მისთვის „რაქვიანა“ დაუძახნიათ. ერთად-ერთი იმედი გლახუნისთვის იყო იმის ძმა ვასო, რომელმაც სწავლა დაასრულა, ევროპაშიაც იყო გაგზავნილი ხაზინის ხარჯით სწავლულთა კრებაზე რაღაც საგნის გამოსაკვლევად. ძმა დაბრუნდა, ადგილი კარგი მიიღო და სოფლის ნახვა მოინდომა თავის მეუღლე ზენას თანხლებით. აქაც მოტყუვდა გლახუნი. განათლებულმა ძმამ სალაში არც კი მისცა. ბრძანების კილოთი უთხრა ბარგისთვის ეგდო ყური. მკვაზე სიტყვა-პასუხი და „დიკარგე აქედან“ ბევრი გააგონა ხალხში დაჩაგრულს ძმას „მეცნიერმა“ ვასომ. ცოლსაც არ მოსწონს ეს „странный“ კაცი, მის თავაზიანობას და ალერსს არად აგდებენ და ქვეყანაში თავსაკურთხიან. ბოლოს კიდევ გაუწყრნენ, რომ „საჭირო სანოვანე“ ვერ იშოვეს და თბილი ოდა ვერ დაახვედრა გლახუნიმ განებრვრებულს ძმას დარძალს. დაბრუნდნენ ცოლ-ქმარი და გლახუნიც ბევრის ყოყმანის შემდეგ დაედევნა უკან, მიაგნო მათ სახლს, ძალად, მოსამსახურის ნება-დაურთველად წაადგა ძმას თავზე, როცა იგი მოწყობილს სასტუმრო ოთახში

ებასებოდა უცხო პირებს. მეორე დღეს ძმებმა გამოლანძღეს ერთმანერთი. გლახუნი დაბრუნდა სოფელში მთლად გულდაწყვეტილი და მოკლენხნის განმავლობაში სადღაც გაჰქრა, ზოგის ფიქრით, „უთუოთ სადმე სამუშაოზე წავიდა“.

არსენ მამულაიშვილის გმირები ცოცხალი სურათები არიან, პირდაპირ ცხოვრებიდან ამოღებული. იუმორი, რომლითაც აზავებს თავის უკანასკნელს მოთხრობებს, მოწმობს, რომ გარდა დრამატიულის სიუჟეტისა, ავტორს ძალა შესწევს კომიკურის შინაარსის შემუშავებისაც.

დავით კლდიაშვილი

დავით კლდიაშვილი დაიბადა ს. სვიმონეთში 1862 წ. მზამზადეს პირველ-დაწყებითს კერძო სასწავლებელში და გაზაფხენს კიევის სამხედრო გიმნაზიაში. აქ ქართული ენა დაავიწყდა და მესამე წელიწადს სახლში საზაფხულოდ მოსულმა მოიგონა დედა-ენა იმდენად, რომ ლაპარაკს ახერხებდა. როგორც შემდეგს წლებში ზაფხულობით სამშობლოში ცხოვრებამ, აგრეთვე კიევში ნ. ლომაურთან დაახლოვებამ ხელი შეუწყვეს დათიკოს შეესწავლა ქართული ისტორია და ლიტერატურა. სწავლა დაამთავრა მოსკოვის სამხედრო სასწავლებელში 1882 წ. და აფიცრის ჩინით გამწესდა ბათუმში. დიდი შრომა და მეცადინეობა გამოიჩინა იმერეთის ცხოვრების შესასწავლად. ამ შესწავლის ნაყოფია მისი საუცხოვო მოთხრობანი, რომელნიც ორიგინალურის შემოქმედების ძალით ერთად-ერთნი არიან ჩვენს მწერლობაში. ამ ჟამად მან სამხედრო სამსახურს თავი დაანება პოლკოვნიკის ჩინით და მსახურებს ქუთაისის ქალაქის თვითმართველობაში.

ეთნოგრაფიისთვის ძვირფასია მისი პირველი მოთხრობა „შერისხვა“. აქ ძველი ჩვეულება და რწმენაა სიუჟეტად აღებული. კაცია საგუნაშვილმა წმ. გიორგის ხატს გადასცა ანდრია ჭურაშვილი სიმაართლის აღსადგენად. საქმე იმაში იყო, რომ კაცია საგუნაშვილმა ერთი თავისი საყანე ადგილი შესა-

სვენებლად გაუშვა და ღობეც აღარ გაუყოლებია. სოფლებმა ისარგებლეს ამ შემთხვევით და ამ შესვენებულ ადგილზედ სიარული დაიწყეს. ძველი გზა, რომელიც სრულიად წაჩხდარი იყო, მივიწყეს და მის შეკეთებას აღარაინ დაეძებდა... როცა კაცია, ერთ დღეს, მოინდომა გაშვებული ყანის შემოღობვა, მეზობლებმა მოსთხოვეს ერთი ნაწილი გზად დაეტოვებინა. კაცია ავარდა დავარდა ამაზედ, ღობვა დაიწყო, მაგრამ ღობე ისევ მოურღვიეს... საქმე სოფლის სასამართლომდინ მივიდა... დაათვარიელეს ის ადგილიც, სადაც ძველი გზა მიდიოდა, ახალი სადავო გზაც და გადასწყვიტეს: რადგანაც ძველი გზა მეტის-მეტად გაფუჭებულია და მისი შეკეთება ყოვლად შეუძლებელია, ამის გამო კაციას ადგილს უნდა გამოსჭროდა ერთი ნაწილი ახლის გზისთვის. კაციას ეწყინა ეს გარდაწყვეტილება და ვერაფრით ვერ უშველა საქმეს. განსაკუთრებით ჯავრის ამოყრა უნდოდა მოტიკტიკე ანდრიაზედ, რომელიც თავი იყო სოფლის მოსამართლეებში. ერთი გზა-ლა დარჩა მის დასასჯელად და კიდევაც გადასწყვიტა მიემართნა ხატისათვის. ანდრია გადასცა წმ. გიორგის ხატს და ელოდა მის საჯაროდ დასჯას. დრო გადიოდა, მაგრამ რიხხვის ნიშნები კი არსად სჩანდა. კაციას მოუთმენლობა ეტყობოდა, მეტადრე იმიტომ, რომ ანდრია უდარდელად ცხოვრობდა და არაფრად აკლებდა კაციასაგან ხატზედ გადაცემას. კაცია ემდუროდა წმ. გიორგის შეგვიანებისთვის, თუმცა ცოლი უწყრებოდა, რომ უგუნურად წმინდანს სამართალს უსწორებდა“. კაცია საქმეს ხელს ვეღარ ჰკიდებდა, მარხვაში ზიარება აღარ მოინდომა: ახსოვდა მხოლოდ წმ. გიორგის შემწეობით ჯავრის ამოყრა. გათენდა აღდგომაც, მაგრამ იმისმა გულმა ვერ გაიხარა. აღდგომის მეორე დღეს მღვდელი ხატებით და ხალხის მონაწილეობით უვლიდა ეკლესიას. მღვდელმა ხატების წინ ლოცვა წაიკითხა და როცა მოისმა კირიელვისონ და ამინ, კაცია საგუნაშვილი წამოიჭრა წინ, წმ. გიორგის ხატის წინ გაჩნდა და შესძახა: „ესმის ახლა ვითომ მა-

გას რამე? ძალი ვიყავი, ჩემი რომ არაფერი შეისმინა?“ ხალხი აღელდა და გაოცებული უყურებდა „გაგრძებულს“ კაციას. ცოლმა რა შეიტყო ეს ხატის გაწბილება, შავი დღე დააყენა კაციას, მაგრამ იმას აღარა ესმოდა რა. მოტყუა და მოიკუმშა ამის შემდეგ კაცია და სიკვდილის ჟამს ზიარება მაინც მიიღო. სოფლელებმა უარი სთქვეს მის დატირებაზე: ღმერთს ვაწყენიებთ, რომ მისი მემობელი ვიტროთო. აი ეს თავისებური ჩვეულება—ხატზედ გადაცემა—ცოცხლად დაგვიხატა ავტორმა და ნათელი მოჰფინა კაციას სულის ვითარებას, როდესაც წმიდანის რისხვა მტერს ასცდა და სამართალი დაიჩაგრა.

დავით კლდიაშვილს შესწავლილი აქვს ყოფა-ცხოვრება წვრილის მემამულეების, სოფლის სამღვდელოების, ღატაკის გლეხებისა და ცოცხალს სურათებად გვიხატავს ამათ მდგომარეობას, ინტერესებს, მსოფლიო შეხედულებას. მისი მოთხრობა „სოლომან მორბელაძე“ მაჩვენებელია ჩვენის ხალხის ზნე-ჩვეულების და ეკონომიურად დაქუცმაცებისა. სოლომან, ჩამომავლობით აზნაური, იმდენად „დაგლახაკებულია“, რომ დედაკაცის საქმეს შესდგომია და „მაშვლობით“ აწყობს შერთვა-გათხოვებას და ამ შრომით შოულობს ლუკმა პურს. ავტორი ნაკლებად ჩერდება თავის მხრით მომქმედის პირების აღწერაზე, იგი ალაპარაკებს და ამოქმედებს მათ და მკითხველს შეუძლიან გამოიყვანოს დახასიათება და დასკვნა. „მოჩაქჩაქე ჯორი“, რომელითაც დაუღალავად დაძრწის სოლომან, იმდენადვე იპყრობს ავტორის ყურადღებას, რამდენადაც სოლომანი, მისი მეუღლე ეფროსინე, პლატონი, ბესარიონი და სხვა გმირები ამ ხან მწარე და ხან გულუბრყვილო იუმორით შეზავებულის მოთხრობისა. სოლომანს მართებს პლატონის მცირედი ვალი, იგი მოსულა, თხოულობს უკან მიცემულს ფულს, რადგან ვადაც გავიდა და შვილის სასწავლებლად შესატანად სჭირდება. სოლომანი პატიოსანს სიტყვას აძლევს, რომ ერთს თვეზედ ჩააბარებს: „მაშვლობა მაქვს გამოწყობილი და იცოცხლოე კაი ასაღებიც მქონდეს! ვვიღებ და იმ წამსვე ჩემი ხე-

ლით მოგიტან“. პლატონი დამშვიდდა და წასვლა დააპირა: „აბა ისე მივდივარ ახლა, თითქო ჯიბეში მეგულეობდეს ის ფულეები... შეიძლება ბრძანდებოდეთ“. მაგრამ სოლომანი და ეფროსინე პირმოთნე, თუმცა აღერსიანი კილოთი დაუწყებენ თხოვნას, რომ პლატონი დარჩეს იმ ღამეს სტუმრად. „დავაწვენ, დაგხურავ, დაგაძინებ... დილით ადრე ადგები და წახვალ, შეეკაცო!.. არ ეშვებოდა სოლომანი“. — „მადლობელი ვარ, ჩემო ბატონო, მეტად მადლობელი ვარ, მარა, ნურას უკაცრავად... სწორედ რომ არ შემიძლია... მომიტევეთ, ნუ მიძრახავთ ჩემს უზრდელობას...“ სოლომანმა ჭიშკრამდის მიაცილა პლატონი და როცა სახლს მიუახლოვდა უკან გამობრუნებული, აივნის დასტანდაზხედ გადმოწოლილს ეფროსინეს შესძახა: „არ მომკლა ამ უხეირომ თავისი გაუთავებელი ხვეწნით!“ ცოლმა გაჰკიცხა რომ ეპატიებოდა სტუმარს, როცა სახლში არა ეგულეებოდა რა. სოლომანმა სიტყვა ჩქარა მოუჭრა: „ერთ-ორ შეპატიებებით რავა დარჩებოდა, შეეკალო! გადამთიელი ხომ არ არი, ჩვენებური ჩვეულება არ იცოდეს... შევეპატიე, ვალი მოვიხადე...“ სოლომან ცოლს გაუზიარებს სასიამოვნო ამბავს, რომ საქმე მოაწყო და „ბესარიონმა უნდა მისცეს ქაიხოსროს ორმოცი თუმანი ფულად, ოცი თუმნის ვექსილი და ოცი თუმნის ბარგი“. ავტორი სოლომონს ფეხდაფეხ დასდევს და სუყველგან სუყველაზე მეტს ალაპარაკებს. იმდენად გატაცებულია მის სურათის შემოქმედობით, რომ დანარჩენი პირნი ცოტა ჩრდილში ჰყავს დაყენებულნი. სოლომანმა უნდა იშოვოს 60 მან. პლატონის ვალის გადასახადად, ამიტომ სემინარიელს ქაიხოსრო ქათამაძის შეილს, რომელიც მღვდლად ემზადება, სურს შერთოს ელპიტე, ბესარიონის ქალი. თავის მოჩაქჩაქე ჯორით მიდის და მოდის სანეფოს და სადედოფლოს შუა ამათ ბედის მოსაწყობად. როცა თითქმის მოარიგა ერთმანერთს და საქმე გაჩაბული ეგონა, ბესარიონმა მოითხოვა, რომ სასიძომ ათი თუმანი დაუკლოს. წინააღმდეგ შემთხვევაში იძულებულია სხვას მიათხოვოს თა-

ვის ქალი. სოლომანი საშინლად გაწბილებულია ამ წინადადებით. ვერ კისრულობს იგი ქაიხოსროსთან ამაზე სიტყვა დასძრას. „განათლებული ყმაწვილი გიშოვეო,—ამბობს გაცეცხლებული სოლომან, — მდიდარი ოჯახი... ხვალ ჩინებული მღვდელი იქნება... უზრუნველი ცხოვრება, გამოუღვეველი ღუქმა პური... ჰმ, ეს გაშოვნე ორმოცი თუმნით! იმიტომ რომ ვექსილი რა ჩასათვალავია? ფული ხომ არ გხდება და სამ წელიწადს შიგნით რა იქნება, ვინ იცის! და ახლა კიდევ დაკლებზედ ლაპარაკობ!.. ღმერთო, მომკალი, ეს რა ამბავი მომივიდა!“ სოლომანი გულშეწუხებულია, რადგან ხელიდან წი მან. ეცლებოდა. ცეცხლი მოიკიდა მეტადრე, როცა შენიშნა იმავე ხელობის აზნაური, „მაშვალი“ სიკოია, რომელიც უფრო იათად ურიგებს ბესარიონს სასიძოს. შემოახტა თავის ჯორს და გულამღვრეული დაუყოვნებლივ მოშორდა ბესარიონს. კაცმა ამდენი იწანწალა, ძაღლის ყბა გამოიბა იმდენის ლაპარაკით, ხან ერთი შეიჯერა, ხან მეორე, ათასნაირის ტყუილების თქმა დასჭირდა და როცა საქმე თითქმის მოაწყობდა სამაშვლო ექვსი თუმანი ჯიბეში ეგულებოდა საწყალ ღარიბ აზნაურს, ყველა შრომამ ამაოდ ჩაუარა და იმედი გაუტრუვდა. ცოლმაც გული მოუკლა მწარე სიტყვებით, რომ იგი ბესარიონთან დაკერილის საქმიდან არას გამოელოდა. მაგრამ არც ისე წახდა ჯერ სოლომანის ამაგი. ბესარიონი ჩქარა დაედევნა უკან და სახლში ინახულა სოლომან, რომ ერთხელ კიდევ შეხვეწნოდა და დაეკლებინებინა. „სამადლოდ“ ათი თუმანი. ქაიხოსრო ქათამაძე, რომლის შვილიც უნდა გაურიგოს სოლომანმა, ეძებდა თავის ვაჟისთვის ლამაზს, მდიდარს და კარგის ოჯახის ქალს, რადგან ეპისკოპოზი დაპირებული იყო ახალგაზდა სემინარიელის მღვდლად კურთხევას. ამიტომაც სოლომანი გაზვიადებულად უქებს ქაიხოსროს ბესარიონის ქალს და მეტადრე მოქმედობს თვით სანფოზე—ზდილობიანს ნიკოზე,—რომელიც ყველაფერს ტვირთულობს და თანახმაა. მოაწყობს ეს საქმე სოლომანმა ისე, რომ ქაიხოსრო მოატყუა,

ათი თუმანი, რომელიც უნდა მიეცათ მისთვის ქორწილის დღეს, დააკლეს და ნიკოს სურვილისამებრ უსიამოვნება აიკლინეს. მაგრამ თვით სოლომანიც მოტყუვდა: პატიოსანი სიტყვა აზნაურისა, მიცემული ბესარიონის მიერ გატრუვდა; ნაშვალს არაფერი არ მისცა და ცარიელზედ დასვა. ეს სამწუხარო გარემოება, აწერილი ავტორისაგან იუმორით, მშვენიერად ახასიათებს იმერეთის დაწვრიმალებულს აზნაურობას. არც არაფერი ქაიხოსრომ გაიღო სოლომანის გასამრჯელოდ და მიუთითა ბესარიონზე, რომელსაც ავალებდა მასზედ დარჩენილის მზითვის ფულიდან 70 მან. მაშვალისთვის გადაეცა. ეს მისვლა-მოსვლა ქალ-ვაჟის მამებთან იმით დაგვირგვინდა, რომ ბესარიონის ბძანებით სოლომანს მიეცა ხარის ტყავზედ მარილწყარილი ბეჭი და გულკეთილის ნეფისაგან მიიღო ჯიბეში ჩარჩენილი ექვსი მანეთი და ორი აბაზი. ეს „გამოვიდა ორი თვის მის წანწალიდან“, ასე მოტყუვდა სოლომანი და ხვალ კარზედ მიადგება მისგან ამგვარივე მოტყუებული.

ეს მოთხრობა სავსეა საინტერესო წვრიმალებითა ჩვენის ხალხის დასასურალებლად. აქ გამოყვანილი ტიპები ისეთის ძლიერის ნიჭით არიან ხორცშესხმულნი, რომ თითქოს მათ თვალით ხედავ და მოწამე ხარ ურთიერთის დამოკიდებულებისა და კამათისა. საუცხოვოა სკენა, როცა მოსული ნეფე მაყრებით უკან აპირებს დაბრუნებას, რადგან სასიამაორო ათს თუმანს აკლებს და შუაკაცების ჩარევის წყალობით გაწბილება ასცდება ბესარიონის ოჯახს, მაგრამ იმ პირობით კი, რომ იგი მაინც საქორწინო ხარჯისთვის სამს თუმანს კიდევ გამოაჩენს და ამით მოულობს გულს მოუხეშავს ქათამაძეს. თანამედროვე ეკონომიურმა პირობებმა შეჰქმნეს ვაჭირებული ცხოვრება და წარმოშობეს ისეთი პირები, როგორც მაშვალი სოლომანი და გამდიდრებული ქაიხოსრო თავისებურის შეხედულებით პატიოსნებაზე და მიცემულის სიტყვის აღსრულების მოვალეობაზე.

მესამე მოთხრობა დ. კლდიაშვილისა „სამანიშვილის დე-

დინაცვალი“ (1897 წ.) გვიხატავს აგრეთვე ტრაგიკომიკურს მდგომარეობას უმთავრესის გმირისას. შინაარსი აღებულია იმავე დაწვრიმალებულის იმერელის აზნაურის ცხოვრებიდან. ქვრივა ბეკინა სამანიშვილმა, ღარიბმა სოფლის აზნაურმა, განიზრახა მეორე ცოლის შერთვა. იმის ვაჟკაცს შვილს პლატონს ამის გაგონებაზედ გული გადაუბრუნდება: მოხუცს მამას შეიძლება ეყოლოს შვილი და მას უნდა გაუყოს თავის ისედაც მცირე მამული. რაკი ბეკინა თავისას არ იშლის, მისი შვილი პლატონი თვით იტვირთებს ისეთის დედინაცვლის მოძებნას, რომელიც უნაყოფო გამოდგება. მართლაც მონახა ნაქვრივალი ხანში შესული დედაკაცი, რომელსაც ორი ქმარი დაუსაფლავებია და არც ერთთან შვილი არ ჰყოლია. მაგრამ უბედურს კაცს ქვა აღმართხედაც მოეწევა: არ გავიდა ერთი წელიწადი და სამანიშვილის ცოლს ორსულობა დაეჭყო.

აი მოკლე შინაარსი ამ მალხაზის ენით დაწერილის მოთხრობისა, რომელიც უებრო სურათთა აწინდელის ჩვენის ცხოვრებისა. გარდა პლატონისა და ბეკინასი მოთხრობაში ნამდვილის მხატვრულის კალმით დასურათებულია მოქეიფე და მასხარა აზნაური კირილე, რომელმაც არ იცის, სად დაუღამდება და სად გაუთენდება. იგიც ღვიძლი შვილია ჩვენის ეკონომიურად და გონებრივად დაცემულის მდგომარეობისა.

მოთხრობანი „მსხვერპლი“ და „წრფელი გული“ ცოტად ცრუ ყალიბში არიან ჩამოსხმულნი. მეტადრე უკანასკნელი მოთხრობა, სადაც ქალის სიყვარულის ანალიზია, მკრთალს და ნაძალადევს ნაწარმოებს წააგავს. „მსხვერპლშიც“ გამოსჭვივის ავტორის ტენდენცია დაგვიხატოს ქალი, მსხვერპლად შეწირული ავის დედინაცვლისაგან. ამ ტენდენციამ შებოჭა ძლიერი და მტკიცე მისი ნიჭი.

„ირინეს ბედნიერებაში“ (1897 წ.) იგრ უბრუნდება თავის ჟანრს. „ირინეს ბედნიერება“ (სურათი სოფლის ცხოვრებიდან, ორს მოქმედებად) ავტორის ჩვეულებრივის ფსიხოლოგიურის დაკვირვებით გაგვითვალისწინებს სვეს მშვიდის და

წყნარის ქალისას, რომელიც თვითნება მამის წყალობით ჩაუვარდება ხელში მოქეიფე შემძლებელს აბესალო სალამთაძეს, მოკლებულს ყოველს ზნეობრივს პრინციპს და ჭკუის ვარჯიშობას. საწყალს ქალს სიტყვა აქვს მიცემული როდამაშვილისთვის, მაგრამ პატრიარქალურის შეხედულების მიხედვით და ღარიბის მამის წვრიმალის ანგარიშით იძულებულია მოძულე-ბულს აბესალოს გაჰყვეს. როცა ირინეს (მეორე მოქმედებაში) მოელის დედად გახდომა, აბესალო ამოითვალწუნებს მას და მხეცურის გრძობით დაკმაყოფილებული მიაგდებს ცოლს, როგორც ფას-დაკარგულს საქონელს. ამასთანავე ხმებმაც მიაღწიეს მის ყურამდის, რომ ირინე ჩუმად ინახულებს როდამაშვილს. მაშინ აბესალო ვერ დაიჭერს თავს და ხანჯლით სასიკვდილოდ დასჭრის დაჩაგრულს ქალს მამის და სატრფოს თვალწინ. ასე ტრაგიკულად თავდება ეს პატარა პიესა, რომელშიაც პატიოსანი და ტანჯული ირინე მეტად მკრთალად არის დახატული, თუმცა უკანასკნელს სცენაში მისი პროტესტი მტანჯველის ქმრის წინააღმდეგ სინამდვილით და შემოქმედებითი ძალით სავსე არის.

სურათივე დაარქვა ავტორმა მოთხრობას „მრევლში“ (1898 წ.). მომქმედს პირად გამოყვანილი ჰყავს ახალგაზდა მღვდელი ზოსიმე, სემინარიაში კურს-დამთავრებული. გლეხები, რომელთაც ბევრი სიავკაცე მოაგონდებოდათ იმის წინამოადგილისაგან, არ დახვდებიან მას კეთილგანწყობით მეტადრე იმიტომ, რომ დასჭირდათ ახალის მღვდლისთვის სახლის შეკეთება. მღვდელი გულწრფელად უხსნის სოფელს, რომ მისი შეწუხება არც მას ესიამოვნება, მაგრამ მწყემსის მოვალეობა იძულებს უფრო ახლო იცხოვროს მრევლთან მის საჭიროების დასაკმაყოფილებლად. გლეხებს შორის უთანხმოებაა: ერთნი წინააღმდეგნი არიან აუშენონ ახალი სახლი, რადგან თავიანთთვისაც ვერ აუშენებიათ, მეორენი ამტკიცებენ, რომ განათლებულს და სხვა კუთხიდან მოსულს მღვდელს ეკუთნის სახლი. მამა ზოსიმე ყურს უგდებს ამათ კამათს და გული ემღვრევა,

როცა მას სთვლიან ქვეყნის მეტს ბარგად და ხალხის შემაწუხებლად. ამ დროს მღვდელს მიუახლოვდება ბავშვი და იწვევს მომაკვდავის ძმის საზიარებლად. გზად ზოსიმე კიდევ მოიგონებს მრევლის ნალაპარაკებს და იწვის ტანჯვისაგან, რომ ტვირთად არის იგი მიჩნეული და იმედი უტრუფდება. განზრახვა ჰქონდა მას პატივისცემა მოეპოვებინა, შეეტანა სიყვარული სამწყსოში და განედევნა ბოროტება. ახლა კი აღმოჩნდა, რომ გამოსაკვებად დააწვა კისერზედ გალატაკებულს ხალხს. ახალგაზდა მღვდლის უფრო მკაფიოდ დასახასიათებლად ავტორმა გვერდში ამოუყენა მოხუცი მღვდელი მიხეილი, გაუნათლებელი, მხიარული, ჭამა-სმაზედ გახელებული. მწუხარებით წარმოიდგინა ზოსიმემ მ. მიხეილის საქციელი და შენატრა უფალს, რომ ააცდინოს მსგავსს გზაზედ გადახრა. მისი გული მოწყალებით, შებრალებით და თანაგრძნობითაა სავსე. როცა ხედავს ღარიბულს არე-მარეში ავადმყოფს ალექსის, ცრემლი მოსდის და ხელი მისი თრთის, რაკი ნუგეშის და დარიგების გარეშე ვერაფრით ახერხებს საწყალოთა დახმარებას. როცა ამ მოკრძალებით აღსავსე მღვდელს ადარებს ავტორი მისავე მედავითნეს პეტრეს, ხარბს და გაუმადლარს, დაბეჩავებულს ოჯახშიაც, მაშინ ცოცხლად იხატება ახალგაზდა მოძღვრის სურათი. მ. ზოსიმეს ვერ შეუთვისებია პეტრეს ჩვეულება—არ იკმაროს მრევლთან დანაყრება და სახლშიც წამოიღოს ხურჯინით სანოვაგე, რომელიც გლეხისთვის შეადგენს უკანასკნელს ლუკმას. სიღარიბეს და შიმშილს იტანს იმისი ცოლშვილი, ტიტველა დაუდიან ბავშვები, პურიც კი ენატრებათ, მაგრამ მ. ზოსიმე მაინც ცდილობს განდევნოს ფიქრიდან სურვილი სხვის უბედურებით ისარგებლოს ოჯახის გასაუმჯობესებლად. ცრემლი დააფრქვია უდროოდ გადაცვლილთ ალექსის და მის დას ელიზიას, განიზიარა მწუხარება ბედისაგან დაჩაგრულის მათ მოხუცის დედისა და შეარიგა იგი თავის მწარე ხვედრთან. ამ დღეს მრევლმა შეიგნო სპეტაკი სული თავის მწყემსისა, იცნო იგი თავის მამად და ქირში მოზიარეთ: იდეა-

ლური შუქი, ზოსიმეზე მიყენებული, საუცხოვოდ ეთანხმება კეთილშობილს ავტორის აზრს.

უკანასკნელის დროის მოთხოვნათა რიცხვს ეკუთნის „ქამუშადის გაჭირვება“ (1900 წ.). თემა ამ მოთხოვნისა შეეხება ქალაქის ცხოვრების და პატრიარქალურის წეს-წყობილების დაპირდაპირებას და შეხლას. ოტია ქამუშაძე, გაღარიბებული აზნაურშვილი, შეიქმნა მიწის მუშად და იმდენად მცირედი მოსავალი აქვს, რომ სახელმწიფო ხარჯს ვერ ასდის. სესხულობს ერთ-ორს ბათმანს სიმინდს მეზობლებისგან და ასე ნახევარ-მშვიერი მიაჩანჩალებს წუთის სოფელს. ამ ქონების კაცმადედის ჩაგონებით, შეერთო ქალაქელი ქალი სონია, რომელსაც ქორწინების პირველის დღიდანვე ღარიბმა ოჯახმა სული შეუხუთა. ცოლის სურვილით ოტია თავს ანებებს სოფელს და მიდის ქალაქად სამუშაოდ, შრომის შესაფერის ჯილდოს მისაღებად. გაუნათლებელს ოტიას თავდაპირველად უძნელდება ქალაქში გადასახლება და ერთი წარმოდგენაც, რომ სოფლის ტყე-მინდორს უნდა მოშორდეს ჰბადავს მის არსებამა შეუთანხმებელს ბრძოლას მტკიცე კონსერვატულის შეხედულების და ახალის საქმის ძიების შორის. ეს სულიერი ბრძოლა თავდება კონსერვატულის მსოფლიო შეხედულების დამარცხებით: უნდა წავიდეს ქალაქში, რადგან სოფელში ტანჯვამ სასოება მოუკლა, დილიდან საღამომდის მუშაობა საკმარისს ლუკმა ჰურსაც არ აძლევს მის ოჯახს, გული სწყდება მამა-პაპათა საფლავის მოშორებით, მაგრამ უნდა ეძიოს ხსნა იქ; სადაც სხვები პოულობენ, — ქალაქში გადასახლება აუცილებელია.

ეკონომიური პირობები სცვლიან კაცის შეხედულებასაც, იგი უფრო ძლიერი ფაქტორია ვიდრე პატრიარქალური ზნე-ჩვეულება და შეთვისებული შეხედულება. ლუკმა ჰურის ძებნა არღვევს ძველს საფუძველს და აშენებს ახალს კედლებს. აიღედა-აზრი დ. კლდიაშვილის მოთხოვნებისა: „ქამუშადის გაჭირვება“, „სოლომან მორბელაძე“, „სამანიშვილის დედინაცვალი“. ახალმა მოთხოვნილებამ წამოაყენა ახალი საშუალებ-

ბაც მის დასაკმაყოფილებლად. საჭირო შეიქნა ცოდნით შეიარაღება, რადგან მამა-პაპეული გზა ველარ ჰკვებავს მოღალატის და დაქუცმაცებულის მიწის ნაყოფით. ასე დაწნული ეკონომიურის გარემოებით შექმნილმა ცხოვრებამ შექმნა ე. ინგოროყვას ტარიელ ჰკლავაძე, ა. მამულაიშვილის დავლაძე და კლდიაშვილის ქამუშაძე. პირველი ძველის მეომარის ქართველის ჩამომავალია, — იგი თავის ძალღონეს ღვინოს და ჩხუბს სწირავს. ბრძოლისთვის მას ხანჯალი და ძლიერ მუშტი აქვს; იგი სჩაგრავს სუყველას თავის სასიამოვნოდ და ამ სიამოვნების მსხვერპლად გახდება თითონ, როცა ჯანით სუსტი მასწავლებელი სპირიდონ რევოლვერით სულს გააყრევინებს. მეორე — დავლაძე — მისი მსგავსია ამ განსხვავებით, რომ ბრძოლისთვის ხმარობს ფულს, რომელსაც იძენს ჯაფით კი არა, — ეს მას არ შეჭფერის, — იგი ფირალად გავარდება და ცარცვა-გლეჯას შესწირავს თავს. ციმბირი არ ასცდება მას. მესამე — ოტია ქამუშაძემ — უარჰყო თავის ჩამომავლობითი პრივილეგია, აზნაურ-შვილობას არ უყურებს, მუშაობს, რომ ბუნებას საზრდო წავლიჯოს, მაგრამ ნახევარ-შიმშილობა სდევნის მას ქალაქშიც და აქ იფურჩქნება ახალი ტიპი, რომელიც იპყრობს გამომკვლევლის ყურადღებას.

დ. კლდიაშვილის პიესა „დარისპანის გასაჭირი“ წააგავს ფარსს. დარისპანს გასათხოვარი ქალი ჰყავს. ლხინის დროს, როცა ქალები მუზიკას უკრავენ და საცოლოებს ეშინჯებიან, აღმოჩნდება, რომ ვისზედაც თვალი ეჭირათ, ის ყმაწვილი ცოლიანი ყოფილა. მოთხრობა „მიქელა“ აშენებულია ცრუმორწმუნეობაზე, რომლის ძალით სახლი, სადაც გადამდების სენით იყო ავადმყოფი, უნდა დაირღვეს და თვითეული ფიცარი გაიწმინდოს და მერე ისევ თავის ადგილას დაიდვას. ამ გადაკეთების დროს ავადმყოფს დროებით ბინას ვაუჩენენ. ამგვარს დაწნულს ქოხში იღუპება 20 წლის სპირიდონი, მიქელა გიორგაძის შვილისშვილი დიდის ნიაღვარის მივარდნაზე. სიუჟეტმა ვერ გააშლევინა ავტორს ჩვეულებრივ ფრთები და დრამატიული ინ-

ტრიგა ვერ გამოანასკვინა მკათიოდ და ცოცხლად. დ. კლდიაშვილი ძლიერია წვრილის მემამულეების ცხოვრების დასურათებაში და თვით პროცესი, როგორ ირღვევა პატრიარქალური და ფეოდალური წესწყობილება ხდება ავტორიტეტის წყაროდ მხატვრულის მოთხოვნების შესაქმნელად.

შიო დედაბრიშვილი

(არაგვისპირელი)

შიო დედაბრიშვილი, მწერლობაში ცნობილი არაგვისპირელის ფსევდონიმით, დაიბადა 4 დეკემბერს 1867 წ. ს. კარის-ხევში (დუშეთის მაზრაში) ანანურის ახლოს. ექვსის თუ შვიდის წლისა იყო; როდესაც ქართული წერა-კითხვა ასწავლადის გერმა იაკობ კაიშაურმა. 1877 წ. მოუკვდა მამა და ამავე წელს ტფილისის სასულიერო სასწავლებელში მიიღეს, მეორე მოსამზადებელს განყოფილებაში. ითვლებოდა საუკეთესო მოწაფედ. დაამთავრა ჯერ ეს სასწავლებელი და შემდეგ სასულიერო სემინარია (1889 წელს). 1890 წ. ვარშავის საბეითალო ინსტიტუტში შევიდა და 1895 წ. გაათავაკურსი. პირველი მისი ნაწარმოები დაიბეჭდა ჟურნალს „ჯეჯილში“ (1890 წ.), ხოლო სემინარიაში დაწერილი სოფლის ცხოვრებიდან „ახალ-წლის ღამეს“ გამოქვეყნდა „ივერიაში“ 1891 წ.

პირველი მისი ესკიზები: „ესა ჩვენი ცხოვრება“, „ახალ-წლის ღამეს“, „მოგონება“ (ყმაწვილის ცხოვრებიდან—სამწყურაოდ წასვლა), „ჩემო შვინდავ“ ცოცხლად და მხატვრულის წამლებით აგვიწერს ხალხის ზნე-ჩვეულებას, მის ჳირს და ლხენას ისეთის მონაწილეობით და თანაგრძნობით, რომ მკითხველის გულს ავსებს წრფელის სიყვარულით და აღტაცებით.

მკითხველის თანაგრძნობის გასაღვიძებლად იგი ხმარობდა ცოტა გადაჭარბებულს ეფექტებს. ეტიუდში „ახალ-წლის ღამეს“ გლენი გიგოლა სულს განუტევებს სწორედ ამ სასიხარულო ღამეს გაქვარტლულს ქოხში პატარა შაქროს გვერდით, რომელიც ელოდა გოზინაყს და შაქრის პურებს. გიგოლას აწუხებს ჯავრი, რომ ახალგაზდა მისი ცოლი, მაგდანა, სხვაზე ვასცვლის და სურს ჩამოართვას საუკუნო ერთგულობის სიტყვა; ქალი კი ამ დროს ცრემლიანი თვალწინ იხატავს თავის გასაჭირს მდგომარეობას ობლად დარჩენილის ვაჟით. როცა გიგოლამ ცოლს შესძახა: „მშვიდობით, ჩემო მაგდან!“ „ამ სიტყვებმა მაგდანას თავზარი დასცა და შმაგივით დაეცა გიგოლას გულზე. გიგოლამ მოხვია ორივე ხელი; რაც ძალი და დონე ჰქონდა, მიიკრა გულზე და მაგდანას ტუჩებს ჩაეკონა. მაგდანამ იგრძნო ქმრის აღქრსი, მოვიდა გონს, იმხანც მოჭხვია ხელები... დიდხანს იყვნენ ესე. ამათი სურვილი ის-და იყო, რომ საუკუნოდ ესე უოფილიყვნენ. მაგრამ გიგოლას ბედმა უმტუნა... ავამყოფის მიმქრადმა სხეულმა ვერ აიტანა ასეთი ძლიერი მდეღვარება სულისა... გრძნობა დაჭკარგა და, პირველად რომ მამაღმა შეჭვივლა, სული განუტყვა“.

საუცხოვო სურათი ჩვენის სოფლისა დახატულია ეტიუდში „ჩემო შვინდაე!“, სადაც ნამდვილის პოეტურის აღმაფრენით ჩაწულია პატარა სოსოს სიყვარული შვინდა-ხარისადმი. ახალ-წლის ჩვეულების აღწერა, მკეცლის შესვლა, მილოცვა და „დაკვებება“ უფრო დაწვრილებით მოთხრობილი აქვს ესკიზში „სოფლად“, რომელიც აგრეთვე თავდება შაქრიკას მამის გიგოლას სიკვდილით. ავტორი სუყველოგან ხედავს დისონანსს, ბრძოლას სიხარულის და მწუხარებისას, სიცოცხლის და სიკვდილისას, ბუნების სიდიადის და კაცის არარაობისას.

პირველს პერიოდს შ. დედაბრიშვილის მოღვაწეობისას აქა-იქა ეტყობა ზედგავლენა ა. ყაზბეგისა და ლ. რაზიკაშვილისა, მეტადრე იმ ნაწილში, სადაც მთის ბუნების აღწერა და ფრინველ-პირუტყვთა შესახებ თანაგრძნობის გამოხახვია (მაგ.

„ყველაი დაჯარგე“-ში). ვრცელის ფსიხოლოგიურის ეტიუდით „და-ძმა“ (1894 წ.) თავდება ეს პირველი ხანა მის მწერლობისა. იგი ჯერ ორს სკოლას შუა დგას—რომანტიკოსებისა და რეალისტებისა. რომანტიკოსის ელფერი აძევს „აბრაშუმის ცხვირსახოცს“ და ფსიხოლოგიურს ეტიუდს „მომილოცნია ახალი წელი!“ პირველს ეტიუდში ზნეობით დაცემული ქალი თამრო, რომელიც ვისდაც ნაბუშარი იყო და „ტარტაროზმა“ დედაკაცმა აღზარდა იმ მიზნით, რომ 16 წლის მისი უმანკოება თჳმნიანებზედ გაეყიდა, თავს იწამლავს, როცა გაენდობა თედოს, ბავშვობისას გაცნობილს და სატრფოდ დასახულს მეგობარს. თითქმის იმავე წრიდან არის აღებული სიუჟეტი ეტიუდის „მომილოცნია ახალი წელი“, რომლის გმირი, ჩამომხმარი და ორად მოხრილი დედაბერი, სარდაფში მიგდებული, ცეცხლს წაუკიდებს თავის სადგურის ზემო სართულს, საიდანაც მოისმის მხიარულის მუსიკის ხმა, და ამით სამაგიეროს უხდის იმათ, ვინც ჰყიდულობდნენ მის ხორცს. აქ ავტორი ანალიზის ნესტარს გაუტარებს იმ ბრძოლას, რომელიც სწარმოებს პიროვნების და საზოგადოების შორის. ბედნიერება და უბედურება იწვნება სრულიად უმნიშვნელო შემთხვევათაგან, ხოლო ბუნება გულცივი მაყურებელია კაცის ქირისა და ღზინისა.

„პარამხანის სურათში“ შ. დედაბრიშვილი ჯბრუნდება კაცის არსების განმარტებას და გაკიცხვის კილოთი გვიხატავს სოლომონ ბერიკაშვილის სახით იმ ადამიანს, რომელიც ახალგაზღობში ფიქრობს საქვეყნო საქმეების გაძლოლას, „უსამართლობის“ დათრგუნვას და ათავებენ იმით, რომ ელანდებათ სიზმრივ და ცხადად ლამაზი ქალები და ნატრობენ კერძო სიტკბოებას. ახალგაზღობის იდეალები რჩებიან განუხორციელებელი ხშირად იმიტომ, რომ სიცოცხლე ესპობა „ადამიანს“ უღროოდ. ეტიუდი „ადამიანი“ სწორედ ამ თემას დასტრიალებს და სასოწარკვეთილებით თვალწინ გადგვიშლის პატიოსნებით და ზეშთავანებით აღსავსე სტუდენტს თედოს, რო-

მელსაც უღმობელი ქლექი იმსხვერპლებს სამშობლოს გარეშე. საშინელი საკითხი ებადება მომაკვდავს თედოს: „თუ კი მაგრე უმნიშვნელოდ გავივლიდი ცხოვრების გზას, რისთვისღა გავჩნდი. რა ჰქონდა აზრად ჩემს გაჩენაში ბუნებას?.. ადამიანი! რისთვის უნდა ვიყო ადამიანი, როდესაც მე ჯერ არა გამიკეთებია რა! რა გავაკეთე? არაფერი! და მაინც ადამიანი ვარ?!.“

მ. დედაბრიშვილის მოღვაწეობა მაშინვე იქმნა დაფასებული ქართულს მწერლობაში. აკაკი წერეთელმა იგი აღიარა ლიტერატურის ახლის ხანის წინამძღვრად. მართლაც, სხვა მიდრეკილება დაეტყო მის ნაწერებს, როცა გამოქვეყნდა მისი პატარ-პატარა ეტიუდები: „ქარი კი ამ დროს ზუოდა, კენესოდა და გმინავდა“, „ღმერთო რა დაგიშავე“?! და „ეჰ, ჯანდაბას ჩემი თავი და ტანი!..“ ამავე მხატვრულის მანერის ქმნილებანი არიან: „ღმერთო, დაილოცოს შენი სამართალი!“ „მელოს დღიურიდან“, რომელთაც ახალი ლარი გააბეს მის ნაწერებში.

„ღმერთო, დაილოცოს შენი სამართალი“ ჯერ კიდევ წააგავს პირველის პერიოდის ეტიუდებს. აქ გლენი მალხაზა უდარაჯებს თავის ვენახს და ოცნებობს რთველზე. მაგრამ ბალო, რომლის ვალი კისერზე აძევს მალხაზას, ვენახიდან გამოაგდებს მას ცოლ-შვილით და საბრალო კაცს მხოლოდ რჩება ზეცას მიაქციოს თვალები და გულდაწყვეტილმა წარმოასთქვას: „ღმერთო, დაილოცოს შენი სამართალი!“ ავტორი იწვევს ჩვენს თანაგრძნობას მალხაზისადმი და ბრახსა ჰგვრის უსამართლობის წინააღმდეგ. ეტიუდში „მელოს დღიურიდან“ გამოყვანილია ჰპ წლის ქალი მელო, რომელიც ვერ გათხოვილა და იტანჯება იმიტომ, რომ სახე უჭკნება და ყურადღებას ვეღარ იპყრობს.

ეტიუდი „ქარი კი ამ დროს ზუოდა, კენესოდა და გმინავდა“, თუმცა არ არის პირდაპირ აღებული მოპასანის ნაწერებიდან, მაინც ცოტა შეუფერებელია ჩვენის ცხოვრების

მდგომარეობისთვის. კანცელარიის მოსამსახურემ ტიტულომ დაჰკარგა ცოლი ბატო, რომელსაც მწარედ დასტირის და იგონებს, როგორ გადაარჩინა მან თავის მოკვლას. ამ დროს, როცა „ქარი ზუოდა, კენესოდა და გმინავდა“ მოაწოდებენ წერილს ვახტანგის გამოტანებულს, რომლის სტუმარი ყოფილა ბატო კვირაში ორჯელ. თემა ეხება ცოლის დაღუპვას და ქმრის თვალების ახვევას, — თემას, რომელიც გარკვეული აქვს საფრანგეთის მწერალს მოპასანსაც. ხოლო ეტიუდში: „ღმერთო, რა დაგიშავე!“ სიუჟეტი წაგავს ლერმონტოვის „მწირს“. შვიდის წლის ყმაწვილი სერაპიონი დედ-მამამ მიიყვანა შიომღვიმელის მონასტერში და აქ სერაპიონი 11 წლის განმავლობაში განდევლივით იზრდება. მეოცე წელში რომ გადადგა, გაიღვიძა მის გულში ბავშვობის მოგონებამ და დედ-მამის შეხვედრის სურათმა. აღშფოთებულის სულით მიჰმართავს უფალს და განუწყვეტლივ განიმეორებს: „ღმერთო, რა დაგიშავე!“ სვინიდისის ქენჯნა დაუღო სარჩულად ესკიზს: „ეჰ, ჯანდაბას ჩემი თავი და ტანი!“ ყასაბი ნანობს, რომ დახოცა აუარებელი პირუტყვი და, ლოცვა რაკი არ ამზვიდებს მის შეწუხებულს სულს, სმით აყუჩებს ტანჯვის გრძნობას. სინანული იპყრობს შ. დედაბრიშვილის ყურადღებას კიდევ ორს ეტიუდში, რომელნიც სამღვთო წერილზედ არიან დამყარებულნი. პირველს ეწოდება „ქეშმარიტად...“ (საღმდგომო ეტიუდი), სადაც იწვის ქრისტეს მოწაფე პეტრე, რომ მან სამჯერ უარჰყო თავისი მოძღვარი. მეორეში უფრო მწარე სულის ვითარებაა განხილული, რომელსაც განიცდის იუდა (საღმდგომო ეტიუდში „იუდა“); გამცემი და მოღალატე თავის მასწავლებლისა. მოსვენებას ვერ პოულობს ოცდაათს ვერცხლად ქრისტეს გამყიდავი, დაძრწის უგზო-უკვლოდ და ბოლოს: „სისწრაფით მოიხსნა სარტყელი, ხის ტოტს მოაბა, გამოამარყუშა და...“ სახარებაზეა თითქმის მთელი ეტიუდი დამყარებული მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ქრისტესადმი მძულვარება იუდას გაეღვიძა მარიამისადმი სიყვარულის გამო. რუსის მწერალი

ანდრეევი ამავე სიუჟეტს ეხება და იუდას გამცემლობას აგვი-
ხსნის მის ქრისტესადმი სიყვარულის შუროთ.

შ. დედაბრიშვილი ხელოვნურად სარგებლობს სამღვთო.
წერილის თემებით ეტიუდებში „მესსია“, „შემმუსვრელი სამი
მცნება“ და „ლეგენდა“. პირველის შინაარსი აგებულია ეგრედ
წოდებულს მოსიარულე სიუჟეტზედ, იაფეტი, აღდგომილი
მკვდრეთით იმ წამს, როცა მაცხოვარი ჯვარს აცვეს, ეძიებს
მესიას, რათა თაყვანისცეს მას. რო გაიგებს მისგან მომავალში
იერუსალიმის დარღვევის ამბავს და ებრაელთა გაფანტვას, არ-
იჯერებს ამ წინასწარმეტყველებას და ამიტომაც ღვთის სიტ-
ყვისაებრ დარჩება იმ დრომდე ცოცხლად, რომ თვალთ ნახა
იერუსალიმის დარღვევა და ებრაელთა გაფანტვა, ხოლო თვით
კიდევ ელის კაცთა შორის მშვიდობას და სათნოებას. „ლეგენ-
დაში“ მოქმედებს ლევიტელთა ჩამომავალი თამარ, რომელიც
დასტოვებს მამის სახლს და უღაბნო გზით მიდის ბეთლემს.
უცხო ყრმის ხელმძღვანელობით და იქ თაყვანს სცემს ამ
ყრმას ზაგაში.

შ. დედაბრიშვილის ღირსებას ის შეადგენს, რომ იგი სარ-
გებლობს რა სამღვთო წერილით, ხალხის გადმონაცემით, მო-
სიარულე სიუჟეტით, ყოველგან შეაქვს თავისი ფსიხოლოგი-
ური აპარატი და უკვირდება კაცის სულის ფითარებას, რომ-
ლის მოძრაობის განმარტება აინტერესებს მის შემოქმედებითს.
ფანტაზიას. საისტორიო და ლეგენდარული სიუჟეტი გაატარა
თავის დრამაში „შიო თავადი“, რომლის დედა აზრი აღებუ-
ლია ცნობილის წყაროებიდან და სხვათა შორის, პოტტოს
წიგნიდან. ხალხურის გადმოცემით ისარგებლა აგრეთვე გაგო-
ნილს ამბავში „კურცხალია და ხატი“, „ღვინია ქურდი“ და
სხვა. მისი ფსიხოლოგიურის ანალიზის ნიჭი უფრო ცოცხლად
მოსჩანს და მკითხველს ხიბლავს იმ ეტიუდებში, რომელნიც
შეეხებებიან საყოველღეო მოღვენას, სადაც გაზომილი და
აწონილი აქვს ის ზნეობითი პრინციპები, რომელნიც გადიქ-
ცნენ ადამიანისთვის უმნიშვნელო კერპებად.

ნოველა: „ბეჩა, რადა მკლავ?!“ შეიცავს ეპიზოდს რომანიულის დამოკიდებულებისას ახალგაზდა ლეოსა და თინას შორის, რომელნიც მხურვალე სიყვარულის შემდეგ ერთმანერთს დაშორდნენ. ლეომ თინა დასტოვა, როცა იგი შეიქმნა დედად და წერილით სთხოვს მის დავიწყებას. თვით ალგზნებულმა თინამ გააბედვინა ლეოს იმ ნაბიჯის გადადგმა, რომელსაც მოჰყვა ქალის მსხვერპლად შეწირვა. სიმარტივე და სიმკვირცხლე, რომელსაც ავტორი ხმარობს ამ თემის სამხატვროდ, მშვენივრად ეთანხმება პირველის სიყვარულის ჩასახვას ბუნების მოთხოვნილების თანახმად. ფსიხოლოგიური ჩაღრმავება ეტყობა ამ ნოველას და აკლია ეს თვისება ამგვარსავე სიუჟეტს: „ხითხითებს და ხითხითებს“, აგრეთვე ხელოვნურად შექმნილს მოქმედებას ეტიუდში „მხრები-ლა ავიჩიჩე“, სადაც გაცრუებულია ქართლელი გაიოზ მოხერხებულის იმერლის ქალის ფლიდობით ქუთაისში ყოფნის დროს. გულჩინას სხვა უყვარს და გაიოზზედ გათხოვება იმიტომ განიზრახა, რომ მისი სატრფო ქორწინების წინააღმდეგია და ამიტომ ქმარი სურს მოვალეობის ლალატის ფარად გაიხადოს.

კოლ-ქმრობის სიწმინდით დაცვას შ. დედაბრიშვილმა ჩრდილი მიაყენა. აგრეთვე ეჭვი შეაქვს სიყვარულის სიმტკიცეზედ და მის სამარადისო ძალაზედ. ეს აზრი გაატარა „წერილის ნაგლეჯში“. ავტორი იწყებს წერილს იმ ადგილიდან, რომელიც შერჩენია ნაგლეჯს:

...გუჟკირდები, ჩემო კარგო, ჩემ გრძნობას და თმა უაღუზე მიდგება. ნუ თუ უფუელივე, რაც გითხარი ჩემ გრძნობაზე, ტყუილი უნდა გამოდგეს?! რა შემატება? არ ვიცი... აკერ ერთი წელიწადია, რაც სიყვარული გამოგიცხადე და ქმრების ჰირობა მოგეცა... რასაც იმ წამს ვგრძნობდი, როდესაც პირველად გითხარ: „მიუვარსარ“, ახლაც იმასვე ვგრძნობ... მინდა ახლა გულში ჩავიკრა, სულში ჩავიძვინო, რომ განუშორებულნი ვიფუნეთ და საფლავშიაც ასე, ერთ არსებად კარდაქმნილნი, ჩავიდეთ... ხომ შორსა ხარ, ხომ მარტო წერილით გესაუბრები ამ წამს, მაგრამ შენ ცხადლივ თვალწინ მიდგეხარ და

გეგმობრები, გეხვევი და უკიდურეს ნეტარებას ვგრძნობ იმაზე მეტს, როგორცა, ხომ კახსოვს, შენი მშობლები რომ დასაძინებდად წავიდავინ და ჩვენ მარტოებს ოთახში დაგვტოვებდნენ... შენს მეტი ამ ქვეყნად არავინ არის ჩემთვის, შენა ხარ ჩემი ყველა; მაგრამ... წუეულებიც იყოს ეს „მაგრამ“, რომ დაუპატიუებელი სტუმარია!.. მაგრამ მხოლოდ მაშინ ხარ ჩემი ყველა, როდესაც გხედავ, ან მაგონებ. როდესაც კი შენს მაგივრად სხვას ვხედავ ან მაგონებ სხვა ქალი, რომლის წინააღმდეგ არა მაქვს რა, მაშინ... მანატივე, ჩემო კარგო, შენდამი სიყვარული აღარ არსებობს, შენ აღარ ხარ ჩემი ყველა. ჩემი ყველა ის... ის არის, რომელ მშვენიერსაც ვხედავ და რომელი მშვენიერიც ჩემ წინ დგას იმ ჟამად.

ავტორი ხალხურს ანდაზას, „როგორც თვალთ შორსაო, ისეც გული შორსაო“ ამტკიცებს და განმარტავს მოტივებით. „ის მიუვარს იმ ჟამად, გაგიუბით მიუვარს, და ეს გრძნობა ისეთივე გულწრფელია, როგორ შენდამი. იმაზედაც ისევ იმას ვფიქრობ იმ ჟამად, იმასვე ვნატრობ და ვაძიხი: „ახ ნეტარება იქნება, რომ ერთად ვაუფნეთ დღე-მუდამ, ერთ არსებად გარდავიქმნეთ, რომ სიკვდილსაც ვერ შეეძლოს ჩვენი განშორება, რომ საფლავშიაც ასე, ერთ არსებად გარდაქმნილი, ჩავესვენოთ“. იმ ჟამად „ის“ „შენ“ არის და ახლა კი, როდესაც შენ გესაუბრები, „შენ“ „ის“ ხარ... შენ იმასთან არ მახსოვხარ და მივიწყებული მივეხარ, როგორც შარშანდელი თოვლი და შენთან კიდევ „ის“...

„მომგონებობდი თუ არა და ახლა სხვა მშვენიერს შევხვდებოდი, მაშინ ისევ იმ გულწრფელ, წმინდა გრძნობას გამოიწვევდა და გამოიწვევს ის ჩემში, რომელსაც ვერც სააღერსო სიტყვა და ვერც რომელიმე მოქმედება ვერ დაახსიათებს: რად შემართება ეს?! არ ვიცი. ზირველში ვფიქრობდი, ვითომ ჯერ გამოურკვეველია ჩემი გრძნობა და ამისთვის შემართება ეს. იმის გამო გაკშორდი, რომ გამომერკვია და ჩავვირგებოდი, მაგრამ, რაც ბუერს ვცდილობ გამომარკვევს, უფრო გამოურკვეველად მრჩება და ჩემთვის გაუგებრად რჩება ის იდეალური სიყვარული, რომელსაც ზოეტები გვინატრებენ. მე მგონია, იმათი ოცნების ნაყოფია ის სიყვარული და ცხოვრებას...

თან აწავითარი კავშირი არა აქვს. ან იქნება მე ვარ ამგვარი ბუნებისა და სხვები კი არა. ნეტავ მაგრე იუვეს, მაგრამ... უველამ რომ ასე გულ-წრფელად ილანარაკოს, როგორც მე შენ გელანარაკები, მაშინ, მგონია, უველამ ამას იტყვოდა... ახ, ნეტავი ვცდებოდე!“ ეს ნატვრა ამოა, რადგან ავტორს არ სწამს მუდმივი და მტკიცე სიყვარული.

ეტიუდში „ღირსი ვარ ამისი, ღირსი!“ ანალიზის ნესტარი გაუტარა გმირის ცნობიერებას, რომელსაც განზრახვას თავის მოკვლა, რაკი იგრძნო თავის უზნეო საქციელი, ამადღეღებელი მთელის საზოგადოებისა. მაგრამ თავის განზრახვას არ მოიყვანს სისრულეში, რადგან საშუალება მოესპობა თავი გაიმართლოს საზოგადოების წინაშე და დაანტიკებს თავის სიმბალესაც. ასე გადაწყვეტს გემზედ მშვენიერს დილას ავტორისთვის უცნობი პირი, რომელსაც შემთხვევით თავს წადგება. დასასრული ამ ეტიუდისა აშუქებს. დედა-აზრს: „მე საზოგადოებაში ვცხოვრობდი, — ამბობს თავზე ხელაღებული, — იმის აზრს ვაფასებდი, მიხდოდა იმ საზოგადოებაში ნატიოსანის კაცის სახელი მეტარებინა და ამავე დროს კი, გეუწრებათ, უნატიოსნოდ ვმოქმედებდი. სიკეთეს სათვალსაჩინოდ ვაკეთებდი და იმას, რაც ნატიოსანის კაცის სახელს შეჭბდალავს, ვმაღავდი. ეს ხომ უნატიოსნობაა, არა?! სულითა და გულით უნდა ნატიოსანი ვყოფილიყავი, დაფარული არა უნდა მექნოდა რა, ჩემი უფველივე უნდა ცხადი ყოფილიყო უველასთვის და მაშინ ეს აღარ დამეძარებოდა. ამისთვის, დიხსი ვარ სასჯელისა. დეე, მაფურთხოს საზოგადოებამ, მიუიყინოს საზოგადოებამ!.. დიხსი ვარ!.. მე უკანვე დავბრუნდები იმავე საზოგადოებაში, აი ნავთ-სადგურში მოვუცდი მეორე გემს და უკანვე დავბრუნდები, რომ უფველს ნაბიჯზედ მაფურთხოს ამ საზოგადოებამ. დიხსი ვარ ამისა, დიხსი!“

ეტიუდებში: „მძულხართ“ და „სულ ერთია!“ იგივე სიუჟეტი გაიმართებული. პირველში იტანჯება მამაკაცი, ქალის თანაგრძნობას მოკლებული, მეორეში იწვის დედაკაცი, რომელსაც კაცი სიყვარულს არ უზიარებს. ავტორისაგან შეთვი-

სებულო იღეა, რომ სრული და გულწრფელი არ არსებობს უფრო ცხადად გატარებულია ეტიუდში: „გმადლობ, უფალო, გმადლობ!“ ბედნიერს დღეს ხალხი მიეშურება ეკლესიისკენ, მაგრამ არაფერ არს ღირსი შევიდეს ტაძარში, რადგან უფლის წინაშე ყველა ცრუობს, თვალთმაქცობენ მეგობრები, ხალხის წრფელი გულშემატკივარი არა სჩანს, ორგულობა და კილვაა გამეფებული სუყველგან. ამიტომ ავტორი მწარედ იძახის: „ღმერთო, შეარყიე ტაძარი, შემეუსრე მისი მკვიდრი კედლები, როგორც შიგ მყოფთ შემეუსრეს ყოველი ადამიანური გრძობა და...“ ამ პესიმისტურს ავტორის შეხედულებას ზნეობითს ღირებულებებზედ ცოტათი ანელებს ეტიუდი „ის?!“, სადაც დახასიათებულია მტკიცე სიყვარული დაბალს წოდებაში. თიკო, მდიდარის გლეხის ალექსის ქალი, შეიყვარებს თავის მამის მოჯამაგირეს დათას, რომელიც ცეცხლივით აინთება, როდესაც დაინახავს სატრფოს თმით თრევას გაბრაზებულის მამისაგან. როცა დათა და ალექსი დაეტაკებთან ხანჯლებით ერთმანერთს, თიკო ჩავარდება მათ შუა და გონება-დაკარგული განხდება მათ საერთო საზრუნავს პირად. როცა გონზე მოვიდა, პირველი მისი წარმოთქმული სიტყვა იყო: „ის?!“ რაზედაც მამა მიუგებს, რომ „ისიც“ იქ არის და მადლობას შესწირავს უფალს, რომ ქალი განსაცდელს გადაურჩა.

„ჩემი პირველი სიყვარული“ მკითხველს იპყრობს ფსიხოლოგიურის ანალიზის სიღრმით და სულის მიდრეკილების გამოცნობით. მოთხრობის გმირს, კირილეს, ბავშვობისას უყვარდა პატარა გოგონა ნუნუ, მეზობლის ქალი. გავიდა 18 წელი, შემთხვევით ნახა ქალიშვილი თავის პირველის სატრფოსი. დარწმუნებული, რომ ხედავს თავის პირველს სატრფოს, დაუწყებს ტრფობას და შეიყვარებს მის ქალს. რომანი თავდება ქორწილით: კირილე შეირთავს სატრფოს ქალს. საინტერესოა, რომ ამ სიუჟეტის შემუშავება იტვირთა სტრინდბერგმაც თავის თხზულებაში „საქორწინო ისტორიები“. მოთხრობაში „ფრინველი-ფენიქსი“ შეეხება იმ თემას, რომელი-

საც უფრო ადრე ხელი მოჰკიდეს როდენბახმა, ბათილმა, პ. ადამმა, ანრი დე რენიემ და სხვებმა. სიუჟეტი იმაში მდგომარეობს, რომ უმთავრესი გმირი შეიყვარებს ახალგაზდა ქალს მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი პირწავარდნილი. მისი განსვენებული ცოლია, როგორც იგი იყო ახალგაზდობაში, — და ჯვარს დაიწერს მასზედ.

შ. დედამბრიშვილს სულიერი ნათესაობა აქვს მოპასანის მიმართულებასთან. მოპასანი სასომიხდილო საუკუნის შვილია. ურწმუნოდ და უნუგეზოდ იყურება გარს და მის სულში ისაღვურებს კმუნვა, მწუხარება და მელანქოლია. კაცის ცხოვრებაში და ბუნების მოვლენაში ვერ ხედავს იგი ხსნას, შველას. შ. დედამბრიშვილიც ასეთივე სკეპტიკი და უსასოო მწერალია. იგი ვერ ხედავს კაცს, როგორც მსოფლიოს გვირგვინს, ბუნებაც მისთვის სრულიად არ ზრუნავს და არც არაფრით განირჩევა ადამიანი სხვა ქმნილებათაგან. ამიტომ ავტორს ასე საწყლად და არარად გამოჰყავს ადამიანი. მას გარს არტყია ცხოვრებაში სიცრუე, პირმოთნეობა, ეგოიზმი, რომელნიც შექმნილან კაცის უბედურების წყაროდ. ამით აიხსნება, რომ ავტორი სიბრაღულის გარდა განიცდის სიბრაზეს და დაცინვას საზოგადოებისადმი, რომელიც შეძლებას მოკლებულია ამაღლდეს სულიერად და მოაწყოს თავის ზრდა სამართლიანს საფუძველზედ. სკეპტიციზმს და პესიმიზმს, რომლითაც განსჭვალულია შ. დედამბრიშვილის მსოფლიო შეხედულება, ორი წყარო აქვს: ფილოსოფიური და საზოგადოებრივი, ანუ კაცის არარაობის და უმწეობის მიზეზს ხედავს თვით ადამიანის ბუნებაში და საზოგადოების ცხოვრების მოწყობილებაში; პირველის ჯგუფის ნაწარმოებთა ნიმუშად შეგვიძლიან ჩავთვალოთ სურათი „ეპი!..“, რომლის სიუჟეტი ენახეთ ნ. ლომაურის და რ. ერისთავის თხზულებათა შორის. ბუნება აქ ულმობელი ძალაა, კაცის კეთილდღეობის წინააღმდეგ მომქმედი.

„აღაჩა ახსოვს რა გეგესა. გაშმაგებუდი გამარხის ტყედას და ზინდაზირ ვენახისაკურს. თითქოს თავის აქ უფენით კაღთას გა-

დაფარებდა და თავს აცდენდა განადგურებას.. კივის მიდამო.. დე-
დამიწა შეძრწუნდა. ვენესა, ტირილი, ხარხარი მიდამოსი აირია; თავ-
ზარ-დამცემი გრგვინვა-ლა მოისმის. გეგე მაინც გარბის... შეჭლა-
რავებუელი თმა და წვერ-უღვაშებიდან წვეილი მისი ავალი გამოიკვე-
სებს, და მხოლოდ ერთი სურვილის ამოკითხვა-და შევიძლიანთ:
დროით, დროით მივიდეს. თავის ვენახთან... უცტარი გრივალი უც-
რივ მოისპო. დამშვიდდა მიდამო. ოდნავ ფოთლის შრალი-და მო-
ისმოდა და მცენარეებიდან ჩამონადენი წვეთების წკაპა-წკაპი. სწო-
რედ ამ დროს მოიბრინა თავის ვენახამდის, — მარგოლის თავს ხელი
წააფლო და ფეხი შეადერა გადასასტომად, მაგრამ სხეული სულ მო-
უდუნდა და ქარაფაფა ქიქვის ღობეს მოწვევებით გულებით მიეგრდა...

„მის თვალებში გადაშლილმა სურათმა შებოჭა გრძობა და მო-
საზრება მისი... მხოლოდ სარები და გარკილი ხეები-და იყო ვე-
ნახში. დანარჩენი უოველივე: ვაზი, ხის ტოტები ფოთლითურთ,
სეტყვის კაკლები ერთმანერთში იყო აღუფხუელი და აქა-იქა მოგრ-
ვილი! ბლახიც კი განადგურებულიყო... „ვაიშე, ვაიშე!“ — ტუჩების
ოდნავ ცმაცუნით მოსისინებდა მისი ხმა. მეტის აქმა აღარ შეეძლო.
უოველივე ამ უნებლივ ამოკვანისში იხატებოდა. ვენახი იყო მისი
მასაზრდოებელი... მას უგლიდა, თავს ეგლებოდა და იმისგანვე ცხო-
ვრებას მოელოდა. მტერსაც და მოუვარესაც ვენახი უსტუმრებდა.
გზირი, მამასხლისი, მუკლე, მენახირე, მუჯოტე, ჩაფრები, ბაქა-
ლი, მდვდელი, რომელთაც აკმაყოფილებდა ამ ვენახის შემოსავლით;
მის თვალებში აირივნენ... ცხადად ჰხედავს იმათ შრისხანე სახეს, იმათ
მოძრაობას, სახრებს... ოხ, რამდენი ლანდვა, გინება, დამცირე-
ბა!.. დმერთო! აკერ მისი დაწოკებული ცოლ-შვილი თავზარ-
დაცემული მას შესცქერის და იმისგან მოელის შეუქას, მაგრამ...
— დმერთო! და ზეცას მიაზურო მორღვეული თვალები. მხოლოდ
დუთისგან-ლა ელოდა შეუქას... სწორედ ამ დროს დაგლეჯილი დრუ-
ბლებიდან მზემ დრეჯით გამოუტყუიტინა. მწუნარე გეგეს მზე მხია-
რულად მიეგება და ამ კარემოებამ იგი სულ დამცინა. ზეციდან-და
მოელოდა თანაგრძობას და ზეცამაც იგი მასხარად აიგდო... მზის
დრეჯაზედ დედამიწამაც დრეჯა დაიწყო. აქა-იქა გუბები, სეტყვის

გრავა თვალს უჭირდა, ნიაღვრის წყალი ტკბილად ჩამოხხრიალებდა. — „ეჰ!...“ — ამ სურათმა უნებურად ხელის ჩაქნევით გულის სიღრმიდან ამოაქმეინა. რას მთავრავებდა მისი „ეჰ!“ რომ ტკბითხნათ, ვერ აგისხნიდათ! იგი განრისხებული სწრაფ წამოდგა და სჩქაროდ თავის ტარკევილ ვენახს მავშორდა...“

„ბედნიერება მხოლოდ მაშინ ვიგრძენ!“ განიხილავს ხშირად გაგონილს სიტყვას: „ღმერთმა გაგაბედნიეროსო“. ავტორი ანალიზის შესდევ, რა არის და რაში მდგომარეობს ბედნიერება, მიდის იმ დასკვნამდის, რომ ბედნიერება მაშინ იგრძნო, როცა განშორდა ცხოვრებას. პესიმისტის კილო მოძმის აქ იმ ადგილას, სადაც განმარტავს ქალის ბუნებას: „ნურას დროს ნუ გეგონება, ვითომც გასათხოვარი ქალის ხასიათი გაიგევი. ქალის ხასიათს მხოლოდ მაშინ გაიგებ, როცა ცოლად შეირთავ“. ეს ეტიუდი შემაერთებელია მის ნაწერების პირველის და მეორე ჯგუფისა. მეორე ჯგუფს ეკუთნიან ის ნაწარმოებნი, სადაც გატარებულია შეხედულება საზოგადო დამოკიდებულებაზედ და ურთერთს დამოკიდებულებაზედ. ამ ჯგუფში არიან მოქცეულნი ის ეტიუდები, სადაც ავტორი გამოსთქვამს უსიამოვნობას ქალის დაუდეგარს ხასიათზედ და მის ინსტინქტებით აღსავსე ბუნებაზედ. შ. დედაბრიშვილის ქალი მოკლებულია გულწრფელის და მაღალის სიყვარულის გრძობას. ამ აზრს უძღვნა ეტიუდი „ბაღლი ყოფილხარ!“; სადაც გმირი არჩილი ზნეობის წინააღმდეგ არაფერს ხედავს იმაში, რომ უყვარდა თავის მეგობრის ცოლი. შ. დედაბრიშვილს აინტერესებს მხოლოდ ცხოვრების ნაწყვეტები, ისეთი ფსიხოლოგიური მომენტები, რომელნიც მთლად ახასიათებენ ადამიანს და მის მიდრეკილებას. ეტიუდებში მხოლოდ ორი-სამი მომქმედი პირი ჰყავს დასახული და თვით მოქმედება მეტად მარტივი და გამორკვეული აქვს. იგი მკითხველის ყურადღებას აქცევს ცხოვრების ბნელს და ნაკლულევიანებით სავსე მხარეებს, ან გვიხსნის კაცის დანიშნულების მიზანს. მას სძაგს აწინდელი წესწყობილება, რომელიც უსამართლობაზედ და ეგოიზმზეა

დამყარებული; ჰკიცხავს ადამიანსაც, რადგან იგი მის თვალში მხდალი და თავის მალმერთებელია. ამიტომ გულამღვრეულთ კაცთა მგონად ვადიქცა ქართველი მწერალი, როგორც რუსეთის ბელეტრისტი ანტონ ჩეხოვი.

შ. დელაბრიშვილი ზეციდგან დაჯილდოებულია ნამდვილის პრეტურის ნიჭით. სადაც კი ეხება იგი ბუნების აღწერას, ყოველთვის დიადი მხატვრული სურათები აქვს შექმნილი. ბუნება მშვენიერია, მაგრამ იგი გულგრილად უმზერს კაცის ავსა და კარგს. ეს ტენდენცია გატარებული აქვს სურათში „ჩემო შვინდავ!“, ეტიუდში „ბუნების მეფენი“, „ესაა ჩვენი ცხოვრება“ და სხვ. პლასტიკურად, ცოცხლად და ნათლად დასურათება შეიძლო მან უკვე ნაადრევს ეტიუდში „ჩემო შვინდავ!“ აქ საუცხოოდ არის აწერილი განთიადის გამარჯვება და ა. ყაზბეგის მსგავსად სამშობლოს თვალწარმტაცის ბუნების დასურათ-ხატება.

„დამის სიბნელეს ერთი ალიაქოთი შეუდგა“ და შიშისაგან ტუჩისხუერი დაჭკარვა, როცა დღის ნათელს თვალი შეასწრო. სიბნელე ჰგმინავდა, ფორთხიაფობდა, ებრძოდა სინათლეს, მაგრამ ვერას გამხდარიყო. სასწარვეკეთილებით მიმართა თავის დაწაჯ-ვარსკვლავებს და საშველად იხმობდა. მაგრამ ისინიც შიშისაგან სადღაც მიმალულიყვნენ და თავის დედის—სიბნელის მომაკვდავის ხმა არ ესმოდათ. მარტო შორს, სადღაც ცის კიდეც, გამოჩნდა ამ ხმაზედ ერთი დაწაჯი, მალვით გამოაბუეტა თვალები და თავისი დედა—სიბნელე მთლად ნაცრის ფრად ქტეული რომ დაინახა, ნადვლიანად ჩაიქნია თავი და ისევ მიიმალა. დაწაჯთ ამნაირის სამარცხვინო საქციელისთვის ხმელეთიდან ფრინველთა ყიჟინა დასცეს და სინათლეს კი „ვაშა, ვაშა“ დასძახდნენ. ტოროლა მასინვე წამოვარდა თავის ბინიდან და სინარულით გაეშურა ცისკენ სინათლის მისაგებებლად... ჯერ ისევ ნორჩმა, ხავსივით მწვანე ბალახმა დამის სიბნელისაგან მოხრილი წელი ამართა და დიმილით შეჭხუდა სინათლეს, რომელიც ადერსით დასცქეროდა ზემოდგან. აკერ, ახლად გაფურჩქვინილმა ვარდმაც მორცხვად და კეკლეუცად დაუწყო მზერა სინათლეს, ვითომდა ყურს

არ უგდებსო ბუღბუღის გულსაკლავს სტვენას, რომელიც, აგერ რამდენი ხანია, სასაწარკვეთილებით დაჭკვნის და ეტრფიალება. საწყალი ვარდი მთლად დამთვრალია ბუღბუღის ალერსით. მაგრამ რაჭქანს, როცა მეტის-მეტე შორცხვი და კრძალული არსება და ვერ გამართუქვამს ბუღბუღისათვის თავისი გრძობა!.. ძირს, ხმელეთს ფრინველთ უკანასკნელად კიდევ დასცეს სიბნელეს უიჟინა. სინათლეს გამარჯვება მიუღობეს და საზრდოს საძებნელად გაემგზავრნენ სხვადასხვა მხარეს. ქათმებთან ერთად სოსოს დედაც წამოდგა...“

ეს პატარა სოსო არის გმირი ეტიულისა. იგი დაეძებს ტყეში, საშინელის ქვეა-ქუხილის დროს, თავის საყვარელ ხარს შვინდას, სწუხს, რომ ვერ პოულობს. „შვინდავ, შვი... ე...ე... ჩემო შვინდავ! უეცრად ისეთის ხმით წამოიძახა, რომ ხეებს რომ გული და გრძობა ჰქონოდათ, ისინი ცტირილს დაიწყებდნენ.—მმუ...უ...მმუ...უ!—პასუხად მოესმა იქვე ახლოდან რალაც ზმუილი და ფაჩუნი“. ეს იყო დაკარგულის ხარის ხმა. იპოვა სოსომ და კოცნა დაუწყო მას. „ხარიც აღერსით შეჭმუოდა გახარებულს სოსოს და კოცნის მაგივრად პირს ულოკავდა“.

პოეტური სურათია დახატული აგრეთვე ეტიუდში „ყველაი დავვარგე“. მწუხარე გრძობა, რომელსაც განიცდის მთიულის ქალი იმის გამო, რომ ჯარში წასული იმისი სატრფო დაივიწყებს მას და დაცემულთ ქალთა აღერსზე გასცვლის მის უმანკო გულს, უფრო მკაცრად უვლის მთელს მის არსებას, რადგან ბუნება ისე კივად და ამასთანავე დიადად უშლის თვალწინ თავის სიმშვენიერეს.

„ცხვრის ბინის ახლოს ათას ფრად აუვაგებულ პატარა, ბექობ-ზედ, რომელიც კობტად შეკრულს თაიგულს ემსგავსებოდა, იჭდა უვაგილთა დედოფალი, სიმშვენიერის გვირგვინი, ჯერ ახლად გადაშლილი მთაიულის ქალი და აღგზნებულის თვალთ გაცატებით უმზურდა უვაგილების ჯგუფებს, რომელთაც ერთმანეთისათვის თავი თავს გადაედოთ და ასე ჩახუტულებს სადამის ნიადაგზე ტკბილ, შეუძფოთებელ და შეუხამებელ ალერსისათვის მიეცათ თავი. ზევიდგან კ“

წვევით, ერთმანეთის სიუფარულით გატაცებული ზეპეა და ცქრიალებდა და იმის რჩევაში იყო, თუ რომელი ჯგუფი უფავილებისა უკეთეს მასწინებლობას გაუწევდა და სულს გადაუშლიდა. ორი მთაწმიე ხან რომელს უფავილების ჯგუფს დაწვინებოდა და ხან რომელს... ამ ორის წლის წინად სწორედ ამ ადგილას აიღო უფავილებისაგან მაგალითი (ქალმა); უფავილების სუნთან ერთად კარდასცეს ამ ბუნების შვილს სიუფარული თესლი“...

მთიელის სიუფარული სამშობლოსადმი დავგინახათ ტიუღში „მიწა!“ ავადმყოფი და ძალამიღებულ ბერა იგზავნება ციმბირში. ანანურის გზაზედ ერთ მუჟა მიწა აიღო და გამოახვია ცხვირსახოცში იმ აზრით, რომ უცხო ქვეყანაში რომ მოკვდეს, გულზე სამშობლოს მიწა დაეყაროს. ტუსადების უფროსი უბძანებს ბერას გადაყაროს შეხვეული ცხვირსახოციდან. ბერა არ სთანხმდება და გაწკებლვა ხვდა წილად. გონება და კარგულს გამოსტაცეს ცხვირსახოცი და თანამემამულემ გივარგიმ მოასწრო მიწის ბერას გულზედ დაყრა. როცა გონს მოვიდა, ბერამ „ხელი გულზედ მოისო, უბეში ჩაიყო და მიწა შეაგროვა“. რამდენადაც მთიელს მტკიცედ, მთელის თავის არსებით უყვარს სამშობლო, იმდენად გულგრილია ქართველი ქალი. შ. დედაბრძვილმა დაუბირდა ბერა ტიუღში „ჩემი სამშობლო ჩემი გულია!“ პოლონელი და ქართველი ქალი აქ დასმულია. „ეროვნული თვითშეგნების“ საგანი, აღნიშნულია, რომ ქართველს ახალგაზდობას, რომელიც განათლებას ეწაფება, განსაცდელი მოეღოს, რადგან იგიწყებს დედა ენას და სამშობლო ლიტერატურას. ამ თეზისის გასაბრწყინებლად მოყვანილია დიდის დაკვირვებით განხილული რომანული ეპიზოდი ქართველის ქალის მაროს და პოლონელის ზღისის შორის. პოლონელი ვერ ჰბედავს მაროს ცოლობა სთხოვოს, რადგან, მის აზრით, ქალი სამშობლოს მოშორებას არ ინდომებს და პოლონეთში დარჩენას უარჰყოფს. მარო ამაზედ მკვახედ უპასუხებს მოკრძალებულს საკითხზედ: „ჩემი სამშობლო ჩემი გულია და სადაც მე ვიქნები, სამშობლო იქ იქნება!“ აღ-

გზნებით წამოიძახა და თავისი მითოლოგიური ტუჩები შეახო-
მას. პოლონელმა ვერ აიტანა ასე ადვილად სამშობლოს და-
ვიწყება და თუმცა თავდავიწყებამდე უყვარდა მარო, მაინც
განშორდა მას, რადგან მისი წმიდა წმიდათა შებღალულ იქ-
მნა. მას ქალისთვის სავალდებულოდ მიაჩნდა პოლონელის
ქალების შეხედულება: „ჩემი გული ჩემის სამშობლოსია და
თუ ჩემი სამშობლო არ იქნება, ნურც ჩემი გული იქნებაო“.
საკმარისი იყო მაროს თვალებში პოლონელს წაეკითხა ხორ-
ცის ინსტინქტი, რომ მომჯადოებელი გრძნობა გაქარწყლებუ-
ლიყო იმგვარადვე, როგორც დაკმაყოფილებული გრძნობა
ბიბლიიდან აღებული ამნონისა შეცვლილიყო სრულს დავიწყ-
ებად თამარისადმი ეტიუდში „უცნაურია, უცნაური!“ გრძნო-
ბის შეურაცხყოფის ანალიზს უბრუნდება ავტორი ეტიუდში:
„მძულხართ!“

შ. დედაბრიშვილის მოღვაწეობა ჯერ არ გაფურჩქვნოდა
და ძნელია სათქმელად, რა მიმართულებას მიიღებს. აქამდის
მას ორნაირის ხასიათის სიუჟეტი აქვს მხატვრულად შემუშა-
ვებული: ერთი შეეხება ჩვენის ხალხის ზნე-ჩვეულებათა და
მდგომარეობის დასურათებას, მეორე განმარტავს ფილოსო-
ფიურს და ფსიხოლოგიურს საკითხებს. მეორე სიუჟეტს პესი-
მისტური ელფერი აძევს. ავტორი გულჩათხრობილი აღნიშ-
ნავს ქალ-ვაჟთა დამოკიდებულების ფუქს და ყალბს ნიადაგ-
ზედ წარმოშობას. „გაშიშვლებულის სულის“ ანალიზი, გულ-
ახილი აღსარება და ჩვეულებრივთ წმინდა პრინციპთა უარ-
ყოფა—აი დოქტრინა შ. დედაბრიშვილის აღმაფრენისა, რო-
გორც იგივე დოქტრინა შეადგენს დედაძარღვს პოლონელის
მწერლის პშიბიშევსკისას*).

*) შ. დედაბრიშვილის მიმართულებამ წარმოშობა ორი მწერალი:
ანდრია დეკანოზიშვილი და თ. ხუსკივაძე. პირველი მთლად და მეორე
რამდენისაწე მოთხრობით ჰბაძავენ ფსიხოლოგიურს მეთოდს შ. დედაბრი-
შვილისას. ამავე მიმართულებამ ვ. ბარნოვის ზოგიერთა ნაწერებზედაც.

ილია ზურაბიშვილი (ელეფთერიძე)

ილია ზურაბიშვილი, ცნობილი ელფეთერიძის ფსევდონიმით, ეკუთნის განსაკუთრებულს სკოლას. იგი წარმომადგენელია ფილოსოფიურის პრობლემების ყველასთვის გასაგების საბელეტრისტო ფორმით გამმარტებელთა. თუმცა ბევრი დამაბრკოლებელი გარემოება ხვდება ამგვარს მწერალს, ზურაბიშვილი მაინც არ შეშინდა და იტვირთა ფილოსოფიურის პრობლემის მხატვრულად გატარება. მოთხრობაში „ნირვანა“ იგი განიხილავს სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხს. ავტორი იმ აზრისაა, რომ ყველას თავის ყოფა-ქცევისთვის მოელის ჯილდო ამავე ცხოვრებაში. მიცვალებულთა და ცოცხალთა შორის კავშირი იმაში გამოიხატება, რომ კაცის მოღვაწეობა უკვალოდ არ ჰქრება, მას გარს არტყია სხვა პირთა მოქმედება და ამგვარად იგი მხოლოდ რგოლია ადამიანთა დამოკიდებულების ჯაჭვისა. მოთხრობაში „სიცოცხლე“ სულიერს ბრძოლას განიცდის ახალგაზდა შალვა ძნელის საკითხის გადაწყვეტის გამო: კაცია თვით მომწყობი თავის

იქონია გავლენა. დეკანოზიშვილი და ხუსკივაძე თვით სათაურის აღნიშვნაშიაც კი ცდილობენ დედაბრიშვილის განმეორებას. პირველის „პეპელა“ და სხვ., მეორისა: „ვერა, ვერ მოვესწრები“, „მეც დედა ვარ“, „ეგ არის შენი სიყვარული“ და სხვ. აგებულნი არიან ზემო განხილულის ანალოზის მიხედვით. თ. ხუსკივაძე ცნობილია აგრეთვე, როგორც ისტორიულის მოთხრობების ავტორი. მას ეკუთნის მოთხრობანი: „ეკატერინე ბატონიშვილი“, „კონსტანტინე ბატონიშვილი“, „იმერეთის მეფე სოლომონ II“, „მამია გურიელი“, „ალექსანდრე ბატონიშვილი“. ისტორიული ფაქტები სწორედ არიან ამოკრფილნი, მხოლოდ მხატვრულად შემუშავება და ეპოქის დასურათება აკლია მათ. თანამედროვე ცხოვრებიდან აღებულია სიუჟეტი მოთხრობისა „ყაჩაღი“.

ვ. ბარნოვს რამდენიმე მოთხრობა აქვს დაწერილი: „სვიმონ“, „ნუშო“, „ქოჩორა ხე“, „მეჩვენა“ (შინაარსი წააგავს ეკ. გაბაშვილის „ლუარსაბს ბატონი გაუჩნდა“), „დაეწაფა სურვილით“ (გლეხის ქალის ბაბუცას და უნივერსიტეტში გაზდილის ილოს დამოკიდებულება ბავშობიდან, რომელიც თავდება ბაბუცას ძალად გათხოვებით სხვაზე და მის მოძულეზულის ქმრის მოკვლით). აქვს აგრეთვე ისტორიული მოთხრობები — „იოსებ და კაიაფა“ ბიბლიის სიუჟეტზე და ერთი საქართველოს ისტორიიდან თეიმურაზ მეფის დროიდან. უწერია მას აგრეთვე საბავშვო მოთხრობაც („ხარაზი“) და ზნე-ჩვეულებათა სურათი დღესასწაულის აღწერით („ონისიმე“).

ცხოვრებისა. თუ გარემოებათა კვანძია გადამწყვეტი მის ბედისა. აზრი, რომელიც აქ გატარებულია, შეიძლება რამდენისამე სიტყვით გამოითქვას: თუ შესაძლოა ბრძოლა, მაშასადამე უნდა იყოს იმედიც გამარჯვებისა.

სიმბოლურს მოთხრობაში „სურათი“ ავტორი მხატვრულს შემოქმედებას რეალურს სინამდვილეზე მალა აყენებს. ნიჭიერი მხატვარი ჰხატავს თავის სატრფოს სურათს, რომლის შესრულებას თან სდევს საკვირველი მოვლენა: თვითოეული ნაწილი ლამაზის არსებისა, გადატანილი ტილოზე, საჩქაროდ ჰქრება და როდესაც გაათავა თავისი შრომა, გვამი საყვარელის ქალისა დაჰკნა და უსიცოცხლოდ გადიქცა „კვალში“ (1894 წ.) მან დაბეჭდა შ. დედაბრიშვილის ეტიუდების მსგავსი ესკიზი, სახალხო ლეგენდით ისარგებლა მოთხრობაში „უკვდავი“, მოზდილი ნაწარმოები უძღვნა მონადირეთა ცხოვრებას და ცრუმორწმუნეობათა ანალიზს იმ სოფლიდან სულის მოსვლის შესახებ აქ დარჩენილთან გასასწორებლად. გარდა სიმბოლურის მოთხრობებისა ილია ზურაბიშვილი თავის კალამს ნამდვილის ცხოვრების დასურათებასაც ახმარებს. მოთხრობაში „გაროზგული“ აღწერილია ქართველის კაცის რუსის ჯარში სამსახურის გარემოებანი, მძულვარება რუსის ფელთფებელისა ქართულის სიმღერსა და ჩვენის ხალხისადმი და უფროსების ძალმომრეობა, უბრალო ჯარისკაცებზე მიტანილი. ილია ციბციბაძე, გმირი ამ მოთხრობისა, იქმნა დასჯილი 50 წკებლის დაკვრით: სულის კვეთება ქართველის კაცისა სამშობლოს გარეშე და უცხო ერის წრეში ცოცხლად აქვს ავტორს დასურათებული.

დიმიტრი ერისთავი

მეოთხმოცე წლებში თავი იჩინა ახალგაზდა მწერალმა დიმიტრი ერისთავმა. 1891 წ. ქუთაისში ცალკე წიგნად დაიბეჭდა ამ ეკიმის და ბელეტრისტის ნაწერები. კრებული შეიცავს რამდენსამე მოთხრობას სხვადასხვა შინაარსისას. პირველი მათგანი „უბრალო შემთხვევა“ გაგვაცნობს ორს პიროვნებას—თავადის და გლეხისას. ბავშობიდან იგინი მეგობრები არიან, ერთად გაატარებენ სიყმაწვილეს ქალაქში; სადაც თავადი სწავლობს გიმნაზიაში და თავს ილაყებს ლათინურის სიტყვებით, გლეხი შეითვისებს ქართულს წერა-კითხვას თავის კეთილის მეგობრის ხელმძღვანელობით. გავიდა დრო. თავადმა გაათავა იურიდიული ფაკულტეტი და გრძნობს უკმაყოფილებას; გლეხმა შეიძინა სოფლის მასწავლებლის უფლება, სახალხო სკოლაში მოქმედობს და მთლად გატაცებულია აზრით მოძმეთა კეთილდღეობაზე. ავტორი თავადის პესიმისტურს და

უკმაყოფილებითს სულის ვითარებას მიაწერს კლასიკურს სისტემას და პედაგოგიურს პრინციპებს მოკლებულს გიმნაზიის მიმართულებას. მეორე მოთხრობაში ამავე თემას განიხილავს და გაგვაცნობს თავის ამხანაგს; რომელმაც ვერ აიტანა სკოლის რეჟიმი, ჯარის კაცად წავიდა და უდროოდ სოფელს გამოესალმა. დიდაქტიური ხასიათი აქვს იმ „სურათს“ სტუდენტების ცხოვრებიდან, სადაც გამოყვანილია პატივცემული ამხანაგებისაგან ახალგაზდა ნიკო. ამან ანაფორის ჩაცმა გადასწყვიტა იმ აზრით, რომ დაუახლოვდეს ხალხს და ემსახუროს მის ინტერესებს. მაგრამ ოცნება არ გაუმართლდა, რადგან შორეულს ქალაქში ჭლებმა იმსხვერპლა მისი სიცოცხლე. დანარჩენი მოთხრობები ავგიწერენ ყოველდღიურს შოვლენას კაცთა საზოგადოებაში. საწყალი ქმარი, რომელიც თავს იკლავს და სულის განტევების წამს მიუტევებს ცოლს დანაშაულს, რომლის მიზეზითაც მოისპო, ცხოვრების დღენი; აგრეთვე უბედური ქალი, რომელმაც ვერ აიტანა მეგობრის ღალატი და რკინის გზის ლიანდაგზე თავი გაასრესინა მატარებელს; ახალგაზდა ინსტიტუტში კურს-დამთავრებული ქალი, იძულებული გარემოებით თავის მოსწავლეების მამის საზიზღარს წინადადებას დაეთანხმოს—აი გმირები ამ ცხოვრებიდან ამოგლეჯილის სურათებისა. რომანტიკული დრამა აწერილი აქვს „ვაგონში“ არა-ჩვეულებრივი „ქორწილი სატუსალოში“ თავადის ქალის და ტუსადის შორის, ნადირობა გაზაფხულობით სოფლად და დარღვევა ძველის ზნე-ჩვეულებისა უსაქმურის და მოქიფე აზნაურის ნესტორის მიერ (მოთხრობა „ვისი ბრალია“), რომელიც მოკლულ იქმნა თავის ნაცემევის ხელით ცოლის შეურაცხყოფის გამო. ყველა ეს მოთხრობები, თუმცა ცოტა მკრთალად და ჩაუღრმავებლივ, გვისურათბატებენ დასავლეთ-საქარსველოს ეკონომიურს და ზნეობითს მდგომარეობას.

დიმიტრი ნადირაძე (მაჩხანელი)

(1861—1903)

დიმიტრი ნადირაძე, ცნობილი მაჩხანელის ფაქედონიმიტ, მეოთხმოცე წლებიდან თანამშრომლობდა „ივერიაში“, აკაკის „კრებულში“, „ცნობის-ფურცელში“. იგი მიმართულებით ეკუთნოდა „ტექნიათა, მოტრფილეთა“ რიცხვს და სახელი მოიხვეჭა დიდაქტიურის, დამრიგებელის ხასიათის წიგნით „ძმური სიტყვა“, სადაც რჩევას აძლევს ხალხს სწავლის საჭიროებაზე, სუფთად ცხოვრებაზე და განუმარტავს ცხოვრების მიზანს. მოთხრობაში „ღლეობა“ იგი უხსნის ხალხს, რა დიდი ზარალი მოაქვს

ეკლესიის დღეობის გამართვას. გლეხი სოსია ჰყიდის თავის ერთადერთს ვირს ამ დღეობისთვის და შემდეგ იმის გამოსასყიდლად დაუდგება მოჯამაგირედ მსყიდველს, იქ გაცივდება და მოკვდება. იმისვე კალამს ეკუთნის „სოფლის კუნწულა“ (სურათები სოფლის ცხოვრებიდან), „საინგილოში მოგზაურობა“ (1887 წ.), რამდენიმე ლექსი და „მარო“, დრამის ნაწყვეტი. დ. ნადირაძე ცნობილი იყო აგრეთვე როგორც საზოგადო. მოღვაწე; იგი გატაცებული მომხრე იყო სინდიკატებისა. თავის სოფელს მაჩხანში გახსნა დეპო, რომელმაც ბევრი უსიამოვნება აქამა და ბოლოს სამარეშიც ჩაიყვანა. თავის სახლ-კარი განსვენებულმა სიცოცხლეშივე უანდერძა სოფლის სკოლას.

დიმიტრი ხოშტარია

(ღუტუ მეგრელი)

დიმიტრი ხოშტარია, ცნობილი ღუტუ მეგრელის ფსევდონიმით, დაიბადა 1867 წ. სწავლა დაამთავრა ქუთაისის გიმნაზიაში და ოდესის უნივერსიტეტში. მსახურობს საფინანსო უწყებაში. მისი ლექსები 1885 წლიდან და მოთხრობები 1887 წლიდან გვისურათებენ მის მისწრაფებას და მიმართულებას. ავტორი რეალისტია თავის რწმენით, იგი აკვირდება გარს შემორტყმულს სინამდვილეს და მიუდგომელად გადააქვს წიგნის ფურცლებზედ. მოთხრობა „საცოდავნი“ ავვიწერს საბრალო ქალის ეკას გარემოებას, რომელიც ცეკვა-სიმღერის დროს მოეწონა ერთს დაბერებულს ბატონის მეგობარს, მოინდომა მისი დასაკუთრება და ვითომ „შვილად“ გამოსთხოვა ბატონის „ნათლული“ ღარიბს დედ-მამას და ამით გული მოუკლა „მუნჯის“¹, რომელსაც უყვარდა თავისი მფარველი ეკა. გაუბედურებული დაბრუნდა იგი თავის სოფელში და ეკლესიის კარზედ მოკვდა განუკითხველი გლახასავით. მოთხრობაში კარგად არის აწერილი სოფლის ქალ-ვაჟთა ღიზი და ეკას გულწრფელი დამოკიდებულება ბუნებისა და ხალხისაგან დასჯილს.

მუნჯიასთან. თანაგრძნობა ავტორისა და მისი მონაწილეობა ეკას სვე-ბედში ავსებს მოთხრობას სალირიკო ფერადებით და ელეგიურს ბეჭედს ასვამს. ლირიზმითვეა განსკვალული მოთხრობა „სვიმონ მღვდელი“. ავტორის ნიჟს უკვე ამ მოთხრობაში შეეტყო ზრდა და მეტი ფსიხოლოგიურის დაკვირვების უნარი. მოქმედება სწარმოებს სოფლის ეკლესიის გალავანში, სადაც უკვე გაისმა „აღდგომასა შენსა, ქრისტე მაცხოვარ“.

უველას აუბრძვალა გუფი ამ გალობამ, ვინც კი იყო მოგროვილი ვ—ის ჰაწაწა ეკლესიის ეზოში. დიდი და პატარა, კაცი თუ ქალი, მოხუცი და ემაწვილი, მდიდარი და გახსაკი—უველა ერთის გრძნობით გაიმსჭვალა, უველას დაავიწუდა ესლა თავის ხარისხი, დაავიწუდა თავის ვინაობა; მოაკონდა მხოლოდ, რომ ქრისტიანია და წმინდა სანთლით ხელში და წმინდის გრძნობით გულში, უნდა მიეგებოს ამ შესანიშნავ დღეს, როცა „აღსდგა ქრისტე შეგდრეთით, სიკვდილითა სიკვდილისა დამთრგუნველი“... სწრაფ მოედვა ტკბილი გალობა აგრეთვე მთელს არე-მარეს, მოედვა გარშემო მთებს. მთებმა გადასცეს იგი დრუბლებს, დრუბლებმა გარსკვლაუებს და მთელი ცა და ქვეყნა სმენად გარდაიქცა. რადაც სადღესასწაულთ ფერი მიიღო მთელმა იმ სერმა, რომელზედაც აშენებულა ვ—ის ეკლესია... თვითონ ეკლესიაში არავინ არ არის ესლა, უველა გარეთ არის და საერთო დღესასწაულში იღებს მონაწილეობას. მხოლოდ ერთ-ერთს საკურთხევლის ბნელ კუთხეში ზის მოხუცი სვიმონ მღვდელი, რომელსაც სიარული არ შეუძლია.

უსინათლო სვიმონ მღვდელი ეკლესიაში წამოიყვანა შვილიმა, იესე დიაკონმა. თავჩალუნული იგი ჰფიქრობს თავის წარსულზედ, ბედნიერს წამებზედ. ფიქრებმა თვალწინ დაუყენეს ახალგაზდობა, როდესაც იგი ცოცხალი და მარჯვე დიაკონი იყო, ეშმაკივით მიმხდომი, გამოჩალხული ყველაფერში. ხანდახან მოატყუებდა ნეოფიტე ბერს, სასტიკს თავის მასწავლებელს „ჟამნდავითნისას“, ჩუმად გადაჰკრავდა მის შენახულს ღვინოჰარაყს, ჩაერევოდა კვირა სალამოს ლოცვის მაგიერ ქა-

ლიშვილებში და თამაშს დაიწყებდა. ნეოფიტე ხელმოკერილი ეკონომოსი იყო და ერთხელ სვიმონა მთელი დღე მშიერი და სტოვა, რადგან ერთი გრძელი ლოცვა ზეპირად ვერ დაესწავლა. ნეოფიტეს ამ დროს ერთი ბრმა მათხოვარი მოუვიდა და გაუმასპინძლდა მას. სვიმონა თავს ადგა სტუმარს, ღვინოს უსხამდა. შემდეგ ნეოფიტემ გააცილა გლახა და მუსაიფი გააბაკიდევ წინკარში; შიმშილისაგან შეწუხებულმა სვიმონამ რაკი დაინახა, რომ გომიჯის ნატებს გლახა ხურჯინში ჩაიდებდა, ისარგებლა კატის დაკნაფლებით და მოჰპარა მათხოვარს ნატები, რომელიც ვითომ მოიტაცა ფისომ. ნეოფიტე გაუწყრა სვიმონას, რომ მან თვალი არ დაიჭირა კატაზედ და გადაეცა ლოცვის დასასწავლად. სვიმონსაც სწორედ ეს უნდოდა: წავიდა და ძლივს ნაშოვნის გომიჯით შეექცა... მოაგონდა შემდეგ ლამაზი თავის ცოლი ვარდო, რომელმაც ჩქარა განუტევა ქმარი. პირველი ანათორა მან შეუკერა და ტკბილი დღეები ჩქარა ჩაუმწარა უდროოთ სიკვდილით. ანათორა დარჩა მოსაგონებლად და სწამს, რომ ვარდო მასთან განუყრელად დარჩა კეთილის დასათესად და ბოროტის დასათრგუნვად. წარსულზედ ოცნებიდგან გამოიყვანა დიაკონის იესეს გალობამ „ქრისტე აღსდგა მკვდრეთით“, რომლის გაგონებაზედ მოაგონდა ვარდოს ხმა. იესე დარჩა ობლად იმ წამიდან, როდესაც დაიბადა. მისი ქვეყნად მოვლენა სვიმონისთვის იყო წამი ბედნიერებისაც და უბედურობისაც; რადგან შობიარობას გადაჰყვა ლამაზი ვარდო. იესე გახდა მიცვალებულის მეუღლის მომგონებელი ძეგლი. შვილი გაეზარდა, ცოლ-შვილიც ჰყავს; მაგრამ მამის ადგილზედ მღვდლობა არ მისცეს და ამ მხრით იმედი და ოცნება გაუქარწყლდა მოხუცს მამას. კრემლი არ ჰშორდება სვიმონის თვალებს, რაკი ახალგაზდა, ნასწავლი და ამასთანავე ბლადოჩინის ნათესავი მღვდელი ჩადგა იმის მრევლში. თვალწინ გაუარა ვარდომ, რომელიც ამშვიდებს მას, ეუბნება, რომ იკმაროს სოფლად ტანჯვა და მიეშუროს სამარადისო განსასვენებელს ადგილს, სადაც ვარდო მას მიეღოს.

„ვარდო მიელის სვიმონს, მისი ვარდო!“ ოჰ, რა ტკბილია ეს სიტყვები სვიმონისთვის... აი მივიდნენ სვიმონთან სხვა ანგელოზებიც და შემოეხვივნენ გარს. „ქრისტე აღსდგას“ გალობენ და იწვევენ სვიმონს თავისკენ. საკვირველია, სვიმონს აღარც თვალს აკლია ეხლა და აღარც ყურს; სვიმონი ჰხედავს ყველაფერს, სვიმონს ესმის ყველაფერი... „შხის ჩასვლის დროს მთელი სოფელი იმახედლა ლაპარაკობდა, თუ როგორ კასწაულებრივად გარდაიცვალა სვიმონი. გამოეთხოვა სუყველას, მიიღო საიდუმლო, დარიგება მისცა. შეიღოს, რომ ერთს შეიღოს მაინც ასწავლოს, რომ ეკურთხოს მღვდლად და მამა-პაპა მოიხსენოს ლოცვაში. „აცხოვნოს ღმერთმა! ღირსი იყო და ღირსეულად მოკვდაო“, ამბობდნენ ზოგნი. „აღდგომას ვინც მოკვდება, ყველა ცხონებულია, თორემ სვიმონი, რასაკვირველია, ცხონდებაო.“, უმატებდნენ სხვები“...

უმწიკვლო და ღრმა გრძნობა ჩახლართა ავტორმა მოთხრობაში „ქინაქინი“. სოფლის სკოლა, რომლის მასწავლებლად გულკეთილი და ბავშვების სულის მცოდნე პირია, ინახულა სტუმარმა; იგი კმაყოფილი დარჩა მოსწავლეთა ცოდნით და დაასაჩუქრა იგინი. სკოლაში არ აღმოჩნდა მხოლოდ პატარა მიხა, რადგან დედას, ციებით ღონე-მიხდილს, თავი ვერ დაანება. მიხამ დედას ქვეშაგები ტანზედ დააყარა და რაკი ვერ გათბა ავადმყოფი, თითონაც გვერდით მოუწვა და გულში ჩაეკრა. ღარიბი მამა მინდორში იყო წასული, ქინაქინის ფულიც ვერ ეშოვნა ცოლისთვის, ამიტომ მიხა თავდადებით უვლიდა დედას. ფიქრი იმისი სკოლისაკენ მიჰქროდა და ენატრებოდა თვალი დაეკრა, რა ხდებოდა სტუმრის თანადასწრებით სასწავლებელში. დედას რომ ოფლი დაასხა, მიხამ ნებართვა აიღო დედისაგან და გაქანდა სკოლაში. მორცხვად შევიდა სკოლის კარებში. დაგვიანებული მიხა. მასწავლებელი მიესალმა, წააკითხა წიგნი და სტუმრის აღტაცება გამოიწვია. შესწუხდა სტუმარი, რომ საჩუქარი აღარა დარჩენოდა რა მიხასთვის და გადასცა ფული მასწავლებელს, რომ

მინასთვის ეყიდნა რამე იმის სურვილისამებრ. როცა მასწავლებელმა სტუმართანავე ჰკითხა: მითხარ, რა გიყიდა ამ ფულითაო, გახარებულმა მიხამ, რომელსაც მამისაგან გაგონილი ჰქონდა, რომ ციების წინააღმდეგ ქინაქინაა წამალი, წამოიძახა: „ქინაქინი“. გაჰკვირდნენ პირველად ყველანი და გამოჰკითხეს, რად უნდა ქინაქინი. მიხამ მიუგო: „დედას აცივებს და მამა სწუხს, უფულობას რა ვუყო, თვარა ქინაქინს ვიყიდდი და შოვარჩენდიო“. საღამოზედ მასწავლებელი და ფერშალი მივიდნენ მიხას სახლში, ავადმყოფს წამლები მიუტანეს და მიხას სურათებიანი წიგნი.

მოთხრობა „გოგია და ქანა“ იმავე ქარგაზედ არის ამოკერილი, რომელზედაც ცნობილი ეგნატე ინგოროყვას მოთხრობა. ხანში შესულის ქმრის ახალგაზდა ცოლთან ცხოვრება თავდება უსიამოვნობით და ლალატით. გოგიას გააუბედურებს ქანა, რომელიც სოფლის მწერლის ჩაგონებით 1000 მან. ვექსილს გამოართმევს, ამ ვექსილს მრითვისებს მწერალი, წაართმევს მამულს გოგიას და თვით ქანასაც გააუბედებს. შემდეგ ქუთაისში ეკლესიის კარებთან გალატაკებულნი ცოლ-ქმარნი შეხვდებიან ერთმანერთს მოწყალებისთვის ხელ-გაწვდილნი.

„უბრალო მსხვერპლი“ დ. კლდიაშვილისებურად გვიხატავს დაქვეითებულის აზნაურშვილის ცხოვრებას. მოთხრობის გმირია კოწია ჯავარიშვილი. იგი მთელი დღე თოხით მუშაობს სიმინდის ყანაში და პატარა ვენახში; მიდის სამუშაოდ შავს ქვაზედ და რკინის გზაზედაც, მოსამსახურედ კი არავისთან მიდის, რადგან ამ ხელობას გარყვნილს საქმედ მიიჩნევს. მას ედავება მოგვარე ზურაბი, მდიდარი მევახშე და ქრთამით ძლიერი. მამულის გასათართოებლად და საზღვრების შემოსახლად მან განიზრახა კოწიას ვენახის დასაკუთრება. ზურაბმა ისარგებლა იმ შემთხვევით, რომ კოწიამ მისი ხარი დაჰკლა და სარდაფში ჩაათრია, წამოადგა თავს და დააქერინა საპყრობილეში. ბევრი იტანჯა საწყალი კოწია აქ, თუმცა დამნაშავედ არ ჰგრძნობდა თავს, რადგან ზურაბის ხარმა ვენახი წაუხდო-

ნა, გამოიცვალა სრულიად შეხედულებით, გაჰქრნენ მისი ოცნებანი და ცოლშვილიანებაზედ, მხოლოდ კვირაობით, როცა ბებერი დედა მოუვიდოდა სანახავად, ცოტახანს გამხნევდებოდა და იმედს აძლევდა მოხუცს, რომ ჩქარა გაათავისუფლებდნენ. თვეები გადიოდნენ, მაგრამ კოწია ისევ საპყრობილეში იყო დამწყვდეული. გამომძიებელს მოწმეებმა უჩვენეს ზურაბის სასარგებლოდ, კოწიას მოხუცის დედის ჩვენებას ყურადღება არ მიაქციეს. გამომძიებლის შემდეგ გადაიყვანეს საპყრობილის მეორე განყოფილებაში; სადაც ტუსაღებმა ეჭვის თვალით შეხედეს და არ დაუახლოვდნენ. მათ თავიანთი საიდუმლო ჰქონდათ და იმის ჩურჩულით გაზიარებას უნდებოდნენ. ერთს დილას ამათ გამოხერხეს ფიცარი ქერში და გაიპარნენ საპყრობილიდან. კოწია დიდხანს ვერ ჰბედავდა მათ მაგალითისთვის წაბაძვას, მაგრამ როცა აცოცდა ფოტხით ქერამდის და დაინახა ცა და მინდორი, განთავისუფლების სურვილმა აიტაცა იგიც. სცადა გაქცევა, მაგრამ დარაჯის ტყვიამ მოასწრო და უსულოდ დასცა დედამიწაზედ. მეორე დღეს შვილის სანახავად მისულმა საბრალო დედამ გაიგო კაკარდიანის მოხელისაგან, რომ კოწია მოკლულ იქმნა, რადგან გაპარვა განიზრახა. ეს მწუხარება ვერ აიტანა უბედურმა დედამ, ჰკუაზედ შესცდა და მოწყალებით სცხოვრობს. ზურაბმა კი თამამად დაიჭირა კოწიას მამული. სიუყეტი მოთხრობისა მარტივად არის გაშლილი მკითხველის თვალწინ. ნაძალადევობა არსად ეტყობა; ჩვეულებრივი მოვლენა ავტორმა განასაზოგადოვა და ფსიხოლოგიურის ანალიზით ინტერესი შესძინა.

მოთხრობაში „დაშორებულნი“ (1905 წ.) დ. ხოშტარია შეეხო ორის თაობის ბრძოლას, უფროსთ და უნცროსთა შორის შეუთანხმებლობას. პირველის თაობის წარმომადგენელია ნიკიფორე ძველშავიძე და მეორე თაობის—მისი შვილი, სტუდენტი სიმონა. ღარიბი იმერელი აზნაურშვილი ნიკიფორე დიდის წვალებით გამოზდის შვილს გიმნაზიაში, შემდეგ გზავნის მას უნივერსიტეტში, რის გულისთვისაც იძულებულია

დააგირავოს უკანასკნელი ვენახიც. სიამაყე და იმედი ნიკიფორესი სტუდენტი სიმონა დაბრუნდება სოფელში უნივერსიტეტიდან დათხოვნილი სტუდენტების მოძრაობაში მონაწილეობის მიღების გამო. ნიკიფორე სულით დაეცა ამ სავალალო ამბის გაგონებაზედ. იმდენად შეწუხებულია, რომ არც კი გამოვიდა შვილის შესახვედრად. მამა და შვილი ორის მოწინააღმდეგე აზროვნობის წარმომადგენელნი არიან. მათი შეტაკება აუცილებელია. ნიკიფორესთვის მოხელე იდეალია; მოხელედ ზრდიდა თავის შვილს, რომ ბედნიერად ეცხოვრა. შვილი გატაცებულია მოწინავე მისწრაფებით. იგი მხიარული და ძალ-ღონით სავსე ბრუნდება სამშობლოში, მაგრამ მამის საყვედური ყოველს წამს უმწარებს სიცოცხლეს. მამა საიდუმლოდ მას უმზადებს პოლიციაში მწერლის ადგილს, უბძანებს სახლში ჩადეს, ვიდრე თითონ არ დაბრუნდება, გლახებს ნუ დაუახლოვდება, ექვს ნურავისში ნუ დაჰბადებს. უკანასკნელი შეტაკება მამის და შვილის შორის სინამდვილით და გულის გასაგმირალად არის ნაამბობი. ჩვენ თვალწინ კრემლიანი მამასდგას, რომელსაც ვერ შეუგნია შვილის საქვეყნოდ მიმართული მისწრაფება და მის მოპირდაპირედ გამოსულა შვილი. გრძნობით აღსავსე, მოსიყვარულე კაცი, მაგრამ უღონო და უსაშუალო დაეხმაროს მამის ეგოისტურს მწუხარებას. ყველანინი წინაღუდგებიან სტუდენტს, დანიშნულის დედ-მამა უარს ათქმევინებს ქალს გაჰყვეს სიმონას და გაათხოვებენ სხვაზე. სიმონა ვერ აიტანს ამდენს სულის კვეთებას და გაიპარება ტფილისში. დრამას, რომელიც ახალს და ძველს თაობაში სწარმოებს, გრძელი ლიტერატურა აქვს საკაცობრიო მწერლობაში. ქართველმა ავტორმა შეიტანა თავისი წვლილი ამგვარს მხატვრულს ისტორიაში, თუმცა მეტი დაკვირვება და ანალიზი ესაჭიროებოდა ამ დიადს სიუჟეტს.

დ. ხოშტარიას ზოგიერთა მოთხრობებს აკლია ტიპიური დახასიათება, იგინი უფრო წააგვანან ფოტოგრაფიულად გადმოღებულს სურათებს. ასეთია, მაგალითად, ამბავი „დიდი

შეცდომა“, სადაც სემინარიიდან გიმნაზიაში გადასული ყმაწვილი გატაცებით სწავლობს კლასიკურს ენებს, თავის ძაღლონეს ალევს, რომ სხვებს გადააქარბოს და უბრალო შემთხვევით საეგზამენო თემაზედ დასწერს თარგმანს ერთის „დიდის შეცდომით“, რომლის გამომჟღავნებამ მასწავლებლის მხრით დასუსტებულს ყმაწვილს სისხლი ანთხევინა და სამარისაკენ გაისტუმრა. ფოტოგრაფიულადვეა გადმოღებული შინაარსი მოთხრობისა „ტასო“. თექვსმეტის წლის ქალი, გიმნაზიაში მოსწავლე, შეიყვარებს 14 წლის გიმნაზიელს ნიკოს. ვაჟმა დაუთმო საშინელის წვიმის დროს თავის ქოლგა, თითონ გააცივდა, გახდა ავად და გადაიცვალა. ამ შემთხვევის გამო ტასოც ლოგინად ჩავარდა, ამიტომ დედ-მამამ სოფლად წაიყვანა. იქ გამობრუნდა, ვარდივით გაიშალა და საქმროების თვალში მიიბჟრა. ტასო სუყველას უარს ეუბნება, რადგან სურს დარჩეს ერთგული იმისი, ვინც მხოლოდ ერთხელ დაელაპარაკა და თავი შესწირა მას. მაგრამ, როცა ქალი ერთმა მოტრფიალემ, კოსტამ, მოიტაცა და წაიყვანა მთაში, იგი მოღბა და ჯვრის წერის სურვილი გამოაცხადა. ბუნდად არის დასურათებული ტასო, რომლის გათხოვებაზედ აზრის შეცვლა არ არის დასაბუთებული და მკითხველისთვის გასაგები. მის სულის ვითარება ცალმხრივ არის გათვალისწინებული და ახალის დროის მოთხოვნილება მისთვის სრულიად უცნობია.

გაკაცხვის კილოთია დაწერილი ამბავი „ბალი“. თამარის მომაკვდავი ქმარი, სერგო, წინააღმდეგია ცეკვისა, „ზნეობრივად გამათახსირებელისა“, მალლა აყენებს ლეკურს ვალსზედ, რომელიც „ნაყოფია იმ დროისა, როცა ქალი ნახევრად შიშველი ხელში უვარდება“ კაცს. მაგრამ თამარის მამიდის დახმარებით სერგო ნებას აძლევს წაბრძანდნენ „ბალში“, რომელიც იმართებოდა ქალაქში. „იმავე ღამეს ბალიდგან დაბრუნებულს თამარს ბინაზედ დეპეშა დაახვედრეს: „სერგო გარდაიცვალა“.

ამბავი „უნინა სალომე“ დამახასიათებელია ძველის ფეო-

დალურის ჩვეულებებისა. კნენა, მებატონის, ქვრივი ციხემენ-ში გაუწყრა ახალგაზდა მღვდელს, რომ მან უიმისოდ წირვა დაიწყო და ჯვარი არ მიაართვა სამთხვევად ამბიონიდან ჩამოსულმა. ამბავი „პატარა ქველ-მომქმედი“ გაგვაცნობს ღარიბის მრეცხავის მცირე-წლოვანს ბიჭს, რომელმაც სარეცხში „ჩინონიკისაგან“ წამოდებულის ფულიდან ერთი შაური გლახას აჩუქა. ბავშვები ჰყავს გამოყვანილი აგრეთვე „მზიარულს სამხარში“, „კეთილს პეტრეში“ და სხვ. სამღვთო წერილის სიტყვებზედ აქვს დაწერილი: „დედაკაცო! აჰა ძე შენი!“

როგორც პოეტი, დ. ხოშტარია ეკუთნის აკაკის სკოლას. იგი ღირიკოსია, უგალობს პატრიოტულს და ნაციონალურს იდეებს. პირველი მისი ლექსი (1885 წ.) თავდება სიტყვებით: „ხელი ჭიქას! ვაღდეგრძელოთ დაცემული ჩვენი ერი, რომ კვლავ მაინც აღსდგეს იგი და შეიქნეს ბედნიერი!“ პოეტის დანიშნულება აღნიშნა მან რიტორულს დიალოგში „ყმაწვილი და მგოსანი“, სადაც უკანასკნელი ამბობს: „ხალხს უნდა ნათლად დავუხატოთ აწმყო, წარსული და გავუღვიძოთ მონობისგან დახშული სული“. თვით პოეტის სული „ზეგარდმო მალლით შოაგონებული“ ხალხისთვის გამოუცნობიაო, უმატებს იგი ლექსში „მგოსანი“. დამღერის აგრეთვე გამაცოცხლებელს „სიყვარულს“, აქებს ბუნების ძალას — „მთის წყაროს“, რომელსაც მიაქვს თან შეუღრეკელი სურვილი სიკვდილთან ბრძოლისა, დაჰკენესის „ტანჯულს სამშობლოს“. სულისკვეთება როცა გაუძლიერდება და უამხანაგოს, დავიწყებულს შავი ფიქრები მოაწვება, მაშინ იმედ-მოკლებულს ცრემლები უღობოვენ წყლოულს და დასძენს: „ოჰ, რად არ ძალმიძს მთლად ცრემლად ვიქცე, გაეხდე მდინარე აღქაფებული და გადავრეცხო რაც ქვეყანაზე ბოროტებაა დამყარებული“. ეს მოქალაქობრივი კილო მის მუზისა უფრო მკაფიოდ მოვისმის ლექსში „პოეტი“, სადაც, სხვათა შორის, ამბობს: „პოეტია მხოლოდ იგი, ვინც ტანჯულა ერის წყლოულით, წმინდა გრძობით გამსჭვალულა და მისთვის მღერს, რომ ჩაჰქოლოს

„ზოროტება, ან დაჩაგრულთ გულს მოჰფინოს სასოება!“ მის ელევგიურის მიმართულების დამახასიათებელია კრებული ლექსებისა სათაურით „მწარე ფიქრები“ და „ცრემლები“. თუ დასაწყისში მისს შემოქმედებას ეტყობა გავლენა ნ. ბარათაშვილის, აკაკის და ორბელიანებისა, შემდეგ იგი იკვლევს საკუთარს გზას. დ. ხოშტარიას ნათარგმნი აქვს აგრეთვე რუსის (ლერმონტოვის, ნადსონის) და ევროპელი მწერალთა (ვ. ჰუგოს) ლექსები.

ანასტასია ერისთავი-ხოშტარიასი

დომიტრი ხოშტარიას მეუღლე ანასტასია ერისთავის ასული სამწერლო ასპარეზზე დიდი ხანია მოქმედობს. მომეტებული ნაწილი მის ნაწერებისა გაფანტულია ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში. ერთი მისი რომანი „მოლიბულს გზაზე“ ბევრნაირად საყურადღებოა ჩვენს მწერლობაში. თავდაპირველად საყურადღებოა თვით სივრცით: ამაზედ ვრცელი თხზულება ჯერ არ დაწერილა ქართულს ენაზე. გარდა ამისა, არც ერთს ქართულს რომანში ამდენნაირი წოდება თავიანთ მრავალ-რიცხოვანის წარმომადგენლებით არ ყოფილა წამოყენებული. თვით სიუჟეტი ისეა აგებული, რომ შეეხეთქებიან ძველი, ფეოდალური თაობა და ახალგაზდობა, უმაღლესის სწავლით აღჭურვილი და განახლების ოცნებით გატაცებული, რომანის შინაარსი დამყარებულია ქართველის თავადის სარდიონიშვილის ოჯახის ამბავზე. ეს თავადი ძველის დროის სტუმართ-მოყვარე და პურადი ქართველია. ზაფხულს სოფელში ატარებს, ზამთარს ტფილისში. მას ჰყავს ორი ვაჟი და ორი ქალი. ვაჟები ტიტიკო და ოქრო გიმნაზიაში სწავლობენ და ქალები მაკრინე და განო ინსტიტუტში. ტიტიკო და განო სწავლას ასრულებენ. პირველი შეირთავს დარბაისელს აზნაურის ქალს ანიკოს, თუმცა დედ-მამა ამის წინააღმდეგნი არიან, რადგან მათი სისხლი განირჩევა როგორც აზნაურის, ისე გლეხის სისხლისაგან. ლამაზი მაკრინეც ამავე არისტოკრატიული ცრუმორწმუნეობით არის გამსჭვალული, ამიტომაც ძმის საქციელით უკმაყოფილოა და თვით გათხოვდება ხანში. შესულს მოხელეზე, რომელსაც ჯამაგირი და მამულიც მომხიბლავო აქვს. მაკრინე მდიდრულად სცხოვრობს, სადილები და წვეულებანი ხშირია მის სახლში, მრავალი თაყვანისმცემელი ჰყავს, დროს სასიამოვნოდ ატარებს. მაკრინეს დას განოს ქმრად შეხვდა-თავადი როსტომი, უსაქ-

მური კაცი, რომელსაც მხოლოდ ის უნდა აქვს, რომ მამულს აგირავენ და ჰყიდის ნაწილ-ნაწილად. მხოლოდ ერთად-ერთი ოქროა, რომელიც რასდაც ახალს ეპოტინება და ეტრფის. იგი არ კმაყოფილდება რუსეთში უნივერსიტეტის კურსის დამთავრებით, გასწევს გერმანიაში სწავლის შესავსებად და დაბრუნდება ორის წლის შემდეგ. მას დედ-მამა-მკვდარი დახვდება და მამულს უვლის ტიტულო. მაკრინემ თავის ქონება მიჰფლანგა, ტიტულოსაგან აღებული 5000 მან. ზედ დაადო და, რაკი ვალად მისგან ვედარა გამოიტანა რა, შემოსწყრა ძმას და ახლა ოქროს იმედი აქვს, რომ იგი დაიხსნის გაჭირვებისაგან. იგი განიზრახავს შერთოს „კარგს ძმას“ მდიდარი ქალი და ამით გაიჩინოს ცხოვრების წყარო. ოქროსთვის ბევრს უცემს გული, მაგრამ იგი არ ჩქარობს ცოლის შერთვას,—გატაცებულია მამულის გაუმჯობესობის აზრით. მოულოდნელად გაიცნობს ღარიბს თავადიშვილის ქალს ქეთინოს, რომელიც ოქროსავეით მოწადინებულია შეიძინოს სწავლა და საქმიანობის გზას დაადგეს. ქეთინო მოსწონს ახალგაზდა და მდიდარს პალიკოს, მაგრამ ქალის ოცნება დაიპყრო ოქროს იდეალურმა მისწრაფებამ. ორნივე შეჭფიცავენ ერთმანერთს ერთგულებას და განშორდებიან იმ პირობით, რომ მიწერ-მოწერით განუზიარონ ერთმანერთს აზრი და ფიქრები. მაკრინეს არ მოსწონს ძმის სატრფო და ცდილობს იმათი დაქორწინება ჩაფუშოს. ქეთინო მიიღებს ვითომ ოქროსაგან მიწერილს წერილს, რომლითაც იგი უარს ჰყფფს მიცემულს სიტყვას. ჯავრისაგან ქეთინო ლოგინად ჩავარდება. მასთან პალიკოც განიცდის დიდს მწუხარებას. ოქროსაც მოუვა ტფილისში ყალბი წერილი, რომლიდგან შეიტყობს, რომ ქეთინო თხოვდება პალიკოზე. ოქროს ეს ამბავი უორკეცებს მწარე ფიქრებს, რადგან მას მამული ვალში გაეყიდა და თვით ლუკმა პურისთვის სახელმწიფო სამსახურში შევიდა. ქეთინო დნება და მოსაბრუნებლად ურჩევენ სამზღვარგარეთ წასვლას. პალიკოს ოცნება აღსრულდება: ქეთინო მიიღებს მის წინადადებას და ცოლ-ქმარნი გასწევენ ვეროპაში დასასვენებლად. ოქრო ვერ აიტანს სატრფოს დაკარგვას და სასიკვდილოდ გახდება ავად. სიკვდილის ჟამს ქეთინო ინახულებს ოქროს და აქ გამოცხადდება, რომ ქეთინოს არ მოუწერია ის წერილი, რომლითაც იგი სიტყვას უბრუნებდა საქმროს. მაკრინე ვედარ ახერხებს დაფარვას, სინიდისი ჰქეჯნის მას და სუყველაფერს გამოსოქვამს. მომაკვდავი ოქროს გული მეტს ვედარ შესძლებს და სულს განუტევებს. ქეთინოს გულშიც გაიდვიძებს სიყვარული, დატლექდება და ჩქარა გამოეთხოვება სიცოცხლეს. პალიკო თავის მოკვლას განიზრახავს, მაგრამ შვილის დანახვაზე, რომელიც პირწავარდნილი ქეთინოა, შეჩერდება და მამის მოვალეობის აღსრულებას შეუდგება.

ამ რომანში სიმბათიურად დასურათებულია ქეთინო, რომელიც იპყრობს ჩვენს ყურადღებას როგორც გარეგანის სილამაზით, აგრეთვე სულიერის მშვენიერებით, დრამატიულის თავგადასავალით და უხადო-ზნეობითის თვისებით. ოქროც კარგად ჰყავს დახასიათებული, მის კეთილ-შობილურის მისწრაფებით, მაგრამ განზრახვანი მისნი რჩებიან განუხორციელებლნი მაკრინეს წყალობით და ცხოვრების ბრძოლასთან მოუმზადებლობის გამო.

ანასტასია ერისთავი-ზოზტარიასი დაწვრილებით და დაახლოებით იცნობს როგორც თავად-ანაზურობის ცხოვრებას, აგრეთვე დაბალის წოდების—გლეხკაცობის ავ-კარგიანობას. „კომისია“ სწორედ ის ნაწარმოებია, სადაც ავტორი თვალწინ გვიშლის მამულის თაობაზე ატეხილს ღელვას და ბრძოლას გაღარიბებულთ თავადთა და წვრილ-შვილიანთ გლეხთა შუა. მოთხრობა „ლაზარემ გადააჭარბა“ იძლევა ძვირფასს ეთნოგრაფიულს მასალას გლეხთა ცხოვრების გასაცნობლად. სანტიმენტალურის ელფერით შემოსა ავტორმა თავის მოთხრობა „კერა“. მართას, მდიდარის გლეხის ქალს, შეუყვარდება ობოლი და ღარიბი სიმონა. მართას დედ-მამა კი თავის ქალისთვის ეძებს შესაფერს საქმროს და მაჭანკლის შუამავლობით ჰპოულობენ კიდევ: ქალაქელს ბიჭს სანდროს. ნიშნობის წინა ღამეს მართა გაიპარება სიმონას თანხლებით ამ უკანასკნელის სოფელში, ჯვარს დაიწერენ და აქ საწყალს ქოხში დასახლდებიან. დედამ დაივიწყა თავისი უმადური ქალი და მოიგონა მხოლოდ მაშინ, როცა სიმონა მთაში დაიღუპა და მართა პატარა ვაჟიშვილით დაუბრუნდება „კერას“, მამის ოჯახის დარაჯად. რა თქმა უნდა, ქართულს ლიტერატურაში არა ერთხელ აღნიშნულა გლეხთა შორის თავისუფალის სიყვარულით შეუღლება დედ-მამის დაუკითხავად და მათ სურვილის წინააღმდეგ, ხოლო ანასტასია ერისთავი ცოტა აჭარბებს, როცა თავის გმირებს სამწერლო ენით ალაპარაკებს და ქალთა ინსტიტუტის ფერადებით ამკობს ისეც გულწარმეტაცს მართას.

გარდა ამ მოთხრობებისა მას ეკუთნის რამდენიმე პატარა ამბავი. ავტორს ენერჯება ბუნების აღწერა და პოეტურის სურათების დახატვა.

ნიკოლოზ ნათიძე (მელანია)

ნიკოლოზ ნათიძე, ცნობილი მელანიას ფსევდონიმით, იმ მიმართულებისაა, რომელიც რეალიზმის და ნატურალიზმის სამზღვარზედ სდგას. საუკეთესო მისი მოთხრობა, რომელმაც მკითხველის ყურად-

ღება მიიპყრო, არის „ბნელო“. ამ ნაწარმოებში არ არის გატარებული განსაზღვრული საზოგადოებრივი იდეა, არც დახატულია ტიპი და არც ფსიხოლოგიური ანალიზია გმირისა; ავტორი იძლევა ნამდვილს სურათს სოფლის ყოველდღიურის ცხოვრებისას. სურათი წარმოდგენილია დიდისდაკვირვების ნიჭით და მხატვრობითის უნარით. მოთხრობის ნაწილები ერთმანერთთან არც კი არიან დაკავშირებულნი. გამოყვანილი გმირნი, თუმცა სიუჟეტთან დაშორებულნი არიან, ცოცხლად არიან ჩამოსხმულნი, მაგალითად ეკლესიის კრებულის წევრნი. შინაარსი „ბნელოსი“ იმაში მდგომარეობს, რომ ახალგაზდა გლეხი ილია თვალთშევილი, ობლად დარჩენილი მამის სიკვდილის შემდეგ, დედის გავლენით დადგება საუკეთესო მუშაკად და შეერთავს მეზობელის სოფლიდან ლამაზს ქალს. მამასახლისი და მისი მეგობარი თავადი შაქრო განიზრახავენ ამ ქალის ყურადღება მიიქციონ; რაკი მიზანს ვერ მიაღწევენ, მაშინ ქმრის მოშორებას მოინდომებენ და მოახერხებენ კიდევ მის საპყრობილეში დამწყვდევას. მოხუცი დედა ვერ გადიტანს შვილის გაუბედურებას და მიიცილება, ხოლო სახლში დარჩება ახალგაზდა ილიას ცოლი. ამის უპატრონობით ისარგებლებს შაქრო, შეუფარდება ქალს სახლში და თავის პილწს სურვილს აღსრულებაში მოიყვანს. როცა ილია დასჯის ვადას შეასრულებს და დაბრუნდება სახლში, იგი უკვე სხვა ადამიანია, „ნაყოფი პატიმრობისა“, გაცნობილი საპყრობილეში ყოველს სიაკაცესთან. მიწის მხვენელი გარდიქცა ცხენის ქურდად და ფირალად. იგი გააგდებს თავის ცოლს, დასჭრის მამასახლისს, რომელსაც შეხვდება ცოლთან, შემდეგ დაიწყებს ქურდობას, რომლისთვისაც, სოფლის განაჩენით, იგი გაიდევნება საზოგადოებიდან. ილიას სულისკვეთება ავტორმა გაგვაცნო ცხენის მოპარვის წამს: „დმერთო! რა შეგცოდდე იგეთი, რო ეგრე დამტანჯე? მე ჩემ ყმაწვილობაში არ მახსოვს, რომ უღვთო რამ ჩამედინოს და, თუ ჩემმა დედ-მამამ შეგცოდეს რამე, მე რად მახდევინებ!.. რაღა ვარ ეხლან, ან რაღა კაცობა მეთქმის? ცოლი მე აღარა შეყვს და შვილი; გულ-შემატკივარი და მოკეთე მე აღარ მზადია ქვეყანაზე, გარდა მტრებისა! ჩემი სახლ-კარი სახლ-კარს აღარა ჰგავს და მამუღი მამუღს, — სასასაფლაოც კი დაკარგულია ჩემთვის!..“ ილია ბუნებით კარგი კაცი, — იგი მსხვერპლია გარემოებისა და ცხოვრების უსამართლობისა. აი-დედა-აზრი მოთხრობისა. უსაქმური „კნიაზ“ შაქრო დიდებულიძე, შემძლებელის მემამულის შვილი, იმავე ტიპს წარმოადგენს, როგორც ტარიელ მკლავაძე ეგნატე ინგოროყვასი. მამული ქვიფში და დროს გატარებაში გაეჟიდა და ბანკს დარჩა, თითონ ერთი ცული ზნე შერჩა ბა-

ტონ-ყმობის დროიდან: იგი დაჩვეული იყო პატარძლებში სიარულს და ბოლოს ძალიან ძვირად უჯდებოდა ეს ჩვეულება. ამ შემხვევაში მოკავშირედ ჰყავდა მამასახლისი. უძვირფასესი ადგილი შაქროსთვის სოფელში იყო არტემის დუქნის წინ. ეს შედუქნე, სოფლის წურბელა და „ბურჭუა“ მკრთალად ჰყავს დახატული.

შაქროს მსგავსი კნიაზი გამოყვანილი ჰყავს მოთხრობაში „ლადიკო“. ეს გმირიც, მესამე კლასიდან დათხოვნილი და აფიცრის ეპოლეტებს მიუღწევნელი, დედის ბაბალეს მიერ გათამამებული, შეეჩვია ღვინის სმას და ჭირვეულობას. გარს შემოერთყა უსაქმური და მოკეიფე ახალგაზდობა, რომლის დახმარებით განიზრახა მდიდარის ასატურას ქალის მოტაცება, მაგრამ გზად დასჭრა გლეხი, რომელმაც გაუბედა კნიაზს ცხენი მიეყენებინა. ამის გამო პასუხის გებაში მისცეს ლადიკო და ციმბირში გაგზავნეს. მოთხრობაში „კრილოსანი“ ახალის დროის მემამულეა გამოყვანილი. მას სურს მამა-პაპათა ჩვეულებას გადაუხვიოს და გააუმჯობესოს შეურნეობა. მაგრამ მუხის ძირას იგი ეძლევა მხოლოდ ოცნებას და მამულის დაგირაება და გაყიდვა ვერ აიცილინა. თუმცა ახალს დროებას ებლაუჭება, მაინც ჯერ კიდევ ცრუმორწმუნეობას ემორჩილება: მას სწამს კრილოსანის ძალა, რომლის დაკარგვა მისთვის ბედნიერების გაქარაწყლების მაჩვენებელია. ტენდენციური იდეა არის გატარებული მოთხრობაში „ნავარდობა“: სომეხი ჟანდერძებს თავის შვილს ყოველრიგად ნოატყუოს ქართველი. საერთოდ ნ. ნათიძის მოთხრობები, ფოტოგრაფიულად გადმოღებულნი, ჩვენის ქვეყნის ცოცხალი სურათები არიან.

იაკობ ცინცაძე (ია ეკალაძე)

იაკობ ცინცაძე, მწერლობაში ცნობილი ია ეკალაძის და თომანთ კობას ფსევდონიმით, დაიბადა 1872 წ. 26 მარტს ს. ციმისში, თერგის ოლქში, სადაც იმის მამა თომა მთავარ-დიაკვნად იყო. პირველ-დაწყებითი სწავლა მიიღო ჯავის სამრევლო სკოლაში. 1881 წ. მიაბარეს გორის სასულიერო სასწავლებელში, სადაც მას ხელმძღვანელად და მფარველად აღმოუჩნდა მასწავლებელი ს. მგალობლიშვილი. ამის შეთაურობით დაარსდა ხელნაწერი ჟურნალი „შრომა“, სადაც ია, მეოთხე კლასის მოსწავლე, იღებდა მონაწილეობას. 1887 წ. გადავიდა სასულიერო სემინარიაში. აქ იგი ითვლებოდა კარგს მოწაფედ. 1893 წ., იმ დროს, როცა იაკობი უკანასკნელს კლასში იყო, სემინარიიდან სხვა შეგნებულს

მოწაფეებთან ერთად გამოარიცხეს იგი და ტანჯვის ცხოვრების გზაზე დააყენეს.

პირველი მისი მოთხრობა დაიბეჭდა 1894 წ. და ამის შემდეგ „ივერიის“ რედაქციაში იქმნა მიწვეული. ეს გაზეთი 1897 წ. მთავრობამ შეაჩერა ცინცაძის მოთხრობის გამო („მოწაფეთა ცხოვრებიდან“) და ავტორი აღმინისტრაციული წესით გადასახლებულ იქმნა ლენქორანში სამისწლის ვადით. 1906 წ. შევიდა იგი ყაზანის უნივერსიტეტში და გაათავა აქ იურიდიული ფაკულტეტი 1910 წ. უმაღლესის სწავლის მიღებამდე. ბევრგვარი სამსახური გამოიცვალა: იგი იყო გადამწერლად, კანტორშიკად, მსახურებდა რკინის გზაზე, დამზღვევს საზოგადოებაში, ბანკში და ასეთმა სამსახურმა ბევრი გამოცდილება და დაკვირვება შესძლგნა.

ი. ცინცაძის თხზულებათა კრებულის წინასიტყვაობაში აღნიშნულია, ვინ ჰყავს მას გმირად გამოყვანილი და რას აგვიწერს: „ეს არიდღევანდელი უკუღმართობა და ძალმომრეობა, და მისი სიმპათია და სიყვარული იმათკენ არის, ვინც იბრძვის ასეთის უსამართლობის წინააღმდეგ“. „როდის, ნეტა როდის მოვლება ბოლო ამ უკუღმართობას, როდის იქნება, ყველა მაძლარი და კმაყოფილი იყოს თავის ბედისაო?!“ — ვკითხება თავის თავს ილიკო ბედენაძე, გმირი ესკიზისა ამავე სათაურით. ეს არის ცხოვრების საკითხი ი. ცინცაძის ყველა გმირებისა. ერთის მხრით დაჩაგრულები, მეორე მხრით დამჩაგვრელები, ერთის მხრით გაიძევრები, მაძლრები, მეორე მხრით პატიოსნები, მშვიდები, — მხოლოდ ამას ხედავს იგი ცხოვრებაში. მას ბუნებაც ვერ წარმოუდგენია სხვაფრივ, თუ არა ადამიანთა ცხოვრების უსამართლობის გამომხატველად. გლახის სალაშტრის ხმაში მას ესმის მშვიერის სიტყვები: „ადამიანები არა ხართ, პური მაჭამეთ, შიმშილით ვკვდებიო!“ ხანდახან გაექცევა კაცთა საზოგადოებას, მირბის ტყეში, ზღვისკენ, მთისკენ და მწარედ შესჩივლებს მათ: „რა არის კაცი, თუ მარად ეამს მონა იქნება, მონა ცბიერი, მონა მხდალი და მატყუარა, მონა ფულის და ვნებათა“. იგი სუყველგან დაეძებს დასცეს „მონობა“ და ლექსისებურს ესკიზში „ზღვის პირად“ გულსავსებით წამოიძახებს: „ოხ! რათ არ ძალმიძს მე ბედკრულსა სამოგლისებრ მოვნახო გმირი, გამომხსნელი ხალხთა ტანჯვისგან“. მის იდეალია „ძმობა, ერთობა“ (ლექსისებური „ტყეშიც“).

ი. ცინცაძის ნაწერებს სიბიექტური ბეჭედი აზის. სვიმონ ქვარიაშვილის სიტყვით, ი. ცინცაძის ღირსებას შეადგენს ის სამსახური, რომელიც მან გაუწია ჩვენს მწერლობას ინტელიგენტურის პროლეტარის დასურათებით. მისი გმირები — თვით ავტორის სურათები არიან, რომელმაც სემინარიიდან გამოაღწევინა შემდეგ ღიდის წვალებით შეივსო სწავლის ნა-

კლი. თავის გმირების მსგავსად (გენო, ილიკო, ტიმოთე) ვერც იგი შეუთვისდა სასწავლოების რეჟიმს, სამსახურის ასპარეზს და ცხოვრების ტალღებს შეებრძოლა. „გლეხის სიზმარი“ (სადღესასწაულო ფანტაზია), „აღდგომა დამეს“, „წერილები“ წამბაძველობითის ხასიათისანი არიან, ხოლო ლექსნი პროზად „ცას“, „მთაო მაღალო“, „ფანტაზია“ შესანიშნვნი არიან სტილის და სიუჟეტის მხრით. მაგრამ უფრო საყურადღებონი არიან ავტობიოგრაფიული მოთხრობები: „ილიკო ბედენაძე“ და „დაუდეგარი“ (წერილი მეგობართან), სადაც ჩვენ თვალწინ შევიწროებულს პირობებში გაივლის სემინარიას ბედენაძე, ვიდრე არ დაითხოვენ სასწავლებლიდან და უატესტატო და უპატრონო მოურავად არ დადგება (იგივე ილიკო ტიმოთეს სახელით) დროებით თავადის მამულში. გენოც, ცოლ-შვილიანი გმირი ამბავისა „ოღონდაც“, უდილობო, დაკმაყოფილება მცირედის ჯამაგირით და ოცნებას მიივიწყებს. თეო, გმირი ამავე სახელის ამბავისა, და მისი საყვარელი ზურა, ხალხისადმი სამსახურის იდეით გატაცებულნი, გახსნიან სასოფლო სკოლას და განათლებისთვის იბრძვიან. მაგრამ მომეტებული ნაწილი ინტელიგენციისა ავტორს გამოყვანილი ჰყავს ფუქსავატად და მხოლოდ მაღალის ფრაზებით მოლაპარაკედ (ესკიზი „კრებაზე“). ერთს ეტიუდში გაჰკიცხა ეგოისტი, რომელმაც გული აიცრუა ქართულს ენაზედ და თეატრზედ, მეორეში ჯვარს აცვა მასწავლებელი, რომელსაც არა აქვს შეგნებული თავის მოვალეობა.

ნინო ორბელიანისა

ნინო ორბელიანისა სამწერლო ასპარეზზედ გამოვიდა მესამოცეწლების დამდეგს. მის ლექსები მოკლებულნი არიან თავისებურს კილოს და შინაარსს; იგინი განმეორებაა ნ. ბარათაშვილის („დღეაღ მღვთისავე“), გრ. ორბელიანის („მუშა“), ილია ჭავჭავაძის („მტკვარს“) და აკაკის მელოდიებისა. მამულისადმი სიყვარული და პირადი უკმაყოფილება უფრო ხშირად გაისმის მის ნაწარმოებში. რამდენიმე ლექსი მიძღვნილია მწერლების, მოღვაწეების და კერძო ნაცნობებისადმი. ლექსი „ჭმუნვა“ (1859 წ.) დამახასიათებელია მგონის მიმართულებისა და სულის ვითარებისა. უნუგუშო და უმწიო იგი რიონის პირას მიეცემა მწარე ფიქრებს და ბოლოს იმედს მაინც ჩაისახავს გულში.

ონგრამ და ჭმუნვამ გული ჩემი შემუსრა მწარედ,
ვიგლოვ აწ ბედსა და ვიმყოფი ესრედ მწუხარედ;

ვერსაით ვხედავ სანუგეშოს, ვერა რა მხარედ,
ვიქცობ მე მრავალს უიმედოს ახრებს მდუმარედ...
უვალით თოვლით ქვეშე გამომსვრეტელს ვუმხერ მე ჭმუნვით,
სვისგან დაჩგრულთ, უიმედოთ, იერ-მკრთალთ, თავდახრილთ...
მეის განვიძრახე, მათ საშველად, მსურდა მოწვევტა...
მაგრამ ეს რა ვსთქვი, რად აფჩარდი ვმაწვილურადა
მოწვევტა ვკადრე, განვიზრახე მოვსნო მტრულადა?...
ვგონებ ასე სჯობს, რომ ნუგეში ჩემ თავსაც მივცე,
ზაფხულის დრომდის გაუფრთხილდე და ნუგეში ვსცე,
ოდეს მზის სხივი მას დახედავს, ადორძინებს,
ეინვებს დადნობს, და უვალიებს აბიბინებს.

ელეგის გარდა მგოსანს სატირაც ეხერხება, სადაც ჰკიცხავს „ვე-
ჩერებში“ დროს გატარებას. ბოროტის და კეთილის განუკითხველობა
დაგმობილი აქვს ლექსში „გ სულ ერთია“ („კეთილი იყოს თუნდა ბო-
როტი“). ზოგი მისი ლექსები სასიმღეროდ არაან ხალხში გადაკეთებულნი,
მაგალითად: „ნეტავ ესლა სადა ხარ და რომელსა მხარესა, ვის უზიხარ
მახლობლად, ვის უშტერებ თვალმბსა“. ასეთივეა ლექსნი: „ვინც მი-
ყვარდა, იგივე მიყვარს, ის არი“, „სონაბაჯის ხმაზედ“ („ავათა ვარ, შე-
ხი ნახვა მომინდა“). პატრიოტულს ჰანგზედ იშირად აწყობს თავის სიმებს:
„ჩემი ლოცვა“ („დღეს შეგავედრებ ჩემსა სამშობლოს“), „ფანტაზია“
(„არ მეშინიან ბედის წერისა“). მიძღვნილთ ლექსთა შორის საყურად-
ღებთა ერთი, სადაც ზოგადი აზრია გატარებული: „რასა იქმ, ჩემო
ძმობილო, ნუ შეუპყრხარ სევდასა, წარსულში ბედით ტკბობილო,
გთხოვ გაუმაგრდე ელდასა. ჩარხია ესე სოფელი, ყოველი წარმავალია,
უნდა გაუძლო სულგრძელად, რაც ბედით მომავალია“.

იოსებ ბაქრაძე

(1904)

იოსებ ბაქრაძე ცნობილია როგორც მთარგმნელი. მისი მოღვაწე-
ობა იწყება „მნათობში“ 1870 წ. პირველი მთარგმნი და დაბეჭდილი
ნაწარმოები იოსებ ბაქრაძისა იყო „ჩაილდ-ჰაროლი““. გარდა ამისა
ბაქრაძეს ეკუთნის ვალტერ სკოტის რომანის „აივენგოს“ და გუტკოვის
დრამის „ურთელ აკოსტას“ ქართულად გადმოღება. სომხურიდან სუნ-
დუკიანცის პიესები „პეპო“ და „ხათაბალა“ გადმოაქართულა. გადმო-
ილო აგრეთვე რამდენიმე ლექსი ჰეინესი, ბაირონისა და სხვ.

პეტრე უმიკაშვილი

(1838—1904)

პეტრე უმიკაშვილი დაიბადა ტფილისში, სწავლა მიიღო აქაურს-გიმნაზიაში და პეტერბურგის უნივერსიტეტში (1864—1867). 1868 წლიდან ვიდრე 1893 წ. იგი ქართულის ენის მასწავლებლად იყო ტფილისის I გიმნაზიაში. პირველი მისი ნაწერი გადმოღებულია კარამზინიდან: „მწერალს რა ეჭირვება“ და დაბეჭდილია „ცისკარში“, სადაც ჰბეჭდავს აგრეთვე ნ. ბარათაშვილის ლექსებს. შემდეგ იგი იღებს მონაწილეობას „დროებაში“, „ივერიაში“, „კრებულში“, „მომამბეში“ ხან საკუთარის სახელის მოწერით და ხან ფსევდონიმით „ანჩისხატელი“ და „მ. პეტრიძე“. 1873 წ. გ. წერეთელმა გადასცა მას „სასოფლო გაზეთი“, რომელიც 7 წელი მის ხელმძღვანელობით გამოდიოდა. დიდი სამსახური გაუწია საზოგადოებას ძველის მწერლების გამოცემით და მათ მოღვაწეობის განმარტებით. ამგვარს ნაშრომს ეკუთნის გამოცემა დ. გურამიშვილის ნაწერებისა, ს.-ს. ორბელიანის არაკებისა, „ვისრამიანისა“, მეფე ვახტანგის „დასტულამასი“. ყურადღება მიაქცია სახალხო სიტყვიერებასაც და გამოსცა „ერეკლე“, „ეთერიანი“, „სოლოდას ლექსი“ და „არსენას ლექსი“; აგრეთვე ძველად ცნობილი ნაწერები: „ბეჟანიანი“, „ქალ-ვაჟიანი“. ქართულის თეატრისთვის დასწერა „სამზადისი“, „მისანი“, „მახლას“, „ჯოჯოხეთში“, „ალერსთა ბადე“, „დამარცხებულნი“, „ბენეფისის წინ“, გადმოსთარგმნა კომედია პ. ფერარისა „გოლდონი“, ბოლოს ისპანიური მოთხრობა „ლაზარილიო ტორმასელი“.

გრიგოლ აბაშიძე

(1866—1903)

გრიგოლ აბაშიძე, ნიჭიერი მოწაფე აკაკი წერეთლისა, დაიბადა 1866 წ. სწავლობდა ქუთაისის გიმნაზიაში, სადაც მიაღწია მე-IV კლასამდის: წერა დაიწყო გიმნაზიაში შესვლამდის და მოკლე ხნის განმავლობაში შეჰქმნა რამდენიმე საუკეთესო ლექსი და სთარგმნა რუსის და უცხოელის მწერლების ნაწარმოებნი. განსაკუთრებით იმის ყურადღება მიაქცია ლერმონტოვმა, რომლის ლექსები საუცხოვოდ გადმოაქართულა: „თერგის ძღვენი“, „წყნარი ღამე“, „ოდეს ბიბინებს ოქროს ფრად პური მღელავი“, „მკვდრის სიყვარული“, „მწირი“, სთარგმნა ვ. ჰუ-

გოსი: A une femme, „სურათი“, სიული პრუდომისა: „გატეხილი ვა-
ზა“, „ზეშთაგონება“, კოპპესი „ბუდდას მერცხალი“, ედვინ არნოლდისა
„მნათობი აზიისა“, დევინიისა „მბა ზეთის ხილისა“, არტამონისა „თე-
თრი ჩადრი“, შილლერისა „გამოცანა“, ჰენესი „სამი მგზავრი“, ჰუ-
გოსი „ჯურღმულში“, ალექსი ტოლსტოისა „დაე ხალხის ხმას ის შეუ-
შინდეს“, პლემჩევისა „აბა, ჰე, ძმებო, უშიშრად და მხნედ“. ორიგინა-
ლურს მის ლექსებს ატყვია ზედგავლენა აკაკის (მაგალ. ლექსში „მუშუ-
რი სიმღერა“), ნ. ბარათაშვილისა („კმარა დამეხსენ, შეჩვენებულა!“),
ილია ჭავჭავაძისა („გახსოვს, მაცდურო, შენ ის საღამო“), რაფ. ერის-
თავისა („ღმერთო, ბატონო!“). იმ ნაწარმოებში, რომელიც გრ. აბაში-
ძეს დამოუკიდებლივ აქვს დაწერილი, იგი მიმდევარია ანაკრეონტულის
მიმართულებისა. პოეტი შესტრფის მამულს, ბუნებას, სიყვარულს. მისი
პოეზია არისტოკრატის შესხმა ფრინველთა ჭიკჭიკის და ყვავილთა
სურნელოვანებისა. ლექსი მისი გარეგნობით ვირტუოზულია, უმწიკვლო
და მელოდიური. სამშობლო, დედა ენა, მოძმე ერი—აი იდეური საგნები,
რომელსაც მისი მუზა დასტრიალებს. აი როგორ გამოსთქვამს სიყვარულს
მამულის და მოძმის მიმართ: „ვარდ-ყვავილად აღყვავებულს, ჩემს პატა-
რა კოხტა მამულს მტლად დაფუდებ ჩემს სიცოცხლეს, სიჭაბუკეს გალო-
მებულს. ჩემთა მოძმეთ იმედს და ბედს, იმათ ზრუნვას წინამორბედს
დავანაცვლებ ჩემს ჩანგს, კალამს, გრძნობებს დავსწვავ, ვითა აბედს“.
პოეტი ერის გულის მოძრაობის და სულისკვეთების გამომთქმელი იყო:
„ერის ხმას მივდევ კვალ და კვალ, იგია ჩემი ძალ-ლონე, დეე, თუ და-
საგმობი ვარ, დამემოს თვით ერის ნებაჲ და შემოჩვენოს ხსენება საუმ-
ჯობესო მცნებაჲ!“ მის მისწრაფებას შეადგენს გახდეს „დავრდომილთა
ფარად“ და „გულ-დამწვარის მოძმედ“. პოეტი აქებს შრომას, ადიდებს
ცოდნას, აკურთხებს „მუშა ბესიას“, რომელსაც უყვარს ოფლით ნაშოვ-
ნი ლუკმა პური. განსაკუთრებით მის პოეზიის თვისებას შეადგენს ოპ-
ტიმიზმი, სულის ამაღლება, სასოებიანი რწმენა. ცის ქუხილი და წვიმა
მას არ აშინებს, ღვთის იმედს არ ჰკარგავს, „თავის სალოცს უძღვნის
თაყვანს“ ყოველს მოვლენილს ჭირ-ვარამის დროსაც. პოეტს სწამდა თა-
ვის ნუზის ძალა და მნიშვნელობა და ამიტომ გაბედვით ამბობდა: „მე
მკვდარი არ ვარ, არც მოვკვდები, ვიცნოვრებ მარად, ჩემი წარსული,
მომავალი მექნება ფარად“. პოეტი უდროოდ გარდაიცვალა პეტერბურგში
13 მარტს 1903 წ. ფსიხიატრულს საავადმყოფოში. კრებული მის ნა-
წერებისა დაიბეჭდა ქუთაისში 1901 წ. ეპიგრაფად მის ლექსებს შეიძლე-
ბა წავუმძღვართ მისივე სიტყვები: „რას მიქვია მწუხარება, მრავალ
გლოვა, კენესა ავზე, ოდეს წინ სვლის წმინდა სხივი იმედს სახანეს კაშ-

კაშ ცაზე“. რა ენაწყლიანად ხმარობს ლექსთ-წყობას, ამას მოწმობს იმისი ლექსი „გაზაფხულის ამო ძალა“:

გაზაფხულის ამო ძალა სოფელს უმღერს „ქებათ-ქებას“,
სეგდა იმედს ენაცვალა და სემგოსნო ატაცებას;
ანაგარდა სული; გული, გრძნობა წმინდა, მონაჩნარე,
თვალსანინოდ მოქარგული ანაგერდა არე-მარე,
გაიფურჩქენ ია-გარდი, მოეკაზმა მღელას გული,
შერცხალი იწუეს ცად ნაგარდი, ნანას უმღერს ვარდს ბუღბუღი,
მზის ამოსვლას ელოდება სასოებით ქვეუნად უგვად
და ზეცაზედ ისახება განახლების ცისარტყელა.

გ რ ი გ ო ლ ვ ო ლ ს კ ი

გრიგოლ ვოლსკი, ექიმი, საზოგადო მოღვაწე და პოეტი, ცნობილია მწერლობაში „უმწიფარიძის“ ფსევდონიმით. გარეგანის ფორმით მის ლექსები აკაკინებურნი არიან, შინაარსით ემსახურებიან პატრიოტულს იდეას და სატრფიალო გრძნობას. მისი „შენ გეტრფი მარად“ გადაღებულია ნოტებზედ და სასიმღერო ლექსად არის გადაქცეული. ალფორიულადაც თუ არ ავხსნით ამ ტკბილს სალირიკო ნაწარმოებს, მაშინაც იგი თავის ჰარმონიით იპყრობს ჩვენს ყურადღებას:

ოდეს შეწვევა სეგდა დამწველი
და გულ-ღვიძლს მიღრღნის, ვით მტკელი გველი,
შენი სახე შეავს მაშინ მხსნელ-ფარად...
შენ გეტრფი მარად, შენ გეტრფი მარად.
რა წამსაც შეტევი საქმეს საგმიროს,
თუნდ მტრის ღანჯარმაც მომკლას. გამგმიროს.
შენთვის სიკვდილსაც მივიჩნევ არად...
სიკვდილის წამსაც შექნება ნატვრად,
რომ შენი ცრემლი ციურ საჩუქრად,
ჩემს ობოლს საფლავს დაეტეს ცვარად...
ჭირსა თუ ღხინში, ვეგლეგან ეოველთვის
გული გონება შენსგან მომეღტვის,
მარტო შენ მწამხარ ხატად და ჯვარად...

ელეგიური გრძნობა ჩაწნულია ლექსში „როს საუკუნოდ დავდუმდე“, რომელიც თავდება მამულის აყვავების სურვილით.

როს საუკუნოდ დავდუმდე, გულმა შესწევითა ძვერანი,
სივარულისა შესწევითან სიმთა მკრთოლფარე უღერანი,
ვედარ ვხედავდე მშობელ ცას, მობაკლდეს სატრფოს მზერანი,
აღსრულდეს აღსასრულია, გარდუვალ ბედის წერანი, —

ნუ დამიტირებ, ნუ მიგლოვ, ცრემლსა ნუ დაღვრი ცხარესა,
სახეს ნუ იხაკ ღამაზსა, ჩემის სიტყვის მთვარესა,
თმას ნუ გაიშლი, გიშრის თმას, მოთქმას ნუ მასმენ მწარესა,
რომ შენს სიგვიდმდე ტრფიალსა გულს მიწა წამუარესა.

გულსა, სად დუღდა სისხლ-ცრემლი, დე დაქიონ ჭიანი,
ოდონდ საფლავზე ჭევაოდნენ ვარდნი ფურჩქენილნი, იანი, —
დაქსენ მოგვედე, დავმიწდე; მატლთა გულს მისცენ ზიანი,
ოდონდ შენ, სატრფოვ, ხარობდე და ცა სხივს გვენდეს მზიანი.

გარდა ლექსებისა გრ. ვოლსკიმ დაბეჭდა რამდენიმე საპუბლიცისტო წერილიც, სთარგმნა ჩეხოვის პიესა „დათვი“, ანდერსენის ზღაპარი ქართულად და ქართულიდან რუსულად „კაცია ადამიანის“ ნაწყვეტი, აგრეთვე რამდენიმე მოთხრობა შ. დედაბრიშვილისა და დიმ. ხოშტარიასი. ბოლოს დროს დანიშნეს ქართულის ენის მასწავლებლად ტფილისის სათავად-აზნაურო გიმნაზიაში, მაგრამ დიდხანს არ მოუხდა ამ ასპარეზზედ სამსახური და უდროოდ გარდაიცვალა 1909 წ. ტფილისში და დასაფლავებულ იქმნა ბათუმში, რომელსაც დიდი სამსახური გაუწია, როგორც ქალაქის საბჭოს წევრმა.

ვარლამ რუხაძე

ვარლამ რუხაძე ცნობილია ხალხში იმის ჭირ-ვარამის მგონად. დაიბადა სოფ. ქვიტირში 1874 წელს. ცხრა წლამდის ცელქი ბავშვი ამ სოფელში იზრდებოდა და წერა-კითხვაც შეისწავლა. შემდეგ მამამ, მეღვინემ ქუთაისში, წაიყვანა თავისთან და უნდოდა სამიკიტნოს ხელობისათვის აღეზარდა. მაგრამ საქმე ცუდად წაუვიდა და სოფელში დაბრუნდა. ვარლამმა კი დაიწყო სხვა და სხვა ალაგას—ფოთში, სოხუმში და ბათუმში—სამსახური და თავისუფალს დროს წიგნების კითხვას ანდომებდა. ლექსების წერა დაიწყო 1892 წ. პატრიოტულის მწერლო-

პის ზედგავლენით („ცხვრები და დათვი“), ხოლო 1898 წ. მის პოეზიაში იწყება ახალი ხანა, რომელიც ახასიათებს მას, როგორც მუშა ხალხის მისწრაფებათა გამომხატველს. იგი, როგორც ლირიკოსი, უკვირდება თანამედროვე წყობილებას და მასში ხედავს მხოლოდ ძალმომრეობას, მონობას და სილატაკეს. ეს ხდება იმიტომ, რომ ერთი მუჭა ფუფუნებაშია, და მათ გარშემო კი ოხვრა-კვნესაა. პოეტი მაინც სასოწარკვეთილებას არ ეძლევა და სწამს, რომ ჭეშმარიტება საბოლოოდ გაიმარჯვებს. „მომავლის“ შესაცვლელად საჭიროა ბრძოლა თავგანწირული; „ვიდრე სრულიად არ მივალწევთ მიზანს ტანჯულნი, ძირს არ დაფუშვებთ საბრძოლველად ამართულ ხელებს“ (ლექსი „პროლეტარიატის აღსარება“). მეორე ლექსში „ჩვენ წინ მივდივართ“ იგი ამბობს: „ჩამოდექით ბოროტის ძალნო! ვერ შეგვაშინებს თქვენი ტყვია და სახრჩობელა! მუდამ ვიბრძოლებთ თავგანწირვით, ვიდრე ჩვენს ცაზე არ განოჩნდება გამარჯვების თვით ცისარტყელა“. დასტირის მშრომელთა სისხლით სოფელ-ქალაქის შეღებვას („ამონაკვნესი“) და მიულოცავს ძმობა-ერთობის გამარჯვებას „შეგნებულის გლეხის სიმღერაში“. სამოქალაქო თემაზედ დაწერილთ ლექსთა გარდა, აქვს მხატვრობით შექმნილი სურათებიც, მაგალ., „თაიგული“ (აკაკისადმი).

პარმენ თვალჭრელიძე (ცახელი)

პ. თვალჭრელიძე, ცნობილი ცახელის ფსევდონიმით, სარგებლობს ზალხუროს თქმულებით მხატვრულის ნაწარმოების შესაქმნელად. ამგვარს ლექსებს ეკუთნის მისი: „მარინე“, „ზაალი“, „უკვდავი სარდალი“ (ლეგენდა) და „გურგენ რაინდი“ (ლეგენდა). რამდენისამე ლექსის აზრი აღებული აქვს რუსულიდან („დაკარგული შვილი“, „მკვდრების სიცილი“). პოეტს უყვარს საოცნებო და საიდუმლო გარემოება, ფანტაზია მისი საკვირველებათა შორის დაჰფრინავს, რომანტიულს იღვას დამღერის. „სიყვარულის მსხვერპლი“ შეიცავს ასეთს სურათს:

სამარქსავით ბნელ ღამეს რაღაც საშიში დიადი
ბუნებას გადაჭყენდა ჯოჯოხეთური წვედიადი
და ძალი ჯადოსნობისა გაშლილი იყო უვეღკანა,
ღრმა თუქრში ჩაძირულიყო დადუმებული ქვეყანა.

გარჩევა ლეგენდისა „გურგენ რაინდი“ ეკუთნის სტ. კრელაშვილს („ივერიაში“). შეძლებული და მკლავ-ლონიერი რაინდი გურგენი მოსარჩლეა სიპართლისა და ძლევა-მოსილად ებრძვის მტარვალობას, როგორც

მასზედ მოსეულს, ისე სხვაზედაც. მოაწია ხმამ, რომ სადღაც მტარვალის შესჩენია ლძღურთ „და წვალობს ურჯულოთა შორის ქრისტიანი ერიო“. მაშინათვე შეჭკრებს ჯარს, გამოეთხოვება თავის მშვენიერს ახალგაზდაცოლს მზისადარს, რომელიც ორსულად არის, ჩააბარებს თავის მოურავს ხალხსა, სახლსა და სარჩო-საბადებელს, ადგება და „თავის გმირების კრებითა“ გასწევს უძღურთა დასახსნელად. მოურავი დაეპატრონება გურგენის საცხოვრებელს, დაიმორჩილებს ხალხს და გაბატონდება. ბოლოს განიზრახავს გურგენის ცოლის გამეგობრებასაც. მზისადარი არ დაჰყვება მტარვალის ნებას. მოურავი დააპატიმრებს მზისადარს და გურგენთან გაჰგზავნის წერილს, რაშიაც ცოლ-ქმრობის ღალატის ცილს დასწამებს მზისადარს. განრისხებული გურგენი შემოუთვლის მოურავს — სიკვდილით დასაჯე მოღალატეო: მოურავი შეჭკრებს ხალხს, დაიბარებს პატიმარს, გამოუცხადებს გურგენის გარდაწყვეტილებას და თავის უმანკო მსხვერპლს გაატანს ჯალათებს ტყეში მოსაკლავად. ჯალათნი ვერ გააბედდენ მზისადარის სისხლის დაღვრას და გაუშვებენ შორს ტყეში თავისუფლად: ნადირმა შესქამოს და ჩვენ კი მაგის ცოდოს ნუ დავიდებთო. ნადირნი ალერსით მოეპყრობიან ქალს, რომელიც დასახლდება ტყეში და იკვებება ხილითა და ბალახეულის ძირკვებით. ეყოლება შვილი, რომელსაც დაარქმევს საბრალოს. მრავალთ ნაკლებულებათ გამო დედას გაუშრება ძუძუ, მაგრამ ნუკრ-დაკარგული დედა-ირემი იხსნის მათ გაჭირვებისაგან. ბალღი და ირემი შეეჭვვიან ერთმანერთს და ერთად თამაშობენ. საბრალოს მამა გურგენი დაამარცხებს ქრისტიანობის მტერს და დაბრუნდება სახლში. მაგრამ მოურავი მტრულად დახვდება და დაუკეტავს კარებს. გურგენი ხმლით აიღებს სახლს და დაიბრუნებს ბატონობას, მაგრამ არა ახარებს რა ცოლის დამკარგავს. ერთხელ სტუმრად მისულს მოკეთებებს გაჰყვება სანადიროდ და წააწყდებიან იმ ირემს, რომელიც მის ცოლ-შვილთან არის შეჩვეული. გაჰყვება ამ პირუტყვს და წააწყდება შვიდის წლის ყმაწვილს თავის დედით. იცნობენ ერთმანერთს და სიხარულით გათავდება ხანგრძლივი მწუხარება მათი. სტ. ჭრელაშვილის აზრით ავტორმა ვერ გამოიყენა ეს ტურფა ლეგენდა, რომ მკითხველისთვის დაეხატნა ხასიათი და სული მომჭედის პირებისა.

სილოვან ხუნდაძე

სილოვან ხუნდაძე — პოეტი, კრიტიკოსი, პუბლიცისტი და ფილოლოგი, დაიბადა 3 აპრილს 1860 წ. სწავლა მიიღო მარტვილის სასუ-

ლიერო სასწავლებელში, ქუთაისის გიმნაზიაში და პეტერბურგის უნი-
ვერსიტეტში აღმოსავლეთის ენების ფაკულტეტზედ: უმაღლესის განათლე-
ბის დამთავრების შემდეგ მასწავლებლობს ქუთაისის სათავად-აზნაურო
გიმნაზიაში. იმის კალამს ეკუთნის სამეცნიერო ნაწერები: „ქართული
ზმნები“, „სალიტერატურო ქართული“, „ქართული გრამატიკა“. გარდა
ამისა გამოცემულია მისი „ლექსები“ და „სიმები“ (1894 წ.), სადაც
მოთავსებულია, სხვათა შორის, მალღორსიულიდან ნათარგმნი „ქრიან
ქარნი“, პოემა „გემის დაღუბვა“ (1896 წ.), „მეზობლები“ (სურათი
ხალხის ცხოვრებიდან) და „თოთოლას სიზმარი“ (1899 წ.), „ჩემი აზ-
რი და ფიქრები“ (1901 წ.), სადაც მოქცეულია გარჩევა ილ. ჭავჭავა-
ძის ლექსებისა, „ცხოვრების სურათები“ (მეორე წიგნი „ჩემი აზრების
და ფიქრებისა“). მისი კრიტიკული და პუბლიცისტური წერილები გა-
ფანტული არიან სხვა და სხვა ქართულს ეურნალ-გაზეთში. ცნობილი
არიან მის წერილები გრ. ორბელიანის მოღვაწეობის შესახებ და ძველს
ქართულს თამაშობებზედ. როგორც პოეტი და პუბლიცისტი, იგი მხურ-
ვალე მოსიყვარულეა სამშობლოსი და დედა ენისა (ლექსები „არავს“,
„სიყვარული“, „პოეტი“).

დომინიკა მდივნისა (განდევილი)

ილია ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის პოეზიამ შეჰქმნა სკოლა მი-
მდევართა, რომელთა შორის ლექსთ-წყობის უნარით და გამომეტყველის
ენით ყურადღებას იქცევს დომინიკა მდივნისა, ცნობილი მწერლობაში
განდევილის ფსევდონიმით. პირველი მისი ლექსი „ნიკოლოზ ბარათა-
შვილს“ დაწერილია 1893 წ. პოეტის ნეშთის განჯიდან ტფილისში გად-
მოსვენების გამო. პატრიოტული ჰანგი მოისმის საუცხოვოდ დასურათე-
ბულს ლექსში „ბუნდოვან ცაზედ“ და უფრო მძლავრად „ვნახე სამშო-
ბლო აღყვავებული“. იმედი მამულის გამოღვიძების და აღდგენისა გა-
მოთქმულია ლექსში „დილა“, სადაც ცას და ქვეყანას საამქვეყნო გამო-
ცანას ამღერებს:

დღით მზე ჰნათობს, დამით შთვარე,
დღე დამეს სდევს, დამე დღესო,
თუ წუგდიადი არ გინახვს,
ფასს ვერ დასდებ სინათლესო.
ვინც წაჩსულს დრას სტირს და მისთქვამს,

ის აწმეოსაც ინანებსო,
მკვდას ტირილი ვერ აღადგენს,
მოფლას უნდა სადს და მრთელსო.
მშვიდობის გზა მოვარე-ვარსკვლავით,
ქებათ-ქება—მნათობ მზესო,
ვაშა, ვაშა ბუნების წესს,
რომ ნათელი მოსდგეს ბნელსო!

თავის დანიშნულებას ერის წინაშე განმარტავს „პოეტის ფიქრში“, სადაც შედარებულია ყოვლის შემძლებელს სვე-მორტყმულს მეფესთან მგოსანი, რომელსაც შეუძლიან აღმართოს „ხსნის ბაირალი“ იმ მიზნით, რომ „ერი უძლური, დაჩვეული კერპთა მონებას იხსნას და ამცნოს, ვით დაცივას თვისი მამული, მას წინ წარუძღვეს, ვითა მოსე ებრაელთ ერსა და მისებრ კვერთხით მან განაპოს ზღვა მეწამული“. გულგატეხილობა და იმედის გატრუება დაეტყო დროთა განმავლობაში ლექსში: „გაცივდა გული მგზნებარე, გარდიკვა ყინულ-სალადა“, რომელსაც მოჰყვა უფრო სასომხიდილი აღსარება ლექსში „რად ვიმღერო?“, სადაც პირდაპირ ამბობს: „რაც მიყვარდა, აღარ მიყვარს, რაც რომ მწამდა—უარგყავი, კერპთა ტაძრის საკურთხეველს მოვუხარე გმირმა თავი“... ჩერქეზთ ცხოვრებიდან დასწერა პოემა „შეჩვენებული“. გადმოსთარგმნა გრიბოდოვის კომედია „ვაი ჭკუისაგან“ და ლექსები კ. რ. („მოვარე“ და სხვა), ტანისა, პოზნიაკოვისა და სხვ.

პროზაშიაც სცადა თავის კალამი და დასწერა მოთხრობები „მარინე“, „საშინელი ღიმილი“, „ურწმუნო მოშა“, „აღდგომა და შიშთვილობა“, „თვალები“, „კბილები“, „გოგია“, „განათლდი, განათლდი, ახალო იერუსალიმ“, „ფერია“ (საშობაო მოთხრობა) და სხვა. მოთხრობები დაწერილია ჩვეულებრივის ლამაზის ენით. აქ როგორც ლექსშიაც, გამოსჩანს ნაზი და გრაციოზული სურათები და სულის მოძრაობის ანალიზი. მელანქოლიურის ელფერით გამსჭვალული. საერთოდ კი რომ ვთქვათ, მოთხრობებმა მის სახელს ახალი დაფნის გვირგვინი არ დაუწნა და რამდენჯერმე მკვახე კრიტიკაც გამოიწვია. „თვალები“ და „კბილები“ გაჰკიცხა ი. ნაკაშიძემ, რომელმაც აღნიშნა ამ მოთხრობებში გაცვეთილი სიუჟეტი: სიყვარული, ღალატი და სინანული.

შიო ქუჩუკაშვილი (შიო მღვიმელი)

შიო ქუჩუკაშვილი, მწერლობაში ცნობილი შიო მღვიმელის ფსევდონიმით, დიდს სამსახურს უწევს საყმაწვილო მწერლობას, რომელიც

ჩვენში ჯერ კიდევ ღარიბია, სამი პატარა მისი წიგნაკი, დაწერილი მხატვრულის და მარტივის ენით, გრძნობით და ბავშვის სულის მოთხოვნის ცოდნით, ეკუთნიან საუკეთესო ნაწარმოებს პედაგოგიურის თვალსაზრისის მხრით. „სამი ცელქი“, „ძუნწი“, „ცვარი“, დასურათებულნი გრ. ტატიშვილის მიერ, სასიამოვნო მოვლენაა ჩვენს ლიტერატურაში. გარდა ამისა, შ. ქუჩუკაშვილი მონაწილეობს საბავშვო ჟურნალებშიც*).

დრამატული მწერლობა

დრამატულმა მწერლობამ დიდი სამსახური გაუწია ქართველს საზოგადოებას ენის შესარჩენად და თვითცნობიერების გამოსარკვევად. იმ დროს, როდესაც ეკლესიაში, სკოლაში და სახელმწიფო დაწესებულებებში ქართული ენა დევნილი იყო, მხოლოდ სცენიდან მოისმოდა სამშობლო ენაზედ ბაასი, იქიდან ითვისებდნენ ისტორიულის წარსულის ამბებს და აწინდელის მდგომარეობის გაჭირებას.

დიმიტრი ყაფიანი. დრამატულს მწერლებში პირველი ადგილი უნდა დაეთმოთ დიმიტრი ყაფიანს, რომლის ცხოვრება თავიდან ბოლომდის იყო განუწყვეტელი დრამა. დი-

*) შიო ქუჩუკაშვილის დროსვე გამოვიდნენ სამწერლო ასპარეზზედ სემონ გუგუნიძე, რომელმაც გალექსა გრ. რჩეულიშვილის „თამარ ბატონიშვილი“, სვ. ქვარიანი, ავტორი მოთხრობის („ანჟელინა“), ლექსებისა, კრიტიკულის წერილებისა და სამეცნიერო გამოკვლევებისა; ნატალია გიგაური, დამწერი ლექსების, საყმაწვილო მოთხრობების („ქეთო და სონა“), დრამების და მთარგმნელი რუსულით; ახალს თაობას ეკუთნიან ტრ. რამიშვილი (მოთხრ. „მიტრო შქედლიშვილი“), მ. ადამაშვილი („ჩანჩუკრა“, „ხარაზი გაბო“, „კურკას ქორწილი“), იასონ ნიკოლაიშვილი („რას მერჩით“, „მეც ადამიანი ვარ“, „ცოლ-ქმარი“, „შერიგდნენ“, „ჰაიდა აქედან“), რევ. ფავლენიშვილი („მოტყუებული“, „ევა“, „გიორგი ქილენ-საშვილი“, „ამინდამაც ჩვენზე მოიცალა“), შ. დადიანი, ს. ყიფიანი, ნ. ნაკაშიძისა, ივ. ზურაბიშვილი, კატო მიქელაძე, რომელთა მოღვაწეობა ეკუთნის უფრო XIX საუკუნის დასასრულს და XX საუკუნის დასაწყისს.

მიტრი ივანეს ძე ყიფიანი დაიბადა 1814 წ. მამა (ქოჩო) და დედა (ბარბარე) ადრე დაეხოცნენ და ამიტომ გაიზარდა უფროსის ძმის ქაიხოსროს მზრუნველობით. სწავლა მიიღო ჯერ ტფილისის სემინარიაში და შემდეგ კეთილშობილთა სასწავლებელში. 1832 წ. შეთქმულებაში მონაწილეობის მიღებისათვის გაიგზავნა ქ. ვოლოგდაში, სადაც სამსახური იშოვა გუბერნატორის სამმართველოში და შემდეგ ამავე თანამდებობაზე გადმოიყვანეს ქუთაისში. საქართველოში ბევრნიანს ასპარეზზედ იმუშავა. 1859 წ. დაინიშნა მთავარმართებლის საბჭოს წევრად, 1862 წ. აირჩიეს ტფილისის თავად აზნაურობის წინამძღოლად, 1878—1879 წწ. იყო ტფილისის ქალაქის თავად, 1885—1886 წწ. წინამძღოლობდა ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურობას. ამ წელს უსიამოვნობის გამო მაშინდელს მთავარმართებელთან გაგზავნილ იქნა ადმინისტრაციულად სტავროპოლში, სადაც მოკლულ იქმნა. დიდის ამბით მოასვენეს და დაასაფლავეს მისი გვამი ტფილისში მამა დავითის ეკლესიის გალავანში 1887 წ.

დიმიტრი ყიფიანი მონაწილეობას იღებდა ქართულს მწერლობაში თითქმის ორმოცი წელიწადი. ბაქარ ქართელის ფსევდონიმით სწერდა ცისკარში. სთარგმნა შექსპირის ვენეციელი ვაჭარი, ორი ვერცხელი და რამე და ჯუჯიეცა, მოლიერიის კომედია ჩინებული სსსიძინი, ბომარშეს კომედია სევილიელი დაჯაქი. დასწერა ქართული გრამმატიკა, რამდენიმე საისტორიო წერილი (ბატონ-ყობაზედ) და მოგონებანი ჟურნ. რუსსკაია სტარინაში.

აგანე მაჩაბელი. ტრაგიკული სვე ეწვია მეორე ქართველს მოღვაწეს დრამატულის მწერლობის ასპარეზზედ—ივანე მაჩაბელს. იგი დაიბადა 1854 წ. წერა-კითხვა ხუთის წლიდან და აწყებინა მოხუცმა პაპიდამ, რვა წლისას უკვე გადაკითხული ჰქონდა რაც სახლში ქართული წიგნები მოეპოვებოდათ: ვუფხის-ტყაოსანი, ვარამიანი, ბარამიანი, ვისრამიანი და სხვ. ხშირად ეკლესიაშიაც ეხმარებოდა მღვდელს და სამოციქულოს კითხულობდა. უფროსის ძმის დახმარებით შეისწავლა რუსული ენაც,

დაიჭირა გიმნაზიაში ეგზამენი და სახელმწიფო ხარჯზედ მიიღეს პანსიონში. გიმნაზია გაათავა თექვსმეტის წლისამ, ერთი წელიწადი დაჰყო საქართველოში, შეაგროვა გზის ფული გაკეთილებების დახმარებით და წავიდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში, სადაც სწავლა დაამთავრა საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზედ. შემდეგ რამდენიმე წელიწადი გაატარა გერმანიაში და საფრანგეთში მეურნეობის და მევენახეობის შესასწავლად. პეტერბურგში ყოფნის დროს 1873 წ. ილია ჭავჭავაძესთან ერთად სთარგმნა შექსპირის მეფე ღირი ინგლისურის ენიდან, რომელიც ფრანგულის და გერმანულის ენების მსგავსად საფუძვლიანად შეისწავლა. 1879 წ. ჩამოვიდა ტფილისს და შეუდგა ილია ჭავჭავაძის ეურნალს ივერიაში თანამშრომლობას. ამავე დროს სათავედ-აზნაურო ბანკშიც მსახურობდა. მისი ნიჭი და უნარი ყველასთვის თვალსაჩინო შეიქმნა და საზოგადოების ყურადღება სწრაფად მიიპყრო თავისკენ, მეტადრე როცა შეიძინა ს. მესხისაგან გაზ. ღრუბა. გაზეთი ჩქარა დაუკეტეს, ბანკში ილია ჭავჭავაძესთან განხეთქილება მოუვიდა და მისი ნაყოფიერი მუშაობაც შეფერხდა. მწერლობას მაინც თავს არ ანებებდა და გადმოსთარგმნა შექსპირის ტრაგედიები: ჰამლეტი, ოტელო, იულიუს კეისარი, მაკბეტი, ჩინჩიდ მესამე, გადმოაკეთა ადოკატი მელანქე, ჟან ბოდრი ვაკერისა, გრეტცხლ შუა, აგრეთვე რამდენიმე პატარა პიესა იტალიურიდან და ესპანურიდან. 1898 წ. იგი უგზო-უკვლოდ დაიკარგა და აქამდის ეს ამბავი გამოურკვეველია საზოგადოებისთვის.

დავით ერისთავი (1846—1890). ქართულს სცენას დიდო სამსახური გაუწია აგრეთვე დავით ერისთავმა. დაიბადა იგი გორში, სწავლა მიიღო თავის მამის დრამატურგის გ. ერისთავის ხელმძღვანელობით. იმოგზაურა ევროპაში განათლების შესავსებლად და, დაბრუნდა რა სამშობლოში, მიიღო მონაწილეობა საზოგადო დაწესებულებებში. წერა დაიწყო სტუდენტობის დროს ლექსებით ღრუბაში და სასოფლო გაზეთში. რუსულს ენაზედ ტფილისის პრესაში ჰბეჭდავდა კრიტიკულს.

წერილებს ქართულის მწერლობის შესახებ: გაარჩია ილია ჭავჭავაძის გლახის ნაშრომი და ანტ. ფურცელაძის მაცი ხეივანი. გ. თუმანიშვილის აღმანახში დაბეჭდა ნათარგმნი მშვენიერი ელენე ოფენბახისა და სახელი გაითქვა დრამით სამშობლო; რომლის შინაარსი აღებულია სარდუს ფრანგულის პიესიდან. გარდა ამ დრამისა დავით ერისთავმა დასწერა კომ. საზოგადო საქმე, სთარგმნა საძველი კრილოვისა, შეორქდ გაუმწვილება ნევეჟინისა, ჰარაყელი ბიჭი ჟოზეფისა.

ავქსენტი ცაგარელი (1857—1904). დაუვიწყარია ჩვენის თეატრისთვის ღვაწლი ავქსენტი ცაგარლისა, როგორც მსახიობის და დრამატურგისა. სემინარიაში ნაწაველი და პატარაობიდანვე თეატრალურს წარმოდგენებში მონაწილე, ავქსენტი ცაგარელი შეიქმნა პირველის მუდმივის დრამატიულის ამხანაგობის წევრად. 1878 წ. დასწერა პიესა რაც გინახავს, ვეღარ ნახავ, ამას მოჰყვა ცოცხალის იუმორით და ცხოვრების დაკვირვების უნარით დაწერილი კომედიები ხახუმა, შემდეგ ბაიუში, მახკა, ციშიბრეჯი, ცისარტყელა, ისტორიულის სიუჟეტით ქართული დედა და სხვ., რომლებშიაც გაითურჩენა შეუდარებელი ნიჭი ავტორისა, მსგავსი გიორგი ერისთავის შემოქმედებისა. გარდა ორიგინალურის პიესებისა, ა. ცაგარელმა სთარგმნა ნორა იბსენისა, შატრიანის მტერ-მოყვარე ძმები, ფრანს ევა, დავით რაბინი, აგრეთვე მონასტრის ზღუდეთა შორის ანუ და ტერეზია ლ. კამოლეტისა, მგლები და ცხვრები ოსტროვსკისა, გადმოაკეთა მშვენიერი ელენეს მძიებელი, დრი ობოლი და სხვა. რადგან სცენა და მწერლობა საკმარისს საშუალებას არ აძლევდნენ საცხოვრებლად, ამიტომ იძულებული იყო სამსახურში შესულიყო რკინის გზაზე. ორის დღის ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა 1904 წ. და საზოგადოების ხარჯით, ნიშნად პატივისცემისა, დამარხულ იქმნა ტფილისში.

ვასილ აბაშიძე. ვასილ აბაშიძე დაიბადა 1857 წ. იგი არის ქართულის თეატრის დამამშვენებელი მსახიობი. მან დაჰბადა სკოლა თავის მიმდევართა. ორასამდის ტიპი აქვს შექმ-

ნილი და ყველგან შეუდარებელს ბუნებითს ნიქს იჩენს. იგი არ ჰკმარობს არტისტიკის დიდებულს სახელს და მონაწილეობას იღებს მწერლობაშიაც. 1885—1887 წწ. იმის ხელმძღვანელობით გამოდიოდა გაზეთი თეატრი, შეადგინა ლექსთა და დრამატიულის ნაწერების ნაწყვეტთა კრებული ჩანგი, დასწერა და სთარგმნა რამდენიმე პიესა. აღებულს აზრზედ დასწერა ვისი ბჭაღია, ნ მოქმედებიანი კომედია, უნდა გაფიქსრეთ, პ მოქმ. კომ., ვოდვეილი ცოლი აუ გინდა, ეს არის, სთარგმნა დიაჩენკოს კომედია ესქანდელი სიუჟარული, სოფლის მასწავლებელი რ. კასტელევეკიოსი, პ მოქმ. კომ. შეშლილია, ისპანიელი აზნაური, წიდეუ ერთი მსხვერპლი სუნდუკიანცისა, დანაშაული და სსსჯელი ბელოსი, ორი ჯიბგირი პიერ დე კურსელისა, მოგზაური ფელიესი, გაძარცული ფოსტა, სწავლული ცოლი, სცენა-მონოლოგი კუპლეტებით, უცნაური მდგმური ბაიკოვისა, მეჯლისი იტალიელებით (ოპერეტა), რაინდი უშიშარი და გულმართაფი (ოპერეტა) და სხვ.

კონსტანტინე ყიფიანი. კონსტანტინე ყიფიანი, ძე ცნობილის დიმიტრი ყიფიანისა, დაიბადა 1848 წ. სწავლა მიიღო ტფილისის გიმნაზიაში და მოსკოვის სამეურნეო აკადემიაში. იმსახურა სხვა და სხვა დაწესებულებებში და შემდეგ ქართულს სცენაზედ, სადაც ასრულებს დრამატიულს როლებს. მან გადმოაკეთა კომ. ნაპერწკალი, დატრიალდა ჯარა, სთარგმნა ტარკვეეზადა ვ. ჰუგოსი, მერკადე ბალზაკისა, ბასნელები ბანასი, დასწერა ისტორიული დრამა საქართველს ბედი, სთარგმნა ქართულად ლიპპერტის კულტურა, რუსულად ვადილო აკაკის ბაშიაჩუკ, ბეკდავდა სამეცნიერო და საისტორიო წერილებს ქართულს და რუსულს ენაზედ*).

კონსტანტინე მესხი. კონსტანტინე მესხი დაიბადა 1858 წ. ქუთაისში. სწავლა მიიღო ტფილისის რეალურს სასწავლებელში. სცენაზედ გამოვიდა 1879 წ. და მასუკან თავდადებულად

ქართული

*) კ. ყიფიანის მეუღლე, ნინო, ცნობილია მწერლობაში, როგორც მთარგმნელი რომანისა „სპარტაკი“.

ემსახურება თეატრს, როგორც არტისტი და დრამატურგი. დასწერა 30 პიესამდე და შექმნა მრავალი დრამატიული როლი. მას უკუთნის აღებულს სიუჟეტზედ დაწერილი დრამები: თამარ ბატონიშვილი, ბაგრატ IV, რუსთაველი, ღანგთემური; გადმოსთარგმნა მაძამ სახუენ სარდუსი, ტრილბი დიუმორიესი, ჭირვეუცი ცოლის მორჯულება შექსპირისა.

ვაღერძან გუნია. ვაღერძან გუნია დაიბადა 9 იანვარს 1864 წ. რეალურს სასწავლებელში სწავლობდა 1877—1882 წწ., მაგრამ „მავნე აზრებისთვის“ დათხოვილ იქმნა. თავისუფალს მსმენელად შევიდა მოსკოვის სამეურნეო აკადემიაში და ამავე დროს თვალს ადევნებდა მოსკოვის თეატრებს. ალექსანდრე მესამის დაგვირგვინების დროს მოსკოვიდან გაგზავნეს სამშობლოში. ბავშვობიდან უყვარდა სცენა და ახლა თავის ძალღონეს ამას სწირავს, როგორც მსახიობი, პიესების ავტორი და რეჟისორი. მოსკოვში გადმოსთარგმნა ედმონდ კინი, 18 წლისა როცა გახდა, დასწერა პიესა უკანონო შვილი, წარმოდგენილი არწრუნის თეატრში. 1883 წ. გამოვიდა პირველად სცენაზედ პიესაში მეფე და ჰოეტი. დაწერილი და გადმოკეთებული აქვს მრავალი პიესა: და-ძმა, უახადი კაკო ბღაჭიაშვილი, ორი გმირი, ცხოვრება (მერეჟკოვსკისა), თავგის ბრალთა (როზოსი), ადღუმი, აირია მონასტერი (თარგმანი გუნიასი და სახოკიასი), რაც არ მერგება, არ შემერგება, საშოვნელსა ნაშოფნი სჯობია, მონადირე, პარიზის დატაცანი, პირველი ბუზი, ვაის გავეყარე, ვუის შევეყარე, მამულ-დედული (ზულდერმანისა), არც აქეთ, არც იქით, ციხის საიდუმლო (სუმბათაშვილისა), ადვოკატთან, დედის-ერთა და სხვ. ვ. გუნია 1884 წლიდან სწერდა ივერიაში თეატრის რეცენზიებს და შემდეგ დააარსა თავისი გაზეთი ცნობის ფურცელი.

ნატალია დონდაროვა (აზიანია). ნატალია დონდაროვის ქალი ცნობილია აზიანის ფსევდონიმით. ორი მისი პიესა ფული და ხარისხი, ინჯალერი ან დონტური ენა-მანვილი სატირაა ჰევენის დროის საზოგადოებაზედ, რომელიც ეტანება კნენობის

ტიტულს, ან ინჟინერის და დოქტორის დასიძეობას. გაცრეუბული იმედები ჰკიცხავს ვიწრო ნაციონალიზმს და დამახინჯებულის ქართულ-რუსულის ერთ ლაპარაკს. ნაკლებ შემუშავებულია მისი სცენები ცოდვა. აქვს აგრეთვე განმათავისუფლებლის დროიდან დამახასიათებელი სცენები ორს სურათად ხან ასე და ხან ისე. აქვს მოთხრობები თანამედროვე ცხოვრებიდან.

ტრიფონ რამიშვილი. ტრიფონ რამიშვილმა შესძინა რამდენიმე პიესა ჩვენს სცენას. მას ეკუთნის ყოფა-ცხოვრების დამასურათებელი დრამა მეზობლები, გარდა ამისა დასწერა სბუდისწერა დამაჩხა, სადაც აღნიშნა გადაგვარება, დაძველებული წოდებათა შეხედულებანი, ექიმი ამირბაჯანი ანუ ბრძოლა ძველს და ახალს იდეალთა შორის, დეესსწაუდი (დრამატ. სურათი), სადაც მომქმედს პირებად გამოყვანილი ჰყავს ხუროთ-მოდღვრების, ქანდაკების, მხატვრობის, მგოსნობის, მუსიკის, ცეკვის და სცენის მუზები.

სხვა მოხვედრები და მთარგმნელები. ქართულს სცენას ემსახურნენ აგრეთვე ნ. ავალიშვილი, რომელმაც თარგმნა ოსტროვსკის ღარბი სსძღა, შილლერის ჟანდები და სერვანტისის დონკისოტი; ა. ახანაზარავი—ზატისნება, ნატკის თვალი, ბორკილი; გრ. ყიფშიძე—დალატი; ივ. მაჭავარაძანი—ივდიითი, გამოურკვეველი ოცნება, ტარტიუფი; სტ. ჭრელაშვილი—დონჟუან მოლიერისა; დ. ნახუცრიშვილი, ავტორი ისტორიულის დრამისა იანიჩარი და მთარგმნელი ფაუსტისა, რომელიც შემდეგ გადმოაქართულა ზეტრე მირიანაშვილმა. ამასვე ეკუთნის გადმოთარგმნა სოფოკლის ტრაგედიებისა ანტიგონა და ჟდიპი; გ. ჟურულმა დასწერა ერთი შემთხვევა; ივ. ახანაშვილი ისტორიული პიესა განთიადი საქართველოს მე-XVII საუკუნის ცხოვრებიდან; იერ. გულისაშვილმა ორი პიესა: ცნაფრება ბრძოლა და დრამი მეფობენ; ს. გლახაშვილმა მ მოქმ. დრამა წყურვალი; ივ. ზალუმდარდინაშვილმა სთარგმნა ექიმი შტეკმანი იბსენისა; ინ-ანმა მსხვერპლი დოდესო და ჩაძირული ზარი ჰაუპტმა-

ნისა; ივ. ზურაბიშვილმა მარიამ მოტლანდიელი ბიორსონ-ბიორნსტენისა. დასწერა რამდენიმე პიესა ალალა თუთაეკმა, სთარგმნეს დ. შესხმა, დ. კეზელმა, გ. ყურულმა (სინარულმა ელდა იცის ჟირარდენისა), ა. მირიანაშვილმა, მ. ნასიძემ (ივანოვი, კლავიგო), გ. თუმანიშვილმა (ყოფილ დანდენ), ანასტასია თუმანიშვილმა-წერეთლისამ ჯერ თავო და თავო და სხვანი.

დ ა ს კ ე ნ ა

თუ გადავავლებთ თვალს ქართულის მწერლობის განვითარებას მე-XIX საუკუნის განმავლობაში, ადვილად შევნიშნავთ, რომ ევროპული და რუსული სალიტერატურო მიმართულებანი აწარმოებდნენ ჩვენის პოეზიის მიმდინარეობას. ალექსანდრე ჭავჭავაძე ჯერ კიდევ ვერ ამორებია სპარსეთის ლირიკის გავლენას, მაგრამ უკვე იგრძნო ევროპელთა მწერალთა ზედგავლენა. მას შემდეგ უფრო ნათლად დაეტყო ქართულს მწერლობას დასავლეთის ზედმოქმედება. ცრუ კლასიციზმი აგვცდა ანუ უკეთ ვთქვათ მხოლოდ ნათარგმნს ლექსებში უნაყოფოდ დარჩა (დმურთი დერეჟავინისა), ხოლო ამ მიმართულების გამდევნელმა რომანტიზმმა წარმოშობა გრ. და ვ. ორბელიანები, შემდეგ ბაირონიზმს მიემხრო ნ. ბარათაშვილი, რეალიზმი დაამყარეს გ. ერისთავმა, ილია ჭავჭავაძემ, ლ. არდაზიანმა, დ. ჭონქაძემ, აკაკი წერეთელმა, რაფ. ერისთავმა, შესცვალეს იგი ნატურალიზმად გ. წერეთელმა, ე. ინგოროყვამ, ნ. ნათიძემ, გარდაჰქმნეს ტეტრათა მოტრფიალე მიმდინარეობად ა. ყაზბეგმა, ნ. ლომათურმა, ს. მგალობლიშვილმა, სიმბოლური ელფერი მისცეს ლ. რაზიკაშვილმა, ნ. რაზიკაშვილმა, შ. დადიანმა. ქართულს მწერლობაში ვერ მოიკიდა ფეხი მე-XIX საუკუნის დასაწყისის სენტიმენტალიზმმა და ვერ შეეთვისა მას ვერც მაქსიმ გორკის ფეხშიშველა გმირი და ვერც ნიცშეს ზე-

კაცი, თუმცა ქართველმა მკითხველმა საზოგადოებამ გაიცნო მათი თხზულებანი ან პირდაპირ ნათარგმნის ნაწარმოებით, ან კრიტიკულის შენიშვნების დახმარებით.

ქართველის მწერლების სამსახური იმაში გამოიხატება, რომ უცხოეთის ნაწარმოებიდან აღებული აზრიც ნაციონალურის ელფერით შემოსეს და დაუახლოვეს სალიტერატურო ენა ხალხურს კილოს. მეცხრამეტე საუკუნის მწერლობამ შეჰქმნა ახალი სტილიც ჯერ გიორგი ერისთავის ღვაწლით, რომელმაც გაამეფა ქართლის ენა, შემდეგ იგი გარდაქმნა ილია ჭავჭავაძის სკოლამ კახურის მიმოხვრის ზედგავლენით, ხოლო დრჟება-კრებულის დაარსებამ შესძლენა სტილს იმერული პროვინციალიზმებიც. ილია ჭავჭავაძემ შეადულა ძველის და ახალის სტილის ელემენტები და სალიტერატურო ენად გამოაცხადა ივერიის ენა, რომელსაც კვადის დაარსებამდის მეტოქე მართლაც არავინ ჰყავდა. შეიქმნა ბრძოლა ივერიელთა და კვადელთა შორის. პირველნი მისდევდნენ იმ სტილს, რომელიც ჩამოყალიბდა ნ. ბარათაშვილის, გრ. ორბელიანის, ილია ჭავჭავაძის და აკაკის ნაწერებში, მეორენი მომხრენი არიან იმ სტილისა, რომელიც ე. ინგოროყვას, ნ. ჟორდანას და მათ თანამოაზრეთა თხზულებებში აღმოჩნდა. პირველს საფუძვლად უძევს ქართლ-კახეთის ენა, მეორეს იმერულ-გურული კილო. ამ განხეთქილებამ ორის სტილის მიმდევართა შორის გამოიწვია საგრამატიკო ბრძოლაც, რომელიც დაიწყო კვადის და ივერიის ფურცლებზედ და გაგრძელდა აქამდის კვადის და განათლების თანამშრომელთა შორის. უკიდურესს ორს შეხედულებას სტილზედ ცხოვრება შეათანხმებს და გზას გაუკვლევს იქით, საითაც თვით ენას დაემჩნევა მიდრეკილება.

როგორც სამწერლო ენა, აგრეთვე თვით მწერლობის შინაარსიც თეორიულის და მხატვრულის აზროვნობის მხრით წარმოადგენს განვითარებას, რომელიც შედუღდა ორის ნასახისაგან: ერთი იყო ნაანდერძევი ძველის დროებისა, ხოლო მეორე წარმოშობა ახალი საზოგადოების მოძრაობამ ეკონო-

მიუღის და გონებითს ევოლიუციის გავლენით. ქართული ლიტერატურა შექმნა სხვა და სხვა სოციალურმა კლასებმა, რომელნიც ერთი მეორის გამოსაცვლელად იბადებოდნენ სამოქალაქო ასპარეზზედ. მეცხრამეტე საუკუნის სამ-ნახევარი იკვებებოდა ღვაწლით იმ მწერლებისა, რომელნიც ეკუთნოდნენ თავად-აზნაურობას. მეოთხმოცე წლებში შეემჩნია განსხვავება ქართულს აზროვნობას: მწერლობაში მონაწილეობა მიიღეს აზნაურთა გარეშე მდგომმა ელემენტებმაც; ამ ცვლილებამ თანდათან იმატა და მტკიცედ დაამყარა დემოკრატიული მიმართულება.

შინაარსის სარჩევი

	33•		33•
წინასიტყვაობა	3	გიორგი ქოჩაკიძე	160
რედაქტორის შენიშვნა	3	იოსებ დავითაშვილი	161
შესავალი	5	ანტონ ფურცელაძე	163
ორი ხანა მე-XIX საუკ. ქართლის მწერლობის ისტორიაში	8	ნიკოლოზ ნიკოლაძე	167
ცვლილებანი ზნე-ჩვეულებათა და საზოგადო ცხოვრებისა	10	ეკატერინე გაბაშვილისა	167
მოძრაობა ახლის მთავრობის წინააღმდეგ მე-XIX საუკუნის დასაწყისს	12	ალექსანდრე ყაზბეგი	177
ბერი ფილადელფოს კიკნაძე და სოლომონ დოდაშვილი	14	ნიკოლოზ ლომაური	198
ალექსანდრე ჭავჭავაძე	16	სოფრონ მაგლობლიშვილი	200
გრიგოლ ორბელიანი	24	ლუკა რაზიკაშვილი (ვაჟა-ფშაველა)	201
ალექსანდრე ორბელიანი	33	ნიკოლოზ რაზიკაშვილი (ბაჩანა)	221
ნიკოლოზ ბარათაშვილი	36	თედო რაზიკაშვილი	224
გიორგი ერისთავი	47	იაკობ გოგებაშვილი	225
დანიელ ჭონჭაძე	66	გიორგი წერეთელი	226
ლავრენტი არდაზიანი	72	ევნატე ინგოროყვა (ნინოშვილი)	243
გრიგოლ რჩეულიშვილი	77	იროდიონ ხოსიტაშვილი (ევდოშვილი)	258
ილია ჭავჭავაძის ხანა	81	არსენ მამულაიშვილი (ლალიონი)	265
ილია ჭავჭავაძე	85	დავით კლდიაშვილი	267
ვახტანგ ორბელიანი	114	შიო დედაბრიშვილი (არაგვისპირელი)	278
რაფიელ ერისთავი	123	ილია ზურაბიშვილი (ელეფთერიძე)	295
აკაკი წერეთელი	134	დიმიტრი ერისთავი	296
მამია გურიელი	154		

დიმიტრი ხოშტარია (დუტუ მე- გრელი)	298	გრიგოლ ვოლსკი	317
ანასტასია ერისთავი - ხოშტა- რიასი	307	ვარლამ რუხაძე	318
ნიკოლოზ ნათიძე (მელანია)	309	პარმენ თვალჭრელიძე (ცახელი)	319
იაკობ ცინცაძე (ია ეკალაძე)	311	სილოვან ხუნდაძე	320
ნინო ორბელიანისა	313	დომინიკა მდივნისა (განდეგილი)	321
იოსებ ბაქრაძე	314	შიო ქუხუკაშვილი (შიომღვი- მელი)	322
პეტრე უმიკაშვილი	315	<u>დრამატიული მწერლობა</u>	<u>323</u>
გრიგოლ აბაშიძე	315	დასკვნა	330

გვარების და ფსევდონიმების სარჩევი

	გვერდები		გვერდები
აბაშიძე გრიგოლ	315—317	გომართელი ივანე	259
აბაშიძე ვასილ	326—327	გუგუწავა ს.	323
აბნაზი ივ.	329	გულისაშვილი იერ.	329
ადამაშვილი მ.	323	გუნია ვალერიან	328
ავალიშვილი ნ.	329	გურიელი მამია	154—160
აზიანი (დონდაროვი ნა- ტალია)	328—329	დადიანი შ.	323
არაგვისპირელი შიო (დე- დაბრიშვილი)	278—294	დავითაშვილი იოსებ	161—163
არდაზიანი ლავრენტი	72—77	დედაბრიშვილი შიო (არაგვისპირელი)	278—294
აზნაზაროვი ა.	329	დეკანოზიშვილი ანდრია	294—295
ბარათაშვილი ნიკოლოზ	36—47	დოდაშვილი სოლომონ	15—16
ბარნოვი ვასილ	294—295	დონდაროვი ნატალია (აზიანი)	328—329
ბაქრაძე იოსებ	314	ევდოშვილი იროდიონ (ხოსიტაშვილი)	258—265
ბაჩანა (ნ. რაზიკაშვილი)	221—224	ეკალაძე ია (ცინცაძე ი.)	311—313
გაბაშვილისა ეკატერინე	167—177	ელეფთერიძე ილია (ზუ- რაბიშვილი)	295—296
განდეგილი (მდივნისა დომინიკა)	321—322	ერისთავი-ხოშტარია ანა- სტასია	307—309
გიგაური ნატალია	323	ერისთავი გიორგი	47—66
გლახაშვილი ს.	329		
გოგებაშვილი იაკობ	225—226		

ერისთავი დავით	325—326	მეგრელი დუტუ (ხოშ-	
ერისთავი დიმიტრი	296—297	ტარია დიმიტრი)	298—307
ერისთავი რაფიელ	123—134	მელანია (ნათიძე ნიკ.)	309—311
ვაჟა-ფშაველა (ლ. რაზი- კაშვილი)	201—221	მესხი კონსტანტინე	327—328
ვოლსკი გრიგოლ	317—318	მესხი დ	330
ზურაბიშვილი ივანე	323, 330	მირიანაშვილი ვ.	329
ზურაბიშვილი ილია (ელეფთერიძე)	295—296	მირიანაშვილი ა.	330
თვალჭრელიძე პარმენ (უახელი)	319—320	მიქელაძე კატო	323
თომაანთ კობა (ციცაძე ი.)	311—313	მღვიმელი შიო (ქუჩუ- კაშვილი)	322—323
თუთაევი ალალა	330	ნადირაძე დიმიტრი (მა- ჩხანელი)	297—298
თუმანიშვილი გ.	330	ნათიძე ნიკ. (მელანია)	309—311
თუმანიშვილი - წერეთ- ლისა ან.	330	ნაკაშიძისა ნინო	323
ინ-ანი	329	ნასიძე მ.	330
ინგოროყვა ეგნატე (ნი- ნოშვილი)	243—258	ნახუცრიშვილი დ.	329
კეზელი დ.	330	ნიკოლაიშვილი იასონ	323
კიკნაძე ფილადელფოს (ფილადელფოს ბერი)	14— 15	ნიკოლაძე ნიკო	167
კლდიაშვილი დავით	267—278	ნინოშვილი ეგნატე (ინ- გოროყვა)	243—258
ლალიონი (მამულაიშვი- ლი არსენ)	265—267	ორბელიანი ალექსანდრე	33— 35
ლომაჯური ნიკოლოზ	198—200	ორბელიანი გრიგოლ	24— 32
მამულაიშვილი არსენ (ლალიონი)	265—267	ორბელიანი ვახტანგ	114—123
მაჩაბელი ივანე	324—325	ორბელიანისა ნინო	313—314
მაჩხანელი (დიმიტრი ნა- დირაძე)	297—298	პოლუმორდვინოვი ივ.	329
მაჭვარიანი ივ.	329	ჟორდანია ნოე	242
მგალობლიშვილი სოფ- რონ	200—201	ჟურული გ.	329, 330
მდიენისა დომინიკა (გან- დეველი)	321—322	რაზიკაშვილი ლუკა (ვა- ჟა-ფშაველა)	201—221
		რაზიკაშვილი ნიკოლოზ (ბაჩანა)	221—224
		რაზიკაშვილი თედო	224—225
		რამიშვილი ტრიფონ	323, 329
		რუხაძე ვარლამ	318—331
		რჩეულიშვილი გრიგოლ	77— 81
		უმიკაშვილი პეტრე	315

ფავლენიშვილი რევაზ	323	ცინცაძე იაკობ (ეკალა- ძე ია)	311—313
ფილადელფოს ბერი (კი- კნაძე)	14—15	წერეთელი აკაკი	134—154
ფურცელაძე ანტონ	163—166	წერეთელი გიორგი	226—243
ქვარიანი ს.	323	ჭავჭავაძე ალექსანდრე	16—24
ქოჩაკიძე გიორგი	160—161	ჭავჭავაძე ილია	85—114
ქუჩუკაშვილი შიფ (მღვი- შელი)	322—323	ჭონქაძე დანიელ	66—72
ყაზბეგი ალექსანდრე	177—198	ჭრელაშვილი სტ.	329
ყიფიანი დიმიტრი	323—324	ხოსიტაშვილი იროდიონ (ევედოშვილი)	258—265
ყიფიანი კონსტანტინე	327	ხოშტარია დიმიტრი (დუტუ მეგრელი)	298—307
ყიფიანისა ნინო	327	ხოშტარიასი ანასტასია (ერისთავი-ხოშტარია)	307—309
ყიფიანი ს.	323	ხუნდაძე სილოვან	320—321
ყიფშიძე გრ.	329	ხუსკივაძე თეოფილე	294—295
ცაგარელი ავქსენტი	326		
ცახელი (თვალჭრელიძე პარმენ)	319—320		

3.10 1000 2000

3000 4000 5000

894.63.09

b 341

